AZ 1848—1849-DIKI

MAGYAR HADJÁRAT TÖRTÉNETE.

IRTA

RÜSTOW.

FORDITOTTA

ÁLDOR IMRE.

II. KÖTET.

A komáromi és temesvári csaták térképével

PEST,
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.

1866.

Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdászuál, Pesten, 1866.

TARTALOM.

Hetedik szakasz.

Az erdélyi, bácskai és bánáti események 1849. febr. végétől május közepéig.

Az erdélyi események. A medgyesi ütközet 5
Szeben bevétele 7
Brassó bevétele s erdély teljes meghódítása 9
A szerb harctér eseményei. Perczel Mór 17
Sz. Tamás bevétele 20
A római sáncok bevétele 21
Perczel és Bem a Bánátban 24
Perczel előnyomulása Pancsovára 27
Malkovszki előnyomulása a Bánát ellen 28
Nugent táborszernagy csapatainak beosztása.

Nyolczadik szakasz.

Komárom 1849. april közepétől juniushó derekáig.

Görgey elhatározása Budát ostrom alá venni 35
Buda Ostroma 41
Klapka és Görgey a hadügyminiszteriumban 50
Tárgyalások Oroszországgal 62
Alkudozások Oroszországgal 65
Welden tervei a támadásra 74
Az osztrák főhadsereg beosztása Welden alatt.

Kilenczedik szakasz.

1849. junius közepétől julius közepéig.

A felső magyarországi harctér 83
Az erdélyi harctér 90
A déli csatatér 92
A felső dunai harctér 104
A haderők összehasonlítása 112
Az orosz főhadsereg előrenyomulása 115
Kassa megszállása 116
Menet Miskolcra és oldalt Debrecen felé 119
Az orosz hadsereg Hatvan felé nyomul 126
A felső Duna. A zsigárdi ütközet 130
A peredi csata. Az első nap 136
„ „ „ A második nap 141
A csata eredményei 148
Győr bevétele az osztrákok által 153
A komárom alatti események jul. 2—11-ig 173
A komáromi csata jul. 11-én 185
Görgey elvonulása Komáromtól 192
A bács-bánáti csatatér 197
A hegyesi ütközet 199
A bán visszavonulása a titeli fensikra 207
A Temesvár előtti események junius—julius 208
Az erdélyi harctér 211
Brassó bevétele 214
Portyázások a székelyek ellen 215

A fogarasi ütközet 218
A beszterczei ütközet 219
A Szeredfalvai ütközet 222
Károlyfehérvár ostroma 224
A dunai hadsereg beosztása Haynau alatt. stb. — Az orosz hadsereg. — A magyar hadsereg.

Tizedik fejezet.

1849. julius hó.

A váczi ütközetek 252
Görgey visszavonulása Losonczig 259
A turai ütközet 260
Görgey visszavonulása a Sajó mögé 266
Az oroszok átkelése a Tiszán 279
Görgey a Hernádnál 281
Haynau Pestre vonulása 287
A mossorini ütközet 294
A Szegedi elsánczolt tábor 298
A magyar tábor bel-viszonyai 303
A magyarok visszavonulása 305
Erdélyi események. A szepsi-sz.-györgyi ütközet 316
Bem támadása Moldva ellen 320
A Vöröstorony és Szeben elfoglalása az oroszok által . . . 320
A szász — régeni csata 321
A Segesvári csata 323
A szerdahelyi és szász sebesi ütközetek 328
N.-Szebent Bem elfoglalja, a nagycsüri csata 329

Tizenegyedik fejezet.

Augustus kezdetétől october kezdetéig 1849.

A szőregi csata 336
Dembinszky visszavonulása Temesvárra 341
Temesvár bombáztatása 347
A csatatér 349
Bem átveszi a magyar csapatok feletti parancsnokságát Temesvárnál 353
Az ágyuharcz és az osztrák 4 hadtest megjelenése Szt. Andrásnál 357
A csata kimenetele 359
Görgey Nagyváradon 365
Görgey Aradon 373
A Világosi fegyverletétel 376
A lugosi csata s Aradvár eleste 392
A Bem és Guyon hadoszlop fegyverletétele Dévánál 396
Dessewffy hadoszlop fegyverletétele 400
Vécsey hadoszlop fegyverletétele 402
Inczédy, Gaal, Kazinczy csapatok fegyverletétele 402
Pétervárad eleste 407
Haynau és Paskievits értekezlete 409
Komárom Görgey elvonulása után 410
Komárom fölmentése 413
Klapka Győrre nyomul 418
Fegyverszünet kötés 424
Az ellenségeskedések isméti elkezdése 431
Uj alkudozások. Komárom átadása 432
A hadseregek kimutatása.

Hetedik szakasz.

Az erdélyi, bácskai és bánáti események.

1849. február végétől május közepéig.

Az erdélyi események. A medgyesi ütközet.

Az erdélyi események elbeszélésének fonalát ott szakasztók meg, midőn Bem az osztrák főhaderőt a Piski hidnál megverte, ez által az országba ismét utat tört magának, a székely fölkelésbe uj életet öntött, s Urbán hadosztályát a Bukovinába visszaüzte. — Az osztrákok a nagyfejedelemség déli részében csakhamar uj támadáshoz készülődtek, mely az által lőn támogatva, hogy azon orosz hadtestből, melyet Miklós cár Európa nyugalma és a zultán jogainak fentartása iránti aggodalma folytán Moldva és Oláhországba küldött, most részint a széles körü fölhatalmazással biró orosz tábornokok önkénytes ajánlata, részint Puchner kérelme következtében 15000 ember Erdélybe vonult, hogy Brassót és Szebent megszállja, és az osztrák haderő számára tartalékot képezzen.

Bem 1-ről 2-ára virradólag ismét Medgyesre érkezett; itt és Segesvárott tizzászlóalja, tizenegy lovas százada, 36 ágyúja, összesen mintegy 11,000 embere volt.

Puchner február 27. és 28-án 3 gyalog-, 1 lovasdandárt és 40 ágyút indított útnak Szebenből Medgyes felé.

Az osztrák előhad már március 1-én megtámadta a magyart Kis-Kapusnál a Nagy-Küküllő folyó bal partján, de nem volt képes azt állásából kiszoritani s négy órai eldöntetlen harc után Asszonyfalvára a Fehérpatak mellé vonult vissza. — Március 2-kán az osztrákok nagyobb erővel ismétlék a támadást; a magyar előhad reggeli 9 óra felé kénytelen volt állását elhagyni és visszavonulni.

Bem ezt főhaderejéhez csatolá, melyet egy Szász-Ivánfalvától egy órányi távolra, Medgyestől nyugotnak, a Nagy-Küküllőbe ömlő hegyi patak jobb partján lévő magaslaton helyezett el.

Az osztrákok ugyan e patak bal partján Bem állásával szemközt egy magánálló csárdát foglaltak el, melynek birtokáért a magyarok támadása folytán élénk küzdelem fejlődött ki ; több izben elfoglalták, megmeg el is veszték, míg végre esti 6 óra tájban az osztrákok egészen föladták és visszavonultak. Bem egész Kis-Kapuson túl üldözé őket, miközben több apró csetepaté fordult elő.

Kilenc órakor a komoly üldözés meg lön szüntetve, de az ágyúzás még éji tiz és fél óráig tartott. — A veszteség a viszonyokhoz mérve, melyeket az egész háború folytán mind átalánosan érvényeseket tanultunk ismerni, mindkét részen igen jelentékeny volt. Bem Kis-Kapuson gyönge előhadat hagyott és serege zömével még azon éjjel a szász-ivánfalvi erdő mögé huzódott.

Midőn az osztrákok március 3-án délben Kis-Kapust ujra megtámadták, a magyar előőrség kénytelen volt azt csakhamar odahagyni. A harc szinhelye tehát megint az ivánfalvi patak melléke lőn. Az osztrákok a balparton Bem homlokvonala ellenében nagyszerü tüzérségi előkészületeket fejtének ki, a hegyek közti balszárnya ellen pedig ugyanakkor egy seregosztályt menesztének. Az általános viadal délutáni három és négy óra között fejlődött ki itten, esti 6 óra felé, midőn a magyarok figyelme bal szárnyukra irányozva, s az osztrák tüzérség hatása mindinkább felismerhető lőn, a császári gyalogság a medgyesi uton komoly támadáshoz fogott.

A magyar balszárny megkerülésének nem lett ugyan óhajtott eredménye, miután az osztrákok e célból kiküldött csapatja a szász-ivánfalvi hegyek közti előnyomulása közben maga lőn Bem egy hadosztálya által oldalvást megtámadva, ellenben a magyarok homlokvonala ellen intézett támadást teljes siker koronázta; ezek itt minden ponton megzavarodva hátráltak, s noha részint Marosvásárhelyről, részint délről Mosna felől némi uj csapatok érkeztek a csatatérre, alig tehettek már egyéb szolgálatot, mint a hátráló zászlóaljak összegyülését fedezni, és egy szuronyroham, melyet Bem velök még megkisérlett, nemcsak hogy teljesen meghiusult, de megujitá és fokozá a már elhatalmasodott rendetlenséget is.

A magyarok kényszeritve voltak visszavonulni s e visszavonulás csaknem vad futássá fajult. — Először is Medgyesre mentek, itt átkeltek a Nagy-Küküllőn s aztán annak jobb partján Erzsébetvárosba huzódtak; innen ismét a Küküllő bal partjára és Segesvárra, hol március 5-én reggel az ott maradt s a medgyesi csatában meg sem is jelent csapatokkal egyesültek.

Szeben bevétele.

Medgyesnél teljesen megveretvén, Bem Segesvárnál elsáncolni kezdé magát, s a Székelyföldről oda vont uj zászlóaljakkal növelte erejét. — Az osztrákok csak lassan követék, ugy annyira, hogy a magyar tábornok négy napi időt nyert. — Puchner előcsapatai csak 8-kán mutatkoztak Segesvár előtt, és pedig nemcsak a Küküllő jobb, hanem egyszersmind bal partján is. — Miután Segesvár csak 5 mértföldre van Medgyestől, e hoszú késedelemnek szükségkép föl kellett tünnie. Az osztrákok célzatairа nézve különféle következtetéseket lehetett elvonni abból. Bem a szög fejére talált.

Az osztrákok t. i. a medgyesi győzelem után ugy okoskodtak, hogy Bem puszta üldözésével kár volna beérniök; meg semmisitő csapást terveztek ellene, mely által a Székelyföldtől elszakittatván, e segélyforrástól is megfosztassék, s e csapás oly strategiai megkerüléssel akarták kezdeni, melynek csak az a bibéje volt, hogy nagyon messziről kezdte a dolgot, és pedig kétszeresen messziről, minthogy az út fölötte nehéz járatu területen vitt keresztül. — Míg t. i. a Medgyesnél megvert magyarokat csak egy gyenge előőrség követé, még pedig lassan és óvatosan haladva, addig a sereg zömével Medgyestől jobbra Szent-Ágothának tartottak, hogy innét a Hortobágyon fölfelé Hégen, Ápold és Segesden át a segesvári tábort bal szárnyán megkerüljék s Bem hadtestét teljesen megsemmisitsék.

Bem március 9-én teljes bizonyosságra jutott arra nézve, mit forralnak az osztrákok ellene s most azon merész tettek egyikére határozta el magát, melyeket különösen kedvelt, melyek meglepnek, vakitnak, de valódi eredményök nem mindig, sőt

csak a legritkább esetben felel meg fényöknek, minthogy háborúban nem elég az ellenséget megzavarni és megugrasztani, hanem arról van szó, hogy az ellenséges haderőnek komoly anyagi kár okoztassék.

Bem elhatározta magát, az osztrák haderő által a Küküllő balpartján egészen tárva hagyott utat felhasználva, egyenesen Szebennek menni, s az időközben oda bevonult oroszokat, kiket még a lengyel fölkelő harc óta gyülölt, megtámadni s Oláhországba visszaüzni; még március 9-én reggeli 11 órakor fölkerekedett Segesvárról; az eső csak ugy szakadt; éjfél után 2 órakor Paratélyra ért, honnan Bethlen ezredes alatt egy hadosztályt küldött Musnán át délnek, hogy a netán oda vetődött osztrák csapatokat elfogja. — 10-én reggeli 8 órakor Medgyesre érkezett, szétverte az ott lévő osztrák helyőrséget, s Pereczi ezredest 1500 emberrel s négy ágyuval hátrahagyván, legott tovább ment, Nagy-Sély felé, hová még az nap megérkezett. Itt csapatait egy éjen át pihenteté s március 11-kén reggeli 6 órakor ismét utra kelt. Utközben Szelindeknél bukkantak a magyarok az első kozákokra, kiket a huszárok csakhamar megszalasztottak, s délutáni 4 óra felé Nagy-Csürbe érkeztek. — Az egész mintegy 10 német mértföldre nyuló ut 54 óra alatt lőn megtéve.

Nagy-Csürbe érve Bem, maga előtt látta az oroszokat, kik Szebentől északra fejték ki haderejöket, hogy öt fogadják. — Ő haladéktalanul előtérbe állitá tüzérségét, de ez nem volt képes tüzelésével az oroszokat megingatni. — De egy balszárnyuk ellen intézett s nehány székely zászlóalj hathatós szuronyrohamával összekötött hadmozdulat végre rábirta őket, hogy az elsáncolt külvárosokba visszavonuljanak; erre Bem percig sem késett ezeket megrohauni; a tarackok a legalkalmasb ponton fölállittattak, hogy a várost granátzáporral boritsák el, mialatt a csapatok rohamra mennek. Esti 7 órakor nyomultak ezek a külvárosokba, melyeket az oroszok elhagytak. Ugy látszott azonban, hogy az oroszoknak nagy kedvök volna, a belvárosból nem tágitni. — Bem ide is utánnok nyomult, s egyidejüleg Sz.-Erzsébetről (Samfalva) a Bethlen alatti hadosztály is megérkezett, melyet Bem Paratélyból balja felé küldött s mely most az

oroszok visszavonulását a Vöröstorony szoros felé elvágni fenyegetődzött.

Az orosz parancsnok Skariatine ezredes ekkor elhatározá, Nagy-Szebent odahagyni s a Vöröstorony szoros felé, melyen át az olt-völgyi ut Erdélyből nyugati Oláhországba visz, visszavonulni.

Bem 9 és fél órakor este bevonult Szebenbe, hol sok lőszer- és fegyverkészletet talált; a fegyvereket azonnal hiányosan fölszerelt zászlóaljainak jobb karba helyezésére forditotta.

Brassó bevétele s Erdély teljes meghóditása.

Március 12-én Bem Bánffyt és Pereczyt 4000 emberrel az Olt mentében Boitza felé küldé, az oroszok szemmeltartása végett. Vöröstoronyi állásukból végkép kiverni őket akorra tartá fönn, mikorra Brassót elfoglalja, s az osztrákokat Puchner alatt, nemkülönben Engelhardt orosz tábornokot előbb jól elpáholja.

Puchner Segesvárra márc. 10-én — nem kis csodálkozására, minden ellenállás nélkül vonult be. E fészket valóban egész üresen találta, s csakhamar megtudá azt is, hogy Bem Medgyesen át Szeben felé halad, de nem akart hinni e hirnek, míg Skariatine tudósitásai 11-én azt meg nem erősiték. Ekkor a Hortobágyvölgyben fekvő Sz.-Ágothának fordult, hogy, ha még lehetséges, idején érkezzék Szeben fölmentésére. Azonban már utközben értesült, hogy Szeben a magyarok kezébe esett s az oroszok a Vöröstoronyhoz visszatértek.

E hir az osztrák hadtestben a legmélyebb levertséget s megdöbbenést idézé elő. Néhány tábornok ott hagyá a csapatokat; a főparancsnok Puchner maga ment elő rosz példával, midőn a főhadi kormányszékkel Oláhországba vonult vissza. Körülbelül ugyan e pillanatban táborszernagygyá neveztetett ki Bécsben, s gyalázatos futása legkevésbé sem akadályozta, hogy 1849. szeptemberben az osztrák császári testőrség másodkapitányává, s októberben Velence városa és vára kormányzójává neveztessék ki. Helyette Kalliani tábornok vette át az osztrák csapatok parancsnokságát, s azokat az Olt mögé Brassónak ve-

zeté vissza; az Olt átkelési pontjai egyelőre megszállva tartattak. —

Bem marcius 12-dikén Bethlen alatt 4000 embert küldött ki Ujegyházán át, az osztrákokat fölkeresni s egyelőre legalább szemmel tartani.

Marcius 14-dikén Bánffy és Pereczy csapataival még egyszer támadást intézett Skariatine ellen, hogy ezt végkép elijessze, s aztán annál bátrabban fordulhasson összes erejével az osztrákok és Brassó ellen.

Ugyanaznap Czetzet valamennyi csapattal, melyekkel ama 35,000 emberen fölül, kiknek Skariatinenel szemben kell vala maradniok, — rendelkeznie lehetett, mindössze tehát mintegy 4000 emberrel az Olt mellett lévő Fenyőfalvának inditá.

Czetz az osztrák őrséget kiveré Fenyőfalváról, 15-dikén az Oltparton fölfelé Utsáig s 16-dikán Fogarasig, ellenállásra nem találva, majd 17-dikén Vledényig nyomult. Utközben a Bethlen hadosztályának legnagyobb része hozzá csatlakozott; Vledénybe a Háromszékből is érkezett egy hadosztály, s egyszersmind maga Bem is odajött Szebenből. Most összesen 7 zászlóalja, $10^1/_2$ lovas-dandára s 26 ágyuja, összesen 8700 embere, s azok között 1500 lovasa vala, kikkel 18-dikán Vledényből Brassó felé indult.

Feketehalomnál az osztrákokkal találkozott Kalliani alatt, ki apró csetepaték között, komoly csatába nem bocsátkozva, Brassó felé hátrált.

Engelhardt tábornok, ki 6000 orosszal határozott utasitások nélkül állt itt, 18-dikán este a tömösi szoroson keresztül visszament Oláhországba. Az osztrák tábornokok levertsége — hajlandóságát: Erdélyt védelmezni nem fokozá; Kalliani a 18. és 19-dik közti éjjel a törzvári és Tömösszoroson keresztül két hadrészben követé őt, s Bem 19-dikén kardcsapás nélkül bevonulhatott Brassóba, honnan, 4000 embert hagyva hátra, rögtön ismét Nagy-Szebenbe sietett.

Itt az utóbbi időben a magyarok részéről 2000 ember állott Bánffy ezredes alatt, mig egy előre mozditott 1500 embernyi hadosztály Ihász alezredes alatt Boitzát tartá megszállva. Ezen hadosztály s az oroszok között a Vöröstoronynál az utóbbi

időkben dacára a 14-diki ijesztési támadásnak, mely nem eszközölte egészen az ohajtott hatást, ismételt csatározásokra került a dolog. Bem tehát marcius 26-dikán komoly támadást intézett a Vöröstorony ellen, elkergeté az oroszokat egészen, sőt egy darabig Oláhországban is üldözte őket, aztán a szorost Ihászra bizta 2000 emberrel.

Erdély igy egyelőre tökéletesen a magyarok hatalmában vala; csak a lévai várda s Károlyfehérvár vára voltak még osztrák kézben. Azonkivül azt is meg kelle gondolni, hogy az oláhok hegy-zugaikban még mindig ellenségesen állottak a magyarokkal szemben.

A mi a két erődöt illeti, végre el kelle azoknak esniök, ha Erdély az osztrákok előtt továbbra is zárva, s ama két hely elszigetelve marad, sőt valami nagy erőlködés sem vala szükséges, hogy azon idő alatt, mig őrségeik birtokolni tudják, fékentartassanak. Ugyanez állt az oláhok vagy románokra nézve is. Roszúl fölszerelt, hiányosan szervezett népfölkelésök csak úgy merészelhetett előjönni búvzugaiból, ha valami nagy haderőre támaszkodhaték.

Magában véve tehát Bem erdélyi hadjáratának eredménye rendkivül fényes volt, rendkivül fényes minden kifogás és föltétel nélkül, ha az ember nem gondol arra, hogy csak előleges vala, hanem véglegesnek tekinti.

Debrecenben valóban véglegesenek lőn tekintve, s ezt talán nem lehet Kossuthnak túl szigorún fölróni, mert Bem rövid tudósitásai nem voltak valami túlszerények. Kossuth most csak arra gondolt, hogy Bem már fölösleges Erdélyben jelentékenyebb haderővel s onnan bátran kiszólitható. Először is a Bánátba kellett volna nyomulnia, maga előtt itt is mindent győzelmesen leteritnie, Aradot és Temesvárt bevennie, aztán a Dunáig előmennie, s midőn a főharctéren az ügyek kedvező fordulatot vőnek Magyarországra nézve: a remények is fölebb fokozódtak; Bemnek eszerént át kellett volna mennie a Dunán, s a fősereg fölött a főparancsnokságot átvennie. A mint az előbbiekből tudjuk, Kossuth megigérte Görgeynek, hogy Bem april közepén 16,000 emberrel Erdélyből s a Bánátból az Al-Dunánál lészen. Mintlett volna ez marcius végnapjai előtt lehet-

ségessé teendő: mindenesetre nehéz megmondani, ha az ember meggondolja, mi mindent nem kellett volna Bemnek útközben még véghez vinnie. Hanem Kossuth reménylé, a mit óhajtott; s a főhadsereg főparancsnokságát Bemre ruházhatni, azt valóban egész szivből ohajtá.

Tudjuk, hogy mostanság névleg még Vetter viselte a fősereg főparancsnokságát; tényleg pedig az ideglenes parancsnok, Görgey viselé azt, s ha Vetter, miként előre látható volt, nem üdülende föl rövid idő alatt, a parancsnokságot névleg és végleg is át kelle vennie Görgeynek, ha csak nem lehete átruházni oly férfiura, ki neve és tetteire nézve Görgeyt fölülmulni látszék.

E férfiu valóban nem lehetett más mint Bem. Mi Bem hadviselési-modorát oly birálatnak vetők alá, mely ellen, véleményünk szerint, semmiféle szempontból sem tehet ellenvetést, ha ki az ügyeket higgadtan tekinti. De megfogható, hogy épen a nyugalom az, mi izgalmas időkben fölizgatott népeknél hiányzik. Az ohaj és reményteljes fölületes szemlélő előtt Bem igen természetesen egy Cäsarnak tünék föl, a ki jött, látott és győzött, s Görgey marcius végével még mi hasonlót sem mutathata föl ellenében. Hat hét alatt Bem Erdélyt nemcsak az osztrákoktól, hanem azok szövetségeseitől, az oroszoktól is elvette. Azt persze senki sem vette fontolóra, hogy az erdélyi osztrák haderő a Windischgrätzével legkevésbbé sem volt összehasonlitható, s hogy az oroszok akkor még igen határozatlan utasitások szerint működtek, s semmi esetre sem valának utasitva a magyar fölkelés ellen élet-halál-harcot folytatni. Arra sem ügyelt senki, hogy Bem Erdélyt már egyszer ép oly gyorsan (ha nem gyorsabban,) egészen elvesztette, mint most visszafoglalá. Ha valaki erre figyelmeztetett volna, szükségkép be kellett volna vallani, hogy Erdély most is csak ideiglenes, és semmiesetre sem biztositott birtok Magyarországra nézve, hogy a közmondás: „Hamar gyült szerdék hamar vész el is," melynek a háboruban valóban több mint közönséges jelentősége van, ez egyszer megint találóan alkatmazható, továbbá azon gondolat is felmerülhetett volna, hogy ugyanazon egyén, ki a rész-harcban valóban nagy volt, igen rosz fővezér lehet egy nagy háború folyta-

tására határozott nagy sereg számára. De mily kevéssé otthonosak, vagy csak érthetők is a nagy tömegre nézve e fogalmak és megkülönböztetések, mindennap alkalom nyilik tapasztalni.

Bem ez idő szerint Erdélyben fényesen győzedelmeskedett. Hogyan? mi körülmények között? ez közönyös dolog volt, mert azok is alig gondoltak vele, kiket közelről érdekelt. Bemet a fősereg elére nagy méltán lehete állitani, kivel Görgeynek nem vala szabad mérközni akarnia.

Kossuth teljesen megelégedheték, ha Bem a fősereg parancsnokává leendett. Bem minden specifice magyar politicai előitélettől ment vala; a mi őt átalán politikailag elfogulttá tevé, oroszok iránti gyülölete vala, de ez most nem látszék jelentékeny következményü lenni a magyar fölkelés folyamára. Bem, miként Kossuth, a magyar háborut egy általános európai forradalom csirájává akará tenni, melyből egész új európai államszervezetek fejlödjenek. Bem a mellett idegen volt Magyarországban; oly nagy hatalmat lehete rábizni, a milyet katonai müködés csak igényelhet, s még sem kelle attól tartani, hogy annyira befészkelhesse magát, miszerint Magyarországban politikai szerepet játszhassék.

Bem tehát képes volt a főparancsnokságot átvenni, s ez előnye volt Dembinsky fölött, másrészt pedig semmi veszélylyel nem járt, ez állomást ő rá bizni, a mi közös vonás volt benne minden nem-magyarral.

Ime, innét származtak Kossuth túlzott reményei, ohajtásai, igéretei.

De bármily bizalmat lehelltek légyen is Bem tudósitásai: e bizalom lelkében éppen nem létezett. Ha Erdély meghóditását mások előtt végl egesnek tünteté föl: ő azt csak ideiglenesnek tartá, melyet előbb biztositani kell, mielőtt ő maga tetemesebb csapatmennyiséggel az országot odahagyhatná.

E végre első lépés gyanánt uj csapatok szervezésének kell vala szolgálnia, a mit, mint tudjuk, Bem eddig kissé elhanyagolt. Valóban, ha csak 10000 embert vitt volna is ki a Bánátba, alig maradt volna valami Erdélyben. Most tehát minden zászlóaljnak, s minden huszárhadosztálynak teljes keretet kelle képeznie. Azon 13 új honvédzászlóalj, melyek ily módon fölállít-

tattak, a 74-től 86-ig terjedő számokkal jelöltettek. Azonkivül a nemzetőrségből 10 zászlóalj alakittatott, melyeket lőfegyverekkel nem birtak ellátni, s főkép a határszorosok födözésére akartak alkalmazni; az 1-sőt és 2-odikat Beszterczén és vidékén, a 3-adikat, 4-ediket és 5-ödiket a Székelyföldön, a 6-odikat a bodzai szorosnál, a régi római sáncoknál Brassótól délkeletre, s a Tömös-szorosnál, a 7-ediket a törzvári szorosnál, a 8-adikat innen a Vörös-toronyig; a 9-ediket és 10-ediket a Vörös-toronytól a Vas-Kapuig.

E szervezkedések hosszabb időt vettek igénybe, a borgoprundi szoros, mint Bukovinába vezető, a gymesi és oitozi Moldvába vivő szorosok megerősitése, és egy hidfő épitése a Szamoson Deésnél. Míg az uj szervezkedések bevégezve nem valának, az erdélyi régibb hadak folyvást el voltak foglalva; őrizniök k e l l e a szorosokat, de egyszersmind Károly-Fehérvár és Deés ostrománál is szerepelniök.

Károly-Fehérvár előtt, melyet osztrák részről August ezredes 10 gyalog századdal és 48 lovassal őrzött, — Bem Kolozsvár eddigi őrségét Kemény alatt vonó össze. April 20-adikán aztán Stein ezredes neveztetett ki az ostromcsapatok parancsnokává e helyen. Ezeknek először is nem volt elég ágyujok. Kezdetben csak hat 6-fontos, egy későbbi időszakban tiz 6-fontos és három 3-fontos ágyuval rendelkeztek. Ostromágyúk éppenséggel nem valának kéznél, s csak junius közepe táján érkeztek, miután Arad és Déva a magyarok kezébe került.

Dévát, melyben csak 60 osztrák volt, Forró ezredes 2000 magyarral és 6 ágyuval körítette be. E hely — mit mindjárt jónak látunk megjegyezni, hogy ne kellessék rá ismét visszatérnünk, — május 27-dikén elesett, mig Károlyfehérvár folyvást tartá magát.

Mindehez járult, hogy az oláhok Janku alatt, a helyett hogy Bem sikerei után meghuzták volna magukat, kétszeres tevékenységet fejtének ki.

Ugyanis a zalathnai és abrudbányai hegyvidékbe vették magukat éjszak-nyugatra Károlyfehérvártól, honnan ezzel egyre közlekedtek, s portyázó kitöréseket intéztek a völgyekben minden ellen, a mi csak magyar érzelmü volt.

Ámbár Bem már áprilisben egy gyönge hadosztályt egyelőre utnak inditott Bánffy alatt a Bánátba, ily körülmények között még annak utja is felfüggesztetett. Bem azt tartá, hogy Magyarországnak ügyekeznie kell jó szerivel kiegyezkedni az oláhokkal, hogy legalább ezen a magyarok saját táborában mindenfelé eloszolva lévő ellenségtől szabadulni lehessen. E végre ki is küldetett egy Dragos nevü, oláh származásu magyar biztos, s az alkudozások már-már kedvező véget látszottak érni, midőn egy közbejött szomorú esemény megint mindent kérdésessé tőn, s az oláh fölkelés lángja ujra lobbot vetett.

A magyar hadügyminiszterium határozott parancsot adott, miszerint az egyes magyar parancsnokok a fegyverszünet alatt, melyet Dragos kötött, s az azzal összekötött alkudozások alatt, az oláhok ellenében minden ellenségeskedéstől tartózkodjanak. Áll vala pedig Brádnál a Körös-völgyben Abrudbányától délnyugatra, hol akkor Janku főhadiszállása volt, april óta egy nem Bemtől függő magyar dandár. Ennek parancsnoka Hatvany egyenesen Kossuthhoz fordult, eléje terjesztő, hogy mos könnyü lenne az oláhokat megtámadni, s hogy erre szükségképen fényes eredményeknek kellend bekövetkezniök.

Kossuth elég meggondolatlan volt engedélyt adni, hogy Abrudbánya ellen nyomuljanak. Majus 6-dikán tehát Hatvany csakugyan előnyomult oda, s könnyü szerrel vissza is verte a mitsem gyanitó Jankut a nagy Aranyos völgyébe. (Reu mare.) Az oláhok, a gyalázatos békeszegésen méltán elkeseredve, agyonüték a persze teljesen ártatlan Dragost s valamennyi földieiket kik a magyarokkali értekezést tanácsolták. Erre Janku Topánfalvánál (Alsó-Tsertés) csapatait ujra összeszedve, május 8-dikán Hatvanyt Abrudbányánál megtámadta. Makacs harc után, mely május 9-dikén reggeli 3 óráig tartott, Hatvanynak Brádra kelle visszavonulnia, hol május második felében még egyszer fölkerestetett Jankutól, s ámbár azóta segédhadakkal erősödött, tönkre veretett, ugy hogy dandárából alig 200 ember menekülhetett a dévai ostromhadtesthez.

Épen akkor, midőn Hatvany esztelen s Kossuth meggondolatlan eljárása e közbejött eseményt előidézék, Bem az oláhokkal kezdett alkudozásokban bízva utnak indult a Bánát felé. Mi-

előtt azonban oda követhetnők, kell, hogy előbb előadjuk mi történt azalatt a szerb csatatéren.

Hogy Bem, — miként Kossuth a fősereg ideiglenes főparancsnokának megigérte, április közepén a Dunánál meg nem jelenhete, kiderül az imént elmondottakból. Itt még azt akarjuk hozzá tenni, hogy Bem nem kevéssé számított a törökök segitségére az oroszok ellen. Az oroszok bevonulása Moldvába és Oláhországba a portának legkevésbbé sem lehetett inyére; azért is egy kis figyelő hadtestet állitott föl a maga részére Oláhország nyugoti részében, Kis-Oláhországban. Ennek Omer basa volt a parancsnoka. Bem itélete szerint e férfiu azon részhez volt csatlakozandó, a mely jobban győzendé őt kenni. Hogy az oroszok megfogják emberelni valamivel, miszerint ismét Erdélybe jövén, hátukat legalább annyira biztositsák, hogy ellenök föl ne lépjen, azt előre bizonyosnak vélte, de ép oly biztosan hitte, hogy Omer basát rá lehet venni a magyarok értelmében működni az oroszok és osztrákok ellen, ha a magyarok többet fognak adni, mint az oroszok. Bemmel magával később ugyan e tárgyra még vissza kellend térnünk.

Bem alkudozásairól a törökökkel misem jött tudomásra, s még most is nehezen fog valami kitudatni. Csak egyre kell itt figyelmeztetnünk. Bem a törökökkel alkudozék az oroszok ellen, de egyszersmind az oláhokkal is alkudozék, kik az oroszokhoz föltétlenül ragaszkodtak, s kik közül nehanyan, akkoriban a legjelesebb elmék, egy nagy román birodalom föllállitásáról gondolkoztak, melyhez Erdély egy nagy része is tartozandott volna, Oroszország s — mint hivék, az ezzel szoros frigyben álló Ausztria védnöksége alatt. Hogy e kettős alkudozás nehezen elháritható ellentéteket foglalt magában, alig szükség nyilvánitni. Bármily rózsaszinben látta is Kossuth Debrecenből Erdély helyzetét Bem sikerei után, láttuk, mily kevéssé volt az valóban, s most forduljunk a szerb csatatérhez, s vizsgáljuk meg, az ügyek miként alakultak itt március kezdetétől fogva.

A szerb harctér eseményei. Perczel Mórnak, mint főparancsnoknak e harcmezőn, — első vállalatai.

A Bácskában Nugent táborszernagy mint láttuk február végével, miután Eszék elesett, csapatainak egy részét*) Péterváradot ostromára fordithatta. Ez által itt egy 4000 ember és 13 ágyuból álló szerb hadosztály rendelkezhetővé lőn, mely Zsomboron és Bajmakon át Szabadkának nyomult. E város alá, hol a Gál magyar hadosztálya állott, március 4-dikén estve érkezett meg. Támadása visszaveretvén, Bajmakra vonult vissza. Erre Gál eltökélte, hogy maga lép föl támadólag. A horgosi őrségnek, mely szintén osztályához tartozék, de melyet mégsem volt képes elég jókor magához vonni, parancsot adott Ó-(Magyar-) Kanizsa ellen tüntetni, s miután Szabadkán elegendő őrséget hagyott, 3000 emberrel és 5 ágyúval március 5-dikén jókor reggel megindult Bajmak felé.

5-dikén délelőtti 10 órakor egy völgytorkolatban találá a szerbeket, Bajmaktól északkeletre, előnyös állásban; ágyuharc fejlődött ki, de a gyönge magyar tüzérséget a több mint kétszer oly erős szerb rövid idő alatt elnémitá, s félre kelle azt mozditani. Erre a szerbek gyalog- és lovasságukkal a völgytorkolaton át előtörtek. — Csakhogy most Gál is sikra állitá gyalogságát, mely az ellenséget még indulásközben meglepvén, 3 ágyuját elvett, 200 emberét leölt és megsebesitett, s a hegynyilás mögé visszanyomá.

Akkor tájt, hogy ez episod történt, érkezett Perczel Mór Szegedre, hogy Hadik helyett a parancsnokságot átvegye. A 2-odik hadtest vezényletéről, mint tudjuk, Dembinskyveli viszálya folytán január végével lemondott s Debrecenbe ment. Határozottan az uralkodó liberalis országgyülési párt embere lévén, nem mellőztethetett egészen, s oly állást kelle számára kijelölni, melyben mind Dembinskytől, kivel ép akkor civakodott, mind Görgeytől, kivel rég óta feszült viszonyban volt, független lehes-

*) Lásd az A mellékletet e cikkhez.

sen. Sőt az sem valószinütlen, hogy igen szerették volna őt, mint bizalmi férfiut a sereg élére állitani; s lehet, hogy erre nézve most kelle próbát tennie. Mert bár mindig „kitünő“ szolgálatokat tőn, mégis csekély népszerüséggel birt a katonaságnál; talán mivel ezek tudták, mint és kitől lőnek e „kitünő“ szolgálatok téve.

Perczel tehát március elején Szegedre küldetett, legközelebb azon megbizással, hogy Pétervároadot fölmentse.

A február 13-adiki ütközet után a szerbek a Tisza bal partján Szeged átellenében Szőregnél, Deszknél, Szent-Iványnál és bánáti Zombornál (a Maros mellett, mely össze nem téveszthető a Bácskában lévő Zomborral), ismét erősen megveték lábukat. Hasonlóképen állottak a jobb Tiszaparton, Ó-Kanizsánál és Zentánál is. Perczel tehát azzal akará kezdeni hadműveleteit, hogy előbb a balparti táborokat elveri, s egyszersmind a jobb-partiakat a balra átüzi; aztán, miután Szegedet ilyképen a legfenyegetőbb veszély ellen biztositotta, Csantavéren, Hegyesen, Verbászon, Ó-Kéren át Uj-Vidékre szándékozott, hogy Pétervároadot előbb a Duna bal partján mentse föl.

Március 22-én Perczel a szegedi hadosztálylyal megtámadá a szőregi, deszki és szent-iványi táborokat, és a szerbeket visszszanyomta Török-Kanizsára; egyszersmind a szegedi hadosztály bal szárnya Makóról átment a Maros bal partjára s megtámadá Zombort, mig a szabadkai osztály balszárnya Horgos felől Ó-Kanizsánál a Tisza balpartjára üzé. A szabadkai hadosztály zöme Zentának volt irányozva, hol 22-edikén erős ellenállásra talált, de azért 23-án mégis erőt vett azon.

Még az nap elindittatott Csantavér felé a két hadosztály minden rendelkezés alatt álló csapata, hol 24 edikén, — nehány nemzetőrcsapattal együtt, — 6 zászlóalj, 6 lovas dandár s 24 ágyú, összesen 7000 ember, — állott.

E kis haderővel Perczel 25-ödikén minden ellenállás nélkül Hegyesig és Szeghegyig nyomult elő; itt egy csapat huszárra talált a pétervároadi őrségből, mi arra mutatott, hogy a pétervároadi ostromhadtesttel nem sok baj leend.

S valóban ugy is volt. A bajmaki csata után (március 4-edikén) a zombori (Bácska) szerb-szerém hadosztályban élénk

viszályok mutatkoztak, melyek úgy látszik, le lettek volna csillapíthatók, ha jobb osztrák fegyelem hozatott volna be. Azonkivül Pétervárad ostromzára csak a Duna jobb partján látszott teljesen elégtelennek, miután a helyőrség Uj-Vidéken át a Bácskába be messze ura volt a vidéknek, honnan minden nehézség nélkül elláthatta magát mindennel, a mi csak kivánatosnak látszott. E szabad kijáratot meg kelle gátolni.

Ezek voltak az okok, melyek Nugen-t március közepe felé arra birták, hogy Lederer Móric ezredesnek, ki 4 századdal, 6 lovasdandárral és 6 ágyuval az Al-Duna szemmeltartása végett föl egész Földvárig, a jobb parton Szegszárdnál álla, — parancsot adott, hogy a Dunán átkeljen, a zombori szerb-szerém hadosztályt magához vonja, s aztán Uj-Vidék alá menjen s azt bekeritse.

Lederer e parancsot azonnal végrehajtá ugyan, mihelyt megkapá, de akkorára, hogy Perczel müködéseit Uj-Vidék ellen megkezdé, még a Ferenc-csatornáig sem jutott.

Perczel ez utóbbin Kulánál és Verbásznál március 26-kán kelt át, miután az ottani gyönge szerb őrségeket kiüzte, és 27-dikén Kis-Kérre ért. Itt Lederer Zomborhoz közeledtének hirére, hátrahagyá főhaderejét, s még az nap 2 századdal, 2 lovasdandárral s egy üteggel Uj-Vidékre és Zomborra ment, a nélkül, hogy az ellen föltartóztatta volna.

28-adikán Pétervárадból kirohanást intézett Kamenic ellen, s azt tapasztalá, hogy itt a zársereg Mamula ezredes alatt aránylag erős.

Ugyanaz nap Perczel főhaderejének egy osztálya, Mihálovics őrnagy alatt megtámadta a despot-szent-iványi szerb őrséget, melynek a Mamula, Lederer és a Nugent főhadereje közti összeköttetést Dályánál kell vala biztosítnia, azt Zomborra visszaverte s a szent-iványi sáncokat földúlá.

Perczel gondoskodott, hogy Pétervárad élelemszerekkel kellőleg elláttassék, s aztán március 30-adikán, minthogy Lederer mind közelebb jött Zomborhoz, s félni lehetett, hogy a magyar tábornok nem találja majd nyitva hadosztályához az utat, — Kis-Kérre tért vissza.

Szent-Tamás bevétele.

Kis-Kérre érve, Perczel eltökéllé megtámadni Sz.-Tamást, a szerb-várat, mely a szerb háboru elején, mint tudjuk, meglehetős érdemetlen hirre jutott. Szent-Tamás szerb őrsége ez idő szerint mintegy 3000 határőrből, meg a helység fölfegyverkezett lakosságából állott 14 ágyuval. Szent-Tamás bevevőjének, ama phantasticus fogalmak szerint, melyek a magyarok között a korábbi eseményekről e helynél, elterjesztve voltak, — egy második Szuwarowként kelle föltünni ezek előtt. Hogy a dobszó a siker mesterségéhez tartozik, senki sem tudta jobban, mint Perczel Mór.

Először is Verbászra ment március 31-edikén; utközben több rendbeli támadást kelle kiállania, részint a szent-tamási őrség, részint Lederer hadosztályához tartozó kis seregosztályok részéről, melyek, bár könnyüdek valának, mégis föl voltak használhatók, s ugyancsak föl is használtattak hangzatos bulletinek gyártására.

Április 1-jén Perczel Kulára ment egy segédcsapatot elfogadni, melyet Igmándy őrnagy küldött néki Szegedről. Ez két zászlóalj, ½ lovas dandár és 6 ágyuból állott, tehát aránylag jelentékeny volt. April 2-dikán Perczel egyesült hadereje Verbászra ment, a szent-tamási támadásra előkészülni. 3-dikán jókor reggel elindult oda; egy seregosztály Perczel Miklós alezredes alatt a Ferencz-csatorna déli partja mentében haladt, hogy a hidfőnek forduljon, mely, mint már a korábban mondottakból tudjuk, a sáncolatok legfontosabb részét tevé. Ez 2⅔ zászlóaljból s 1 ütegből állt. Más seregosztály, 3 zászlóalj és 2 üteg, Gál ezredes alatt a Ferenc-csatorna éjszaki partján a városi erődítmény nyugati része ellen nyomult; végre a tartalékhad, mely nemzetőrökből, a lovasságból és 2 ütegből állt, a csatorna mindkét partján osztá fel magát.

7 órakor reggel a Gál és Perczel Miklós seregosztályainak éle megjelent a szent-tamási erődítvények előtt. A magyarok elővonszolák ágyuikat s hosszan tartó tüzelést kezdettek. Gál néhány gyönge kisérletet tőn a város sáncolatainak megmászására, de melyek a szerbek által sikeresen meghiusitva lőnek. —

Ellenben Perczel Miklós talán csak azért, mivel kevesebb ágyuja vala, s igy kevesbé támaszkodhaték azok egyedülüdvözitő erejére, komolyabban látott dologhoz. 9 óra után gyalogtámadást intézett a hidfőre, mely őt rövid küzdelem után annak, — s $10^1/_2$-kor a Ferenc-csatorna hidjának is birtokába helyezé. Ezen most a városba tört, a Gál ellen harcoló szerbek háta mögé. Támadása a sáncolatokban álló ellent elfoglalá; s igy Gálnak is sikerült benyomulni; utcai-harc fejlődött, melynek következtébeu a szerbek jelentékeny veszteség után eleve különféle irányban, majd azonban délkeleten egyesülve, a római sáncok felé futásnak eredtek. A huszárok utánok iramodtak, még több hadosztályt szétugrasztottak, s a szétverteket jobbára lekaszabolák. A szerbek magyar tudósitások szerint 5 ágyut és 2000 embert vesztettek. Ez utóbbi szám mindenesetre tulzott, ha a zavarban elveszett mindennemü védteleneket, nőket, gyermekeket és aggastyánokat nem tudjuk bele. Miután a szerbek 14 ágyujok közül csak 5-öt vesztettek, embert sem veszithettek oly igen sokat.

A magyarok kifoszták Szent-Tamást, s az e harctéren elharapódzott divat szerint, melynek mindkét fél hódolt, — fölgyujták; az ő veszteségök 200 halottból és sebesültből állt. Április 4-edikén és 5-ödikén Perczel Szent-Tamás sáncainak szétromboltatásával foglalkozék.

A római sàncok bevétele, Perczel meghiusult kisérlete a titeli fönsik ellen.

A szen-tamási szerb örség legnagyobb része a római sáncokhoz menekült, ugy hogy e helyen a már előbb itt állomásozó hadosztályokkal együtt, most mintegy 8000 szerb volt együtt, persze hogy ez kis szám, ha meggondoljuk, hogy a nagy római sánc vonalhossza Csurogtól, a Tisza mellett, Kátyig, a Duna mellett, több mint négy mértföld. Perczel elhatározta e vonalt megtámadni. Hogy hol támadja meg, teljesen mindegy volt ez esetben is, mint mindig, ily őrvonali állásoknál. Goszpodincze, úgy középtájt, de közelebb Csuroghoz mint Kátyhoz, legjobban meg volt erősitve.

Perczel ezt választá főtámadási pontul, s április 6-dikán

Szent-Tamásról elindult Goszpodincze felé; egy mellékőrcsapatot egyszersmind Gál alatt Csurogra küldött.

Maga Perczel 7-edikén délben éré el a gospodinczei sáncvonalt. 4 órai ágyuzás után rohamra adott parancsot, s a szerbek csakhamar elhagyák állásukat, s hátrálni kezdtek a titeli fönsikra; a huszároktól Zsablyáig üzve. A szerbek vesztesége a goszpodinczei ütközetben 500 emberre (kik nagyobbrészt foglyokká lőnek), s 8 ágyura tétetik.

Gál nem talált Csurognál ellenállásra; Földvárnál és Ó-Becsénél azonban még mindig álltak szerb hadosztályok. Ez indithatta Perczelt arra, hogy ápril 8-adikán legközelebb Csurognak forduljon. De meggyőződvén, hogy Földvár felé nincs mitől tartania, elhatározá a titeli fönsik ellen menni.

Ha erre mindjárt 7-edikén a goszpodinczei ütközet után határozta volna el magát, nem lehetetlen, hogy a meglepetéstől támogatva, a fontos titeli fönsikot elfoglalta volna.

De ő csapatait csak 11 edikén összpontositá Zsablyánál, s 12-edikén vonult Kovil-Szent Iványra, mely a Vilován át Tittelbe vivő ut mellett fekszik. Itt egy Uj-Vidékről Kátyon keresztül küldött hadosztályt vont magához, mely az utóbbi helynél egy szerb csoportot megvert.

A szerbek igy 4 napot nyertek, s Knichanin, ki a Bácskában s főleg a titteli fönsikon parancsnokolt, ezen időt jól fölhasználá. Uj sáncolatokat hányatott és 8000 embert összpontositott 30 ágyuval.

Midőn aztán Perczel, kinek hadereje alig volt oly erős, 12-edikén délután Vilova felől mutatkozott, nemhogy állásában bevárta volna támadását, hanem ő rontott ki, s riasztá föl a magyar tábort.

Perczelnek midössze 4 gyönge dandára volt; 1500—2000 emberrel egyegy. Az Irinyi-dandárt a jobb szárnyon állitá föl Vilova ellenében, a Forget-dandárt a balszárnyon Mossorin ellen, a Mihálovics s a Perczel Miklós tartalék-dandárt pedig a központra rendelé. A 12 edik és 13-adika közötti éjt a csapatok egy részének fegyverekben kelle töltenie, támadást várván a szerbek részéről. S valóban éjfél után Knichanin ki is tört Vilovából valamint Mossorinból is. De mindkét ponton ébren találá a magya-

rokat, s midőn megvirradt s kitünt, hogy a támadás tulajdonképi célja meghiusult, visszavonult sáncai közé.

Mindamellett is Perczel Knichanin föllépése által azon meggyőződésre jutott, hogy a titteli fönsík ellen komoly támadást intézni ő gyönge, s azért még április 13-adikán visszatért Uj-Vidékre, innen Földvárra ment s ezen, a szerbek által elhagyott helyen átkelve a Ferenczcsatornán, 19-én Ó-Becsét támadta meg. Az ottani szerb őrség csakhamar a Tisza balpartjára huzódott. Lederer ezredes osztálya nem jött Uj-Vidékre, hanem Perczel szerencsés föllépésének hirére, visszatért a Duna jobb partjára.

Miként Bem működéseit Erdélyben, ugy a Perczeléit is a Bácskában, túlbecsülé a magyar kormány. Nem kevesebbet látott bennök, mint egész Bács tökéletes meghóditását, holott igen tévedett, miután a titteli fönsík, a főpont, melyet tulajdonkép a Bácska uralt, ezentúl is az osztrákok és szerbek kezében vala.

Másfelől, igaz, hogy a remények, melyeket Bem nagyszerü hadműveleteire a Dunánál, épitettek, április első felében már csökkentek; belátták, hogy igazán nem képes röpülni. Talán Kossuth sem tartá többé az isaszögi, gödöllői és váci napok után Bem egyesülését a fősereggel oly szükségesnek mint előbb, s végre ugyanazon események után Görgey irányában hangulata is javulhatott annyiban, hogy nem vélte célszerünek másra mint erre ruházni a fősereg fölötti parancsnokságot.

E szerént Bemnek a Dunához vonulására is kevesebb sulyt fektettek; de még mindig ragaszkodtak a nézethez, hogy Erdély a magyaroktól véglegesen vissza van hódítva, s következőleg Bem ott az erdélyi had tekintélyes részével fölösleges, s Perczel eredményei után a Bácskában a viszonyokat itt is ép olyhá tekinték, mint Erdélyben; a Bácska is meg volt hódítva, s Perczel ott fölösleges.

A déli harctéren tehát még csak a Bánátban, azon földrészen, mely Erdélyt a Bácskától elválasztja, volt végrehajtandó ugyanaz, mi a két utóbbi helyen az ő föltevésök szerént, már végre volt hajtva. A Bácskában még mindig ott állott Todorovich egy tekintélyes haderő élén, s azonkivül Temesvár még bekeritve sem volt, annál kevésbbé bevéve, Rukavinának min-

denfelé szabad mozgása s szabad közlekedése volt, még Araddali összeköttetését sem tudták soha egészen elvágni.

Bemnek és Perczelnek tehát kezet kelle fogniok, hogy a Bánátot is megháditsák. Bemnek a moldvai és oláhországi szorosok őrzésére s a Károlyfehérvár és Déva bekeritésére szükséges csapatokat hátrahagyva, 10,000 emberel a Bánátba kelle vonulnia, a temesvári őrséget a várba szoritania, ezt bekeritenie, s az aradi ostromlósereggel magát érintkezésbe tennie.

A 4-ik hadtest (Perczel) a Bácskában nélkülözhető részének a Tisza bal partjára kellett, hogy átkeljen, Todorovichot délnek visszanyomja, s aztán Bemmel, kiről föltevék, hogy azalatt Temervárt beveszi, egyesülve, a szerb fölkelés gyúpontja, a csaikások kerülete, — vagy más szóval a titteli fönsík ellen menjen. Ez volt a haditerv.

Perczel és Bem hadműveleteinek kezdete a Bánátban.

Perczelt 19-dikén hagytuk el, mikor a titteli fönsíktól visszatérve, a szerbektől Ó-Becsét elvette. Midőn Szegedről dél felé megindult volt, a Kollmann hadosztályának legnagyobb részét Szegeden hagyta a Bánátban lévő szerb táborok szemmeltartása végett. Most, hogy a titteli fönsík megtámadását jobb időkre halasztotta, parancsot menesztett Kollmannhoz, hogy azonnal vonuljon be minden rendelkezése alatt álló csapatával a Tisza balpartján lefelé a Bánátba.

Kollmann 4 zászlóaljat, 2 lovasdandárt és 8 ágyut szedett össze s április 15-ödikén Oroszlámos és Török-Kanizsáig hatolt. Ellenállásra nem talált, mert a szerbek a bácskai események után Nagy-Becskerekre vonultak vissza. Igy Perczel is, — miután az Uj-Vidéktől Kis-Kéren s a Ferencz-csatornán át a Tiszáig nyuló vonalt is biztositotta (besetzt) 21- és 22-én akadálytalanul átkelhetett Adánál (Ostrowa), 4 zászlóaljával, 4 lovasdandárával s 16 ágyujával a Tisza balpartjára, s egyesülhetett 22-edikén Tisza-Szent-Miklósnál Kollmannal.

23-adikán aztán Mokrin ellen (Gyukosin) nyomult, ott nehány szerb fölkelőcsapatot szétverendő. Ezek alig várták be

támadását s a magyarok első megpillantására rögtön kocsijaikra menekültek. Perczel csapatai erre megszállották Mokrint és Nagy-Kikindát. A mokrini őrségnek egy hadosztályt kelle kiküldenie, hogy az Temesvárt szemmel tartsa és a Bemmel való egyesülésre utat keressen.

Bem april elején 8 zászlóaljat, 6 lovasdandárt és 30 ágyut egyesitett Dévánál a Bánffy és Pereczy hadosztályaiban, melyek a Bánátba voltak szánva.

Legközelebb a Todorovich csapatai legszélső jobb szárnyán kivül, melynek magvát oláh-bánáti határőrök képezék, a temesvári őrség állt vele szemben.

Ez most mindössze 8847 embert számlált, de azok között persze több mint 4000 ujoncot. A hely parancsnoka Rukavina altábornagy vala, osztályvezér Gläser altábornagy, az alatta álló két dandárt pedig Leiningen gróf és Wernhard tábornokok vezénylették.

A Leiningen dandára keletnek, Erdély felé lőn elhelyezve; 4 zászlóalj-, 5 lovas dandár s 24 ágyuból állott, melyekhez számos fölkelőcsapat csatlakozott, s Facsetet a Bégacsatorna mellett s Lugost a Temes mellett szállotta meg; tőle délre Vaiszlovánál a Bisztra mellett (a Temes mellékfolyója) 2 zászlóalj oláh-bánáti határőr állott. Ezeknek 12 ágyujok volt s egy előcsapatot a Vas-kapuhoz toltak elő.

Bem ápril 14-edikén mindenekelőtt a Pereczy hadosztályát, melyet a többi csapatok, mihelyt az oláh fölkelés megengedte, gyorsitott menetben követendettek, inditotta utnak a Vaskapu felé, 15-ödikén maga is megjelent a hadosztálynál, megtámadta a Vas-kaput s elfoglalta; 16-odikán aztán az ellenség Vaiszlováról is elüzetett, s 17-edikén a magyarok bevonultak Karánsebesbe.

Itt értésére esett Bemnek, hogy a még mintegy 12000 embernyi osztrák seregnek, melyet ő március végével Erdélyből Oláhországba üzött, előhada most Malkovski alatt Tschernetzről (Oláhország) Orsován keresztül az oláh-bánáti határőrvidékbe tört, hogy a Béga-folyón fölfelé, a tergovai szoroson át, aztán a Temes-völgyön le a Banátot és Temesvárt elérje.

Bem Karánsebesen csak egy utócsapatot hagyott, s a Temesen lefelé Lugos ellen fordult, hogy itt fölkeresse, s ha lehetséges, előbb megverje Leiningent. 19-edikén bevonult Lugosba, melyet Leiningen Temesvárra térve vissza, otthagyott, és itt a Bánffy alatt álló 2000 emberrel egyesült, ki Dobrán és Facseten keresztül nyomult a Bánátba.

Leiningen egész dandárát a lugos-temesvári országuton vonta össze Kiszetónál. Bem azt tökéletesen tönkre verhetni vélte, ha Vécsey, ki ekkoriban vette át Arad alatt a parancsnokságot, támogatni fogná.

Igaz, hogy a magyarok február 23-adikától kezdve Arad ellenében ismét megkezdték az ostrommunkálatokat, de csak a Maros jobb partján, ugy, hogy voltaképen az egész csak erős ágyuzásra szoritkozott. Csak április 7-edikétől, miután Vécsey az ostromzársereg vezényletét átvette, foglalt ez ismét komolyan és tartósan szilárd állást a Maros balpartján is; bekerité a helyet s formalis ostrommunkálatokhoz látott.

Bem most fölkéré Vécseyt, hogy jöjön az aradi csapatok egy részével Rékásra, Leiningen háta mögé, mig Bem maga az osztrákokat Kiszetónál elölről csak csalogatva foglalandotta el. Mindenesetre fölötte fontos lett volna Leiningen összes dandárát Temesvár alól elverni. Az őrség ez által nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is fölöttébb gyöngült volna, mert Leiningen a legjobb csapatokat vezénylé. Nem lehetetlen, hogy ez esetben Temesvár aránylag rövid idő alatt elesett volna, mi a bánáti ügyeknek mindenesetre egészen uj, a magyarokra nézve rendkivül előnyös fordulatot adott volna.

De, mint combinált hadmozdulatoknál rendesen, ugy történt itt is. Vécsey nem jött, s Leiningen, ki jól látá a megtörténhetőket, jó eleve visszavonult Temesvárra. Bem utána ment, s április 24-edikén nehány jelentéktelen utócsapati összeütközés történt.

Bem most szintén Temesvárnak esett, s délnyugatra a vár szemmeltartása végett Freidorfnál tábort ütött, melyben ekkor 9000 embert egyesitett.

30-kán ő maga Zsombolyra ment, hogy itt Perczellel találkozzék, s értekezzék a bánáti hadműveletek megállapitása felől.

Perczel előnyomulása Pancsovára.

Perczel, miután Nagy-Kikindát és Mokrint megszállotta, 2 seregosztálylyal Török-Becsére és Kis-Kikindára (Bassahid) ment, itt 24-dikén egy ellenséges csapatot megvert, s aztán hadát Melenczére vonta össze, hogy onnan Nagy-Becskerekre menjen, hol Todorovich főhaderejét gyüjté egybe. Todorovich 10000 emberrel eléjök ment a magyaroknak Melenczénél, 29-dikén délután 4 órakor megtámadta őket. De az est beálltával hátrálni kényszerült. A Temes mögé vonult, s megszállta azt Jankovácztól Orlovátig; innen ugy hivé, összekötetésbe tehetendi magát Malkovski hadával, kinek szándékolt benyomulása Oláhországból Erdélybe, előtte már tudva volt.

Igy Perczel 30-dikán Nagy-Becskereket ellenállás nélkül megszállhatta, mig ő maga Zsombolyra ment, Bemmel értekezni; itt abban állapodtak meg, hogy Perczel előbb a Bánát nyugati részét tisztítsa meg, Bem ellenben egyrészt Temesvárral foglalkozzék, másrészt Malkovsky egyesülését akár Temesvárral, akár Todorovichcsal megakadályozni törekedjék.

Hadához visszatérve, Perczel május 6-kán Nagy-Becskerekről elindult a Temesnek, s 7-dikén Todorovich ottani állását megtámadta. A főrohamot a gyöngén helyreállított tomassováci hidfő ellen intézte, melynek őrizete csakhamar jelt adott a futásra; e futás Opovának az Al-Temesnél, onnan Szurduknak a Duna mellett, itt pedig a folyamon át történt. Teljes rendetlenség harapódzott el a Todorovich csapatai között, melyek Todorovich lebetegedése miatt Puffer ezredes által vezényeltettek; a német és oláh határőrök, kik a szerbekhez csak kényszerítve csatlakoztak, most elváltak tőlük, s visszatértek tűzhelyeikhez. De a szerb lakosok is elhagyták községeiket, s a Duna jobb partjára futamodtak.

Ily módon Perczel május 10-dikén ellenállás nélkül bevonulhatott Pancsovára, hol némi fegyver- és gabnakészleteket talált, de melyek koránt sem voltak elegendők arra, hogy az el-

hagyott, kopár vidéken való hosszabb tartózkodást indokolhatták, vagy csak lehetségessé tehették volna.

A Todorovich jobb szárnya, mely Allibunárnál állomásozott a Temes-vonal elvesztése után Pancsovára akart menni, de a magyarok előnyomulása által kényszeritve lőn Szemendria felé térni, s itt a Dunán átkelve török Szerbiában keresni menedéket.

Puffer a Todorovich hadának összes töredékeit a karloviczi táborban gyüjté egybe. Mindenekelőtt lehetetlennek kelle föltünnie, e demoralisált csapatokkal a nyilt sikon mutatkozni.

Malkowski előnyomulàsa a Bànàt ellen, s gyors visszavonulàsa Olàhorszàgba.

Alig tért vissza Bem Perczellel való értekezlete után a freidorfi táborba Temesvár alá, hirül vevé, hogy Malkovsky összes hada Orsován át betört a határőrvidékbe.

E hir egészen alapos volt. Május 4-dikén a Malkovski hada a Temes- és Béla-völgyben állott, a szlatina-armenio-tergovadomasna-mehadiai vonalon.

Malkovski először is Karansebest akará elfoglalni, innen a lugosi országutat a Temesen lefelé egy részről, a hátszegit a Bisztrán fölfelé másrészről megszállani, végül Német-Bogsánon át Todorovichcsali összeköttetését lehetségessé tenni, s pedig a mennyire csak lehet éjszakon. A legroszabb esetre az határoztatott, hogy Német-Bogsánról délnyugatnak kell fordulni Fehértemplom felé, hogy Todorovichcsal összeköttetésbe lehessen lépni.

Mig Malkovsky e terveken törte fejét, melyek, — ha ugyan volt bennök valami világos és bizonyos: offensiv összeműködést céloztak Todorovichcsal a Bánát visszavétele érdekében, — hirül vevé, hogy a magyarok a Vaskaput erősen megszállották, Temesvárt bekerítették, s hogy Todorovich Nagy-Becskerekre tért vissza. Erre azt vélte, hogy a legroszabb eset bekövetkezett, következőleg az egyesülést Todorovichcsal a fehértemplomi uton kell megkisérlenie. De gyorsan határozni és a határozatot gyor-

san kivinni, erre kevés ember volt Malkovski, s igy még május 6-dikán is ugyanazon pontokon állt, hol május 4-dikén láttuk.

Ellenben annál gyorsabban kéznél vala Bem; ő Freidorfnál Temesvár ellenében csak 3000 embert hagyott Perec zy vezérlete alatt, s legénységének többi részét Károlyi ezredes által Dentán át Versecre küldé. Ez utóbbi helyre Károlyi május 5-dikén érkezett meg; 6-dikán Fehértemplom ellen nyomult, s 8-dikán Malkovskinak időközben odaért előcsapatát megtámadta. 10-dikén maga Bem is megérkezett Fehértemplomra s innen személyesen intézte Malkovski üldözését Orsova felé. Német-Szászka irányában előnyomulva, Malkovski utócsapatát még az nap utólérte Petrilovánál, s Szászkára nyomta vissza, hol az a Nera-hidat lerontá. Ez által föltartóztatva, Bem csak május 16-dikán ért Orsovára. De Malkovski jobbnak láttá öt be nem várni. Azon hirre, — melynek szivesen hitt, — hogy t. i. Bem három akkora erővel jön ellene, s az élelmezési nehézségek kényelmes mentségével takaródzva a nélkül, hogy a tényálladékot napvilágnál vizsgálta volna, sietve török földre tért vissza.

Ily nyomorú magaviseletnek Bem megvetését ellenségei iránt, szükségkép nagy mérvben kelle fokoznia. Most már Temesvárt is rövid idő alatt hatalmába kerítni reménylette. S ez talán meg is történt volna, ha teljesen nem hiányzik mindennemü eszköz egy forma szerinti ostromhoz.

Május 12-dikén Rukavina azon hirre, hogy Bem eltávozott, s nevezetes haderők küldettek délre, Leiningen dandárával kirohanást tétetett a freidorfi tábor ellen, Pereczy veszteséggel visszsza is nyomatott, de szerencsére ép ekkor ért az aradi ostromhad egy része, magának Vécseynek vezérlett alatt, kit Bem Fehértemplomba meneteléről értesített, Girodához, Temesvártól keletre, — s Leiningen visszavonulási vonalát fenyegette, midőn a gyár-külváros ellen, s egyszersmind a Béga déli partján előre nyomult. E szerint Leiningennek a kivivott előnyök folytatásától el kelle állnia, s visszatérni a várba.

Május 14-dikén még több hadosztály érkezett az aradi ostromló-seregből Temesvár alá, ugy hogy egészben mintegy 4000 ember vonatott el Arad alól, s általában a vár előtt mindössze csak vagy 7000 magyar állhatott. Vécsey éjszakra a vadaskertet

nyugatra a csóka-erdőt rakta meg embereivel, ezáltal fölöttébb tökéletesité a tagadhatlanul gyönge orstrom-zárt, s parancsot adott, hogy a Bégától délre is Mehála és a Józsefváros között ostrommunkálatokhoz kezdjenek. A gyárkülvárost is, keletre, honnan Temesvár rendes viz-szükségletét nyeré, megszállták a magyarok, úgy hogy az osztrákok kényszeritve lőnek azon vizzel beérni, melyet a Rukavina parancsára magában a várban óvatos elővigyázattal eleve ásott kutak szolgáltattak.

Arad alatt az alig megkezdett ostrommunkálatokkal a magyaroknak ápril végével a Maros kiöntése miatt föl kelle hagyniok; de a vár mégis minden kül-közlekedéstől elvágva maradt, s a szükség benne tetőpontra hágott.

Ugy látszott tehát, hogy a déli harc-mezőn május közepe felé igen kedvezően állanak a viszonyok a magyarokra nézve.

Erdély teljesen szabad volt, csak Károlyfehérvár és Déva volt még az osztrákok kezében, de az utóbbi különben is jelentéktelen pont elestét mindennap várni lehete.

A Bánátból a szerbek egészen kiüzettek; akaratjok ellen a karlovici táborban gyülekeztek. Csak Temesvár és Arad tartá még erősen magát, de ez utóbbi azon ponton állt, hogy nemsokára kénytelen lesz a kaput megnyitni.

A Bácskából is kiverettek a szerbek; Pétervárad a Duna bal partján teljesen föl vala mentve. Még csak a titteli főnsikon tartá magát Knichanin 2000 emberrel Török-Szerbiából, 2 csaikászászlóaljjal, 1 zászlóalj pétervaradi h. ő., 1 zászlóalj német-bánáti h. ő. s 30 kis kaliberü ágyuval.

A csekély hadosztályok Horváth- és Tótországban alig voltak képesek e tartományokat a magyar népfölkelők portyázásai ellen biztositni.

De közelebről tekintve, ez időben korántsem állottak az ügyek Austriára nézve oly veszedelmes lábon, mint a hogy az elfogult, félénk vagy vérmes-reményü szemlélő előtt rémlett.

Mert a titteli fönsik volt tulajdonkép a Bácska, legalább a jövőre nézve, s ez még az osztrákoké;

Temesvár pedig voltakép a Bánát s szintén még osztrák kézben vala.

A bán 15000 ember rendes katonát ép ekkor hozott Budáról, hogy a Bácskában és Bánátban az uj hadműködéseket megkezdje, s végre már az oroszok is készülödtek Oláhországban, Erdélybe törni Austria érdekében, a mi ott Magyarországra nézve ismét mindent kérdésessé tehetett.

A.

Nugent táborszernagy csapatainak beosztása april 9-dike körül.

Pétervárad alatt.

Mamula ezredes: Piret 3 zászlóalj, Este Ferdinand herceg 2 zászlóalj, Sz. Györgyi h. ő. 4 zászlóalj, 4 zászlóalj az 1-ső báni határőrezredből, a bródi h. ő. 4 zászlóalj, gradiscai h. ő. 4 zászlóalj, 29 ágyuval.

Az Al-Dunánál:

Lederer Móric ezredes: 4 század serezsán, 4 szászkirály-vasas, 2 sz. János főherceg-dragonyos, 6 ágyuval.

Tartalékhad:

Plattner őrnagy: 2 század Piret-gyalogság, 1 század a 2-dik báni határőrezred 4-dik zászlóaljából, a kilencedik vadász-zászlóaljból egy gyönge osztály, 1 gyönge osztály Windischgrätz chevaux-legers, 1 ágyuval.

Mindössze $7^1/_3$ zászlóalj, $6^1/_2$ lovasszázad, és 36 ágyu, azok közt 21 lovaktól vontatva, vagy 6987 gyalog, 581 lovas, s a tüzérséggel együtt mintegy 8500 ember. Ezek közül teljesen fölfegyverezve és fölszerelve volt 2165 ember, teljesen fölfegyverezve, de csak félig fölszerelve 953 ember; a többi sem fölszerelve, sem fölfegyverezve. A lovasság egészen jó karban volt.

Nyolcadik szakasz.

Komáromnak az ostrom alóli teljes fölszabaditásától a komoly ellenségeskedések ujból való megkezdéseig.

(1849. áprilhó közepétől juniushó derekáig.)

Görgey elhatározása Budát ostrom alá venni.

Komárom teljes fölszabaditása után Görgey arról kezdett gondolkozni, mily módon és minő irányban folytassa hadműveleteit. Legtermészetesebbnek látta, az általa eddig kivivott győzelmet hasonló irányban követni; azaz a Welden-féle hadtestnek sarkában maradni, és azt folytonosan ujból csatára kényszeriteni.

Azonban pillanatilag ama körülmények egyike milyet az ember lehetlenségnek tartana, mely azonban az állam és hadsereg rendezetlen viszonyai közt elég gyakran előfordul, és pedig nemcsak a fölkelő népeknél, minden erőteljes előnyomulást megakadályozott. Damjanich és Klapka két hadteste april 19-dikén Nagy-Sarlónál, 26-dikán pedig Komáromnál utósó hadkészletét is fölhasználta, és csak Pöltenberg hetedik hadteste volt még ellátva; a régen várt hadkészlet-szállitmány még mindig késett, a nélkül, hogy tudták volna: vajjon hol akadhatott föl. Ebből mindenesetre azt lehet következtetni, hogy az élelmezési és ellátási viszonyok átkozott roszul valának rendezve, s ez mindig igy szokott történni, ha a szállitást nem a nagy hadsereg főhadiszállásáról határozzák meg pontosan. A hadkészlet-szállitmány kimaradásával a dolgok ilyeténképen állottak: miután Vácot a Komárom felé nyomuló magyarok elfoglalák, Debrecenben az a hir terjedt el, hogy Pest és Buda a magyarok kezében van, és a pest-szolnoki vasutvonal nem sokára ismét megnyilik a közlekedésnek. Ennek folytán Debrecenben legcélszerübbnek tarták a hadkészlet-szállitásokat Miskolc és Ipoly-Ságh, vagy Gyöngyös helyett, ezentúl Szolnokon át küldeni, a nélkül, hogy Görgeyt ez iránt értesitették volna. Május kezdetével, midőn a vasutvonal valóban megnyilt, a szállitmányok Szolnokba, s innen azután Pestre érkeztek, de itt is még több napig hever-

tek, a nélkül, hogy a hadsereg tudta volna, merre vannak. Miután Görgey nehány nap alatt minden esetben szerezhetett volna választ Debrecenből, mindig különös marad, miért nem intéztetett legalább akkor, mikor a készlethiány melyet rég előrelátni kell vala — csakugyan észrevétetett, kérdés Debrecenbe, mely mindent föl világositott volna.

Ha a tudakozódás ez elmulasztásából nem akarunk oly következtetéseket vonni, melyek Görgey szándékaiban való bizalmatlankodáson alapulnak, azt kell föltennünk, hogy Görgey mulhatlanul a készletszállitmány nehány nap alatt leendő megérkezését várta, midőn a hiány april 27-kén tudomására jutott; igy tehát e körülménynek lehetlen volt befolyást gyakorolni a további müveletek megválasztására.

Görgey 27-én táborkari főnöke Bayer ezredessel és Klapka tábornokkal tanácskozott a további teendők iránt.

Bayer a Welden elleni támadás folytatása mellett volt; Klapka ellenben arra szavazott, hogy Buda ellen forduljanak, hogy legelőbb is e helyet foglalják el. Véleménye támogatásaul Klapka azt hozta föl, hogy Budán és Pesten át nyilik legrövidebb közlekedés a Tiszával, melynek szabadon tartása a hadsereg és annak további tevékenységére nézve végtelen fontossággal bir, továbbá hogy Budán nagy lő-, hadiszerek- és más hadi szükségletből álló készletet találandnak, mely a magyarokra nézve igen nagy értékü fogna lenni; végre a nagy erkölcsi benyomást hozta föl, mit az ország ős-fővárosa elfoglalásának a népre tennie kell. Klapka arra számitott, hogy Buda hamar el fog esni, ha hatalmas tömeggel jelenendnek meg a helyszinén; a vár csupán bekeritésének határozottan ellenmondott, miután az, hogy elég szoros legyen, a hadseregtől ép annyi csapatot vonna el, mint maga az ostrom, s következőleg egyszersmind a Welden elleni támadást éppen ugy gyöngitené, mint maga az ostrom. A tudósitások szerint, vélekedék Klapka, Hentzy csapatai igen demoralizáltak, következésképp Budának mielőbbi eleste iránt annál kevésbé lehet kétséget támasztani.

Görgey Klapka nézetéhez csatlakozott, mely különben a Kossuthé is volt. Bayer azonban csak hosszas ellenszegülés után

állt rá; miután a hadiszerek hiánya is érezhetővé lett, arra hivta föl a tábornokok figyelmét, hogy ez akadályt minden esetre hamar meg kell szüntetni. Még hozzátehette volna, hogy ostrom alkalmával ép annyi hadiszert fogyasztanak el, mint csatánál. Végül ő is Klapka nézetéhez csatlakozott, de hozzá tevé, hogy azután, ha egyszer Budát megtámadták és netán azt látnák, hogy a hely hirteleni elestének reményében határozottan tévedtek, e vállalattól is el ne tántorodjanak, hogy ismét más ujba kezdjenek.

Mik valának az indokok, melyek Görgeyt arra határozták, hogy Buda ellen forduljon, a helyett, hogy Weldent üldözte volna?

Azok kiválóan politikaiak és — tegyük hozzá — a mellett személyiek is voltak.

Hogy Görgey az 1848-diki alkotmányhoz való szigoru ragaszkodást — habár ennek egyoldalulag maga Magyarország részéről nyiltan semmi értelme sem volt — miért tukmálta, és környezetétől is miért engedé magára tukmálni: az 1849-diki januárhó folytán a bányavárosokba való bevonulásának elbeszélése alkalmával és azután is, többször volt alkalmunk megjegyezni. Azt hisszük, hogy a következőkben ha nem is őszintébben, de tisztábban fejlesztjük ki indokait, melyek ezen elvekre támaszkodtak. Görgey belátta: ha Magyarország csak erőhatalommal juthat szabadsághoz, egész határozottan a forradalmi térre kellett lépnie Európa minden más részeinek forradalmát szövetséges társává tennie, — de ezen kivül még határozott eredményeket is kellett kivivnia.

Görgey azonban egy részről határozott roszalással viseltetett a forradalom, vagy jobban mondva, a forradalmárok iránt. Ugy járt, mint sok különben kitünő ember, kik a nagy ügyet gyülölék az annak képviselői közt találtató kicsiny emberek miatt, a „sok lárma és kevés tett“ miatt! mi a forradalmakban mindig nagy szerepet játszik és k e l l is játszania. A vagyon és vér föláldozásának nagy szavai oly emberek szájából, kik ha a vagyon és vér föláldozására került a dolog, elsők és legügyesebbek valának attól elvonni magukat, ellenére voltak. Görgey egész ember volt, kinél minden, szó és tett, egybe kel-

lett hogy hangozzék, és — mégis nem birt hatalmának öntudatával. Azt hivé, hogy egyedül az intriga teszi lehetővé, hogy az ügyet kezébe vegye, és azt akarata szerint keresztülvigye. Meg vagyunk győződve, hogy ha Görgey öntudatával birt volna annak, hogy egész Európának forradalomba boritása által Magyarországot szabaddá teheti, és az ehez szükséges eredményeket kivívhatja, kész leende mindent megtenni, hogy ez utra léphessen. Ő azonban mindenek előtt az ehez megkivántató eredményekben kétkedett; az észhidegség és a szerencsétlen személyes tapasztalatok meggyöngiték benne a hitet, mely nagy merényekhez okvetlenül szükséges.

Ennélfogva már előre is csekély czélt tüzött maga elé, melynek megválasztásánál mindig tisztábban kifejlődő politikai meggyőződése, hogy Magyarország a jelenlegi európai rendszer mellett önálló állam nem lehet, és hogy legcélszerübben és természetesebb módon Ausztriával van egyesülve, nemkülönben azon különbség is, mely közte és Kossuth véleménye és törekvései között fölmerült, vezette.

April 14-dikén az országgyülés Debrecenben Magyarországnak Ausztriától való elszakitását és a habsburgi ház tróntóli megfosztását kimondá. Görgey erről april 17-én értesült először Léván. Hogy ezzel mennyire nem volt megelégedve, az előbb elmondottakból tisztán kitünik; de hadtestének legelőkelőbb tisztjeiben is, kik előtt saját véleményét részben mindig előadá, s a kiknek nézetét részben ő is magáévá tette, az szintén rosz vért csinált. Az országgyülés a szerencsétlenségben gyáva módon, — igy mondák, — mindig a legnagyobb sietséggel elvoná magát a veszélytől, s most a szerencsében elbizakodva, kivonja a törvényes alapot a hadsereg lábai alól, a melyen magát bizton érezé, s melynek fönntartásaért küzdött.

Magyarországra nézve az eredmények ez idejében, a többi hadtesteknél egészen hiányzott e hangulat april 14-dike ellen; Görgey nem akarván a hadsereg többsége által függővé tenni elhatározását, melylyel inkább a januárban tett nyilatkozataihoz gondolt hü maradni, elhitette magával, hogy a hadsereget a felbomlás veszélye fenyegeti, mit csak az által háritható el

könnyedén, ha befolyása által a 7-ik hadtestet ugyanazon utra viszi, melyen a többi áll, de ezt nem akarta.

Ekkor tehát az Ausztriával való megbékülést kezdte keresni. Még nehány eredmény után, ha Magyarország egyátalában győztes maradna, az országgyülést kényszeriteni akará, az april 14-ki határozat visszavételére, hogy ekkép mint közvetitő lépjen föl Magyarország és a Habsburg-ház között.

Ez eredményt azonban most legelőbb Buda bevételében akarta keresni. Még csak Buda volt az egyedüli jelentékeny pont, melyet az osztrákok Magyarországban elfoglalva tartottak. Görgey azt gondolá, hogy ha ez is elveszne, annak Ausztriára jelentékeny befolyást kellene gyakorolnia. Továbbá ismeré a rajongó tiszteletet, melylyel a magyarok országuk fővárosán csüggnek, s igy azt hivé, hogy azt az országnak visszaadva, népszerüségét jelentékenyen fogja emelni és annál nagyobb befolyást nyerend a népre, melyet most politikai nézeteinek keresztülvitelére akart fölhasználni. Talán Budának, a legközelebbi hadmüvelet tárgyaul választására az által is inditva volt, hogy igy az országgyüléshez közeledjék, hogy az eredmény után közvetlen közlekedésbe lépjen az államtestületekkel.

Ha Görgey az általa választott uton különben Ausztriát engedékenységre akarta birni, ugy hogy Magyarország is egy lépést volt visszateendő, nyilván több eredményt szült volna Welden főhadseregének tovább üzése, mint Buda bevétele, és a Welden elleni további eredmény annyival valószinübben elérhető volt, minél kevesebb időt engednek az ellenséges hadvezérnek, hadseregét ujból szervezni, és magát meggondolni. Görgey azonban semmi esetre sem volt biztos abban, hogy már most is határozott győzelmet fog nyerhetni az osztrákok fölött. Hadseregének fegyelmi állapotát, melynél az elesség és az ellátási szerek szállitásának nehézsége még inkább ellenszólt a támadás kezdeményezésének, mint előbb, a lehető legfeketébb szinekkel festé; azt gondolta, hogy Magyarország utóbbi győzelmeit nem annyira saját képességének, mint Windischgrätz herczeg képességhiányának köszöni, és hogy az uj osztrák hadvezér azonnal intézkedéseket tesz, melyek elég

érthetően azt mutatják, hogy tőle a Windischgrätz részéről tapasztalt támogatást nem lehet remélni; elhiteté magával, hogy a magyar főhadsereg puszta előnyomulása egész a Lajtáig semmit sem használhat, hogy azonban az april 14-ke iránt ellenszenvező tisztek közt még mindig a tisztán védelmi állapot fönntartásának véleményeuralg, és hogy Magyarország határait tullépni nem hajlandók. Mindez okokból azután meggyőzni igyekvék magát arról, hogy Buda bevételének kisebb eredménye is elég ehet Ausztriát engedékenységre birni.

Hogy ily gondolatmenetben az ellenmondások nem hiányzanak, világos. Legkevésbé hangzik össze ezzel az, hogy Görgey az osztrák főhadsereg elleni eredményt, melyben most kétkedett, később miképen tarthatá lehetségesnek. Még egy birhatta volna őt arra, hogy az eredményeket, melyekhez ő az Ausztriával való tárgyalásokat saját felfogása szerint köthette, a lehetőleg gyorsan igyekezzék kivivni. Ausztria ugyanis, mint nem sokára bővebben látni fogjuk, Magyarország ellen Oroszország segélyét kereste, és Oroszország megigérte azt. Görgey april 26-tól többé nem kétkedett, hogy Oroszország be fog avatkozni. — Az osztrákok, kiket a Komárom előtti csata napján behoztak, kimondák, hogy tisztjeik Oroszországnak nem sokára megérkezendő segélyével vigasztalák őket. Görgey nem tudta felfogni, hogy Ausztria örömest veszi igénybe Oroszország segélyét, hitte, hogy az e támogatást nem örömest tartaná a nyakán, ha más utja volna a menekvésre. És e menekvési utat akarta ő fölajánlani. Ausztriának Oroszország segélye iránti ellenszenvére épité tervének sikerében való hitét. Azonban nem kellett-e gondolnia, hogy Ausztria az orosz segélyt, miután az már egyszer föl volt híva, annál könnyebben visszautasithatja, minél kevesebb előkészületet tőn Oroszország a Magyarországba való benyomulásra?

Tehát bármikép csürjük csavarjuk is a dolgot, Görgey Buda elleni nyomulása végre is csak *menthető*, és csupán az által menthető, hogy Görgey, habár a várvédő sereg állitólagos demoralizáltságról való mende-mondának nem hitt is, de remélte, hogy e gyönge helylyel hamar fog végezni.

Buda ostroma.

Görgey april 29-én rendelkezéseket tett a legközelebbi müveletekre. Előbb még nem minden fontosság nélküli változások történtek a hadsereg legfőbb parancsnoksági helyeiben.

Az országgyülés april 14-ki határozata után, mely a jövő államforma kérdését még eldöntetlenül hagyá, ideiglenesen Kossuth mint kormányzó, oldala mellett egy felelős miniszteriummal állott Magyarország élére. Görgeyt azonnal kinevezé hadügyminiszternek. Görgey jónak látta a meghivásnak engedni, hogy a katonai igazgatásban beállott különféle visszaéléseknek véget vethessen, a haderő végleges szervezését eszközölje, s erélyes közbelépése által az összes honvédelembe egységet hozzon. De mégis fölismeré, hogy politikai nézeteit jobban és biztosabban követheti, ha a főhadsereg élén marad, mint a hadügyminiszteri irodában; félt a hadsereget hosszabb időre más befolyásának átengedni, ki azt könnyen kedvező hangulatra birhatná april 14-ke iránt, és igy a Görgey-féle tervek keresztülvitelére használhatlanná tehetné.

Kezdetben tehát minden esetre meg akart maradni a hadsereg élén, s magát a hadügyministeriumban képviseltetni szándékozott. Damjanich tábornok ajánlatot tőn a hadügyminiszteri helyettesség elvállalása iránt és Görgey nagy bizalmat helyezvén Damjanich eröteljes föllépésébe, az ajánlatot örömmel fogadá. Ekkor a szerencsétlenség ugy akará, hogy Damjanich april 28-kán egy nappal Komáromból Debrecenbe menetele előtt, a kocsiból való kiugrás alkalmával egyik lábát eltörte, és ez által minden esetre hosszu, előre meg sem határozható időre szolgálatképtelenné lőn. A hadseregből hiányzott, s a hadügyminiszteri szolgálatot se volt képes végezni.

Most nem maradt más hátra, mint Klapka, ki hajlandó volt Görgeyt a hadügyminiszteriumban helyettesiteni. Görgey bizalmatlan volt Klapka hajlékony jelleme iránt és csak csekély reményt táplált az iránt, hogy az Kossuthtal szemben a

szükséges szilárdsággal fog föllépni. De mégis kénytelen volt őt választani, és Klapka april 29-kén Komáromból Pesten át Debrecenbe utazott. Őt az 1. hadtest parancsnokságában Nagy Sándor, Damjanichot pedig a 3. hadtest vezényletében Knezich helyettesité, kik mindketten tábornokokká lettek előmozditva.

April 29-től a fősereg hadtestei különböző irányban megindultak. Pöltenberg a 7-ik hadtesttel Györbe indult, hová május 1-jén érkezett meg, hogy a Welden parancsnoksága alatt álló osztrák fősereg megfigyelését átvegye; az 1. és 3. hadtest Buda elé ment, valamint Kmety osztálya is, mely Esztergamnál ment át a Dunán, nemkülönben Aulicha 2. hadtesttel, ki mihelyt az osztrákok Pestet kiüriték intézkedéseket tőn a fővároson alól hidat verni, és május 1-jén Csepel szigetén keresztül Ercsénynél előőrségét a Duna jobb partjára helyezte át, mig ellenben a Duna bal partján csak egy dandárt hagyott hátra.

Május 4-dikén Buda teljesen be volt keritve. A jobb szárny legszélső részén, a Gellérthegy mögött, a rácváros és a vár felé, tehát Budának rövid, déli homlokzata felé, a mészáros utcáig Aulich állott; a kis Spitzberg mögött, a kis Svábhegyig a hosszu, nyugoti homlokzat déli része felé, melynek főpontját a fehérvári rondel képezi, Nagy Sándor csatlakozott hozzá; azután a Kovácsi országuton a Krisztina-város felé, a hosszu nyugoti homlokzat északi része és a rövid, északi homlokzat felé Knezich következett a 3. hadtesttel; végül saját hadosztályával Kmety a bal szárnyat képezé, a Viziváros fakeritései felé, az ó-budai Dunáig. Görgey főhadi szállásul kezdetben a Krisztinavárost választá.

Görgey azon képzelődésben, hogy nagy erőkifejtés által Buda védőinek akként fog imponálni, hogy az az első felszólitásra azonnal feladja magát, előlegesen a Gellért hegyre, a déli homlokzattal szemben 12 fontos üteget, a kis Svább hegyre egy másikat a nyugoti homlokzattal szemben, és az északi homlokzat ellen két taracküteget vitetett föl; a csapatoknak pedig támadáskészen kelle sorakozniok. Egyszersmind egy fogoly osztrák tisztet a Hentzy tábornoknak kézbesi-

tendő felszólitás átadása végett a várba küldtek. Csak ha e felszólitásra tagadó válasz érkezik, kellett volna az ütegeknek a tüzelést, s a támadást megkezdeni. Egy félreértés következtében történt, hogy az északi homlokzat ellen fölállitott tarackütegek tüzelni kezdettek, mielőtt Hentzy válasza megérkezett volna. Ezt azonban rögtön ismét megszünteték.

A rendkivül hosszadalmas, némileg pathetikus modorban fogalmazott levélben, mely által Görgey Hentzy tábornokot az átadásra felszólitá, a várőrségnek becsületteljes hadi fogságot igért s nyomatékosan biztositá, hogy a föltételek melyekben meg fognak egyezni, a magyarok részéről lélekismeretesen meg lesznek tartva, sőt az esetben is, ha Hentzy nem adná meg magát és a várat csak hosszas ostrom után vennék be, a várőrség kiméletes bánásmódra számolhat, de csupán oly föltétel alatt, ha Hentzy Pest bombáztatásától, honnan semmi megtámadás nem irányoztatik ellene, s a lánchid elrontásától tartózkodni fog. Ha e föltételel nem teljesittetnék, kénytelen lenne az egész várőrséget kardra hányatni. Görgey ez iratában Budát „úgy nevezett“ vár néven emlité s Hentzyt ismételve arra inté, hogy ő maga is magyar, a mi — mint előttünk tudva van, csak a magyar fogalom igen tág kiterjesztése mellett állott igy. Görgey az iránt, hogy a fölszólitással egy fogoly osztrák tisztet küld, az osztrákoknak a korábbi magyar parlamentairek irányában tanusitott népjogellenes bánásmódjával menté magát, és délután három órára kért feleletet.

A felelet megjött. A berni származásu Hentzy, ki szülővárosától csak kevéssel az előtt kérte a családja ellen évszázad előtt kimondott számüzetés megszüntetését, Görgeyt az ő nemzetisége iránti tévedéséről értesité, s egyszersmind biztositotta őt, hogy ámbár januárban Buda még nem volt vár, de most valóban hely, mely határozott ellenállást fog kifejteni; Hentzy felszólitá Görgeyt, hogy a — mint tudva van a tarackütegek által tévedésből megkezdett — tüzelést azonnal szüntesse meg, különben kényszerülve látná magát Pest bombáztatására, melyhez több mint elég eszköz áll rendelkezésére.

E feleletre az ütegek Görgeytől parancsot kaptak, a tüzelést azonnal megkezdeni, és Kmety útasitva lőn, osztályával

a vizi várost ostromolni, s figyelmét különösen ama vizvezeték elrontására forditani, mely az egyetlen volt, mely még Budát vizzel ellátta. Ha Kmetynek a szerencse kedvez, a többi hadtesteknek is előre kellett vala nyomulniok és a várt több ponton escaladirozniok (létrarohammal megtámadni).

Kmety erős támadást kezdett a viziváros ellen; a palissadirozások, melyek azt az északi részről födék, több ponton át lettek törve, és a magyar huszárok az utcákon a bombatérig, közel a lánchidhoz egy részről, és a vizi-kapu alatt levő vizvezető gépig, mely a vizet a várba hajtja, előnyomultak. Csak itt találtak először erős ellenállásra; a varasdi határőrök 2 löveggel fogadák támadásukat, és tágitásra birták őket. Erre csakhamar Kmety gyalogsága következett, és a támadást ujból megkezdé, de szintén nem tudott keresztülnyomulni; bár a kisérlet többször meg lőn ujitva, Kmety osztálya végül mégis kénytelen volt engedni. A csatárok (tirailleur) tüzelése még éjfélig tartott.

Görgey ezután lemondott arról, hogy Budát rohammal keritse hatalmába, és elhatározá, szabályszerü ostromot kezdeni.

Az ily vállalat, bármily gyorsan vezessen is a célhoz, mindig hosszadalmas, s ha csak tizennégy napig tartana is, különösen rendkivül nehéznek kellett látszania, tekintettel a helyzetre, melyben ekkor a magyarok valának. Egy figyelmeztetést, azt abbahagyni, Görgey még május 4-kén vett. Ez Klapkának egy május 2-ról kelt levele volt. Klapka, azon reményben, hogy Buda valószinüleg minden komoly ellenállás nélkül, rövid idő mulva el fog esni, 27-kére támadást tanácsolt, de Komáromból Debrecenbe utazása alkalmával nehány napig Pesten maradt, és minden, a mit itt tapasztalt, arról győzte meg, hogy Budát egy kardcsapásra elfoglalni nem lehet. Most arra inté Görgeyt, hogy hagyjon föl a támadással és műveleteit Welden ellen folytassa.

Késő volt, már az egész hadsereg Budánál állt; a pillanat, melyben mint Bayer előre látta, a nem gyanitott nehézségek által melyek mutatkoznak, a támadás folytatásának határozata megingattatik, bekövetkezett. Ettől eltekintve, Görgey némileg fennhéjázó fenyegetések és biztatásokkal telt levele és azon

mód miatt melylyel Hentzy azután felelt, amaz esetek egyike következett itt be, mely szerint Görgeynek Buda alóli elvonulását a magyar fegyverek becsületével nem lehete összeegyeztetni. Görgey május 6-án ez értelemben felelt Klapka levelére.

Ha a forma szerénti megtámadás mindig hosszas dolog, most dacára Buda nem épen jelentékeny erejének, a magyarok elégtelen ereje, a hadiszerek, ostromló lövegek és szakértő tisztek hiánya miatt, kétszeresen hosszas dolog volt ily vár ellen megtámadást intézni.

A készlethiány már 5-kén az ágyutüzelést majdnem egészen megszüntetni kényszerité; a Szolnokon keresztül elinditott és Pesten lerakodott hadiszerkészletet csak 6-kán fedezék föl, és ez által a rosz állapotnak véget vetettek.

Ostromlövegekből a magyarok rendelkezésére átalában csak öt használható darab állott, melyeket 26-kán Komárom előtt az osztrákoktól elvettek, nevezetesen négy 24-fontos és egy 18-fontos. Most Görgey ezek számára a kis Spitzbergen réstörő ágyutelep épitését parancsolta meg. Egy ponton akartak rést lőni, délre a fehérvári rondeltől, a nyugoti homlokzaton, hol a keritést egyszerü, nem valami különösen erős kőfal képezé. A réstörő telepnek e ponton 500 lépésnyi távolságban kellett maradni. Ennek épitését azonnal megkezdék, de miután nem sokára elkészültek vele, ugy találták, hogy a hely igen ügyetlenül volt megválasztva, semhogy valami nagy kilátás lett volna róla a réspontot eltalálhatni. Ekkor egy uj ágyutelep épitéséhez fogtak, az előbbitől kissé északra, míg a régit romboló- (demontir) települ akarák használni. A föntemlitett öt darab ostromlöveg megszerzése egész váratlan nehézségekbe ütközött. Guyon, a komáromi várparancsnok azt állitá — részben Görgey iránt táplált nem a legbarátságosb érzeténél fogva — hogy e darabok az ő helyiségének fölfegyverzéséhez határozvák, és vonakodott azokat Buda ostromához átengedni. Magának Kossuthnak kellett közbelépni, és ezt Buda bevétele érdekében örömest megtette, miután már azt tervezgeté, hogy mihelyt Buda bevéve lesz, az országgyülést s a kormányt Pestre fogja áttenni.

Ily terhes körülmények közt a vár bekeritése egész tiz napi időt vett igénybe, mielőtt a réstörő s az ezzel szomszédos rom-

bolótelepeket, melyekbe csak 12-fontosokat szállitottak, fölszerelhették volna. Ez ágyutelepek csak május 12-kén kezdék meg tüzeléseiket.

Hentzy ezek épitése ellen épen semmit se tett. A magyarok már tevékenységben levő ütegeire, melyek több helyen gyujtottak, különösen a vizi-városban, hol a várőrség szénakészlete is kárba ment, felelt, nehány kirohanást tett, melyek egyike által május 13-án az osztrákok egy Buda előtti kórházból 300 beteg fogolyt megszabaditottak, ágyutüzelésével Görgeyt főhadiszállásának a vizivárosból a nagy Svábhegyre való áttételére kényszerité, és az első hadtestet a Spitzberg mögötti helyéről sokkal messzebb, a mészáros-utra, s a Gellérthegy nyugoti része mögé nyomta vissza. A réstörős a romboló-telepek épitése ellen csupán négy huszonnégyfontost hagyott Hentzy födözetlenül a bástyán a fehérvári rondeltől észak felé százlépésnyire, a mellett itt a várba vezető kaput eltorlaszoltatta. A magyar réstörőtelepet nem igen veszélyesnek tarthatá, talán nem is sejté, hogy az réstörőtelep legyen. Főgondja a viziváros volt, gyönge védelmezésével és a vizvezetékkel a várőrség ez életforrásával, valóban ez volt egyszersmind a leginkább veszélyeztetett és legfontosabb pont. Azonfelül, hogy a magyarokat az ostromtól visszariaszsza, már most kezdett Pestre áttüzeltetni.

Midőn 15-kén a réstörőüteg tüzelni kezdett, és vele együtt a rombolóüteg s a többi is, melyek eddigelé igen mérsékelve működtek, Hentzy kénytelen volt a négy 24-fontos löveget a bástyáról visszahuzni, de csupán azért, hogy éjjel a bástyát oldalvédekkel lássa el, és azután az ágyukat ujból visszvavigye. Egyszersmind a réshelyiség mögött egy visszahajló gátna épitését is megkezdék, és Pest városát azon ürügy alatt, hogy onnan át Budára tüzeltek, sőt még a lánchid egyik oszlopát is megsértették, nagy erővel bombáztatták.

Az osztrák várőrség csak 16-kán lépett föl komolyan a réstörőtelep ellenében, miután tüzelésének már hatása mutatkozott. Hentzy azonban még mindig a vizivárost féltette leginkább, és a legnagyobb tevékenységet fejté ki, hogy azt minél

inkább biztosithassa. Valóban az egész réstörő lövöldözés a fehérvári homlokzat ellen nem csupa tüntetés lehet-e, hogy a figyelmet a vizivárosról elvonják? Ily föltevés bizonyára megengedhető vala.

Pest bombáztatása, melyet Hentzy 15-kén kezdett és 16-kán folytatott, e közben Görgeyt oly dühössé tette, hogy elhatározá, még 16—17-ke éjelén a rohamot megkisérleni.

A parancsok azonnal ki lettek adva. A 2-ik hadtestnek a Rácvároson át a déli homlokzatot a várkapuval, az 1. hadtestnek a rohamrést, a 3-diknak az északi homlokzatot és a bécsi kaput, a Kmety osztályának a vizivárost kelle megtámadni.

E roham tökéletesen sikernélküli volt; a 2. hadtest ellenében a várőrség, a rácoktól támogatva, kétségbeesetten védte magát; az 1. hadtest a rést még átalában nem találta használhatónak, a nem könnyen megmászható falak még állottak; a 3. hadtest lajtorjái nem valának elég hosszuk, és Kmety osztálya oly hathatós tüzbe jött Buda keleti homlokzatánál, hogy lehetlen volt előnyomulnia. Ezen kivül a külvárosokban mindenütt keritések, falak, falszegélyek és rostélyzatok akadályozák az ostromló csapatok mozdulatait.

A roham éjfélkor kezdődött, napköltével azonban Görgey kénytelen volt azt a beérkezett jelentések folytán megszüntetni.

A következő napon a mennyire eszközei engedék, Buda lövetését folytatta; a réstörő üteg háboritlanul dolgozott; négy, Komáromból hozott mozsár a Gellérthegyen állittatott föl, honnan a várat lövették. A hiányokat, melyeknek a 16—17-dik éjjeli roham nemsikerültét tulajdoniták, megakarák szüntetni, hosszabb lajtorjákról gondoskodtak, a támadási pontok bejáratainál az akadályokat elháritották, s a várőrség lövegeit, melyek a magyar hadakra különösen rombolók valának, több gonddal és buzgalommal lövették.

A várőrséget kifárasztandó s közönbössé teendő, Görgey minden éjjel álrohamot intézett, melyek éjjeli 2 óráig tartottak. Ez által a komoly rohamra a meglepetés előnyeit akarván biz-

tositani. A csapatok egyszersmind a támadási pontokon az oda vezető utakat is megismerék.

Hentzy nem engedé magát ellene által a tevékenységben felülmulatni. Oly fedezeteket, melyek a támadóknak mellvédül szolgálhattak, leromboltatott, belül a védfalak épittetését folytatta. 19-kén a rés a fehérvári rondelen már 72 láb széles volt. Hentzy önkényteseket hivott föl, kik kötélen leeresztetvén magukat a falakon, a romtöredékeket, melyek a támadóknak kényelmes fölmenetet nyujthattak volna, eltakariták.

20-kán Görgey előtt az előkészületek annyira előhaladottaknak látszottak, hogy következő éjjelen a mult alkalminál kedvezőbb eredményü támadást vélt intézhetni. A parancsokat kiosztá; az általmadásnak, hogy az ellenség a különbséget észre ne vegye egészen ugy kelle végbe menni, mint az előtt. Miután ez véget ért, 3 órakor az összes ütegeknek egyetlen összlövést kelle adniok, és ezen jelre a rohamra határozott csapatoknak, melyek már készen állottak elő kellett nyomulniok. Az egyes hadtesteknek, mint 16—17-ke éjjelén, ugyanazon részeket kelle megtámadni.

E szerint cselekedtek. Midőn az egyetlen összlövés után a magyarok lövegei egészen elhallgattak, azok csapatai előre mentek. Nem sokára mindenütt ember ember ellen állt a küzdelemben. A harc főpontja a résnél volt, az 1. magyar hadtest és a bánsági határezred zászlóalja közt, mely azt védelmezé.

Nagy Sándor csapata élére tirailleur-csapatot küldött, melynek a rés védelmezőit kelle a falakról elhajtania, mire a rohamcsapatok előnyomultak.

Ez mindazáltal még se tört keresztül, a többi ponton a lajtorjamászás szintén nem sikerült, a vizivárosban, hová Hentzy személyesen sietett, védelmet vezényleni, Kmety még makacsabb ellenállásra talált, mint a korábbi rohamnál. Görgey a rohamcsapatokat a réstől visszahivatta, hogy előbb a réstörő és romboló telepekről még erősebbb tüzelést tétessen, s a védőket hathatósabban megrázkódtassa, mint azt a tirailleur-tüz képes lett volna ezközölni. Erre Nagy Sándor ismét rohamra nyomult előre. Kevéssel 5 óra után csapatai

részben a résen nyomultak be, de a gátnál ujból ellenállásra találtak, habár azok még nem is voltak egészen elkészülve. Ekkor egy szakasznak sikerült a falakat a réstől oldalt megmászni; a 2. hadtestnek egy másik osztálya a Rácvárosból dél felől szintén megmászta a falakat. Ezzel a gátnát megkerülvolt. A védőkre egyszersmind a házakból is lövöldöztek, a lakosok-e mint állitják, vagy az egyenkint már előre nyomult magyar katonaság: bizonytalan.

A gátna teljesen tarthatlanná lett. De védelmezői mindazáltal csak lépésről lépésre vonultak vissza.

Midőn a rést az osztrákok föladák, erről azonnal jelentést küldtek Hentzyhez, a vizivárosba. Ez a Vilmos Főherceg két százada s a varasdi ezred $2^1/_2$ századával fölsietett a várba. Az utcákban még folyt a harc. Nagy Sándor már a fő-őrségig nyomult előre; egyidejüleg a vár déli részében is lehetett már lövéseket hallani, hová Aulich, és az északi részben, hová Knezich nyomult be.

Hentzy a magával hozott tartalékot előre vezeté, hogy, ha lehetséges, a magyarokat ismét kiszoritja a résen. Ekkor egy muskétagolyó halálosan találta mellét. Ez reggeli 8 órakor történt. Ettől kezdve az ellenállás gyöngébb lőn. Egyes helyeken parancs nélkül, egyes emberek fehér lobogókat tüztek ki, melyeket a tisztek ismét leszakgattak. Csak 9 órától fogva lobogott egy ilyen a fehérvári tornyon, a győztes magyar háromszin mellett.

Görgey most azonnal parancsot adott a tüzelés megszüntetésére; a harc azonban különféle helyeken még dél előtti 10 óráig folyt, különösen a vár déli részén. Midőn már minden elveszettnek látszott, Alnoch ezredes a Ceccopieri ezredtől, lement a lánchidhoz, hogy egy löporaknát fölgyujtson, mely a lánchidat volt szétrombolandó. A lánchid sértetlenül maradt, s csak Alnoch repült a légbe, kisérőivel együtt.

Görgey, mint tudjuk, az esetre, ha Pestet a várból bombáztatni fogják, azzal fenyegetőzött, hogy az egész budai várőrséget kardélre hányatja. E fenyegetést most teljesiteni akará. De az összes magyar tábornokok kérelemmel járultak hozzá,

hogy e szándokától álljon el, és Görgey engedett. A várőrség tehát hadi fogolylyá lön.

Magyarországon nagy volt az öröm Buda bevétele fölött, a kormányközlönyök az ős főváros bevételének nagyobb értéket tulajdonitottak, mint valóban megérdemelt.

Hogy mi volt a veszteség, alig vevék figyelembe. A fővesztség nem a 600 ember és a rendkivül nagy tömeg hadkészlet volt, mit az ostrom elnyelt, hanem az idő.

Az elvesztett időt legalább egy hónapra kell tenni, Buda vár ostroma és a Komárom s Buda közötti ide-oda menetelek tisztán ennyi időt vettek igénybe. Mily hasznos volt ez idővesztés az osztrákokra, azt csak később fogjuk megtudni.

Az uj hadtörténelemben ritka eset, hogy egy várat még teljes réstörés után is védelmezzenek, még ritkább, hogy a parancsnok a vár védelmében karddal kezében essék el. Az osztrák császár Hentzy emlékét később megtisztelte egy emlékkővel, melyet azon a helyen állittatott föl, a hol az elesett.

Klapka és Görgey működése a hadügyminiszteriumban.

K l a p k a tábornok, Görgey helyettese, május 3-kán ért D e b r e c e n b e, hol M é s z á r o s, ki eddig még ideiglenesen látta el e miniszterium ügyeit, azt nagy örömmel adta át neki.

K l a p k a most mindenekelőtt két pontra irányozta figyelmét, t. i. minden magyar hadsereg számára egy e g y s é g e s h a d m ü v e l e t i t e r v megállapitására, és annak megkisértésére, hogy a különböző harctérek főparancsnokait oly módon alárendelje a hadügyminiszteriumnak, hogy utóbb a hadmüveleti tervet valóban keresztülvihesse.

Az emlitett hadmüveleti terv szerint Komárom körül 30000 embert kelle öszpontositani, hogy e fontos központi helyre támaszkodva, az osztrák főhadsereg előnyomulását a mennyire lehetséges, megakadályozzák. E tekintetben az 1., 7., és 8. hadtestekre számitottak; a 2. és 3. hadtest 20000 emberrel Nyitránál volt összpontositandó, balról a Komárom mellett levő had-

sereg, jobbról a felső-magyarországi hadsereggel összeköttetésben, melynek alapja már april végével le volt téve, s melynek vezényletét Dembinskire bizták. Aulichnak a körülményekhez képest vagy a komáromi hadsereggel, vagy Dembinskiével kellett egyesülnie, hogy igy tulnyomó erőt képezzenek az ellenséges hadsereg ellenében, melyet különböző hadműveleti vonalokról lehete várni, miután május 1-jén az osztrák lapok nyiltan hirdeték, hogy Oroszország segélye Magyarország ellen meg van igérve. A felső Duna hosszában a Welden alatti osztrák főhadat, Galliciából pedig az orosz segédhadat lehete várni.

Dembinskinek a galiciai határra kellett ügyelnie és a körülményekhez képest Aulichhal egyesülni, hogy az orosz csapatok egyikét megtámadják, ha ugyan az oroszok valóban több elválasztott csapatokban mennének előre, s azután időnként a többit is megrohanják.

Ha az oroszok Eperjesen át Pest felé nyomulnak elő, Dembinskinek Miskolcz felé, s innen szükség esetén Tisza-Füredre kellett visszahuzódni.

Kmetynek Buda bevétele után a Balaton tavához kellett huzódni, hogy ott a fölkelést szervezze.

A déli harctéren Perczelnek a 4-ik hadtest fele és az egész 5-ik (Vécsey) hadtesttel Bácsot és a Bánságot kelle biztositani, s Aradot és Temesvárt megszállni, Bemnek az Erdélyből hozott csapatokkal és a 4-ik hadtest felével Titelt kellett bevennie és Péterváradot teljesen, valamint a Duna jobb partját is fölszabadítani, a Duna jobb partján a föld népét mindenütt fölkelésre birni, Kmety osztályát magához vonni, és azután a komáromi hadsereggel, s a körülményekhez képest Aulichhal is, ha ez tán Dembinskivel egyesülve nem ment volna vissza Miskolcra, az osztrák főhadsereg ellen egyesülni, a vezényletet minden csapatok fölött, melyeket átalában a Duna jobb partja és Komárom közt összeszedett, átvenni és szükség esetén Budára visszamenni. Erdélyben a Bem által visszahagyott Czetznek Károlyfehérvárt kellett bevennie, az oláh fölkelést teljesen elnyomni és az ország határvonalait az oroszok és osztrákok ellen biztositani.

Végül uj alakitásokból a Közép-Tiszánál tartalékhadsereget kelle összevonni, melynek további rendeltetése föl volt tartva.

E terv május 12-kén Debrecenben a minisztertanácsban elfogadtatott; ebből első tekintetre két dolog tünik ki: először, hogy az lényegesen védelmi, habár benne a lehetőség szerint támadó vonások is fölvétetvék, másodszor, hogy igen complicált és az időt és helyet átalában nem veszi tekintetbe. Utóbbi azonnal észrevehető, ha p. o. csak Bem föladatát tekintjük kissé pontosabban és e mellett egyszerüen megfontoljuk, hogy ugyancsak neki Kossuth számitásai szerint eredetileg már april közepén a Dunánál kellett lenni, a hol ez időtájt valóban volt is. A támadási csaták lehetősége föl volt véve benne, de általa ilyesmi nyiltan épen nem volt előkészitve, hanem valódi szerencsétlenségre az az egyes hadvezérek jóakaratától lett függővé téve, kiknek önkénytes és pontos összeműködését semmi ok se volt remélni, míg más részről, a butasággal lett volna határos, ha arra számitanak, hogy a hálózat központjából, Debrecenből, az összműködést kellő időben parancsok által lehet kényszeriteni. A védelmi tervezetben előkészitve, a támadó csaták, melyek egyedül tehették volna azt gyümölcsözővé, csak az által jöhettek létre, ha egy erős főhadsereget oly erősen, a mint lehet, erőteljes főparancsnokság alatt összevonnak, de az átalános hadműveleti terv, tulajdonképen épen az ellenkezőt tette, midőn még azon főhadsereget, mely már majdnem együtt volt, melyet az 1., 2., 3., 7. és 8. hadtestek, Kmety osztálya és Görgey Armin s Horváth hadteste képeztek és melyet azután, ha idő marad, mindig lehetett volna az ujonan alakitandó tartalékkal erősbiteni, előlegesen szétválasztá, s a komáromi, nyitrai hadakra és a Balaton tavánál Kmety hadtestére bontá szét, miközben Bemnek a Duna jobb partján és Komáromnál való föltételes megjelenése következtében most csak utólagosan számitott egy főhadsereg ujonnan való képezésére; miután Bemnek ezenkivül még egy fontos feladata volt, Titelt elfoglalni, melyet előbb megoldani kelle, s csak azután tehette volna meg a hosszu és a természet által akadályokkal boritott utat.

A hadműveleti terv meghatározása után most Klapka a különböző harcterek főparancsnokainak beleegyezését igyekvék megnyerni. — Legelőbb személyesen ment Görgeyhez, kit május 14-én Buda előtt talált. Közölte vele hadműveleti tervét s azt a

szükségességgel igazolá: szemben az ellenséges tulnyomó erővel, mely két ponton fenyegetőzött Magyarországot megrohanni, a készlethiány sőt pénzügyi zavarok mellett a harcot télig csak kihuzni, az erősitésre időt nyerni, más hatalmakat is, melyeknek Magyarország javára leendő beavatkozását Klapka, valamint Kossuth is remélték, megkeresni, s időt nyerni a meggondolásra és előkészületekre. A tél bekövetkeztével aztán a hadműveletekben ismét szünet állván be, nehány hónapot ujból fognak nyerni. Ily körülmények közt nem lenne okosság, mindent egy kártyára tenni.

Görgey épen nem volt Klapka véleményén, sőt inkább az volt nézete, hogy egy irányban támadólag kell az osztrákok ellen eljárni, és föntartá magának, mihelyt Buda be lesz véve, e nézet szerint cselekedni. Ezt azonban Klapka előtt elhallgatván annak hadműveleti tervét látszólag elfogadá. Tetszését ugyanis megnyerte az, hogy Klapa a különféle főparancsnokok önállóságát megtörni és őket a hadügyministeriumnak alárendelni törekedett. Csak vissza kell emlékezni, hogy Görgey hadügyminiszter volt és a miniszterium ügyeit a mikor neki tetszett átveheté. Az egyes harctéreken levő parancsnokok alárendelése által elhibázhatlanul nagyobb erőt nyerhetende, mint eddig, főterve keresztülvitelére: az országgyülést az april 14-ki végzés visszavételére birni.

Közte és Klapka közt némileg e tervről is volt szó. Görgey már május kezdetén levelet kapott a közmunkaügyi miniszter-, Csányitól, melyben ez utóbbi értésére adá, hogy Kossuth az országgyülést az april 14-ki határozatra különösen azon állitással birta, hogy Magyarország függetlenségének kikiáltása a hadsereg kivánata, s hogy Görgey vele egyetért. Most Klapka jelentéseiből teljesen kiderült, hogy az országgyülés többsége az Ausztriától való elszakadás mellett semmi esetre se volt vagy van még oly föltétlenül, mint azt Görgey eredetileg hitte, s hogy inkább az országgyülésen az 1848-ki alkotmány helyreállitásának erős pártja van, az ugynevezett békepárt.

Ha Görgey ki volt már békülve a gondolattal, az országgyülést fegyveres erővel kényszeriteni az april 14-ki határozat visszavételére, vagy azt föl is oszlatni, most e szándékától el-

állt és azon meggyőződésre jött, hogy a dolgot békésebb, kevésbé föltünő módon elintézheti, és szándékba vette az országgyülésen a békepártot az által erősiteni, hogy befolyását igénybe véve, az uj választás alkalmával az ő hivei sorából parlamentaris képzettségü tiszteket fog jelöltekkint föllépteti.

A nélkül, hogy Klapkát legkevésbé is beleavatta volna valódi szándékainak titkába, ezt az által erősitette szándokában, hogy rendeletet bocsátott ki az egyes főparancsnokokhoz, melyben a hadmüveletek folytatására nézve magukat a hadügyminiszteriumnak föltétlenül alávetni parancsolá. Görgey e tekintetben ellenszegülésre számitott. Ha ez azonban csakugyan nyilatkoznék, ez okot szolgáltatna neki, az ellenszegülőket, mint bizonyára nem az ő pártjához tartozókat, állomásaiktól eltávolitani, és saját utját ezzel még jobban egyengetni.

Kossuthnak emlitett kibocsátványa, mely Klapka javaslatára keletkezett, 1849. május 20-kán csakugyan megjelent. Ez által minden a harctéren levő parancsnokokat, Oroszország fenyegető beavatkozására való hivatkozással alárendelé a hadügyminiszteriumnak, melyet, mint nyomatékosan meg volt jegyezve, Görgey azonnal személyesen fog átvenni. Minden önkénytes rendelkezést megtiltott, mint ez sokszorosan, a harc szinhelyén a polgári igazgatásba is beavatkozva, és a kormány általános rendeleteivel ellenkezésben állva megtörtént.

Az ellenszegülés nem maradt ki. Mindenek előtt Perczel Mór emelt szót a tulságos hatalom ellen, melyet Görgeynek e kibocsátvány által kezébe adtak és a melyről nem tudhatják, hogy azt miképen fogja használni. Tudjuk, hogy a Görgey szándokaiban való bizalmatlanság semmi esetre se volt jogosulatlan. Bem határozottan kinyilatkoztatá, hogy csak egyedül Kossuthtal akar összeköttetésben maradni, és Dembinski Felső-Magyarországban szintén nem akará türni a hadügyminiszterium semmiféle beleszólását, mely csak az ő jól átgondolt terveit zavarná. Perczel, hogy ezt se hagyjuk említetlenül, már május 20-ka előtt levelet intézett a kormányhoz, melyben azt kivánta, hogy Görgey Buda ostromának elkezdése és az ez által okozott időveszteségért haditörvényszék elé állittassék.

Az ellenszegülés, melyre talált, s a sok boszuság, melylyel folytonosan küzdenie kellett, Klapkában azon ohajt támasztá, hogy hadügyminiszteri állásától, a mint csak lehet, mielőbb megszabadittassék.

Ez ohajt Görgey megelőzte. Buda eleste után célszerünek tartá a hadügyminiszteriumot személyesen átvenni, hogy átalában terveit keresztülvihesse, és mert Klapkát igen is engedékenynek tartá, semhogy egy részt Kossuth erejével, másrészt a hadseregek parancsnokaival szembeszállhasson. Klapka ellen nagy dühre ingerlé őt egy némileg minden esetre különös történet. Kossuth ugyanis azt kivánta, hogy minden katonai kóroda, a betegek és sebesültek ápolása fölötti fölügyeletet testvérére ruházzák, és Klapka rábiratni engedé mágát, az illető rendelet aláirására. Miután egy ily hivatalnak a gyakorlati életben semmi esetre se volt értelme, Görgey jogosulva volt Kossuth s családjának hiuságot és azon ohajt, magának valami befolyást szerezni, habár valódi szolgálattételek nélkül is, nyiltan tulajdonitani.

Görgey azonban könnyen érthető okokból a hadsereg vezényletét sem akará kiereszteni kezéből. Minden esetre nehéz volt a kettőt egyesiteni: a hadügyminiszteriumot igazgatni és egyszersmind a felső-dunai főhadsereg parancsnokságát vezetni.

E közben Görgey annyira belemerült szándékába, hatalmi állását a kibékülés művének javára, s legelőbb az april 14-kei határozat megsemmisitésére kiterjeszteni, hogy vagy a nehézségek jelentőségében csalódott valóban, vagy pedig tultevé magát rajtuk, habár azokat föl is ösmeré. Mily sajnálatos balfogásokra vezetett ez a hadvezetésre vonatkozólag, nem sokára meglátandjuk.

Hadi tervéhez képest, Buda eleste után a Felső-Dunánál támadó álláspontot kellett elfoglalni. Ha Görgey azonban a hadügyminiszteriumot Debrecenben vezetni akarja, ugy e támadást nem vezethette volna közvetlenül személyesen. Ott tehát ennélfogva helyettessel kellett birnia. Igen, de ő idegenkedett attól, hogy a hadsereg vezényletét bár csak egy ilyenre is nehány hétig rábizza, és ennek elkerülésére egy mesterséges rend-

szert épitett, melynek egyszersmind félreismerhetlen katonai baklövéseit is el kellett lepleznie.

Az idősebb tábornokok közül, kik a csapatok bizalmát megnyerék, Buda bevétele után nem sokára csak egy volt még, Klapka. Damjanich lábtörése következtében képtelen volt a szolgálatra, Aulich folyvást betegeskedett, és Buda eleste után, legalább egyelőre, nyugalomba helyeztetését volt kénytelen kérni. A második hadtestet a bátor és biztos A s b ó t h kapta, ki azonban nem volt képes azt a bátorságot és biztosságot, mely őt magát lelkesité, csapataiba szintén beoltani; a harmadik hadtestet K n e z i c h, oly férfiu, ki mint osztálytábornok jeles dolgokat vitt végbe, de kiben az egy hadtest vezetéséhez megkivántató önállóságot alig lehete föltételezni, kapta; az első hadtest Klapka eltávozta után a hadügyminiszteri helyettességre, az egyik határozatról könnyen a másikra átmenő N a g y S á n d o r r a bizatott, ki ezen fölül Görgey szemében még egy pótolhatlan hibával birt, ugyanis Kossuthnak meggyőződésből követője és a Magyarországnak Ausztriától elszakitását ohajtó párt embere volt.

Hadműveleti tervében K l a p k a a k o m á r o m i hadsereg parancsnokságát határozta magának; már volt emlitve, hogy Görgey Klapkának v é d e l m i tervébe nem egyezett, Klapka tábornok előtt azonban ezt elhallgatá. Most át is akará engedni Klapkának a komáromi hadsereg parancsnokságát, de annak erejét 3 hadtestről kettőre határozá, és előleges rendelkezéseit a főhadseregre nézve ugy tette meg, hogy valójában nem lehetett előre látni, hogy Klapka hadműveleti tervét n e m fogadta el magáénak.

Miközben a debreceni utra előkészületeket tőn, hogy ott a hadügyminiszterium ügyeit átvegye, a Buda előtt elfoglalva volt hadtesteket részint Komáromon át a N y i t r á h o z: az 1., 2. és 3. hadtesteket, részben a B a l a t o n, és a F e r t ő tava felé: K m e t y osztályát, inditá. Ezeknek a komáromi hadsereg, a Klapka alatti 7. és 8-ik hadtestek, H o r v á t h portyázó ezredei és G ö r g e y Arminéival kelle a főhadsereget képezniök.

E hadsereget Görgey helyettesitésére egy k ö z p o n t i h a d m ű v e l e t i i r o d á n a k kellett vezetnie, mely a hadsereg közelében maradt, és a melynek főnöke Bayer ezr., a táborkari

főnök lett. Különben a hadtestparancsnokok mindegyike a központi iroda általános rendelkezései szerint önállóan működhetett.

Ez intézkedést Görgey önmaga előtt igy igazolá: a kipróbált régi tábornokok mindnyájan távol vannak; kivánatos tudni, ha vajjon az uj hadtestparancsnokok közt van-e egy, ki képes Damjanichot vagy Aulichot pótolni, úgy hogy előfordulandó esetben egy önálló föladat megoldását rábizni lehessen. Ezt legjobban megtudhatni, ha őket próbaképp már most önmagukra hagyják. E mellett nincs veszély, mert a komoly támadás célszerü módon még most el fog halasztatni, miután a hadsereg fölszerelése, nevezetesen a lábbeliek megszerzése még némileg utánpótolandó. A hadsereg többféle erősitéseket is várhatott, melyeknek a komoly támadás megkezdése előtt kellett célszerüen odacsatoltatniok. Itt van legközelebb Bem, kinek Klapka tervezete szerint a Tisza és az alsó Duna felé Komárom vidékére kell fordulnia; itt van továbbá Kossuth közlései szerint 10—12000 ujonc a főhadsereg számára, épen ennyi egy tartalékhad képezésére már ki van állitva, kik már csak a szervezésre várnak, mit a főhadseregtől kiválasztott tisztek és altisztek fognak eszközölni, kik Buda eleste után épen a szervezési állomásokra mentek.

Azonban, fogják kérdeni, ez előintézkedésekkel nem kellett-e sok időt mulasztani, és az előnyök, miket a vonakodás nyujthatott, csak megközelitőleg is arányban állottak-e a hátrányokkal, melyeknek kétségen kivül be kellett következni, miután az oroszokat most nem sokára várni lehete, sőt miután már első csapataik benyomultak Magyarországba? Valóban nem vesztegettek volna még elég időt?

Görgey erre igy felelt: Ha az oroszok általában tömegesen jőnek Magyarország felé, mielőtt tervemet az országgyülést illetőleg keresztül vivém, Magyarország ugy is veszve van, és ekkor csak az marad hátra, hogy a becsületteljes bukásért harcoljunk. Az oroszok bejövetele felől semmit se tudni határozottan, és épen ugy lehetséges hogy hamar jőnek, mint hogy még nehány hétig vonakodni fognak.

És itt, gondoljuk, most könnyen föl lehet fedezni a valódi okot, mely miatt Görgey a támadást még Buda eleste után is ha-

lasztani akará. Neki ugyanis, hogy rövidek legyünk, szándoka volt legelőször a maga elé tüzött föladat politikai részét megoldani, az országgyülésnek april 14-ki határozatát visszavétetni, hogy ekkor a politikai eredménynyel katonailag is fölléphessen az osztrákok ellen.

A dolog kétségtelenül következetesen volt gondolva; de elhatározó mindig és mindig az maradt, hogy Magyarországot csak nagy katonai eredményekkel lehete megmenteni, és hogy ezek annál valószinütlenebbekké lönek, minél több időt nyert Ausztria és Oroszország, erejének kifejtése és összegyüjtésére.

Görgey még Pesten volt, midőn itt egy országgyülési küldöttség jelent meg, hogy neki győzelmei és különösen Buda bevétele jutalmául tábornagyi kineveztetését és a katonai első osztályu érdemrendet kézbesitse. Görgey mindkettőt viszszautasitá, állitólag mivel e cim- és rendjelosztás a köztársasági berendezéssel nem fér össze, valóban pedig, mivel az april 14-ke pártjától, melynek romlására épen most készitett mindent elő, nem akart jutalmazásokat elfogadni.

E visszautasitás eredménye lőn, hogy a békepárt néhány tagja, kik az emlitett küldöttségben valának, őt ismét meglátogatá és előtte mindazt megerősitette, a mit részben Csányinak május elején irt levele, részben Klapka közleményeiből következtetett.

Miután Pesten minden dolgát elvégezte, Görgey innen május 28-kán Debrecenbe ment, és itt Klapkától átvevé a hadügyminiszterium ügyeit. Hogy e tárcát tettleg átvegye, Magyarország jelenlegi ideiglenes alkotmányára, azaz lényegileg april 14-kére esküt kellett tennie, és ezt meggondolás nélkül teljesité, habár egyébre sem gondolt, mint april 14-dikét semmis- és érvénytelenné tenni. Egy ez azon esetek közül, melyek mutatják, hogy mit ér a politikai eskü és mit érhet átalában.

Görgey Debrecenbe érkezvén, megtudta, hogy a kormány elhatározá az ő és az országgyülés székhelyét ismét Pestre áttenni, hogy Debrecen kiüritését már megkezdék és hogy az országgyülés az átköltözés céljából julius kezdetére elnapoltatott.

Görgey e miatt rendkivül boszankodott; semmi egyebet nem látott benne, mint Kossuth hiuságát, Kossuthnak a szerencsében való tulbizakodottságát. Komárom fölszabaditása után Görgey ajánlatot tőn Kossuthnak a kormány székhelyét Komáromba áttenni. Ennek főcélja az volt, hogy a hadügyminiszteriumot és a hadsereg-főparancsnokságot egy személyben annál kényelmesebben vezethesse, és a kormányt, s az országgyülést, terveinek kivitelére jobban hatalmába keritse. És Kossuth épen ezért utasitá vissza az ajánlatot, azt adván okul, hogy a kormány nem teheti ki magát a veszélynek, egy erős helyre beszorittatni. Miért hát most, Buda eleste után a kormány székhelyét Pestre áttenni?

Igen kellemetlenül hatott Görgeyre, hogy a kormány kivonulásával a hadsereg számára dolgozó cipészeknek és szabóknak is Pestre kellett átköltözniök, mi által a fölszerelési munkálatokra nézve sok drága idő elveszett.

De legkellemetlenebb volt a magyar tábornokra nézve a Pestre való átköltözés azért, mivel az az országgyülés elnapolásával volt egybekötve és ezzel a hadügyminiszter meg lett fosztva annak lehetőségétől, hogy az országgyülésre saját eszméje szerint hasson. És nagyon közel a gyanitás, hogy Kossuth, ki Görgey szándokai felől értesitve volt, vagy azokat átlátta, épen a kormány székhelyének Pestre való átköltöztetését választá eszközül, hogy okot nyerjen az országgyülés elnapolására.

Görgey a békepárt több tagjával folytonosan összejött, sőt azokból egy forma szerinti gyülést is alkotott, hogy magát nézetei felől kibeszélhesse velük.

Ezek most meglehetősen egyhangulag az april 14-ki határozat megszüntetését kivánták; de arra kevés kedvet mutattak, hogy az országgyülésen maguk javasolják a megszüntetést; ehhez nem volt bátorságuk. Azt kivánták, hogy a hadsereg legyen a kezdeményező, és pedig egy nyilatkozattal, mely aztán az országgyülésnek, vagy a békepártnak az országgyülésen okot szolgáltatna hasonlóképen nyilatkozni; ismétlék Görgey előtt, hogy Kossuth az april 14 ki határozatot főleg az által csikarta ki, hogy a hadsereg hangulatára hivatkozott. Midőn Görgey azt a tervet is, melyről korábban gondolkozott, de a mely

lyel most, darab idő óta már, mint hasztalannal fölhagyott, nevezetesen az országgyülést fegyveres hatalommal a határozat visszavonására kényszeriteni, vagy azt szétkergetni, — most ámbár csak körülbelül emlité, a gyülekezet egy emberként fölemelkedett ellene: nem akarunk katonai forradalmat, sem a fegyver uralmát.

Mindaz, mit Görgey hallott, arról győzé meg őt, hogy a gyors politikai eredmény elérésére abban az irányban, a melyben ő törekedett, semmi remény nincs, és hogy, miközben egyszersmind az osztrákok fölötti győzelem előkészitéséről is gondolkodik, mellékesen a békepárt erősitésére is gondolnia kell az országgyülésen, valamint szintén a neki nem tetsző katonai parancsnokok eltávolitására is. Qualitative és quantitative erősitése a békepártnak legyen tehát, az eszköz Görgey hiveinek a tisztikarból az országgyülésre bemenetelt szerezni, hogy ők vigyék az országgyülésbe a szükséges többséget és a bátorságot az april 14-ke elleni föllépésre.

Az april 14-kéhez és Kossuthhoz hajló főparancsnokok eltávolitására a különféle harctérekről, illő alkalmat nyujtott azok ellenszegülése, Klapkának május 20-kán kelt kibocsátványa iránt.

Perczel helyére Görgey az országkormányzónak Vetter tábornagyot ajánlá. Vetter tulajdonképen még mindig főparancsnoka volt a főhadseregnek. Betegségéből, melybe március végével esett, s a mely Görgey általi ideiglenes képviseltetését tette szükségessé, már april közepén felüdült; Kossuth azonban különféle eszközökkel mégis vissza tudta őt tartóztatni a főparancsnokság ujbóli átvételétől, és pedig nem helyes ok nélkül, miután Görgey már a győzelmi uton volt, s a főparancsnok és a nagy táborkari személyzetnek igen gyakori változását épen nem lehetett előnyösnek tekinteni. Vetter csak Buda eleste után igyekezett Görgeyvel személyesen beszélni. Ez alkalommal oda nyilatkozott, hogy a főhadsereg már most Görgey modorához szokott, hogy nem lehetne hasznosnak tekinteni, ha Vetter érvényesiteni akarná igényeit a főhadsereg parancsnokságát illetőleg, és hogy ő teljesen lemond ez igényekről, ha egy hasonló állomásra való elhelyeztetésével neki tisztességes

kibuvó ajtót nyitnak. E kibuvó ajtó most meg volt adva, ha Vetter a déli hadsereget kapja, és Kossuth itt nem tett ellenvetést, mivel részint kötelességének érzé Vettert illően elhelyezni, részint pedig némi tekintetben Perczel már kellemetlenné lett rá nézve. Perczel és Vécsey a déli hadsereg két hadtestét vezényelték Vetter alatt. Perczel e tekintetben nem akart engedelmeskedni, minélfogva elbocsáttatását nyeré.

Görgey sürgetésére Kossuth Dembinszkyt is föladta, és a felső-magyarországi hadsereg vezényletében Wisocky által helyettesité. Bemet ellenben Kossuth nem akará elbocsátani, mivel őt Erdély megtartására nélkülözhetlennek nyilatkoztatá, mi természetesen a Klapka-féle hadműveleti tervezetben e tábornok részére szánt más föladattal nehezen fért össze; igen, sőt Bemet még a hadügyminiszteriumnak történt szigoru alárendeltségtől is szabadon akará tudni, miután ez fenyegetőzött, hogy lelép, ha valamely rendelkezése desavouáltatik. Itt Görgey kénytelen volt engedni.

Ellenben Guyonnak a komáromi várparancsnokságtól való elhivását keresztülvitte, mivel ezt Klapka kivánta, a ki annál alkalmasb volt Guyonnál, miután ez állás átvételével egyszersmind több hadtest parancsnoka is volt, s a komáromi hadsereget az ő hadműveleti tervezete szerint kelle vezetnie.

A had- és hadtest parancsnokságaiban e változások létesitése után, Görgey politikai törekvései mellett különösen a hadsereg uj szervezésével, melyet alapvonalaiban már a bevezetésben megbeszéltünk, és melynek részletei a mellékleten találhatók és a hadsereg igazgatásába való rend behozatalával foglalkozott. Egyik alkalommal, midőn egy pénzügyi kérdés jött szóba, megtörtént vele, hogy idegenkedését april 14-kének rendszere ellen Kossuth és az egész minisztertanácsnál, mely előtt azt eddig még folyvást eltitkolni törekedett, irásban és kereken kimondá. A kormánytanács e nyilatkozaton lényegileg teljes hallgatással ment át, és ezzel azt mutatá, hogy Görgeynél az april 14-diki határzat iránt alig föltételeztek valaha ragaszkodást.

E közben a dolgok a harctéren kifejlődtek, a legközelebbi jövőben komoly események voltak készülőben. Ha a magyarok

még támadólag akartak föllépni, annak hamar meg kellett történnie; ellenkező esetben az ellenség maga jő nyakukra.

Ily körülmények közt a főhadseregnek lehetlen volt árván maradnia. Kossuth ennélfogva Görgeytől azt kivánta, hogy neki egy főparancsnokot ajánljon. Föl lehet tenni, hogy ő már most ohajtá, egy, vagy nehány katonai segéd támogatásával a főparancsnokságot személyesen átvenni, és lehetséges az is, hogy ez épen nem oly rosz lett volna, ha segédeit és tanácsosait helyesen választja meg, és azután személyesen megy a főhadsereghez. Azt várta talán, hogy Görgey adja neki e tanácsot. Görgey azonban ezt könnyen érthető okokból nem tette. Ugy tett, mintha Kossuthot félreértené, és Klapkát ajánlá. Kossuth azonban erről mit sem akart tudni, és most arra sürgeté Görgeyt, hogy ő maga menjen a hadsereghez és magát a hadügyminiszteriumban helyettesittesse. Görgey maga is belátta, hogy oktalanság lenne a támadást még tovább is elhalasztani, és alunni, mintha Magyarország a legszebb rendben állna, holott tényleg, minden oldalról ellenséges elemek által van fenyegetve. Hogy most Bem megérkeztére a felső Duna jobb partjához junius közepére nem volt szabad számitani, nem sokára meglátjuk. De a főhadsereg megerősitésére az ujonan alakitott csapatokkal is lehetlen volt tovább várakozni.

Görgey tehát meg volt elégedve, hogy helyettesitésére a hadügyminiszteriumban egy államtitkár neveztetett ki a katonai osztályba, mig ő maga a főhadsereghez ment.

Előesemények az osztrák főhadseregnél Komárom fölszabaditásától a főparancsnokságnak Haynau által lett átvételéig. Tárgyalások Oroszországgal.

Welden, miután Komáromtól april 26-kán kényszeritve volt visszavonulni, várta, hogy a magyarok őt közvetlenül üldözni fogják; láttuk, mily különös viszonyok okozák, hogy ez nem történt meg, és hogy a magyarok legközelebbi működésük szinhelyéül Budát választák.

Föltéve, hogy a magyarok tovább nyomúltak volna elő a Dunán fölfelé, Weldennek mindenek előtt arról kelle gondolkoznia, hogy összeköttetéseit a Duna által elválasztott seregeivel biztositsa.

Gyanitá, hogy a magyarok erősen fognak törekedni a nagy Csallóközön át a pozsonyi közlekedési pontot meglepni, minélfogva azonnal intézkedést tőn, e meglepetést a Csallóköz megszállása által meggátolni.

April 27-én a czonczobachi állomásról elindult a 3. hadtest Győrön át Hochstraszba, a 2. Győrbe, az 1. Simunich csapatai, mint utóőrség (Arriergarde) Bőny és Gönyőbe; a Duna balpartján volt a 4. hadtest, Wohlgemuth, Diószeg és Sellyeig a Vág mellett visszamenve. A Veigl és Sossay dandáraiból összetett osztály Burich alatt a Csallóköz felső részébe küldetett azon parancscsal, hogy Lépesfalva és Somorja felé előre menjen, és e pontokat az ellenséges megtámadások ellen védelmezze, míg a Wyss dandár Szigetközben, Hédervárt és Halászit szállta meg és Vajkán át a Burichchali összeköttetést helyreállitá. Burichnak más részről a 4-ik hadtesttel kelle magát összeköttetésbe tenni, mely utasitva volt az érsek-ujvári Dunakanyarulathoz bevonulni és a Herzinger dandárral Csallóközt megszállani.

Az összeköttetés ily biztositása mellett másnap a további visszavonulást folytaták, és aprilhó végén az osztrák had igy állott:

a 3. hadtest Győrnél és Óvárnál; Győrt május 2-kán hagyá el, mire e várost a 7. magyar hadtest szállta meg; Wysz dandára, 3. hadtest, a soproni ut szemmeltartására Kapuváron át jobbra küldetett, ugyan-e hadtest egy másik dandára ellenben a hédervári ut szemmeltartására;

az 1. hadtest (Simunich) Pozsonynál és a Csallóközben;

a 2. hadtest, az előbbitől jobbra Miklósfalva, Gáthas Köpcsénynél;

a 4. hadtest a Duna balpartján Nagyszombat és Szempcz közt, előcsapatokkal a Vág ellen;

szintén a Duna balparján, a Marchfelden egy tartalékhadtest kezdett képződni, Nobili táborszernagy alatt. Hogy ezzel Welden jobb összeköttetésben álljon, a pozsonyi hajóhidon kivül, Hainburg és Dévény között, még egy másikat épittetett.

Weldennek Budától való visszavonulása-, april végétől kezdve, az ellenségeskedés tulajdonképeni megkezdése-, junius közepéig az egész idő, ha csak a nyilt harci cselekvényeket tekintjük, nagy szünetként tünik föl. Azt csak a harc epizódjai töltik be, maga Buda ostromoltatása is csak ily epizód. És mégis ez az idő, mely minden eddigi iromány részéről mostoha bánásmódban részesült, közelebbi megtekintésnél rendkivül befolyásdús és gazdag cselekvényekben. Az apró harcias események részleteit, csillagfutásait, melyek ezen időre esnek, egyátalában nem célunk ugyan egészen háttérbe szoritani, de fontosabbnak látszik előttünk, világot vetni a dolgok összefüggésére, és miután már nevezetesen Görgey tevékenységét követve, ezt a magyar részről tevénk, most az ausztriai, vagy, a mint mostantól fogva nevezni akarjuk, a szövetségesek részéről tegyünk kisérletet, hol a munka mindenesetre nehezebb.

Közvetlenül Komárom felszabaditása után Welden csak arra gondolhat, hogy a magyarok további előnyomulását gátolja.

Május első napjaiban minden aggály eloszlik a felől, hogy a magyaroknak szándékában állna a székvárost, Bécset fenyegetni. Mert Görgey főhadseregét Buda előtt összpontositá. De épen ezzel uj feladat támadt az osztrák főhadseregre nézve, a szorongatott Budavár fölszabaditása. Ezt csak támadólagosan lehet megoldani.

Welden mostantól csupán az ismèti előnyomulásra gondol, de ezernyi akadályok állnak utjában. Welden sokat tett az osztrák had erősitésére. Budától való visszavonulása óta folytonosan mindinkább összpontositott, de csak amenyire a lehetőség megengedé; egy rosz, romboló elemet, Jellachich bánt szerencsésen eltávolitá, és ez által többet nyert, mint a 15000 emberben veszitett, kiket az utóbbival elbocsátott, és a kiknek ezenkivül a déli harctérre is kellett valami hatást tenniök. A főhad folyvást igen gyönge; a májusban kitört cholera folyton tizedeli,

azt, május kezdetével alig ment 34000 szolgálatképes emberre. A tábornok figyelmének tehát ennek megerősitésére kell szükségkép irányozva lenni. Egyes szétszórt csapatokat e célra még mindig lehet összevonni és ezek közt legfontosabb a Vogel-féle hadtest, melyről már előbb említést tevénk, s mely csak april utólján, midőn a főhadsereg már Budától visszavonult, tehát későn nyomult Galiciából Magyarország északi vármegyéibe és a melynek sorsát később fogjuk elmondani. Ehhez járulnak a szervezni kezdett tartalékhadtestek, a Nobiliféle, és egy másik, melyet Nugent Stiriában vont össze.

Ausztriának azonban nem csupán saját ereje összevonására kell várakoznia. Már igénybe vette Oroszország segélyét és Oroszország Ausztriát már védencekint tekintvén, annak még azt is előirni akarja, hogy mi teendője van tisztán katonailag. Miközben Oroszországra várnak, melynek csapatait csak kisegitőül ohajtják használni, de a mely maga részéről ismét minden osztrák haderőt csak mint saját hadserege kisegitőjét tekinti, Buda elesik.

Az ok a támadás siettetésére ezzel megszünik; az osztrák hadsereg egyelőre védelmi, várakozó állásba vonul vissza, és Welden a gonosz tapasztalatok miatt elkedvetlenedve és lehangolva, leteszi a parancsnokságot, mely azután Haynaura megyen át.

Alkudozások Oroszországgal.

Rövid megjegyzéseink mutatják, mily nagy befolyással kellett lennie a szünet meghosszabitására az Oroszország általi segélynyujtást illető tárgyalásoknak, mily nagy befolyással a hadműveletek menetelére azok ujbóli megkezdése után. Most tehát itt az ideje e tárgyalásokat közelebbről megvizsgálni.

Hogy Erdélyben Oroszország már előbb mily szétdarabolt gyönge segélyt adott az osztrákoknak Bem ellen, tudjuk. Marcius hó folytán megkezdődtek a tárgyalások Oroszország bőkezübb segélynyujtása iránt. Alkalmat erre az utóbbi adott. Eléggé ismeretes dolog, hogy a két állam védői még ma is a fölött vitatkoznak, hogy vajjon Ausztria zsákba öltözve és beham-

vazva járult-e a cár trónja elé, annak részvétét kérni, vagy pedig Miklós cár kereste a beavatkozást, hogy azután ezért szabad kezet biztositson magának az al-dunai országokban Ausztriával szemközt. Az is tudva van, hogy a dicsbeszédtartók és mind a két fél védelmezői e kérdést illetőleg okiratokat, melyek mindent elhatároznának, nem idéznek, vagy azért, mivel ilyeket közölni nem akarnak, vagy pedig, a mi valószinűbb, mert nem közölhetnek. A keleti háboru menete e tekintetben sok homályt megvilágitott, és többé semmi kétséget nem támaszthatni az iránt, hogy Miklós Ausztriát azért akará megmenteni, hogy annak kezeit megkösse és egy részről másféle mentési tervezeteiben általa ne háborgattassék.

Marciushó folytán Ausztria még azon ohajt nyilvánitá, hogy Orosz földön a galiciai és bukovinai határokon orosz csapatok vonassanak össze, hogy magukat Ausztria támogatására ha szükség lenne, készen tartsák. Miklós császár erre a 3. és 4. gyalog hadtest összpontositását rendelé déli Lengyelországban, Wolhyniában és Podoliában, egyszersmind azonban megjegyzé, hogy a segély német és erejét egyedül neki kell meghatároznia, és hogy az oroszok önállóan, nem pedig osztrák seregekbe osztva fogják megkezdeni hadmüveleteiket.

Miután Bem az osztrákokat Erdélyből tökéletesen kiverte, Austria megkereste Oroszországot az iránt, hogy Erdélybe 30000 embert küldjön. E közben a magyarok függetlenségi nyilatkozatukat april 14-kén határozattá emelék. Miklós császár most Ausztria megkeresésére kijelenté, és pedig mindenesetre tiszta fölismerésével a ténynek, hogy Ausztria mennyire irtózik a gondolattól, magát az oroszok által oly módon megmentetni, hogy a megmentés tisztán álljon az egész világ szeme előtt, hogy ő az ily részleges segély felől mit se tart. A „forradalmat“ gyökerében és imponáló erővel kell megragadni, hogy az többé fel ne támadhasson. Ő azt javasolja, hogy előlegesen Galiciát és Bukovinát orosz csapatok szállják meg, hogy az osztrákoknak legalább magában Magyarországban szabad kezük legyen, e közben aztán az orosz haderő további beavatkozását illetőleg szilárd megállapodási pontokat találhatnak. Mihelyt az

el lesz határozva, Miklós császár nem fog vonakodni, minden hatalmában levő, rendelkezhető erejével föllépni.

Miután Buda elesett, Ausztria jobban kezdé a dolgot sürgetni. Welden, miután az osztrák hadak fölötti főparancsnokságot átvette, s azok állapotát felismeré, egyátalán semmi illusiót nem csinált magának. Tudta, hogy bátor katonákat vezényel, de hogy ezzel egyszersmind minden el van mondva, hogy a vezénylők értelmisége, a számerő, a hadiszerek, dacára minden phrazisnak, nem elégségesek a magyarokkal szembeszállni, ha ugy folytatják, mint april elején kezdették. Hogy Weldennek e miatt igen sok boszusága volt, mely őt végre a parancsnokság letételére birta, fölösleges bizonyitgatni. Miután Welden a hadsereget egyedül, — mert az alatta vezénylő tábornokok közül egy se lett volna ily okos, — meglehetősen összpontositott állásra visszavezeté, azt az utjában lévő Jellachichtól megszabaditá, és a mint a magyarok most a helyett, hogy támadásukat a legegyenesebb uton folytatnák, teljes erővel Buda ellen fordultak, a biztos szállásokban az egész osztrák hadsereg természetesen legyőzetlenül érezte magát és többé egyátalán nem akará megérteni, hogy tehát tulajdonképen miért mentek vissza Budától. Minden tizedes saját külön győzelmeit emlegette Hatvan, Aszód, Isaszeg és Gödöllőnél.

E közben az udvar jól tudta, hogy a tűz körmére égett és april 26-ka után Miklós császárt most egész sürgetőleg kérte, hogy a mily gyorsan csak lehet, csapatait Magyarországba bevonulni engedje.

Már april 30-kán Paskievich Miklós császártól távirati uton meghatalmazást kapott, a 3. és 4. gyalog hadtestet Galicia felé megindítani s e meghatalmazást Paskievich parancsai nyomban követték. Az oroszok most osztrák területre léptek május 5-kén Krakónál, 9-kén Tarnogrod, 8-kán Radnivolow, 13-án Wolotschisok és Gusatima, 18-án Bojannál Czernoviczcal szemben. Sasz tábornoknak a szélső jobb szárnyon Jordanowon át azonnal Magyarországba kellett vonulnia, hogy a Vág- és Árvavölgyeket megszállja, és az által a magyar csapatokat észak felől az osztrák főhadsereg elleni iránytól elvonja.

April végével Berg orosz tábornok Bécsbe érkezett, hogy az osztrák kormány vezetőivel a szövetséges hadak összeműködésének módja felől általánosságban értekezzék.

Mint általános nézpontok, Pozsonyban egy értekezlet alkalmával május 1-jén Berg, Welden, az osztrák had- és külügyminiszterek, Cordon báró és Schwarzenberg Bódog herceg közt a következők állittattak föl:

Erdélyben és Felső-Magyarországban a háboru folytatását kizárólag az oroszok vegyék át; jobb szárnyuk a jablunkai szorosig terjedjen ki és az osztrák főhaddal az összeköttetést helyreállitsa. E mellett azt is föltételezék, hogy az egykori erdélyi osztrák hadtest ne ismét Erdélybe, hanem a Bánátba vonuljon, hol azt már megjelenni láttuk, és a honnan Bem azután rögtön kiverte.

Mi az orosz had jobb szárnyának feladatát illeti, a fölött kezdettől fogva különböző nézet uralkodott, mely talán csak a mindkét részről roszul alkalmazott udvariasság eredménye, s osztrák részről azon aggályból, hogy a nagyon éles követelésekkel az egész orosz segélyt elveszithetnék, nem lett mint ilyen tisztán szem elé hozva.

Az osztrák alapnézet ugyanis az volt, hogy az oroszok ne vonuljanak valami nagy tömegekben Magyarországba, hanem több felé osztva, és pedig 6 osztályra 1) Silyén át a Felső-Vág völgybe, 2) Kubinon át az Árva-Völgybe, 3) Késmárk és Lőcsén át a Poprád-Völgybe, 4) Eperjesen és Kassán át a Hernád-Völgybe, 5) Ungváron át a Felső-Tiszához, összeköttetésül az Erdély számára határozott csapatokkal. A jobb szárny csapatai, legalább a két előbb nevezett azután az osztrák balszárnynyal egyenest egyesüljön, mint annak segédereje működjék, némileg Komáromot zárja el a Duna bal partjánál és ez által az osztrák főhadseregnek lehetővé tegye, összeszedett erővel Pest-Buda felé gyorsan mehetni.

Az oroszok nem igy értették a dolgot, hanem hogy hadseregük imponáló tömegben, egyetlen egy hadműveleti vonalon vonuljon Magyarországba utánuk; a jobb szárnyon kellett volna ugyan egy colont képezni, de nem hogy a fél orosz hadseregből álljon, hanem hogy mint az oroszoknak csak szárnycsapata, a szó szo-

ros értelmében helyreállitsa és födözze az összeköttetést az oroszok és ausztriaiak közt.

Mily nagy itt a véleménykülönbség, az világos. A két hatalom mindegyike csak mint segéderőt akará a másikat tekinteni. Az osztrákok, bár Oroszországot ők hozák segélyül, mégis már előre féltények valának reá, aggódtak, hogy a kivivandó győzelmet egyedül magának tulajdonitandja, és minél nagyobbak valának az oroszok által felajánlott erők, Ausztria annál inkább igyekezett ez erők felosztását kieszközölni, hogy azok hasznosak legyenek ugyan, de hasznos hatásuk a határozó, s az egész cselekvény fölött uralkodó erő látszatát elveszitse.

Most abból, hogy óvakodtak a dolgot egymásnak egyenesen, igazán szemébe mondani, de nevezetesen, hogy Ausztria óvakodott az oroszok előtt igazi véleményét kimondani, lényegileg az eredeti hadműveleti tervezetekben később beállott változások, vádak következtek, melyekkel egyik rész mindig a másikat illeté, hogy t. i. ez vagy amaz a másikat nem a meghatározott módon támogatá.

Később mindegyik elhiteté magával, hogy a másik fél korábbi értekezéseik alkalmával azt valóban elfogadta, a mit gondolt.

Egy másik különbség, részben összefüggő az előbbivel, az idő volt, melyben az oroszok hadműveleteiket megkezdjék.

Az osztrákok ugyanis, minél hamarább, át akartak menni a támadásba, hogy Budát fölszabaditsák; de orosz részről ellenmondtak, kijelentvén, hogy május vége előtt a támadást nem lehet megkezdeni. Az osztrákok csak annyit akartak, hogy az oroszok jobb szárnya, miután ők mint egy az osztrák hadsereggel egyesült segédcsapatot tekinték, hamar bejőjön, ellenben a többi orosz hadosztályok bejövetelére nem sok sűlyt helyeztek, hogy t. i. nehány határozó csatát vivhassanak ki előbb csupán az emlitett orosz támogatással. Hogy az oroszok ép az ellenkezőt akarák, az világos, és ugyanazért a bevonulás idejét messze elhalaszták, oly messze, hogy előbb egész hadseregükre nézve előkészületeket tehettek. Ez előkészületek természetesen annyival több időt raboltak el, minél inkább el volt határozva Paskievitsch kedvelt tömegrendszerét a legszélesb értelemben

alkalmazni és a 100,000 embert — ily nagyra volt téve körülbelül az orosz főhadsereg száma, — nemcsak egy hadműveleti vonalon, hanem egyetlen egy uton egyesiteni. E mellett az ellátást nem eszközölheték más, mint nagy raktárak fölállitása és tökéletesen a 18-ik század módja szerint szervezett utánszállitási rendszer által. Az osztrákok megigérék az oroszok ellátásáról gondoskodni, hogy őket gyorsabban mozgásba hozzák egyrészt, de másrészről, hogy arra birják őket, hogy több csapatokra bontva nyomuljanak elő, és hogy nevezetesen a jobb szárny csapatai, mint az osztrákok ohajták és képzelék, gyorsan bevonuljanak. Mert világos, hogy az osztrákok ily igéretet, miután Magyarországból többé tulajdonkép semmi sem volt a kezükben, majd épen nem, s legfölebb még a jobb szárny csapatait illetőleg teljesithettek. Miután azonban az oroszok jobb szárnyuk alatt kezdettől fogva egyebet gondoltak mint az osztrákok, tehát épen ugy érthető, hogy az osztrákok igéreteiben épen nem biztak és egyátalán nem csináltak maguknak illusiót az iránt, hogy Ausztria, ellátásukat illetőleg tett igéretét teljesitendi.

E körülményeket most először fejtők ki tökéletesen; részünkről ez azért történik, mivel egyrészt kezdettől fogva május hóval, és a junius közepéig terjedő idővel, mint nagy fegyvertények nélküli, átmeneti időszakkal eddigelé mostohán bántak, másrészt pedig későbbi politikai kifejlődések sokat tettek arra, hogy a két párthoz tartozók közül senki se beszél örömest felőle, vagy nem szabad beszélnie.

Az osztrákok abbeli ohajukban, hogy a támadásra mielőbb átmenjenek, azt hitték, hogy az orosz jobb szárny mintegy május közepén, a bal 20-kán, az orosz középpont május végével fogja megkezdeni hadműveleteit. Ez még mindig csak illusió volt, a mint a már mondottakból következtetni lehet, és a mint a következők elmondása is mutatni fogja, oly illusió, melyet Berg tábornok egy pillanat alatt semmivé tehetett volna, és talán akart is semmivé tenni, de mégis elhagyá.

Az osztrákok előtt mindazáltal e jogtalanul táplált reménnyük mellett is, természetesnek látszott hogy az orosz segélyre nagyon sokáig kell várakozniok. Ez még az időben történt, midőn Welden félt, hony a magyarok, miután Komáromot föl-

szabaditák, támadásaikat folytatni fogják, és kétségben volt az iránt, vajjon akkor helyét a Duna két partján a pozsonyi centrumnál megtarthatandja-e. Ha az oroszok nem mehettek is át azonnal oly erővel a támadásra, mint akarák, az osztrák fősereg részére mégis képesek valának segélycsapatot küldeni, mely annak lehetővé tegye, hogy állását Bécs fedezésére Pozsonynál védelmileg megtarthassa. Azután talán az is lehető volt, hogy az osztrák fősereg, a segélyhadtest által megerősödve, a támadást Buda felszabaditására, saját maga eszközli.

Május 2-kán Paskiewitsch herceghez levél érkezett, melyben ez utóbbit az osztrák kormány fölhivja, hogy a lehetőleg gyorsan egy 25,000 oroszból álló segédhadtestet küldjön Gödingbe, az osztrák hadsereghez való csatlakozás végett. Paskiewitsch nem egyezett a dologba, mely igen kevéssé egyezett nézetével a módot illetőleg, mely szerint Oroszország e hadjáratban részt vegyen. Ürügyül azt adta, hogy ily egyes küldetésekre nem bir fölhatalmazással. De midőn Ausztria most egész sürgetőleg ismételte megkeresését, Paskiewitsch egy felől a Panutine hadosztályt a krakói vasuttal Hradisch és Magyar-Brodyba inditá, hová az május 14. és 15-kén érkezett, más felől a 3. hadtest előörsségének Sasz alatt Jordanowon át rögtön a határszélen fekvő Spytkoviceba kellett előnyomulni, s innen az Árvavölgyet megszállni. Sasz 13-kán érkezett Spytkoviceba. Kiküldött kozákjai voltak az első oroszok, kikkel a magyarok egy kis csatározás alkalmával május 16-kán az Árvavölgyben találkoztak.

A Panutine hadosztály körülbelől csak fél oly erős volt, mint az osztrákok által kivánt segély. Ezenkivül még semmi határozott parancscsal nem birt, magát Welden parancsainak alárendelni, sőt inkább előlegesen Hradisch és Magyar-Brodynál meg kellett állapodnia. De Paskiewitsch mégis előre küldé, „hogy Ausztria bukását elháritsa," mint az orosz hivatalos jelentések azt kifejezék.

Az orosz segélynyujtás végleges szabályozására most végre május utósó harmadában Ferencz József császár Varsóba ment, hol 21-től 23-ig tartózkodott és a már május 17-ke óta ott levő Miklós czászárral több izben értekezett, mely alkalmakkal

lényegileg el lőn határozva, hogy az oroszok hadműveleteiket junius 17-kén, tehát mintegy 4 héttel később, mint ezt az osztrákok eredetileg várták, fogják megkezdeni, hogy a Panutine hadosztály most azonnal egyesülend az osztrák főhadsereggel, hogy az osztrák főparancsnok semmibe sem fog bocsátkozni komolyan, mielőtt legalább az orosz főhadsereg jobb szárnya Magyarországba nyomul, és hogy komoly támadást az egész orosz főhad bevonulásaig nem fog intézni. A Panutine hadosztályt illetőleg orosz részről azon ohajtást nyilvániták, hogy azt az osztrák főparancsnok csupán mint tartalékot vegye igénybe.

A Vogel-féle hadtestnek az osztrák főhadsereghez való csatoltatása.

Mielőtt Ferenc József császár Varsóba ment, saját szemeivel akart meggyőződni hadai állapotáról, ennélfogva május 10-től—12-ig szemlét tartott a Welden hadsereg fölött, mely ez időben négy hadtestbe volt ujonnan beosztva: az 1. Schlick alatt, a 2. Csorich, a 3. Schwarzenberg, a 4. Wohlgemuth alatt, és egy tüzérségi tartalékkal birt. E hadsereg most mintegy 59,000 embernyi volt. A Vogel-féle hadtest még további erősitésre várt, s most ez utóbbi sorsát kell figyelemmel kisérnünk.

Az olvasó emlékszik, hogy már Windischgrätz herczeg, midőn még a főparancsnokságot vezette, egy hadtest támogatására számitott, mely Galiciában képeztetvén, hasonlóan Felső-Magyarországba volt nyomulandó, mint a hadjárat megkezdésével a Schlick-féle hadtest. Ez azonban Vogel táborszernagy parancsnoksága alá lőn adva és a Barco, Ludwig és Benedek három dandárba beosztva csak akkor kezdett előnyomulni, midőn april végével az osztrákok Buda-Pestet már földadák. —

A hadtest balszárnya, a Barco dandárnak Strytől Alsó-Vereckén és Uklinán át, Munkács felé kellett előmenni, hogy ott aztán jobbra Unghvár felé forduljon és a centrummal, vagy Ludwig dandárával egyesüljön. A Ludwig-dandárnak elő-

nyomulására a Dukla-eperjesi vonal volt kijelölve. A jobb szárny végre, a Benedek dandár nyugati Galiciából Lőcse felé volt elönyomulandó.

A magyarok azonnal intézkedést tettek a benyomulásnak ellenszegülni, és egy uj éjszaki hadsereg (felső-magyarországi hadsereg) képezéséhez kezdtek Dembinski vezénylete alatt Kassánál, egy elszakitott osztálylyal Máramarosban.

Ez uj északi hadseregen kivül Vogelnek még Beniczkyvel is dolga lehetett, ki Losonc vidékéről e város gyönyörü megrohanása után észak felé, a felső Vágvölgybe vonult, hogy ott ujból fölkeresse a tót önkénytes csapatokat, melyeket korábban Kassa vidékéről elüzött, — végre pedig Görgey Armin portyázó csapatával is.

Az utóbbi a magyar főhadseregnek Vácról Komáromba vonulása alatt a bányavárosokba volt küldve, s april 18-án Selmecet ostrom alá véve, ez által a bányavárosok megszállóit Trenck ezredes alatt Vág-Szent-Mártonban összpontositá. Görgey Armin nyomába ment s Trenket 22—23-ka éjjelén megrohanván, azt Sztrecsnon át Warinba visszamenni kényszerité.

Ezután jobb szánycsapatát a tót önkénytes csapatok ellen küldé, melyek Beniczky közeledtével az Árvavölgybe vonultak, és itt april 28-kán Alsó-Kubinnál még egyszer szétverettek.

Görgey Armin hadteste a Trenk hadtestet Varinba követé s május 1-jén a jablunkai ut felé visszaverte. Ekkor kapta a tudósitást, hogy a Galiciából betört Vogelféle hadtest ellene fordul. Most Vág-Szent-Miklósra ment, hogy Vogel elönyomulását megakadályozza, gyanitván, hogy azt Dembinski Kassa és Eperjesről szintén üldözni fogja.

Vogel a Ludwig dandárral, Duklából valóban elönyomult Eperjes felé; de miután nemsokára tudósitást nyert, hogy előtte jelentékeny ellenséges erő áll, és hogy az osztrák fegyverek a Dunánál határozottan szerencsétlenek valának, elhatározta magát jobbra, a Vágvölgybe fordulni, hogy ott az Alsó-Vág és Felső-Dunánál visszavonuló főhadsereggel egyesüljön. Most Poprád felé indult, és innen Hibbe felé. Itt

azonban megtudá, hogy Sz.-Miklós és Rózsahegy is ellenségtől — mint tudjuk, Görgey Armin portyázó hadtestétől — vannak megszállva. Sz.-Miklóst ugyan Görgey Armin csakhamar kiürité, Rózsahegyet azonban egy időre még megszállva tartotta. Vogel most a Ludwig dandárt a tarnóc- és malatinai nehézkes utra, Alsó-Kubin felé küldé, hogy a magyarok állását megkerülje, és innen ez, május közepén csakugyan szerencsésen megérkezett Varinba és Silyébe, míg a Benedek dandár az Árvavölgyben nyomulva előre, e menetet födözé, hogy később, midőn az oroszok Sasz alatt benyomulnak, szintén levonuljon a Vág mellett.

A Barco dandár Stryből már april 19-kén átment a határon, és a következő napokon nehány előőrsi csata közt egészen Munkács közelébe ért, hol 22-kén egy ütközetet állott ki, melynek folyama az e közben tudomására jutott más körülményekkel együtt Barcot visszavonulásra birta Galiciába, mely tartományon keresztül aztán levonult a Vághoz. Ide Buda eleste után nem sokkal érkezett, ugy hogy az egész Vogel féle hadtestet, mely most Barco és Benedek dandáraiba osztva volt, mint a Welden féle hadsereggel egyesültet lehete tekinteni.

Görgey Armin a Sasz alatti orosz hadtest előnyomulása által egészen védelmi állásba szorittatott; megelégedett a bányavárosok fedezésével, melyek kerületét őrállomásokkal kerité, míg tartalékát Penknél, Körmöctől északra, együtt tartá. Az oroszok benyomulása azt is okozá, hogy ő a budai hadseregtől eredeti létszámát kétszeresen fölülmulván erősödött meg.

Dél felől Horváth portyázó csapata a Nyitrától, Verebélynél csatlakozott hozzá.

Welden tervei a támadásra.

Midőn május első napjaiban a magyarok erős támadásának aggálya a felső Duna felé elmult, ellenben Budának Görgey általi ostromlása megkezdésével, az osztrák támadás a Dunán lefelé szilárd célul tüzte ki Buda fölszabaditását, Welden intézkedéseket tőn azt előkésziteni. Tervére legnagyobb befolyással az

orosz segély birt, melynek életbelépését illetőleg, mint láttuk, az osztrákok föltevései a valóságot ugyancsak megelőzték.

Tulajdonképi támadását a jobb szárnynyal a Duna bal partján akará intézni, hol a még aztán benyomulandó orosz csapatok legközelebbi támogatására látszott számitani.

Május 12-dike után ennélfogva az osztrák hadsereg következőleg lett fölállitva:

az 1. hadtest, a jobb szárny, Magyar-Óvártól délre és a Wysz kiküldött dandárával Csornáig kiterjedve;

a centrum, a 2. hadtest, Pozsony és Köpcsénynél;

e két hadosztály arra volt határozva, hogy a Dunától és a Csallóköztől délre csak védőleg és tartózkodva működjenek;

a balszárny, a 3. hadtest Diószeg és Szencnél, és a 4. hadtest Szered és Galgócnál a Vágon keresztül az emlitett pontok mellett, támogatva az osztrák hadakkal közvetlenül egyesült csapatoktól és az orosz főhadsereg jobb szárnyával, melyet az Árva- és Felső-Vágvölgybe vártak, összeköttetésben Vác felé támadólag volt előnyomulandó.

E tervezetkivitelénél, mely a birálat előtt sok hiánynyal bir, kivált ha megfontoljuk, mit várhattak az osztrákok valóban az orosz segélytől — nem pedig mit kivánhattak tőle — az osztrák főhadsereg mindenesetre két elválasztott főrészre, elkülönzött és különböző feladattal, volt darabolva; a jobb szárny a centrummal védelmi, a balszárny támadási célú.

E két főrész mindegyikének külön főparancsnokkal kellett volna birni. Ezt Welden is látta. Az egész hadsereg általános vezetését magának fönntartva, a 3. és 4. hadtesteket mégis külön parancsnokság alatt akará egyesiteni. Erre az erélyes Haynaut kérte, ki akkor Velence előtt az osztrák hadtesteket vezénylé, s Olaszországból rögtön visszahivatva. május 22-kén érkezett a dunai hadsereg főhadiszállására.

Midőn Sasz kozákjai május közepén tul, nyugati Galiciából átportyáztak az Árvavölgybe és ezután nemsokára a Vogelféle hadtest az osztrák főhadsereghez közeledett, a vérmes öreg Welden ugy vélekedék, hogy a támadás most napról napra megkezdhető.

A Barco dandár a Vogelféle hadtesttől, parancsot vett Silylyét megszállni, hogy legelőbb Saszszal állitsa helyre az összeköttetést; a Benedek dandárnak Trencsénnel szemben kellett állást foglalni, és azután Trencsént megszállni.

A 4-ik hadtest Herzinger osztályától a Jablonowski dandár, hogy Benedekkel összeköttetésben legyen, Vágh-Ujhelyt szállta meg, és a Thaiszing dandár Galgócot; ugyan e hadtest Moltke osztályától a Perin dandár Szeredet.

Miután a szándékolt hadműveletekre nézve fontos volt a Vág folyón nehány szilárd átmeneti ponttal birni, és már a Vág balpartján Nyitra felé is szilárd tért foglalni, Galgócot és Szeredet elsánczolásokkal fedezék, s a Herzinger osztály, mihelyt az emlitett álláspont elfoglaltatott, azonnal parancsot nyert, Vág-Ujhely és Pöstyén közt a Vág balpartjára menni, s a folyó mentében Trencsénnek fordulni, és innen Bánon át Zsámbokrétre Nyitra mellett előnyomulni.

Mihelyt a mozgalom megindul, a Moltke osztálynak is Galgóc és Szereden át Nyitrára, a 3. hadtestnek Sellyén át és az érsek-ujvári Dunakanyarulat mentében, a 2. hadtestnek pedig a Csallóközben kellett volna előnyomulni.

A Herzinger osztály már mozogni kezdett és Görgey Armin portyázó csapata a bányavárosokba visszavonult, s épen ez időtájt készülőben volt a Barco dandár ellen, mely Silyében foglalt állomást, támadni, midőn Welden május 24-dikén Buda elestének hirével együtt a varsói intézkedések közelebbi körülményeiről is tudósitást nyert, mely az osztrák főhadsereget először is teljes védelmi állásba üzte vissza.

A hadsereg utósó fölállitása és a legközelebbi időkben elrendelt mozgalmak kizárólag a támadási álláspont elfoglalására voltak számitva. Miután ez most megszünteték, vagy inkább még nem foglaltaték el, a hadsereget is védelmi állásba kellett visszavezetni.

Erre rögtön kiadák a parancsokat. A Barco dandárnak e szerint Sillyénél kellett megállapodnia, hogy a Jablunkaszorost fedezze, Benedeknek Trencsénnél, a hradischi ut biztositására, a 4. hadtest egy dandárának Galgócnál, míg a hadtest zömét Nagy-Szombat és Pozsony közt,

Csallóközben, a 2. hadtestet Pozsonytól keletre, a 3-dikat Pozsony körül kellett összevonni, az első pedig régi állását tartá meg Magyar-Óvár és Csorna közt.

Május 24-dikén Paniutin etól is jelentés érkezett, mely szerint hadosztálya most teljesen Welden rendelkezése alá adatik, és ez utóbbi erre május 25-kén megparancsolá, hogy az junius 1-jén Hradisch és Magyar-Brodiból elinduljon, hogy junius 3-kán Nagy-Szombatban lehessen.

A hadseregnek még szorosabb összevonása, mint azt az orosz tábornok, Berg ohajtá, Welden által elvetteték, mivel félt, hogy a szerént Görgey a magyar főhadsereggel a Vág felső részénél az oroszok és osztrákok közé vethetné magát.

A folytonos, semmi esetre sem gyümölcstelen, habár nem látható tevékenység által testileg, lelkileg kimerülve, de még inkább a folytonos halasztgatások miatt, miket az oroszok idéztek elő, boszankodva, Welden Ferencz József császárhoz a főparancsnokságtól való fölmentetéséért járult.

Ez ohaj vonakodás nélkül teljesitve lőn, Welden utódjává Haynau lett, ki május 30-án az osztrák hadak főparancsnokává neveztetett ki.

Báró Haynau Gyula, a hesseni választófejedelem természetes fia, született Kasselben 1786-ban. 1801-ben császári szolgálatba lépett, és résztvett az 1805—1815-diki hadjáratokban, 1835-ben tábornok-, s 1844-ben tábornagyságig vitte. 1847-ben mint osztálytábornok Temesvárra jött. Itt nem sokára igen kényelmetlenül érezte magát. Mindenütt ellenállásra talált Ausztria irányában, és e mellett, az osztrák politika ezt akkor ugy kivánván, még gyöngéden kellett a magyarokkal bánnia, mi nem igen fért össze jellemével. Midőn 1848-ban az olasz háboru kitört, áthelyeztetését kérte az ottani hadsereghez, és kivánata teljesitve is lett. Mint veronai parancsnok, a saját felelősségére tett beavatkozással lényegesen járult a custozzai győzelemhez; itt két tulajdonát tünteté ki, miket az osztrák tábornokokban csak ritkán lehet föltalálni: gyors elhatározást és önállóságot. Következő évben saját felelősségére, mint a 2. tartalékhadtest parancsnoka, Radetzky rövid novarai hadjárata alatt Lombard-Velencét hátul szabadon tartá, s nevezetesen a bresciai

fölkelést véresen elnyomta. Később azon hadtest parancsnokságát kapta, mely Velencét tartá elzárva. Innen lett a magyarországi hadakhoz szólítva, és a mint ennek főparancsnokságát megnyeré, egyszersmind táborszernagygyá neveztetett ki.

A főhadsereg beosztása báró Welden táborszernagy vezetése alatt 1849. május közepén.

1. Hadtest, gróf **Schlick** al tábornagy.

Gróf Wallmoden altábornagy hadosztálya.

Gr. Bianchi vezérőrnagy dandára: főherceg Károly 3. zászlóalj, Nugent 3. zászlóalj, Latour 2. zászlóalj, Braisach zászlóalj, 1 század Kresz cheveauxlegers, a 34. sz. 6 fontos üteg.

Gr. Falkenhayn vezérőrn. dandára: 4 század csá szár cheveaux l., 4 század császár dzsidás, 4 század Kresz cheveaux l., a 3. számu lovas üteg.

B. Schütte vezérőrnagy hadosztálya:

Fiedler vezérőrn. dandára: István főhg 3. zászlóalj, a pármai ezredtől egy Landvehr z. a., Hartmann 2. zászlóalj, Mazzuchelli 3. z. a, 1 század Wrbna cheveaux l. a 36. sz. 6 fontos üteg.

Wolff v. ő. dandára: Richer, Fischer és Bietermann granátos zászlóaljak, 1 z. a. császár vadász. 1 svadron Wrbna cheveaux l., a 17. sz. 6 fontos üteg.

Wysz v. ő. kiküldött dandára: 2 század a 2. vadász zászlóaljtól, 4 század a varasdkőrösi 4. zászlóaljtól, 4 zászlóalj Licc. határőr, Kudelka 3. z. a., Schneider granátos z. a., 2 század Kresz cheveaux l. 4 század császár dzsidás, $1^1/_2$ üteg 6 fontos, 8. sz. lovas- és 2 rakétaüteg.

Hadtesttartalék tüzérsége: a Schlickféle 6 fontos gyalog üteg, a galiciai 11. sz. rakétaüteg, 5. és 11. sz. 12 fontos üteg.

Egészben $16^1/_3$ zászlóalj, 21 lovas század, 65 ágyú, vagy 16348 ember (beleértve a tüzérséget és lovasságot is.)

2. Hadtest. B. **Csorich** altábornagy.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Pott v. ő. dandára: a 2. vadászzászlóaljtól 4 század, a Fürstenberg 4. zászlóalj, Schönhals 1. zászlóalj, Kinsky 4. zászlóalj, a 3. Haynau zászlóaljtól 4 század, 1 század Wrbna cheveaux l., a 11. sz. 6 fontos üteg.

Báró Reischach vezérőrn. dandára: a 6. vadász zászlóaljtól 4 század, a főhg István 1. és 2. zászlóalj, a Paumgartten Landvehr zászlóalj, 1 század Wrbna cheveaux l., a 8. sz. 6 fontos üteg.

Hg Lichtenstein al tábornagy hadosztálya:

Liebler vezérőrn. dandára: a Kudelka granátos zászlóaljtól 4 század, a Rattay granátos zászlóalj, a Badeni ezredtől egy Landvehr zászlóalj, a Schönhals 3. zászlóaljtól 4 század, 1 század Civallart dzsidás, a 13. sz. 6 fontos üteg.

B. Simbschen ezredes dandára: 6 század Lichtenstein cheveaux l., 4 század Civallart dzsidás, 2 század főhg. János dragonyos, a 4. sz. lovas üteg.

Hadtest tartalék tüzérsége: a 3. sz. 6 fontos üteg, a 15. sz. rakétaüteg, a 3. és 4. sz. 12 fontos üteg.

Egészben 13 z. a., 15 lovas sz. és 48 ágyu, v. 13128 ember.

3. hadtest. Herceg **Schwarzenberg Ödön** altábornagy.

Gr. Clam Gallas al tábornagy hadosztálya.

Gerstner vezérőrn. dandára: a Konstantin nhg Landvehr zászlóalj, a Nugent Landvehr zászlóalj, a Hartmann 1. zászlóalj és a 3. Welden zászlóaljtól 4—4 század, a szluini h. ő. 4. zászlóalj, ½ sz. Károly főhg cheveaux l., a 9. sz. 6 fontos üteg.

Dossen ezredes dandára: a Khevenhüller 1. és 2. zászlóalj, a Ludwig 3. zászlóalj, a Wocher Landvehr z. a., ½ sz. Károly főhg ch. l., a 15. sz. 6 fontos üteg.

B. Burits al tábornagy hadosztálya.

Collery ezredes dandára: a 12. vadász zászlóaljból 2 század, a Vilmos főhg Landvehr z. a., a császár Landvehr z. a., Hesz 3. z. a., Ceccopieri 2. z. a., 1 sz. Károly főhg ch. l. a 12. sz. 6 fontos üteg.

Veigl v. ő. dandára: 6 sz. Ficquelmont dragonyos, 4 sz. Wrbna ch. l., 2 sz. Civallart dzsidás, a 11. sz. lovas üteg.

Hadtest tartalék tüzérsége: a 4. és 16. sz. 6 fontos ütegek, a 12. sz. rakéta üteg, a 6. sz. 12 fontos üteg.

Egészben $13^1/_3$ zászlóalj, 14 l. század, 48 ágyú, vagy 14173 ember.

B. Wohlgemuth altábornagy **hadsereg-tartalékhadteste.**

Herzinger v. őrn. hadosztálya.

Theiszing vezérőrn. dandára: a 12. vadász zászlóaljból 2 század, a Khevenhüller Landvehr z. a., a főhg István z. a., a Mazzuchelli 1. és 2. z. a., az ogulini h. ő. 4. z. a., 1 sz. Károly főhg ch. l., a 18. sz. 6 fontos üteg.

Hg Jablonowski v. őrn. dandára: a 12. vadász zászlóaljtól 2 század, a Nassau ezr. 1., 2. és egy Landv. z. a., a Paumgartten 3. z. a., az ottochani h. ő. 4. z. a., 1 sz. főhg Károly ch. l., a 19. sz. 6 fontos üteg.

B. Moltke altábornagy hadosztálya.

Perin v. ő. dandára: a Palombini 1. z. a., a nassaui ezr. 3. z. a. és a Bianchi 3. z. a.-ból 4—4 század, a d'Este Ferdinánd 1. z. a., a Hora granátos z. a., $^1/_2$ sz. főhg Károly ch. l., a 7. sz. 6 fontos üteg.

B. Lederer v. őrn. dandára: 4 sz. Ferdinand császár, 2 sz. Ferencz József császár, 6 sz. Auersperg Miksa vértes, a 2. sz. lovas üteg.

Hadtest tartalék tüzérsége: a 10. sz. 6 fontos üteg, a 18. sz. rakéta üteg, a 9. és 10. sz. 12 fontos üteg.

Egészben $15^2/_3$ z. a., $14^1/_2$ l. sz. és 48 ágyú, vagy 14518 ember.

Hadseregtartalék tüzérsége. Schmidt őrn.: a 23. sz. 6 fontos gyalogüteg, a 10. sz. slavoniai 6 fnt. gyalogüteg, az 1., 7. és 8. sz. lovasütegek, a 2. sz. slavoniai $^1/_2$ lovasa 17., 23. és 24, sz. rakétaütegek, a 7. és 8. sz. 12 fnt. ütegek, 1 nehéz, ágyú üteg.

Egészben 61 üteg 1146 emberrel.

E szerint az összes hadsereg 55 z. a., $64^1/_2$ l. sz. és 270 ágyú, vagy 59313 emberből állott.

Kilencedik szakasz.

Az ellenségeskedések ujbóli komoly megkezdésétől Görgeynek Komárom alól lett elvonulásaig.

1849. junius közepétől julius közepéig.

A szövetséges és a velük szemben álló hadseregek fölállitása és mozdulatai junius közepéig.

Hogy az erőket, melyeknek junius közepétől kezdve egymással komolyan kellett mérközniök, teljesen áttekinthessük, az egyes harctéreken és hadműveleti vonalokon egymásután kell átmennünk, hogy meglássuk mi történt velük junius közepéig. A fődolgot négy harctér szerint kell megkülönböztetnünk, ezek: a felső-magyarországi, erdélyi, bács-bánáti és a felsődunai harctérek.

A felső-magyarországi harctér.

A csapatok, melyeket Miklós császár Galiciában a Felső-Magyarországba való betörés végett összpontositott a Grabbe-féle oldal seregszárnyat és a tartalékcsapatokat is befoglalva, mely utóbbiakhoz a dragonyos hadtestet is számitjuk, 152000 emberből álltak. A 135000 ember*), kik a hadsereg első sorát képezék, junius 12-ig két nagy tömegre valának osztva, az egyik, mely a harmadik hadtestből állt Rüdiger alatt, nyugoton Nowytarggal szemben, — a másik, melynek főalkatrészét a 2. és 4. gyalog hadtest zöme Kuprianof és Tschedajeff alatt képezte, keleten Grylow és Dukla közt vonatott össze.

Az itt emlitett csapatokon kivül, mint már előbb emlitők, az oroszok a Paniutine osztályt, 12000 emberrel az osztrák főhadsereghez a felső Dunához adták és ezen fölül 39000 embert két osztályban Erdély megtámadására; ezek egyike Grotenhjelm alatt Bukovinából Erdély északi részébe,

*) L. az e szakaszhoz csatolt D melékletet.

105000 ember, másika Lüders alatt Oláhországból az ország déli részébe 28500 emberrel volt szánva.

Miklós császár junius 4-kén a hadműveleti tervet hadserege számára végérvényesen megállapitá.

Az összes hadak élén a varsói herceg gr. Paskiewitsch Eriwanski tábornagy állt. Született 1782. évben, 1800-ban az orosz testőrségbe lépett, először a törökök ellen harcolt s 1810-ben már vezérőrnagygyá lett. 1812. Bagration alatt előbb egy osztályt vezényelt, s azután a 7. hadtestet. Makacs bátorság által augustus 17-kén Smolensknél és november 15-kén Krasnovnál különösen kitünteté magát. 1813-ban csapatait Németországba vezeté, hol azonban csak a fegyverszünet után, névszerint Lipcsénél jött alkalmazásba. A lipcsei csata után tábornokká lett. 1814-ben az orosz tartalékhad egy granátos osztályát vezénylé, s La Rothiere, Arcis-sur-Aube, valamint Páris előtt is harcolt. 1815-ben ismét bevonult Franciaországba de a nélkül, hogy alkalma lett volna valódi hadi cselekvényekre. 1816-ban a granátos hadtest parancsnokságát adák át neki. 1826-ban előbb Yermoloff alatt, azután 1827-ben mint főhadparancsnok a persák ellen vezényelt; Eriwan ostromlása által az Eriwanski disznevet szerzé. 1828 és 29-ben a törökök ellen vezényelt. E hadjáratokban a kevéssé rendezett, de nagy számu seregek ellen, melyekkel mindig csak gyér tömegekkel állt szemben, oly harctéreken, melyek az ellátásra csak igen takarékos eszközöket nyujtottak, a hadviselés ama rendszerét állapitotta meg, melyhez még oly helyeken is, hol az kevéssé volt alkalmazható, haláláig hü maradt. Hogy e keleti harctéreken a határozottan tulnyomó ellennel szemben a győzelmet a csekélyebb erőnek biztositsa, majdnem folyvást egyetlen tömegben haladt és egy nagy szekértábor, mely azonban hadserege csekély számánál fogva még se valami igen nagy lehetett, közvetlenül utána ment, az élelmiszereket szállitva, hogy igy seregét egészen függetlenné tegye az ellátástól, melyet a harc szinhelyein napról napra még se lehetett volna szétválás nélkül beszerezni. Paskiewitschban bátorság és előrelátás csodálatosan párosultak ifju éveiben és midőn csak kis sereget vezényelt, kivált azon keletiek ellen, kiknek az eredmény fénye könnyen

imponált. Minél idősebb lett a tábornok és nagyobbak a vezényletére bizott hadak, bátorsága annál inkább helyet engedett az óvatosságnak. 1831-ben, midőn Diebitsch meghalt, az orosz hadak főparancsnokságát kellett átvennie, melyek a lengyel fölkelés ellen valának szánva. Itt legalább is ötször annyi embert kellett egy vonalon összetartania mint a persa- és török háborukban, ha az utóbbiak elleni rendszerét fönn akará tartani. Paskiewitsch erősen megtartá azt, de az ellátás most valóban nagy nehézségeket okozott, és annyira föltünőleg meglassitá a mozdulatokat, hogy nem csak Paskiewtisch következetessége, hanem egyszersmind a lengyel hadviselés hiányossága volt, mi a győzelmet végül mégis neki juttatá. Miután ez ki volt víva, varsói herceggé és a Lengyel királyság helytartójává lett kinevezve. Ez állásában a következő évek folytán a legnagyobb befolyást fejté ki az orosz hadsereg szervezésére és kiképzésére, mely most egészen az oroszok jellemének átalán inkább mint más nemzetekének megfelelő, de természetesen az europai harcoknál nem mindig alkalmazható tömeg-rendszer alapján gyakoroltatott, s mely szerént egész osztályok és hadtestekkel ugy bántak és ugy használták, mint egyes zászlóalj vagy lovasszázadokat szokás.

Paskiewitsch a magyar hadjárat megkezdésénél is különösen a lehető erősitésre s a hadsereg leginkább lehetséges öszpontositása, valamint ellátásának biztositására fordità figyelmét, függetlenül a harctértől, és következésképp függetlenül az osztrákoktól s azok igéreteitől. Junius közepéig gondoskodott hogy az ezredeknek 12 napra kétszersültjük, 20 napra pálinkájuk és eleven vágó marháik legyenek, hogy a lovasság 6, a tüzérség 11 napra el legyen látva eledellel a lovak számára, s a lovak ezenkivül kocsikon még 7-napra való készletet szállitottak. E mellett Buda környékén még egy szekértábor volt, 1068 a korona birtokához tartozó jármü és 581 bérlett szekérből egyesülten, mely a főhadsereg számára 8 napi kétszersültet szállitott. A duklai állandó raktárakban 30 napra élelmi szerek és 8 napra takarmány vollt fölhalmozva. Erős szekértelepek, 15 napi élelmi készlettel az egész hadsereg számára, a Galiciával határos orosz kormánykerületekből egyrészt Duklába, más részt Krakóba indittattak.

Az oroszok szerencsét kivántak maguknak Galiciába való bevonulásukkor ez elővigyázati szabályokért, miután itt csakhamar kitünt, hogy Ausztria a segéd seregeket illetőleg tett igéretének csak nagyon tökéletlenül felelhet meg.

Hogy ez ellátási rendszer a vele összefüggésben levő hadviselési rendszerrel együtt mily nagyon utjában állott az oroszok minden elhatározó vállalatának, az elbeszélésünk folytán elég világosan ki fog tünni.

Az orosz hadak hadműveleti tervezetének megállapitására melyet Miklós császár junius 4-kén véglegesen megállapitott, Paskiewitsch természetesen a legelhatározóbb befolyást gyakorlá.

Ezek szerint Paskiewitschnek junius közepén 68 zászlóalj, 64 l. sz. 28 sotnia kozák és 240 ágyúval a 2. és 4. hadtestből a duklai szoroson át Magyarországba kellett nyomulnia és a bártfa — eperjes- és kassai vonalon előre törnie.

A tábornok előtt azonban e 70—80000 embernyi haderő összpontositása, mely ujolag a tömegrendszer szerint vala létre hozandó, semmi esetre se látszott kielégitőnek.

A Rüdiger alatti egész 3-dik hadtestnek is, befoglalván a Sasz osztályt, mely Spylkovicától délre, azon hirre, hogy a magyarok a knyazsai hidat az Árván (Alsó-Kubintól éjszaknak) fölégetni akarják, Magyarországba nyomult és jun. 9. Alsó-Kubinba érkezett, igen — az egész 3. hadtestnek is dél felé (a Kárpátoktól balra) kellett indulnia s a 2. és 4. hadtesthez ugyancsak a bártfa — eperjes-kassai vonalon csatlakoznia, ugy hogy e vonalon most több mint 100000 ember lett volna egyesülve.

Igaz, hogy a 3. hadtestet a Sasz osztálylyal együtt más csapatokkal akarák helyettesiteni, de csupán a Grabbeféle hadtesttel, mely eredetileg 16 zászlóalj, 6 sotnia kozák s 48 ágyúra lévén határozva, később 16 z. a., 22 l. sz. — (az előbb nevezett hat sotniát belészámitva) és 58 ágyúra egészittetett ki.

Ha azonban szükségesnek tarták, hogy a kassai vonalon több mint 100000 ember egyesittessék az előnyomulásra, ugy előre lehetett látni, hogy Grabbe az ő 17000 emberével semmi féle támadási föladattal nem fog megbizatni. És csakugyan legkö-

zelébb csupán Saszt váltotta föl Alsó-Kubinnál, nyugati Galiciát födözé, s a felső Vág és Árva völgyekben portyázott.

Itt most teljesen kiviláglik, hogy az oroszok alapnézete mennyire elütött Weldenétől s az osztrákokétól. Az épen emlitett elhatározással az osztrákok minden jogot elvesztének az oroszok jobb szárnyát illetőleg, oly módon, a mint arra számitottak, hogy t. i. azt az osztrák parancsnok szabad rendelkezésére bocsátott segélyhadtestnek tekintsék.

Galiciában legelőbb is a 4. hadtesttől 8 zászlóalj, 17 l. sz. — befoglalva 5 sotnia kozákot — és 32 ágyúnak Sacken alatt, a galiciai határon összevont dragonyos hadtestekre támaszkodva, kellett visszamaradni.

A 2. 4. és 3. hadtest főtömegeivel Kassán és Miskolcon keresztül előre nyomulva, Paskiewitschnek a magyarokat kiket maga előtt találand — és ezeket sokkal nagyobb számunak hivék, mint valóban voltak, mintegy 60000 emberre tevék, — Pest és a Haynau alatti osztrák főhadseregfelé kellett volna hajtani, s e mellett ha célszerünek bizonyul, egy erős detachement-t a Tiszán át Debrecenbe küldeni. Az esetben, ha a magyarok azon szándékot árulnák el, hogy harc nélkül vonulnak vissza a Tisza mögé, Paskievitschnek föladata volt őket elérni, mielőtt e szándékukat valósithatnák; ha ez azonban nem sikerülne, őket a Tisza balpartján követni és ott, az Erdélyből előrenyomuló Lüderssel összemüködve, két tüz közé szoritani. Az előbb emlitett esetben, hogy Paskiewitsch Pest ellen fordulhasson, az osztrák kormány igéretet tön, Nagy-Szombatnál 80000 emberre élelmet és 30000 lóra takarmányt tartani készen, és ezt az orosz hadsereg részére odaszállitani, mihelyt a Dunához fog közeledni.

Az orosz főhad előnyomulásával Duklán keresztül Kassára egyidejüleg, Grotenhjelm 8 zászlóalj, 12 l. sz., és 32 ágyúval — egy osztrák detachementnal egyesülten Watra Dornától Beszterce ellen kellett hogy tüntessen, és ez által egyszersmind Bukovinát födözze; Lüders 26 zászlóalj, 16 l. sz. 18 sotnia kozák és 56 ágyúval az 5. hadtesttől Plojestből (Oláhországban) Brassón keresztül volt átnyomulandó, hogy a székely földet megszállja, és azután Szebenen keresztül Károly-Fehérvár

ellen fordulva, az utóbbi hely fölszabaditását eszközölje és végül magát készen tartsa, hogy itt, a körülményekhez képest Paskiewitschcsel összeköttetésbe lépjen és összemüködjék.

Miklós császár junius 14-kén Zmygrodba érkezett Dukla mellett, hogy az e vidéken egybegyüjtött csapatokat megszemlélje, melyek aztán Gribow és Dukla közt teljesen összevonattak és előnyomulásukat julius 17-kén a Kárpátokon át megkezdék.

Azösszes orosz haderő ellen, mely Felső-Magyarország megtámadására volt határozva, a magyarok nem állhattak sikra mással, mint felső-tiszai hadseregükkel, kezdetben Dembinski alatt, jun. 18-tól azonban Görgey föntebb emlitett rendelete folytán Wisocky alatt, melly a 9. hadtestben és Kazincy elkülönitett osztályában a Kmety osztályának megfelelően alakittatott, hogy abból később egy hadtestet csináljanak; e hadsereg egészen alig ment 17000 emberre, midőn az oroszok körülbelül nyolc akkora haderővel kezdék meg müveleteiket. Benitzky portyázó hadteste, mely a felső-tiszai hadsereghez csatlakozott, már itt bele van számitva.

A 9. hadtestből Lázár dandára Bártfától délre Klucsó és Lófalva közt állt, Giráldnál egy detachementnal; Lázártól balra egy másik dandár Kis-Szebent és előretolt állomással Palocsát tartá megszállva, egy harmadik dandár Deméthe mellett állt, egy negyedik Kassán és Eperjesen.

Kapinál, Deméthe és Eperjes közt Dembinski egy állomást keresett ki, melyben mint hivé, határozó ütközetet lehetend elfogadnia.

A Kazincy hadosztály, a 9. hadtest jobb oldalszárnyában Huszk és Szigeth mellett a Felső-Tiszánál volt felállitva; összeköttetési pontjuk a 9. hadtesttel: az ismert munkácsi osztrák fegyház, minden katonai érték nélkül de mint fegyház igen értékes, a magyarok által gyöngén volt megszállva.

A 9. magyar hadtest bal szárnyában a Szepességben és nyugotra lefelé, a Vág mentében, Sz.-Miklósnál a tevékeny pártférfiu, Benicky gyönge hadteste állt, ki rendkivül ügyes parancsnok volt, s különös, hogy mind a mellett is soha se biztak rá nagyobb haderőt.

Bár előbbi elbeszéléseinkből eléggé tudva van hogy Dembinsky nem volt oly vezér, kitől fényes eredményeket lehetett volna várni, mégis majd minden fogalmat fölülmul az a körülmény, hogy 17000 embernyi hadseregét oly vonalra osztá föl, mely Szigettől a Felső-Tiszánál, Sz.-Miklósig a Felső-Vágnál, nem kevesebb, mint 45 német mérföldre terjedt. Egész művészete abban állt minden utat keresztül árkolni, fölásni, és torlaszolni, magát e módon biztositandó; mig egy tábornoknak, ki oly tulnyomó erővel áll szemben, mint az oroszoké volt, de oly tulnyomó erővel, mely a raktáraktól függött, minden esetre nem maradt egyéb hátra, mint magát támadólag az ellenséges csapatok közlekedésére vetni. Egy fiatal magyar tábornoknak, ki az oroszokat még nem ismeré, ily eljárást, mint a Dembinskyé, még talán meg lehetett volna bocsátani; neki azonban, kinek 1831-ben az oroszokat és magát azoknak hadvezérét is elég alkalma volt megismerni, ez alig megbocsátható. Egyike ez az ezernyi tanulságoknak, mily kevéssé segit a tapasztalás, — már t. i. amit igy nevezni szokás.

Az is csodálatos, hogy Dembinsky sokkal inkább aggódott jobb oldal szárnya, mint a bal miatt, csodálatos legalább arra nézve, kinek nincs bátorsága a mindennapiasságba sülyedni, vagy hogy nyiltan kimondja, ha azt föl ösmeri. Midőn Dembinskit szerencsétlenség esetére minden körülmény arra utalta, hogy a felső dunai hadsereghez csatlakozzék, ő mégis épen ezt nem akará, egy részt, mert nem akart Görgey alatt állni, és más részt — ezt szükséges kimondanunk, — mivel a visszavonulási utat Erdélybe, az ország legbiztosabb szögletébe, szabadon tartani volt szándéka. Hogy Dembinskinek hirteleni fölváltása Wysockival, bármily jeles parancsnok volt legyen is ez utóbbi junius közepén tul átalában nem volt szükséges, azt alig kell nyomatékosan emliteni.

Az erdélyi harctér.

Erdélyben a magyaroknak mintegy 27000 emberük*) volt, kik részben határvonalok fölött őrködtek, részben Károly-Fehérvárt állomásoztak, végül részben az oláh lázadás elnyomásával valának elfoglalva, mely mind nagyobb kiterjedést nyert. Janku, miután Hatvanit Bradnál megverte, Halmágy felé vonult és innen a dévai ostromlókat fenyegeté. Czetz, ki az időben még Erdélyben vezényelt, miután Bem a Banátban volt, Beke ezredest 2000 emberrel Zalatnára és Topánfalvára, s az Inczédy portyázó hadtestet Zarándmegyébe küldé. Beke május 26-kán utban volt Zalathna felé, midőn az oláhok hátulról megtámadák. Szembe állt velük, és miután a károly-fehérvári ostromló hadtestnek egy osztálya szintén megérkezett, az oláhok visszaverettek. Május 20-kán azonban Janku 8000 emberrel ismét megtámadá a magyarok állomásait, a Marosnál Tövis mellett és Károly-Fehévár előtt Borbándnál, és Maros-Portusnál. Visszaveretett ugyan, de a magyaroknak nem csekély veszteséget okozott. Az oláh lázadás átalában a legkisebb mérvben se volt elnyomva, és ez, valamint Perczelleli csekély egyetértése, Bemet arra indítá junius közepe előtt, hogy maga is visszatérjen Banátból Erdélybe, és legelőbb Kolozsvárra.

A szövetségesek ez idétt két osztályban tekintélyes haderőt öszpontositottak Erdély ellen.

Az északi osztály, Bukovinában Grotenhjelm tábornok alatt 10500 főnyi orosz csapatokból állt**) és aztán osztrák — előbb Urban, most pedig Springinsfeld vezérőrnagy által vezényelt 3000***) főnyi csapatból, egészben tehát 13500 emberből.

Junius 9-én Grotenhjelm oroszait Czernovitz körül összpontositá, miközben Springinsfeld előnyomulva Watra

*) L. a **G** mellékletet e szakaszhoz.
) L. az **E mellékletett.
***) L. a **B** mellékletet.

Dornánál állt; junius 17-kén az oroszok is Watra Dorna felé nyomultak elő és Springinsfeld Pojana Stampi felé előre küldetett.

A déli hadosztály 28000 emberből *), (Lüders tábornok oroszai) és 11000 osztrákból **), kik május kezdetén Malkowski alatt ama Bem által visszavert szerencsétlen berohanást tették a Banátba, összesen 39000 emberből állt.

Egy május 24-ki parancs szerint Lüders a tömösi és törcsvári szoroson keresztül volt Erdély délkeleti részébe nyomulandó. Ehezképest hadtestét Plojestnél és Kimpolungnál Oláhországban összevonta. Junius 18-án a jobb szárny főcsapatának előőrsége a Sinai kolostornál állt a tömösi szoros irányában és a bal szárny csapatai Rukurnál a törcsvári szoros irányában, tehát készen az Erdélybe való betörésre.

Clam-Gallas osztrák hadtestének előbb az orosz hadműveletek megkezdését kelle bevárnia Tschernetznél, és aztán ha az oroszok Szeben birtokában lesznek a mi a terv szerint julius 7-re volt téve, a Vörös-torony szoroson át Erdély délnyugoti részébe vonulnia. Csak junius 23-dikán indult el, Tschernetztől jobbra.

A magyar haderő következőleg volt felosztva:

A Vöröstoronynál és Szebennél 3—4000 ember, Ihász alatt;

Brassónál, Kiss Sándor alatt, a törcsvári és tömösi szorosmelletti detachement-nal együtt 4000 ember;

a Székelyföldön Csik-Szereda főhadiszállással 4700 ember, Gál Sándor alatt, a délkeleti szorosokmelletti detachementnal;

északon Beszterce körül a Borgo-prundi sáncokban, a Tölgyes szoros mellett, a legjobban szervezett 6000 fönyi csapat, előbb Tóth, később Dobay alatt;

Stein 3000 emberrel Károly-Fehérvár előtt állt;

Inczédy és Beke 4—5000 emberrel az oláhok ellen harcoltak, az ország nyugati részében, Zalathna körül.

*) L. **E** mellékletet.

) L. **B mellékletet.

A déli csatatér.

Május közepén a magyarok a déli csatatéren mindenütt győztesek valának, Todorovich hadteste rendkívül demoralizált állapotban a Duna jobb partján állt, a Duna bal partján Knichanin még csak a titeli fensikot tartá megszállva, ezenkivül Temesvár és Arad voltak az osztrákok kezében, Pétervárадot Mayerhofer csupán a Duna jobb partjáról tartá szemmel. Az összes haderő, mely fölött a magyarok a harctéren rendelkeztek, mintegy 38000 emberre *) ment, melyhez a körülményekhez képest az ujonnan alakitandó tartalék hadtest Guyon alatt, melynek alakitását junius elején kezdék, 9500 emberrel **) szintén csatlakozhatott.

Klapkának május 12-ki hadműveleti terve szerint, amint emlékszünk, Percelnek aznonal a Bácska és a Banátot kelle biztositani, Aradot és Temesvárt elvenni, Bemnek pedig a titeli fensikot elfoglalni, Pétervárадot egészen fölszabaditani és azután a folyam jobb partján a főhadsereggel egyesülni. Minden oda mutatott, hogy a két tábornoknak legkisebb kedve sem volt, magukat e rendelkezésnek alávetni s csapataikat szétszóratni. Perczel ezen fölül a sz. Tamásnál valóbankülönb titeli fensík, e valódi szerb vár elfoglalása érdemének dicsőségét akará megszerezni. Nem sokára jött Kosuth rendelete, mely szerint a különféle csatatéreken levő összes vezénylő tábornokok közvetlenül a hadügyminiszterium rendelkezésének magukat alá vetni tartoztak volna. Erre se Perczel, se Bem nem hederitett. Az utóbbi önállását legbiztosabban az által hitte megőrizhetni, ha ismét vissza megy Erdélybe, és miután az oláhok lázadása május hó folytán nem csak Erdélyben vett mindig nagyobb kiterjedést, hanem a Banátban is kitört, fölhasználta ez alkalmat május végén először a Banátba, miután már egy idő óta szemben állt a titeli fensikkal, azután jun. kezdetén Erdélybe visszatérni, mig Perczel a titeli fensikkal állt szemben, és Knichanint hasztalanul törekedett különféle

*) L. a **H** mellékletet.

) L. a **H mellékletet.

ajánlatokkal állomásának föladására birni. Végre Görgey, mint hadügyminister föllépése következtében Perczel kénytelen lévén a parancsnokságot letenni, Vetter által lőn helyettesitve.

Az osztrák hadsereg a déli harctéren május közepén, bele értve a temesvári megszálló hadtestet, mintegy 36000 emberre ment, de többnyire egészen demoralizált csapatokból állt.

Tudjuk, hogy Jellachich bán april 24-kén Buda vidékét elhagyá, hogy a Duna jobb partján lefelé vonuljon, s 15000 emberével a déli csatatéren a harcnak uj lökést adjon.

Az általa odavitt haderővel a bánnak egy erős déli hadsereg képezése tekintetéből Mayerhofer szerémi hadtestével, mely Péter-várad előtt állt, azután Todorovich osztrákszerb hadtestével, mely később Puffer ezredes vezénylete alatt a Banátból kiveretett és Karlovicnál táborozott, a temesvári és aradi megszálló hadakkal, a — (mint tudva van), jelentéktelen csapatosztályokkal Slavoniából és Horvátországból, és végül még amaz erdélyi hadtesttel kellett egyesülnie, mely májushó folytán, Malkowski alatt, a Bánságba tört, és szégyenletes visszavonulása után, mint az előadottakból kitünik, másra volt határozva, nevezetesen: Lüders orosz hadtestével Erdélybe nyomulni.

Miközben Jellachich Buda környékét elhagyá, hogy a Duna jobb partján lefelé vonuljon, előbb Horváth portyázó hadtestét vonta magához, mely $1^2/_3$ zászlóalj, 2 század lovas és 6 ágyú, összesen mintegy 2000 emberből állt, s akkor Adonynál feküdt, s azt egy zászlóaljjal dandárrá erősitvén seregének zöme előtt, mint előőrséget küldé előre.

A báni sereg zöme april 26-án érte el Adonyt, 27-dikén Duna-Pentelét, május 1-jén Tolnát. Innen Ottinger alatt erős csapatosztályt küldtek Pécsre, hogy e városban, melyet a magyarok az országos népfölkelés főszinhelyeül nyertek meg, a „rendet“ helyreállitsa.

A Tolnában talált hidanyagkészletet Mohácsra szálliták le. — A hajóraj, mely a Buda-Pestről magával vitt hadiszereket Eszékre szállitá és ez utóbbi helyre már april 25-kén megérkezett, innen egy hadigőzöst, egy tehervontató gőzöst négy

hozzá függesztett járművel ismét fölfelé küldött, mely hajók már april 29-kén Paksnál találkoztak a bán hadtestével, s annak betegeit és kisérőit fölvették, hogy átszállitsák Eszékre.

A bán hadteste május 3-án Szegszárd, 6-án Mohácsra ért, hol 7. és 8-án maradt és Ottinger Pécsről visszajövet vele ismét egyesült. A bán maga 6-kán Zágrábba utazott, hogy ott Horvátország ügyeit rendezze.

10-kén Zágrábból Eszékre jött, hova egyidejüleg hadserege is megérkezett. Itt mindennemü hadiszereket találtak és a hadtest, különösen a tüzérség ujraszervezésével foglalkoztak.

Jellachich Eszékről eredetileg Dályánál, a Mohácsnál gyüjtött és a vizen leszállitott anyagokból vert hidon akart a Dunán át a Bácskába törni. Azonban a magyarok által Bács- és Banátban kivivott siker hire, Mayerhoffernek Pétervárad és Knichaninnak a titeli fensikról hozzá intézett sürgető felszólitásai segélyszerzés iránt ez esszméről lemondásra birták őt minek következtében a bán elhatározá, továbbra is a Duna jobb partján haladni, hogy azután csak Szalánkeménnél menjen át Titelbe, és onnan intézze támadásait.

Miután Eszék megerősitésével elkészültek, s Jenő-falvát védelmi állapotba helyezék, a Dunán egy uj összeköttetést hoztak létre, s Neustädter tábornok Eszék parancsnokává neveztetett, honnan a vidéket a Dunán fölfelé kellett féken tartania, Jellachich május 18-kán két osztályban ismét elindult; a balszárnynyal Vukovár Illok és Karlovic, a jobbal Tovarnik és Rumán keresztül.

A siciliai 22. sz. ezrednek Triesztből érkezett két zászlóalját bekeritő hadtestül Péterváradelé küldék.

Ez utóbbi valóságos ostromáról semmi tekintetben se volt szó, itt átalában, mint valamennyi magyar erőségnél a várharc határozottan a gyermekjáték szinével birt.

Délről Kamenitznál a Mamula dandár állt: elsáncolva, mint az ostromló vagy bekeritő hadak többi része; épen Kamenitz előtt egy várerőddel birt. Ehhez a várőrség egy ellen — sánc segélyével, melynek végén vetüteget állitott föl, mintegy 1200 lépésnyire közeledett, és ez utóbbi tüzei által megvilágitá a Mamula dandár fölállitását.

Jellachich, ki május 23-kán érkezett Kamenitzba, 24—25-dike éjjelén rohamot intézett a magyarok ütege ellen. Ez el is lőn foglalva, de az osztrákok által nem tartatott meg.

A péterváradi bekeritő hadtestben május 24-ke óta a cholera rémitő módon lépett föl, vagy átalában az a hadijárvány, mely többnyire a rosz ruházkodás és ellátás következménye, és nevét valamely éppen divatban levő betegségtől veszi. A nagy levertség gyakori szökéseket idézett elő. Jellachich szükségesnek tartá a bekeritő hadtestet, mely Szalánkeménbe vonatott vissza, a Budisavlievich és Draskovich két dandárral a magával hozott csapatokból, melyek május 27-dikén értek Kamenitzba, helyettesiteni.

A hadtest maradéka, elől a Horváth alatti előőrséggel, e közben tovább vonult Szalánkemén felé.

Perczel május 22-kén komoly támadást intézett a titeli fensíkra, a vilovai oldalról, miközben Perlasz és Mossorinra áltámadás intéztetett. A támadás visszaveretett, de nem fáradság és veszteség nélkül, annyira, hogy Knichanin Horváth ezredestől, ki Jellachich előőrségével már Szalánkeménbe érkezett, sürgetőleg támogatást kért. Ennek folytán azonnal 2 zászlóaljt, 2 lovas századot és 3 röppentyü-telepet tettek át a titeli fensíkra.

A bán rendkivül korlátolt eszközökkel birt az áthelyezésre. Egyetlen egy hidszerelvénye volt; ez éppen elégséges volt a rakodó hid fölállitására. Egy tökéletes dunai hid épitése lehetlenség volt, és áthelyezési jármü, egy kis személyszállitó hajón kivül, csak négy gőzhajó és nehány csolnak állt rendelkezésre, melyekkel egyszersmind a titeli fensík terméketlenségénél fogva a rajta egyesült csapatok számára Zimonyból élelmi szereket is kelle szállitani. Ezenkivül kettő a gőzhajók közül nemsokára haszonvehetlenné vált, és igy könnyen elképzelhető, hogy a bán csapatainak a Dunán való átkelése csak nagyon lassan haladhatott.

Május 24-kén reggeli 3 órakor Perczel uj támadást intézett a titeli fensík ellen, mely azonban 6½ órakor teljesen vissza volt verve, a magyarok ezután Kovil Sz.-Ivánba vonultak vissza. Ugyan-e napon a magyaroknak a titeli tiszai átjárat ellen intézett támadását is visszaverék, de ezután maguk az

osztrákok rombolák el a Béga mellékcsatornáján át Perlaszba vezető hidat, ugyannyira, hogy e helyhez azontul többé épenséggel nem közeledhettek, holott pedig az ottani magyar megszálló hadaktól folyvást ovakodniok kellett.

Junius 4-ig a bán mozgósitható hadseregének nagyobb részét, 4 gyalog- és 2 lovas dandárt a tüzérségi s hadkészlettartalékkal együtt Szalánkeméntől a titeli fensíkra helyezte át.

Perczel a bán átköltözésének hirére, junius 2-dikán Ujvidéknél annyi csapatot összpontositott, a mennyi csak tehetségében állt, azzal a szándékkal, hogy Péterváradról a Duna jobb partján kirontva, a bekerítő vonalt szétveri, Jellachich közlekedését veszélyezteti és ez által Jellachichot visszakényszeriti a Duna jobb partjára.

Ez a bánt arra birta, hogy legalább a Rastich-féle tartalékosztályt a Duna jobb partján Karlovicnál visszahagyja.

Junius 4-kén reggeli 8 órakor Perczel 8 zászlóalj és 4 üteggel az ostromzárló csapatokra rohant ki Pétervárad előtt. A Draskovich és Budisavlievich dandárokat Péterváradtól már ismét elvonták, hogy a titeli fensikra menjenek, és Mamula és Hallavanya előbbi bekerítő dandárai ismét elfoglalták helyüket. A magyarok kirohanása kezdetben szerencsés volt, s az osztrák vonal egy erődjét elfoglalák. Miután azonban az osztrákok tartaléka csakhamar megérkezett és a magyarokat részben oldalt és hátul megtámadá, a harc először fennakadt, aztán pedig a kirohanókra oly határozottan szerencsétlen fordulatot vett, hogy rögtön vissza kellett vonulniok. A veszteség az e harcban különben uralkodó viszonyokhoz képest nagy volt; az osztrákok vesztesége halottak és sebesültekben 7 tiszt és 251 ember volt, többnyire a Hallavanya dandárból, mely ezáltal meglehetősen desorganisalva lett. A magyarok állitólag 360 embert vesztettek.

Miután a bán julius 4-dikén hadseregéből a Kriegern, Dietrich osztályokat és Ottinger lovas osztályát Knichanin szerb dandárával egyesité, elhatározta e csapatokkal, Knichanin dandárát kivéve, melynek a titeli fensíkon kellett maradnia, Bácskában támadólag előnyomulni, hogy részint a Duna balpartján nagyobb ellátási tért küzdjön ki magának, részint a

hogy a magyarok összeköttetéseit a Tisza és Ujvidék-Pétervárad közt elvágja s igy az utóbbi helyet isolálja, részint végre azért, hogy szükség esetén Szlavonia és Horvátországnak ha fenyegettetnének — a legrövidebb uton segitségére siethessen azáltal, hogy az Eszéknél egyesitett gőzhajókkal a Dunán átkel.

Junius 5-én kezdetett meg a mozgalom; a bal szárny, Grammont dandára a Duna balpartján nyomult föl Káty felé; Grammont dandárát követte Puffer dandára, de csak Kovilig, hol 6-án a Duna jobb partjára kelt át, hogy Hallavanya dandárát, mely a hadsereghez vonatott, Pétervárad előtt fölváltsa;

a centrum, Ottinger lovasosztálya az ágyútartalékkal és némi gyalogsággal Kátytól éjszaknak, a Kátyi erdőig nyomult előre;

a legszélső jobb szárny Zsablyát szállta meg;

a gyalogság Georgieva és Kovil Szt.-Ivánnál foglalt állást.

Ez állomásokat a csapatok 6-án teljesen elfoglalták.

Perczel, a bán előrenyomulásáról értesülve, őt a titeli várba akarta visszaüzni, s e végből a 6. és 7. közti éjfelen Ujvidékről a római sáncokra tört. Ő vele a 4. hadtestből Gaál osztálya volt, összesen 13 zászlóalj, 14 l. sz. és 30 ágyúval.

Jobb szárnya a dunai mocsárok mellett haladt Káty irányában; a centrum, hol a lovagság és tüzérség legnagyobb része volt, a Kátyi erdőnél támadta meg a római sáncokat; a bal szárnynak, mely nemzetőrökből és fölkelőkből állott, a Tisza-mentében Zsablya felé kellendett előnyomulnia.

Perczel derékhadával Csendtől délre lépte át a római sáncokat anélkül, hogy ellentállásra talált volna, mert az osztrák előcsapatok csakhamar visszavonultak; erre ő reggeli 4 és 5 óra közt ütegeit 1200 lépésnyire vonatta föl a gyalogságtól gyengén megszállott Kátyi erdő ellenében, és heves tüzelést kezdett. Ez ágyútüz álarca alatt gyalogságát és lovasságát nagyobbrészt balra akarta vonni, hogy az erdőt és az osztrákok állását bekerithesse.

Ottinger e mozgások elé kevés akadályt vetett, de lovasosztályának zömét összegyüjtötte, hogy az ellenséget, mozdulatai közepett az erdőnyilásból előtörvén minden oldalról megtámadhassa.

Fejérváry 4 század Wallmoden vértessel, 2 század Schwarzenberg dzsidás és 6 ágyúval utasitva volt, hogy a bal, — 3 század szász és 2 század Wallmoden vértes pedig, hogy Perczel jobb szárnyát támadja meg, mig a központon Ottinger maga akarta őket tartalékul követni Hardegg vértesek és császár dragonyosokkal.

Az egész haditerv ügyesen lett kivive, és eredménye fényes volt. Az erdő körül vonulva Perczel csapatai minden oldalról osztrák lovas tömegeket láttak ellenük robogni. Megleptevén a magyar lovasság és tüzérség nem is gondolt tovább az ütközetre s futni kezdett, a gyalogság is követte a rosz példát, de nem haladhatott oly gyorsan előre; Ottinger a római sáncokig követte őket, s mivel ennek kijáratai nem voltak, föl a lejtőkön, és a vonalok koronáján le. A magyarok főtömege Ujvidék irányában futott, de különösen a gyalogságból sokat elnyomtak, szétszórtak, lekaszaboltak vagy elfogtak.

Perczel mintegy 800 halottat és sebesültet vesztett, 1500 ember pedig szétszóratott.

Az osztrákok összes vesztesége pedig két halott és 12 sebesültből állott.

E fényes ütközet élénken emlékeztet Haynau támadására.

Közvetlen az ütközet után Jellachich Stauffer vezérőrnagyot a Hardegg vértes-ezreddel és a kocsikra ültetett 5 vadász-zászlóaljjal és 6 ágyúval Petrovácz felé küldötte előre, hol hir szerint a magyaroknak nagy tömeg élelemszere volt összehalmozva, hogy ezt, mely az osztrákoknak ily kizsákmányolt tájakon és a Titelen keresztül való szállitás nehézségei mellett igen jó lett volna, elfoglalja és azután visszatérjen a hadsereghez.

Perczel, hogy a Péterváradba szorulás veszedelmét kikerülje, már 8-án levonult Ujvidékről Petravácon át a Ferencz-csatornához, itt egynémely osztályai Staufferrel

találkoztak, ki egyébként megbizatását teljesitette, jóllehet a Petrováczon talált készletek nem voltak oly jelentékenyek, mint a hogy az osztrákok előtt hiresztelve volt.

Messze elüttetve attól, hogy a titeli várat hevenyében elfoglalhassák, a mire tulajdonkép a magyarok összes működései a fölső Dunánál alapitva voltak, még ezenkivül jelentékeny vereségeket is szenvedtek és Bács birtokolása ujolag kérdés tárgya lett.

A bán seregének zöméből a balszárny, melyhez az ágyútartalék is csatlakozott, junius 8-án Kátynál maradt, a centrum Tarekre ment, a jobb szárny Temerin és Goszpodinczeig. Perczel Ujvidékről elvonulásának hirére még Rastich osztálya is levonatott Karloviczról a Duna balpartjára és Kovilon át a működő sereghez csatoltatott.

Perczel összes csapatai junius 9-én következő állomásokat birtak:

Gál osztálya 9000 emb. 58 ágyúval a Ferenccsatorna egész vonalát a Duna melletti Bezdántól Zomboron, Kulán, Verbáczon, Sz.-Tamáson át Földvárig a Tiszánál megszállva tartotta;

Kohlmann osztálya a Banát déli részét tartotta szemmel a Tiszától Pancsován és Orsován át; ez osztály 5000 embert számlált 18 ágyúval.

3000 ember a Bemtől Perczel rendelkezésére bizott erdélyi csapatokból Török-Becsénél állt.

Bezdánból Perczel a Duna jobb partján Baranya megyében fölkelést akart támasztani Tót- és Horvátország fenyegetése végett, hogy ez által a bánt Bács elhagyására szoritsa. A fölkelés ki is tört, azonban a tót határokról idejött csekély osztrák csapatok által elnyomatott, különböző pontokon történvén, és mint rendesen történni szokott, rendes csapatok által nem támogattatván s sajátlagos harcztért nem alkotván jelentékeny eredményt sem gyakorolhatott.

Egy 12000 embernyi hadtest eredetileg tervezett alakitásáról, mely Bem alatt ment volna át a Duna jobb partjára, miután ahhoz csapatainak legnagyobb részét át kellendett adnia, Perczel most már semmit sem akart tudni.

Mielőtt azonban a Ferencz csatornáig előrenyomult, föltette a bán hogy Ujvidéket elfoglalja és ennek birtokában a hidat lerontja, mely Ujvidéket Pétervárad dal összeköti. E hid lerombolására az osztrákok már Kamenitzfelől többször tettek kisérleteket, a melyek azonban mindig meghiusultak; ha sikerült volna a hidat szétrombolni, akkor a pétervaradi őrség elvesztette a lehetőséget, Bácsból élelemszereket vonni be, a mit másként csak szoros cernirozás utján vihettek volna ki a Duna bal partján, de a melyért ismét a szabad mezőn működő hadseregtől csapatokat kellett volna elvonnia. Pétervárad eleste rövid időn várható volt, ha a hid elromboltatnék, és bármeddig tartotta volna is magát Pétervárad, a pétervaradi őrségnek nem lehetett a bán hadseregének, mely a Ferencz csatorna felé nyomult előre, közlekedéseit a titeli várral nyugtalanitani, ha az ujvidéki hid már nem volt többé birtokukban.

Ezen hid a Duna balpartján közvetlenül egy állandó hidfő által födöztetik, ehhez csatlakozik éjszakon Ujvidék városa. Ezt is sáncokkal erősitették meg a magyarok, és pedig az elsáncolt vonal jobb szárnyát képezte az 1. számú mű a temerini útnál a város alatt, ezt követte balra a 2. számú a kiszacsi út mellett, a 3. számú a pirosi utnál, a 4. számú a futaki utnál, végre az 5. számú fönn a Dunánál.

A 11. és 12. közti éjjelre a bán támadást rendezett, melynek három oszlopban kellett megtörténnie. 11-én esti 10 órakor megalakultak ez oszlopok.

Budisavlievich dandárának, a jobb szárny oszlopának a Kirosi úton előnyomulva kellett volna a 3. számú művet, Draskovich dandárának pedig a kisszacsi úton a centrumban a 2. számút megtámadni, Grammont dandárának a balszárnyon, mihelyt azok elfoglaltatának az 1. számút kellene megtámadnia, s azután a temerini úton Ujvidék éjszaki végén tartalékul szervezkednie.

Az összes oszlopok, melyek megbizható vezetőkkel lőnek, ellátva, parancsot kaptak élükön önkénytesekkel benyomulni a sáncművek közé egy lövés nélkül, ezeket egy tartalékssereggel megszállni, a főerővel a tágitó magyarokat üldözőbe venni, hogy azokkal, ha lehet, egyidejüleg nyomulhassanak a városon keresztül a hidfőre.

Ottinger lovasosztálya és a még ráforditható gyalogságnak Dietrich alatt Ujvidéktől éjszakra kellendett felállnia, hogy Perczel támadását, ha ez netalán megint előnyomult volna a Ferenczcsatornától, visszaverhesse.

A cirkáló hadtest, a Duna jobb partján, jelenleg H a r t l i e b parancsnoksága alatt, kellett hogy Pétervárad ellen működjék.

11½ órakor Budisavlievich és Draskovich dandárai a 3. és 2. számú sáncokat támadták meg, elfoglalták ezeket könnyű szerrel, és a hátráló magyarokat követték visszavonulásukban a város utcáin keresztül a hidfő felé. De a sikon megjelenvén ezektől oly jól irányzott tűzeléssel fogadtattak, hogy azonnal szétszóratva Ujvidék házai mögött kerestek menedéket.

Ujvidék városa az osztrákok kezei közt volt, mert a magyarok a 2. és 3. sánc elvesztése után minden további ellentállás nélkül odahagyták azt. De még ezzel nem volt elérve a hid leromboltatása. A mint a hajnal szürkült, megkétszeresitették a magyarok tüzelésüket és teljesen lehetetlenné tették az osztrákoknak, hogy magukat láttassák, és a hidfő ellen tehessenek valamit. Sőt még elfödözött állásukban, a házak mögött sem voltak biztosságban, mert nehánya már lángba borult.

Hasztalan igyekezett a bán védett állásokból a hidat ágyútűzzel hatalmába keriteni, és ez által lerombolni. E mellett a tűz a városban mindegyre harapódzott; a lakosok mozditható javaikkal kimenekültek csoportosan, és az osztrák seregeknek a város külső részére kellett visszavonulniok, ahol egész éjjel állottak, hogy a szerb lakosok kivonulását fődözzék, kik Kátyon át Kovilra mentek s innen Karloviczra tétettek át.

H a r t l i e b látszólagos támadásainak sem volt a jobb parton más eredménye, mint azon egynehány majorság leégetése, a melyekből Pétervárad egész az utolsó időkig élelmét egészitette ki.

Ujvidék magyar és német lakosai a hidfőn át Péterváradra menekültek, s növelték itt az élelmezés nehézségeit.

Az osztrákok anyagi vesztesége csekély volt, a jelenet csak a mindegyre terjedő tűz, a zürzavar, és a menekvő lakosok kiabálása által öltött magára visszataszitó alakot. A

bán csak 6 holtat és 39 sebesültet vesztett, mig a magyarokból a sáncművek hirtelen megtámadásánál 180-at fogott el.

Főcélját nem érte el Jellasich; de hosszasabb időzésre Ujvidéknél, hogy azt tovább szőjje, nem számithatott. A tájék semmi élelemszert nem szolgáltathatott, még csak egészséges ivóvizet sem; a dögvész mindegyre rohamosabban jelenkezett.

Jellasich tehát elhatározta, hogy az ujvidéki hidfő szemmel tartására csupán Hallaványa gyönge dandárát hagyva hátra ő maga serege zömét éjszaknak a Ferenczcsatornához vezeti.

15-én az összes hadképes erő elérte a Ferencz-csatorna vonalát:

a jobb szárny, Grammont dandára e nap a magyar őrséggeli jelentéktelen csatározások után elfoglalta Földvárt, Dietrich osztálya a bal szárnyon Turiát és Szt.-Tamást, a bal szárnyon Kis-Kér és Sove felé lovascsapatok mozditattak előre, a sereg zöme, a lovasosztály és a tüzérség Ó-Kérben maradt.

Perczel ez időben elhagyta a hadsereget, és Tóth vette át a 4. hadtest parancsnokságát. Ez Gaál és Kohlmann osztályainak zömét a Tisza mindkét részén Rácz- és Török-Becsénél egyesitette csapatokat küldve Verbász és Földvár felé.

Jellasich 16. és 17-én gyalogsága zömével Verbászig ment előre, mialatt a lovasság Kis-Kérre, a tartalék Sóvere mozditatott. A Ferencz-csatorna környékén levő helységekbe csapatok küldettek ki. A bán főhadiszállását Sóvéra tette át. Ez állásban akarta ő már most az osztrák főhadsereg fölnyomulását a Duna és Tiszaközti sikra bevárni, hogy akkor ujra tettleg lépjen föl.

Az összes osztrák haderő e bács — bánáti déli harctéren Temesvár őrségével együtt 52, egész 53000 emberre terjedt, de mindemellett a temesvári és a többi őrségek nevezetesen a titeli várőrségnek, és a Pétervárad előtti cirkálócsapatnak leszámitásával a bánnak a sik mezőn való hadműködésekre alig maradt 24000 embere, és e seregnek legnagyobb része fölszerelés és harc-

vágy tekintetében igen sok kivánni valót hagyott maga után. A déli hadsereg élelmezésére igen jól ütött ki az, hogy jun. 20. és 21. közt Mohács és Monostorszegnél két a Dunán és a Ferenczcsatornán szállitott gabna szállitmány, mely részben Eszékből, részben a déli hadseregtől küldetett, osztrák csapatok által elfoglaltatott.

Aradnál, május végeig semmi jelentékeny dolog nem történt; miután Vécsey Buda elestét megtudta, Berger tábornokot jun. 1-én a vár föltétlen átadására szóllitotta föl. Itt minden esetre a legnagyobb szükség uralkodott élelmi szerekben, és ennek és a túlfeszitett munkának következtében mindegyre hatályosabban terjedtek a ragályos betegségek. De különben sem kételkedhetett az őrség a felől, hogy april végén a magyar fegyverek mindenütt győztesek voltak, s hogy hamari fölmentésre nem számithat. De mindemellett is a föltétlen átadásról szóló fölszóllitást, ép oly föltétlenül utasitották vissza.

Erre Vécsey jun. 3-án tisztességes fegyverletételt ajánlott, és a haditanács most, tekintettel a vár csekély készleteire, alkudozásokba bocsátkozott. Jun. 5-én Vécsey beleegyezett abba, hogy osztrák tisztek küldessenek a Dunához, a császári udvari táborba és Temesvárra, hogy ezek maguk meggyőződhessenek azon hirek valóságáról, melyeket az őrség a magyarok közléséből megtudott a dolgoknak az országbani állásáról.

Ez időre, e tisztek visszaérkeztéig fegyverszünet köttetett. Ezek utjokból jun. 12. és 19-én jöttek vissza, és miután mindazt megerősitették, amit az őrség a magyarok közléseiből megtudott, jun. 24-én a fegyverletételi alkudozások komolyan megkezdődtek. 27-én megtörtént a fegyverletétel, melynek következtében az őrség 2 háromfontos tábori ágyúval, hogy a kivonulás egész katonai becsülettel történjék meg, Stájerországba belebbeztetett és kötelezte volna magát, hogy 6 hónapig nem szolgál a magyarok ellen.

Jun. 29-én kezdődött meg az átadás, és julius 1-én kivonult az őrség. Araddal még 66 különböző minőségü ágyú, 2000 mázsa lőpor és 1500 fegyver jutott a magyarok keze közé.

Temesvár előtt május közepén mintegy 7000 magyar egyesült és Vécsey nem sokára maga vezette a vállalatokat. Május 18. és 23-án a város bombáztatott; jun. 11-én a magyarok a Józsefváros előtt 3 uj üteget összesen 15 ágyúval állitottak föl, és 11. a Mehála, Józsefváros, és a gyárfelől rendkivül élénk bombázást kezdettek, mely csekély félbeszakitással 8 napig folytattatott.

Ezen bombázás alatt a magyarok a 15. és 16. közti éjjelen a vártól délre eső elsáncolt tábort támadták meg, de visszaverettek, és a követ, mely 16-án jelent meg, hogy átadási alkudozásokat kisértsen meg, visszautasitatott. Az őrség vesztesége holtak és sebesültekben május közepétől junius közepéig rendkivül csekély volt, május 13-ától jun. 18-áig csak 107 embert tett, melyből minden napra alig esik átalában 3. De a betegségi állapot junius közepén, habár még mindig mérsékelt, de mégis sokkal magasabb volt s 1100 emberre, tehát az őrség $^1/_8$-ra terjedt ki az. Minden szükségessel ellátva az őrség még mindig hosszu ideig ellentállhatott a magyarok támadásainak.

A déli harcmezőre vonathatott bizonyos körülmények közt a 2. tartalék hadtest is, melyet a Jellasich levonulásánál Stájerhonba visszatért Nugent ott Pettau táján szervezett. Ez junius kezdetén már mindenesetre számitott 8000 embert, 24 ágyúval, de hiányosabban volt fölszerelve, hogysem müködéseit már megkezdhette volna.

A felső dunai harctér.

1849-iki május 28. és 29-én Görgey azon hadtesteket, melyek Buda ostrománál működtek a Vág és Rába felé mozditotta. Az 1. hadtest Nagy Sándor alatt Esztergomon át Hullra és Surányra ment a Nyitravölgyben, hova jun. 4. megérkezett; a 2. és 3. hadtest, Asbóth és Knezich alatt 4-én Érsekujvárnál a Nyitrához érkeztek. Az 1. hadtesttel Horváth szárnycsapatai egyesültek. Győrben Pöltenberg állott a 7. hadtesttel május első napjaitól fogva, Komáromnál és Komáromban a Csallóközben a 8. hadtest. Kmety osz-

tálya 4-én Fehérvárra 11-én innét Veszprémen keresztül Pápára és 12-én Téthre jött, hogy a főhadsereg legszélső bal szárnyát képezze. Görgey Armin a bányavárosokat födözte a legszélső jobb szárnyon, mig Benitzky mint láttuk félig meddig a fölső tiszai sereghez csatlakozott szakadozott összeköttetéssel.

Benitzky szárnycsapatain kivül, de a komáromi őrséget beszámitva a magyarok főhadserege 60000 embert számlált 227 ágyúval.

Emlékezünk rá, hogy Görgey terve volt, támadást szinlelőleg viselni magát az osztrákok irányában, de, hogy mint hadügyminiszter Debreczenben és Pesten kivihesse politikai terveit, elhitette magával, hogy ő rá e pillanatban a hadseregnél nincs szükség, s leginkább azt, hogy a komoly működéseket későbbre halaszthatja, s azért a Tatába rendelt hadműködési irodát bizta meg az előkészületek vezetésével, melyek a harc komoly megnyitására szükségesek.

Görgey eredeti nézete a támadást illetőleg arra volt épitve, ha az osztrákok legjelentékenyebb erői a Vág felső részénél Galgócz környékén állanak. Mig tehát ő a Duna jobb partján a Kmety osztálylyal és a 7. hadtesttel az időt tisztán várakozással töltötte, mint szintén Csallóközben is a komáromi őrség egy részével, a 2. 3. és 1. hadtesttel a Vág alsó részéhez akart menni, az osztrákok bal szárnyát megtámadni, és a folyó mentében fölfelé nyomni, erre azok jobb szárnyára vetni magát, s ezt is fegyverletételre szoritani, mire az alkudozások az april 14-iki határozat megszüntetése alapján történnének meg.

Ha orosz közvetités történnék, mielőtt ez kivitethetnék, hogy ha e támadás nem volna eredményes, akkor az egyes hadtestek valójában visszavonulnak ugyanazon vonalakon, melyeken előnyomultak, és pedig Görgey Armin Váczra, s onnét Pestre, vagy Esztergomba, Kmety osztálya a jobb parton Budára. Ez egész haderő, mialatt a 7. és 8. hadtestek Komáromot tartanák megszállva egyesittetnék Esztergom és Buda közt, hogy itt az utolsó csatát kiküzdje.

Az 1. hadtestnek, Nagy Sándornak továbbá csak azon megbizatása volt, hogy az osztrák bal szárnyat háborgassa

a Vág fölső vidékén Horváth szárnycsapataival érintkezvén; ez jun. 5-én a Nyitrán át Komjátira nyomult elő, 6-án 2 zászlóaljat és 4 l. sz. 1. üteggel Ürményre küldött előre, hogy Horváthtal Nyitránál egyesüljön, és csapatokat küldött a semptei utra Köpösdig. 8-án Nagy Sándor hadtestének zömét Ürménynél egyesitette, előcsapatait Mocsonokig nyomta előre, és háborgatta az osztrákok semptei és séllyei állásait a Vágnál, mialatt Horváth Galgócz ellen működött. Junius közepén azután Nagy Sándor csak arra szoritkozott, hogy Horváthtal a Vág-vonalat tartsa szemmel Galgócztól Sellyéig lefelé.

A 3. hadtest, Knezich, mely előcsapatait jun. 5-én Tardoskedig nyomta előre, a Vágot tartotta szemmel Sellyétől Farkasdig lefelé; a 2. hadtest, Asbóth, elő csapataival Tóth-Megyeren Farkasd-tól Szémő-ig lefelé.

Gutánál a magyarok jun. 5-én a Vágdunán hidveréshez fogtak, hogy biztos és kényelmes átmenetet nyerhessenek a Csallóközbe az Érsekujvárnál egyesitett csapatok számára; egy csapat a 2. hadtestből a hidhely tájékán őrködött. Junius 12-én azután a 2. hadtest Érsekujvárról teljesen Guta felé nyomult, átment a Csallóközbe, egy osztályt Aszód felé küldött Csallóközben, és a maradékot Aszód és Guta közt állitotta föl, a 3. hadtest egyedül őrizte most a Vágot Tornócztól Séllye átellenében Szemőig.

Junius 9-én Nagy-Sándor elmozdult Ürményről jobb szárnyával a Mariásy osztálylyal Szered felé, a ballal, Bobich osztályával Sopornya felé előre, mig Horváth egyidejüleg Galgócz felé vonult. Perrin osztrák dandárának előcsapatai, ki Szerednél állott, a Vág bal partjáról leszoritattak, és erre lerontották a hid egy részét. Most bombázás állott be egyik partról a másikra, melynél Nagy-Sándor részén a nevetséges veszteség 2 halott és 7 sebesültet, Perrin dandára részén a még nevetségesebb veszteség 1 halottat és 1 sebesültet tőn. Délutáni 3 órakor Nagy-Sándor a Vágtól visszavonult, Mariásy dandárával Mocsonokra, Bobich dandárával Ürményre.

Osztrák részről Jablonovszky dandára Galgócznál, az egyedüli tökélyes Vágátkelésnél megerősittetvén, jun. 15-éig a szeredi hid ujra helyreállitatott, itt is elfoglaltatott a Vág balpartja, Szempte elsáncoltatott, és még egy hajóhid veretett Szempte alatt Vág-Szerdahelynél; a szeredi és a szemptei őrség szintén megerősitést nyert.

Miután a 2. hadtest a Csallóközbe nyomult Gutánál, a magyarok a Feketeviz torkolata alatt az érsekujvári Dunakönyöklőnél még egy hidat vertek ez utóbbin Aszód (jobb part) és Sereg-Akol (bal part) között. Ennek födözésére a 2. hadtestből egy osztály jun. 14-én Aszódról Vásárut felé nyomult elő, egy itt álló osztrák zászlóaljat Kürtbe szoritott vissza a szerdahelyi úton Csallóközben, azonban ekkor Colloredo osztályainak tartaléka által a további előnyomulásban megakadályoztatott, ha t. i. ilyesmit csakugyan szándékolt volna.

Közelebb a magyarok a Vág bal partján a folyón hidanyagokat gyüjtöttek össze a Tardoskedről Zsigárdra vezető út át meneténél, ezeket Pott osztrák dandárának az utóbbi helyen álló uszói a Vág jobb partjára hozták át.

Ez elősorolt tényekből Görgey további szándokainak ismerete nélkül is meglehetősen pontos következményeket vonhatunk a magyar jobb szárny támadási terveinek alakját illetőleg.

A 2. hadtest Sereg-Akolnál át fog kelni az érsekujvári Dunakönyökön, a Feketeviz és a Vág között vonulva fölfelé, hogy az osztrákokat a Vág alvidékeiből kiszoritsa, hogy igy a 3. hadtest is átkelhessen Zsigárdnál a Vágon, ezzel egyesülten folytassa előnyomulását a Vágon fölfelé, és ez előnyomulás eredményezze azt, hogy az 1. hadtest is elérhesse Szerednél a Vág balpartját.

Eltekintve attól, hogy Görgey összes erejéből sem tudott támadásra 3 hadtestnél többet egyesiteni, a mit egyszer mindenkorra jó hiszemüleg elfogadhatnánk, mégis sok kifogásunk marad a támadási terv ellen. Nem is akarunk e helyütt arról szólni hogy e mocsárok, holt vizek, és más hasonló akadályoktól sokszorosan ellepett táj a Vág, az érsekujvári Dunakönyök, a Feketeviz és a Dudvág között, mint azt már előbb kifejtők

erős támadásra épen nem alkalmas. E támadási terv ellen a főkifogás az, hogy benne az összeredmény, az összes erő egy csekély részének eredményétől függ. Mert a tulajdonképeni tevékenységet csak a 2. hadtest kezdi meg, tehát az összerőnek mintegy harmad része, mialatt két harmadrész, a 3. és 1. hadtest kezdetben csak őrködőleg viselheti magát; később a második harmadrész is, t. i. a 3. hadtest is működni kezd a Zsigárdnál történt átkelésnél, és most még csak az utolsó harmadrész, az 1. hadtest, őrködik és tüntet. Ha most meggondoljuk, hogy az Aszód és Szered közti távolság 5 mfd. az Aszód és Galgóczközti távolság pedig, ha Horváthot is tekintetbe vesszük, meghaladja a 7. mértföldet, a szárnyak ily távolsága egymástól egy 30000 embernél alig több csekély haderőnél rendkivül nagy, ha továbbá meggondoljuk, hogy az osztrák balszárnynak a magyarok működései következtében mindegyre őszpontosulnia kellett, és hogy a magyarok nagy kiterjedése, melyen azonban a tevékeny részek még sem mozoghattak egészen szabadon, az osztrákokat figyelmeztette, hogy még annak idejében a jobb szárnyról csapatokat vonjanak le a Csallóközből és a Duna jobb partjáról, a magyar működési terv valóban nyomorultnál is nyomorultabbnak látszik, és hogy Görgey ezt mégis elfogadta, csak azon politikai elvakultságból magyarázható meg, mely már sok okos embernek, de különösen történelem ellenes pártnak fejéből oltotta ki az ész utolsó szikráját is.

Miután a Duna balparti eredményeket, a meddig a magyar intézvények és tervek itt tekintetbe jönnek, egész junius közepéig elősoroltuk, forduljunk az érsekujvári duna-könyök jobb partjára és a nagy Dunához.

Klapka, a komáromi hadtest parancsnokságával — az ő nézete szerint működési terveinek alapján — megbizatva május 31. Komáromba érkezett, melyet Guyon, miután utódjának az ügyeket átadta, Görgey és Kossuth iránti legnagyobb elkeseredéssel hagyott el, hogy ez utóbbitól elbocsáttatását kérje. Klapka Komáromban parancsnokul Aschermann vezérőrnagyot hagyva hátra junius 3-án Győrbe ment, hogy az ottani, szintén parancsnoksága alá adott 7. hadtestet megvizsgálja.

Egyes körülményekből, névszerint a központi működési

iroda hatásából és az ő védelmi működési terveitől lényegesen elütő elosztásából a parancsnokságnak, nem ok nélkül következtette Klapka, hogy Görgey egészen más tervet követ, és még mielőtt Komáromot elhagyta, ez értelemben irt jelentései alkalmával Komárom helyzetéről Kossuthnak és Görgeynek.

Az elsőtől egy jun. 7-ről kelt választ kapott, a melyből kitünt, hogy Kossuth, mint megfogható, maga sem volt értesitve a Klapka-féle működési tervnek Görgey által történt megváltoztatásáról. Görgey jun. 10-én személyesen elment Győrbe, és itt Klapkát a Duna balpartján támadásra akarta fölbiztatni, a nélkül, hogy egyúttal azon politikai tervről is értesitette volna, mely szüntelen szeme előtt lebegett. Klapka, legalább határozottan nem mondott ellent. A 3. hadtest helyett, mely a védelmi terv szerint eredetileg az ő parancsnoksága alá helyeztetett, most Kmety osztályát kapta. Ugy látszik, hogy igy volt ez kicsinálva. Hogy a Duna balpartján, a Vágnál fölállitott hadtestekkel őszműködni lehessen, Klapkának az általános elhelyeztetéseket vagy magától Görgeytől, vagy ennek helyében a tatai központi működési irodától kellett megkapnia.

Jun. 12. Klapka Győrött hirül vette, hogy egy osztrák csapat a soproni úton Kaposváron át Csornára nyomul előre Ez Wysz dandára volt a legszélső jobb szárnytól. Ez már jun. 7. és 8-án Kapuvárt megszállta, és csapatainak felét Csornára küldötte előre; 9-én Wysz előcsapatai Árpás és Marczaltó felé a Rábáig kalandoztak. Kmety 12. Téthre, előhadaival Móriczhidára megérkezvén itt azonnal biztos tudomást vett Wysz dandárának állása felől és föltette magában a fél dandárt Csornán megtámadni.

Amint most Klapka hason értelemben irt Kmetyhez, ettől azon feleletet kapta, hogy ez utóbbi is hason szándékkal van. Kmety valóban még jun. 12. délutánján Móriczhida és Malomfoknál átkelt a Rábán, és 13. reggeli 3 órakor Szill-Sárkánynál állott. A jobb szárny egyenesen Csornát támadta volna meg, a bal Fáradot, hogy az osztrákok közlekedését Kapuvárral elvágja.

Wysz Csornán reggeli 4½ órakor értesült a magyarok

előnyomulásáról. 5 órakor már délről és nyugortól egyszerre meg volt támadva; a helységben heves csata állott be, még Csorna lakosai is fegyvert fogtak, és tüzeltek a házakból. Wysz 8 órakor visszavonulásra határozta el magát, és pedig azon egyetlen úton, mely még előtte nyitva volt, mert Fárad felöl is nyomult az ellenség, északnak Beő-Sárkány felé, a hol az 1. hadtest (Schlick) segedelmére hitt számithatni. Schlick 8-án előcsapatait egyrészt a mosonyi úton Abda felé más részt a Szigetköznek Győr felé mozditotta előre.

Wysz a Beő-Sárkányra intézett visszavonulás megkezdésénél halálosan találva elesett; féldandára Csornáról a csatornáni átmenetet 9 óra körül érte el Beő-Sárkánynál. Kmety eközben hevesen nyomult utána, és csak Schlick megérkezte, ki nehány zászlóaljjal maga sietett Beő-Sárkány felé, menthette meg a féldandárt a teljes megsemmisüléstől. Ez holtakban 2 tisztet és 53 embert, sebesültekben 3 tisztet és 71 embert, és 122 foglyot vesztett, összesen 258 embert, tehát létszámának legalább nyolcad részét; de vitézsége mellett szól az, hogy Kmety vesztesége sem volt csekélyebb.

Wysz dandárának második része, meghallván a csornai tüzelést, Kapuvárról Babóthig nyomult előre. A dandár azután Schneider vezérőrnagy vezetése alatt egyesülve Vittnyédnél állott föl.

Klapka 13-án a 7 hadtest egy részével recognoscirozásra indult Mosony felé, és egyúttal Kónyon át egy osztályt küldött Zambely vezérőrnagy alatt Csornára, hogy itt Wysz dandárát hátulról támadja meg és előtte az útat a Duna felé elvágja. De ez osztály később jött, hogysem tényleg részt vehetett volna az ütközetben.

Kmety egy kis csapat hátrahagyása mellett a Rábczánál junius 14-én marczaltői és téthi főállásához jött vissza.

Az osztrák főhadsereg a felső Dunánál a mint Haynau a parancsnokságot átvette, uj 4. hadtestbe osztatott be; az 1. Schlick alatt; a 2. Csorich alatt, a 3. herczeg Schwarzenberg Ödön alatt, a 4. Volgemuth alatt és egy fő-

ágyútartalék, melyhez még a Paniutine orosz osztály jött. Az egész sereg 83000 embert számlált, kiknek legközelebbi segélyére még a Marchfelden gyüjtött, ez időben mintegy 7000 ember erős Gróf Nobili alt. első tartalék csapata volt vonható.

Az uj beosztás számos mozgásokat tőn szükségessé, hogy az egyes zászlóaljak és dandárok illető helyüket és állásukat elfoglalhassák.

Junius 10 én a hadsereg állása következő volt:

Az 1. hadtestből, (Schlick) a Lichtenstein osztály Mosonynál és Kimlingnél állt, előcsapataival Ötevénynél; Wallmoden osztályából a Fiedler (később Reischach) dandára a Szigetközben állt Hédervárnál, Wysznek császár dzsidás ezred és lovasüteggel erősitett dandára a soproni úton Szt.-Miklósnál Csorna és Kapuvár felé nyomult előre. Ludwig lovasdandára és a hadtest főhadiszállása MagyarÓváron volt.

A 2. hadtestből egy combinált osztály Lobkovitz alatt Liebler (később Barco), dandárával Csallóközben Olgyánál és Simbschen dandárával Vásárút és Szerdahelynél állt; Colloredo osztálya egy dandárral, ez időn Reischachéval Csallóközben a Vásárut-Bősi vonalon, és Pott dandára az alsó Vág mellett Séllye és Farkasdnál állt.

A 3. hadtestből a zöm Sopronnál ált, Collery (később Wolf) dandárát pedig Szt.-Miklós felé Wysz dandára mögé, és Dossen dandárát Nyék, Német-Keresztúr és Czenk felé küldötte előre.

A 4. hadtestből Perrin gránátos dandára Szered és Vaghánál állott; Jablonovszki dandára Galgóznál, e mögött Nagy-Szombatnál Theiszing granátos, és Lederer lovasdandára állott. Nagyszombatban volt a hadtest főhadiszállása is. Fölebb aztán a Vág mellett Trencsénnél Benedek dandára födözte a hradischi útat, Barco osztálya a sileini és budatini hidakat biztositotta, és Sasz orosz osztályával tartotta fönn a közlekedést.

Az orosz Paniutine osztály 3. és 4-én Pozsonynál tá-

borozott, hova megérkezett, de a mindig erősebben dühöngő epemirigy által Modor és Barinyra üzetett vissza.

A főhadiszállás és az ágyútartalék Engeraun volt Pozsony mellett.

Junius 12-én az új seregbeosztás teljesen ki lőn vive.

Mindkét rész erői egymással összehasonlitva.

Mint a toldalékos számitásokból kitünik, azon seregek összes ereje, melyeket Ausztria és Oroszország junius hóban a magyarok ellen kiállitott, 367,000 embert tesz, melynek ellenében a magyarok csak 160,000 embert állithattak sikra. A szövetségesek túlsúlya tehát a kettőzöttnél több volt, és ha a magyarok, mint ez valóban meg is történt, nagy erőfeszitéssel még mindig megerősitheték haderejöket, a szövetségesek még mindig majdnem kétszer oly erősek maradtak, mint a magyarok, tekintetbe sem vevén azt, hogy a magyarok uj hadtestei általán fiatal, gyakorlatlan csapatokból állottak.

Ily körülmények közt Magyarhon gyors meghódoltatása minden kétségen kivüli gyors kilátásban volt. Mindenek fölött hihetetlennek látszék az, hogy a magyarok győzzenek, sőt az is, hogy a küzdelmet még sokáig folytathassák; rendkivüli hadvezéri képességek nem lehettek erre elegendők, hanem még az is szükséges lett volna, hogy egy hadvezér igazgathatta volna a magyar seregek összes erejét, s hogy azt úgy oszthatta volna be, miszerint majd e, majd ama ponton léphetett volna föl tulsúlylyal. Az erősödés ezen föltétele most nem mehetett teljesedésbe, messze elszakitva egymástól a magyar haderő egysége napról napra veszett a vezetők politikai pártvillongásai miatt. De még csak a győzelemnek, vagy legalább dicsőséges veszteségnek föltételei sem teljesültek be. Nem munkálkodtak fáradhatlanúl, nem ismerték föl és nem ragadták meg az igaz útat. A vállalkozás gyorsasága, mely egyedül képesitendette a magyarokat az osztrákokat egyedül, még az oroszok csatlakozása előtt megverni, teljesen hiányzott, mióta Görgey az april 14. elleni

harcot a fejébe vette. Épen a válság pillanatában pihent Magyarország, mintha már nem lett volna több teendője.

Osztrák irók többen meghányták már a kérdést, mint magyarok, valjon Ausztria egyedül elbánhatott volna-e a magyarokkal? Könnyen megfogható, hogy az előbbiek e kérdésre előszeretettel mondanak igent. Mihelyt Magyarhon le volt győzve, Ausztriában a soha le nem győzhető elégedetlenség a fölött, hogy segittette magát, és, a mint a világ vélekedék, segittetnie kelle magát, mind világosabban jelenkezett, és a későbbi tapasztalatok, melyeket Ausztria Oroszországgal tőn, csak élesitheték ez elégületlenséget.

Az osztrákok hivatkozhatnak arra, hogy az orosz hadsereg valóban egyetlen nagyobb csatát sem nyert. De világos az, miszerént az ily tömegek puszta jelenléte, mint a minőket Oroszország kiállitott és rendelkezés alá bocsátott, végtelen befolyásu, s habár a magyarok ereje ellen szétdarabolva működött is, az osztrákoknak mégis alkalmat nyujtott arra, hogy erejöket jobban együtt tarthassák. Föltehették volna-e pl. az osztrákok magukban azt, hogy Galliciát egészen födözetlenül hagyják? Mindenki, a ki az osztrák hadvezetés sajátságait ismeri, könnyen kételkedhetik ezen.

Erdélyben majdnem egyedül az oroszok voltak azok, kik mindent megtettek, és könyvünk folyamában meg fogjuk mutatni, hogy épen azon harctéren, melyen az o s z t r á k o k legnagyobb túlsulyt gyakoroltak, t. i. a délin, semmit sem vittek ki.

Bizonyos dolog, hogy azon haderőnek, mely a magyarok ellen sikra szállt t ö b b, mint felét az oroszok képezék. Már pedig a haderő megkettőztetését semmibe se vegyük? Abból, mert a kettős erő győzött, következtethetjük-e azt is, hogy az egyes is győzött volna? Ez oly következtetés, melyet meg nem engedhetünk.

Bizonyára mi vagyunk az utolsók, kik Haynau kitünő hadvezéri képességét, kihez hasonlót a magyarok nem mutathattak föl, félreismerjük, és a magyar hadvezérek közti párthatból is sok előnyt adunk Ausztriának, de, hogy a magyarok, ha Ausztria egyedül áll ellenök a győzelmen nem kétkedhettek,

és hogy az közel is volt akkor midőn Oroszország csatlakozék Ausztriához, abból semmit sem engedünk. Még maguk azon osztrák részrehajlók is, kik úgy vélekednek, hogy Ausztria egyedül is segithetett volna magán, hozzá teszik, hogy Ausztriának akkor több időre leendett szüksége, ha egyedül küzd. Temesvár és Károly-Fehérvár eleste, még mielőtt Erdélyben valamit kivihettek, és mielőtt Haynau a tiszai vonalat elérhette, minden bizonnyal igen lényeges változást idézett volna elő az erőviszonyban, és pedig mily közel volt ez erődök eleste! valjon nem égett-e már a tűz a körmükre?

Igy vélekedett az öreg Welden is, bár nem nagy súlyt fektete az oroszok nagy hangú szavaira. Ő igen határozottan kételkedék az osztrákok győzedelmén, melyet Ramming tábornok, midőn 1850-ben a magyarok elleni nyári táborozást megirta, mint bizonyosat állit. Ugyan-e joggal Sardinia is állithatná, hogy 1859-ben ő is kész lett volna az osztrákokkal a franciák nélkül is.

Az orosz föhadsereg előnyomulása a Kárpátokon keresztül.

Miután az egyes hadseregeket, melyek különböző harctereken egymással szemben állottak, ecseteltük, és mellékes tevékenységüket junius első felében figyelemmel kisértük, most történetünknek ismét egy uj fejezetéhez jutottunk, melyben a tevékenység nagyon szük körre szorul, a határozó eredmények egymást érik, mig ezen fényes és sikeres tények csak azon titkos működés és nem működés eredményei, melyeket az előbbi fejezetben és e jelen fejezet kezdetén szemlélék.

Mindenek előtt kövessük az oroszok előnyomulását Pest környékéig, s aztán forduljunk az osztrák főhadsereg tevékenysége felé, melyre az előbbi jelentékeny befolyást gyakorolt.

A 3. 2. és 4. orosz hadtesteknek a kápátokoni átkelés után az egyetlen kassai úton kellett volna egyesülniök. A 3. hadtest, Rüdiger, mely a legszélső jobb szárnyat képezte kezdette volna

meg az előnyomulást, mig a másik kettő, melynek rövidebb utja volt, még tovább várt volna.

A 3. hadtest Rüdiger alatt, Sasz osztálya kivételével, mely Alsó-Kubinnál állt, és melynek a Grabbe-hadtest általi fölváltatását kelle előbb bevárnia, hogy azután szintén kövesse őket, junius 15-én elindult Novytargról Gallicia felé, elérte még az nap Ó-Falut Magyarhonban, 16-án jobban balnak fordulva Lipniket, 17-én Ó-Lublyót s az előre száguldó kozákokkal Palocsát a Poprád mellett.

17-én a 2. és 4. hadtest is elindult.

Labintzoff osztálytábornok hadoszlopa, 16½ zászlóalj, 2 csapat utász, 3 lovasszázad és 48 ágyúval Grybozdból elindult és Izbyre ment a Kárpátok éjszaki aljához a galliciai-magyar határnál;

Kuprianoff tábornok, a 2. hadtest parancsnoka, melyhez Labintzoff osztálya is tartozék, ettől balra vonult 16½ zászlóalj, 2. csapat utász, 11 lovassz. és 54 ágyúval Gorliceről Konieczna felé a határokra;

Buschen vezérőrnagy a 4 hadtestből 17 zászlóalj 2 csapat utász, 11 lovassz. 56 ágyú és egy osztrák vetüteggel elérte Zmygrod-ról a Kárpátok éjszaki tövét Grab-nál;

Beloguschef tábornok a 4 hadtestből 8 zászlóalj, 1 csapat utász, 3 lovassz. és 26 ágyúval Dukláról a szélső bal szárnyon már 17-én átlépte Warvineknél a Kárpátokat. Utasitása az volt, hogy az utat szélesitse, hogy őt az egész hadsereg követhesse az alsó szvidniki és sztropkói úton, miközben a magyarok állomásait keritse be Bártfa és Eperjes közt. E működés, melynek a Kárpátokon át jobbra irányult oszlopok előtt kelle utat nyitni, gyermekjátéknak tünik föl, ha meggondoljuk, hogy a magyarok e félelmes helyeken az egész felső tiszai seregükből alig egyesithettek 8000 embert. Az oroszok azt hitték, hogy 60000 magyar áll velők szemben vagy tetették magukat, mintha hinnék jóllehet alig tehető fel, hogy valóban ily nyomorultul értesitttek volna.

A tartaléksereg, 8 zászlóalj, 1 utászcsapat, 14 lovassz. és 30 ágyú Tscherdajeff tábornok a 4 hadtest főnöke alatt 17-én még Zmygrodnál maradt.

Labintzoff, Kuprianoff és Buschen hadoszlopainál egyes osztályok mozsarak és sáncpuskákkal láttattak el, mitől minden jel szerint a hegyek közt szervezett magyarok ellenlálása ellen igen sokat vártak.

A lovasság egy második része, 48 század 16 ágyúval már előbb a duklai élelemtáraknál maradt hátra, hogy az élelmezést könnyitse.

18-án Rüdiger Palocsára ért; a jobb szárny és a sereg központja átlépték a Kárpátokat, melyek tetejéig őket Miklós cár elkisérte, hogy ott áldását adja rájuk, és még az nap megkezdje visszautazását Varsóba.

Labinzoff 18-án Tarnóra jött Bártfától éjszaknyugatnak; Kuprianoff, Bártfára, Buschen Szmilnóra Zborónál; Beloguscheff előhadai Komarniknál állottak, honnan csapatok küldettek ki Szvidnik és Sztropkóra, mialatt osztályának maradéka még Warwinek és Dukláig ment előre. Tscheodajeff 18-án Zmygrodról Polany-ig nyomult előre.

Az oroszok, kik a Kárpátokat már átlépték azt akarták elhitetni, hogy a hegység déli lábánál elterülő tót népességtől, mint szabaditók üdvözöltettek.

A magyarok a kárpáti átkelés elé semmi legcsekélyebb ellenállást sem gördítettek. Emlékezünk rá, hogy Dembinszki épen jun. 18-án kényszerült a fölső tiszai hadparancsnokságot Wysockinak átadni.

Kassa megszállása.

Junius 19-kén Labintzoff, Kuprianoff, Buschen és Tscheodajeff hadosztályai Bártfán és környékén öszpontosittattak, hol a főhadiszállás is létezett; a jobb szárnyon a derék hadtesttel Rüdiger Palocsa mellett maradt, és előcsapatját Héthárs felé tolta; a bal szárnyon Beloguscheff tartotta meg régi állását, és barangolt, mint az előbbi napon. A Galiciában visszamaradt 2. és 4. hadtesti lovasság és tüzérség parancsot kapott, hogy a hadsereghez vonuljon, Bártfa felé. Bártfán, mely város mint központ megerőssittetett, kóroda állittatott.

Különben Paskiewitch Kluzo elleni szemlézéssel foglalkozott, mely alkalommal némi csatározás történt. A szemlézés eredménye az lett, hogy a magyar főhaderő, mely, mint többször emlittetett, valóságban alig 8000 emberből állott, s az oroszoktól előszeretettel legalább hatszor annyira becsültetett s mondatott, a Bártfától Eperjes felé vonuló új nagy keleti úton, Demethe mellett, egy osztálya pedig Osikonál a régi nyugati úton áll.

Az oroszok részéről most igen nagy előkészületek történtek a magyarok állásának megtámadására, melyek, ha az erők aránytalanságát tekintjük, nevetségéseknek látszanak. Paskiewitsch t. i. elhatározta, hogy a magyaroknak az új útoni állását, a roszabb régin megkerüli. Junius 20-kán Kuprianoffnak Lófalvát kellett megszállni, hogy innen az ellenséget figyelemmel kisérje és foglalkodtassa, egy osztály pedig a régi úton Hertnek magaslataira állittatott, miért is a régi útat az árkászok kijavitották, és 21-kén az egész, Bártfán levő rendelkezés alatti hadseregnek elő kellett haladni azon. Az előcsapat Ternyéig jött, a derék hadtest Osikora ment, mig Kuprianoff az új úton Raslawiceig hatolt előre. Innen kellett volna a magyar hadtest állását 22-kén megtámadni. Azonban ez nem történt meg. Miként könnyen megfogható, Wysocki észrevette az oroszok roszúl palástolt intézkedéseit, s igen jól lévén értesülve az oroszok roppant tulsulyáról, s belátván saját gyöngeségét, 22-én, a nélkül hogy támadásra várt volna, megkezdé a visszavonulást Eperjes alá; azután 23-án a lemesi táborba tért vissza és előcsapatát Somosnál állitá fel.

Az oroszok tehát ellentállás nélkül vonultak be junius 23. Eperjesre; s Rüdiger is a főhaderőhöz csatlakozott. Rüdiger, kinek előcsapata 20-án Héthárs mellett Wysocki egyik szárnyosztálya ellen jelentéktelen ütközetet vitt, előcsapatával 22-én Sz.-Mihályig, derék hadtestével Kis-Szebenig ért, tehát oly állást foglalt el, melyből Wysocki állását egészen megkerülhette.

Ha a két ellenfélnek hadereje nem különbözik tulságosan, a támadó rész kiszámitott mozdulatai a védelmezőnek mindenesetre alkalmat nyujt szép fogások és manöverekre, azonban, hol a támadónak mindegyik hadosztálya legalább kétszer oly

erős, mint a védelmező összes ereje, akkor annak lehetősége egészen megszünik; ilyenkor, hacsak egészen más utak nem követtetnek, melyekről tüstént bővebben szólandunk, nem marad egyébb hátra, mint az egyszerü hátrálás.

23-án Rüdiger is bevonult Eperjesre. Itt, orosz szokás szerint Paskievitsch előcsapatot állitott fel egy tábornok alatt, ki mivel a hadseregnél nem birt meghatárzott parancsnoksággal, ily előcsapat vezénylésére különösen alkalmasnak találtatott, s e hadvezér Anrep volt.

Anrep azonnal követte a magyarokat, s végcsapatjukat Somos mellett még 23-kán a Tarcza mögé szoritotta. 23. és 24-ike közti éjjelen 46 század lovassal és 24 ágyuval Somos mellett állott Anrep, a 3. hadtest Berthótfalva és Nagy-Sáros, a 2. és 4. hadtest pedig Szent-Péter és Eperjes között.

Wysocki 24-én Kassára, 25. Forróra, 26. Miskolcra tért vissza.

Eperjesen kóroda állittatott és Alsó Sebes, mely fekvésénél és minőségénél fogva arra különösen alkalmas volt az utócsapat támpontjául erősittetett meg.

Paskievitsch 24-kén ismét nagy készületeket tett a Budaméri állás megtámadására, melyben mint gyaniták, Wysocki tartani fogná magát. A 11. és 4. osztály egy részének Somosból Kassára kellett rontania, s ebből jobbra, az 5. gyalog hadosztály Budamér magaslataira parancsoltatott, a 4. és 5. osztály között a lovasság nyomult elő, mig Buschen tábornok a 12. gyalog osztálylyal s egy lovas ezreddel a legszélső szárnyon Tarczától keletre, Bogdányon és Vajkoczon át Beszter felé haladt.

Miként már tudjuk, a dolog csatára nem kerülhetett. A 2. és 4. hadtest 24-kén délben vonult be Kassára; a 3. hadtest, mely e napon Eperjesen öszpontosult, egy hadosztályt Sissecki tábornok alatt Szepes Váralja felé küldött, hogy kirohanást intézzen a Vágvölgy felé, és a netán Igló és Lőcse között állomásozó magyar hadsereget elűzze.

Kassán egy 1000 emberre való kóroda rendeztetett be. A 2. és 4. hadtest 25-kén pihenőnapot tartott Kassán; a 3. Eperjes mellett maradt, hova most a Sasz féle hadosztály is megér-

kezett, mely junius 17-kén Alsó-Kubinnál a Grabbe féle hadtest által fölváltatva, 19-kén Novytargot, 21-kén Ó-Falut érte el.

25-kén a 2. és 4. hadtestnek Galiciából átvonult két könnyü lovas hadosztálya is elérte a hadsereget.

Beloguscheff tábornok 21-kén előcsapatjával Sztropkora, derék hadtestével Szvidnikre ment, hol egyelőre, hogy a hadsereg közlekedését védje s az ország keleti részét szemmel tartsa, megállapodott.

Menet Miskolcra, és hadcsapat kiküldése Tokajon át Debrecenbe.

Zmygrodtól Kassáig egyenes vonalban körülbelől 12 mértföld terül el; ezen útat az orosz hadsereg 8 nap alatt tette meg, a nélkül, hogy olyasmire akadt volna, mit a háboruban ellentállásnak szokás nevezni. Paskiewitschben dacára az élelmi szerekre kiterjedő minden gondoskodásának jelentékeny kételyek támadtak, ha vajjon elégségesek lesznek-é a tett készületek. E célra ki volt ugyan küldve a hadsereghez egy osztrák megbizott, gróf Zichy, azonban ez csak azok számát növelé, kik enni akartak, s képtelen volt élelmet szerezni az oroszoknak. Kassán már csak 7 napi élelemmel birtak az oroszok, mig a lóabrak egészen hiányzott.

Azonban a szokásos kedvelt szólásmódokban nem volt hiány. Az orosz tisztek megvetéssel néztek a gyáva „lázadókra", kik mindenütt hátráltak előttök. Nem csoda, hisz azt hitették el velök, hogy Wysocki 60,000 ember felett rendelkezik. Ha csak fél annyival birt volna is, nem tért volna ki előlök oly sietséggel!

Paskievitsch és haditanácsa a magyarok gyors kitérésének előre meggondolt szándékosságot tulajdonitottak. Visszaemlékeztek az 1812 évre. Wisocki, ugy mondák, az oroszokat tovább akarja csalogatni, hogy tápforrásaiktól mindinkább eltávozva, az egésségtelen tiszai lapályokba jussanak, hol az éhség és nyomor által már is kifejlődött betegségek a hadsereget tökéletesen alkalmatlanná és tönkre tegyék.

Paskievitsch elhatározá, hogy jelen esetben nem fog a magyarok kedve szerint cselekedni. Mindenek előtt az élelmiszerek előteremtését kellett nagyobb mérvben szervezni. De hogy ez csak némikép is bővebb legyen, a hadsereg ellátási terének kellett feltétlenül kiterjesztetnie.

Paskievitsch tehát derék hadával, a 2. és 3. hadtesttel lassanként Miskolc felé akart előnyomulni, de egyszersmind balszárnyáról a 4. hadtestet Tscheodajeff vezérlete alatt a Tisza bal partjára és Debrecenbe küldeni, mely utóbbi a szövetségeseknél makacs, lázadó fészek hirében állott, s ez alkalommal megfenyithetőnek tartatott.

Miskolctól nem akart az orosz hadvezér előbb Pest ellen vonulni, mig nem bir 25 napi élelemszerrel, mely akár requisitio, akár a Galiciából várt utócsapat által szereztessék meg.

Az erre vonatkozó parancsok 25 adattak ki, hogy Tscheodajeff 24 zászlóaljjal, 41 lovas század és 99 ágyuval junius 28. Tokajra érkezzék meg, Beloguscheff Szvidniken csak egy 4 zászlóalj, 1 árkászcsapat, $2^1/_2$ lovas század és 10 ágyúból álló hadosztályt hagyjon hátra, hada többi részével Dobrán, Varanon Vécsén át Tscheodajeff hadtestét kövesse, hogy Tokajt megszállja és Tscheodajeff számára visszavonulási pontul biztositsa; a 2. és 3. hadtest Miskolc felé vonuljon. A katonáknak megengedteték hogy élelmet — készpénzen — szerezhessenek, és minthogy Magyarországon, legalább ezen részében hús könnyebben szerezhető mint kenyér, az osztalékban fél font kétszer sült ezentúl fél font hússal legyen pótolható. A hús, mellesleg megjegyezve oly étel, melyhez az orosz katona kevéssé szokott. Különben az orosz táborba is, mint bizonyos egyebekbe civilizált korunkban, nem épen sok marha szállittatott.

Junius 26. az Aurep alatt álló lovaselőcsapat Hidas Némethi felé haladt elő és kóborló csapatokat küldött ki a Miskolc és Tokaj felé vezető utakon, az 5. gyalogosztály Enyickére érkezett, a 2. hadtest maradéka pedig Kassán maradt, Rüdiger derék hadtestével Somosra ment; Lissetzki tábornok, ki nem bukkant ellenségre, Szepes Várallyáról Kassára indult. A Sasz féle hadosztály Eperjesen álla-

podott meg. Tscheodajeff pedig Hidas Némethire ment, hogy ismét a következő napokon Tokajra menjen.

A dögvész, mely 24-én mutatkozott először az orosz hadseregben, vagy legalább az nap legelőször neveztetett e néven, borszasztó mérvben terjedt, az emberek utközben hulltak el mindegyik hadtestnél naponkint 60—100 ember halt el, meg sem említve a betegeket, kiket haszonvehetlenül kellett hátra hagyni.

Wysocki 26. kapta meg Miskolcon a magyar kormány parancsát, hogy bármi körülmények közt állapodjék meg. Megigértetett neki, hogy egy hadtest Komáromból hozzá fog csatlakozni, mely gőzhajó által a Dunán Pestre, innen kocsikon Hatvanon keresztül tovább szállittatik. Világos, hogy ezen hadtest nem jött. Hogy is jött volna? Hadtestek nem tudnak röpülni. Jól cselekszik az ember, ha itt kissé szerényen számit. Jobb néha, ha lehetséges a számitást felülmulni a tett által. Már az előbbiekből lehet következtetni, mily kevéssé állott a kormány hatalmában, minden további fönakadás nélkül szállitani hadsereget Komáromból Miskolcig; elbeszélésünk további menete teljesen meg fogja mutatni, hogy félig őrültség volt, csak gondolni is ilyesmire.

Mint könnyen átlátható, habár megfoghatlannak akarnók is tartani, hogy a magyarok annyi hónapig az orosz interventiót csak osztrák ábrándnak tartották, az oroszok valódi betörése Magyarországban a legnagyobb zavart okozta. Késő volt most oly erőket rögtönözni, melyeket a veszély kissebitése által eddig álomba sülyesztettek. Ezek szerint Kossuthnak most igáza volt, ha az oroszok ellen bucsúmeneteket, egyházi imákat s efféléket rendelt, de szintoly igaza volt Görgeynek, ha csúfolkodott a fölött, hogy az ország kormányzója az oroszokat mint Istentől küldött csapást tekinti, a helyett hogy az ország egész hadi erejét ellenök forditja.

Wysocki javaslatokat tőn a kormányzónak: Eszközöltessék Pesten Kossuth által egy barrikádaharc a kétségbeesésig vitt dühhel, melyben mindenki részt vegyen, ki fegyvert foghat.

Ha Kossuth kimélni akarja Pest városát, vagy — a mint tulajdonképen értendő a dolog, nem bizik a demagogok nagy

lármája dacára sem a barrikádaharcban, úgy Pest környékén a főváros és Gyöngyös között, hová Wysocki visszavonulni szándékozott, támasztandó őrsereget hadtestével erélyes ellentállásra egyesitse és azonkivül arról gondoskodjék, hogy Komárom felől egy hadtest az oroszok jobb oldalára rontson; ez oly dolog, mely, mint tudjuk, könnyebben kimondható, mint körösztülvihető. Wysocki másik inditványt is tett, egyesittessék az ő hadteste a Vetter alatt álló déli hadsereggel, ezáltal lehetséges lesz a bánt megverni, azután Erdélyen körösztül Moldva és Oláhországba vonulni és a hátuk mögött támasztott lázadás által az oroszokat nyugtalanitani.

Még egy harmadik javaslat volt, hogy küldessék Wysocki hadteste Komáromba, hogy a főhadsereg ezen növesztése által lehetővé legyen Németországba betörni, mig Bem Wolhynia és Podoliába menne és ott az oroszok elleni lázadást szervezné.

Látni való, hogy Wysocki utolsó inditványaiban nem rejlenek rosz gondolatok. Az alapeszme elvégre az: egyesittessék minden erő, hogy ijedtség gerjesztessék, mindegy bárhol és hogy az akkor igen ingatag fejedelmi trónok veszitsék el valamelyik ponton támaszukat. De eltekintve attól, hogy most mindezen belátás már késő volt, még az alapföltétel, a magyar kormány elégséges átható hatalma is hiányzott arra nézve, hogy valamelyik ponton tulsulyu erő összpontosittassék az ellenség ellen.

És, hogy a tudósok legtöbb esetben az erdőt nem látják a fák miatt, ezen régi példabeszéd most is eszébe jut az embernek. Azt kell itt szükségképen kérdeznünk, valjon föladata megoldására csakugyan nem tehetett-e egyebet Wysocki, mint mindig hátrálni. És a felelet koránt sem lesz oly helyeslő, mint első tekintetre hinnők.

Hadi állásban ellentállani, erre Wysocki hadserege föltétlenül nagyon is gyenge volt. De az oroszokat nagyon, nagyon aggasztani, ez egyáltalában nem volt oly lehetetlen. Az orosz hadseregnek volt ugyan is egy felette érzékeny farka, mely egész Galicián át huzódott, melyet csipkedni lehetett, a hol csak akarta az ember s melynek ellenséges érintése által az

egész nagy szörnyet visszavonulásra lehetett volna kényszeriteni.

Már az eddig elmondottakból kitünik, mily lassan haladtak előre az oroszok, minden ellentállás hiánya dacára is. E szerint vétessék számba, mit okozott volna a legkisebb ellenállás, azaz a közlekedés megtámadása. A tények után, melyek itt részben elmondattak, részben elmondatni fognak, ez könnyen mondható. De ne higyje az ember, hogy itt a posteriori itélettel van dolga. Az oroszok és Paskiewitsch harcmódja eléggé ismeretes volt, legalább jellemző sajátságaiban kellett hogy ismeretes legyen minden katona előtt, ki kissé tanulmányozta a háborúk történetét.

És itt még egyéb okok járultak hozzá, melyek Wysockit közel vihették azon gondolathoz, hogy Galiciába betörjön.

Wysocki maga lengyel volt, altábornokai közül Bulharin és Jozikovski is azok voltak, a magyar szolgálatban lévő valamennyi lengyel épen a fölső-tiszai hadsereghez tartozott. Mindez arra látszik mutatni, hogy ezen hadseregnek Galiciába teendő berontására valóban gondoltak. Ily berontás Galiciába vagy az oroszok közlekedésére hatni-volt az egyedüli, mit gyengesége mellett a magyar fölső-tiszai hadsereg sikerrel és okos módon tehetett volna. A helyett hogy Kassán át Miskolcra ment, Wysockinak inkább Ungvár és Munkácsra kellett volna visszamenni, hogy Kazinczyval egyesüljön. Munkácstól egy hadosztályt Galiciába Stry felé küldhetett, és derék hadával készen tarthatta volna magát, Bártfa, Eperjes és Kassára ismét előhaladni, mihelyt az orosz hadsereg Kassán túl előnyomult volna. Biztosan arra lehet számitani, hogy ily müködési mód az oroszokat, kik krokodilszerüen képtelenek voltak strategikai kanyarulatot véghez vinni, sokáig tartotta volna vissza az éjszaki megyékben.

Wysocki mentegetésére talán csak azt az egyet lehet fölemliteni, hogy a hős magyaroknál mindig nagyobb bizalmatlanság keletkezett az „idegenek“ ellen, mindinkább nagyobb ellenszenv támadt a forradalmi tért kiterjeszteni, minél inkább szükséggé vált ez, ha még sikert akartak elérni. Maga Kossuth is a lengyelek ellen cselezett és müködött ez

időben, holott előbb mindenféle messzeterjedő terveket alapitott rájok.

Minthogy Wysocki a megigért segedelmet nem kapta és nem kaphatta, az oroszok pedig Kassától délre tovább haladtak, ő junius 28. Harsányra, 29. Mező-Kövesdre, 30. Kápolnára, julius 1-én Gyöngyösre, 2-án Hatvanra ment.

Az oroszok részéről az előcsapat Anrep alatt Forróra ment, a 2. hadtest Hidas Némethire, a 3. legnagyobb részben Kassára, Lissetzki szintén Szepes-Várallyától Kassa felé közeledett. Tscheodajeffnek Tokajra rendelt bal hadosztályából az előcsapat Kusnetzoff hetman parancsnoksága alatt Tállyára ment, és derék hadteste Szántóra követte.

28. Anrep, Szikszóra, Kuprianoff a 2. hadtesttel Halmajra, Rüdiger a 3. hadtesttel Hidas Némethire jött. 30. Anrep elérte Görömbölyt Miskolctól délre, az 5. gyalogosztály Miskolcot; a hadsereg maradéka ezen város és Forró között állittatott fel.

Miskolc mellett Paskievitsch a 2. és 3. hadtesttel egyelőre meg akart állapodni, hogy Tscheodajeff müködésének sikerét bevárja. Az élelem kutatása, ügyetlenül kezelve és az ország lakosságától nem támogatva, eredményében legkevésbbé sem felelt meg a várakozásnak, melyet hozzá kapcsoltak! Paskievitsch tehát, mielőtt főerejével Pestnek menne, a Lengyelországból jövő élelemszerek elérkeztét akarta előbb bevárni. Szünni nem akaró esőzések és hiányos ápolás közremüködve hatottak, hogy a döghalál terjedésének mind nagyobb tért szerezzenek. Paskievitsch, hogy némikép ellenmüködjék, a 2. és 3. hadtest zömét szorosan elszállásolta, mialatt csak még az előcsapat táborozott. A katonák összetömése a rosz szállásokba megfoghatólag nem sokat segitett a dolgon, s a dögvész is akkor lépett föl legnagyobb mérvben, naponkint 1000 ember szállittatván a kórodákba.

Junius 25-től julius 13-ig, a 2. és 3. hadtestnél összesen 1472 ember betegedett meg, és magánál a hadseregnél,

eltekintve azokat, kik a kórodákban elhulltak, 2102 ember halt meg.

Azalatt junius 28-kán Kusnetzoff, a Tscheodajeff előcsapatával elérte Tokajt. A magyarok az ottani, a Tiszán átvezető hidat lerombolták, s a bal parton, Tokaj átellenében mintegy 300 embert állitottak fel 2 ágyúval; a Tokajtól Rakamazra vezető töltésen 8 hid a leégetésre készittetett elő; az új hadalkotásból vett 4000 ember, kivéve a teljesen fegyelmezetlen újonczokból álló cadres-ket, az oroszok Tokaj felé közeledésének hirére Debrecenből útnak indittattak, de, midőn Kusnetzoff Tokajnál termett, még nem érkeztek meg.

A csekély magyar hadosztály két ágyuja ezt lehetőleg sürü ágyuzással üdvözölte, mely ellen Kusnetzoff tüzérsége teljes erejét kifejté. Az 51. kozák ezred át akarta uszni a Tiszát, de a partok sokkal meredekebbek voltak, semhogy a lovakkal le lehetett volna bocsátkozni.

Az ezred 6. sotnija leszállt lováról, s a katonák azon jelmezben, melyet Ádám az eredeti bün előtt viselt, kivont karddal uszták át a Tiszát.

E szép katonai csiny visszavonulásra birta a gyenge magyar hadosztályt, mely a Rakamazra vezető töltés hidjának leégetése által biztositá magát.

Útközben találkoztak a Debrecenből küldött 4000 ujonccal, kik most a visszavonulókhoz csatlakoztak.

Kusnetzoff azonnal helyreállittatá a Tisza hidját, melyet még junius 8-án alkonyat előtt elvégeztek; Tscheodajeff derék hadteste is még azon nap elérte Tokajt, hol a hadtest 3 napi zabot, s 15 napra való sót talált.

Tscheodajeff, miután egy kis őrsereget hagyott hátra, melyet julius 2. a követő Beloguscheff váltott fel, s a rakamazi töltés hidjait helyreállittatá, Tokajtól Debrecen ellen indult. Midőn julius 3. e város felé közeledett, egy küldöttség jött elibe, mely hódolatát jelenté neki. Valóban, nem is maradt egyéb hátra; a magyar sereg Szolnok felé vonult; a Debrecenben levő fogoly osztrák tiszteket ott hagyták.

*

Tscheodajeff julius 3. megszállta Debrecent és kihirdeté, hogy ez egyszer még megmenekül e város a büntetés alól, ha őszintén alávetik magukat jogszerü uralkodójuk, az osztrák császárnak; de ha ismét ellenszegülést fognak mutatni, akkor 15,000 orosz fog arról gondoskodni, hogy helyzetöket kedvezőtlenné tegye.

Az oroszokra nézve igen hasznosak voltak a Debrecen táján felkutatott élelmiszerek, annyira, hogy julius 6-án 30,000 embernek 21 napra elég élelemmel hagyhatta el Tscheodajeff e várost. Terve szerint Tisza-Füreden át csatlakozni akart a főhadsereghez. De az utakoni bajos közlekedés miatt oda módosittatott a parancs, hogy Tscheodajeff Tokaj, Poga és Mezőkövesden át ismét a főhadtesthez csatlakozzék. Visszatértében julius 8-án Rakamaznál volt, 9-én Tokaj mellé, a Tisza jobb partjára ért, hol lerontatta a hidat, és Rakamaz mellett egyesült Beloguscheff-fel.

Az orosz hadseregnek Hatvan felé történt előnyomulása.

Paskievitsch Miskolcon arról értesült, hogy Torna és Kassa vidékén az oroszok zsarolásai a magyar felkelők által megakadályoztattak, és az élelmi szállitmányok megtámadtattak. Paskievitsch ezen visszaéléseknek véget vetendő, oda küldé Sasz t. 7. sz. muzulman és kaukázi hegyilakossal. Szasz jul. 5. Tornára ért, s miután feladatát lehetőleg teljesité, 7. Miskolcra tért vissza. Két nap alatt 20 német mértföldet hagyott hátra, a mi bármely lovasságra nézve nem könnyü dolog.

Ezalatt meggyőződött Paskievitsch, hogy julius 9-ig a 25 napi élelmiszert, mely nélkül mütéteit nem folytathatta volna, összeszerzi. Az osztrák főhadsereg, mint közelebb látandjuk, mütéteit szerencsésen kezdé meg. Azt hitték, hogy Görgey nem sokára kényszerülve érzendi magát a felvidéket elhagyni, s ezen esetre Paskievitsch, hogy őt elfogja, készen akart lenni. Jónak látta tehát, a honnan vélte, Görgeyt akár Pesten akár Vácon át

megelőzhetni, s ezenfelül még szándékában volt Wisockit akként szoritani, hogy Görgey őt magához ne vonhassa.

De Wisocki a Görgeyveli egyesülésre nem gondolt; a 4. orosz hadtest Debrecenbe nyomulása nagy mértékben felriasztá a magyar kormányt. Legfontosabbnak látszott előtte a Tisza bal partját megtisztitani, miértis Wisocki parancsot kapott, hogy Hatvanból Ceglédre vonuljon, és a Perczel által ujonnan alakitott 10. hadtesthez ennek parancsnoksága alatt, mint tartalék sereg csatlakozzék.

Wisocki julius 6. Czeglédre, 7. Törtelre ért s Perczel ez utóbbi napon Abonyban állt. E haderő ekkor összesen 20000 emberre rugott, s julius 17-ig 28000 emberig erősittetett meg.

Eredetileg mindkét hadtestnek a Tiszán keresztül, ennek bal partján Szolnokba kellett volna mennie, Debrecent visszafoglalni. De miután csakhamar azon hir terjedt el, hogy az oroszok önkényt odahagyták Debrecent, ezen terv abban hagyatott.

Perczel tartalék seregének további erősitéséül Kazinczy és Knezich osztályait számiták.

A Kazinczy osztálya, miként tudva van, az oroszok Kassára nyomulása és Wisocki gyors hátrálása miattt egészen elszakittatott. Miután Tscheodajeff Tokajra indult, Kazinczy azt hitte, hogy más út nem marad nyitva, mint az erdélyi, s azért, miután osztályát egyesité, megindult oda. De miután értésére jött, hogy Tscheodajeff Debrecent elhagyta, később a tokaji útra fordult. Látni fogjuk, hogy Kazinczy ide-oda vonulása miatt ezután tétlenül hevert.

Knezich osztályának magvát azon számos kis őrségek képezték, melyeket Láhner tábornok Nagy-Váradon és Püspökiben szedett össze, midőn Tscheodajeffnek Debrecenbeni megjelenése az egész vidéket felriasztá.

Paskievitsch a 3. hadtestet Miskolcról már junius 6-kán Battára meneszté, 9-kén Kápolnáig, hol 10-kén szünnapja volt, 11-kén pedig Gyöngyösig hatolt; a 2. hadtest 9-kén Ábrányba, 10-kén Mezőkövesdre és 11-kén Kápolnára ment. Egy kis könynyü, 2 század dzsidás és egy Chruleff ezredes alatt álló sotnia kozák hadtest Poroszlóra küldetve, e helyre 11-én megér-

kezett, a nélkül hogy ellenségre talált volna. Ugyanazon napon egy cirkáló hadoszlop Stankovitz ezredes alatt Árokszállásra, hogy nézzen körül, ha vajjon nem mutatkozik-é valahol Wisocki, mig Adlerberg kapitány alatt egy másik Pestnek indult, hogy feltalálja a Haynau hadseregéveli összeköttetést. Most már teljes bizonyossággal tudták meg az orosz hadseregnél, miszerint a magyar kormány elhagyta Pestet, hogy Szegedre vagy Nagyváradra menjen, és hogy Wisocki is délfelé, Ceglédre ment.

Adlerberg julius 12-én ellentállás nélkül vonult be Pestre, s összeköttetésbe tevé magát Haynaunak a Duna jobb partján levonuló előcsapatjaival.

E napon a 3. hadtestnek szünnapja volt Gyöngyösnél, hova a főtábor is áthelyeztetett; hasonlóan volt a 2. hadtest Kápolnán, mig a 4. hadtest, mely 11-én a Hernádtól nyugotra, Mező-Kereszturra ért, 12-én Mező-Kövesdre jött. A három hadtest körülbelől két hosszu napi útat képező vonalon volt elterjedve.

Julius 12-én Haynautól egy levél érkezett az orosz főhadiszállásra, mely szerint Görgey az Esztergom melletti dunai hidat lerontotta, és melyben valószinünek mondaték, hogy Görgey Komáromban örséget hagyván hátra, e tájról kelet felé fog visszavonulni.

Paskievitschnek szándéka volt, azon esetre, ha Görgey a komáromi vidéket el nem hagyja, előbb három hadtestét Hatvannál öszpontositani, és aztán Haynauval egyesülten ugy müködni, hogy Görgey teljesen bezárassék. De ha Görgey valóban kelet felé vonulna vissza, akkor Paskievitsch a 2. és 3. hadtesttel, a 4. eljöttét be sem várva, elibe akart menni, hogy különösen Wisockivali egyesülését megakadályozhassa, mely utóbbit még mindig a legnagyobb közelben vélte, a nélkül hogy valami határozottat tudott volna róla.

Haynau leveléből némi határozottsággal az volt kivehető, hogy Görgey, ha általában szándéka van azt tenni, a bal dunaparton lesz kénytelen visszavonulni.

Paskievitsch tehát, hogy a magyarok mozgalmairól minden áron tudomást szerezzen, Bebutoff herceget még julius 12.én Vácra küldé a török ezreddel és a kaukáz hegységi nép két lovas századával.

Julius 13 án a 3. hadtest és vele a főhadi szállás Hatvanba ment át; a 2. hadtest Gyöngyösre jött. Wisocki kipuhatolása vagy a balszárny kitudása végett 2 század dzsidás Árokszállásra és Fényszarúra küldetett.

Julius 14-én a 3. hadtest Hatvanban maradt, a 2. hadtest Hortra vonult, a 4. Mező-Kövesden maradt, s csak később fogjuk kifejthetni, mi eszme szolgált alapul ennek.

Paskievitsch, dacára minden öndicsekvéseinek, nem volt aggodalom nélkül. Hogy ezt megmagyarázzuk, vissza kell emlékeznünk, hogy az oroszok a várt ellenség számát legalább is háromszorozták. Igy véleményük szerint bal oldalukon oly hadsereg volt, melyet körülbelől 30000 emberre becsültek Wisocki alatt és maguk előtt a Vácról jövő legujabb hirek szerint a magyar főhadsereget körülbelöl 60000 emberből állónak gondolták, levonva e számból a komáromi tartalékseregeket.

És ezek ellenében csak a 2. és 3. hadtesttel birtak közvetlenül, melynek szolgálatképes száma, a betegek és a közlekedési utak biztositására szolgáló tartalék seregek leszámitásával nem több mint 50,000 emberre rugott. Ezenkivül 4000 járműből álló szekerészettel volt terhelve a hadsereg, mely az élelmet cipelte, mert, mig az osztrák igéretek szerint Lipótváros és Nagy-Szombatból várandó szállitmányok megérkeznek, csak ebből állt az orosz sereg egyedüli tápforrása.

Most, egyelőre el kell hagynunk az orosz hadsereget, hogy a felső Dunán történő müködéseket lássuk, s egyszersmind Grabbe orosz hadtestét az országba kisérjük. Azonban előbb szükség lesz nehány szót mondani azon intézkedésekről, melyeket az oroszok Galiciával való összeköttetéseiknek fentartására tettek.

Ezen összeköttetések, midőn Paskievitsch Kassát elhagyta, hogy Miskolcra visszatérjen, a felkelők és nehány apróbb magyar csapatok által, sőt a Marmarosban hátra maradt Kazinczy által is fenyegettettek, ki ez időben a felső Tiszánál Huszt mellett gyüjtötte össze seregét, és juliusban azon parancsot kapta, hogy Munkácson felül az oroszok közlekedési útjait zavarja, mi különben elmaradt.

De sokkal nagyobb, s mindinkább közeledő veszély ag-

gasztotta őket, mely abban állott, hogy a felső dunai magyar hadsereg, ha a Haynau alatt álló osztrákoktól arra kényszerittetnék, hogy a Vág vonalt elhagyja, Balassa-Gyarmat, Losonc és Putnokon keresztül az oroszok szállitási útjába vetné magát Miskolc és Kassa között.

Paskievitsch legközelebb 10 zászlóaljat, 2 lovas századot, 75 kozákot és 18 ágyút hagyott hátra Duklán, Bártfán, Eperjesen és Kassán Selván tábornok egyesitett parancsnoksága alatt. Ehez járult még azon hadosztály, mely Beloguscheff hadából Izvidniken maradt, midőn ez serege maradékával Tscheodajeffet Tokajra követte.

Midőn aztán Paskievitsch is elhatározta, hogy Miskolctól előhalad, egyuttal oda utasitá Sacken tábornokot, ki hadtestével Galiciában maradt, hogy Strytól szintén Miskolc felé induljon, és a lázadás elnyomására minden oldalra mozgó csapatokat küldjön szét. Selvannak erre nézve Sacken parancsnoksága alá kellett helyeztetni, ki julius 12. indult meg Stryról. Sackent keleti Galiciában a dragonyosok hadteste pótolta, mely parancsot kapott Miklos cártól, hogy, mihelyt a főhad utját megkezdte Duklától, nyomuljon be.

Az első dragonyos hadosztály 18. és 24-ike közt lépett át orosz Lengyelországból Tarmagrod és Tomaszewnél, a galiciai határon, a 2. hadosztály pedig jul. 8-án érte el Lemberg tájékát.

Hadi működések a felső Dunánál. Zsigárd melletti ütközet, az osztrák főhad-erő egyesitésének megkezdése a Duna jobb partján.

Weldennek, mint tudjuk, azon szándéka volt, hogy bal szárnyával a Duna bal partján az oroszokkal szövetkezve megkezdje a támadást, mely tervet eleinte Haynau is követni látszott. Azonban, hogy kilátás és sikerrel lehessen véghez vinni e tervet, nagy részben az oroszok magatartásától függött.

Most az orosz hadtest, a mint junius 4. Miklós cár jóvá hagyását nyerte, e tekintetben jelentékeny kételyeket támasztott, melyek idő folytán az orosz jobb szárny magatartása, és

annak a főhad irányában jelentéktelen ereje által még inkább növekedtek alapjukban.

Sasz, ki eredetileg a legszélső jobb szárnyat képezte, parancsot kapott a galiciai határ hoszában a főhadsereghez közeledni és Grabbe hadteste által lőn pótolva.

Haynauban, ki általában szerette volna feleslegesnek tüntetni fel az orosz segitséget Austriára nézve, napról napra jobban érlelődött a gondolat, miszerint az oroszok működése csak oda irányul, hogy az osztrák hadsereg tevékenységét háttérbe szoritsák, ami Austria jövőjére nézve nem épen örvendetes kilátás volt, ha a kivívott győzelem után a valóság némi látszatával azt fogják mondhatni, hogy csupán Oroszország győzte le a magyarokat.

De ezt csak ugy lehetett elkerülni, ha az osztrák hadsereg működéseit az oroszokéitól teljesen függetleniték, úgy hogy az osztrák hadsereg nyomult elő a főképen ő r á nézve előnyös vonalakon, és az oroszokra csak annyiban számitott, a mennyiben ez puszta jelenléte által is mindenesetre föntartóztathatta és megoszoltathatta a magyar haderőt.

Most nem volt más eszköz hátra, mint a működési vonal áttétele a Duna jobb partjára. Láttuk, mennyi különös előnynyel bir e vonal egy osztrák hadseregre. Ez volt az, mely legközelébb esett Pesthez, és mindenek előtt azon esetre, melyet még mindig megtörténhetőnek véltek, hogy t. i. csata által Buda-Pest birtokába jutnak, politikai tekintetekből nem volt mindegy, akár oroszok, akár osztrákok viják ki e győzelmet; az osztrákokra fontos dolognak kelle annak lennie, hogy a fővárosoknál az oroszokat megelőzzék.

A Duna jobb partján működve Haynaunak is legtöbb kilátása volt a bán déli hadseregével egyesülhetni, és ezt magához vonva oly határozó erőt alakitani, mint körülbelül az egy vonalra egyesitett orosz hadseregé volt. S ez, mint könnyen megfogható, ismét nem volt közönyös dolog.

Haynau terve, működéseit a Duna jobb partjára tenni át még jun. első negyedéből volt, és mégis mindig rejtegette és a szükséges intézkedéseket főerejének egyesitésére csak jun. 18.

adta ki, hogy a szükséges mozgások junius 19. kezdődnének, a mint ez meg is történt.

Jun. 18-a volt, mint emlékezünk, azon nap, melyen az orosz főhadsereg megindult Galliciából, mialatt Rüdiger már több nap előtt megindult balfelé, a főhadsereggel csatlakozandó, Rüdiger, a kiről Welden csak kétkedve hiszi, hogy az osztrák főhadsereggel összműködött légyen.

Az oroszoknak felsőmagyarországba nyomulásával befolyásuknak is meg kellett kezdődni a magyarok mozdulataira és az osztrák működési vonalnak egy jobbratérés által a Duna jobb partjára történendő áttétele egy részről kevesbbé volt veszélyeztetve, más részről az oroszok e mozgás ellen nem is emelhettek szót.

Hogy Haynaunak oka volt tervét a magyarok előtt rejtekben tartani, mindaddig, mig csak a jobb partoni központositás meg nem történt, ez szembeszökő. De nem kevesbbé volt oka tervét egyideig az oroszok előtt is eltitkolni.

Uj működési tervének kivitelére Haynaunak nem volt szüksége a fölső Vágnál hidakra. De mégis ohajtotta ezeket, hogy barátot úgy, mint ellenséget csalódásban tarthasson.

Ezért történt, hogy Galgócot elfoglalta, és a szeredi hidakat helyreállitotta, Semptet elsáncoltotta, midőn Nagy Sándor, miután jun. 9-én az osztrákokat a bal partra visszakergette, a Vágtól megint a Nyitra felé húzódott vissza.

De mielőtt Haynau a jobb dunapartoni központositást megkezdette, de sőt mielőtt ahhoz rendeleteit kiadhatta volna, megtámadtatott a magyaroktól és e támadás a központositó vonulások megkezdése után még egyszer és még nagyobb erővel ismételtetett.

E közbeesőeseményeket kell most elmondanunk.

Görgey végtére belátta, hogy haszontalan dolog az ujonnan alakult tartalékcsapatok, és Bemnek megérkezésére még tovább is várakozni a Duna jobb partján. Junius közepén jutott eszébe, hogy végtére már meg kellene kezdeni a működést az osztrákok ellen és kiadta parancsait a harc megkezdésére.

Ennek, az általunk is ismert átalános támadási terv sze-

rint akként kellendett megkezdődnie, hogy Asbóth még junius 16-án Aszód és Sereg-Akol közt átkelve az érsekujvári dunakönyökön azon téren, mely jobbra (keletre) a Vág, balra (nyugatra) a Feketeviz és a Dudvág által körittetik, éjszakfelé nyomul előre a 2. hadtesttel, és ezáltal a 3. és 1. hadtesteknek alkalmat nyujt szintén átkelhetni a Vág jobb partjára.

A legközelebbi ütközetek tere, egy részről a Vág, alant a Feketeviz és jobban fönt a Dudvág, körülbelül egy mértföldnyi távolban vannak egymástól.

A keleti határon meg kell jegyeznünk a következő helységeket, Gutát Csallóközben az érsekujvári dunakönyöklőnél, azután a Vágnál Farkasdot, a melytől közvetlenül délre Negyed fekszik, és még fölebb a Vágnál Séllye, végre a szorosan egymás mellett fekvő helységeket, Szeredet, Szered Ujvároskát és Semptet. A távolság Gutáról Farkasdig mintegy 19000 lépés, ugyanennyi Farkasdtól Séllyeig; Séllyéről Szeredig $2^1/_2$ mrtf. (25000 lépés.)

A nyugati határon van Királyrév a Dudvágnak a Feketevizzeli összefolyásánál Farkasdtól éjszaknyugatra, azután a Dudvág mellett Hidas-Kürth Séllyétől nyugatra, azután a Dudvágnál, Hidas-Kürth és Királyrév között Felső- és Alsó-Sélly. Egy mértföldnyire Hidas-Kürth fölött fekszik a Dudvág mellett Diószeg. Diószeg Királyrévtől $2^1/_2$ mértföldnyire (27500 lépésnyire) van; a többi emlitett helységek a Dudvág mellett feküsznek e két pont közt majdnem egyenlő távolságokban elosztva. Diószegről a pozsonyi út körülbelül keleti, egy kissé délnek hajló irányban visz Galanthán keresztül Séllyére; Galantha körülbelül közepén fekszik a Dudvág és a Vág között. Ha Galantháról a főirányban egy vonalat húzunk délnek, a Vággal egyenközüleg, ez a harcteret két majdnem egyenlő félre metszendi, és keresztülvágja Pered és Zsigárd helységeket, melyek közül az utóbbi Királyrévtől keletre, az első jó fél mértföldnyire Zsigárdtól éjszakra fekszik. Peredtől éjszaknak épannyira, mint Pered Zsigárdtól, de a Galantha-Zsigárd vonaltól keletnek maradva, fekszik Deáki falu.

Séllyétől éjszakra a Pallócz és Vág-Királyfalva közti réteken válik el a Vág folyótól a Holt-Vág, egyik könyökén mocsá-

ros partokkal, melyek apró bokrokkal födvék, s a mely Pered előtt keletre, azután különbféle elágazásaival Zsigárdnál folyva el Negyed alatt végre megint a Vág folyóval egyesül; Pered tájékán a Holt Vág a Vágtól és a Dudvágtól körülbelül egyenlő távolban fekszik.

Egészben véve a Vág és a Feketeviz közötti harctér egy nagy róna, homok buckákkal ellepve, mellyek közt gyakran mocsáros rétek terülnek el. A kisded halmokon kivül födözetül csak a falvak szolgálnak, melyek kevésbbé védhetők és csak kevés oly épület van bennök, melyek erősebb állás pontot nyujthatnának, és keskeny bokros helyek, különösen Pered környékén, azután a Holt-Vág hosszában és a Vág folyóhoz lefelé Pered és Zsigárd közt.

Görgey maga még jun. 16-án nem vett részt az ütközet vezetésében. Mialatt a 2. hadtest a Vág és Dudvág közt nyomul előre, a 3. és az 1. hadtest is Séllye és Sempte felé megy előre működőleg, a 8. hadtest egy része Kosztolányi alatt a Csallóközbe nyomul előre, és ezáltal az aszódi hidat és a 2. hadtest hátát biztositja.

Már jun. 15-én fölmenesztett Asbóth egy 3 z. a. és 2 lovasszázadból álló előhadat Aszódnál az érsekujvári dunakönyök bal partjára és a Feketeviz mellett fölfelé; ez Pott tábornokot, kinek dandára Farkasdnál és Séllyénél állott, arra kényszerité, hogy 3 zászlóaljat 1 lovasszázadot és 9 ágyút egyesitsen Zsigárdnál, és hogy ezenkivül Wohlgemuth tábornokot értesitse, ki Herzinger tábornok alatt azonnal 2 z. a., 3 lovasszázadot és 12 ágyút küldött Nagy-Szombathból Diószeg felé Pott támogatására.

A következő reggelen Asbóth hadtestének többi részét átszállitotta az aszódi hidon; egy őrcsapatot küldött jobbra Farkasdra és a sereg zömével a Feketeviz mentében Királyrévre vonult. Ez utóbbit rövid csata után bevette, mivel csak gyöngén volt Pott által védve, egy osztályt ugyan ott hátrahagyott és most Zsigárd felé fordult. Itt komolyabb ellenállásra talált. 10 órakor bevette Királyrévet, és csak 12 óra után sikerült neki Pottot Zsigárdról kiverni, ki innen lassan vonult Pered felé vissza.

Mialatt Asbóth Zsigárd ellen harcolt, Királyrévnél más ütközet fordult elő.

Kosztolányi a Csallóközben reggeli 2 órakor osztályának zömével Nagy-Megyerről Pata és Bős felé ment elő; a 2. hadtest egy osztálya ugyanekkor az érsekujvári dunakönyök balpartjának mentében fölfelé nyomult.

Kosztolanyi Reischach dandárának Patason álló csapatjait reggeli 7 órakor megtámadta, azokat visszavetette, de aztán csak puszta tüzelést folytatott.

A 2. hadtest azon hadosztálya, mely az érsekujvári dunakönyök balpartján vonult fölfelé, itt az osztrákok előcsapatait, melyekbe beleütközék, visszanyomta; ezek egy Vásárút felől jött századdal megerősödtek. De ez szintén nem állhatott meg, sőt visszavonulási irányáról Vásárutra is leszorittatott. Most tehát Királyrévre kerültek, hol azt hitték hogy osztrákokat találnak. Utközben egy, Pott támogatására küldött röppentyü üteggel találkoztak, ezt magukhoz kapcsolák. Ugy találták, hogy Királyrévet nem osztrákok hanem egy magyar hadosztály tartja megszállva, melyet Asbóth hagyott ugyanott. Mivel nem volt más hátra, megtámadta az osztrák z. a. Királyrévet, és valóban sikerült is neki a falut bevenni és a Zsigárdra vivő utat, tehát a Pottali egyesülést föltalálni.

Mialatt Pott Zsigárdról Pered felé vonult vissza, ez utóbbi helynél megérkezett Herzinger tábornok Diószegről Theissing dandárának előbb emlitett csapataival. Azonnal át is vette ez a Pott fölötti parancsnokságot, megparancsolta ennek, hogy Zsigárdot vegye el ujra és a vele jött csapatokat Asbóth bal szárnya ellen vezette, a kit a Királyrévfelöl jövő ágyutüz egy kissé föltartóztatott előnyomulásában.

Herzinger visszanyomta az Asbóth bal szárnyát, s Pott bevette Zsigárdot; innen üldözni akará Asbóth jobb szárnyát, de ebben egy uj magyar hadoszlop megjelenése által jobbja felöl, meg lőn akadályozva. Ez azon seregosztály volt, melyet Asbóth reggel Farkasdról utnak inditott, s mely csak most érkezett meg, miután már Asbóth meg vala verve. Asbóth derékhada Sereg-Akolra vonult vissza, jobb szárnyának seregosztálya pedig Farkasdra és Negyedre.

Knézich, a kinek lehető lett volna az ütközetben megjelennie, nem is vett részt abban; ámbár alparancsnokai őt sürgölék, hogy keljen át a Vág jobb partjára, azt tenni ő függősége érzetében a leghatározottabban vonakodott, miután nem volt nyilt parancsa rá.

Nagy Sándor sem tett különben. Ő csak midőn délután 5 órakor, tehát elég későn, első hirét hallá Asbóth kezdetleges sikeres működéseinek, indult rohamra Semthe ellen. Hosszasb ágyuzás után rohamot vezényelt, Semthe első házai a magyarok kezébe estek, de Wohlgemuth, a ki a Perrin-dandárt itt maga vezénylé, azokat csakhamar ismét visszafoglalá. Az erre következett támadás, melyet Nagy Sándor oda ért tartalékcsapataival az osztrákokra intézett, visszaveretett. S a magyarok most már visszavonultak Patára.

Az osztrákok 16-án Zsigárdnál 42 halottat, 63 sebesültet, Semthénél 9 halottat, 40 sebesültet, összesen 154 embert vesztettek; a magyarok pedig Szerednél 79 halottat, 86 sebesültet, Zsigárdnál, a mint mondják 400 halottat és sebesültet s 200 foglyot. Azonkivül Asbóthnak a maga ágyúi közül 3-at, s 3 mást, melyet eleinte az osztrákoktól vett el. — Nagy Sándornak pedig 4 12 fontost kelle cserben hagynia.

A peredi csata.

Az első nap.

A junius 16-dikai ütközetek eredménye a magyarokra nézve nem volt épületes, annyiból sem, hogy kitűnt, miszerint a csapatvezérek önálló vezényletre nem igen voltak alkalmasak. Görgey a 16-kai catastropha hirére elhatározta, a támadást lényegileg ugyanazon módon ismételni, de ezuttal személyesen kezelni a főparancsnokságot. Ő tehát 19-dikén Pestről Komáromba jött, s ugyanaz nap kiadta az intézkedéseket.

20-án reggel Asbóth derékhadával a Csallóközből ismét előnyomulandott a Duna érsekujvári ágán át; a jobb-szárny oszlop, mely 16-án Negyedre tért vissza, s itt megállott a hidverés födözése végett, Rakovszky örnagy alatt ugyanakkor Pered

felé nyomulandott; a 3 dik hadtest aztán szinte átkelendett a Vágon, s a 2-dikat Peredre követendette; Nagy Sándor Semthén és Szereden keresztül nyomulandott elő s végre Klapka a komáromi őrség legnagyobb részével a Csallóközben az aszódi hidat födözendette. A hadmozdulatok részleteit illetőleg a 16-ki intézkedésekre lőn utalva.

Még 16-án este jelentetett Wohlgemuthnak Szereden, hogy a magyarok hidat vernek a Vágon Királyfalván át. S valóban a 3-dik magyar hadtest jobb szárnya kisérletet is tön ez ügyben. Erre Wohlgemuth még azon éjjel egy zászlóaljat menesztett a Perrin dandárból a folyam mentében Vághára, s 17-én reggel egy másikat küldött utána egy 6 fontos ágyúüteggel. Később, miután a Jablonovszky dandárának egy része Galgócról Szeredre vonult, maga is eltávozott a Perrin dandára többi részével Szeredről, s megjelenése Vágh-Királyfalvánál megzavará Knézich hid-épitését.

19-án megkezdődendettek a mozgalmak az osztrák sereg összpontositására a Duna jobb partján; Wohlgemuth pedig azok födözése végett a Felső-Vágot őrzendette, s az ellenséget, a mely itt elő nyomulni próbálandott, visszaverendette. Wohlgemuth erősitésére junius 18-án és 19-én a Paniutine osztálya Szencen keresztül Diószegre mozdittatott. Herzinger tábornok, a kinek ott állt az Alsó Vághnál rendelkezése alatt a Pott dandár legnagyobb része Perednél, s a Theising-dandár legnagyobb része Alsó-Széllynél, — parancsúl kapta, hogy 18-án kémszemlét tartson, azonban ő tudni akarta, hogy immár 20000 magyar áll vele szemközt a Vág jobb partján, s azért erősitést kért; erre hozzá küldettek a nevezett dandárok hátralevő részei. 20-án Wohlgemuth a Herziger-dandárral támadásra akart indulni Negyed irányában a Pott-dandárral, Királyrév irányában a Theissing dandárral, midőn Pott Zsigárdnál keményen megtámadtatott.

20-án jókor reggel a 2-dik magyar hadtest derékhadával Aszódnál átkelt az érsekujvári Dunán, s jobb szárnyát Zsigárd, balszárnyát pedig Királyrév felé menesztette. Midőn a balszárny Királyrévet ellenállás nélkül megszállotta, Asbóth megállapo-

dott, hogy előbb Görgey megérkeztét bevárja, a ki a dispositio szerint magának tartá fen a vezényletet.

Eközben Rakovszky a 2-dik hadtest sereg-osztályával Négyedről szinte előre nyomult Zsigárdnak. Ő most legszélső balszárnyát képezé a 2-dik hadtestnek, a derékhad jobb szárnya a központtá lőn.

Rakovszky ½ 10-kor megtámadta Zsigárdot keleti oldalán, s egyszersmind az erdőcskét, Zsigárdtól éjszakra, tehát Pott háta mögött. Ennek Peredre kelle hátrálnia, de itt szilárd állást foglalt, s konokul védelmezé a falut.

Midőn az ágyúdörej Zsigárdról meghallatszott, Asbóth, nem várva tovább Görgeyre, a központot s a balszárnyat is ismét megindità. Rakovszky egyesült a központtal, mig a balszárny Királyréven át tovább nyomult Alsó-Széllynek.

Herzinger tábornok a Theissing dandárral Alsó-Széllyen keresztül nyomult elő, a Perednél küzdő Potton könnyitendő. A Theissing-dandár balszárnyának megjelenése Asbóth derékhada egy részét rendetlen futásnak inditá, melyben Görgey Aszódról Zsigárdra vonultában találá.

Görgey Aszódnál még Klapkára várt, ki őt egy 18 dikáról kelt levelében a támadásról lebeszélé. Görgey, a mint magától értetődik, semmiféle körülmények között nem vette volna figyelembe ez iratot. Most azonban azzal menté magát, hogy az intézkedések már ki voltak bocsátva, mielőtt az iratot megkapta volna. Egyébiránt az Alsó-Vágra szükséges a támadás, hogy e folyó vonalának birtokában lehessen maradni, a mai nap mindent el fog dönteni. Könnyen észrevehetni, hogy Görgey Klapkával még mindig buvóskát játszott; valóban nem volt oka csodálkozni rajta; hogy ez őt még mindig nem értette, s hogy egyes alkalmaknál folyton uj differentiák merültek föl nézeteikben.

10 órakor Görgey utra kelt Zsigárdnak, mig Klapka a Csallóközben vette át a csapatok vezetését.

Utközben Görgey Asbóth menekvő zászlóaljaival találkozott; épen megállitásukon müködött táborkara segélyével, hogy ismét az ütközetbe vezethesse őket, midőn Asbóth megjelent, s a zászlóaljaknak födözött állást mutatott ki, hol az ellen

tüzelése ellen biztosságban leendettek. Görgey e háboritáson a a legnagyobb mértékben fölindult.

Ekközben a Theissing-dandár Asbóth balszárnyával összeütközött, s ettől először Alsó-Széllyre, aztán pedig magára Felső-Széllyre is visszanyomatott. Most Pott jobbja felől támasz nélkül látta magát, s midőn Asbóth délután $^1/_2$2-re új rohamot inditott rá két hadoszlopban, melyek egyikét Rakovszky vezénylé, az osztrákoknak föl kelle adniok a vitézül védelmezett Peredet, visszakelle vonulniok Deákira.

Innen Herzinger a Pott- és Theissing-dandárt annyival inkább tovább hátráltatá Taksonynak és Vizkeletnek, mivel a peredi csata végével a 3-dik magyar hadtestnek is megjelent egy része Negyeden át a Vág balpartján, s mivel e visszavonulás Wohlgemuthnak megkönnyitendé valamennyi erősitések odahozatalát, melyek rendelkezése alatt állottak.

Knezich 20-kán ismét vonakodott a Vágot átlépni, arra hivatkozván, hogy a 20-adikára szóló dispositiókban a 16-kára szólókra van utalás, a mi persze csak a részletekre vonatkozólag volt valóban igy. De midőn osztályparancsnokai által erkölcsileg kényszeritve lőn a Vágon átkelni, ekkor Negyeden át mégis hadtestének csak nagyobb részét vezeté, ellenben egy erős seregosztályt a Vág bal partján fölfelé a Királyfalvával átellenes vidékre menesztett, hogy ottan, hol 16-án hidat kisérlettek verni, de nem hozhattak létre, — keljenek át.

Görgey Pered és Alsó-Széllyi bevétele után délután 2 órakor a csatát teljesen félbeszakasztá, egyrészt, hogy a 3-dik hadtestnek még hátralevő részét Negyeden át magához vonja, másrészt, hogy egy további rendszabályt vihessen keresztül, t. i. a két osztály parancsnoknak, Asbóthnak és Knezichnek letételét, az elsőét, az előbb elbeszélt esemény — az utóbbiét ismét tanusitott önállótlansága miatt. E rendszabály bizonyára nem volt méltányolható, s mi több most már nem is volt szükséges Knézich önállótlansága most már, midőn Görgey helyben volt, alig árthatott valamit, s vitézsége ismeretes volt. Asbóth letétele valóságos igazságtalanság volt, igy tekintették legalább osztályparancsnokai, kik szinte elbocsáttatásukat kérték. A 2 hadtest tá-

borkarfőnöke már előbb bucsut vőn, ugy hogy 20-án este e hadtest minden fontosabb állomása ujon töltetett be.

A 2-dik hadtestet Kászonyi, a 3-kat Leiningen gróf kapta.

Nagy Sándor 20-án Semthe ellen csupán némi ágyuzásra szoritkozott.

Klapka a 20-kára szóló dispositiók vétele után Csalóköz fődözését illetőleg, 19-én Komáromnak csupán 4 zászlóalj kivételével egész őrségét kimozditotta, s 4 zászlóaljjal, 5 l. sz. Kosztolányi alatt Aszódnál, 2 zászlóaljjal, 2 l. sz. Zichy alatt Apáca-Szakállosnál, végre 2 zászlóaljjal, 2 l. sz. Eszterházy alatt Nagy-Megyernél foglaltatott állást.

Osztrák részről 19-én Csorich azon parancsot kapta, hogy Wohlgemuth mozdulatainak könnyitése végett, a Vág és Dudvág között, az érsek-ujvári Duna-ág mindkét partján nyomuljon az aszódi és sereg-akoli hid ellen.

Ő maga 2 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal és 18 ágyuval a jobb part mentében haladt, midőn a zsigárdi tüzelés meghallatszott, Vásárutról Nyarasdnak, egy mellék-hadoszlopot Alsó-Jstalon át Nagy-Megyernnk küldött, mely helység ellen a Reischach dandárának is kell vala, Patason át, nyomulnia. Az érsekujvári folyamág bal partján nem történt semmi mozgalom.

Midőn dél tájban Klapka azon jelentést vette, hogy Vásárútról Nyarasd felé erős osztrák hadoszlopok mozognak, részéről a Kosztolányi osztályával Aszódról Nyarasd felé vonult, nehogy igen közel kellessék az aszódi hidhoz a csatát elfogadnia.

Zichy szinte utasitást kapott, hogy Apáca-Szakállosról vonuljon Nyarasdra.

Kosztolányi e helyet az ellentől megszállva találá, első osztályával, 2 zászlóaljjal elfoglalt egy erdőt délnyugatra Nyarasdtól, s ez utóbbi ellen személyesen nyomult elő; midőn az osztrák lovasság a Károlyi fiatal huszárezred 3 századának neki esett, ezeket megzavará és megfutamitá, s már Kosztolányi gyalogságát hátulról és oldalról fenyegeté. Egy század öreg Hunyady-huszárnak ugyan sikerült az osztrák lovas-támadást föltartóztatni, s védelmük alatt a Károlyi-huszárok is megint összeszedék magokat, azonban egy uj támadásuk ép oly

szerencsétlenül ütött ki, mint az első összeütközés az osztrákokkal.

Kosztolányinak most gyalogságával is hátrálnia kellett; Klapka uj állást foglalt közelebb Aszódhoz; ide megérkezett a két, még hátramaradt gyalog-zászlóalj, ágyuharc fejlődött, s miután Zichy is közeledett Apáca-Szakállasról, ez az osztrákokat vissza vonulni készteté Nyarasdra.

Más pontjain Csalóköznek nem került ütközetre a dolog.

Világos, hogy az osztrákok tömegesebb s erősebb előnyomulása mellett az aszódi hid a legnagyobb mértékben veszélyeztetve lett volna.

Klapka 20-adikán este a Kosztolányi osztályát vissza rendelé előbbi állásába Aszódnál, s Zichy is visszaküldetett Apáca-Szakállosra.

A peredi csata.

A második nap.

Görgey junius 20-adikán este a 2-odik és 3-adik hadtestet a Vág és Dudvág közt Peredről éjszakra mocsáros árkok és földhányások mögé állitva, balszárnyával Alsó-Széllynek támasztá. A jobb szárnyat a 3-adik, a balt a 2-odik hadtest képezé.

Közvetlenül az eredmények után, melyek délután 2 óráig kivíva voltak, Görgey egyátalán nem kétkedett, hogy az offensiv működések 21-edikén az egyszer fölvett irányban, éjszaknak, a Vág és Dudvág között a 2-odik és 3-adik hadtesttel, ámbár ezek összesen alig tőnek 18,000 embert, — folytatandók. Nagy Sándornak ezuttal erőteljesen kelle támogatnia a támadást, Semthénél a Vág átmenetet a 3-adik hadtesttel való egyesülés végett, kiküzdvén.

Azonban este felé, s még inkább éjszaka az érkező hirek következtében mindinkább kétségeskedni kezdett Görgey, vajjon folytassa-e egyátalán a támadást, nemcsak, de sőt vissza ne térjen-e tüstént a Vág mögé.

Közvetlenül a 20-adikai ütközet végével két ord. tiszt küldetett Nagy Sándorhoz, komoly parancscsal a támadásra. Most

csakhamar jelentés érkezett Klapkától, az ő fölötte szorúlt helyzetéről a Csalóközben, — melyben ő egyszersmind 2 század öreg huszárt kért legalább, kik helyett Károlyi-huszárait ajánlkozék átadni Görgeynek. Továbbá az is hirül érkezett, hogy immár a Paniutine osztálya Diószegnél áll, s Séllye az osztrákoktól erősen meg van szállva. Minden arra mutatott, hogy Haynau jelentékeny tömegeket összpontosit a Vág és Dudvág között, hogy ő maga támadja meg a magyarokat.

Görgey most elhatározá, csak azon esetben folytatni támadását a Vág és Dudvág között, ha 21-edikén délig ő maga nem támadtatik meg, különben az osztrákok támadását Pered közelében fogadni, hogy szükség esetén Peredre vonulhasson vissza, mely a 2-odik és 3-adik hadtesteknek támpontúl szolgál, s mindkettőtől is — ami igen rosz intézkedés vala — volt megszállandó és védelmezendő.

Azon tervével, hogy még azon éjszaka a Vág mellé tér vissza, fölhagyott Görgey, mivel attól tartott, hogy a csapatok bizodalmát el találja játszani; aztán meg azon reményben, hogy Nagy Sándor komoly föllépése szerencsét hozhat magával, s vagy egészen visszatarthatja az osztrákokat a támadástól, vagy legalább sikeresen támogathatja a 2-odik és 3-adik hadtest ellentámadását. Végre legénységét már egyszer az oroszokkal akará szembe állitani, hogy saját szemökkel győződjenek meg, miszerint valódi oroszokkal van dolguk, mig eddigelő sokszorosan az volt mondva nekik, az orosz interventio csak az osztrákoktól a magyarok megrémitésére kigondolt mese, s az állitólagos oroszok nem egyebek álruhájú tótok és hanákoknál.

21-edikére külön még az határoztatott, hogy a 2-odik hadtest bal szárnya Peredről nyugatra s balra kifejtekezve, Alsó-Széllyt 2 zászlóaljjal és 2 ágyúval tartsa megszállva, de mely sereg osztály ne bocsátkozzék konok ellenállásba, hanem netaláni támadás esetén vonuljon lassacskán vissza Királyrév felé; egy másik sereg osztálynak a 3-adik hadtest jobb szárnyából, mely Peredtől keletre, s jobbra tőle volt kifejlendő, hasonló módon kelle a visszavonuláskor, Hetményre a Vág mellett, e folyam mentében mozdittatnia.

A lovasság tömegének mindkét hadtestből egyrészről a

2-odik hadtest zömének bal szárnya, s annak Alsó-Széllyen (Királyréven) levő sereg osztálya közötti térséget kelle födöznie. Visszavonulási pont a 2-odik hadtest számára Aszód, a 3-adik hadtest számára pedig Negyed maradt s Klapka megtartá föladatát, az aszódi hid födözését a Csalóközben.

Görgey valóban nem csalatkozott azon gyanitásában, hogy mindjárt másnapra támadás várakozik rá az osztrákok részéről. Ámbár az osztrák sereg összpontositása a Duna jobb partja felé 19-edike óta folyamatban volt, mégis szükségesnek vélte Haynau utóbb is, a magyaroknak a Vágnál elébe állni. Ez legjobb mód volt, nagyszerű, döntő mozdulatát homályba rejthetnie.

Wohlgemuth mindazon csapatokat vezénylé, melyek a Vág és Dudvág között rendelkezés alatt állottak. A Perin dandárt, mely 18-adikán Királyfalváról visszatért Szeredre, ő a 20-adika és 21-edike közti éjjel Szeredről ismét lemeneszté Királyfalvára és Pallócra, honnan aztán 21-edikén a folyam mentében tovább kelle vonulnia lefelé.

A Theissing dandárnak a 20-adika és 21-edike közötti éjjel Viz keletről ismét Felső-Széllynek kelle vonulnia, mig Paniutine Diószeg felől a Briánsk vadász-ezredet egy ágyutteggel Theissing tartalékhadául Hidas-Kürthre mozditá, s osztályának többi részével, melyhez 6 osztrák lovas-század adatott, hogy a főtartalékot képezze, Taksonyra vonult.

A szered semthei hidat Wohlgemuth a Perrin dandára elvonultával, leszakasztatá. Az összes haderő, mely fölött Wohlgemuth 21-edikén Görgey ellen rendelkezett, 28 zászlóaljra, 13 lovas-századra s 96 ágyura, vagy 28,000 emberre mehetett, tehát Görgeyt jóval fölülmúlta.

Csorichhoz Haynau azon parancsot menesztette, hogy 21-edikén nyomuljon erősen a Liebler- és Simbschen dandárokkal az érsekujvári Duna bal partján Nádszegen keresztül Sereg-Ákol ellen, a jobb parton, a Csalóközben azonban Aszód ellen csak demonstráljon; e parancs teljesitése elmaradt, amint látni fogjuk szerencséjére a magyaroknak.

Wohlgemuth 21-edikére a következő rendeleteket bocsátotta ki:

a jobb szárny, Herzinger tábornok, a Theissing dandárral s a Briânsk orosz ezreddel a Dudvág jobb partján Alsó-Széllyig halad, itt átkel a bal partra s Királyrév ellen nyomul;

a központ, két orosz ezred s a Pott dandár, melyeket egy orosz ezred tartalékul követ, Deákin keresztül Perednek megy

a bal szárny, a Perrin dandár, a Vág mentében Séllyén át Hetményre vonul.

A mozgalmak mind 5 órakor kezdődnek reggel.

Még nap-költe előtt megtámadta Herzinger a magyarokat Felső-Széllyben, melyet azok, valamint csakhamar Alsó-Széllyt is odahagytak, Királyrévre vonulandók vissza. Herzinger csak hosszasb pihenés után ment utánok Alsó-Széllyen át.

Nap-költe után Görgey előcsapatai is meg lőnek támadva Deákin a szövetségesek derékhadaitól, s rövid csetepaté után odahagyák a helyet.

Csak 10 óra felé nyomult elő a szövetségesek derékhada Görgey főállásának Peredtől éjszakra, s a támadást heves ágyuzással nyitotta meg. A 3-adik magyar hadtest nem hagyta magát az által megfélemiteni, sőt támadó kisérletet is tőn, a főállás homlokzatán túl, amely jelentékeny előnyhöz juttatá, ellenben Görgey jobb szárnya, a 2-odik hadtest zöme a teljes kitérésig meg lőn renditve, s mind inkább hátrafelé hajlott, úgy hogy lassankint visszavonulási pontja Sereg-Akolra egészen bal oldalára jutott. A peredi állást föl kelle adni, miután a tüzelés mintegy egy óra hosszat tartott; Perednél a magyarok ismét megállapodtak, de ez által a legroszabb még nem volt elháritva. Görgey azt vélte, hogy főhadereje bal szárnyának állása mellett vagy a jobb szárnyat jobban vissza kell vonnia, vagy a balt, a 2-odik hadtestet ismét előre kell tolnia. Egy eleve az elsőt akará legalább megkisérleni, s azért tartalék lovasságának parancsot adott az előnyomulásra a szövetségesek derékhadának jobb oldalán. Eredetileg e lovas támadást ő maga akará vezényleni, midőn szárnysegédétől, Kempelen lovas kapitánytól kit a Királyréven vezénylő tisztek iránti bizalmatlanságból ide küldött, azon jelentést vevé, hogy e hely a szövetségesek által elfoglaltatott.

Görgey most szükségesnek tartá Királyréven személyesen megjelenni, hová Rakovszky őrnagyot, egyikét a 2-odik hadtest újon kinevezett osztály parancsnokainak, 2 zászlóaljjal és 2 ágyuval erősitésül azonnal el is menesztè. A Királyrév és Pered közötti lovas-támadást Kászonyi vezénylendé.

E lovastámadás hajótörést szenvedett, s a huszárok egészen Pered mögé vonultak vissza; csakhamar aztán e falu a szövetségesek által minden oldalról megtámadtatott. A nyugati rész homlokzata ellen Paniutine intéze rohamot, a keleti rész homlokzata ellen a Pott dandár, a keleti oldal ellen a Perrin-dandár, mely Hetményen át előnyomult, s az ott álló magyar seregosztályt elüzte; végre a nyugati oldal ellen Herzinger tábornok. Ez ugyanis, miután Királyrév elfoglaltatott, ott csak a Theissing dandárt hagyta, s a Briänsk orosz ezreddel s a lovassággal balra Paniutine támogatására ment.

A Briänsk-ezred 3 első zászlóalja egy erdőcskéből Peredtől nyugatra a 2-dik hadtest honvédjai által élénk puskatüzzel fogadtatott, s megszeppent. Azonban vezérük által serkentve, csakhamar ismét előnyomultak, s Paniutine hasonlót tőn. Miután a huszároknak is visszaveretett az osztrák vasasok és orosztüzérek által egy támadásuk, s a támadók folytonos előnyomulóban maradtak, a 2-dik hadtest honvédjei Perednek egész nyugati oldalát odahagyták a nélkül hogy komoly ütközetbe bocsátkoztak volna, s megállapodás nélküli és fejetlen futásban kerestek menedéket, mely őket a negyedi hid mellett, — melyet sietségökben észre sem vettek — el, egész az érsekujvári Duna ágig hozta Guta átellenébe, a hol velök később viszonttalálkozandunk.

E zászlóaljak futását, melyek nagy porfelleget vertek, épen akkor vette észre Görgey, midőn Királyrévről Perednek visszatért. Királyrévnél csak némi intézkedéseket tön Görgey Theissing támadása esetére, s meggyőződött, hogy a visszavonulás az aszódi hidon át nincs veszélyeztetve. Midőn Görgey Peredre érkezett, Kászonyi épen még egy hasztalan kisérletet tőn a falu nyugati részének 4 nyomoruságosan összeszedett hiányos zászlóaljjal isméti megszállására. Miután e kisérlet meghiusult, minthogy az ellenség már a templomig hatolt a falu kö-

zepébe, s minthogy Perrin a keleti oldalról rakétákat szórt rá, melyek a benne való tartózkodást fölötte veszedelmessé tették, Görgey Leiningennek is, a ki a 3-dik hadtesttel a falu keleti részében még mindig tartá magát, parancsot adott, a visszavonulásra, de csak Zsigárdig. Zsigárdnál igyekeznie kellett a 2-dik hadtestnek Peredről hátraló osztályait is ismét összeszedni. Kászonyi lovasságával s még rendelkezésére álló 4 zászlóaljával Leningent balról födözendé; Görgey maga pedig újra Királyrévre ment, hogy e pont visszafoglalását személyesen vezényelje. Még nem vélt mindent elveszettnek, még mindig reménylé, hogy Nagy Sándor Szerednél a Vág jobb partján a szövetségesek háta mögött megjelenendik, s jótékony fordulatot idézend elő.

Miután Görgey Királyfalvára ért, erőfeszítéseinek, melyekhez a Rakovszkyéi, a Kempelen kapitányéi s néhány más tisztéi járultak, a csekély bátorság dacára, melyet itt a honvédek és huszárok nagy része kifejtett, sikerült a Theissing dandárt a Dudvág jobb partjára, Tallós és Alsó-Szélly felé visszavetni.

Mig Leiningen Zsigárd és Pered között új állást foglalt, s Kászonyi balról hozzá csatlakozott, mig Wohlgemuth Pereden keresztül délnek a magyarok után ment, Herzinger hirül vevé, hogy a magyarok hevesen megtámadták Királyrévet, s a csapatok egy részét, melyeket Pered ellen vitt, Theissing támogatására azonnal Királyrévnek meneszté. De alig voltak ezek úton, midőn már is hirül jött, hogy Theissing egészen kiszorittatott Királyrévből. Most Wohlgemuth rendeletére Herzingernek az általa Pered ellen hozott csapatok összes még hátralevő részével Királyrév felé kelle indulnia, hogy Theissinggel egyesülve ezt visszafoglalja.

Herzinger később jött, hogysem ezt végrehajthatta volna, főleg, miután utközben Kászonyi által a lovassággal ismételve megtámadtatott s ezáltal föltartóztattatott. Ez által azonban Kászonyi Leiningen bal oldalának födözését mulasztá el, kinek új állása ellen most Paniutine, Pott és Perin egyesült erővel nyomultak elő. Leiningennek csakhamar nemcsak a zsigárdi állást, hanem magát Zsigárdot is föl kelle adnia.

Ennek hirére Görgey, miután Nagy Sándor működésének semmi jele nem akart mutatkozni, 4 óra tájban elrendelé az általános visszavonulást, egyrészről Farkasd-Negyedre, másrészről Aszódra.

Pott és Perrin a 3 dik magyar hadtestet nyomban követték, Paniutinenak balról kelle megtámadnia, s ha csak lehetendett a Vágtól tovaszoritnia; azonban a holt Vág egyik ágától mozdulataiban föltartóztatva, elkésett e föladat végrehajtásával. Leiningen a két osztrák dandár ellenében mégegyszer megkisérlé Zsigárd és Farkasd között állást foglalni. Midőn ez neki nem sikerült, estve megkezdé a visszavonulást a Vág mögé, mig utócsapata Farkasdot még egy ideig védelmezé, de melyet Pott által kényszeritve, este 8 órakor szintén föl kelle adnia. Erre junius 22 én reggelig még erősen tartá Negyedet, melyet az osztrákok csak elvonúlta után szállottak meg.

Királyrévet, miután a magyarok odahagyták, Herzinger megszállotta; de mivel ez csak a Theissing dandárnak isméti magához vonásával foglalkozék, a 2-dik magyar hadtest visszavonulását Sereg-Akolra háboritlanúl végezheté.

4 órakor délután megérkeztek az első szekerek az aszódi hidhoz, aztán sebesültek és szétugrasztottak jöttek, 7 órakor este végre megjött a 2-dik hadtest eleje a hidhoz.

Szerencséjére a magyaroknak Csorich, tartalékainak távolsága miatt, nem vélte lehetségesnek, Haynau 21-dikére kiadott rendeletének teljesítését. Sőt megelégedett azzal, hogy délután nehány zászlóaljjal ismét előre hatoljon a Csallóközben, s miután Klapka előcsapatait Nyárasdról és Alsó-Istalról elüzte, e helységek alá vonult, mig Klapka Kosztolányi hadosztályával Aszód előtt, s a Zichy osztályával Apáca Szakállosnál állt.

Csak 7 órakor este fogott Csorich a támadáshoz, melyet egy óra hosszant tartó ágyuzással nyitott meg, az erre következő lovastámadás s az osztrák ágyúütegek előnyomulása megrenditék a magyarokat, azonban a Klapka s nehány dandár öreg huszár elhatározottsága, kiket Görgey, 7 és 8 óra között Aszód alá érkezvén, rendelkezése alá bocsátott, lehetővé tette, az ütkö-

zetet jelentéktelen tévesztéség nélkül alkonyatig húzni s igy a 2-dik hadtest átkelését a hidon teljesen fődözni.

Nagy Sándor 21-dikén sem tön megint semmi komolyat.

A csata eredményei.

Az osztrákok junius 20-án és 21-én Perednél halottat 2 tiszt-, és 89 embert, sebesültet 9 tiszt- és 236 embert, hiányzót 2 tiszt- és 120 embert —; az oroszok halottat 3 tisztet és 31 embert, sebesültet és hiányzót pedig 10 tisztet és 121 embert vesztettek —; azonkivül még az osztrákok a Csalóközben 1 tisztet és 37 embert vesztettek; a szövetségesek összes vesztesége tehát 661 embert tesz, kik között mintegy 532 halott és sebesült. Miután minden bizonynyal volt 30000 emberük a csatában, az összes veszteség $^1/_{45}$ részét —; a halottak és sebesültek összege pedig $^1/_{56}$-át teszi az egésznek, ez tehát rendkivül csekély.

Sokkal nagyobb volt a magyaroké. A 3-dik magyar hadtestnek 4 tiszt és 77 közlegény halottja; 7 tiszt 111 közlegény sebesültje; 1 tiszt és 324 közlegény hiányzója volt; a második hadtest összes vesztesége junius 16-dikától junius 21-dikéig bezárólag 2602 emberre s 9 ágyúra tétetik. A Csalóközben Klapka a junius 20. és 21. napok alatt 45 halottat, 62 sebesültet és 195 hiányzót vesztett. E szerint a magyarok veszteségét is a 2 napi peredi csatában csak mintegy 500 emberre, vagyis $^1/_{40}$ részre tehetni; ellenben a hiányzók, azaz az épen elfogottak, szökevények és szétugrasztottak száma az összes veszteséget az igénybe vett összes haderőnek mintegy $^1/_8$-ára emeli, vagyis legalább 2500 emberre.

De az anyagi veszteségnél sokkal jelentékenyebb volt erkölcsi vesztesége a magyaroknak. Levertség fogott el vezért, katonát, s annak következtében annál háboritlanabbúl létesitheté Haynau azon már megkezdett sereg-öszpontositást, mely már magában nyereség volt, a mint egy pár nap alatt kitünnie kellett.

Az osztrák főhaderő összpontosítása a Duna jobb partján.

A Haynau dispositiója szerint a Benedek dandára a 4-dik hadtestből, junius 19-kén Trencsényből Vág-Ujhelyre, 20-kán Kosztolányra és Pösténye, 21-kén pedig Galgócra és Nagy-Szombatra ment, s 22-kén ott maradt. A Jablonovszki dandára, mely 21-kén Galgócnál állt, 22-kén onnan Szeredre vonult. Továbbá az utóbbi napon a Pott dandárra Negyednél állt, sereg osztályokkal Séllye alatt és Guta átellenében; a Perrin dandára Pott mögött Farkasdnál; a Paniutine derékhada s a Lederer dandára Zsigárdnál; a Theissing dandára pedig egy orosz ezreddel Királyrévnél, előcsapatokkal Sereg-Akol felé.

23-kán a Theissing dandára Eperjesre vonatott az érsekujvári Dunánál, Perrin Királyrévre, Jablonovszki Hidas-Kürtre, Paniutine osztályát Alsó-Széllynél összpontositá.

A doborgázi Dunarévben 3 gőzös volt fölállitva; ezeken 24-kén Perrin, 25-kén pedig Theissing és Jablonovszki, akik lassankint oda mozdittattak, átszállittattak a Duna jobb partjára. 26-kán Magyar-Óvár mögött álltak összpontositva. Szint oda jött ugyanaz nap egy Nagy-Szombaton hagyott zászlóalj hiján a Benedek dandára is, mely lassankint Galgócról elvonult, s 22-dik 24-kén a vaspályán Nagy-Szombatról Pozsonyba szállittatott, honnan aztán Magyar Óvárra vonult.

Lederer lovas dandára, s a 4-dik hadtest tüzérsége Cseklészen át Pozsonyba ment, onnan pedig Rajkán át Magyar-Óvárra, mely helyen mármost junius 26-kán az egész 4-dik hadtest együtt vala.

Paniutine osztálya, Alsó-Széllyről junius 25-kén Pozsonyba ért, s 26-kán Rajka alatt a 4-dik hadtest mögött foglalt állást.

Ellenben az 1-ső hadtest — a Schlické, — 26-kán a 4-dik előtt összpontosúlt Mosonynál, előcsapatával Ötevény felé, s a Reischach dandárából egy bal oldali seregosztálylyal Hédervárnál a Szigetközben.

A 3-dik hadtest a sereg jobb szárnyaúl volt rendeltetve.

A Dossen- és Veigl-dandárok belöle junius 23-kán Nagy-Cenknél gyülekeztek össze, 24-kén Szent-Miklósra és Szerdahelyre, s innen 25-kén a Wolff dandárral egyesülve Kapuvárnak mentek. A Schneider (előbb Wyss) dandár azalatt Vittnyédről Veszkény- és Szárföldre vonult, s 26-kán Csornára ment. Ugyanaz nap a Wolff előcsapatdandára attól jobbra megszállotta Arpást a Rába mellett, Dossen és Veigl Egyedre mentek. A Gerstner dandára, mely a jobb oldal födözetéül volt rendeltetve, 23-kán Kövesdnél vala, 24-kén elérte Csapodot, 25-kén Mihályit, s 26-kán Szányt.

26-kán tehát a 3-dik hadtest egy irányban állt az elsővel, s azzal a bal szárnybeli Schneider dandár által volt összeköttetésben.

Az első hadtestbeli Simbschen könnyü dandárból, s a 4-dik hadtestbeli Lederer Károly nehéz dandárból egy tartalék lovas osztály alakittatott Bechtold altábornagy alatt, a helyett a Benedek előcsapat dandár s a Jablonovszki dandár a 4-dik hadtest egy osztályává egyesittetett Lobkowitz herceg alatt.

A 2-dik hadtest rendeltetése volt, a Duna bal partján maradni, hogy itt eleve a Csalóköz s az Alsó-Vág védelmét átvegye, később pedig a Grabbe orosz hadtestével egyesülten, kinek levonulására még mindig számitva volt, Komárom bekeritéséhez lásson.

A Pott dandár tehát már junius 23-kán elfoglalta a Farkasdtól föl Szeredig huzódó vonalat, a Liebler dandár pedig a Csalóközt, s szemmel tartá a Vág vonalt, mindjárt az érsekujvári Dunába ömlésénél.

Igy Haynau junius 26-kán készen volt Győr megtámadására, s az előnyomulásra Komárom ellen. A Duna jobb partján amily nagy aggodalmak uralkodtak működéseinek utjamódja iránt a főhadiszálláson s a főbb osztrák parancsnokok között, úgy bizott maga Haynau, ügyében. „Hat hónap alatt mondá, vége van a háborúnak“ s Ferenc József császárnak, aki most Magyar-Óvárra jött, hogy a működések megnyitásánál ugyanoly módon jelen legyen, mint Miklós seregének átkelésénél a Karpáthokon, — nyiltan megfogadta, hogy a félelem szavára nem fog ügyelni.

De mielőtt Győr bevételét elbeszélnők, előbb után kell pótolnunk, hogy mi történt magyar részről junius 21-től 23-dikáig.

21-kén este Görgey Aszódról Gutára kocsizott; itt megtudta, hogy túlnan, az érsekujvári Duna bal partján, ott állnak ama zászlóaljak töredékei, melyek Pered alól korán megfutva, a negyedi hidat elnézték. Nagy bajjal szállittattak át a Csalóközbe.

Még mindig tartott Görgey tőle, hogy az osztrákok a Felső-Vágnál az oroszokkal egyesülve támadólag akarnak föllépni. Hogy Nagy Sándor tevékenységének semmi jele nem volt, megerősité aggodalmában. Ő ugyanis azon véleményben volt, hogy mig Wohlgemuth őt a Vág és Dudvág között délnek visszanyomta, Haynau egyidejüleg, talán Szerednél, jelentékeny erővel a Vág bal partjára ment, s Nagy Sándort a sereg maradványától egészen elvágta. Összpontositásról a Haynau seregében, még csak nem is álmodozott.

Ő tehát 22-kén reggel haladék nélkül Tót-Megyerre ment a 3-dik hadtesthez, hol persze aztán megtudta, hogy aggodalmai alaptalanok voltak, s Nagy Sándor működés hiányának oka csupán tevékenysége hiányában rejlik.

De ha az osztrákok még nem kezdték is meg a támadást a Felső-Vágon, Görgey még is mindig igen hitte, hogy mielőbb meg fogják kezdeni, amiben különféle jelentések, mintha jelentékeny tömegeket vonnának a folyamon fölfelé, őt megerősiték. Az ő támadása meghiusult, s nem is hitt hozzá juthatni, sőt inkább most tisztán védőleg akará magát viselni, s erre nézve kiadá a rendeleteket; az első hadtest Köpesdnél és Mocsonoknál maradt, a 3-dik Tardoskednél és Tót-Megyernél, a 2-dik egyelőre Gutánál hagyatott, hogy előbb szedje össze magát, s a 8-dik Kosztolányi alatt a Csalóközt oltalmazá.

E szerencsétlen elszakgatási intézményeket oly elégségeseknek tartá Görgey egy oly folyam vonal védelmezésére, mint a Vág, hogy részéről Pestre vélt mehetni, ahol, mint vélé, jelenlétére most nagyobb szükség van. Ő ugyanis a junius 21-dik és 22-dik közötti éjjel azt is megtudta, hogy az orosz főhadsereg tényleg átlépte a Kárpáthokat s betört Felső-Magyarországba.

Gutáról, hová a 2-dik hadtestet megszemlélendő még egyszer elment, 23-kán Görgey előbb Tatára utazott, s hosszasb ott mulatás után a központi hadműködési irodában, innen Pestre, hová junius 24-kén érkezett meg.

Junius 26-kán Pesten miniszter-tanács tartatott. Wysocki első tudósitásai, szükségessé vált gyors visszavonulásáról, megérkeztek. Görgey belátta most, hogy többé nincs idő tovább főznie terveit az april 14-dik határozatok ellen, sőt inkább még csak arról lehet szó: fegyvert ragadva a külellenséggel szembeszállani, mire nézve azonban még csak nem is gondolt sikerre, sőt csupán dicsőséges bukást forgatott szeme előtt. E végső tusában minden erő Ausztria ellen fordittatandott, ez ellen intéztetendett csapás csapásra. Hogy ezt ki lehessen vinni, a meddig csak lehetendett Komáromnál kelle maradni; e szükségességet ő tehát kifejté a miniszter-tanácsban; továbbá azt kivánta, hogy a nemzet ne hagyassék tovább homályban valódi helyzetéről, sőt inkább a kormány egy proclamatiója által haladék nélkül fölvilágositassék, miszerint élet-halálharc forog kérdésben, amelyben persze semmi egyéb nem lesz megmenthető a becsületnél. Végre ismételve kivánta Görgey, hogy a kormány tagjai személyökkel álljanak jót az ügyért, melyet képviselnek, s ennélfogva menjenek a sereghez Komáromba.

Ez utóbbi egyszerüen elvettetett, ellenben a többi pontra nézve Görgey helyesléssel látszott találkozni. Azonban igen kétkedett, hogy ez is csakhamar meg ne változzék, miután a miniszteri tanács jócska számu palack mellett tartatott.

27-kén Görgey elhagyá Pestet azon szándékkal, miszerint seregét most a Duna jobb partján egyesitse, támadólag menendő az osztrák seregnek — amint képzelte — gyöngébb része ellen a folyam ezen részén.

Azonban Tatára érkezve, megtudá, hogy az osztrák főhaderő, a támadásra készen össze pontositva van a Duna jobb partján. Most a védelemre való tekintet tevé szükségessé a magyar hadseregnek, a jobb parton, azon egyesitését, melyet Görgey eredetileg a támadásra tervezett.

Győr bevétele az osztrákok által.

A dispositiók, melyeket Haynau a táborozás megnyitására, Győr elvételére kiadott, a következőket rendelék:

A 3-dik hadtest vagyis a jobb szárny kerülje meg strategiailag a győri állást bal oldalról, s e végre junius 27-kén a derékhaddal Arpásnál, a Gerstner jobb szárny dandárral Marcaltőnél, a bal szárnynyal a Schneider kapocs dandárral pedig a 27-dik és 28-ka közti éjjel Bodonhelynél keljen át a Rábán.

Miután ez megtörtént, maradjon a Gerstner dandár Lesházánál a pápai uton jobb oldali födözetül; a derékhad vonuljon 28-kán Szent-Mártonra, vagy ha netalán ütközetre kerülne a dolog Győrnél, — éjszaknak Táplánra, a győr-székesfevári uton; a Schneider dandár okvetetlenül menjen 28-kán Ménfőn át Csanákra.

A 4-dik hadtest közelebbi megkerülésére van szánva a győri állásnak. 27-kén elmegy Lebényre, s előcsapatát Enesére mozditja, igy az első hadtesttől balra s a 3-diktól jobbra állást foglal, 28-kán aztán Rába-Patonánál átkel a Rábán, s a Schneider dandárral egyesülten a magyarok bal oldalára kerül, kiknek állását Győr mögött Szabadhegynél lenni föltételezték.

A Bechtold dandár követi a 4-dik hadtestet, a Paniutine osztálya a főágyutartalékkal Lebénynél áll meg.

Az 1-ső hadtest végre 28-kán Abdán át megtámadja a győri állást homlokban.

Junius 26-ig nem is gyanitá a központi hadműködési iroda, hogy Haynau főhadereje összpontositva van a Duna jobb partján. Most azonban nem maradhatott tovább titok, hogy csakugyan valami támadás készül az osztrákok részéről Győr ellen, egyesitett erővel.

A Rába vonalon a magyaroknak csak 7-dik hadtestök vala Pöltenberg alatt, mely május elején békésen és otthoniasan letelepedett a városban és körülötte, s fölebb a Buda bevétele óta Székes-Fehérváron át oda küldött Kmety hadosztály, mely az osztrákok fenyegető intézkedéseire Marcaltő köré összpontosult, s a hidakat a folyón leszakasztá.

Egy junius közepén Komáromból hozzá küldött erősités betudásával, Pöltenbergnek Győrnél 12 zászlóalja, 18 lovasszázad, s 47 ágyúja vala, Kmetynek pedig Marcaltő tájékán hatodfél zászlóalja, 8 lovas-század s 17 ágyúja. A magyarok összes hadereje tehát a Rába vonalon 17½ zászlóaljra, 26 lovasszázadra s 64 ágyúra, — legfölebb 18,000 emberre ment.

Ez a csekély erő még csak távolról sem állhatott komolyan ellent 60000 embernek, kiket legalább Haynau ellenök akart inditani, kivált azon állásban a Rába-vonalon, melynek sajátságait és gyöngeségeit ismerjük. Győr elsáncolására nézve junius elejétől mindenesetre ismét történt valami, de koránt sem annyi, a mennyi történhetett volna. S ha mindent megtettek volna is, az mind nem használhatott volna semmit. Az egyetlen remény, Győrnél előnyt vivhatni ki, — abban feküdt, hogy a csapatok legnagyobb része a Vág-vonaltól ideje-korán Györbe volt szállitható, hogy ne talán a folyam által még elválasztott osztrák hadosztályokat külön-külön megverje.

Junius 26-dikán tehát a központi hadműködési-iroda elrendelte, hogy a 2-dik hadtest, egy seregosztályt hagyva hátra a Vág szemmeltartására, Gutáról Érsekujvárra vonuljon. Innen aztán csak 27-én hivatott Komáromba. Kitűnik innen, hogy 26-án a központi-hadműködési-iroda még mindig nem volt tisztában ügyével, talán még mindig puszta demonstratiót hitt a Rábánál, mig a fő-összeütközést a Vágnál gyanitá; az 1-ső hadtestnek 27-én, őrségeket hagyva a Felső-Vágnál, Komjáthinál kelle összepontosulnia, a 3-dik hadtestnek pedig Érsekujvárra kelle vonulnia.

A Gerstner-dandár az osztrák 3-dik hadtestből, a 26-dika és 27-dike közötti éjjel nehézségekre talált Marcaltőnél a hidverésre nézve. Ő tehát 27-én reggel 2 órakor fölebb, Vár-Keszőnél verete hidat. 8 órára az elkészült, s a hidfőszerű töltés, mely itt a Rába jobb partján fekszik, osztrák vadászokkal meg volt rakva immár, midőn Kmetynek egy mellék-seregosztálya fölfedezé. Ez azonnal Marcaltőre vonúlt vissza.

Gerstner tehát átkeleszté dandárát s Marcaltőnek vonult. Kmety ezt közeledtére ellenállás nélkül odahagyja, Thászi falvánál foglalandó állást, a pápai út mellett.

Schütte tábornok osztályparancsnok, a ki maga vette át a Gerstner-dandár vezényletét, a hidat Vár-Keszőtől Marcaltőhöz szállittatá, aztán a dandárt két csatarendben meneszté előre, az egyiket osztályhadoszlopokban, előtte ágyúütegekkel, szárnyain lovasfödözet alatt, a lovasság többi részét pedig tartalékúl, s 4 órakor délután megtámadá Kmetyt, kinek gyalogsága részint a faluban, részint oldalvást állt tőle, lovasságának főtömege a balszárnyat képezé, s a központ előtt s a szárnyakon ágyúütegei voltak.

Dacára a heves puskatűznek, melyet a magyarok kezdének, rövididön fölforgattatott csatarendjök s az osztrák lovasság, mely szemlátomást fölülmúlá a magyarokét, 6 órakor este eldönté Kmety visszavonulását Pápára. Igy tehát Kmety el volt vágva Pöltenbergtől, s ez teljesen magára maradt.

Az osztrákok homlóktámadásukkal ezen előnyüket mindenesetre aránylag jelentékeny veszteségen vásárolták meg. A Gerstner-dandár 65 halottat s 162 sebesültet, mindössze 227 embert veszte, erejének majd $^1/_{20}$ részét.

Pöltenberg már 26-án megszállta Győrt, a mennyire védelmére jónak látta; csapatai meglehetős egyenlően voltak elosztva, mit a védvonal hosszusága, s a csekély erő mellett, mely fölött rendelkezék, nem igen lehetett szemére hányni.

Révfalut a Szigetközben a jobb szárny legszélén 2 zászlóalj, 2 lovasszázad és 8 ágyu —; Sziget külvárosát az előtte fekvő fácányossal a Duna és Rábca között, 2 zászlóalj, 2 lovasszázad és 8 ágyu —; a bécsi külvárost 2 zászlóalj, 6 lovasszázad és 9 ágyú örizé Kossuth alezredes alatt; a belvárosban, a Rába jobb partján egy tartalékcsapat állt 2 zászlóaljból s 12 ágyúból, és a kéznél levő csapatok többi része, a Lipthay-hadosztály, 4 zászlóalj, 8 lovas-század és 10 ágyú Ménfőnél volt fölállitva, Győrtől délre, hogy, ha a várost a Rábán át megtalálnák kerülni, ellent álljon.

2 zászlóaljnak, 4 lovas-századnak s nehány ágyúnak a Lipthay hadosztályából 27-én jókor reggel Téthre kelle vonulnia, az összeköttetést Kmetyvel fölkeresni. Ide délben megérkeztek, s 2 századdal, melyek a Kmety hadosztályától elszakadtak, egyesültek. Miután a Ménfőről kiküldött hadoszlop pa-

rancsnoka csakhamar átlátta, hogy az összeköttetés Kmetyvel többé nem állítható helyre s a hirek, melyek hozzá érkeztek, az immár a Rába jobb partján levő osztrákokat igen erőseknek jelezék, — még 27-én délután visszatért Szemerére. Ugyanoda küldé a 27-dike és 28-dika közti éjjel Pöltenberg a Lipthay hadosztályának egész hátralevő részét is.

Görgey, miután Tatán elrendelte, hogy 28-dikán reggel a 2-dik hadtest Komáromból Győrbe, a 3-dik Érsekujvárra, az 1-ső Húlra vonuljon, hogy Horváth Nyitra-Verebélyről, Görgey Armin pedig 29-én Thuróczból s a bánya-városokból Bácsra térjen vissza, a Garan mellett, — 28-án reggel Győrbe ment; ugyanoda sietett Klapka is, ki a peredi csata után először Komáromba, aztán pedig sulyos betegségbe esvén, hogy jobban magához jőjjön, Tatára ment.

A Wolff előörs-dandára a 3-dik hadtestből a 26-dika és 27-dike közti éjjel, miután röppentyüket szórva a gyönge magyar hadosztályra, melylyel már előbb Téthnél találkozánk, azt a jobb partról elüzé, — hidat vert Arpásnál a Rábán, mely 27-én reggel $^1/_2$ 5-re elkészült. A 3-dik hadtest derékhada tehát átkelt, s Téthnek nyomult, melyet délután ére el, miután már a magyarok odahagyták. 28-án Moltke vezérlete alatt, a ki a lebetegedett Schwarzenberg helyébe lépett, tovább folytatá vonulását Szemerének.

Itt a Wolff előörs-dandára rábukkant a Lipthay hadosztályára, mely rövid harc után kivettetett a faluból, de aztán állást fogott a Szemerétől éjszak-keletre fekvő magaslatokon, s lerontá az e magaslatok tövénél fekvő Bakony-folyás hidját. Agyútüz oltalma alatt, melybe nehány csekély lovas-csete-paté vegyült, Wolff a hidat helyreállittatá. Azonban Lipthay már egyátalán nem gondolhatott további ellenállásra. Már egyrészről délfelől közelgetett az osztrák 3-dik hadtest Wolff támogatására, s másrészről hirül jött, hogy az osztrákok nyugatra a szemerei állástól, Bodonhelynél és Babóthnál jelentékeny erővel átlépték a Rábát, s Szemerének tartanak.

Lipthay utócsapata csatározásai között Kis-Megyeren és Szabadhegyen át Hecsére hátrált.

A Babóthnál átkelt osztrák hadoszlop, mely Lipthayt há-

tulról fenyegeté, s ennélfogva visszavonúlni kényszerité, a Schneider-dandár volt. Átkelésénél a folyamon egyátalán nem akadt ellenállásra, s most éjszaknak fordúlt, a csanaki szőlők felé; itt a Szemeréről visszatérő Lipthayval találkozott, ki persze komoly csatára nem is gondolhatott, hanem be kelle érnie azzal, ha magától, visszavonulását fedező ágyútűz által, távoltarthatá.

Wohlgemuth a 27-dike és 28-dika közötti éjjel hasztalan keresett alkalmas kelemet Rába-Patona vidékén. Ámbár a folyam csak 50—60 lábnyi széles volt, sürü esőzések következtében elönté partjait, s miután a magyarok a töltést itt-ott széthányták, az ár jó-tova terjedett. E fölötti jelentésére Wohlgemuthnak — megparancsolá Haynau, a ki már az Ihászi melletti ütközetről, a 3-dik hadtest szerencsés előnyomulásáról Téthre, s a magyarok erőtlenségéről Győrnél, értesülve volt, — hogy Wohlgemuth a bécsi külváros ellen nyomuljon, balján, a Rába mentében lefelé vonván a Jablonovszky-dandárt, mely a Rábán lefelé alkalmas helyet keressen a hidverésre, hogy az összeköttetés a Schneider-dandárral helyre legyen állitva.

E parancs junius 28-án reggel adatott ki, mire Wohlgemuth, élén a Benedek-dandárral, Lesvárra vonult. Ugyanekkor Schlick parancsot vőn a homloktámadásra Abda ellen; szerencse esetén a Rábca mindkét partján, s végre a városon keresztül is előkelle nyomulnia, keletre attól a szent-iványi dombokon foglalandó állást, mig a 4-dik hadtest jobbról fogott hozzája csatlakozni.

Bechtold és Paniutine aztán Győrőn keresztül követendék őt, Szabadhegynél foglalandók állást, s várandók további utasitásokra.

Schlick előcsapata, a Bianchi dandár, 9 órakor indúlt el reggel Barátföldről az országúton, seregosztályokkal mindkét oldalán; a Sartori-dandár nyomban követte őt, mig balra Reischach a Szigetközben nyomúlt elő, délelőtt 11 órakor Dunaszeget, Révfalunak tartva, elhagyván.

Bianchi, midőn Abda faluból a Rábca-hidnak nyomult, a magyarok sáncából a Rábca-hid mögül Abdának átellenében, élénk tüzzel fogadtatott.

Azalatt azonban a Wohlgemuth előcsapata, a Benedek-dandár, a bécsi külváros sáncait annyira megközelité, hogy az abdai állás, a mely csak nyilt munkálatokat tüntetett föl, a hátulról való megtámadtatás veszélyének lőn kitéve. Kossuth tehát félórai harc után feladta azt, s a bécsi külváros szükebb kerületébe vonult vissza, miután az Abda-hid padlóit fölszedeté, s aztán fölgyujtatá. Vadászok a 6-odik vadász-zászlóaljból azonnal átmentek az égő gerendákon a Rábca jobb partjára, s az osztrák hidászok a hid helyreállitásához láttak, mely délután 3 órára készen lett.

Erre a Bianchi-dandár parancsot kapott, hogy csak a 6-dik vadász-zászlóaljat hagyja az Abda-hidnál, s nyomuljon balra Sziget külvárosa ellen. Herceg Liechtenstein Ferenc altábornagy vette át e dandár vezényletét.

Ellenben Bianchinak pótlékúl a Sartori-dandár küldetett az Abda-hidra, s aztán azon át a Rábca jobb partjára, hogy itt a Benedek dandárától balra, a bécsi külváros sáncai ellen nyomúljon. Benedek ugyanis, mihelyt a magyarok az abdai állást feladták, közelebb huzódott a Rábához, hogy itt, a hol a magyar sáncolatok egészen hiányoztak, annál könnyebben betörhessen.

Benedek erősitésére több ágyúüteg vonatott elő, s a Herzinger granátos-osztály tartalékúl ment utána két csatarendben. A 4-dik hadtest lovassága Wohlgemuth jobb szárnyára vonatott össze, a Rába felé; miután aztán a Sartori-dandár a 4-dik hadtest bal szárnyán foglalt helyet, Schlick vette át a főparancsnokságot a Rába ésRábca között.

Sartori előnyomulásakor a 6-dik vadász-zászlóalj is lefelé vonúlt, balra tőle, a Rábca jobb partján, tüzelése által jelentékeny alkalmatlanságot okozott a bécsi külváros sáncolatai legszélső jobb szárnyának.

Kossuth a bécsi külváros nyilt nyugati részéből lovasságával kirohanást tétetett, de az osztrák lovasság túlnyomó száma e ponton, csakhamar visszavonulásra kényszerité azt, a nélkül, hogy komoly csatára került volna a dolog. Most Schlick 42 ágyút oly módon állittatott föl, hogy azok a magyar sáncokat körülfogák, s gyilkos tüzzel áraszták el.

Mégis erősen tarták magukat a magyarok.

Azalatt azonban Lichtenstein a Bianchi dandárral sikerrel támadta meg a fácánost s Sziget külvárosát, benyomult az utóbbiba s a Rábcán át a bécsi külváros északi részébe vette magát.

Csaknem egyidejüleg Bianchival Reischach is elfoglalta Révfalu külvárosát, s helyreállittatá a mosonyi Duna lerontott hidját.

Ez aztán kényszerité is Kossuthot, ellenállásával a bécsi külváros déli részében fölhagyni.

A mellett egyszersmind még parancs is érkezett Pöltenbergtől annak odahagyására, mely más indokokból eredt. Görgey ugyanis Tatáról mindjárt Győrbe sietett, itt Pöltenberggel értekezendő. Pöltenberg nagy reményeket kötött azon ellenálláshoz, melylyel a Lipthay-hadosztály az osztrákokat netaláni megkerültökben a Rába jobb partján Ménfőnél föltartóztatandá. Most Görgey elindult Lipthayhoz, azonban, mielőtt hozzá érkezhetett volna, biztos jelentésekből megtudá, hogy hátrálóban van Szabadhegy felé, s erre parancsot adott Pöltenbergnek, Győrt föladni, mire délután 4 órától fogva minden intézkedés meg lőn téve.

Midőn Kossuth, még csak utócsapatával csatározva, a bécsi külváros sáncolatait elhagyá, a 4-dik hadtest tűzérsége, nem várva az utána menő gyalogságra, egy — s ugyanakkor a Benedek-dandár más ponton benyomúlt a magyar sáncolatokba.

A magyarok visszavonulása 2 hadoszlopban Gönyőnek történt, a hová igen kifáradtan a 2-dik hadtest is megérkezett Komáromból valamint a 8-adik hadtest egy része Szent-János alá.

Görgey maga födözé a visszavonulást a lovasság legnagyobb részével.

Különben az osztrákok sem gyorsan sem erélyesen nem üldözték őket. A különféle dandárok egyidejü benyomulása következtében különféle oldalról a városba, a csapatok megfoghatólag össze-vissza keveredtek, s előbb ismét rendezni kelle őket.

Azonban késő este a Wallmoden hadosztály még Gönyőig nyomult, melyet előcsapata éjfélkor ért el; a Bianchi-dandár némi lovassággal a Benedek-dandárból, Szent-Iványra jött; jobbra attól a mészáros-úton a Schneider-dandár Puszta-Eörkényre, Moltke pedig a 3-dik hadtesttel a szent-mártoni úton Tényőre ment; Gerstner Gyirmothra vonatott, a Rába mellett. A többi had mind Győrött és Győr mellett, s Lebénynél maradt.

Az osztrákok összes vesztesége a győri csatában csak 3 tisztet s 65 embert — tehát távol sem tőn annyit, mint az egy Gerstner-dandáré Thászi alatt, a miből látszik, hogy a hol csak ütközetre került a dolog, az osztrákok azt itt egyedül tüzérségökkel vitták.

A 7-dik magyar hadtestnek 33 halottja, 77 sebesültje, s 373 hiányzója volt.

Bármily jól voltak is az intézkedések Győr megtámadására Haynau részéről megtéve, mégis azt kell mondanunk, hogy ez az osztrákok túlnyomósága mellett, nem nagy mesterség volt, s hogy ugyane mellett rosz intézkedések is elégségesek lettek volna a cél elérésére. Igazi érdeme Haynaunak abban állott, hogy ő a nagy túlerőt meglepőleg összpontositá a Duna jobb partján, hogy ő Görgey támadása által az Alsó Vágnál az összpontositásban magát sem zavartatni, sem eltérittetni nem engedé, sőt magát e támadást használá föl, hogy a magyarokat megtartsa csalódásukban, melyben az osztrákok állása és szándékai iránt valának. A magyaroknak azonban mindenesetre szemökre hányandó, hogy oly sokáig hagyták magokat csalódásban tartatni, s ennek oka főleg Görgey legyőzhetlen hajlama volt az ide s tova utazáshoz.

Az osztrákok benyomulása a komáromi zárállásba, a Duna jobb partján.

Junius 29-én Görgey Ácsig folytatá, Czonczópatak mellett, 30-án pedig derékhadával, a komáromi hidfő előtt levő elsáncolt

táborba, — visszavonulását. Kmetyhez 28-kán azon parancsot menesztette volt, hogy Romándon és Kis-Béren át vonuljon Komáromba. Kmety 30-kán Palotánál vala már, midőn ezen parancsot megkapta. Ő tehát csakugyan megkisérlé innen Komáromba juthatni. Az őt sebesen üldöző Haynau által azonban e kisérlete, mint látni fogjuk, meg lőn hiusitva. A 3-dik magyar hadtest junius 29-kén Érsekujvárról Komáromba, az 1-ső pedig Érsekujvárra ment, honnan aztán a következő napokban szinte Komáromba vonatott.

Előcsapatait Görgey 30-kán még Ácsnál hagyta, s egy lovas sereg osztályt tovább fölfelé a Czoncó pataknál, hol azt a mészáros-út keresztül metszi fekvő Nagy-Igmándra mozditott.

Osztrák részről junius 29-kén az 1-ső hadtest a Reischach dandárral Gönyőre, a derékhaddal Szent-Jánosra vonult; a 4 dik hadtest a mészáros-úton Bőnyig, a 3 dik hadtest Szent-Mártonnak Mező Eörsre ment, a székes-fehérvári úton, a Bechtold lovas osztály Lebényről Győrőn keresztül Szent-Iványra, s a Paniutine osztály Hecsére ment; Győrött őrizetül egy zászlóalj hagyatott.

Junius 30-kán az 1-ső hadtest Lovadra és Ácsra, a 4-dik Nagy-Igmándra és Csanakra, a 3-dik Csépre és Kis-Bérre, Bechtold Bábolnára, Paniutine Bánára vonult, ahová a főhadiszállás is tétetett.

A 4-dik hadtest közeledésére Nagy-Igmándfelé, az ottani magyar lovas sereg osztály a legnagyobb sietséggel visszahuzódott az elsáncolt tábor mögé; a magyar előörs Ácsnál, ámbár az 1-ső osztrák hadtest még nem érkezett meg, követé e visszavonulási mozdulatot, miután a menekvő huszárokat osztrák lovasságnak nézte, s magát az által megkerülve vélte.

Igy Haynau julius 1-jén nemcsak a Concó vonalt szállhatta meg ellenállás nélkül, hanem előcsapataival a terjedelmes erdőségeket és falvacskákat is a patak jobb partján.

Görgey Győr elvesztése után közvetlenül tudatá ezt Kossuthtal, megmondá neki, hogy ő Buda-Pestet nem födözheti, s tanácslá neki, hogy menjen Nagy-Váradra, ha, mit jobb szeretne, Komáromba nem akarna jönni. Görgeynek, sokszor emlitett terve szerint, szándéka volt Komáromnál megállani, s innen

az osztrákokra csapást csapásra intézni; lehetségesnek, ha nem is valószinünek tartá e mellett, hogy Wysocki is hozzá csatlakozik.

Kossuth, valamint az oroszok bejövetelénél imádságokat s bucsujárásokat rendelt el, s képzeletében a népet minden megengedett, és meg nem engedetett eszközzel a haza védelmére fölkelni látta: elhatározá szintén a helységeket elpusztitani s fölégetni, s minden készletet megsemmisiteni azon vidékeken, melyeket föl kellend adni.

Görgey azon meggyőződésre jutott, hogy mindez nem használhatna semmit, s nem ütközhetni meg rajta, ha meggondoljuk, hogy neki valódi sikerhez többé egyátalán nem volt reménysége sőt vezéreszméje nem egyéb volt, mint a dicsőséges bukás. Legalább hát ne pusztittassék el még hozzá az ország is, ne fosztassék meg polgár, pór, saját szorgalma gyümölcseitől.

Midőn tehát junius 30-kán Ácson polgári biztosok jelentek meg a kormánytól, a falut fölégetni, Görgey ezt megakadályozá, s szenvedélyes fölindulással ült le Kossuthnak irandó: ő nem a kormányért, hanem a nép érdekeért küzd; ez utóbbiért egy pillanatig sem késnék a fegyvert is letenni. Egy szóval Görgey fölmondott a kormánynak.

Ugyanaz nap azonban, tehát mielőtt ez irás Kossuthhoz juthatott volna, megjelentek Komáromban Csányi László s Aulich és Kiss Ernő tábornok kormánybiztosok. Ezek tudtára adák Görgeynek, hogy a miniszteri tanács elhatározá, miszerint a főseregnek gyorsan Budára kell vonulnia, hogy Pesten át Wysockival egyesüljön, s a délt oltalmazza, ahol most a Tisza és Marosra támaszkodva az összes erőket összpontositandják.

Ha előbb, aprilis végével, május elején, legfölebb még junius elején oly elosztása a csapatoknak, miszerint összpontositás által egy ponton tulnyomóságra jussanak, a magyaroknak valódi előnyöket igérhetett vala, most már nem úgy állt a dolog. A 2 ellenséges sereg, az osztrák és orosz, oly közel voltak egymáshoz, hogy kezet foghattak egymással s csak is a magyar haderőnek megoszlása, kettőzött tevékenység által támogatva, hárithatta talán még el e mozzanatot. Görgey nézeteivel a kormányrendelet egyátalán nem egyezett össze. Elte-

kintve attól, hogy még mindig gyanitá, miszerint neki csak a rést Törökországba kellene a kormány számára nyitva tartania, meg vala győződve, — s méltán, — hogy Komáromnál még legtöbbet lehetne kivinni. De miután oly férfiak, mint Aulich, Kiss Ernő, Csányi, kik iránt őszinte becsüléssel vala, könyörgének neki, hogy áldozza föl saját véleményét oly pillanatban, midőn mindenek fölött egységre van szükség, — engedett, s megigéré, hogy a kormányrendeletnek engedelmeskedni fog, s a Duna jobb partján Budára vonuland. Azonban, tevé hozzá rögtön, julius 3-dik előtt nem hagyhatja el Komáromot, s akkor is csak azon föltétel alatt, ha Görgey Armin és Horváth, portyázó csapataikkal a komáromi őrséghez csatoltatnak.

E válaszszal a 3 küldött elhagyá Komáromot.

Ha akaratlanúl is, itt azon kérdést kell tennünk, hogy miután Görgey elutazását Komárombúl julius 3-ára vélte halasztandónak, nem számolt-e arra, hogy az események, azaz az osztrákok előnyomulása csakhamar lehetetlenné fogja tenni ezen elutazást? S minden valószinüséggel erre igennel kell felelnünk.

S Görgey várakozása, melyet föltételeznünk kell, beteljesedett.

Junius 30-ka óta a 8-dik hadtestnek 4 zászlóalja álla az elsáncolt tábor jobb szárnyán a monostori 1-ső, 2 dik és 3-dik számú főmunkálatokban s az ezek előtti nyilt védművekben; a 7-dik hadtest a 4-dik — 7-dik számú sáncokat, Uj-Szőnytől nyugatra, a 3 dik hadtest pedig a 8-dik — 10-dik számú keleti sáncokat s a hidfőt tartá megszállva, a 2-dik hadtest az elsáncolt tábor belsejében tartaléknak maradt.

Haynau elhatározá, julius 2-kán az elsáncolt tábor ellen nyomulni, hogy ezt lehető közel bekeritse, s egyszersmind az ellenség előtt az esztergomi postautat, Ó-Szőnynek, vagy valami más pontnak megszállása által, a hidfőn alul, — elvágja. Támadás az elsáncolt táborra az egyes hadtesteknek egyenesen megtiltatott. Csak ha a magyarok sáncaik e l ő t t fogadnák e a csatát, volt szabad abba ereszkedni.

Uj-Szőny falván keresztül, a hidfő körül, a sánc-táboron

belül visz a postaút O-Szőnyre. Ha az ember a tábort a postaúton nyugatra el akarja hagyni, ugy ez a 3-dik és 4-dik számu hadi művek között történik; 5000 lépésre ezektől az ácsi erdő szélét érni, mely éjszak-nyugati irányban a Dunáig nyúlik, s melyből egy kis rész még a postaúttól délkeletre esik; 9000 lépésnyire a sánctábortól a postaút a Concó patakon visz keresztül, s annak bal partján mindjárt Ács falvába lép.

A postaútból, amint az a sánctábort elhagyja, egy másik, a Duna-út ágazik ki, mely a folyam mentében fölfelé, a Monostor mellett halad, s az ácsi erdő legéjszakibb részén keresztül mintegy 10,000 lépésnyire a sánctábor szélétől eléri a Concópatakot.

A Monostor és az ácsi erdő között, mintegy 5500 lépésnyire a sánctábortól, fekszik, a Duna-úttól délre, az ácsi erdőtől egy keskeny földszalag által elválasztva, — egy kisebb berek, a Megyfa-erdő, e magaslaton a Duna- és a postaút a Concópataknál valamivel több mint 4000 lépésnyire —, miután a a postaút még egy kanyarulatot tön délre, meg ismét nyugatra, — ugyanoly távolságra vannak egymástól. A Megyfa-erdő legdélibb szögellete még 1350 lépésnyire esik a postaúttól.

Dél felé, mindjárt a 8-dik számu sánc mellett a tábort egy út hagyja el, mely 8000—9000 lépésnyire a sánc szélétől, Puszta-Csém falvacskája alatt, ezt nyugatra hagyva el, a sánctábor szélétől 12,000 lépésnyire Kis-Igmándot, s 15,000 lépésnyire a Concónál Nagy-Igmándot éri. Félutnyira Puszta-Csém és a postaút között az erdő mellett fekszik Puszta-Harkály falvacskája.

A 8-dik és 9-dik számu sáncok között föl mintegy délkeleti irányban, 5000 lépésnyire a sánctábor szélétől az ó-szőnyi szőlők alatt, melyek keletre maradnak tőle, — a mócsai ut halad. Ez Mócsát a sánctábortól mintegy 11,000 lépésnyire éri. Mócsa falva alatt éjszakkeleti irányban egy jelentékenytó, a Kerek-tó fekszik.

Az egész terület, mely itt szóban forog, dombos, s árkok által sürün át van szeldelve; az emlitett erdőkön s az ó-szőnyi és a Monostor melletti szőlőkön kivül nagyrészt gabnával van

bevetve, mely ezen évszakban elérte magassága tetőpontját, s fölötte gátolta a kilátást.

Julius 2-dikán reggel 5 órakor a 4-dik osztrák hadtest, a dispositióhoz képest Igmándról Puszta-Csémnek Puszta-Harkályra vonult elő; Csémtől jobbra az igmándi úton a Bechtold-lovasosztály, s a mögött a csémi magaslatokon a Paniutine-osztály fejtekezék ki.

Mihelyt e csapatok állást foglaltak, balra tőlök az 1-ső hadtest Ács- és Lovadról az erdőkbe mozdult elő Uj-Szőny felé, s jobbra tőlök a 3-dik hadtest, a Gerstner dandárt hátrahagyva Kis-Bérnél, — Nagy-Igmándra ment, ott egyelőre tartalékot képzendő.

Ugy 8 óra felé az osztrákok mozdulatait észrevették a sánctáborból.

Leiningen tüstént kirontást tétetett több század huszárral a sánc-tábor bal szárnyából; a Bechtold-dandár ellenök ment ezeknek, s visszaveté őket, de az üldözésben első hadvonalával, a Simbschen-dandárral a sáncok lőtávolába került, s hátrálnia kellett; a huszárok most ujonnan kitörtek, de Bechtold második hadvonala visszaveré őket.

Miután időközben a 4-dik hadtest bal szárnyát is több lovas-század és üteg kezdé fenyegetni, a Lederer-dandárnak oda kelle mennie, s még tovább balra, a Paniutine-hadosztályának kelle fölállania.

Mialatt a 4-dik hadtest előnyomult, belőle a Benedek-dandár Ó-Szőny ellen küldetett, hogy azt foglalja el s szállja meg, a Simbschen-dandár támogatandó volt Benedeket. Ez valóban visszanyomta a sáncokba a 3-dik hadtest előre mozdított hadosztályait, s dél felé megszállá Ó Szőnyt.

Az első hadtestből a Sartori-előörs-dandár a Megyfa-erdőben korán reggel magyar csapatokra bukkant, melyeket csakhamar kiugrasztott; az 1-ső hadtestnek többi dandárai ellenállás nélkül érték el az ácsi erdő keleti szélét.

Midőn most 8 órakor a 4-dik hadtest, előnyomulását a harkályi magaslatokról megkezdette: ekkor Schlick az 1-ső hadtestet előbb léptette. Bianchinak követnie kelle a Sartori dandárt. Reischach Bianchitól balra átkelt a Concó patak alsó

folyásán egy Birago féle hídon, jobbra Bianchitól a Ludvig-lovas-dandár vonult; Schneider egyelőre tartalékul maradt az ácsi magaslatokon.

Reischach csakhamar közelében volt a monostori nyilt elősáncoknak. Ebből heves fegyvertűzzel fogadtatva egy röppentyű-üteget vőn elő, mely oly hatalmasan működött, hogy a 8-dik magyar hadtest zászlóaljai, melyek itt a sáncokban álltak, megkisérlék azt kirohanás által nyakukról lerázni. Azonban a kirohanás visszaveretett, Reischach a hátrálókat nyomban követte, hatalmába kerité az elősáncokat a homokhegyen, s saját ágyúikat a futó magyarokra irányzá.

Dél felé tehát, nevezetesen Ó-Szőny megszállása által is el látszott érve a cél, melyet magának Haynau julius 2-dikára kitüzött. Ő tehát parancsot adott az elszállásolásra. A 4-dik hadtest menjen Mócsára, Benedek tartsa megszállva Ó-Szőnyt, a Paniutine hadosztálya Puszta-Csémnél, Schlick pedig az ácsi erdőben üssön tábort, Bechtold végre menjen a 4-dik hadtest után Mócsára.

Azonban a dolog egész más fordulatot vőn, s a harc megujult.

Klapka egy rövid szabadsági utazásról visszatérvén Pestre, julius 2-dikán reggel Görgeyhez ment. Az utósó eseményekről beszéltek, s Görgey, mégsem hagyhatván föl buvóskájával, épen arra tevé figyelmessé Percelt, hogy ő könnyen meggátoltathatik Budára vonulásában, miután Haynau utósó mozdulatai oda mutatnak, hogy Haynau támadást szándékozik intézni az elsáncolt táborra, s ezt szégyen gyalázat nélkül csak nem lehet az ellenségnek csakúgy könnyen átengedni sőt védelmezni kell, — midőn az ágyúk a Duna jobb partján a sánctábornál megszólaltak.

A 2 tábornok csakhamar átment a Duna-hídon, s a hídfőn és Új-Szőnyön át Igmándnak tartottak. Jelentés a csapatparancsnokoktól a közelgő csatáról nem érkezett, midőn Görgey szállását a Duna-híd közelében, elhagyták. Útközben megegyeztek abban, hogy Görgey a jobb, Klapka pedig a bal szárny vezényletét vegye át. Az elsáncolt táboron kivül eszerint elváltak, s Görgey a homokhegy, Klapka pedig Ó-Szőny felé lovagolt.

Midőn Görgey az ácsi posta-úton túl vala, egy menekvő csapat-rajjal találkozott, a 7-dik hadtestből, melyet reggel Pöltenberg az ácsi erdő felé mozditott elő, s most Schlick jobb szárnya előzött; a homokhegy felé mindinkább szaporodtak a futamodók, s midőn Görgey őket föltartóztatni igyekvék, a Duna-partra vivő lejtőkön bocsátkoztak le, a folyam keskeny szélén a sánctábor oltalma alá jutandók. Görgey megelőzé őket a sánctáborban, hogy a part-szél hosszában 2 ágyút állittasson elő, s a futamodókat kartácsokkal fogadja, mi á tal azok ismét fölüzettek a part lejtőjén. Az 1-ső és 2-dik számu sáncok mögött huszá roktól fogadtattak, kik őket összeszedék.

Midőn Görgey az emlitett célból a sánctáborba ment, a Monostoron levő elő-művek még a magyarok kezeiben voltak, de midőn visszatért, épen elfoglalta már Reischach e műveket, s azoknak ágyúit a futó őrségre irányozta volt, melyet nagy nehezen birtak a huszárok összeterelni.

Az egyátalán Görgey szándéka ellen volt, hogy reggel, midőn az osztrák támadás kifejlődött, az osztályparancsnokok a táborból kirohantak.

Ellenben nem is akará a művek egyikét sem az ellenség kezei között hagyni. Minthogy a 7-dik és 8-dik hadtestbeli csapatokkal egyeleve semmi okosat nem lehete végrehajtatni, Rakovszky őrnagyot vette elő, a 48-dik honvéd zászlóaljjal a 2-dik hadtestből, s meghagyá neki, hogy a Reischach ellenében elvesztett elő-műveket foglalja vissza. Rakovszky előnyomult, s osztályának hátralékát maga után voná.

Pöltenberg is összeszedé a 7-dik hadtestből az összes gyalogságot, melyet csak összegyüjthetett, Rabovszkytól balra az ácsi úton nyomulandó elő.

Reischach azalatt parancsot vőn Haynautól az elfoglalt sáncok odahagyására, s épen ebben járt el, midőn Rakovszky rátámadott, Reischach visszavettetett, s Rakovszky egész osztályával utána eredt a Megyfa-erdő felé.

Minthogy egyszersmind az ácsi úton is jelentékeny gyalogtömeg — Pöltenberg — tűnt elő, Haynau parancsa, a csata félbenhagyására elveszté érvényét.

Ugy látszott, mintha a magyarok most részökről hatalma

san támadólag akarnának föllépni, az osztrákok bal szárnyát vissza akarnák vetni, ezeket Győrrel való összeköttetésüktől elvágni, ezáltal a hídfő és a sánctábor bekeritését lehetetlenné tenni.

Minthogy Reischach nem volt képes Rakovszky ellenében megállani, sőt inkább ettől hovatovább a Concó-pataknak nyomatott, a Sartori-dandár s a Bianchi-dandár egy része balra vonatott, mig Schneidernek az ácsi postaúton az ácsi erdőbe kelle előnyomulnia, jobbra Ludwigra támaszkodva, a ki az erdő déli kiszögellete s Puszta-Harkály közöttt állott.

Ellenök mindjárt Pöltenberg a 7-dik hadtestet vezeti az ácsi úton elő, s minthogy Görgey a szövetségesek jobb szárnyán már semmi csapatot nem vesz észre, miután a Paniutine-osztály s a 4-dik hadtest már födött táboraikba tértek Csémre és Mócsára, — ő is kimozdítja a 2-dik hadtestnek még hátralevő részét a sánctáborból. Pöltenberg most tovább nyomulhat balra Puszta-Harkálynak, s a Schneider és Ludwig dandárok mintegy 5 órakor határozottan megfutamittatnak.

Pöltenberg csapatai megszállhatják Puszta-Harkályt. 2 12 fontos ágyúüteg s az erősitésül küldött Sartori-dandár sem képes a dolgon változtatni.

A napnak, úgylátszik, határozottan szerencsésen kelle végződnie a magyarokra nézve. Hanem persze most Görgey egész erejének kifejtésével csak a Schlick hadteste állott szemben, s Haynau még ujra jelentékeny tömegeket állittathatott elö.

Midőn Schlick magát a legnagyobb mérvben fenyegettetve láta, Panintinehoz küldött, s ettől egy ágyúüteget kért; Paniután azonban, mindenkor kész a „megmentésre", egész hadosztályát ismét fegyverbe állitá a csémi táborban, s vele a puszta harkályi magaslatokra vonult.

Mielőtt ezeket elérte volna, Pöltenberg, aki erejének nagy részét az ácsi erdő és a Puszta-Harkály közötti térségen gyüjté egybe — 8 lovas-századot szedett össze, Puszta-Harkályon át az ácsi út és Ács felé törendő elő, és a Schlick jobb szárnyát a visszavonulástól elvágandó.

E lovasság elő is tört, de előnyomultában észrvette Paniutine mozdulatait, visszatért hát anélkül, hogy föladatát teljesitette volna.

Most előbb a magyarok bal szárnyához kell fordulnunk. Midőn Klapka itt megjöve, Ó-Szőnyt immár Benedek kezeiben lelé, egy a magyarokra nézve fölötte kedvezőtlen útközet következtében. Klapka a 3-dik hadtest összes csapatait a sáncok mögé voná, s eltökélve tisztán védőleg viselni magát, mig a jobb szárnyon történendők okot nem adnak neki ezen magatartás megváltoztatására, — lovasságának nagy részét Pöltenberg segélyére küldé.

Pöltenberg és Rakovszky szerencsés előnyomulása alatt az ácsi erdőben s Puszta-Harkálynak, 4 és 5 óra között Klapka is megindítá 7 zászlóaljjal Leiningent Ó-Szőny megtámadására, mig a 3-dik hadtest gyalogságának hátralevő része a sáncokban maradt. Leiningen a faluba egy elbarrikadirozott hídig nyomult, itt azonban a támadás fönakadt; a magyaroknak hátrálniok kelle, s Benedek még üldözőbe is vette őket. Egy második támadása a magyaroknak szintén nem ütött ki szerencsésebben. Csak végre egy 3-dik rohamra, melyet Klapka amennyire lehetséges volt, az erőd üteigeivel támogatott, — hagyta oda Benedek Ó-Szőnyt, mire különben az osztrák bal-szárnyon történtek nem kevés befolyással voltak.

Midőn Schlick 4 órakor nagy szorultságba jutott, Wohlgemuth is parancsot kapott, a 4-dik hadtestet Csém és Harkály irányában ismét elővezetni. Wohlgemuth épen megérkezett a mócsai táborba, midőn a fegyvertűz Ó-Szőnynél délután ujra elkezdődött, erre a Benedek támogatására azonnal megindítá a Jablonovszki-dandárt. De alig indult az el, midőn Haynaunak épen imént emlitett parancsa 5 órakor megérkezett. Most Wohlgemuth a Jablonovszki dandárt visszaszólitá, s Puszta-Harkály felé készült indulni.

A Simbschen-dandár, mely az ó-szőnyi szőlőknél állott, észrevette a 8-dik magyar lovas-dandár mozdulatát, mely az ácsi út, és Schlick háta ellen volt irányozva. Simbschen tehát, aki egyébként nem volt elfoglalva, dandárát előmozditá Puszta-Harkálynak.

Jablonovski visszahivatása, Simbschen eltávozta, Wohlgemuth elvonulta következtében Mócsáról, most már Benedek egészen el volt szigetelve, s Klapka vég-támadása ellenében

akkor, midőn mindezekről már értesülve volt, s elszigeteltségét átlátta, alig próbálhatta Ó Szőnyt megtartani akarni.

A mondottakból kitünik egyszersmind, hogy 6 óra után minden felől erős tömegek közelegtek a szövetségesek részéről Schlick támogatására, Simbschen, Wohlgemuth, Paniutine.

Midőn Görgey a szövetségesek különböző hadoszlop-éleinek közelgetését észrevette, egyszersmind hirül vevé, hogy Klapka hasztalan igyekszik Ó-Szőnyt visszafoglalni. Pedig Ó-Szőny birtoka szükséges volt, ha a Duna jobb partján a sereggel Budára akarnak vala vonulni.

Görgey, aki a 2 dik és 7-dik hadtest szerencsés működései mellett egy ideig azon gondolkozott, hogy teljes győzelmet vivjon ki, fölhagy e gondolattal; de folytatólagos erős támadásai által a jobb szárnynyal, vissza igyekszik tartani a szövetségesek csapatait Klapkától és Ó Szőnytől.

Pöltenberggel 24 század huszárt vonat össze, kikkel az Puszta Harkály és az igmándi út között nyomulna elő.

Pöltenberg előnyomúl; ekkor azonban balján megjelenik a Simbschen dandár s rátámad; Pöltenberg huszárainak bal szárnya elszakad; Görgey maga, azt ujra előre birni megjelenik e szárnyon; de mig ő a huszárok vonala elé ugrasztva, ezeknek sapkájával integet, az összevissza zajló lovas osztályok robajában egy vágást kap födetlen fejére.

Azalatt Pöltenberg huszárainak jobb szárnyát Paniutinénak, aki a Puszta-Harkálytól délre eső magaslatokat szállá meg, összes ágyuütegei fogadják, s szalasztják is meg.

Görgey parancsot ad Pöltenbergnek, hogy szedje össze lovas századait, még egyszer ismételni akarja a támadást, s azt nagyszerű tüzértámadással szándékozik összekötni.

Pöltenberg össze is szedi ismét a huszárokat. Mielőtt azonban a készületek az új csatára megtétetnének, már az osztrákok ismét visszavonultak a magyarok lőtávolából; azonkivül az ágyu is egészen elhallgatott Ó-Szőnynél, miből azt következteti Görgey, hogy a helységnek már Klapka kezei között kell lennie, s már esteledni kezdett.

Görgey is, ki különben meglehetősen meg volt elégedve a nap eredményével, abbanhagyá hát a harcot, s a 2-dik és 7-dik

hadtestek osztályainak, melyek részint a Concó patakig hatoltak, részint föntarták magokat az ácsi erdőben és Puszta-Harkálynál, parancsot adott a visszavonulásra, a sánctáborba.

Igy végződött ez emlékezetes nap. Az osztrákok halottat 5 tisztet és 131 közlegényt, sebesültekben 28 tisztet és 546 közlegényt, hiányzókban 2 tisztet és 160 közlegényt, összesen 872 embert vesztettek; az oroszoknak, kik fennen hirdeték magokat az osztrákok vagy legalább Schlick megmentőinek, veszteségük 4 halottat, s sebesültet 3 tisztet és 11 közembert, összesen 18 embert tőn. A magyarok veszteségöket maguk úgy 1500 halottra és sebesültre teszik; a 7-dik hadtest maga 557 embert vesztett.

A szövetségesek részéről julius 2-kán este az első hadtest a Sartori dandárral az ácsi erdőben, a Ludwig dandárral Harkálynál, a Schneider dandárral az ácsi magaslatokon, Bianchi Ács falvánál, Reischach a Concó patak előtt, a Paniutine osztály Csémnél, a 4 dik hadtest s a Bechtold lovas osztály Mócsánál s végre a 3-dik hadtest, mely a csatában nem vőn részt, Nagy-Igmándnál állt.

Haynau dispositiói julius 2-kán sokrészről megtámadtattak, de különösen, könnyen megfogható okokból, az oroszok által; mivel tudniillik nekik Haynau minden ütközetét úgy tetszik föltüntetni, mintha ezek csupán a Paniutine hadosztálya által lettek voltak megnyerve, s annak jelenléte, s erélyes föllépése nélkül, 18 embernyi veszteséggel, menthetlenül el lettek volna vesztve.

Voltaképen csak az tünik ki, hogy Haynaunak azon nehézségekkel kelle küzködnie, melyek akármely hadvezér előtt fölmerülnek, aki egy hadsereget, s egy sánctábor — s több vizmosás — környezte erődet be akar keriteni, ha nem háromszor vagy többször akkora erővel rendelkezik. Hogy az ácsi erdő egész területét csak az első hadtesttel szállotta meg, az csak dicséretére válik, mert egy erdőre sok csapatot forditani, valóságos pazarlás. Persze, hogy aztán az erdőben puszta védelemre kell szoritkozni, s azt a támadásra csak annyiban vehetni igénybe, amennyiben e célra, annak oltalma alatt a hadtömegeket észrevétlenül gyüjthetni össze; s ez ellen nyilvánvaló hiba

követtetett el, főleg a Reischach dandár előugrasztása által. Egy másik hiba Benedek elküldése Ó-Szőnyre volt. Ez helytelen sokat akarás volt.

Különben Haynau főhadereje a részéről szándékolt ütközetre épen a legalkalmasabb ponton, t. i. az ácsi erdő s az igmándi út között volt egyesülve. Itt a 4-dik hadtest, a Paniutine hadosztály s a Bechtold lovas osztály mellett a 3-dik hadtest is fölhasználtathatott, ha csak tartalék gyanánt is. S az erők ez egyesitése, amennyire egyátalán emberi előrelátás használ, bármely nem Haynau által szándékolt csata esetére is elégséges leende. Mert vagy elkövetik a magyarok, maguk lépve föltámadólag, azon hibát, hogy az ácsi erdőt támadják meg; s ez esetben huzamosan ellent lehete állni nekik, s az összpontositott főhaderővel bal oldalukba lehetett kerülni; — vagy az igmándi úton támadnak a magyarok, ekkor mindig könnyü vala erős homlokzatot állitani ellenükbe, a legkisebb aggodalom nélkül a visszavonulási vonalat illetőleg.

A magyarokra nézve julius 2-dika igazi véletlen volt. Az egyes csapatvezéreknek megvalának ugyan utasitásaik, de az ügymenet hiányos volt. Amint másutt is megszokott történni, hogy a tábornokok a nyert dispositiókat alig olvassák el, s aztán azon panaszkodnak, hogy nem volt a főparancsnok szándékairól tudomásuk, úgy történt itt is. Az egyes csapatok kitörése a sánctáborból, mihelyt az osztrákok előtüntek, mielőtt szándékukat tulajdonképen napfényre hozták volna, teljességgel ellenére történt Görgey akaratának.

Egy döntő ütközet tervének, — milyenbe a magyarok bocsátkozni akartak volna, — amint az Görgey agyában idő folytán kifejlett, nyilván oda kelle irányoztatnia, hogy puszta demonstratiók által, de melyek élénken leendének végrehajtandók, — az osztrákok jobb szárnya erősen elfoglaltassék és ingerel-tessék, mire Benedek elküldetése Ó-Szőnyre a legjobb alkalmat nyujtá, aztán pedig Puszta-Harkályra irányoztassék a komoly támadás. Sok erőt forditani támadólag az ácsi erdő ellen, ez bármely körülmények között sem használandott semmit. Bármel támadás el fog lankadni egy erdőben, s itt mindenkor

föl tartható döntő előnyomulása aránylag csekély erővel is annyira, hogy döntő előny kivivása egyátalán kérdésessé válik.

A komáromi és Komárom alatti események julius 2-tól 11-kéig.

Görgey megsebesüléséről a komáromi ütközetben, sok hir és monda szárnyalt. Mig némelyek egyszerüen azt állitják, hogy a tábornok egy lovas csata hullámzása közben sebét egy ellenséges lovastól kapta, mások a tettet saját kisérete egyik huszárjának tulajdoniták. Ezek azonban ismét azon véleményre nézve oszlottak meg, vajjon a mythicus huszár saját ösztönéből, talán személyes gyülöletből követte e el a tettet, vagy a kormánypárttól volt-e fölbérelve, az alkalmatlan tábornokot láb alól eltenni, vagy maga Görgey bérelte e föl őt, hogy aztán vádolnia lehessen a kormánypártot, s a főhadsereg rokonszenvét, melylyel az különben is ragaszkodott hozzá, még inkább fokozza. Görgey ellenségei között nem kevesen voltak, akik, hacsak suttogva is, ez utóbbi nézetet terjeszték, arra figyelmeztetvén, hogy a tábornok e napon, ki különben a külsőségekre csekély súlyt fektetett, új fényes tábornoki egyenruháját hordá, továbbá merész előugratására a huszárok hadvonala elé, s fövegének levételére. S aztán persze az is hozzátétetett, hogy a seb csekély, s hogy Görgey orvosával egyetértve annak súlyát túlszinli.

Hogyan jöhettek e hirek szóbeszédbe, nagyobbrészt az előbbiekből derül ki, s most részben még jobban ki fog derülni.

Annyi bizonyos, hogy Görgeynek egyelőre az ágyat kelle őrzenie, s hogy neki minden foglalkozás orvosilag megtiltatott. Klapkának, mint a legközelebbi kor tábornoknak, — kelle tehát egyelőre a sereg parancsnokságát átvennie.

A legszerencsétlenebb zavarok kora állott be.

Midőn Kossuth Görgey lemondási levelét junius 30-kán megkapta, elhatározá őt a főparancsnokságtól visszaszólitani, s helyébe Mészárost nevezni ki.

Az illető rendelkezés julius 1-jéről azonnal közöltetett a fősereg összes osztály-parancsnokaival. Klapka a hozzá intézett példányt, a csatatérről s egy értekezletről visszatérve, Görgeytől vevé 2-án késő este. Egy külön levélben Klapkához ez fölszólíttatott, hogy támogassa Mészárost, minthogy Kossuth lehetőnek vélte, hogy Görgey nem fog engedelmeskedni. A hadügyminisztériumot különben megtartandá Görgey.

Mészáros julius 2-án minden hihetőség szerint fölötte kedvetlenül, de gyönge levén Kossuth kérelmeinek ellenállani, — egy gőzössel Pestről útnak indult. De midőn a hajó az almási magaslathoz ért, s az ágyúszó Ó-Szőnytől egész közel hallszott, azt hivé, hogy Görgey épen Budára készül keresztültörni, a mint a kormány kivánná, vagy azt vélé, hogy a Duna jobb partját a magyar dunai sereg többé egyátalán nem használhatja utul, egy szóval ezen ürügy alatt megfordittatá a gőzöst, s mitsem végezve, visszatért Pestre.

A Klapkához irt magán levélben azt mondá Kossuth, hogy Görgeyt azért szolitja vissza, mivel megszegte szavát az iránt, hogy a sereget Budára fogja vezetni. Ez ok nem lehetett a valódi, mert Csányi kormánybiztosnak, Aulich és Kiss tábornokoknak Görgey világosan kimondá, hogy ő julius 3-dika előtt nem hagyhatja el Komáromot. Erre vonatkozólag tehát nem lehetett szószegő, ha julius 1-jén, midőn a levél Klapkához iratott, még Komáromnál állt.

Az igaz ok az volt, hogy Görgey lemondási levele junius 30-káról személyes ellenségeinek, Dembinsky- és Percelnek, kik már régóta sürgölék Görgey visszahivatását Kossuthnál, ki pedig az utóbbitól már oly sokat fölvett, s kinek már régóta tudnia kellett, hogy az ő és Görgey nézetei messze eltérnek egymástól — viz vala malmokra.

Görgey visszahivatása, mely julius 3-án a táborban közhirré lőn, itt, különösen a 7-dik és 3-dik hadtestnél nagy izgalmat idézett elő, melyet a kormány ellenei, Görgey vak követői és pártja minden módon szitottak.

Klapka első teendőjének tartá, a fenyegetődző szakadásnak a táborban elejét venni. Megfontolta, hogy nem tanácsos itten, hol a csapatok egész erejére szükség van, hol a kormány

sem egészen ment a hibától, sem teljes hatalommal nem bir, tizedeléssel, ónnal és lőporral segiteni a bajon. Ő tehát osztályparancsnokait s tábor karának legöregebb tisztjeit julius 4-kén reggel hadi tanácsra hivá össze a 8-dik számú redoute-ba. Itt fölszólitá őket, hogy legyenek bizalommal a kormány iránt, hogy Görgeynek lehetetlen két oly fontos hivatalt, mint a főparancsnokság és a hadügyminiszterség együtt sikeresen betöltenie, hogy e szempontból kell fölvenni a dolgot.

Majdnem egyhangúlag oda nyilatkozott a haditanács, hogy a sereg egy vezérhez sem viseltetik oly bizalommal, mint Görgeyhez, s ha ennek hivatalai egyikét már épen le kell tennie tegye le a hadügyminisztérséget.

Klapka és Nagy Sándor hát Pestre küldettek, a sereg kivánatáit a kormánynak megvinni, mig a tábor fölötti parancsnokságot ideiglenesen Leiningen vette át.

Még mielőtt Klapka és Nagy Sándor a gözösre léptek volna, három irat érkezett Komáromba, mind a három julius 3-káról. Az első Mészárostól Görgeyhez intézve, fölszólitá ezt, hogy nyilatkozzék, vajjon akar-e engedelmeskedni a kormánynak vagy sem; ha Pestet 48 óra alatt elérheti, úgy még lehetséges lenne a Dunán átkelnie. Knety, miután az osztrákok által Komáromtúl elvágatott, Paksra rendeltetett, az Alsó-Dunánál, hol már hid veretik számára.

A második irat Kossuthtól Klapkához volt intézve, ez benne oda utasittatott, hogy 18000 emberrel maradjon Komáromban, a sereg hátralevő részét Nagy Sándor Pestre vezesse.

A harmadik irat végre Mészárostól Klapkához intézve, csak közelebbi részletezése vala az előbbinek; ha a sereg többé a jobb parton nem jöhetne Pestre, jöjjön a bal parton, s ha Komáromnál kényszerülne maradni, Klapka vegye át annak vezényletét.

A kormány tehát szilárdan ragaszkodott Görgey visszahivatásához a hadseregtől. Klapka és Nagy Sándor sietve Pestre mentek, hol julius 5-én reggel érkeztek meg. Kossuth megbizatásuk következtében ministertanácsot tartott, melyen Mészáros, mint főparancsnok és Dembinsky, főszállásmester minőségben szintén résztvettek.

A kormány és a sereg közti nehézségek kiegyenlitésére nézve abban állapodtak meg, hogy Mészáros tartsa meg ugyan az összes seregek fölötti főparancsnokságot, de Görgey is maradjon meg a fel-dunai hadsereg parancsnokságában, s csak azt kellend neki kijelentenie, hogy a hadügyminisztériumot leteszi, s Mészárosnak magát alája fogja rendelni.

Ez alkalommal Dembinsky hadi tervét is előterjeszté, mely most a kormány részéről minden határozatnak és rendeletnek alapjává lön, s abban állt, hogy az összes erőket a Maros és Tisza között kell összpontositani, s csak innen kell aztán az ellenséges haderő egy része ellen támadólag föllépni. Mint Dembinsky nyiltan megjegyzé, azon esetben sem kell, ha sikerülne a felső-dunai sereget Percel tartalékseregével, melynek alakulásáról már föntebb szólottunk, — ideje-korán egyesiteni, — csapást kisérleni meg e területen az oroszok ellen, hanem dacára annak a visszavonulást a Maros és az Alsó-Tisza közé tovább kell folytatni. Percel, mig az egyesülés a felső-dunai sereggel létre jövendett, csupán demonstrálni fogott az oroszok ellen.

Egy szóval Dembinski a szövetségesek sokkal túlnyomó erői egyesitésének, a mennyire lehetséges vala, elejét akará venni, s a mellett a hatáskört, melyen a magyarok még szabadon mozoghattak, lehetőleg összeszoritani.

Klapka és Nagy Sándor julius 5-én délben ismét visszaindultak Komáromba, hol még azon éjjel megérkeztek. 6-án korán reggel aztán Görgeyhez mentek, s Klapka átnyujtá ennek Kossuth rendeleteit. Csányi minister egy magán levelével együtt, melyben őt e derék férfiú kérve-kérte, hogy magán érdekekből ne dolgozzék most ellene Magyarország összes erői összpontositásának.

Csak egy pillanatig mutatott Görgey kedvetlen hangulatot Kossuth rendeletei fölött; aztán azonnal megirá kérvényét elbocsáttatása iránt a hadügyminisztériumból.

Ámbár az orvos megtiltá Görgeyvel hivatalos tudósitásokat közölni, ő Mészárosnak főparancsnokká neveztetéséről, Dembinsky terveiről sat. egy Pestről jövő tiszttől, kinek valami magán tudósitást kelle ő vele közölnie, beszédközben előbb értesült, mintsem Klapka és Nagy Sándor visszatértek volna; s

azonnal el is határozta, csak most maradni meg igazán Komár om nál, s ama működési terveknek kezére nem dolgozni. Még csak az volt hátra részéről, hogy az eszközöket ellentétben a kormány rendeleteivel, megszerezze magának. Igy először is megirá-kérelmét elbocsáttatása iránt a hadügyministeriumból, hogy mindenki előtt törvényesen biztositsa magának továbbra is a felső-dunai sereg vezényletét.

Erre még julius 6-dikán délelőtt hadi tanácsot tartott szállásán.

Mielőtt az összeült volna, Klapka magához gyüjté az osztály-parancsnokokat, s eléjök adá, hogy immár nagy ideje, az elindulásról gondolkozniok, s hogy Bayer ezredesnél sürgölni fogja a dispositióknak valahára kiadatását.

A haditanácsban, melyben a csapatvezéreken kivül Bayer is részt vőn, egészen más célt tüzött ki Görgey magának. Ő azon határozatot akará keresztül vinni, miszerint maradjanak Komáromnál; ezt azonban nem volt szabad nyiltan kimondania. Midőn előadásában eleinte kevesebb meggondolással valódi szándékát felfödözte, Klapka azonnal ellene szegezte magát, s kifejté, hogy most alig gondolhatni többé csatára a Duna jobb partján, hanem az oroszoknak kell neki esni, s azokat megverni iparkodni, kivált pedig az ország erőit egyesiteni. Nagy Sándor Klapka véleményében osztozék. Most azonban Görgey egy kétségbeesett hivatkozást tőn a tábornokok bátorságára: hisz, mondá, ő is az Alsó-Dunához és Tiszához akar vonulni, csak az a kérdés, hogy az útat oda gyalázatos futással biztositsák-e magoknak titokban a Duna bal partján, vagy pedig csata által az osztrákok ellenében, a jobb folyam-parton.

Ezzel Görgey lefegyverzé Klapkát. Nagy Sándor is a jobb parton való áttörési kisérlet mellett nyilatkozott. Csak némi módositás lőn mégis inditványozva és elfogadva, mely szerint, ha az áttörési kisérlet nem üt ki szerencsésen, a sereg elvonulása a Duna bal partján menjen végbe.

Ebbe bele kellett egyeznie Görgeynek, legalább időt nyert. Most el lőn határozva, hogy julius 9-én fog az áttörés megkisértetni, s hogy azt Klapka vezényelje, minthogy Görgeyt még mindig akadályozá sebläza.

A hadi tanács után Görgey állapota megmagyarázható föl-indulása következtében jelentékenyen rosszabbúlt, úgy hogy veszélyesnek látszék, vele valami fontosat közölni.

Pedig ez fölötte kivánatos lett volna.

Julius 6-án késő este egy irat érkezett ugyanazon datummal Kossuthtól Klapkához, melyben jelenti, hogy az oroszok a Tisza bal partján Debrecennél állanak, s Percel Wysockitól követve a tartalék-sereggel őket Szolnokon át vissza nyomni készül. Erdélyben minden jól megy, dacára az oroszok betörésének. Kossuth biztosan föltevé, hogy a felső-dunai hadsereg julius 7-én Komáromot el fogja hagyni. Ugyanazon levélben el lön rendelve, hogy a politikai fondorkodások szünjenek meg a hadseregben s a hadi-tanács ezután csak katonai tárgyakkal foglalkozzék. Hogy e tekintetben a hadsereg ellenőriztessék, Ludwig eddigi kormánybiztos helyébe az erélyes Bónis Sámuel államtitkár léptetik, kit illő fogadtatásban kell részesiteni.

Mindenesetre föltünőnek kell látszania, hogy e parancsok Klapkához voltak intézve, holott a julius 5-diki megegyezés szerint Görgey visszahelyeztetett a felső-dunai hadsereg főparancsnokságába. Csak a Görgeyben való bizalmatlanság s nem betegségének tekintetbe vétele dictálhatta Kossuthnak ez irást. Ha csak az utóbbi jött volna nála tekintetbe, az iratot egyszerűen a felső-dunai hadsereg főparancsnokságához cimezhette volna, viselte légyen azt aztán tényleg bárki.

Klapka most először Bayer ezredesnek kijelentette, hogy a sereg tovább idözése iránt Komárom alatt, a felelősséget nem vállalja magára; kérdé hogy lehet-e Görgeyvel egynémely dolgot közleni, s fölszólitá, hogy adja ki azonnal a dispositiókat az 1-ső, 3-dik és 7-dik hadtest elvonulására, oly módon, hogy az 1-ső julius 7-én viradóra utra kelhessen, a többiek pedig főzés végeztével utána indulhassanak.

Bayer csakhamar kiadá a dispositiókat, a nélkül, hogy Görgeyt tudósitotta volna.

Julius 7-én, reggel 4 órakor az első hadtest kivonult az erődből, a Duna bal partján le Vácra menendő, a beteg Görgey ablaka alatt. Egy az ablakban álló szárnysegédétől vette Görgey e kivonulás első hirét.

Szerfölött fölindulva, hogy a haditanács határozatának ellenére ily fontos rendeletet bocsátának ki minden tekintet nélkül ő-rá, Görgey megirá a szolgálatból való végleges elbocsáttatása iránti folyamodványát. Ennek hire gyorsan elterjedt a hadseregben, s nagy izgalmat idézett elő a 3-dik és 7-dik hadtestben. Pöltenberg és Leiningen Klapkához sietének, s fölszólíták őt, hogy dolgozzék ellene a Görgey szándékának, s forditsa el a sereg végfelbomlásának veszélyét. Klapka megrótta Bayert, hogy ez Görgeyt nem tudósitá a dologról, holott pedig, ugy látszik, ez képes lett volna e tudósitás vételére. Bayer az orvos rendeleteire hivatkozott.

Ez alkalommal először hallá Klapka azt is, hogy a főbb tisztek nincsenek távol az Asztriávali alkudozás eszméjétől, — a'min eddigelé — de persze már többé nem, — Görgey úgy szeretett lovagolni.

Ily körülmények között, hogy legalább a sereg gyalázatos meghasonlásának elejét vegye, tanácsosnak tartá a vezénylő tisztek többségéhez állani, kik az áttörés megkisérlése mellett voltak, a hadi-tanács határozata szerint.

Nagy Sándor, a ki julius 7-én Bátor-Keszibe ért s erről Mészárost értesité, mire ettől azon utasitást nyerte, hogy 8-dikán Vácra, s 9-én Gödöllőre vonuljon, — most Klapkától azon parancsot vette, hogy forduljon vissza Komáromnak, s ő a mily habozó természetü volt, azonkivül tagadhatlanul dilemma között lévén, ez utóbbi parancsnak engedelmeskedett.

Egy küldöttség lőn összeállitva a főbb tisztekből, hogy Görgeyt rávegyék, miszerint szándékától álljon el, s vigye továbbra is a felső-dunai hadsereg parancsnokságát (vezényletét). E küldöttség ellenében Görgey minden tartózkodás nélkül kereken kimondá, hogy őt követni annyi mint ellenszegülni a kormánynak. Mindazáltal a követség nagyobb része megmaradt kérelme mellett, s Görgey, kinek ez által a sereg vezérei testestül lelkestül lekötötték magokat, megtartá a főparancsnokságot.

Ámde most Klapka a legkomolyabban eltökélte magát, elbocsáttatását kérni. Mindig igyekezett ő, az egyetértést a kormány és a hadsereg között föntartani. Most látta, hogy minden hasztalan volt.

Hanem Görgey egy mesterfogással élt, mely már többször, s ekkor is sikerült neki. Katonai becsületénél ragadta meg Klapkát, emlékezteté őt, hogy ő-maga, sebe miatt nem vezényelheti az áttörési kisérletet, ezt Klapkának kell magára vállalnia. A komoly összeütközés elől az ellenséggel, csak nem fog megugrani.

Klapka sorsára hagyatkozék, de az egyes vezérekkel megfogadtatá, hogy az áttörési kisérlet után, bármi eredménye legyen is annak, vele együtt a felső-dunai hadsereg egyesitésén a tiszai tartalék-sereggel fognak működni.

Azon szándékában, miszerint az áttérés 9-dikén kisértessék meg, Klapka a központi-hadműködési iroda által lön megháborítva, mely még többféle ellenvetéseket tudott tenni, melyek nyilván arra voltak számitva, hogy az időt Komáromnál elvesztegessék. Görgeynek kétségkivül az vala szándéka ezen idő alatt, miszerint az események csomóját annyira bonyolitsa, hogy ne hagyhassa el többé Komáromot. Azon reményében, miszerint ez neki sikerülend, megerősiték őt különféle levelek Mészárostól.

Egy julius 7-dikéről költ levelében ez maga azon tanácsot és parancsot adja Görgeynek, hogy, miután az osztrákok Komárom alatt a Duna jobb partján már megfészkelték magokat, hát maradjon inkább az egész sereggel Komáromban, s csak 3000 lovast inditson utnak Paksra a déli hadsereghez, kiknek ugy sem veheti hasznát Komáromban.

Erre aztán persze csakhamar egy másik irat érkezett 8-káról szinte Mészárostól, azon hir vétele után irva, hogy a 6-dikai hadi-tanácsban elhatároztatott, a Duna jobb partján az osztrák seregen keresztül törni. Mészáros ebben azt irja Görgeynek, hogy ő személyesen akart Komáromban megjelenni, de ellenséges csapatok Budához közelléte által, valamint az esztergomi hid lerontása által ebben meg lőn gátolva. A buda-pesti lánchidnak az osztrákok közelléte miatt használhatlanná kelle tétetnie, a Duna jobb partján netalán keresztültört magyar hadsereg tehát nem veheti hasznát, hanem meg van parancsolva, hogy a paksi hid, ha Kmety átkeltendett is rajta, megyhagyassék.

Julius 9-dikén egy új levél érkezett Mészárostól, a ki már

tudta Nagy Sándor eltávozását Komáromból, s Klapkának nemsokára aztán meghiusult szándékát, miszerint a Duna bal partján Komáromból Vácra vonuljanak. E levél, 9-kéről keltezve, Görgeyhez volt intézve. Mészáros komolyan kérdé őt, hogy szándékozik-e engedelmeskedni a kormánynak, s akarja-e a hadsereget Pestre vezetni, vagy nem. A bal parton még lehetséges a mozdulat, miután az oroszok állitólag julius 8-án még csak Harsányt érték el, Miskolcnál. Azon esetre, ha Görgey a jobb parton vonulna, a hid-szerelvény, melynek segélyével Kmety a Dunán átkelt, Bajánál álland. Ott 24 óra alatt hid verethetik. Azonkivül meg vannak a szükséges előkészületek is téve, 15000 embernek átszállitására a Dunán 24 óra alatt, lőszerestül s minden készlettel együtt.

Görgey ez iratot átszolgáltatá Klapkának azon megjegyzéssel, hogy e szerint sürgetőleg parancsoltatik az osztrákok mihamarabbi megtámadása a jobb folyam-parton.

Végre még egy irata érkezett Mészáros tábornoknak julius 10-dikéről korán reggel, mely szerint julius 9-én Jász-Berénynél kozákok mutatkoztak volna. Wisocki a Tisza-vonal védelmezésére Szolnokba vonul, Görgey vonuljon hát mindenesetre a bal parton Vácra, onnan a vasut mentében aztán Szegedre; de ha itt nem találna keresztüljuthatni, vonuljon vissza Komáromba.

Ez irat, mely különben már semmi befolyást nem gyakorolt a korámomi eseményekre julius 11-dike előtt, Szolnokból volt keltezve.

Görgey jelentéseire a junius 28-diki győri ütközet kimeneteléről, s Ludwignak, a fel-dunai hadsereg kormánybiztosának azt közelebbről részletező tudósitványaira, melyek még sürgetőbben tanácslák a kormánynak, Pestről menekülni. — Kossuth julius 3-dikától fogva az egész ruha- és munitiókészletet, az archivumokat, a fegyvergyárt s a bankjegy-sajtót Pestről Szegedre hordatta, mely a kormány új székhelyéül tüzetett ki, s julius 8-dikán és 9-dikén magok a kormány tagjai is elhagyák Pestet, Cegléden keresztül Szegedre menendők. Valamint minden áttétele a kormányszéknek, úgy ez is ismét némi zavarral és fönakadással volt egybekötve, melyek névszerint a fizetés

hiányában is jelentkeztek, minthogy a bankóprés utaztában nem működhetett.

Most forduljunk az osztrák hadsereghez s nézzük, hogyan tölté ez el a julius 2-dika és 11-dike közti időt.

A 2-dik hadtestből a Colloredo-hadosztály immár julius 1-jén Kőszegfalváig, a Vág-duna mellett, s Aranyosig a nagy Dunánál, mozdittatott elő a Csalóközben. Eleinte az itt állomásozó magyar csapatok ellenállás nélkül Ujfalura és Német Őrsre hátráltak, aztán persze délután ismét előtörtek, mire jelentéktelen csetepaté fejlődött. Ennek következtében a magyarok ismét visszavonultak. Az osztrákok most megerősiték Aranyost, s Lovadnál hidat vertek a nagy Dunán, a Német Óvárról magokkal hozott anyagokból. A híd julius 7-dikén készült el. Hídfőül még a télen megkezdett hadimüvek szolgálhattak, melyeket a magyarok nem dúltak föl, s melyek most nehéz ágyutelepekkel lőnek fölfegyverezve. Mindezen intézkedések a legkisebb háboritás nélkül tétettek meg.

A Pott dandár a Vágnál maradt, Szerednél ismét hidat vert, s megszállotta Szemptét, a Vág bal partján. Később Érsekujváron és Hetényen keresztül Komárom bekeritésére kelle vonulnia, s itt némileg Grabbe orosz hadtestének előcsapatát képeznie, kinek közreműködésére Komárom bekeritésnél az osztrákok még mindig erősen számoltak.

Grabbe hadával junius 15-dikén útnak indult Farkasdfalváról, s 17-dikén Alsó-Kubinba ért, ahol a Sasz hadosztályát fölváltotta, csupán azon megbizatással, hogy nyugati Galiciát födözze. Ő Alsó Kubinból több apró hadmenetet intézett Görgey Armin hadoszlopának egyes csapatai ellen; igy junius 20-dikán Rózsahegyre csapott ki, melyet rövid harc után megszállott; 22-dikén pedig Parnicán át Turányra, honnan a szucsáni Vághidat s Szent Márton helységét elfoglaltatta, mire azonban ismét visszatért Alsó-Kubinra csak Rózsahegyet tartván megszállva előcsapatával. Nemsokára aztán azon — nyilván a magyaroktól kipattantott hírt vette, hogy 15,000 magyar közelit Besztercebányáról Szent-Miklósnak, a Vág mellett; ennek következtében junius 27-dikén egy erős seregosztálylyal fölkerekedett Alsó-Kubinból, de persze már Lucskin megtudá, hogy csak egy

egészen jelentéktelen guerilla-bandával lesz dolga, s minden ellenállás nélkül megszállva Szent-Miklóst, 28-dikán visszatért Rózsahegyre, s onnan Alsó-Kubinra.

Ezen időtájban történt, hogy Haynau seregének zömét a Duna jobb partján összpontositá s a meglepetett magyarok erőiket, névszerint a Görgey Armin és Horváth hadoszlopait is, a bánya-városokból s a fölső-Vágtól visszavonták. Grabbénak te hát ettől fogva senki sem állt ellen.

Mihelyt Haynau a fő-haderő összpontositását a Duna jobb partján megkezdette, minek következtében csak a 2-dik hadtest, Csorich, maradt a Duna bal partján, Haynau valamint Csorich is ismételve fölszóliták Grabbét, hogy vonuljon le Komárom alá.

Ez ugyan nem lőn megtagadva, de hogy nem a legszivesebben teljesittetik, könnyen észre lehetett venni; először Paskiewitsch megegyezését kelle Grabbénak kieszközölnie; aztán ez csak föltételsen lőn megengedve: Grabbe csak annyiban működhetett közre az osztrákok műveleteiben, amennyiben ezt főfeladata, nyugati Gácsország födözése, megengedendé. Hogy mi ellenében volt nyugati Gácsország födözendő, azt persze nehéz lett volna megmondani. Grabbe igen veszélyesnek tartá előnyomulni, hacsak Trencsényt a Vág mellett, meg nem szállja. Haynau, hogy ezen ürügyet is eltávolitsa, elrendelte, hogy egy osztrák hadosztály Morvaországból Trencsénybe jőjjön.

Az alatt Grabbe julius 3-kán értesült Győr bevételéről; erre 4-kén végre fölkerekedett Alsó-Kubinból s julius 7-kén 10 zászlóaljjal, 5 lovas dandárral s 30 ágyuval Körmöcön át Szent-Keresztre érkezett, a Garan mellett, Selmectől éjszakra. Itt azonban azonnal ismét huzamosan megállapodék. Először is a Trencsénybe rendelt osztrák sereg osztály még nem érkezett meg oda; csak 14-kén jött meg; aztán erősitést várt Grabbe, u. m. az 1-ső könnyü lovas osztály dzs. századát, s ez csak 15-kén és 16-kán érkezett Szent-Kereszt alá. Grabbe tehát julius 7-dik óta nyugton veszteglett Szent-Keresztnél, s hogy egyátalán nem vonatott Komárom alá, ki fog tünni elbeszélésünk további folyamából.

Az osztrák főhaderőből julius 2-dik után az 1-ső hadtest az ácsi erdőben s Ácsnál maradt; a 4-dik hadtest Mócsárt

Puszta-Csémre vonatott, ellenben julius 3-kán a 3-dik hadtest a zárvonal jobb szárnyára mozdittatott oly formán, hogy a Wolff-Veigl-dandárok Mócsánál foglaltak állást, a Dossen dandár a Ficquelmont dragonyos ezreddel Tatára jött, s egy őrszemet küldött Almásra. A Gerstner dandár Kis-Bérnél maradt, s onnan Moórnak, ki-kicsapott a vértes hegyekbe; a Bechtold lovas osztály a 3-dik hadtest támogatására Mócsánál maradt; a Paniutine osztály tartalékúl állittatott föl Kis- és Nagy-Igmándnál s egy sereg osztályt küldött Kócsra. A főtüzértartalék a Concó bal partján állt Ács és Igmánd között Új-Majornál. A főhadiszállás julius 3-kán Bábolnára, 6-kán pedig Nagy-Igmándra tétetett.

Julius 4-dik óta hire futott az osztrák táborban, hogy a magyar sereg Komáromból Vácra készül, a Duna bal partján; Nagy Sándornak valóságos elutazása julius 7-kén kinek s melynek sajátságos viszontagságait már ismerjük, megerősité e hireket. Egyszersmid arról is értesült Haynau, hogy julius 6-kán Paskiewitsch megindità seregét Miskolcról le Pestnek, s igen fontosnak látszott előtte, hogy az oroszok legalább határozottan meg ne előzzék őt a fővárosok megszállásában.

Elhatározta tehát, hogy legalább egy részét a seregnek elinditja Budának, mig a főhaderő még Komárom alatt marad, amig csak a magyar főhadsereg elvonulása nem fog többé kétséget szenvedni.

Budára a most Ramberg altábornagy által vezényelt 3-dik hadtest legnagyobb részét határozta küldeni.

Julius 9-kén egy portyázó csapatnak kelle fölkerekednie előcsapatképen Mócsáról; 10-kén utána indultak a Veigl- és Dossen-dandárok s Kis-Bérről a Gerstner dandár, mely Moór- és Székes-Fehérvárnak volt vonulandó.

Ramberg elvonulása után az osztrákok ereje Komárom alatt a Duna jobb partján még 53 zászlóaljra, 49 lovas századra és 176 ágyura ment. Ez az erő azonban csak 34,000 hadképes egyént állithatott ki. A cholera a csapatok állását rendkivül leszállitá. Az osztrák seregnek ekkor 14,200 (?) —, s a Paniutine orosz hadosztályának 1800 betegje volt.

Ily körülmények között kelle fogadniok a szövetségesek-

nek a magyarok nagy kitörését, mely által ezek utat akartak nyitni magoknak az Alsó-Dunához, amennyiben t. i. előbbi fejtegetésünk után e szóval „akartak“ egyátalán élhetni.

A komáromi csata julius 11-kén.

Julius 10-kén este, miután nemcsak Nagy Sándor visszaérkezett a táborba, hanem Görgey Armin is oda vonatott, kiadta Klapka, aki a nagy kitörést vezetendő vala, erre a dispositiókat. Lettek legyen ezek bárminők, azt mindenki beláthatja, hogy Klapka nem csügghetett a dolgon egész lélekkel.

A dispositiok ezeket rendelék :

Julius 11-kén reggel 7 órára minden embernek készen kell lennie a főzéssel. A tábori kórház szekerein kivül másnak nem szabad a csapatok után mennie.

A Janik- és Rakovszky-osztályok, a 8-dik és 2-dik hadtestből Aschermann ezredesnek, Klapka helyettesének a komáromi vár parancsnokságban — vezénylete alatt, pontban 8 órakor kitörnek a sánctáborból a Duna és az ácsi postaút között a Megyfa — és az ácsi erdőnek, elüzik az erdőből az ellenséget, visszanyomják a Concón át s e mellett állást foglalnak további parancsokra várván.

Pikety tábornok reggel 7 órakor a 2-dik, 4 dik, 16-dik és 9-dik számú huszárezredet — mindössze 32 lovas századot — a sánctáborban egy osztálylyá egyesiti s Aschermannal egyidejüleg a táborból Puszta-Harkályra veti magát, hirtelen rohama által az ott állomásozó osztrák lovasságot meg futamitani törekszik, s az erdőt védelmező osztrákok jobb oldalának és hátának esvén, az erre intézett rohamon könnyiteni igyekszik.

Pöltenberg fél 9-kor a 7-dik hadtesttel előtör a sánctáborból, az ácsi postauton nyomul elő Aschermann és Pikety között, támogatja Aschermann támadását az erdőre ez utóbbinak déli végét támadván meg, s később állást foglal a Concónál Ács ellenében.

Leiningen 8 órakor a 3-dik hadtesttel elhagyja a tábort, az igmándi uton előnyomúl s megtámadja Puszta-Csémet, ha a jobb szárnyon, tehát Aschermann nál és Piketynél az ütközet

folyamatban van. Ha a jobb szárny szerencsés, úgy szállja meg Leiningen Nagy Igmándot s a győr-bicskei utat, csapjon ki Csonakon át Bábolnára és Csépre, hogy Tömörd felé összeköttetésbe lépjen az első hadtesttel.

Nagy Sándor az 1. hadtesttel Leiningennel együtt odahagyja a tábort, s ezzel egyenlő magasságban s egyesülve kinyomja az ellenséget Mócsáról és megkönnyiti a 3. hadtest előnyomulását. Mócsáról kiküld egy osztályt a tatai út szemmel tartására, és serege zömével Tömördre megy, ahol állást vesz, Kocsot erős lovas őrséggel rakja meg, mihelyt onnan az ellenség kitisztult. Ha ez az ellenség szándoka, erre Nagy Sándor fog ügyelni és fönn fogja tartani a 3. hadtestteli közlekedést.

Tartalékseregül a 3. és 1. hadtesthez Görgey Armin szárnycsapata rendeltetik ki, a körülmények szerinti használatra. Ha ütközetre kerül a dolog, az ütközet után ugyanazon hadtesttel táborozik együtt, ha nem, úgy Mócsánál.

Ha az ellenség az ácsi erdő és Igmánd közé vettetik vissza, Pikety osztálya fogja üldözőbe venni, és estve megint a Concóhoz tér vissza.

Eszterházy osztálya a 8. hadtestből reggeli 8 órakor indul el Ó-Szőnyből, Almás felé működik, és estvére megint régi állására vonul vissza. Mindazt, amit ez osztály az ellenségről észrevesz és kitud, azonnal tudtul adja a főparancsnokságnak.

A komáromi őrcsapatok a 10—11-iki éjjelen a különbféle sáncokban vesznek állást s az ütközet alatt teljes készültségben tartják magukat.

Minthogy egy egyes hadtest megveretése az egész előnynek megsemmisültét hozhatja magával, minden hadtest teljes erejével bontakozik ki, s addig tartja magát, ameddig képes. A Concó vonal megnyerése a fődolog; az ellenség Ácsnál legerősebb. Legnagyobb fontosságú dolog az igmándi országútat elérni; ha ez sikerül, az ellenség központján van átfúrva. Mócsán és Tatában az ellenség leggyöngébb, s oda még segédcsapatokat sem vonhatnak le egy könnyen. Minden málha, kétnapi eleség s a hadszerfőkészlet a győzelem kivivásaig az elsáncolt táborban marad. Minden ember köteles egy adag kenyeret és szalonnát magával vinni. A sebesültek és foglyok Komáromba szállittatnak.

Ha a terv nem sikerül, mindnyájan az elsáncolt táborba vonulnak vissza.

A főhadparancsnok az ütközet alatt a központon a 3. hadtestnél marad.

Ha a nap szerencsésen tűnik le a magyarokra, a főhadparancsnok szállását Kis-Igmándra teszi át, hova esteli 8 órakor minden hadtest és minden önálló osztályból egy tiszt küldendő a további parancsok kézhezvétele végett.

Ez intézkedések kritikája legnagyobb részt abból vehető, amit a jul. 2-iki eredmények mérlegelése alkalmával mondottunk.

Az összes erő, melyet a magyarok a jul. 11-iki támadásra fordítottak, alig tett többet 40,000 embernél.

A szám tehát egy kissé nagyobb volt, de mindamellett oly jelentéktelen, hogy a sikernek első föltételét még mindig a csapatoknak egy kis homlokzatra összpontositása képezé; e homlokzatnak az ácsi postaút és az igmándi út közti téren kellett fölállnia. E tér 6000—7000 lépést tesz. Ide 32,000—34,000 embert minden esetre kellett egyesiteni, ha többet nem.

Csak az ácsi erdő ellen kellett volna működni, Ó-Szőnyből Almás felé semmi mozgás nem szükségelteték; legfölebb egynehány huszárcsapat elég volt volna. Épúgy fölösleges rendszabály volt Mócsa ellen egy egész hadtestet állitani föl; e hadtest sokkal sikeresebben követhette volna a fővonal bal szárnyát az igmándi úton tartalékul. Itt sokkal jobban támogathatta volna a bal szárnyat az osztrákoknak netán Mócsa felől intézendő támadásai ellen, mint magáról Mócsáról, adandó alkalommal magát a támadó sereget is megerősithette volna.

De mégis minden oda ment ki, hogy az osztrákokat határozólag megverjék, oly határozólag, hogy ezek Győr felé kényszerüljenek visszavonulni. Csak ez által nyilhatott a magyaroknak tér Paksra és Bajára vonulásukat minden veszély nélkül megkezdhetni. És hogy e tért megnyerhessék, ez volt tulajdonképeni célja a csatának. Határozó győzelmet pedig csak a magyar erők egyesitése által lehetett kivivni, és pedig az osztrák bal szárny elleni egyesités által, természetesen nem a legszélső bal szárny ellen, mert ez esetben az erdő ellen kellendett táma-

dást intézni, melynek sikerét nem lehetett eleve tudni. Az osztrák bal szárny fölötti győzelem által a jobb szárny is meg volt törve Mócsánál és a Duna mellett, és önként vissza kellett vonulnia.

Az egyesités helyett azonban az elsáncolt tábor körül a magyar erők ugyanazon szétosztására találunk.

A vonal a Dunától a Megyfa erdő fölött Puszta-Harkály, Puszta-Csém és Mócsán át ismét a Dunáig Ó-Szőny alatt 30,000 lépésnyi kiterjedésü, úgy, hogy a magyarok minden 3 lépésre 4 embernél többet alig használtak, mig a csapatok másképi elosztásánál minden 3 lépésre 18 ember szükségelteték. S igy az elhelyezés már csirájában elfojtott minden sikert.

Jul. 11-ének reggelén sürü köd terült el a láthatáron, mely erős esőbe ment át csakhamar. Ez kedvező volt a magyarokra, hogy elsáncolt táborukból észrevétlenül törjenek elő és még lehetőbbé tette az osztrákokat meglepni.

Nem a kitüzött órában, hanem csak 9 óra felé kezdtek kivonulni a táborból, mert a lőszertartalékra várakozni kellett.

Az első ágyúlövések Ó-Szőny és Almás közt, Esz-terházy és Wolf egy dandára közt dördültek el délelőtti 11 órakor. Wolf dandára erre Mócsától éjszakra csatarendbe állott és erősitést küldött Naszályra Almástól délkeletre. Hogy e dandár semmi nagyobbat nem tehetett, magától érthető.

Bechtold, kinek lovas osztálya a csapat levonások után még 23 századdal Mócsától délnek állott táborban, Lederer osztályát jobbról, Simbschen-ét balról küldötte Wolf segitségére.

11 óra után nem sokára a magyarok jobb szárnyán is megkezdődött az ágyútüz, ahol Aschermann az új-szőnyi szőlőkön keresztül és attól jobbra a Duna mellett az ácsi erdő ellen nyomult előre, rövid ágyuzás után megtámadta azt és az osztrákok előőrseit, kiket Schneider vezényelt, visszaveté.

$11^1/_2$ órakor kapta Haynau Nagy-Igmándon az első jelentést az ütközetről, mely a jobb szárnyon Almás felé beállott. Azonnal a csata szinhelyére sietett és megparancsolta, hogy a Paniutine osztály Puszta-Csémre, a 4. hadtest pedig attól balra a Harkálytól délnek eső dombra nyomuljon elő.

Pikety huszár osztályával ép akkor, midőn Aschermann az ácsi erdőt megtámadta, Puszta-Harkály ellen ment, melyet Jablonovszky dandára tartott megszállva, mely ezenkivül az ácsi erdő déli végét is födözte. Talán kivethette volna Pikety egy gyors támadás által Jablonovszky dandárát Puszta-Harkályból, és ezáltal a Concóhoz nyomulva előre, az ácsi erdő elvételét Aschermann által, és a 7. hadtest élét úgy segithette volna, hogy a magyarok hirtelen az erdő nyugoti részéhez érve inkább védőleg, mint támadólag léphettek volna föl. Talán! de soha sem volt jó ilykép önállósitani a lovasságot, és Pikety is valóban homlokzata elé vonatta az ágyúkat és hosszadalmas tüzelést kezdett Puszta-Harkály ellen.

Déli 12 órakor közeledék a 3. magyar hadtest az ez időben gyengén őrizett Puszta-Csémhez. Azonnal elvétetett. Most azonban Herzinger egész osztálya is idevonult és visszavette a helységet, mert a 3. hadtest zömé annak idejében nem támogathatta kellőleg annak elejét.

Benedek dandárának azonnal Puszta-Harkályra kellett küldetnie, hogy Jablonovszky dandárát fölváltsa, a mely Pikety ütegeinek tüzétől ép oly sokan szenvedett, mint Ludwig dandára, mely balról jött Jablonovszky segélyére. Ludwig csak hamar visszavonult a tűzből, Jablonovszky csak akkor, midőn Benedek megérkezett, ki délről közeledék Puszta-Harkályhoz, hogy e mögött dandárát ujra egyesitse.

A 7. magyar hadtest majdnem egészen elfecsérelte erejét az ácsi erdő déli részének sikertelen megtámadásaiban, majdnem egyedül a Jablonovszky dandárához tartozó Nassau ezred 1. zászlóaljától és Schneider dandárának egyes osztályaitól föntartva.

Midőn Klapka Puszta Csémet elvesztette, ujra támadást intézett ellene, mire jelentékeny számú tüzérséget vont a 3. hadtest elé. Egy órai tüzelés után Klapka ujra rohamot fúvatott és $2^1/_2$ órakor délután megint Puszta Csm birtokában volt. Herzinger osztályának jobb szárnya a 4. hadtestből teljesen visszaszoritatott, és úgy, mint itt, az ácsi postaúttól éjszakra az erdőben a magyarok ez időtájt teljes előnyben voltak.

Itt Schneider dandára teljesen kivettetett az erdőből, és csak az erdő mögött szedhette megint össze magát.

Az osztrák vonal homorú ivet képezett, melynek bal szárnya a Concó vizéig, az ácsi erdő éjszaki része mögé terjedett, melynek jobb részén Puszta Csémtől nyugatra szorittatott, és a melynek legkiállóbb pontjait Puszta Harkálynál Benedek dandára, az ácsi erdő déli részén pedig Jablonovszki dandára képezé.

Mig Schneider az ácsi erdőből lassankint kiszorittatott, Schlick az 1. hadtestet fegyverbe állitotta és az erdő visszafoglalására szervezte.

Bianchi az Ács előtt fekvő erdőrészhez nyomul, jobb szárnyához csatlakozik Schneider a postant mellett, mihelyt dandárát összegyüjthette, mindkettőjüket pedig tartalékul Sartori követendi.

Balra a Duna mellett Reischach az ácsi erdő éjszaki végén keresztül a Megyfaerdő ellen nyomul és egy századot küld jobbra Bianchival föntartandó a közlekedést. Kezdetben a magyarok, Aschermann és Pöltenberg a Schlick hadtestnek vitézül ellentállottak; Bianchi és Schneider háromszor támadják meg az erdőt és háromszor veretnek vissza, de a negyedik támadásnál a magyarok valamennyi ponton tágitanak, ugy hogy csak az erdőtől keletre szedheték magukat össze. Itt elővonják ágyuikat, hogy az osztrákok bevonulását az erdőbe megakadályozzák. A főágyútartalékból három üteget küldenek Schlick erősitésére, mi által az osztrák tüzérség oly túlsulyra emelkedik, hogy 5 óra felé Aschermann és Pöltenbergnek az elsáncolt táborba kell visszavonulniok.

Puszta Csémnél, miután ezt Leiningen Herzinger osztályától megint visszavette, szünet állott be; Klapka egyrészről Pikety, másrészről Nagy Sándor előnyomulására várakozék hasztalanúl.

Pikety ép ekkor már majdnem minden lőkészletét kilőtte, anélkül, hogy egy lépést is tett volna előre; a mi természetesen nem is következhetett be, ha Benedeket előbb teljesen visszaüzni akarta.

Nagy Sándor az 1. hadtesttel Mócsa felé egész az

ó-szőnyi szőlők magaslatáig nyomult előre, itt azonban jónak látta megpihenni, miután lovasságát a tüzérség első vonalába állitván, gyalogságát e mögé rejtette el.

Ennek az a hatása volt, hogy Bechtold lovasosztályát egy kissé hosszabb ideig tartotta távol Mocsánál, mint egyébként történt volna.

Bechtold a maga részéről 3 lovas-századdal alig hogy az almási csatát megkezdette, oda jött cirkálni. E közben jött Haynau parancsa, hogy a lovasosztály Mocsáról, Puszta Harkály felé a Puszta Csémnél küzdő magyarok, Leiningen bal szárnyára rontson. Ez nem történt meg. Végre délutáni 3 órakor megérkezett Bechtold cirkálásából. Ezt csakhamar a Haynauféle parancs ismételtetése követte. Most Bechtold Simbschen dandárát Mócsáról balra utnak inditotta.

Klapka még nem nyomultatta Leiningent Puszta Csém elé, midőn Simbschen is megjelent s épen akkor midőn ő, tőle balra, Igmánd felől megjött a Paniutine osztály is számos ágyúval a homlokzaton. Most Herzinger is a jobb szárnyat küldve előre ujra megtámadta Puszta Csémet, és rövid csata után kiragadta ezt az ellenség ágyúk túlsulya és a Paniutine és Simbschen megjelenése miatt elcsüggedt magyarok kezeiből. Leiningen még egyszer megkisérlé Puszta Csémet visszavenni. De nem nyomult keresztül és igen sokat szenvedett a visszavonuláskor az egyesültek ágyútüzétől.

Klapka vérmes reménye most meglehetősen csökkent, mindent abba helyezett most már, vajjon nem vivott-e ki jobb szárnya az ácsi erdőnél oly fényes győzelmet, hogy ez által minden már jóvá volna téve. Klapka tehát azon utasitást adta Leiningennek, hogy hadtestét a lehető legjobb födözetben gyüjtse össze, a mi Paniutine és Simbschen előnyomulása miatt meglehetősen meg volt nehezitve és ő maga is a jobb szárnyra ment megtekintendő a dolgok ottani állását. Ide épen akkor érkezett meg, midőn Aschermann és Pöltenberg épen kivonultak az erdőből és ennek következtében teljes visszavonulást parancsolt.

Simbschen parancsul kapta a 3. magyar hadtestet üldözni, most Nagy Sándor huszárjaival jobbra fordult és szerencsésen föltartóztatta Simbschent, mig Bechtold Lederer osztályát is

ide nem vonta. Mivel e közben az 1. és 3. hadtest gyalogsága már legnagyobbrészt az elsáncolt táborban volt, Nagy Sándor is oda vonult vissza. Bechtold osztálya lassan követte őtet egész az elsáncolt tábor ágyúinak lőhatáráig.

Eszterházy értesülvén a dolgok rosz állapotáról Csémnél, szintén megkezdette a visszavonulást Almásról.

A visszavonulás minden ponton nagy rendben történt meg, és az osztrákoktól kevessé akadályoztatott meg. Délután 5 órakor elnémultak az ágyuk; a magyarok reménye teljesen meghiusult, a győzelem a szövetségesek kezeiben maradt.

Az ütközet végeztével Schlick az ácsi és a Megyfaerdőben, Jablonovszky Puszta Harkálytól balra, Benedek és Herzinger attól jobbra és e mellett, Puszta Csém előtt Paniutine, Panintinétől jobbra Bechtold, végre Mócsánál Wolff dandára állott.

Az osztrákok jul. 11-én holtakban 7 tisztet és 116 embert, sebesültekben 24 tisztet és 559 embert, és a megbetegültekben 1 tisztet és 80 embert vesztettek. A Paniutine osztály 1 holtat és 25 sebesültet vesztett, úgy hogy a szövetségesek összes vesztesége 813 emberre, tehát a haderő $^1/_{42}$ részére ragott.

A magyarok összes veszteségüket 1500 emberre, vagy $^1/_{27}$ részre teszik.

Görgey elvonulása Komáromtól.

Görgey az ütközetetet az elsáncolt tábor magaslatairól nézte. Jul. 11-ke estéjén a legcsekélyebb kisérletet sem tette már a sereget Komáromnál megtartani. Valószinüleg határozottan leszavazták volna, de mint mondók, még csak kisérletet sem tett. Ő most azon hadtesteket, melyek Komárom őrségekép nem maradtak hátra, maga akarta átvezetni a Duna bal partjára, Vác felé. A jul. 11. estéjén tartott hadi tanácsban azon terv állitatott föl, hogy egy kis megerőltetett vonulás mellett Vácot és magát a pest-egri országútat is el lehetett érni, és igy legfölebb csak az orosz előhaddal jönni érintkezésbe. Hogy Görgey is osztotta e nézetet, legkevesbbé sem kétséges. Talán ő maga is számitott arra, hogy az oroszok elzárják útját, és

igy több időre, talán örökre elszakitják a déli hadseregtől, az általa mindenek fölött gyülölt Kossuth, Mészáros és Dembinszki egyenes befolyásától.

A mi a Haynautól Buda felé küldött Ramberg hadtestet illeti, erről azt föltételezék, hogy különösen Kmety üldözésével foglalkozik és legfölebb csak egy részével csatlakozhatik a magyarok Vácra érkezte előtt az oroszokhoz.

Abban megegyeztek a hadparancsnokok, hogy nem tanácsos az egész hadsereggel Komáromba zárkózni, hogy itt lő és élelemkészlet hiánya miatt rövid időn csúfos feladásra ne kényszerüljenek; és mialatt utóbbi napokban az osztrákokkali alkudozásokról Görgey értelmében sokfélekép beszéltek, most ezzel is fölhagytak, mivel a dolgok állapota szerint az osztrákok épen semmi hajlamot sem mutattak alkudozásokba bocsátkozni.

Klapka kezdetben azon nézetben volt, hogy jó volna a hadsereggel azonnal kivonulni és Komárom parancsnokságával azonnal Aschermann vezérőrnagyot bizni meg. De azon mély bizalmatlanság, mely közte és Görgey közt ez utóbbi időkben bekövetkezék, csakhamar lemondatá határozatáról. Előre látta, hogy a sereg levonása anélkül, hogy sok hasznot hajtana, folytonos viszálkodást idézne elő, maga tartotta tehát meg a komáromi parancsnokságot. Nagy Sándornak, a ki szintén mint ő a kormány párthoz szitott és a kinek hadteste szintén a levonandóhoz tartozék, szivére kötötte, hogy őrizkedjék Görgey környezetének cselszövényeitől, és hogy tartsa meg a hadsereget lehetőségig azon úton, melyet a kormány kiván.

Jul. 12. Görgey Armin hadteste, mint előhad elindult Komáromból, ezt követte a 12. és 13. közti éjjelen az 1. hadtest, Nagy Sándor, azután 13-ika reggelén a 3. hadtest Leiningen, és a 7. hadtest, Pöltenberg, 13-án délben hagyták el Komáromot az utolsó málhaszekerek. Az összes haderő, melyet Görgey elvezetett, alig volt több 37000 embernél.

Ez Bátor Keszin átvonult, melyet 13-kán ért el, és Kövesden át Szobbra vonult egy hadoszlopban; innen 15-én Vácra két oszlopban kellett volna az elvonulásnak megtörténni, és pedig úgy, hogy Görgey Armin oszlopa és az 1. hadtest, mely mindig éjjel ment, a Duna mellett haladt Zebegény,

Nagy-Maros és Verőcén át Vácra, mig a 3. és 7. hadtest, mely nappal ment, s mely 14-én Damáse és Hellenbánál szállásolt, a Mária Nostra hegyeken keresztül balra vette volna utját.

Ezt azért határozták igy, mert attól féltek, hogy a Nagy-Marossal szemközt Visegrádnál az osztrákok ágyútelepeket vonhatnak föl és igy tetemesen megzavarhatják a magyarok menetelét.

Komáromban Klapka parancsnoksága alatt a 2. hadtest maradt hátra Kászonyi vezérőrnagygyal, 10 z. a., 9 lovas század és 24 tábori ágyúval, de összen csak 5200 emberrel; azután a 8. hadtest, Aschermann vezérőrnagygyal, mely tett 12 z. a., 5 lovasszázadot, 24 tábori ágyút, 1 század utászt, és 8 csapat vártüzérséget, összesen 10060 embert.

Klapkának tehát összesen 15260 embere volt, ezekhez járult még 3000 ujonc.

Klapka összesereje ez ujoncokat is beszámitva 15000 embert tett. Mintegy 300 ágyú állott a sáncokon, és 50 képezte a tartalékot. Puska mintegy 5000 volt kéznél. Teljesen el volt látva mindennemü élelemszerekkel Komárom, mintegy 2 hónapra, de a legszükségesebbekkel 3, 4, sőt 6 hónapra is. Lőpor csak 1000 mázsa volt kéznél, de volt salétromkészlet és a várban magában levő lőpormalom rövid idő alatt tetemesen megnagyithatta a lőporkészletet.

Osztrák részről Ramberg előhadaiból egy oldalcsapat Wussin őrnagy vezetése alatt, mely jul. 9-én Mócsa környékéről indult ki, 10 Bicskére, 11-én délutáni öt órakor pedig anélkül hogy ellenségre talált volna, Budára ért.

Ramberg a sereg zömével 10-én Alsó-Gallára, 11-én Bicskére és 12-n Buda-Örsön át Budára ért.

Gerstner Kis-Bérről Moóron át 12-n ért Székesfehérvárra, itt egy század őrséget hagyott hátra, hogy az uj népfölkelési készülődéseket megakadályozza, és 13-án Mártonvásárra, 14-én Budára jött, úgy hogy itt a 3. hadtest, Wolff dandárát kivéve, mely Mócsánál maradt egyesült.

Jul. 12. és 13-án Ramberg, mivel a lánchid nagy részt használhatlanná vált, 2 z. a.-t, nehány lovasszázadot és egy üteget hajókon szállitatott át Budáról Pestre, hol e csapatok a

Paskievitstől Adlersberg alatt kiküldött kozákokkal találkoztak. Jul. 15-én pedig, midőn a lánchid helyreállitatott, Ramberg a 3. hadtestet egy z. a. és két lovasszázad hátrahagyása mellett Budáról szintén Pestre vezette.

A Komárom előtti vizsgálódásokból 13 án megtudták, hogy Görgey a Duna balpartján elvonult.

Haynay most azon nézetben volt, hogy jó volna az összes hadsereg egy lehető legnagyobb részével Komáromtól fölkerekedni és Pesten keresztül a lehető leggyorsabban elérni a déli harchelyet, hova őt Arad eleste, Temesvár szorongása és azon csekély eredmények vonzák, melyeket a bán valójában véghez vitt.

Jul. 10-én Haynau irt Paskievitsnek, és kifejezte azon véleményét, hogy Görgey a Duna balpartján Vácra fog menni, e mellett kilátásba helyezte azt, hogy ő is fogja majd Görgeyt a lovadi hidon keresztül üldözni a Duna balpartján, mig ezt az oroszok Vácnál megállithatják.

Jul. 13-án tehát követet küldött Paskievitshez, hogy vele Görgey valóságos elvonulását tudassa. Paskievits e tudósitást a jul. 14- és 15 közti éjjelen kapta meg. De ebben már nem beszélt többé Haynau arról, hogy Görgeyt majd a balparton üldözni fogja.

Hogy ez eszme Haynau agyában nem lehetett valami nagyon erős, önmagától kivilåglik azokból, a miket már előbb elmondánk az oroszoktóli idegenkedéséről. A déli harctérről érkezett ujabb hirek mindenesetre csak megerősithették eredeti tervében a jobb parton Pesten túl vonulni. Igy julius 10-én még hihette, hogy Grabbe végre Komárom felé nyomul, hogy e hely bezárolását a Duna bal partján átvegye. Azon hosszas pihenés után, melyet Grabbe Szt.-Kereszt tájékán tartott, alig volt tanácsos rá tovább várakozni. De egyébként is az orosz főhadsereg bizonyára elég erős volt Görgey kicsi erejével megmérközni, úgy hogy ez az osztrákok előtt, ha ezek őt Lovadon vonulva keresztül követni akarák a bal parton, oly jelentékeny előnyt nyerne, hogy azon esetben is, ha őt az oroszok Vácnál föltartóztatnák, Losoncon keresztül, a fölső Tiszához minden veszélyeztetés nélkül szabad maradna neki az út. De ekkor Haynaunak azon nem

igen ohajtott szorosabb szövetségre kellene lépnie az oroszokkal, mely őt eltekintve attól, hogy huzamosabb ideig távol tartaná a déli csatatértől, nyilván Paskievits vazalljakép tüntetné föl, és Ausztriát igen világosan ugy láttatná, mint Oroszország vazallját.

Ha tehát Haynau az első pillanatban komolyan ily nézetnek hódolt is, hogy Görgeyt a balparton kövesse, a min az oroszok is épugy kételkedtek mint mi, habár mi más okokból, mint az oroszok, kik azt állitják, hogy Haynau mindazt megigérte a mi Paskievichnek tetszett, csak hogy „megmentőjét" Paniutinet magánál tarthassa, e nézetet jul. 13-án már teljesen elvetette.

De a Budára vonulás a Duna jobb partján mégis elhalasztatott. Magától érthető, hogy Haynau lehetőleg jelentékeny haderővel akart Budára, s onnan a Duna másik partjára jönni. Ha Grabbe Komárom felé lenyomul, legfölebb csak egy osztrák hadtestet kellendett neki Komárom előtt hátrahagynia. De ha Grabbe nem jön el? Mindenesetre kellett rá nehány napig várakozni.

És ez annyival is tanácsosabb volt, mert Görgey, Vácnál az oroszoktól föltartóztatva könnyen Komáromnak fordulhatott vissza, itt átkelt volna a Duna jobb partjára és ha ott Haynau elvonulása után csak jelentéktelen osztrák erőkre talált, csekély fáradsággal érvényesithette volna a jul. 11-én hasztalanul tett kisérletét az Alsó-Dunánál Paks vagy Baja felé törni át.

Ily módon Haynau Budára vonulása jul. 16-ig elhalasztatott. És mivel Grabbe nem érkezett meg, kényszerülve látta magát a 2. hadtesten kivül még az 1. hadtestet, is hátrahagyni az erősség bezárolására. Ha Grabbe lejőne Komáromhoz, vagy e nélkül is, ha határozottan tudni lehete, hogy Görgey nem fordulhat vissza Komáromnak vagy ha más óvatossági intézkedések megtétettek, Schlicknek azonnal követni kelle a főhadsereget Budára.

De mostanra Schneider dandárát Mócsánál, csapatokat küldve Almásra, Tatába és Nagy-Igmándra, Bianchiét Puszta-Csém és Puszta-Harkálynál, Reischach és Sartoriét Ács előtt és az erdőben, és Ludwigét kinek előőrsi szolgálatokat kelle tennie és vala-

mennyi dandárhoz nehány lovasszázadot küldenie, a fölös tartalékkal Puszta-Harkálynál kellett fölállitania.

A 2. hadtestből Pott dandárának az Alsó-Vágtól azonnal Hetény felé a bal nyitra- és duna-part közé kelle előreküldetnie, mig a hadtest zöme az Alsó-Vágnál és a Csallóközben maradt.

Az 1. és 2. hadtest a lovadi hid által tarták fönn az érintkezést.

Azokból, amiket már előbb Paskievits mozdulatairól, és most egyrészt Görgey elvonulásáról, másrészt Haynaunak Komárom előli eltávozásáról beszéltünk, az tünik ki, hogy julius közepén az események csomója Vác és Pest között bonyolul. Mielőtt azt néznők, mint oldatik az meg, vessük pillantásainkat megint a déli csatatérre Bács-Bánátba, és Erdélybe, hogy megtudhassuk minő eredmények jöttek létre itt jun. közepétől jul. közepéig.

A bács-bánáti csatatér eseményei jun. közepétől a bán visszavonulásaig a Duna jobb partjára.

A Tisza jobb partjának odahagyatása a magyarok részéről és ujra előnyomulásuk e partra.

Jellasich, mint fönebb mondók a Kátyi győzelmes ütközet és Ujvidék megtámadása után elfoglalta a Ferenc-Csatorna vonalát.

A magyar 4. hadtestből Perecy osztálya még Ó-Becse birtokában volt, a melynél egy hajóhid vezetett át a Tiszán és Cintula dandárát Földvárral szemközt egész a Ferenc-Csatornáig küldötte előre.

A bán most elhatározta, Cintulát és Perecyt állomásaikból előzni, erre az ó-becsei hajóhidat elrombolni és Bács összeköttetését Bánáttal a magyarok részéről megszakitani.

E célból jun. 24-dik estéjén Dietrich osztályát, a tartalék gyalogságot Rastich alatt és a lovassági tartalékot, összesen 10. z. a. t., 18. l. sz.-t és 13. üteget Szt.-Tamás ellen gyüjtötte össze, hogy innen a csatornna éjszaki partjára

Ó-Becse felé nyomuljon előre, mialatt a Földvár mellett fölállított Lang dandárának azon parancsot adta ki, hogy Cintulát támadja meg mihelyt a sereg zöme Ó-Becsénél megkezdte a csatát.

Egy éjjeli út által Jellasich jan. 25. reggeli 8 órakor megközelitette Ó-Becse sáncait. Perecy állomása, a homlokkal nyugatnak fordulva, két szárnyával a Tiszára támaszkodott. Lang már előnyomult a Ferenc-Csatornán, és Cintulával csatára kelt.

A bán most Ottingert Wallmoden és Hardeg vértesekkel és 9 ágyúval jobbra a Tisza felé küldötte, hogy Cintulát Perecytől lehetőleg elvágja; Lederer 2 századdal és 3 ágyúval még inkább jobbra küldetett Földvár irányában Lang támogatására.

Zöme elé Jellasich 7 üteget vonatott, melyek élénk tüzelést fejtettek ki az ó-becsei sáncok ellen és a melyet Horváth dandára a jobb, Budisavlieviché a bal szárnyon követtek, mig 4 század képezte a bal szárnyat.

Két órai tüzelés után Perecy odahagyta az ó-becsei sáncokat, de még is egyesült Cintulával, a ki Lang korai támadása elül visszavonult, csak óvatosan üldöztetve ettől, s Ledererrel, úgy mint Ottingerrel találkozott, akik azonban dandárát Lang osztrák dandárának tartották.

Midőn Perecy Ó Becsét föladta, Dietrich benyomult utána a városba, a hol csak jelentéktelen ellenállásara talált. A Tisza balpartján Perecy Bánffy osztályával erősült meg és még egy kisérletet tőn Ó-Becse birtokába juthatni, a mely alig látszott komolyan megszállva lenni. S midőn ezt az osztrákok visszaverték, a magyarok a Tisza hid nehány részét eloldották és az osztrákok élénk tüzelést kezdettek e hid ellen, mi által annak több része szétromboltatott, úgy, hogy a hid legnagyobb része elszakadt és a folyam mentében úszott.

Egy gyönge őrcsapat hátrahagyása után, a mely a sáncok beegyengetése után őt szintén követte, Jellasich megint visszatért Szt.-Tamásra. Összes vesztesége 17 halottat és 32 sebesültet tett. A magyaroké, nyilván nagyitva 200 holt és sebesültre, 200 fogoly és 2 ágyura tétetik.

Az ó-becsei ütközet után a Tisza jobb partján magyar részről csak 1500 ember maradt, Bajánál, a Duna mellett és Mihailevich dandára, 2000 ember 13 ágyúval, Bajmaknál, Zombor és Mária-Szabadkánál hátra. Mihailevich nem sokára közelebb vonult a Tiszához Csantavér felé.

A 4. hadtest legnagyobb részével Tóth junius 26-kán Hátszegre ment vissza.

Itt Tóth helyett Guyon vette át a 4. hadtest parancsnokságát.

Vetter, a déli hadsereg fővezetője 27. és 28-án megint a Tiszához küldötte ezt előre Török-Becse felé, hogy itt a szétrombolt Tisza hidját helyreállitsa, és ezután Guyonhoz térjen vissza a Tisza jobb partjára.

Jun. 25-én Perlasznál szintén jelentéktelen ütközet fordult elő; és jun. 23. és 25-én Hartlieb alt. Puffer dandárát Péterváradd ellen működni küldötte ki.

A hegyesi ütközet.

Az oroszok fenyegető előnyomulásánál, s Haynaunak mindig világosabban érezhető túlsúlyánál fogva, melylyel a Felső-Dunál birt, az egyik oldalra nézve napról napra sürgősebbé lőn, a déli csatatéren határozó sikert vini ki, hogy ez által azon harcban, a melynek minden hihetőség szerint délen kellett vala központosulnia, hátát szabadon tarthassa, de másrészt a Duna és Tisza közt az oroszok ellen is valódi csatározást kellett folytatniok. Ehez, Percel tartalékseregéhez Vetter déli hadseregének nagy részét is át kellett engednie; ezzel ellentétben Vetter megerősitésére Kmety osztálya küldetett ki, mely jun. 27-én Ihászynál Görgey seregétől elszakitva és Komáromnál vele nem egyesülhetve most Paksnak fordult a Duna felé, ezt jul. 5-én elérte és 7-én átkelt a folyamon.

Kmety most Kalocsán, Hajóson, Szt.-Iványon, Katymáron keresztül Nemes-Militicsre ment, hova jul. 21-én megérkezett mialatt Zombort egy csapattal megszállotta. Jul. 13-án

azután Kernyaja és Szivác felé a Ferenc-Csatornához nyomult elő, hol Guyonnal egyesült.

Ez utóbbi jul. 6-án Topolyánál állott és csapataival Szivác felé száguldozott.

Bajánál Kollmann vezérőrnagy alatt egy kémlő hadtest szerveztetett, hogy a Dunán átkelést lehetősitse, melynek Görgey is Komáromnál a jobb partra törve át még hasznát vehetné.

Hogy ez időben, mily habozás állott be a magyarok közt a határozatokban, mily folytonos változtatása a terveknek, s mennyire biztak a reményben, a melyre komolyan gondolkodva nem számolhattak, eléggé kitűnt elbeszélésünk folyamából, mert a magyarok kis körre szoritva oly helyzetben voltak, hogy egy időben több célt kelle szemük előtt tartaniok, ha mégis ki akartak valamit vinni, ehhez járult, hogy Görgey azon terveivel, melyeket függetlenül követett, szintén nehezitette az itteni hadparancsnokságnak müködését, a mely egyik nap remélt, a másik nap nem remélt benne, egyik nap azt hitte, hogy a Duna bal partján nyomuland le a Tiszához, és másnap már azt hitte, lehetséges a jobb partra áttörni, harmadnap pedig teljesen azon meggyőződésben volt, hogy mindenesetre Komáromnál kell maradnia.

E közben Kmety megérkeztével a Duna jobb partjára, Vetter elérkezettnek látta azon időpontot, melyben a bán ellen erélyesebben léphet föl.

Vetter, ki 8-án főhadiszállását Szabadkán ütötte föl, elhatározta, hogy müködéseit Pétervárad lefegyverezésével kezdendi meg, ezáltal a bánt a titeli várba szoritja be, s aztán ezt s beveszi.

A jul. 10-iki terv szerint jul. 14. Guyonnak Földvár, Szt.-Tamás és Verbász ellen látszólagos támadásokat kellett volna intéznie, Kmetynek Veprovác felé nyomulnia és innen 15-én Kulára és a bán bal szárnyát megtámadni mialatt a Ferenc-Csatorna keleti részén Guyon is komolyan hozzá fog a támadáshoz.

13-án Guyon Hegyes és Feketehegy közt hadtestéből 7—8000 embert egyesitett 42. ágyúval, mig a maradék

részint Földvár, részint Szivác felé küldetett ki a Ferenccsatornához.

A bánnak jul. kezdetével 21,00 embere volt a Ferenccsatornánál, de melyből legfölebb csak 15,000-nek vehette hasznát. Mivel úgy látszott, hogy Pétervárad cernirozása e nélkül is elég erős, Puffer dandára onnét Szt.-Tamás megszállására vonatott le, hova jul. 5. megérkezett. Budisavlievich és Marsano két dandára Verbászra jött.

Már jul. első napjaiban tapasztalta a bán, hogy a magyarok a Tisza jobb partján jelentékenyen megerősödtek, és hogy tervük Pétervárad ot megrohanni.

Hogy fontosabb hireket kapjon, jul. 5-én Ottingert Hardegg és Vallmoden vértesekkel Hegyesre küldötte, és Horváth vezérőrnagyot egy szárnytesttel Zomborra. Zombort Horváth ellenállás nélkül elfoglalta, és csak akkor hagyta oda, midőn Kmety Nemes-Militicsre ért, más részről pedig Guyon Szivác felé portyázott. Horváth ekkor Kulára tért vissza. De Ottinger már jul. 5-én Hegyestől éjszakra az ellenségbe ütközött, ettől a helységen keresztül visszavettetett, 6-án aztán ujra megtámadtatott s tovább kényszerült visszavonulni.

Jellasich most őt Kis-Kérre küldötte, és ugyanott Rastich osztályából 3 zászlóaljjal erősitette meg, melyek Sovéról vonattak le. Kis-Kéren Szt.Tamás és Turia helységekre nézve kellett volna neki a tartalékseregot képeznie.

Jul. 10-én azon hirt kapta a bán, hogy a magyarok támadó ereje már igen közel áll, és 12-én azt is megtudta, hogy Horváthnak Zomborról el kelle takarodnia.

A magyarok tervei ellenében a bán csak háromfélét tehetett:

először, a Ferenccsatornánál maradni és itt várni be a támadást;

másodszor a titeli várba, természetes erősségébe vonulni vissza;

harmadszor a Ferenccsatornán átmenve a magyarok támadását megelőzni.

A Ferenccsatornánál maradni nagyon okosan a legcélsze-

rütlenebbek találta, amit csak tehetett. A csatorna melletti helyzet olyan csekély szenvedő erejü összefüggő vonalok egyike, melyek védelmezés közben igen könnyen elforgácsolják az erőket, ez által az ellenségnek egy pontoni áttörését elősegitik, és egy ponton áttöretve minden erejüket elveszitik. Az oroszok vagy Haynau részéről támogatásra ezek távolléte miatt egyhamar nem várakozhatott Jellasich. A titeli várba visszavonulás ellen annak csekély helyisége szólt, mely nagyobb tömeget nem fogadhatott be. Ha a bán Titelre vonult vissza, seregének zömét előbb a Duna jobb partjára kellett visszavonnia.

Az ellenség megtámadása, a melynél lehetőleg egyesitett erővel fordulandott a magyarok egy része ellen, legalább sikerülhetett, és lényegesen késleltethette a magyarok támadó föllépték. Egyébként, ha a dolog nem talált elsülni, még mindig visszavonulhatott a titeli várba.

Jellasich tehát támadásra határozta el magát és pedig a hegyesi állomás ellen.

Futaknál, Ujvidék fölött a Dunán hidat veretett, hogy szükség esetében Draskovich dandára, mely a pétervárади hidfő őrzésére a bal parton volt fölállitva, könnyen átjöhessen a jobb partra.

A Ferenccsatorna mellett Földvárnál, Sz.-Tamásnál, Verbász és Kulánál 6 z. a., 4 l. sz. és 18 ágyu maradna őrségül vissza.

A használható tartalék 15 z. a., 22 l. sz. és 79 ágyuval, vagyis 12,000 ember azon parancsot kapta, hogy 13-ika estejeig Verbásznál egyesüljön, hogy innen támadásra készüljön.

13-án esti szürkületkor e csapatok Verbásznál a csatorna éjszaki partjára mentek át, és a Hegyes felé történendő előnyomulásra következőkép alakultak.

Az élen volt Castiglione lovasdandára a Vallmoden és Hardegg vértesezredek; ezeket követték az úton, mely Verbászról Hegyesen át Tapolyára visz, az összes ütegek, e tüzéroszloptól jobbra Puffer dandára ment, balra Budisavlievich dandára; a tüzérség mögött a gyalogsági tartalék Rastich alatt; a födözetet 2 sz. szász vértes, a jobb szárny födözetet a császár dragonyosok ezrede, a bal szárnyfö-

dözetet 2 sz. szász vértes 3 ágyuval képezé Horváth alatt, kinek meg volt hagyva, hogy 13-kán esti 9 órakor Kuláról Hegyes felé induljon.

Esti 11 órakor a csapatok elindultak; ekkor jött Lederer vezérőrnagytól Kuláról azon jelentés, hogy erős ellenséges csapatok indultak Sztapárról, (Zombortól délnek) melyet fölgyújtottak, Kucura felé, tehát Jellasich nyomában. És ez igy is volt: ez Kmety osztálya jobb szárnyának előcsapata volt Meszéna alatt. E jobb szárnynak 14-én Sztapárra kellett volna mennie, mig Kmety serege zömével, vagy a bal szárnynyal Szivácnál a csatornán át és Veprovác felé vonulna.

Lederer hozzá érkezett jelentésére Jellasich a gyalogsági tartalékból elvett 3 zászlóaljt és ezt Reznicek őrnagy vezérlete alatt Kucurára küldötte. A többi pedig egész csendben folytatta utját. Meg akarták a helységet lepni, ott magukat megerősiteni, mielőtt Guyon tartalékseregét levonhatná és az egyes magyar csapatokat egymásután megsemmisiteni.

3 órára az osztrákok Hegyes közelébe értek, anélkül, hogy addig a magyarok csak egy életjelet is elárultak volna. Horváth e közben a bal szárnycsapattal, Budisavlievichchel egyesült.

A meglepetés sehogy sem sikerülhetett. Mint az előbbiekből már tudjuk, Guyonnak 13-án nemcsak előcsapataival, hanem összes egyesithetett erejével a hegyesi állomáson kellett lennie, hogy innen 14-kén támadásra induljon a Ferenc-csatorna vonala ellen.

De ezenkivül is igen jól értesült kémjei által Jellasich terveiről és elindulásáról is.

Guyon állását egy mocsáros patak födözte, mely egy 15—20 lábnyi széles mederben a réten lassu hullámokban hömpölyög éjszaknyugatról délkeletnek a Ferenc-csatorna felé. A három helység, Hegyes, Szeghegy és Feketehegy e meder balpartján feküsznek, az első fölül, a másik kettő alantabb; Feketehegy Hegyestől mintegy 7000 lépésre fekszik és Szeghely felényire lehet a kettő között. A patakon csak az ottani hidon lehet átkelni.

Hegyesnél állott Guyon jobb szárnya, homlokzatán meglehetős erővel, Feketehegynél balszárnya. Mivel a

Verbászról Hegyesre vivő út délről éjszaknak, a patak medre pedig mint mondók, Hegyes és Feketehegy közt mintegy éjszaknyugatról délkeletnek nyúlik, láthatni, hogy Guyon jobb szárnya Hegyesnél visszavonva, Fekete-hegynél pedig előrenyomva volt, és ha Guyon az ellenség megtámadására várt, nem volt meglepetve, hanem tervében lehetett az, hogy jobb szárnyával állhatatosan álljon ellent Jellasich homlok támadásainak, de a bal szárnynyal Szeghegy és Feketehegyről támadólag nyómuljon a bán jobb szárnya ellen.

És ezen, már magától a földterülettől előirt terv volt Guyoné és Vetteré is.

Ha Guyont a bán, mint ez vélekedék, csakugyan meglepte volna, ekkor egész egyenesen mehetett volna Hegyesre; ha Hegyest elfoglalta Jellasich, akkor a jobb szárny és a magyarok állása mögött volt. S ezt akkor nemcsak hogy tartani nem lehetett volna, hanem akkor a magyar csapatoknak vagy a Tisza felé kellendett elfutniok, vagy pedig a Hegyesről Ipolyára vivő visszavonulási útért küzdve, egyenkint kellett volna Jellasich kezébe esniök.

Nem lehet betudni Jellasichnak, hogy azt hitte, miszerint terve a magyarok elől el leend rejtve, de azt mindenesetre betudni kell neki, hogy seregével, melyben, annak készületlen állapotát tekintve maga sem igen bizhatott sokat, egy sikeres éjjeli támadást lehetségesnek tartott, melynél a magyarok erejét sokkal többre becsülte, mint az valójában volt.

Jellasich, mint mondók, jul. 14. reggeli 3 órakor Hegyes közelébe ért, anélkül, hogy ellentállásra talált volna, anélkül, hogy a magyarok egy életjelet is mutattak volna, de lépteire ügyeltek és Hegyesen, Szeghelyen, Feketehegyen egyszerre meggyújtattak a jeltüzek, melyek Guyon csapatait fegyverre szólíták. Az egész vonalon röppentyűtűz kelt föl, a mely az osztrákokban anyagi kárt ugyan nem igen tett, de mégis azt adá hirül, hogy várakoztak rájok.

E szó, árulás! szaladt végig a bán seregének sorain, oly szó, mely oly fölkelő seregeknél igen gyakori, melyek

jellegével legalább a rosz oldalakat illetőleg Jellasich csapatai birtak.

A bán előrenyomulást parancsolt; Ottinger a Castiglione dandárral a bal szárnyat foglalta el, hozzája csatlakoztak jobbra Budisavlievich és Puffer dandárai, mely utóbbi kissé hátramaradt. Az ütegek a z. a. közökben helyezkedtek el; a gyalogság Rastich alatt képezte a második lépcsőt. Horváth két lovasszázadával a legszélső jobb szárnyra küldetett, hol a császár dragonyosok fölötti parancsnokságot is átvette.

Dietrichnek a Budisavlievich és Pufferféle dandárokkal a homlokon azonnal Hegyest kellett megtámadnia.

Guyon e támadást heves tűzzel fogadta, mialatt gyalogsága zömét a balszárny felé Szeghalóm és Feketehegyre küldötte, honnan ennek Jellasich jobb szárnya ellen kellendett támadólag föllépnie.

És valóban a magyarok bal szárnyukról összes erejükkel, gyalogság és lovassággal törtek ki Puffer dandára ellen és komolyan fenyegették a tüzérségi és lőkészleti tartalékot is, úgy, hogy ez utóbbinak minden kérdés mellőztével a lehető leggyorsabban Verbászra kellett visszavonulnia.

A költői kedélyű bán hű maradt jelleméhez. Naiv sokatmondó a tett előtt, azonnal elhallgatott, a mint megismerte, hogy azon hőskölteméný, melyet 13 estéjén Verbásznál énekelt csak nagyon tökéletlenül valósitható s igy nem gondolt másra, mint a lehető leggyorsabban Verbászra visszavonulni. Szenvedőlegesen jó alkalomra lesni gondolt, de nem következék be azonnal.

Dietrich ismételve megtámadta a homlokzattal Hegyest, hogy a magyarok erejét az osztrák jobb szárnytól elvonja. De mégis hasztalan maradt minden törekvése Hegyesre bejuthatni. Guyon tüzérsége a kezdetet jól háritotta el, és az előtörő huszárok mélyen benyomultak Castiglione lovasai és Budisavlievich zászlóaljai közé.

A bán ismételve megparancsolta, hogy Ottinger egy ezredet küldjön Puffer támogatására a legszélső jobb szárnyra. Ez későn jött, mert Puffer dandárát több z. a. honvéd, kik Szeghely előtt bontakoztak ki, rendetlen futásnak inditotta,

mig egyúttal más honvéd z. aljak Feketehegyről azok visszavonulását fenyegették.

Ez utóbbiak ellen a bán 12 tizenhétfontos ágyut állitott föl Philippovics őrnagy alatt, melyekhez később még 4 darab, és Horváth alatt 6 század dragonyos és vértes, és két század járult a gyalogsági tartalék ellen. Ekkor megint azon volt, hogy Puffer dandárát részben egyesithesse, és annyival is inkább kiadta bal szárnyának, Ottinger és Budisavlievichnek a parancsot, hogy Verbászra vonuljanak vissza, mivel a Ferenc-Csatornától Cservenka, vagy Kula tájékáról ágyudörgéseket hallott.

A visszavonulás a Castiglione vértesdandár védelme alatt, az üldöző Guyonnali folytonos harc között Verbászig megtörtént, melyet még délelőtt elértek; a Marsano dandár 2 zászlóalján kivül, mely Verbásznál állott, az ottani 3 csatornahidoni visszavonulás födözésére Jellasich még a fönnlevő gyalogsági tartalékot és 3 üteget állitatott föl Rastich alatt födözetül.

Csapatainak maradékával késedelem nélkül tovább vonult vissza Kis-Kérre. Itt a csapatok két óráig pihentek, mely alatt Riznicek csapata Kucurától és Ledereré Kulától megérkezett. Ez utóbbi a Veprovácra nyomuló Kmety egyes osztályaival néhány ágyúlövést váltott, a melyet, mint tudjuk, Hegyesnél meghallottak. A bán szerencséjére Kmetynek 14 ére semmi utasitása nem volt Veprovácról kimenni; és ez lehetetlen is lett volna neki csapatainak nagyobb mennyiségét tekintve.

Kis-Kérről az Ujvidék előtt álló Draskovich dandárához azon parancs menesztetett, hogy a Duna jobb partjára vonuljon vissza, mit azonnal meg is tett.

Azon 2 z. aljhoz, melyek Szt.-Tamás őrségét képezték még Verbászról küldetett el a parancs, hogy Kis-Kéren át menjenek vissza, ép ugy Lang dandárához is, hogy Mossorinra menjen és ezt úgy, mint Vilovát szállja meg; a 2 z. a. Szt.-Tamásból, Kis-Kértől délre egyesült a bánnal, de Lang dandárát délutáni $3^1/_2$ órakor, épen midőn a visszavonulási parancsot megkapták, megtámadta a Földvárra küldött magyar csapat és ezt először vissza kellett vernie, mielőtt Mossorinra elindulhatott.

A Verbásznál hátrahagyott utóhadat Guyon először a sáncokba kergette és erősen lövette a magyar tüzérségtől, ez még 2 óráig tartotta magát, s azután szintén Kis-Kérre ment vissza.

Reggeli 2 órakor, jul. 15-én ért a bán seregének zöme Kátyra a római sáncok mögé. Az osztrákok vesztesége a hegyesi ütközetben 200 halott és 500 sebesültet, tehát az ütközetben részt vett népség $^1/_{12}$ részét tevé. Alig fordul az egész magyar háboruban ily nagy veszteség elő; Guyon 81 holtat, 145 sebesültet, összesen 226 embert vesztett.

A bán visszavonulása a titeli fensikra és a Duna jobb partjára.

Jul. 15. reggelén Puffer dandárának, a mely legtöbbet szenvedett, Kátytól Kovilre kellett mennie s innen átszállitatott a Dunán Karlovitz felé.

Ebéd után a gyalogság hátralékának Titelre kellett mennie, Ottinger a lovassággal parancsot kapott, hogy nehány órával később azt Viloára kövesse; innen a római sáncokig a területet vizsgálja meg és később Guyon összeköttetését Bácscsal, ki a hir szerint Pétervárad fogott menni nyugtalanitsa.

Lang dandára, melyhez egy 12 fontos üteg adatott, Vilovát, Knichanin dandára szintén megerősitve Mossorint szállandotta meg, a gyalogság maradéka magánál Titelnél egyesült, mely ellen a magyarok 14-én Perlasztól szintén tüzértámadást kisérlettek meg.

Azon aggodalomban, hogy a magyarok most közvetlen Ujvidékre mentek, hogy innen Pétervárad cernirozása végett a Duna jobb partjára törjenek át, mire aztán a titeli fensikot tökéletesen kiéheztethették, és mivel, mint többször észrevevők e sík egyátalában nem alkalmas nagyobb csapatok számára táborozási helyül, tehát még julius 16-kán Budisavlievich dandára Szalánkemenen át Bukovácra küldetett, és ezt 17. és 18-án az egész gyalogsági tartalék követte mindkét ütegével.

Ennek következtében jul. 18-ától Pétervárad ellen a Duna jobb partján 6 dandár állott következőkép beosztva:

a bal szárnyon Hartlieb osztálya főhadiszállásával Kamenitzon; Mamula dandára Kamenitz körül, Budisavlievich dandára Karakacshegy körül;

a jobb szárnyon Kriegern osztálya főhadiszállásával Karlovicon, Drashovich dandára Vukovác előtt, Pufferé Karlovitz előtt;

tartalékul Rastich osztálya Vukovácnál.

A zárvonal sáncai Pétervárad felé megszaporittattak és megerősittettek.

Castiglione vértes dandára szintén átszállittatott nemsokára a jobb dunapartra és jul. 22. Ireg felé Kamenitztól délnek állitatott föl.

A titeli fensikon Lang és Knicanin dandárain kivül még Marsano dandára maradt Titelnél, nevezetesen a Tisza bal parti hidfő védelmezésére, továbbá Horváth lovasdandára szintén Titelnél Dietrich alt. rendelkezésére, ki a sik főparancsnokságát vette át.

Egyébként a lovasdandárból az élelmezés végett julius 22-kén, a szász vértes ezred szintén a Duna jobb partjára huzódott át.

A bán, jul. 19-től főhadiszállását Rumán, Iregtől délnek ütötte föl.

Miután igy láttuk, mint kényszerült a bán támadási irányát abbahagyni, és mikép foglalta el uj állását, hogy abban várja be a magyarok támadását, — e támadás eredményét, hogy az összetartozókat ne szakitsuk el egymástól, halaszszuk el a következő fejezetre.

A Temesvár előtti események junius közepétől julius közepéig.

Mialatt a magyarokra mindig sürgősebbé lőn Temesvár birtokába jutni, nevezetesen miután az oroszok betörésén sem lehetett tovább kételkedni az országban, hogy az uj területet,

alapot az alsó Tisza és Maros közt biztosithassák, és mialatt Arad eleste, mert uj eszközt nyujtott, kedvező eredményt látszott igérni Temesvár ellen is, Rukavina e vár parancsnoka nem kevesebbé kezdte fölismerni e hely megtartásának fontosságát.

Közvetlen Arad eleste után a Temesvár alatti ostromlósereg Vécsey alatt 11,000 ember, bezárólag 1500 huszárral erősbült és 55 ágyúja volt, melyek jul. 4. csakhamar heves bombázást kezdettek meg, mely csekély szünettel jul. 19-éig tartott. Rukavina csakhamar felelt az ostromlók tüzének, és a jul, 4—5 közti éjjelen 900 emberrel, két oszlopban a Béga mindkét partján kirohant a józsefvárosi ostrommunkálatok ellen. E kirohanásnál sikerült neki 18 ostromágyút beszögeznie; hasonlókép egy másik, julius 11 éjjelén tett kirohanásnál is, melyet 600 emberrel tett 7 mozsár szögeztetett be az ütegekben az uj világnál.

E két vállalatnál az osztrákok 49 holtat és 91 sebesültet vesztettek.

Jul. 12-én a magyarok Aradról 13 ostromágyút kaptak, úgy hogy ők, mivel az elszögezésen csakhamar segitettek, 13 helyett 68 ágyúval tüzelhettek a vár ellen.

Jul. 14-én érte el a bombázás tetőpontját. E naptól kezdve az őrség már hetenkint csak kétszer kaphatott marhahúst, a többi napon lóhús adatott ki, a mint az élelemszer hiánya érezhetőbbé vált. Már május 31-én kényszerülve látta magát Rukavina arra, hogy 400 oly lakost, kiknek nem adhatta meg az élelmezést, a várból kiutasitson; julius 1-én még 800-at küldött ki. Ezeket a magyarok visszaüzték a várba. Rukavina szükségből oly szabályokhoz fordult, melyekre minden okos ember az erősebb várak élelmezésénél első pillanatban gondol; ő ugyanis a testalkatuknál fogva alkalmas egyéneket besoroztatta, úgy hogy a katonai élelmezéssel be kellett érniök, a többit pedig azon különböző munkákra használta föl, melyek egy ily ostromolt várban előfordulnak, bizonyos napidij mellett, a melyért azok az élelmezési tárakból, a meddig ezekben volt valami, élelemszereket vehettek maguknak.

Mint minden hadseregnél a magyar harctéren, úgy Temesvárott is megkövetelte a julius alatt az epemirigy is saját áldo-

zatait naponta, úgy, hogy a csapatok létszáma mindig alábbszállt, és ennek következtében az elsáncolt tábort is, a mely pedig nagy fontosságu volt, csak lanyhán, t. i. csak a két szárnyon lehetett őrséggel ellátni.

A bombázás és más támadások védelme alatt a födözött út és az elsáncolt tábor ellen, melyek magától érthetőleg visszaverettek, a magyarok jul. 15-ike éjjelén uj heves tüzelést és támadást intéztek a vár ellen uj ütegekkel.

Az osztrák és orosz hadsereg közeledtének, és veszedelmes egyesülésöknek hirére azután a jul. 18—19 közti éjjelen a magyarok új komoly rohamot intéztek a födött út ellen, de ez is, mint a többi visszaveretett.

Végre jul. 19-én megjelent Kossuth személyesen a magyar táborban, Vécsey hadtestét kétszeres erőmegfeszitésre lelkesitendő.

Az őrség veszteségei a kirohanásoknál történteken kivül, melyekről már emlitést tevénk, 33 holtat és 78 sebesültet tettek.

Nugent táborszernagy működéseinek kezdete.

Midőn a hadcsapatok működéseiket Magyarország különböző harcterein megkezdették, lassankint a Nugenttől Stájerországban szervezett második tartalékhadtest is kezdett életjeleket adni. E hadtest célja volt a Balaton környékét és az osztrák határszélekről oda vivő útakat eltisztitani és biztositani, a Dráva és Mura hidait megszállani, azután az alsó Dunához nyomulni, Eszéken keresztül a déli hadsereggel egyesülni és ezt támogatni.

Junius elején a hadtest egy osztályból állott, Gr. Schaafgottsche altábornagy alatt, mely Rousseau és Zeisberg dandáraiban, — 7 zászlóaljat, 4 század lovast, 24 ágyút, — 8500 embert számlált.

Május közepétől a hadtestnek csapatai voltak Fürstenfelden Pöllnitz őrnagy alatt, Nagy-Kanizsán Knezevich vezérőrnagy alatt, a Muraközben, azután délre a Drávától; Kapronicán, Varasdon, Bárcs és Verőcén

egy szárnycsapat Gorizutti őrnagy alatt Pozsonyból Sopron y és Kőszegen át Szombathelyre ment, hová május 22-én megérkezett; egy más csapat Zweyer kapitány alatt Fürstenfeldről Körmenden át szintén Szombathelyre ment, a hol az előbbivel egyesült.

Gorizutti Szombathelyről Sárváron át Pápára ment. Itt kapta azon parancsot Nugenttől, hogy Lövőn és Baksán át Lendvára menjen a Murától északra s ott Knezevichchel egyesüljön, ki a magyar népfölkelés miatt Kanizsát odahagyni kényszerült.

Jul. 12-én, miután Nugent Győr bevételéről és Haynaunak már több szerencsés működéséről a fölső Dunánál hirt hallott, Knezevichnek julius 12-én megint Nagy-Kanizsára és ettől délre Zeisberg dandárának a Murához kellett lefelé nyomulnia. E csapatok nem találtak ellenállásra, mivel közeledtükkor az iharos-berényi és csurgói népfölkelők szétoszoltak.

Ugyanekkor egy más cirkáló hadtest Dondorf őrnagy alatt Körmenden át Zala-Egerszegre nyomult előre, hova jelentéktelen csetepaték után julius 14-dikén megérkezett s másnap Knezevich szintén oda küldött csapatosztályával egyesült.

A 2. tartalékhadtestnek ezek voltak első, — bár jelentéktelen tényei, melyek mindamellett is az osztrák főhadsereg jobb szárnyát és hátát a magyar fölkelő csapatok nyugtalanitásai ellenében biztositák.

Az erdélyi harctéren történt események.

Grotenhjelm betörése Erdélybe s a vallendorfi ütközet.

Láttuk, hogy junius 18-án, Grotenhjelm és Lüders hadcsapatai készen álltak Bukovinából és Oláhországból, Erdély északi és déli részére, egyfelöl Beszterce, másfelöl Brassónál berohanni.

Grotenhjelm junius 19-én előhadát Springinsfeld alatt Pojana Stampin át előre tolta Mogura hegyére s egy szárnycsapat osztályt, mely 4 zászlóalj, $1^1/_4$ század lovasság és 8 ágyuból

állt Pawloff tábornok alatt jobbra Koznára, az országútra, a Szamos völgyébe.

20-án az előhad Marossényig nyomult, a sereg zöme a Tihuca szorosig, és Pawloff 2 hadoszloppal, az egyikkel Radnán át Illova Mikére, a másikkal Illova Maréra. Ez utóbbi hadoszlopnak a nevezett napon egy kis ütközetet kellett kiállani.

Junius 21-én Springinsfeld maga is Marossény felé nyomulván, a Turiak hidjánál két magyar zászlóaljra s 3 ágyúra talált. Hosszasan tartó harc után, melyben a sereg zöméből 2 orosz zászlóalj is részt vőn, a magyarokat visszaszoritották Tihára, s miután e helyet is körülszárnyalták, a magyaroknak ezt is el kellett hagyni.

Junius 22-én Grotenhjelm megtámadta a gyönge, hanem mégis 12 ágyúval ellátott borgoi sáncokat.

Az első csatarend Springinsfeld alatt 4 orosz és osztrák zászlóaljból volt itt összeállitva 8 ágyúval, a második Samarin ezredes alatt 3 orosz zászlóaljból 4 ágyúval; a kozákok követték. A magyarok cseppet sem akadályozták a szövetségesek előnyomulását s a támadásnak sem álltak valami nagyon ellent. hanem a mint oldalaikat fenyegetve látták, Rusz Borgón át visszavonulni kezdtek Besztercére, a kozákoktól egész Wallendorfig üldöztetve. Grotenhjelm Jádnál állitotta fel előhadát, seregének zömét Rusz Borgónál.

Pawloff 22 én Illova Mikéről a Szamos mentében Földráig nyomult elő, s onnan egy magyar csapatosztályt Neposzra üzött, mire aztán ő maga visszatért Illova Mikére.

Ez állásban maradt Grotenhjelm egyelőre, csupán csak azon szándéka lévén, hogy Bukowinát fedezze.

Bem ezalatt az oroszok betörésének hirére, Dézsnél összegyüjtött mintegy 6000 embert 14 ágyúval s ezzel jun. 25 én Somkerekre, 26-án Besztercére nyomult elő, hogy Grotenhjelmet, ha lehet, visszaverje Bukovinába.

Bem közeledtének hirére Grotenhjelm még 26-án egyesitette főhaderejét Rusz Borgónál s 27-én Wallendorf ellen nyomult. Itt délelőtt 11 órakor összeakadt Bemnel, ki gyorsan előre inditotta tüzérségét s ágyúztatni kezdett, hogy saját előnyomulását fedezze, a szövetségesekét pedig zavarja. Hosszas ágyúzás

után támadást kezdett gyalogsággal és lovassággal az oroszok jobb szárnya ellen, s miután a lovasság támadása az orosz ágyúk tüzelése miatt meghiúsult, körülszárnyalás által akarta Grotenhjelm jobb szárnyát megtámadni. Hanem a Tomszk ezred ellenállt e körülszárnyalásnak s egyidejüleg előtörtek az orosz dzsidások részint Bem centruma, részint balszárnya ellen.

Bem végre fölhagyott támadásaival, s visszahúzódott Jádon túl, mig Grotenhjelm szintén régi állását foglalta el Rusz Borgónál.

28-án reggel Bem újra fölállt Wallendorfnál s különösen megerősitette jobb szárnyát, Grotenhjelm meghallotta, hogy Bem megakarja újitani a támadást, mihelyt az erősitések, melyeket Maros-Vásárhelyről várt, megérkeznek; hadcsapatainak fölállitása által Bem biztositani akarta összeköttetését e megérkezendő csapatokkal. Grotenhjelm elhatározta, hogy nem várja be a magyarok támadását, hanem megelőzi, s azért délután egy órakor Wallendorf ellen nyomult. A rögtöni támadás valóban meglepte a magyarokat s Bémet csakhamar visszavonulásra kényszeritette, melyet mint rendesen maga fedezett tüzérségével. Sófalvánál, hol összes tüzérségét lesbe állitotta, sikerült neki az üldözőket megállitni, aztán Besztercén túl Szeredfalvára húzódott s félig elromboltatta az ottani hidat.

Grotenhjelm ez ütközetek után ismét Rusz Borgónál foglalt állást, Bem pedig seregének zömével Tekére indult, Szeredfalván csak erős utóhadat hagyván hátra, egyelőre minden támadást akkorra halasztott, mikor megérkeznek Szász Régenből Maros-Vásárhelyről a várt csapatok, állásával e csapatok összes köttetését akarta megkönnyitni s egyszersmind Grotenhjelm oldalát fenyegetni, ha ez, mint gondolá, Besztercén át Dézs felé folytatni fogja hadmüveleteit. Azonban Grotenhjelmnek, miután Lüders délen még semmi emlitésreméltó haladást nem tett, nem érkezett még el a támadás ideje, s csak arra szoritkozott, hogy állását megtartsa.

Brassó bevétele.

Az Oláhországban Lüders alatt lévő orosz haderőből junius 18-án a főhadoszlop előhada, 8 zászlóalj, 16 század lovasság és 20 ágyú Dyk tabornok alatt a Sinai kolostor előtt állt; szorosan mögötte a főhadoszlop zöme, mindkettő homlokával a tömösi szoros felé fordulva, mig a bal szárnyoszlop Engelhardt tábornok alatt Rukurnál volt fölállitva a törcsvári szoros ellenében.

Junius 19-én reggel 5 órakor Dyk megindult a Predjál kolostor felé. Az erdélyi havasok ormára a határhoz érkezve, 1500 főnyi magyar csapatosztályra talált, mely Szabó vezérlete alatt állva, fatorlaszok által födöztetve, az erdőben elrejtve s az úttól jobbra sánc által védve, eleinte ellent állt, hanem aztán folytonosan küzdve, pontról pontra hátrált, előbb a vesztegzárépülethez Felső-Tömöshöz, s miután ez utóbbit fölgyújtották, Alsó-Tömöshöz, a hol van a sajátképi hegyszoros sziklafalak közé ékelve s gerendavár által elzárva.

Az ütközet reggel $7^1/_2$ óratól délután 2-ig tartott, hanem a veszteség mindkét részen szerfelett csekély volt.

Lüders most junius 20-át határozta a támadás napjául a tömösi szoros ellen.

A főhadoszlop, $14^1/_2$ zászlóalj, 14 század lovasság s 34 ágyú leszállt a völgybe a szoros homloka ellen; egy bal szárnyoszlopnak, mely Lowcseff ezredes alatt 2 zászlóalj, 2 század lovasság s 2 ágyúból állt, a Krisztián márén kellett keresztül menni s helyreállitni az összeköttetést Engelhardttal.

A tömösi szorosnál makacsul ellenállt Szabó a Dyk alatt álló orosz előhadnak, mely már reggel 4 órakor megindult; néhány körülszárnyalási kisérlet sem akart eleinte sehogysem sikerülni az oroszoknak, miután részint területi nehézségekre akadtak, részint a magyarok tüzelése akadályozta őket. Végre azonban egy orosz hadoszlop áthatolt a magyarok baloldalán, s most hát mögül fenyegette a gerendavárat. Ez eldöntötte az ütközetet. A magyarok csakhamar hátráltak s megfutottak, a

kozákok Brassón át Prásmárig (Tartlan) üldözték őket; csak itt szedhette össze Szabó csapata romjait, melyből 300 ember hiányzott, s innen Háromszékbe indult velök.

Lowcseff oly nehéz útra talált a hegyek közt, hogy egyátalán nem birt tovább menni, s végre is vissza kellett vonulnia Predjalra, honnan aztán a főhadoszlopot követte.

Engelhardt junius 20-án a törcsvári úton a hegytetőn talált első ellenállásra. A magyarok erősen tartották magukat, mig hozzájuk nem hatott a hir, hogy a tömösi szoros elveszett. Most hátrálni kezdtek, s Engelhardt 21-én akadály nélkül előnyomulhatott Rosnyóra.

Az oroszok 20-án összesen egy tisztet, 11 embert vesztettek holtakban, 7 tisztet s 102 embert sebesültekben, kisebb sérülést kapott 3 tiszt és 32 ember. Összes veszteségük tehát 163 ember volt. A sebesültek közt volt Dyk tábornok is. A magyarok 300 emberen kivül 5 ágyút is vesztettek.

Az orosz előhad kozákjai már 20-án délután 1 órakor Brassó előtt álltak; a város nem volt megszállva magyar csapatoktól, hanem az erős kastélyban 320 főnyi helyőrség volt 6 ágyúval Szydlowski őrnagy alatt.

Megadásra szóllitották fel azonnal, Szydlowski visszautasitotta; csak miután egy orosz üteg sokáig lőtte a kastélyt, kapitulált a helyőrség junius 22-én reggel 5 órakor.

Portyázások a székelyek ellen.

Brassó bevétele után Lüders először is az osztrák hatóságok visszahelyezésével foglalkozott, aztán gyorsan megtörni szándékozott a végső ellenállást is a Székelyföldön s a mint ezt végrehajtotta, akkor majd Szeben ellen indul, elfoglalja a vöröstoronyi szorost, megnyitja itt a bejövetelt a Clam-féle osztrák hadtestnek s aztán Károly-Fehérváron át Magyarországba nyomul, hogy Paskiewics főhadseregével egyesüljön.

Engelhardtnak a szebeni úton az előhadat kellett képezni, tehát e végből Rosnyóról csakhamar Feketehalomra kellett indulnia.

A Székelyföld lecsendesitésére 8 zászlóaljból, 6 század lovas és 12 ágyúból Hasford tábornok alatt egy csapatosztály alakittatott, mely junius 23-án Kezdi-Vásárhely felé útra kelt; egyszersmind Lein ezredes is, ki 4 zászlóaljjal, $^1/_2$ század lovasság s 12 ágyúval eredetileg Moldovában visszamaradt, parancsot kapott, hogy az ojtosi szoroson s Berecen át szintén induljon Kezdi-Vásárhely ellen.

Lein útközben semmi ellenállásra nem talált, Hasfordnak, ki 25-én ért Kezdi-Vásárhelyhez, csak junius 23-án volt jelentéktelen kis összecsapása. A magyar csapatok Kezdi-Vásárhelyről Csik-Szeredára vonultak vissza, velük futottak nagyrészt a lakosok is; miután az otthon maradtakat lefegyverezte Hasford s egy ágyúöntödét, egy gyutacsgyárt és több lőpor-malmot szétrombolt, junius 30-án visszatért Brassó környékére.

Lüders ez idő alatt 25-én Földvár felé fordult s 26-án és 27-én portyázásokat tétetett az Olt balpartján, fölfelé egész Illyefalváig, lefelé Miklósvárig.

Junius 28-án visszament Prásmárra s 29-én Sepsi-Sz.-György felé portyáztatott.

Miután a székelyek ekkor már teljesen lecsendesülve valának, mint ezt Hasford jelentéstételeiből következtetheté, Lüdersnek tehát azon szándéka volt most, hogy mihelyt Hasford visszatér küldetéséből, egy csapatosztályt Brassón hagyva, seregének többi részével Szeben felé nyomul s ez okból Engelhardtot az előhaddal Feketehalomról lassanként Vledényre és Sárkányra előre tolta Fogaras felé.

Hanem alig tért vissza Hasford, a mint már junius 1-én hire jött, hogy az egész Székhelyföld mozog, csapataik legkevésbbé sincsenek még megsemmisitve.

Ennek következtében Lüders egész tervét megváltoztatta. Gondolá, hogy előbb nem hagyhatja el Brassót jó lelkiismerettel, míg annak födözésére s a Székelyföld folytonos szemmel tartására jelentékeny haderőt nem hagy itt hátra. E célra szánta az orosz csapatokon kivül Clam Gallas osztrák hadtestét.

E hadtestnek most már nem a verestoronyi, hanem a törcsvári szoroson kellett Erdélybe Lüders után benyomulni s aztán Brassónál megállni.

Clam Gallas, kinek hadtestét a cholera megtizedelte s a lakosság sem fogadta valami barátságosan, úgy hogy a hadtest jelentékenyen leolvadt, seregének zömével julius 8-án a csernegi úton elérte Rimniket az Olt mellett, tehát az országútat, mely a Verestoronyra átvezet, a mint a parancsot kapá, mely útjának irányát megváltoztatta. Most megfordult s a törcsvári szoroson át julius 15. és 16-án megérkezett Brassó tájékára.

Ezalatt Lüders seregének zömével Feketehalomnál táborozott, előhada Vledénynél, kiküldött csapatosztályai Hermány, Tömös és Brassónál s azzal töltötte az időt, hogy portyázásokat tétetett a székelyek ellen, kik Gál Sándor alatt ismét jelentékeny haderőt gyüjtöttek össze s itt ott mutatkozni kezdtek.

Julius 2-án Adlerberg tábornoknak 3 zászlóaljjal, 9 század lovas és 6 ágyúval Kökösről Sz.-Péterre kellett előnyomulni. Jessauloff tábornok 4 zászlóalj s 12 ágyúval tartalék gyanánt Sz.-Péternél maradt.

Kökösnél Adlerberg Gál Sándor előhadával találkozott, mely csakhamar visszavonult Uzonba. Adlerberg követte, hanem Uzonnál oly makacs ellenállásra talált, hogy vissza kellett huzódnia a Fekete-Ugy pataka fölött álló kökösi hídhoz, hol az ezalatt utána inditott Jessauloffal egyesült.

Lüders aztán jul. 4-én maga vezetett Prásmarra 8 zászlóaljat, 8 század lovast és 20 ágyút s elhatározta 5-én komolyan megtámadni Gál Sándort.

Julius 5-én az oroszok 3 hadoszlopban nyomultak elő:

A centrum Jessauloff alatt, 12 zászlóalj, 3 üteg, a brassói nagy országúton nyomuljon a magyarok homloka ellen Uzonra;

a jobb szárny, 3 zászlóalj, 4 ágyu és 3 század lovasság, a Fekete Ugy bal partján menjen fölfelé s Uzonnál támadjon a magyaroknak bal oldalába;

a bal szárny, 8 század lovas és 4 ágyú, Rennenkampf tábornok alatt, az Olt bal partján menjen fölfelé s essék az Uzonnál concentrált ellenségnek jobb oldalába s hátába.

Jessaulofftól homlokban megtámadtatva, miután a két körülszárnyaló hadoszlop közeledését is észrevették, a magyarok komoly ellenállás nélkül elhagyták Kököst, de nem Uzonra vo-

nultak, hanem az Olt folyamához Sepsi-Sz.-György felé, hol a lovasságtól üldöztetve az Olt jobb partjára hátráltak.

Az oroszok vesztesége a julius 2. és 5-iki két ütközetben 5 halott és 40 sebesültre rúgott.

Julius 6-án Lüders még egy gyalog hadosztályt küldött az Olt mentében fölfelé, azon esetre, ha netán a székelyek valahol erősen befészkelték volna magukat. E hadoszlop nemsokára visszatért, miután sehol sem talált ellenségre; az ellenségről azon hírt hozta, hogy Csik-Szeredára vonult.

Lüders most Sepsi-Sz.-György környékén Jessauloff alatt 7 zászlóaljat, 8 század lovast hagyott, egy másik csapatosztályt Uzonnál és seregének zömével, miután Clam legközelebbi megérkezését már várni lehetett, a szebeni útra indult.

A fogarasi ütközet.

Hogy a Szeben felé indulást előkészitse, Lüders julius 11-én Engelhardt tábornoknak parancsot adott, hogy az előhaddal, 8 zászlóalj, 12 század lovasság és 20 ágyúval üzze el a fogarasi magyar helyőrséget, mely 800 emberből állt 4 ágyúval.

Julius 12-én hajtotta végre Engelhardt e támadást, főhadereje az országúton indult Sárkányon át Fogaras ellen; egy jobb szárnyoszlopot inditott meg egyidejüleg az Olt jobb partján lefelé, hogy ha a homlokban szorongatott magyarok Segesvár felé akarnának menekülni, akadályozza meg ezt; másik bal szárnyoszlopot Fogarastól nyugotnak a halmokon át Betlenre küldött, hogy lehetlenné tegye a magyaroknak a Szeben felé menekülést.

E roppant túlnyomó erővel kezdett támadás annyiban sikerült, hogy a magyarok kényszeritve lőnek gyorsan elhagyni álláspontjukat, hanem mindamellett nem vesztettek negyedrésznyinél többet haderejökből, holott itt ugyan megkivánhatta volna az ember, hogy egyetlen egy se meneküljön az ellenségből. Engelhardt, ki 5 holtat és 3 sebesültet vesztett, Fogarason 4 ágyút, egy pénztárt s némi készleteket talált.

Ez ütközet s az osztrákok megérkezése után Lüders seregének zömét Fogarasnál kezdte concentrálni, hogy Szeben ellen nyomulhasson, miről alább bővebben szólandunk.

A besztercei ütközet.

Bemet és Grotenhjelmet szemben egymással hagytuk el hadállásaikban, egyikét Tekén és Szeredfalván, a másikat Rusz Borgón.

Bemet ez időben különféle szándékok bolygatták s különböző irányok felé vonták.

Midőn a bán a kátyi győzelmes ütközet után a Bácsban egész a Ferenc csatornáig előnyomult, Kossuth akkor fölszólította Bemet, menjen a bánátba s vegye át ott a fővezérletet. Hanem mikor Bem e parancsot megkapta, akkor már az oroszok és osztrákok betörtek Erdélybe s Bem junius 23-án elutasitotta a meghivást, mivelhogy szükségesebb előbb Erdélyt újra megtisztítni. Hogy Bem vegye át a bánátban a fővezérséget, az már fölöslegessé vált ez időben, miután Vetter, kit Görgey ajánlott e parancsnokságra, azt elfogadta és átvette. Hanem azt kivánta most Kossuth, küldjön Bem csapatokat a bánátba. Ez teljesen lehetlenné vált azáltal, hogy Lüders a székelyföldet szorongatta s Grotenhjelm állást foglalt Besztercénél.

Bem meggyőződött arról, hogy előbb ki kell verni Erdélyből az osztrákokat és oroszokat, mielőtt ő maga vagy erdélyi csapatai valamely más harctéren megjelenhetnének. Előbb tehát Grotenhjelm ellen akart fordulni, aztán Lüders ellen. De az sem látszott neki elégségesnek, hogy az oroszokat pusztán csak kikergessék Oláhországba. Arra gondolt tehát, hogy ha az oroszokat kikergette Erdélyből, betör Oláhországba, a népet ott fölláziţja az oroszok ellen s igyekszik megnyerni a törökök, főleg Omer pasa támogatását, ki akkor a kis Oláhországban parancsnokolt. Később mint látni fogjuk, e diversiot magát arra akarta használni, hogy ily módon kicsalja az ellenséget Erdélyből. Sokféleképp akadályozva volt minden lépésében haderejének gyöngesége és szétosztása által; sem az oláh fölkelés nem volt

legyözve, sem Károlyfehérvár elfoglalva s amellett az orosz hadtestek egyikét, akár Grotenhjelmet, akár Lüderst, shahban kellett tartani, mig a másik ellen túlnyomó erőt kellett volna kifejteni, hogy valamely ponton döntő eredményt lehessen kivívni.

Némely a székely földről magához vont erősitésekkel mintegy 6000 emberre szaporitva seregét, Bem julius 1-én Tekéről és Szeredfalváról újra Wallendorf ellen nyomult, itt megállitotta az előhadat, a sereg zömét Beszterce mögött állitotta föl. Hanem Grotenhjelm hadereje a Beméhez hasonlitva oly nagy volt s a székely földről, melyet az oroszok folyvást fenyegettek oly kevés segélyre lehetett számitani, hogy célszerütlenek látszott rögtön folytatni a támadó eljárást Grotenhjelm ellen. Várakozott tehát. Ez időben irt Bem julius 3-án Omer pasához, hogy őt az Oláhországban szándékolt diversiora s a magyaroknak az oroszok elleni támogatására megnyerje. Abból, hogy Omer pasától sokáig semmi feleletet nem kapott, következtete, hogy bizonyára megvesztegették őt az oroszok s fölszólitotta Kossuthot, részéről szintén igyekezzék megvesztegetni Omer pasát.

Az ezután következő idő jelentéktelen portyázásokkal telt el.

Grotenhjelm julius 4-én egy orosz-osztrák portyázó csapatott küldött Szász-Régenen át Maros-Vásárhelyre, hogy Lüders hadmüveleteiről tudósitást szerezzen, s a mennyire lehet, helyreállitsa az összeköttetést Lüderssel. A csapatosztály nem érte ugyan el az utóbbi helyet, hanem néhány szerencsés portyázást tőn, biztos hirt hozott, melyből kiderült, hogy Lüders még Brassó környékén áll s háboritlan visszatért a hadtesthez.

Julius 7-én Bem egy zászlóaljat Szász-Újfalún át Kusmára küldött, hogy innen Grotenhjelm bal oldalát nyugtalanitsa; e zászlóaljat azonban föladata dacára, mely után az ember valami egészen mást következtetett volna, egy Pawloff alatt $2^1/_3$ zászlóalj, 2 század lovas és 4 ágyúból álló orosz csapatosztály meglepte s szétugrasztotta.

Julius 9-én érkezett meg Grotenhjelm táborába a parancs, hogy miután most már megindult az orosz főhadsereg Miskolcon át Pest felé, ő is kezdje meg komolyan a támadó föllépést s leg-

alább az élelmezés könnyitése végett igyekezzé k tért nyerni körüskörül 10 mértföldnyi távolban.

Ennek következtében julius 10-én reggel Grotenhjelm 4 hadoszlopban megindult Bem hadállása ellen.

A főhadoszlop, Wladislawliewics tábornok alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság s 16 ágyú a besztercei úton indult meg;

a jobb szárny hadoszlopa, $1^1/_3$ zászlóalj, $1^1/_4$ század lovasság, 4 ágyú, Fackler kapitány alatt Pénteken át Somkerekre indul a dézsi országútra, hogy az ellenségnek elvágja a visszavonulhatást;

a bal szárny hadoszlopa, Pawloff tábornok alatt 4 zászlóalj, 2 század lovasság és 8 ágyú Vindáról fog előnyomulni s lovasságát még messzebb küldi Újfalura, hogy a bal oldalt megtisztitsa az ellentől;

végre a legszélsőbb bal szárny hadoszlopa Springinsfeld alezredes alatt, $1^1/_3$ zászlóalj, $1^1/_2$ század lovasság s 3 ágyú, Zsolnára nyomul Besztercétől délkeletre s Pawloffal egyesülten Bemnek jobb oldalát támadja meg.

Wallendorfot rövid ágyúzás után kiüritette Bem, a mint Wladislawlievics közeledett, miután egyidejüleg jelentést kapott Bem Pawloff és Springinsfeldnek Beszterce elleni támadásáról is. Besztercét is nemsokára föl kellett adni, hanem Sófalvánál délutáni 2 óráig helyt állt Bem tüzérségének egy részével, ezalatt tüzérségének zömét Szeredfánál kedvező állásba vonta s aztán kiüritette Sófalvát. Szeredfalvánál körülbelől délután 3 órakor megszünt a harc.

A szövetségesek 66 embert vesztettek holtak és sebesültekben; a főnebb mondottak szerint $9^2/_3$ zászlóaljat, $7^3/_4$ század lovasságot s 31 ágyút, tehát mintegy 8000—9000 embert inditottak az ütközetbe.

Grotenhjelm este Besztercénél és Wallendorfnál táborba gyüjtötte hadtestét s előhadát, melynek főalkatrészeit osztrák csapatok képezték, Besenyőnél állitotta föl.

A szeredfalvai ütközet.

A beszterczei ütközetben Bem meggyőződött, hogy Grotenhjelm ellen nem könnyen nyerhet valamit, a remény, hogy más harctéren talán szerencsésebb lesz s az ohajtás, hogy a székely föld haderejét megtarthassa és megakadályozza, hogy az oroszok teljesen elnyomják azt, arra inditották ezek Bemet, hogy Szeredfalvánál egyelőre csak mintegy 3000 embert hagyjon hátra 14 ágyúval Damaszkin ezredes alatt, ő maga még 11-én éjjel elutazott; csapatainak maradványa másnap követte Maros-Vásárhelyre, hová Bem julius 12 én megérkezett s honnan néhány napi tartózkodás után Csik-Szeredára indult. 16-án ért ide.

Ugyancsak 16-án kapta itt Kossuthnak julius 9-ről kelt levelét, tehát azon napról, mikor Kossuth Pestről érkezve Szegeden ütötte fel székhelyét. Kossuth közölte Bemmel a dolgok állapotát Magyarországban, Mészáros kineveztetését az összes magyar hadseregek fővezérévé, s a mi legfontosabb, kérdezte Bemet, valjon nem volna-e hajlandó e fővezérséget átvenni s mily föltételek alatt?

Bizonyára úgy lehet tekinteni némileg e kérdést mint puszta udvarias formaságot, miután Kossuth nagyon jól tudta, mily kevéssé hajlandó Bem alárendelni magát más parancsnoknak. Azonban más részről bizonyos az is, hogy Mészáros csak kedve ellen viselte a fővezérség terhét s hogy Kossuth bizalma Mészáros képességében végtelen csekély volt. Látni fogjuk, hogy Bem válaszának megérkezte után nemsokára Dembinski és Mészáros szerepet cseréltek, amaz átvette a fővezérséget, ez pedig mint táborkari főnök működött.

Bem julius 17-én azt válaszolá, hogy a fővezérséget győzelemre való kilátással csak akkor vehetné át, ha az országgyülés két hónapra reá bizná a katonai dictaturát, nemcsak reményét, hanem meggyőződését fejezé ki, a mi utóbbi tapasztalatai után csaknem hihetetlennek látszik, hogy ez idő alatt a magyar területet megtisztitja a szövetségesek összes hadseregeitől. Egyelőre azonban, tevé hozzá megteszi Erdélyben, a mi csak

kitelhetik tőle, hogy az oroszokat kiverhesse; jelentést tett szándékáról, hogy diversiót akar tenni Moldovába és Oláhországba s figyelmezteté Kossuthot arra, mennyire fontos dolog, hogy Omer pasát megvesztegetés (un présent considérable) által megnyerjék, mely esetben lehetséges lesz Bemnek minden erdélyi hadcsapatával a bánátba s egyátalán Magyarországba fordulni. Végül tudatá Kossuthtal, hogy épen Kezdi-Vásárhelyre készül s legelőbb is a Székelyföldet akarja biztositni.

Ezalatt Grotenhjelm és Damaszkin közt apró csatározások fordultak csak elő. Grotenhjelm julius 11-ke óta portyázó csapatokat küldött minden irányba. Julius 13-án ezek egyike Nagy-Sajónál szétugrasztotta Damaszkinnak egyik jobb szárnycsapatát s egyszersmind azon hirt hozta, hogy erősitések jönnek Damaszkinhoz a Székelyföldről.

Hogy ezeknek Damaszkinnal egyesülését megakadályozza, Grotenhjelm 16-án megtámadta Damaszkin jobb oldalát. Az összes osztrák csapatokat, 3 zászlóalj, 5 század oroszt és 17 ágyút vett magához Grotenhjelm, hogy azokat Szász-Budakon és Bilakon át a Sajó mellett Harinára vezesse, mialatt Pawloff dandárával Bessenyőnél foglalt állást és parancsot kapott, hogy homlokban támadja meg Damaszkint Szeredfalvánál, mihelyt Grotenhjelm körülszárnyalta a magyarok jobb oldalát.

Grotenhjelm Bilaknál ketté osztotta a főhadoszlopot, Springinsfeldet tovább inditotta Harinára, ő maga pedig még inkább balra fordult az oroszok tömegével Galacra. Az itt álló csapatosztályt könnyű szerrel elűzték, szintén igy egy másikat Dipsénél; a galaci ütközetben részt vett még egy csapatosztály is, melyet Springinsfeld, mielőtt még Harinát elfoglalta, oda inditott balra.

Damaszkin Pawloff közeledtére ellenállás nélkül elhagyta a szeredfalvi állást, miután jelentést kapott, hogy a jobb szárnyon már megkezdődött az ütközet. Galac el lévén foglalva, nem lehetett neki már most Tekén át Szász-Régenre menekülni; csapatait, a mennyire lehetett, Sz.-Györgynél, Tekétől nyugotra, összegyüjtötte, innen Nagy- és Kis-Cégre indult s végre Mező-Örményesen át Szász-Régenre.

A magyaroknak egy csapatosztálya Incédi alatt, 2000 em-

ber 2 ágyúval, melyet Bem Szász-Régennél gyüjtött össze a 16. és 17-ke közti éjjel Bátoron át Nagy-Sajóra nyomult elő, hanem későbben érkezett, mintsem a dolgok folyására még befolyást gyakorolhatott volna.

Másrészt azonban nem is forgott veszélyben, a minthogy a magyarok egyátalán sokkal épebb állapotban menekültek ki az oroszok kezei közül, mint az megengedhető lett volna; Grotenhjelm meg sem kisértette az üldözést. Julius 16-án este főhadoszlopa Galacnál és Dipsénél állt, előőrsei Sz.-Györgynél s a tekei úton Nagy-Idánál; Springinsfeld Tácsot és Lekencét szállta meg, Pawloff Harinát és Szeredfalvát. 17-én aztán Grotenhjelm egész hadtestét visszavonta Besztercére.

A benyomás, melyet e négy hét alatt, az oroszok betörésétől julius közepéig történt eseményekből nyerünk, röviden e bben foglalható össze:

A két fél egyike sem nyert valami döntő, vagy fontos győzelmet; hanem miután a magyarokra nézve szükségesebb mint a szövetségesekre, hogy valami positiv előnyt nyerjenek, miután a szövetségesek különben is túlnyomó erővel birnak, az ügyek tehát a szövetségesekre nézve kedvezőbben áll anak mint a magyarokra. Ha nem akarjuk képzelődésekben ringatni magunkat, ha megfontoljuk a török haderők mibenlétét, Oláhország lakosainak nyomorult állapotát, úgy nem igen lehet okunk valami jót várni Magyarországra nézve Bem szándékolt diversiójától sem, s a legszerencsésebb esetnek látszik még az, ha hogy Bem a rendelkezése alatt álló haderővel Lüderst és Grotenhjelmet Erdélyben birja tartóztatni s megakadályozza, hogy a sajátképi Magyarországba nyomulhassanak s Paskievi csesel egyesülhessenek. Hogy Bem Erdélyből csapatokat vezessen ki Magyarországba az ott küzdő magyarok segélyére, emberi számitás szerint, arra alig lehetett gondolni.

Károlyfehérvár ostroma.

A Károlyfehérvár előtt Stein alatt álló kis ostromló csapatnak, mely juniusban 3000 főnyi volt 19 ágyuval, sokat kel-

lett küzdenie mind helyőrség kitöréseivel, mind Janku oláh fölkelőinek megrohanásaival, azonkivül hiányt is szenvedett mindenben, a mi nélkülözhetlen szükséges az ostromhoz.

Junius 23. és 24-dike közti éjjel Stein elfoglalta a város egyrészét s rohamot kisérlett meg a vár ellen is, mit azonban visszavertek; erre 24-én bombáztatni kezdett, a mint csak lehehett kevés mozsarával, minek következtében a város nagy része lángba borult. Stein gondolá, hogy most ujra fölszólithatja a várőrséget, adja meg magát, s miután erre elutasitó választ kapott, a bombázást folytatta a következő napokon.

Hanem 27-én már ellövöldözte minden lőszerét s a leghelyesebb okból vége szakadt a bombázásnak.

Egy kitörés alkalmával a várőrségnek magyar levelek kerültek kezébe, melyekből azon biztos tudomást nyerte, hogy a szövetségesek két oldalról benyomultak Erdélybe, s Bem ugyan csak a sarokba lehet már szoritva, a mi természetesen nagyon megerősitette a várőrséget kitartó szándékában.

Itt elhagyjuk az erdélyi harctért s ismét azon tájakra fordulunk, hol a hadviselő felek főtömegei összeütköztek, s a hol szükségkép a döntő eseményeknek kellett történni.

A)

A dunai hadsereg beosztása Haynau táborszernagy alatt 1849. junius elején.

1. hadtest Schlick gróf altábornagy alatt.

Herceg Lichtenstein Ferenc altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Wyss vezérőrnagy (később Schneider): 3 század a 14. vadász zászlóaljból, 1. és 2. zászlóalj Schönhals, 3. zászlóalj Hess, 1. landwehr zászlóalj Baden gyalogezredből, a Schlick-féle 6 fontos üteg.
2. dandár. Bianchi vezérőrnagy: 1. zászlóalj császár vadász, 6. vadász zászlóalj, 1. és 2. zászlóalj Palombini, 3. zászlóalj Károly főh, az összetett Braisach zászlóalj, a 34. sz. 6 fontos üteg.

Wallmoden gróf altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy (később Reischach): 1. 2. és 3. zászlóalj Hartmann, 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Parma, a 36. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Sartori ezredes: 2. vadász zászlóalj, 3. zászlóalj Bianchi, 3. zászlóalj Lajos főherceg, 2. zászlóalj Latour, 2 század a Ceccopieri ezred 2. zászlóaljából, a 17. sz. 6 fontos üteg.

Lobkowitz herceg altábornagy hadosztálya.

1. dandár. Ludwig vezérőrnagy: a császár chevauxlegers-k, Kress chevauxlegers-k (16 század), a 3. sz. lovasüteg.
2. dandár. Simbchen vezérőrnagy: 6 század Lichtenstein chevauxlegers, 2 század János főherceg dragonyos, a császár dzsidások (8 század), a 4. lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége:

2 tizenkétfontos üteg, 1 lovas, 1 röppentyű üteg.

Összesen 21 zászlóalj, 32 század lovasság és 60 ágyú, 2 hidász csapattal.

2. hadtest báró Csorich altábornagy alatt.

Colloredo herceg altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Pott vezérőrnagy: 3. és 4. zászlóalj, Haynau, 3. zászlóalj Kudelka, 3. zászlóalj Fürstenwärther, a 11. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Liebler vezérőrnagy: 1. 2. 3. és 4. zászlóalj István főhg, 1. zászl. Wimpfen, 4 század Civallart dzsidás, a 8. sz. 6 fontos üteg.
3. dandár. Barco vezérőrnagy: 1. 2. és 3. zászlóalj Mazzuchelli, 3. zászlóalj és 1. landwehr zászlóalj Paumgartten, 4. zászlóalj ottochani határőr, 2 század Civallart dzsidás, a 13. sz. 6 fontos üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 2 tizenkétfontos, 1 hatfontos üteg, 1 lovas üteg.

Összesen 15 zászlóalj, 6 század lovasság, 42 ágyú, 2 hidász-csapattal.

3. hadtest Schwarzenberg Edmund hg, (később Moltke, aztán Ramberg báró altábornagy) alatt.

Báró Schütte vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Gerstner vezérőrnagy: a 19. vadász zászlóalj, 3. és 4. zászlóalj Welden, 3. és 1 landwehr zászlóalj Nugent, 4. zászlóalj szluini határőr, a 9. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Dossen ezredes: 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Khevenhüller, 3. és 1. landwehr zászlóalj Wocher, a 15. sz. 6 fontos üteg.

Összesen 17 zászlóalj, 14 század lovasság s 42 ágyú, két hidász csapattal.

4. vagy tartalék hadtest báró Wohlgemuth altábornagy, (később Lichtenstein Ferenc herceg) alatt.

Benedek vezérőrnagy előhad-dandára: a 12. vadász zászlóalj, 1. 2. és 4. Deutschmeister zászlóalj, 1. landwehr zászlóalj Konstantin, a Károly főherceg chevauxlegers ezred, (8 század) a 31. sz. 6 fontos üteg, a 20. sz. lovas üteg.

Herzinger vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Theissing vezérőrnagy: a Schneider, Fischer, Richter és Bittermann gránátos zászlóaljak, a 18. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Báró Perin vezérőrnagy: a Rattay, Kudelka, Pásztory és Trenk gránátos zászlóaljak, a 19. sz. 6 fontos üteg.

Burics báró altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Jablonovszki herceg vezérőrnagy: 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Nassau, a 7. számu 6 fontos üteg.
2. dandár. Lederer Károly vezérőrnagy: 2 század Ferenc Jósef, 2 század Sustenau, 6 század Ferdinand császár, 6 század Auersperg vértes, a 2. számu lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 2 tizenkétfontos, 1 6 fontos, 1 röppentyü üteg.

Összesen 17 zászlóalj, 24 század lovasság, 60 ágyú, 2 hidász csapat.

Főtartalék tüzérség, Schmidt őrnagy alatt: 1 hatfontos, 2 tizenkétfontos, 4 lovas üteg, 1 üteg hosszú mozsár, 4 röppentyű üteg és 1 tizennyolcfontos üteg.

Összesen 13 üteg 78 ágyúval, 4 század utász (pionnier), 3 hidász csapattal, és 3 század árkász (sappeur).

Paniutine orosz hadosztálya:

1. dandár. Kobjakoff vezérőrnagy: a 15. (Diebics) gyalogezred (a 8-dik hadosztályból) s a 18. Seffsk gyalogezred, mindegyik 4 zászlóaljból állván.
2. dandár. Karjäkin vezérőrnagy: a 17. sz. Briänsk vadászezred, s a 18. sz. varsói herceg vadász ezred, mindegyik 4—4 zászlóalj.
9. tüzérdandár: 1 nehéz üteg, 3 könnyü üteg, mindegyik 12 ágyúval. Ehhez beosztva 2 század Civallart dzsidás.

Az osztrák hadsereg szolgálat képes létszáma:

55890.	e. gyalog,
9730.	„ lovas,
5003.	„ tüzér.
tehát (az utászokat kivéve) 70633.	e.;

az orosz hadosztály létszáma:

10,780.	e. gyalog,
250.	„ lovas,
908.	„ tüzér.
azaz: 11,938.	e.

Az egész dunai hadsereg tehát a mérnök csapatokat is beleszámitva, mintegy 83,000. e. rúg.

Ebbe ninesenek beleszámitva:

2 század császár gyalogság Lipótvárában,

4 század Kinsky gyalog Pozsonyban,

a 4. zászlóalj likkai határőr, mely a tartalék tüzérséget kisérte, s a 4. zászlóalj varasd-kőrösi határőr, mely a tábori raktárak födözésére szolgált.

Két tartalék hadtest volt alakulóban: az egyik, mely Nobili gf. altábornagy parancsnoksága alatt Marchfelden vonatott össze, junius végén 6 zászlóalj, 3 század lovasság és 12 ágyúból,

állt, összesen mintegy 7000 emberből. A másik Nugent gf. táborszernagy alatt Pettaunál Stájerországban alakittatott, s ez már junius elején 8000 gyalog, 500 lovas és 24 ágyúból állt 500 tüzérrel, körülbelől 10 zászlóalj és 4 lovas század.)

E részletes kimutatások s az alább következők alapján itt összeszámitjuk mindazon csapatokat, melyeket az osztrák kormány juniusban Magyarország ellen fordithatott, miközben a Paniutine hadosztályt az osztrák haderőhöz számitjuk. Az aradi és budai várakat nem vesszük többé számitásba.

Minden Magyarország ellen fordítható osztrák csapat összes hadereje 1849. juniusban.

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
A dunai hadsereg Haynau alatt	86	78	336	83000
A déli hadsereg Jellacsics alatt	41 1/3	36 1/2	188	44100
A temesvári helyőrség	6 1/2	6 1/2	—	8840
Erdélyi hadtest Clam Gallas alatt	11 5/6	16	36	11000
Springinsfeld hadoszlopa	3 2/3	1 1/2	9	3000
1. tartalék Nobili alatt	6	3	12	7000
2. tartalék Nugent alatt	10	4	24	9000
Kisebb helyőrségek	10	4	—	10000
Összeg:	175 1/3	149 1/2	605	175,940

Ha ehhez számitjuk az orosz haderőt, úgy a csapatok összes száma, melyeket 1849 juniusban a magyarok ellen fordítottak: 325 1/3 zászlóalj, 456 1/2 század lovasság, 1192 ágyú, azaz 367,264 emberre rúgott.

B)

Az Erdélyben működő osztrák hadtest beosztása, a cserneci táborban Oláhországban, Clam Gallas gróf altábornagy alatt.

Pergen gróf vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Van der Nüll ezredes: 3. zászlóalj Parma, 3. és 4. zászlóalj Károly Ferdinand főhg, 2 szá-

zad bukovinai határőr, 2 század székely huszár, az 1. sz. 6 fontos üteg, $^1/_2$ röppentyü üteg.

2. dandár. Stutterheim báró ezredes: a 23. vadász zászlóalj, 2. zászl. Bianchi, 3. és a landwehr zászl. a 41. sz. Sivkovich ezredből, 2 század Max Jósef chevauxlegers, a 2. sz. 6 fontos üteg.

Coppet vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Eisler ezredes: 1. zászlóalj az 1. sz. erdélyi oláh határőr ezredből, 3. zászlóalj Turszki, az Uracca gránátos zászlóalj, 3 század a Leiningen ezred 3. zászlóaljából, 2 század Max Josef chevauxlegers, az 1. sz. 12 fontos üteg.

2. dandár. Schönberger ezredes: 4 század Max Josef chevauxlegers, 6 század Savoyai Eugen dragonyos.

Tartalék tüzérség: $1^1/_2$ háromfontos, 1 hatfontos üteg.

Összesen $11^5/_6$ zászlóalj, 16 század lovasság, 36 ágyú, azaz mintegy 10,000—12,000 ember.

Urban ezredes hadoszlopa, melyet később Springinsfeld alezredes vezérelt s mely Bukovinából készült Erdélybe betörni, következő csapatokból állt:

8 század a Károly Ferdinand főherceg gyalogezredből, 1 zászlóalj bukovinai határőr, 2 század a Parma s 2 század a Sivkovich ezredekből, $1^1/_4$ század Savoya dragonyos, $^1/_4$ század Max chevauxlegers, 1 háromfontos üteg, $^1/_2$ hatfontos üteg;

Összesen $3^2/_3$ zászlóalj, $1^1/_2$ század lovasság s 9 ágyú, azaz 3000 ember.

Az Erdély ellen működő összes osztrák haderő tehát mintegy 14000 emberből állt 45 ágyúval.

C)

Az osztrák déli hadsereg beosztása Jellacsics bán altábornagy alatt 1849. juniusban.

1. hadosztály Kriegern altábornagy alatt:

Puffer ezredes dandára: 2 század az 5. vadász zászlóaljból, 2 század bécsi önkéntes vadász, 2 század

a 2. oláh határőrezredből, 1. zászlóalj a Vilmos főherceg ezredből, 2. és 3. pétervaradi határőr, 2 század Schwarzenberg dzsidás, 1/2 század nemzeti dzsidás, a 6. számu lovas üteg.

Grammont vezérőrnagy dandára: 4 század az 5. vadász zászlóaljból, 3. zászlóalj ottochani, 2. zászlóalj gradiskai, 3. 4. és 2 század az 5. illyrbánáti határőr ezredből, 1 század Civallart dzsidás, 1 század banderialis huszár, a 6. sz. 6 fontos üteg.

2. hadosztály Dietrich altábornagy alatt:

Budisavljevics ezredes dandára: 3. zászlóalj likkai, 4. zászlóalj varasd-sz.-györgyi határőr, 4. zászlóalj az 1. báni ezredből, 3. és 4. zászlóalj a 2. báni ezredből, 2 század banderialis huszár, az 5. számu 6 fontos üteg.

Draskovics gróf vezérőrnagy dandára: 3. zászlóalj Piret s 2 század ugyanezen ezred landwehr zászlóaljából, 5. zászlóalj német-bánáti határőr, 1. és 2. kikindai zászlóalj, 1 1/2 század nemzeti dzsidás, a 2. sz. 6 fontos üteg.

3. hadosztály Rastich vezérőrnagy alatt:

Jobb szárny Ocsverek alezredes alatt: 2. zászlóalj likkai, 3. és 4. zászlóalj német-bánáti határőr, 3 század a 3. ogulini határőr zászlóaljból, 1 század banderialis huszár, 1. sz. 6 fontos üteg.

Bal szárny Recznicek őrnagy alatt: 1. és 2. zászlóalj ottochani, 3. zászlóalj szluini határőr, 1 század banderialis huszár, a 7. sz. 12 fontos üteg.

Ottinger altábornagy lovasosztálya:

1. dandár. Fejérváry vezérőrnagy alatt: 6 század Wallmoden vértes, 6 század Hardegg vértes, az 5. sz. lovas üteg.

2. dandár. Lederer Móric ezredes alatt: 6 század szász király vértes, 6 század császár dragonyos, a 3. sz. lovas üteg.

Knićanin szerb dandára: 2 szászlóalj szerb segédcsapat, 1. 2. és 3. csajkás zászlóalj, 1 zászlóalj szent-tamási ön-

kénytes, 2 század zombori nemzetőr, 1 század szerb lovas, $^1/_2$ század bácskai önkénytes lovas, a 10. sz. 6 fontos üteg.

Főtartalék tűzérség: 3 hat fontos, 3 lovas üteg, 4 tizenkét fontos üteg, 4 röppentyű üteg, (egy közülök hiányos volt).

A bán hadserege tehát $31^1/_3$ zászlóaljból, $35^1/_2$ század lovasság és 137 ágyúból állt; azaz 26700 gyalog, 4400 lovas, 2600 tűzérből. Összesen 33700 emberből.

Ehhez járul még:

A Péterváradot ostromló hadtest Mayerhofer vezérőrnagy alatt.

1. dandár. Mamula ezredes: 3 zászlóalj s a landwehr zászlóalj a 22. sz. Leopold siciliai herceg nevét viselő ezredből, 3. zászlóalj varasd-sz.-györgyi, 4. és 5. zászl. pétervárad határőr, 1 zászl. szerémségi népfölkelés, 1 század János főherceg dragonyos, $1^1/_2$ háromfontos, 1 hatfontos, 2 tizenkétfntos üteg, 20 ostromágyú, utász és árkász csapatok.
2. dandár. Hallavanya ezredes: 4. zászlóalj gradiskai, 4. zászlóalj brodi, 6. zászlóalj pétervárad határőr, 2. zászlóalj a szerémségi népfölkelésből, 4 hatfontos ágyú a 14. sz. ütegből.

Összesen 10 zászl., 1 század lovas, 51 ágyú, azaz 10,400 ember.

Ez ostromló hadtestet is beszámitva tehát a bán hadserege 44,100 emberre és 188 ágyúra rúgott.

A temesvári helyőrség hadereje 1849. juniusban.

Gyalogság: 2 zászlóalj Sivkovich, 2 zászlóalj Rukavina, 1 zászlóalj Leiningen, 1 zászlóalj oláh bánáti határőr, $^1/_2$ zászlóalj Zanini.

Összesen $6^1/_2$ zászlóalj, azaz 7500 e.

Lovasság: 6 század Schwarzenberg dzsidás, $^1/_2$ század Max chevauxlegers.

Összesen $6^1/_2$ század, azaz 880 e.

Tüzérség: 239 e.
Mérnök csapat: 17 e., köztük 3 tiszt.
Egy csapat szerezsán: 200 e.
Összesen 8840 ember.

D)

Az orosz hadsereg beosztása a varsói herceg Paskievics Eriwanszki tábornagy alatt, a mint az 1849. juniusban Galliciából Magyarországba benyomult.

2-ik hadtest Kuprianoff altábornagy alatt.
2. könnyü lovas hadosztály: Glasenapp altábornagy.
1. dandár. Ossorgin vezérőrnagy: a Nikolaj Alexandrovics nagyherceg és Charkow dzsidás ezredek.
2. dandár. Baggohufurd vezérőrnagy: Olga Nikolajewna nagyhercegnő és Hannover király huszár ezredek.
32 lovas század, azaz 4886 e.
4. gyalog hadosztály: Karlowics altbnagy.
1. dandár. Lübawski vezérőrnagy: Wolkonski herceg és Olonetz gyalog ezredek.
2. dandár. Dreschern vezérőrnagy: Schlüsselburg és Ladoga vadász ezredek.
16 zászlóalj, azaz 12,732 e.
5. gyalog hadosztály: Labinzoff altbnagy.
1. dandár. Selvan vezérőrnagy: Wladimir Alexandrowics nagyhg, és Wolodga gyalog ezredek.
2. dandár. Meier vezérőrnagy: Kostroma és Galtitz vadász ezredek.
16 zászlóalj; 12,664 emberrel.
2. lövész zászlóalj.
2. árkász (sappeur) zászlóalj, 1951 e.
2. tüzér hadosztály: Serputowski altbnagy.

2. lovas tüzér dandár: 2 könnyü üteg összesen 16 ágyúval, s 401 emberrel.

4. tábori tüzér dandár: 2 nehéz, 2 könnyü üteg 48 ágyúval s 1075 emberrel.

5. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 3 könnyü üteg 48 ágyúval s 948 emberrel.

A 32. sz. doni kozák ezred, 654 e.

A 8. sz. mozgó tartalék tüzér-telep 335 e.-rel.

Összesen (a hadszervonat-zászlóaljakon kivül) 34 zászlóalj, 38 század lovasság, 112 ágyú, 36,721 e.

3-ik hadtest Rüdiger gróf lovassági tábornok s hadsegéd alatt.

3. könnyü lovas hadosztály: báró Offenberg altábornagy.

1. dandár. Kochanowics vezérőrnagy: Konstantin nagyherceg dzsidás ezred.

2. dandár. Burchardt vezérőrnagy: Hessen-Kassel Frigyes herceg és Radetzki huszár ezredek.

24 lovas század, 3566 emberrel.

7. gyalog hadosztály: Kaufmann altábornagy.

1. dandár. Trussoff vezérőrnagy: Wellington és Mohileff gyalog ezredek.

2. dandár. Rafailowics vezérőrnagy: Witepsk és Polock vadász ezredek.

16 zászlóalj, 11,892 e.

8. gyalog hadosztály: Lissetzki altbnagy

1. dandár. Cannabich vezérőrnagy: a Jelec, (a 9. hadosztályból) s a Poltawa gyalog ezredek.

8 zászlóalj, 5809 emberrel.

3. lövész zászlóalj s $^3/_4$ a 3. árkász zászlóaljból, 1057 e.

$^1/_2$ hadszervonat-zászlóalj, 240 e.

3. tüzér hadosztály: Müller vezérőrnagy.

3. lovas tüzér dandár 16 könnyü ágyúval s 392 emberrel.

7. tábori tüzér dandár: 2 nehéz s 2 könnyü üteg 48 ágyúval s 958 e.

8. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 2 könnyü üteg, azaz 36 ágyú 730 emberrel.

A 15. és 46. sz. doni kozák ezredek: 12 század 1555 emberrel.

A 7. és 17. sz. mozgó tartalék tüzértelepek 622 emberrel.

A 11. és 21. sz. osztrák röppentyü ütegek csapatosztályai, 92 e.

Összesen $25^3/_4$ zászlóalj, 36 század lovasság, 100 ágyú, 26,915 ember.

Sass altábornagy csapatosztálya (a Rüdiger hadtestének előhada:)

A 3. könnyü lovas hadosztályból: az Albrecht főhg, dzsidás ezred.

8. század, 1129 e.

1. század a 3. árkász zászlóaljból, 226 e.

A 8. gyalog hadosztályból:

2. dandár. Popoff vezérőrnagy: Alexopol és Krementsuk vadász ezredek.

8. zászlóalj, 4979 emberrel.

8. tábori tüzér dandárból: az 5. sz. könnyü üteg 12 ágyúval s 228 emberrel.

A 2. számu kozák tartalék üteg, 8 ágyú, 225 ember.

Összesen $8^1/_4$ zászlóalj, 8 század lovasság, 20 ágyú, — 6787 emb.

Sass csapatosztályát is beleszámitva a 3. hadtest tehát 34 zászlóalj, 38 század lovasság, 120 ágyúból állt, azaz 33,703 emberből.

4-ik hadtest Tseodajeff gyalogsági tábornok alatt.

4. könnyü lovas hadosztály: Sass altábornagy.

1. dandár. Beguschewski v. ő.: Wossnesenks és Olwiopol dzsidás ezredek.

2. dandár. Kronen vezérőrnagy: Cesarewics nagyherceg és Ferdinand főhg huszár ezredek.

32 lovas század, 5001 e.

4. lövész zászlóalj s 3 század a 4. árkász zászlóaljból.
1¾ zászlóalj, 1422 e.
11. gyalog hadosztály: Beloguscheff altábornagy.
1. dandár. Burkowski vezérőrnagy: Selenginsk és Irkutck gyalog ezredek.
8 zászlóalj, 6800 e.
12. gyalog hadosztály: Buschen altbnagy.
1. dandár. Wolodimiroff vezérőrnagy: Azow és Dnepr gyalog ezredek.
2. dandár. Marin vezérőrnagy: Ukraina és Odessa vadász ezredek.
16 zászlóalj, 11,113 e.
4. tüzér hadosztály: Sickstel vezérőrnagy:
4. lovas tüzér dandár a 7. és 8. sz. könnyü ütegekkel.
16 ágyú, 422 e.
11. tábori tüzér dandár 1 nehéz s 1 könnyü üteggel.
24 ágyú. 562 e.
12. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 3 könnyü üteg,
48 ágyú, 1063 e.
Az egész tüzérhadosztály hadszervonata 459 e.
Kozákok: 3 század a 41. számu doni ezredből s az 51. sz. ezred.
9. század, 1164 e.
A 6. számu doni kozák üteg s 6 ágyu az 1. számu kozák tartalék ütegből.
14 ágyu, 412 e.
Az 5. és 16. sz. mozgó ágyútelepek, 638 e.
Az 1. sz. fél élelmezési raktár, 258 e.
Osztrák fél röppentyü üteg (Horn), 59 e.

Beloguscheff altbnagy különvált szárnycsapatosztálya.

1 század a 4. árkász zászlóaljból, 155 e.
A 11. gyalog hadosztályból:
2. dandár. Schittkoff v. ő. alatt; Ochotsk és Kamcsatka vadász ezredek.
8. zászlóalj, 6690 e.
11. tábori tüzér dandár 2 könnyü üteggel.
24 ágyú, 468 e.
A 41. sz. kozák ezredből 3 század, 345 e.
Az 1. sz. kozák tartalék ütegből 2 ágyú, 62 emberrel.
A 4. hadtest tehát Beloguscheff hadoszlopát is beleszámitva 34 zászlóalj, 44 század lovasság és 131 ágyu, — 40,120 emberből állt.

Grabbe tábornok-hadsegéd jobb szárnyoszlopa.

Az 1. hadtestből:
1. könnyü lovas hadosztály: Hoven altábornagy.
1. dandár. Glotoff v. ő.: Csernicseff és Cesarewics nagyhg dzsidás ezredek.
1. számu könnyü lovas üteg.
16 század lovasság s 8 ágyú 2800 emberrel.
A 2. hadtestből:
6. gyalog hadosztály: II. Grabbe altbnagy.
1. dandár. Sherebzoff v. ő.: Murom és Nishegorod gyalog ezredek.
2. dandár. Nossoff v. ő.: Nisow és Szimbirsk vadász ezredek.
26 zászlóalj, 12,887 e.
6. tábori tüzér dandár a 4. sz. nehéz s a 6., 7., 8. sz. könnyü ütegekkel.
48. ágyú, 1100 e. (a hadszervonatot is bele értve.)

A 45. sz. kozák ezred.

6 század, 823 e.

A Grabbeféle hadtest összes ereje: 16 zászlóalj, 22 század lovasság, 56 ágyú, 17,610 e.

Sacken tábornok tartalék csapatosztálya.

A 4. hadtestből:

10. gyalog hadosztály: Skorotetzki altábornagy alatt.

1. dandár. Martinau v. ő.: Jekaterinburg és Tobolsk gyalog ezredek.

8 zászlóalj, 6700 e.

10. tábori tüzér dandár 2 nehéz üteggel.

24 ágyú, 600 emberrel.

A 2. tartalék lovas hadtestből:

2. dzsidás hadosztály.

1. dandár. Lanskoi v. ő.: Ukraina és Novoarchangelsk dzsidás ezredek.

A 21. sz. könnyü lovas üteg.

12 század lovasság és 8 ágyú, 1630 e.

Az 50. sz. kozák ezredből 3 század, 405 e.

Összesen 8 zászlóalj, 15 század lovasság és 32 ágyú, — 9335 ember.

A főhadiszállásnál volt:

2 század a lovas csendőr ezredből;

4 század kaukázusi rendetlen lovas;

6 század kaukázontúli muzulmán lovas.

Összesen 12 század, 1198 e.

Az egész orosz haderő egybeszámitása.

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Kuprianoff	34	38	112	36721
Rüdiger	34	44	120	33703
Tseodajeff	34	44	131	40120

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Grabbe	16	22	56	17710
Sacken	8	15	32	9365
Főhadiszállás	—	12	—	1198
Összesen:	126	175	451	138687

Ez az orosz hadsereg létszáma. Hogy itt mindjárt áttekinthessük valamennyi az oroszok császárja által Magyarország ellen küldött csapatokat, hozzá teszszük, hogy még tekintetbe kell venni Lüders és Grotenhjelm hadtesteit, továbbá az egész dragonyos hadtestet (3 tartalék lovas hadtestet), a kis tartalék csapatokat nem véve tekintetbe.

E szerint:

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Lüders	26	34	56	28636
Grotenhjelm	8	18	32	10501
A dragonyos hadtest . . .	—	80	48	52637
Összesen:	34	132	136	52637

Az orosz haderő egész összege tehát: 160 zászlóalj, 307 század lovasság, 587 ágyú, azaz 191,324 e., mi mellett a Paniutine hadosztály mint az osztrák hadsereghez beosztott hadtest számításon kivül maradt.

E)

A Lüders gyalogsági tábornok és hadsegéd alatt álló orosz csapatok beosztása, melyek Erdély déli részébe valának benyomulandók 1849. juniusban.

5. hadtest.

5. könnyü lovas hadosztály.

1. dandár. I. Komar vezérőrnagy: Bug és Nassau herceg dzsidás ezredek.

16 század, 2630 e.

14. gyalog hadosztály.

2. dandár. Essauloff v. ő.: Podolia és Schitomier vadász ezredek.

8. zászlóalj, 6845 e.

15. gyalog hadosztály: Hasford altbnagy.

1. dandár. Dyck v. ő.: Modlin és Praga gyalog ezredek.

2. dandár. Engelhardt v. ő: Lublin és Zamosc vadász ezredek.

16 zászlóalj, 12297 e.

5. tüzér hadosztály: I. Iwin altbnagy.

A 9. sz. könnyü lovas üteg.

14. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 1 könnyü üteg.

15. tábori tüzér dandár: 1 nehéz és 3 könnyü üteg.

7 üteg 56 ágyúval s 1427 e.

Az 1., 43. és 48. sz. kozák ezredek.

16 század, 2380 e.

A 14. és 15. sz. mozgó tartalék ágyú telep 687 e.

5. lövész zászl., 5. árkász zászl., 5. sz. hidász telep, összesen 1662 e.

Egészben (a hadszervonaton kivül) 26 zászlóalj, 34 század lovasság, 56 ágyú, azaz 28636 e.

Grotenhjelm altbnagy csapatai Bukovinában, melyek Erdély északi része valának betörendők.

A 4. hadtestből:

10. gyalog hadosztály: Skorotetzki altbnagy.

2. dandár. Pawloff v. ő: Tomsk és Kolywan vadász ezredek.

8 zászlóalj, 7217 e.

10. tábori tüzér dandár: az 1. és 2. sz. könnyü üteg.

24 ágyú, 488 e.

A 2. tartalék lovas hadtestből:

Dzsidás hadosztály: Grotenhjelm altábornagy.

2. dandár. Wladislawlevics v. ő.: a Nowomirgorod és Elisawetgrad dzsidás ezredek.

12 század, 1793 e.

A 22. sz. könnyü lovas üteg
8 ágyu, 192 e.
Az 50. sz. kozák ezred.
6 század, 811 e.
Összesen 8 zászlóalj, 18 század lovasság és 32 ágyu, — 10501 e.

F)

A felső-magyarországi hadsereg beosztása Dembinski altbnagy alatt.

(1849. junius 18-tól kezdve Wysocki tbnok alatt).

9-ik hadtest. Wysocki tbnok,
4 dandárra osztva Bulharin, Lázár, Jaszvitz és Jurics alatt:
Gyalogság: 2 vadász zászlóalj, 9 új honvéd zászlóalj (többnyire hiányos, némelyikök csak 2 századból állt, közép számitással tehát félzászlóaljaknak vehetők), 4 század lengyel legio, 12 század önkéntes az északi megyékből, 1 zászlóalj utász. — Névleg $14^2/_3$ zászlóalj, hanem tényleg alig 10 zászlóalj számitható.
Lovasság: 6 század huszár, 1 század lengyel dzsidás, 1 század önkéntes lovas.
Tüzérség: 4 tizenkétfontos, 16 hatfontos, 11 háromftos ágyu, 3 röppentyü löveg.
Összesen $14^2/_3$ zászlóalj, 8 század lovasság, 34 ágyu, mintegy 9600 e.
Kainczy külön hadosztálya.
4 század vadász és önkéntes, 6 zászlóalj honvéd, 1 zászlóalj marmarosi önkéntes, 4 század huszár, 23 ágyu.
Összesen $7^2/_3$ zászlóalj, 4 század lovasság, 23 ágyu, — 6900 emberrel.
A felső-magyarországi hadsereg összes létszáma tehát $22^1/_3$ ($17^1/_3$) zászlóalj, 12 század lovasság, 57 ágyu; — 16500 emberrel.

G)

Az erdélyi hadsereg beosztása és hadereje Bem alatt 1849. juniusban.

6-ik hadtest:

1 század vadász, 22 zászlóalj honvéd, (ezek közt sok nem teljesszámu, úgy hogy összesen mintegy 16 zászlóaljnak számithatók), 5 tartalék honvéd zászlóalj, 13 század huszár, 19 hatfontos, 22 háromfontos ágyú, 4 röppentyü löveg.

Összesen $27^1/_6$ (21) zászlóalj, 13 század lovasság, 45 ágyú; mintegy 20,000 e.

Inczédy portyázó csapata: $^1/_3$ zászlóalj vadász, $^1/_3$ zászlóalj honvéd, $^2/_3$ zászlóalj önkéntes, 3 század huszár, 8 hegyi ágyu, 3 röppentyü löveg.

Összesen $1^1/_3$ zászlóalj, 3 század lovas, 11 ágyu; 2000 e.

A károlyfehérvári ostromló hadtest Steinezredes alatt: 8 zászlóalj honvéd (többnyire hiányos) 1 század huszár, 2 század lovas önkéntes, 2 hatfntos, 4 háromfntos, 3 röppentyü löveg, 10 ostromágyú.

Összesen 8 zászlóalj, 3 század lovasság, 9 tábori és 10 ostromágyú, — 5000 e.

Az erdélyi hadsereg összes létszáma tehát $36^1/_2$ zászlóalj, 19 század lovasság, 65 tábori ágyú; — 27,000 e.

H)

A magyar déli hadsereg (bács-bánáti hadsereg) beosztása és hadereje Vetter altbnagy alatt.

(E hadsereg szervezését úgy adjuk itt elő, a mint az állt, miután Vetter átvette a vezérletet s a Bem által Erdélyből hozott csapatok is beléosztattak.)

4. hadtest Parancsnok Tóth eredes.

Bánffy hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, 2 század a 8., 1½ század a 15. huszár ezredből, ½ század székely huszár, 8 hatfontos ágyú.

Perecy hadosztálya: ½ zászlóalj vadász, 2 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 3 zászlóalj önkéntes, 6½ század Hunyady, Ferdinand és Bocskay huszár, 6 tizenkétfontos, 6 hatfontos, 6 lovasütegbeli ágyú.

Igmándy hadosztálya: 1 zászlóalj honvéd, 1 zászlóalj bácsi önkéntes, 1½ század a 7. huszár ezredből, 1½ század bácsi önkéntes lovas, ½ század pécsi önkéntes, 4 hatfontos, 6 háromfontos, 4 röppentyű löveg.

Simonyi hadosztálya (a perlaszi, aradaci, écskai s eleméri helyőrségek) 2 zászlóalj honvéd, 3 zászlóalj csongrádi és torontáli önkéntes, 4 század csongrádi lovas önkéntes, 11 ágyú.

Helyőrségek Orsován, Pancsován stb.: 4 zászlóalj honvéd, 1½ század székely, 1 század Károlyi huszár, 17 ágyú.

A 4. hadtest összes hadereje: 21½ zászlóalj, 20½ század lovasság, 68 ágyú, — 18,800 e., miből azonban csak 13½ zászlóaljat, 14 század lovast, 40 ágyút, mintegy 12,000 embert lehetett az ellenség ellen öszpontosítni.

5. hadtest. Parancsnok Vécsey tbnok.

Przyjemski dandára: 1⅙ zászlóalj honvéd, ⅓ zászlóalj krassói és torontáli nemzetőr, 1 század Lehel huszár, 6 hatfontns.

Rákóczy dandára: ½ zászlóalj honvéd, 1 század a 7. huszár ezredből, 1 század Lehel huszár, ½ század bihari önkéntes lovas, 8 hatfontos.

Nagy dandára: ⅔ zászlóalj honvéd, ½ század Lehel huszár, 13 ágyú.

Bergman dandára: 1⅙ zászlóalj honvéd, 2 század Lehel huszár, 7 ágyú.

Boros dandára: 2½ zászlóalj honvéd, 1 század

nagy-zeréndi nemzetőr, 1 század a 7. huszár ezredből, 32 ágyú.

Az erdélyi határra küldött csapatosztály: $3^1/_2$ zászlóalj, $^1/_2$ század Lehel huszár, 3 ágyú.

Az 5. hadtest összes ereje: 10 zászlóalj, $7^1/_2$ század lovasság, mihez kezdetben 49, később 64 ostromágyú járult, összesen 10,0000 e.

A péterváradi várőrség: 3 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, a tüzérséget is beleszámitva 8000 e.

A déli hadsereg összes létszáma tehát: $37^1/_2$ zászlóalj, 28 század lovasság és 88 tábori ágyú (az ostrom- és várágyukat nem számitva), — 36,800 e.

I)

A tartalék hadtest beosztása s hadereje Guyon alatt 1849. junius és juliusban.

Hadik hadosztálya: 4 zászlóalj honvéd, 4 század a 16. huszár ezredből, 6 ágyu.

Pulszky hadosztálya: 6 zászlóalj honvéd, 2 század a 16. huszár ezredből, 6 hatfontos.

Összesen: 10 zászlóalj, 6 század lovasság, 12 ágyu; az egész hadtestnek 9500 emberből kellett volna állnia.

K)

A magyar főhadsereg beosztása Görgey alatt 1849. junius közepén.

1. hadtest. Parancsnok Nagy Sándor tábornok.

Máriássy hadosztálya; 1 zászlóalj sorgyalogság, 4 zászlóalj honvéd, $1^1/_2$ 6-fontos gyalog üteg, 1 lovas üteg 8 ágyuval.

Bobich hadosztálya: 4 zászlóalj honvéd, 8 tizenkétfontos.

Mesterházy hadosztálya: 1. huszár ezred, 4 század a 8. huszár ezredből, 6 lovasütegbeli ágyu.

2 század utász.

Összesen $9^1/_3$ zászlóalj; 12 század lovasság, 31 ágyu, azaz 9540 e.

2. hadtest. Parancsnok Ashóth ezredes (később Kászonyi.)

Butler hadosztálya: 1 zászlóalj sorgyalogság, 4 zászlóalj honvéd, 2 század pozsonyi vadász, 4 század utász, 7 háromfontos, 6 hatfontos, 6 tizenkétfontos.

Horváth hadosztálya: 5 zászlóalj honvéd, 7 háromfontos, 8 hatfontos, 6 hatfontos ágyu.

Mándy hadosztálya: 6 század a 6., 2 század a 17. huszár ezredből; 1 század kún lovas, 5 ágyu.

Összesen $10^1/_2$ zászlóalj, 9 század lovasság, 45 ágyu, azaz 10,400 e.

3. hadtest. Parancsnok Knezich ezredes (később Leiningen.)

Cillich hadosztálya: 3 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 2 század utász, 16 hatfontos.

Podoszki hadosztálya: 2 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 4 röppentyü löveg.

Pikety hadosztálya: 2. huszár ezred, 4 század a 3. huszár ezredből, 14 ágyu.

Össz. $9^1/_3$ zászl., 12 száz. lovasság, 40 ágyu azaz 9800 e.

7. hadtest. Parancsnok Pöltenberg tábornok.

Posta hadosztálya: 4 (hiányos) zászlóalj sorgyalogság, 1 zászlóalj magyar vadász, 13 hatfontos.

Liptay hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, 1 zászlóalj tiroli vadász, 7 hatfntos.

Weissel hadoszlopa: 1 zászlóalj gránátos, 1 zászlóalj utász, 4 röppentyü löveg.

Bersényi hadosztálya: a 4. huszár ezred, 5 század a 9., 4 század a 13., 4 század a 16. huszár ezredből, 20 ágyu.

Összesen 12 zászlóalj, 21 század lovasság, 44 ágyu, azaz 12,000 e.

8. hadtest. Klapka vezérlete alatt.

Kosztolányi hadosztálya: 1 zászlóalj sorgyalogság, 3 zászlóalj honvéd, $^1/_2$ század utász, 12 század huszár a 6., 9., 13., 14. és 16. sz. ezredekből, 8 hatfntos, 9 háromfntos, 8 lovasütegbeli ágyu.

Eszterházy hadosztálya: 6 zászlóalj honvéd, 2 század Attila huszár, 11 tizenkétfntos és mozsarak.

Összesen $10^1/_{12}$ zászlóalj, 14 század lovasság, 39 ágyu, azaz 10,500 e.

Kmety hadosztálya: 5 zászlóalj honvéd, 2 század vadász, 1 század utász, 8 század a 10. és 12. huszár ezredekből, 8 hatfntos, 7 lovasütegbeli ágyu, 2 röppentyű löveg.

Összesen $5^1/_2$ zászlóalj, 8 század lovasság és 17 ágyu, azaz 5700 e.

Horváth hadoszlopa: 1 zászlóalj sorgyalogság, 2 század honvéd, 4 század huszár, 4 ágyú.

Összesen $1^1/_3$ zászlóalj, 4 század lovas, 4 ágyú, 1600 ember.

Görgey Armin hadoszlopa: $13^1/_2$ század különböző zászlóaljakból, $2^1/_2$ század huszár, 6 hatfontos, 4 röppentyű löveg.

Összesen $2^1/_4$ zászlóalj, $2^1/_2$ század lovas, 10 ágyú; 2300 ember.

Benicky hadoszlopa: 3 század honvéd, 2 század selmeci vadász, $^1/_2$ század huszár, 2 ágyú.

Összesen $^5/_6$ zászlóalj, $^1/_2$ század lovas, 2 ágyú, azaz 800 ember.

A főhadsereg áttekintése:

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Embersz.
1. hadtest	$9^1/_3$	12	31	9540
2. hadtest	$10^1/_2$	9	45	10400
3. hadtest	$9^1/_3$	12	40	9800
7. hadtest	12	21	44	12000
8. hadtest	$10^1/_2$	14	36	10500
Kmety	$5^1/_2$	8	17	5700

	Zászl.	Lovassz.	Ágyu.	Embersz.
Horváth	$1^1/_3$	4	5	1600
Görgey Armin	$2^1/_4$	$2^1/_2$	10	2300
Benicky	$^5/_6$	$^1/_2$	2	800
Összesen:	$60^2/_3$	83	229	62640

Számitsuk itt össze Magyarország minden hadseregét:

A főhadsereg	62,640 e.
A felső-magyarországi hadsereg	16500 „
A déli hadsereg	36800 „
Az erdélyi hadsereg	27000 „
A tartalék hadtest	9500 „
Szabadcsapatok s mozgó nemzetőrök Nemegyei és Földváry alatt	10000 „
Összesen:	162,440 e.

Tizedik fejezet.

Görgey komáromi visszavonulásától a Tisza balparti működések kezdetéig.

1849. julius közepétől augusztus elejéig.

A váci ütközetek.

Julius 14 én az orosz hadsereg 3-dik hadteste Hatvannál állt, a 2-dik Hortnál, a 4-dik Mező-Kövesdnél, egy 3 sz.-nyi cirkálócsapat Fényszarúnál ügyelt a déli irányra, és Bebutoff herceg egy müz. lovasezred és 2 sz.-hegylakóval jul. 12-étől Vácot tartá megszállva, mig Adlerberg 1 századdal visszaállitotta Pestnél az osztrák sereg 3-dik hadtestével az összeköttetést.

Görgey, Komáromtól húzódva 14-kén érte el Szobot az alsó Ipolynál.

A jul. 14- és 15 közti éjjelen Paskiewits hatvani főhadiszállásán azt adá hirül Bebutoff, hogy a magyarok jelentékeny erővel mutatkoztak Szobnál, Haynaunak egy szintén megérkező, már előbb emlitett iratából kitünt, hogy Görgey az, a kit láttak, és végül Ramberg is azt izente Pestről, hogy a Görgeyféle 25,000-főnyi erős hadtest, Párkányt Vác irányában már elhagyta.

Most Parkievits terve az volt, Görgeyt minél tovább azon csalódásban tartani, hogy Vácról minden komolyabb akadály nélkül haladhat dél felé, hogy igy őt az egri utig lecsalja, s ott hatalmasan fogadja, mig Haynau is, kiről még mindig azt hitték, hogy a magyarokat a Duna balpartján nyomban követi, időt vehet magának Vác felé lejönni, s igy Görgey utját teljesen elzárni.

E szerint Paskievits a 14- és 15-közti éjjelen azon parancsot adta ki, hogy a 3. és 2. hadtest Aszódnál egyesüljön, a harmadik hadtest előhada pedig 8 zászlóalj, 22 század, és 32 ágyúval Gödöllő felé haladjon elő. A szekérvár maradjon Hatvannál, a 4. hadtest meg Mező-Kövesdnél — készen a magyaroknak az utat a Tisza felé elvágni, azon esetre, ha Görgey a Vácon keresztül nyomulást kivihetetlennek ismervén Losonc és Rimaszombat felé venné utját.

Julius 15-én elérte Görgey Armin, ki az 1. hadtest által üldöztetvén a Duna mentében nyomult elő, Vác éjszaki végét. Bebutoff rövid előörsi csetepaté után kivonult a városból és Kis-Ujfalu mellett a Vác-aszódi országúton foglalt állást.

Erre Görgey Armin a Gombapataknál a hét kápolna mellett foglalt állást, és mögötte Nagy Sándor, miután megérkezve táborát berendezte. Görgey Armin előcsapatai, melyek Bebutoffot még kissé üldözőbe vették, azonnal az általunk már emlitett dukai hegyre vonultak vissza.

Bebutoff azon jelentésére, hogy ő Vácról kivonult, Rüdiger Sasz tábornokot lovasságával és lovas tüzérségével Bebutoff fölváltására Gödöllőről Vác felé inditotta, és reggeli 9 órakor Offenberg tábornoknak azon parancsot adta ki, hogy a 3. lovasosztály, az 1. dandár és 2. lovasosztálylyal Kis-Ujfalu felé vonuljon.

Sasz félreértette a neki kiadott parancsot, azt gondolván, hogy neki a magyarokat Vácnál meg kell támadni, és épen ezért gyalogságát és gyalogtüzérségét éjszak felé menesztette. Dél tájban elérte Sződ-öt. A mint Görgey Armin öt megpillantotta, csapatjait a dukai hegy felé vezette, hogy az oroszokkal, hacsak lehetséges, ennek védelme alatt találkozhassék. Ez ugyan nem sikerült, de mégis szerencsésnek látszott a bekövetkezendő ütközet a magyarok részére, mert Görgey Armintól jobbra Nagy Sándor is a Dunára támaszkodva előre nyomult, különösen pedig akkor, midőn végre délutáni 3 óra tájban Leiningen a 3. hadtesttel a várostól keletfelé vonulva, a csatahelyre érkezett, és két üteget fölállitatott Sasz jobb szárnya ellen. Habár a lovassági roham, melyet Sasz a magyar sereg jobb szárnyára intézett, visszanyomta is a huszárokat, de mégis belejött a tüzbe, és veszteséggel vonult vissza; Offenberg is, ki átvette szintén a muzulmannokat Kis Ujfalunál vezette lovasságát Hartyán felől, midőn Saszot szorult helyzetében látta, de azért nem vett elő valami nagy részt az ütközetben. Az oroszok most fölhagyva a további támadásokkal, csupán a tüzelésre szoritkoztak, mely még estig folytattatott. Végre az oroszok a dukai hegynél és a szőlői szőllőhegyeken hagyván előőrseiket, maguk visszavonultak.

Paskievitset szerfölött bántotta Sasz tábornok tévedése, mert ez egyrészt nagyon könnyen elárulhatta a magyaroknak, hogy hatalmas oroszhaderőnek kell lennie legalább valahol a szomszédságban védvül az előörsöknek. De miután a hiba már megtörtént, nem volt hátra más okosabb tett', mint a legnagyobb haderőt minél gyorsabban Görgey ellen egyesiteni.

Megparancsolta tehát Paskievits, hogy az egyesült 3. és 2. hadtest haladéktalanul szövetkezzék Hartyánnál; a 3. hadtest e pontot még az éjjel elérheti, a 2-ik, melynek több, mint 6 mértföldet kelle hátrahagyni semmikép sem. Paskievits egész éjjel lován maradt, hogy mindent személyesen rendezzen; a 7. gyalogsági osztály Hartyánt 16-án reggeli 6 órakor érte el, a 8 gyalogosztály 1. dandára 8 órakor reggel, a 2. hadtest eleje ekkor még alig hagyta el Aszódot. Paskievits délelőtt kiment az előörséghez, és szándéka volt délutáni 4 órakor tenni a magyarok ellen az első támadást Vácnál; azonban a 4. gyalogosztály a 2. lovasosztály 2. dandárával Hartyánt csak délelőtti 11 órakor pedig, az 5. gyalogosztály még pedig kifáradva érte el csak délutáni $3^1/_2$ órakor.

A csapatok teljesen fáradtak levén, de főkép azon reményben, hogy Haynau a magyarokat a Duna bal partján még mindig nyomról nyomra követi, jónak látta Paskievits a támadást 17-ére elhalasztani. A 8-ik gyalogosztály 2-dik dandárát tehát a 7. osztály 2. dandárával váltatta föl, és az igy ujonnan képzett előhad főnökévé Kaufman tábornokot nevezte ki.

Magyar részről Pöltenberg a 7. hadtest és a tábortömeggel még 15 ik estvéjén megérkezett Váchoz, úgy hogy Görgey julius 16-kára az egész haderőt együtt látta. 16-ikára az oroszoktól egy új, erősebb támadást várt, és hogy Paskievits szándékát illetőleg e tekintetben nem csalatkozott, az elmondottakból világos.

Görgey most a felől volt kétségben, vajon mit tegyen az orosz támadás ellenében, Gödöllő felé nyomulva megelőzze e, vagy bevárja azt Vácnál? Az élelmezési nehézségek az utóbbit határoztatták el vele.

De mivel várakozása ellenére 16-án délutánig az oroszok részéről támadás nem történt, megbizta testvérét Görgey Ar-

mint, hogy délutáni 4 órakor induljon ki az ellenség elleni erős körszemlére.

Még 4 óra előtt azonban, valamely kétségtelenül biztos forrásból azon hirt kapta, hogy Hartyánnál majd az egész orosz haderő ellentállna, és ezzel okszerűleg nem köthetett ki, hacsak egész seregét föláldozni nem akarta, a mi Magyarország érdekeivel mindenesetre ellenkezék. És igy csakhamar azt határozta el, hogy kikerüli az ütközetet, s abban hagyván a kémlelődést, Losoncon keresztül a tiszai felvidékre Tokajnak menni, és onnan az összeköttetést a déli haderőkkel létesiteni szándékozott. Ez úton remélte hogy nehány megfeszitett menet által nevezetes előnyt nyerhet. Mindenesetre nem számolt arra, hogy minden ellenállás nélkül juthasson Tokajba; de hitte mégis, hogy ez ellenállás nem leend jelentékeny. Azonkivül különösen fontosnak látszék előtte, hogy ivszerü vonulása által éjszakfelé az orosz hadsereg körül azt éjszakon föltartoztatja, úgy hogy ezáltal a magyar haderők délen hosszabb ideig harcolhatnának egyedül az osztrákokkal.

Két észrevétel merül itt fel önkénytelenül: először, hogy Görgey, hacsak pár nappal előbb, tehát a Komárom melletti sikertelen áttörési kisérlet nélkül hagyja oda Komáromot, legkisebb veszedelem nélkül nyomulhatott volna elő Vácon és Gödöllőn keresztül a Duna és Tisza között délnek; és másodszor, hogy most a Komárom felé irányzott megfordulás a Losoncon történt keresztülvonulás helyett jóllehet merész hadmütét lett volna, de mégsem olyan, mely a szerencsétől csak némileg kisérve is igen nagy eredményeket ne szülhetett volna, miután Haynau osztrák hadseregének most már Komárom elzárolásán kivül kellett, hogy más cél is lebegjen szemei előtt, mely figyelmét úgy, mint anyagi erejét megosztá. Elég itt ennek érintése. Különben Görgeynek most komoly szándéka volt, a déli haderőkkel összeköttetést keresni, és ha ő egyszer valamire elhatározta magát, akkor egyéb lehetségest (ez természete volt) e kivül nem ismert.

Mivel az oroszok a dukai hegyről az egész váci álláspontot, s a választott visszavonulási utat, valamint Vácot is nappal messzire beláthatták, következésképp Görgeynek csak éjjeli visz-

szavonulás nyujthatott oly előnyt, mely a szükséges rend fentartatását számára biztositá.

Az orosz előhad Paskievits eredeti tervének megfelelőleg, hogy 4 órakor komolyan Vác ostromához foghasson, három és 4 óra között délután megkezdte bevezetésül az ágyúzást, de mely időközben, midőn Paskievits szándokát megváltoztatá, csakhamar beállitatott.

Különbféle jelekből azt következteté most Görgey, hogy 16-án nehezen fog megtámadtatni, és esti 7 órakor a hadtestvezénylőket és Görgey Armint haditanácskozásra hivta meg. Mit magában elhatározott, közölte velök, s fölszólitá őket, sors által elhatározni, ki képezze hadtestével az utócsapatot, s fedezze az éjjeli visszavonulást. A sors Leiningen 3. hadtestére esett.

E szerint tehát határozattá lőn, hogy az esti szürkület beálltával a 7. hadtest a hadigőzössel Vácot elhagyja, ezt az 1. majd Görgey Arminé kövesse; végre még hajnal előtt a 3. hadtest. Az 1. és 3. hadtest, valamint Görgey Armin hadoszlopa előőrseiket 17-ike hajnaláig helyükön hagyják.

Ezen intézkedések létesitése elé azonban előre nem látott nehézségek gördültek.

Midőn Görgey Komáromot elhagyá, egész sereg polgár csatlakozék hozzá, kik a forradalom előmozditását segélyező cselekvények által compromitáltatva lévén féltek Ausztria keze közé jutni, és e sorcsapás ellen azon hadseregnél érezték magukat leginkább biztonságban, mely eddigelé Magyarországra nézve a latban legtöbbet nyomott. E menekültek serege Görgey hadmenete alatt folyton szaporodott azon vidékekről, melyeken átvonult, s azok szomszédságából. A menekültek kiválólag kocsin utaztak. A sereg, mely különben is szenvedett az igen nagy train miatt, a rendkivüli szekérvár által még inkább terhelve lőn. Görgey csakhamar belátta, hogy ezen rendkivüli kocsitömeget katonai módra szerveznie kell, hogy vonulását nagyban ne akadályozza. Hozzáfogott tehát a rendezéshez, mely jun. 15-én befejeztetett; egy táborkari törzstiszt bizatott meg felettök s a mellérendelt őrcsapat fölött parancsnokolni. 15-kén Toronyánál kell vala a roppant nagy szekérvárnak maradnia; 16-kán, miután Görgey a visszavonulásra elhatározta

magát, elrendelé, hogy az Nógrádon keresztül Vadkert felé a sereget megelőzze.

Azonban ez elrendelés már késő vala. Toronyára 16-kán egy nagy győzelemnek jutott el vakhire, melyet a magyarok 15-én Vácnál nyertek volna. Igy világos vala hogy Görgey a Duna és Tisza közt dél felé vonul és — igy vélekedtek a kocsi tulajdonosok — a vonulás veszedelmes, mert könnyen elvágathatnak a seregtől, hacsak Vácot a lehető leghamarabb el nem foglalhatják. A szükségkép fölállitott fegyelem korlátjai lerontattak, a kocsik Toronyától Vác felé fordultak, az őrcsapat és a vezénylő törzstiszt nem volt képes megállitani az árt, és követniök kellett őket. És igy történt aztán, hogy 16 estéjén Vác telve volt kocsikkal, melyek az utcákat eltorlaszolták, mig birtokosaik a dolgok kimenetelére várakozva kényelmesen mulattak a korcsmákban.

Görgey értesülvén e körülményről, látta az akadályokat, melyeket az a tervezett visszavonulás elé gördit. Két utcán történhetett csak a visszavonulás, a nagy pósta-utcán Rétságon keresztül Vadkert felé, és egy mellék utcán Romhányon át. De komolyabb visszanyomatás esetére sehogysem akarta seregét ez amúgy is meglehetős távolban álló utcák közt megosztani, hanem egyen szerette volna megtartani, t. i. a Rétságon keresztülin.

Ez utcát Váctól éjszakra, egy meredek mély árku patak folyja keresztül, melyen csak hiddal lehet átmenni. A visszavonulás gyorsitására, a polgári menekülteket is tekintetbe véve nagyon előnyös lett volna, ha még egy tábori hidat verhettek volna a már meglevő erős hid mellett. De ehhez nem volt anyag. Görgeynek csak egy Piragóféle negyedhid szerelvény volt birtokában, melyet az osztrákoktól vett el. De ezt mindenesetre kimélni akarta, tudván, hogy a visszavonulás alkalmával még több vizen is kellend keresztül hatolnia. És ha azt a Vác éjszaki részét fekvő patak áthidalására használja, nem maradt volna más hátra, mint azt hevesebb visszanyomatás után az oroszoknak föláldozni. S igy semmikép nem lehetett azt fölhasználni, s a Rétság felé vivő nagy utcán az egy erős hid használatára kelle szoritkozniok.

Hogy a polgári menekülteket a keleti utra Romhányon át vihessék, át kellett volna szelni a csapato kutját, a mi ujlag késedelmezésre szolgáltatott volna okot. Különben is a rendkivüli szekérvár nem nagy kedvet mutatott ahhoz, hogy a hadseregtől elszakitassék.

A visszavonulásról egyelőre lemondani lehetetlen volt. Görgey tehát az utakat éjjel a kocsiktól megtisztitatta, és ezenkivül a csapatok vonulási utján egész a többször emlitett hidig huszárokat állitott föl; kik a polgári kocsik ez utra nyomulását megakadályozzák. De e rendszabályoknak kevés eredményök lett.

A mint 17-ikén megviradt, a 7. hadtesten kivül csak az 1. hadtest egy kis része vonult a hidon keresztül, az 1. hadtest második fele, és Görgey Armin hadoszlopa még a város utcáiban volt lépten nyomon akadályoztatva a részint álló, részint menő polgári kocsiktól.

A 3. hadtest egyik fele Vác éjszaki részén a vaspályánál állt, a másik része épen ekkor vonult Gombásnál lefelé a vaspályához. Nagy Sándor nem teljesitette a neki adott parancsot, hogy az előörsöket hagyja fönállva, s igy az előörsi vonal jobb szárnyán jelentékeny ür volt.

Hogy a magyarok erejét és állását a komoly roham előtt megtudhassa, a 3. hadt. kozákjait a Constantin nagyherceg dzsidások födözete alatt viradatkor Vác felé küldötte Paskievits. Ezek úgy találták a helyzetet, ahogy mi azt elébb leirtuk; és mivel a magyarok jobb szárnyáról az előörsök hiányoztak, egész észrevétlenül túlhaladtak a Hétkápolnán; Görgey Armin előörsei, melyek még állottak, körülvéve látván magukat a városba rohantak. Itt a legnagyobb zavar kitörése fenyegetett. Görgey Armin összeszedi hadoszlopát, és kivezeti délnek a városból az orosz lovasság ellen; az oroszok támadnak, ugyanekkor Görgey A. bal szárnyán a 3. hadtest fele mutatkozik, melyet Görgey A. serege orosznak tart. Görgey A. hadoszlopa tehát visszatarthatlanúl futni kezd a város nyugati részén a Duna hosszában éjszak felé.

Az oroszok Vácra nyomulnak, és az első rohamnál elfoglalnak 4 ágyút; e közben sikerül Görgey Arminnak hadoszlopa egyrészét összevonni, melyet azonnal a városba vezet

a nyugati oldalról, mialatt Leiningen is benyomul a keleti részről egy zászlóaljjal.

E nem várt támadás az oroszokat ujra kiüzi a városból a Gombáson keresztül, ugy hogy elfoglalt 4 ágyújokból csak egyet menthettek meg.

Leiningen hadtestével azonnal a Gombásnál foglal állomást, és megszállja a várost is, hogy bekerittetés ellen biztositva legyen.

Mialatt Vácon e jelenetek folytak, nem kevesbbé épületes dolgok történtek a Váctól éjszakra fekvő hidnál. Itt ugyanis a polgári kocsik, miután keresztültörtek a huszárőrségen, vadul benyomultak a hadoszlopba, hogy a csapatokkal együtt keresztül vitessenek a hidon. És amint túl vannak a hidon, és aggodalmuk megszünik, lassitják mozgásukat, és igy a csapatokét is. Csak akkor kezdettek jobban sietni, midőn azon hir járta be a hadoszlopot, hogy az oroszok a városban vannak.

Paskievits a kozáktámadás eredményéből azt következtette, hogy a magyarok még az éj tartama alatt megkezdették a visszavonulást. Tehát a 3. hadtestet egyenest Vácra ereszteté, a Mohileff ezred 12 ágyúval s egy kozák csapattal jobbra küldetett, hogy a várost keletről keritse be.

Amint az oroszok Gombáshoz közelednek, Leiningen lassitja a visszavonulást; Görgey Armin Váctól éjszakra foglal állást, hogy Leiningennel egyesüljön. Görgey tüzelésének védelme alatt szerencsésen átmegy Leiningen a hidon, és miután a hid leromboltatottt, hadtestének egy részével Görgey Armintól jobbra foglal állást; Leiningen hadtestének másik része Rétságnak megy, hogy itt új állást foglaljon el. Mig ez végbemegy, Leiningen födözeti állásban marad a váci hegynél, az előnyomuló oroszok ellen, kiknek sikerült a hidat ujra járható állapotba tenni.

Görgey Armin és a 3. hadtest egyik felével visszavonulás közben egyesül e hadtest másik fele, ekkor Rétság mögött a 7. hadtest uj csatlakozási pontot foglal el és védelmez, miután Rétság fölgyújtatott, Rüdiger ellen a 3 hadtesttel, melynek föladatúl lőn kitüzve az üldözés a hidtól, késő éjig; a mint az ütközet végét

érte, Pöltenberg Rétságról Vadkertig megy vissza féloldalt, mig a hadsereg zöme Vadkertnél ütött tábort.

Az orosz hadsereg zöme ez éjjel Rétságnál maradt állva, az előcsapatok egy órányira előre küldettek Vadkert felé, a második hadtest Vácnál maradt hátra.

Az oroszok 17-én halottakban 4 tisztet és 142 embert, sebesültekben 26 tisztet és 227 embert tehát összesen 449 embert vesztettek.

A magyarok vesztesége, főkép sebesültekben nem volt jelentéktelen, de sohasem közöltetett az teljes pontossággal. Görgey fejsebe e nap izgalmai következtében annyira roszabbult, hogy 18-tól 20. délutánjáig a hadműködések vezetésében részt nem vehetett. 18-án Losoncra viteté magát; 19-én Rima-Szombatra, ahol 21-ik reggeléig maradt.

A Görgeyféle hadsereg visszavonulása Losoncig.

Julius 18-án hajnalhasadtakor a Görgey hadsereg zöme Vadkertről tovább, Balassa-Gyarmat felé ment; Pöltenberg, kinek hadteste az utófödözetet képezte, nyomban követte egész a Lókospatakig, a hol uj állást vőn. Percel délfelőli mozdulatainak, melyekről nem sokára beszélni fogunk, azon eredményök volt, hogy az üldöztetés kevesebb erővel történt.

Rüdiger parancsot kapott, hogy 18-án összes hadtestével kövesse a magyarokat Vadkertig, innen azonban csak egy lovas osztályt, melyet szükség esetében gyalogsággal is kell támogatni, küldjön Balassa-Gyarmatra. Rüdiger 18-án kiindult serege zömével Vadkerten túl, hogy Pöltenberget állásából a Lókos-patak mögé üzze; a Lókoson át aztán Anrep vezetése alatt Constantin dzsidás ezredek, Radecky huszárok, a 15. és 16. számú kozák ezredek és egy kozák ágyúütegből álló előhadat hagyott Drahi-ig utána nyomulni.

Balassa-Gyarmatnál Pöltenberget az utóhadi szolgálatban Nagy Sándor váltotta föl az 1. hadtesttel; a hadsereg zömének a 18. és 19. közti éjszakán Ludánynál kellett volna táboroznia, eközben Nagy Sándor nem csak a Drahi melletti állo-

mást adta föl, hanem megijedve azon nehány kozáktól, kiket Anrep utána küldött, több következőt is minden szükség nélkül; és igy a sereg nem maradhatott Ludánynál, hanem tovább kellett mennie, és igy jött éjjelre Ároshoz. De a sereg már tovább nem birta a gyalogolást, s itt szükségkép meg kellett állni. Nagy Sándor ki mindig a zöm nyomában volt, azon parancsot kapta, hogy hadtestével, mint utócsapat a rárosi hidnál foglaljon állást. Legszélső előörsei Szakálnál állottak. Itt hirtelen roppant riadó támadott; a huszárok lovai elszakitva kötelékeiket vadul rohantak; az egész előörs visszafut a Rárosi hidon ezt kiabálva: a kozákok, a csatazaj áthat az 1. hadtesthez, s mivel ez szorosan a hadsereg zöme mellett fekszik, ehhez is. Most átalános, fejetlen zűrzavar áll be, s a sereget csak 19-ik reggelén lehet Losoncnál és Losoncon összeszedni. A polgári menekültek szekér vára, kik 17-ike óta azon fegyelem korlátjait, melyre csak nagy fáradsággal lehetett őket rászoritani, ismét áthágták, e szerencsétlen éj zavarát jelentékenyen előmozditá; 13-án Losoncon e szekérvár ujra szervezve lőn, s egy őrcsapat födözete alatt egy mellék útra szorittatott.

Szakálnál tulajdonkép egyetlen egy kozák sem jelent meg, hanem a huszárok éhes lovai mohó étvágygyal ették a füvet, s e között több féle mérges füvet is. Ettől megvadultak, s a legénység fáradtsága és izgatottsága, melyet az utóbbi végzetteljes napok idéztek elő, a páni rettegésnek, mely őket megszállotta, és mely élénken emlékeztet a régi történetiróktól följegyzett több hason esetre, mindig nagyobb és nagyobb kiterjedést adott.

Minthogy Percel mozgalmai Görgey üldöztetésének zsibasztására fontos befolyást gyakoroltak, most azokról kell beszélnünk, hogy csak később térjünk ujra vissza Görgey visszavonulására. Igy a legkönnyebben fentarthatjuk a dolgok összefüggését.

A turai ütközet.

Percel a 9. és 10. hadtestből álló tartalék vagy tiszai sereggel, mint előbb láttuk, azzal volt megbizva, hogy Tscheodajeffet, ki Tokajon keresztül Debrecen felé ment, visszavesse;

de mivel Tscheodajeff Debrecent azonnal odahagyta, azzal lőn megbizva Percel, hogy éjszakon működjék az oroszok ellen, hogy igy megkönnyitse Görgeynek áttörését Vácon; mig a Knezich osztály a tiszai átkelési pontokat tartotta szemmel Tokajnál, Polgárnál, Csegénél, és Tisza-Füredtnél, és más osztályok lenn a Tiszánál, Cibakháza és Szolnok körül álltak ört.

Már jul. 13-án Percel Szolnokról éjszak felé Új-Szászra nyomult, Jász-Berény irányában, tehát az után, a mi már előbbről ismeretes előttünk. — az oroszok bal szárnya ellen, melyről azt gondolták, hogy Pest vagy Vác felé útban van, — de nemsokára megint visszavonult Szolnok és Abonyra, hogy jul. 16. és 17-én új előrenyomulást kezdjen meg Nagy-Káta és Aszód irányában.

Hogy a jul. 13. megkezdett előnyomulás mért maradt abba, sohsem jött napvilágra. Ez elmulasztást részint a Görgey működéséről jövő hirek bizonytalanságából, részint azon aggodalomból magyarázhatni meg, hogy ha Görgey még nem jött volna elég közel, és ha ezenkivül az orosz hadsereg még Aszód és Gyöngyös közt talált volna lenni, Paskievits képes leendett egyesült erővel megtámadni Percelt.

Paskievits 14-én kapta a hirt, Percel első kimozdulásáról. Miután a 14. és 15. közti éjjelen, értesülvén Görgey elindulásáról serege zömének Aszódon történendő egyesitését elhatározta, vonalának is kiadta egyúttal a parancsot, hogy induljon Pest felé, azt Percelnek netaláni megtámadása ellen biztositandó. A vonal egy része 17. estéjén elérte Gödöllőt, az utólja ugyanekkor még Aszódnál állott.

17-ikén délben, midőn Vácnál Görgey utóhadával csatázott, kapta Paskievits a hirt Percel megujitott előrenyomulásáról, és pedig azon megjegyzéssel, hogy Percel cirkáló csapatai már Hatvan és Gyöngyös körül mutatkoztak.

A váci ütközet után az orosz hadsereg 3. hadteste Görgey üldözésére indult, a 2. Vácnál volt, hova azt Paskievits azon esetre rendelte, ha Görgey talán ismét Komárom felé indulna, mi rá nézve lehetségessé tétetett az által, hogy Haynau nem egész seregével ment át a Duna balpartjára, hogy a magyarokat üldözze. A 4. orosz hadtest Kápolnánál állott, az úgy nevezett

Grabbe hadtest Sz.-Keresztnél, Sacken még Galliciában volt, és jul. 23. előtt még nem tudta hadosztályát Zmygrodnál egyesiteni, két század l. Adlerberg vezetése alatt Pestnél állt, 3 század pedig Percel szemmel tartására Fényszarún, Zsámbokon, és környékén.

Percel közeledtének hirére, melyet Paskievits 17-ikén délben vett, semmit sem látott ez szükségesebbnek, mint vonaláról komolyan gondoskodni, s e végből azonnal egy hadosztályt állitott föl e célra 8 zászlóalj, 24 század és 16 ágyúból Tolstoy tábornok vezetése alatt.

Paskievits a dél felől fenyegető veszély benyomása alatt tekintettel lévén az oroszok azon szokására is, hogy az ellenség létszámát rendesen három akkorának képzelik, mint a milyen valóban, — szükségesnek tartá mindenek előtt Percel ellen fordulni, de úgy, hogy azalatt az oroszok véleménye szerint még legalább 50000 emberből álló Görgeyféle hadsereget se hanyagolja el egészen.

Paskievits elhatározta nemsokára; hogy seregét, vagy amennyit belőle csak lehet legközelébb Gyöngyös és Hatvan, tehát Percel ellen forditandja, mialatt Görgey folyton csak egy 3 századból álló hadosztály által fogna Chruleff ezr. vezetése alatt Losoncon át üldöztetni. Chruleff támogatására Grabbénak, ugyanazon Grabbénak, kit Haynau mindig Komáromnál akart tartani, Sz.-Keresztről Losoncra kellett volna mennie. Grabbe csakugyan meg is kapta e parancsot, amit az orosz és osztrák kommentárok természetesen elhallgatnak, bármennyire telve vannak is egymás elleni szemrehányásokkal. Igen könnyen megmagyarázható ez az osztrák-orosz viszonynak általunk történt általános ecseteléséből, valamint azon körülményből is, hogy ez utóbbiak — post festum — Perceltőli eltitkolhatlan félelmüket szégyenlették, egyúttal pedig megmutatja ez azt is, mennyire csalódik valaki, ha az ő parancsszóra kiadott dicsérő és mentegető irataikat egész jó lélekkel igaz forrásoknak tekinti. Még az ügyes titkolódzás érdeme sem illeti meg őket minden esetben.

Az orosz-haderőnek tehát Hatvan és Gyöngyösnél kell egyesülni. Itt lesz képes Percelt megtámadni; ezután kelet felé mehet, hogy Görgey előtt a tiszai átkelést elzárja; megakadá-

lyozhatja, hogy itt a Tisza jobb partján délnek át ne törhessen. Avagy kövesse tán az orosz hadsereg az ellent a hegyeken át, hogy igy tönkrejusson?

Tolstoy támogatására 18. reggelén az Aszódnál egyesülendő sereg födözete alatt Vácról Kis-Ujfalu felé küldetik az 5. gyalog osztály 1. dandára.

18-án Rüdiger előterjesztésére, kinek a hadsereg zömével Romhány, Csécse és Patán keresztül Gyöngyösre kell vonulnia, tekintettel Chruleff hadosztályának gyöngeségére, úgy szintén Grabbe távollétére még azon parancs következik, hogy Sasz tábornok Chruleff ezredest kövesse 22 század és 8 ágyuval.

Tsheodajeff oda utasittatik, hogy Kápolnáról Mező-Kövesdre menjen, innen egy lovas előcsapatot küldendő Miskolcra Görgey szemmel tartására, és hogy ezt magát is megtámadja, a mint az oroszok közlekedését Galliciával, tehát a kassa-miskolci útat meghaladta, hogy Tokajnak menjen; vagy üldözze őt erősen, mihelyt éjszaknak Kassa felé fordulna. Görgeynek menési vonal: Putnoktól—Tokajig ne menjen Tsheodajeff, hanem tartson inkább délfelé, hogy ne tegye ki magát a veszélynek a sereg zömétől elszakadni és az 50,000 emberre becsült magyar seregtől fölkoncoltatni.

Selvan tábornok biztositsa a bártfai, eperjesi és kassai raktárakat, amennyire teheti, és szükség esetén vonuljon Galliciába Sackenbe.

19-én Tolstoy a sereggel és födözetével Aszódnál állott; a 2. hadtesből az 5. gyalogosztály 1. dandára Kis-Ujfalunál pihent, ugyanide ért a 4. gyalogosztály s a 2. könnyü-lovassági osztály 1. dandára. A 3. hadtest zöme, melynél Sasz tábornoknak Chruleff támogatására kijelölt osztálya is volt, Balassa-Gyarmatról Romhány felé vette útját ujra egyesülendő a hadsereggel.

Jul. 20. Tolstoynak a szekérvárral és a födözet egy részével Aszódról Hatvanra kellene mennie a fő úton, a födözet maradékával, névleg 13 szá. huszár, 2 szá. kozák és 14 ágyuval pedig a menet biztositására Zsámbokra.

Percel 19-én a Thorznicki lovasosztálylyal és némi gyalogsággal Nagy-Kátára jött, s a Wysocki vezetése alatti 3 gya-

logosztályból álló zömmel egyesülten Tápió-Szelére; Lenkey osztálya, melyet Percel Uj-Szász felé küldött, azonnal parancsot kapott, hogy Szolnoktól a Tiszán visszamenjen és Tisza-Füreднél Korponay seregével egyesüljön, mely mintegy 2000 emberrel az ottani tiszai átjárást tartotta zár alatt. Percel mindig aggódott, hogy az oroszok a Tisza balpartjára találnak átjönni.

20-án kora reggel Percel Thorzniki lovas osztályát, 17 századot 12 ágyuval Desewffynek a 10. hadtest parancsnokának saját vezénylete alatt, Fényszaru irányában küldötte előre; ő maga is oda sietett Tápió-Szeléről egyetlen gyalog dandárral.

Desewffy előcsapata találkozott az orosz dzsidások gyenge osztályával, mely Fényszarunál állt, kiverte állásából, és Zsámbokig kergette, honnan a dzsidásoknak tovább kelle vonulniok Tura felé.

Tolstoy 20-án reggeli 5 órakor kezdette meg elindulását Aszódról; még nem is hagyta el e helyet, midőn már megkapta a tudósitást a dzsidásosztálytól, hogy ennek Zsámbokot oda kelle hagynia.

Tolstoy most személyesen állt a Zsámbok felé indult mellékhadoszlop élére, és Tura felé vezette. A helységen túl állította fel:

Az első vonalban az Olga huszárezredet 6 ágyuval a közepén, e mögé a hannover király huszárezredet 8 ágyuval és saját 2 sotnia kozákjait.

Mindkét, Zsámbokról kiszoritott dzsidás-század fölvétetett. Desewffy megszüntette az üldözést, hogy mindenek előtt a lovasosztály zömét fejtse ki.

Tolstoy, ki a magyarok erejét igen magasra szabta, elvonult s várakozott. Sokáig állottak igy egy negyed mértföldnyi távolságra egymás ellenében; Tolstoy gyors megerősitésre várt, és tudósitotta Labintzoff tábornokot, ki az 5. gyalogosztály 1. dandárából 7 zászlóaljjal útban volt Kis-Ujfaluról Aszód felé, hogy Turánál szemközt áll az ellenséggel.

Délutáni 1 órakor végre megkezdék a magyarok a tüzelést, lassan közeledve. Tolstoy, hogy csapatjai erősebb szinben tün-

jenek föl, mint valójában voltak, valamennyi 14 ágyuját és a 13 század huszárt az első vonalba vonta össze, tartalékul csupán a két sotnia kozákokat, és a két sz. dzsidást hagyván.

Hosszantartó tüzelés után végre rárohantak a magyar huszárok az oroszokra.

A lovascsata különös hévvel az orosz jobb szárnyon folyt, a hol az Olga ezred a dzsidások és kozákoktól támogatva küzdött.

Végre megjelen Labintzoff is, ki azonnal tüzérségét bocsátja előre, és teljesen lehangolja ez által a magyar huszárságot; habár most Percel is megjelent gyalogdandáraival, melyeket a Fényszaruig elhangzó ágyudörgés után vezetett a Zagyván át Turára, de még sem tud többet kivinni, mint hogy megjelenésével az orosz üldözést lankasztja, mialatt ujra sikerül, a visszavonulás fedezésére néhány század huszárt összegyűjteni Desewffynek, ki Tót-Almáson keresztül Nagy-Kátára ment, mely utóbbi helyig az oroszok, ha lassan is, de mégis folytatták az üldözést, hogy azt azután teljesen abba hagyják.

A Tura melletti ütközet hallatára Paskievits még a 4. gyalogosztályt és a 2. lovasosztálynak dzsidás dandárát is útnak inditotta Turára, hova azok csak az ütközet végével érkeztek meg.

Az oroszok vesztesége 8 halottból és 60 sebesültből állott, mely utóbbiak közt 10 tiszt is volt; Percel holtak és sebesültekben mintegy 100 embert vesztett.

Igy végződött be, nem csupán a turai ütközet, hanem átalán Percel támadási harca; hogy oly hosszadalmas készülődés után az összes erő egy csekély részének elő nyomulásával az oroszok ellen nem lehete nagyobb eredményeket kivivni, magában is világos; nem lehetett abból semmi más, mint egy semmit nem mondó harcjáték, melynek eredményéből épen nem lehet azonban azt következtetni, hogy az oroszok ellen egyátaljában m i n d e n siker lehetetlen. De jegyezzük meg most, hogy ez időben Haynau, a sereg zömét mint később elmondandjuk, Pestnél vonta össze, hogy azzal délfelé nyomuljon az alsótiszai vidékekre. Mészáros és Dembinszky, kik a turai ütközetnél személyesen jelen voltak, féltek most, hogy az oroszok ellen intézett hevesebb

föllépésnél, azaz Percelnek a pest-egri országút környékén való hosszasabb tartózkodása esetén, az könnyen két tüz közé szorulhatna.

Ez okból Nagy-Kátán és Tápiószelén keresztül azonnal Cegléd, Abony és Szolnok felé vissza hivatván azon megbizást kapta, hogy Haynaunak a Tisza felé előnyomulását akadályozza meg, ha azonban ez nem sikerülne, a bács-bánáti sereggel egyesülendő Szegedre menjen vissza.

Mielőtt Haynau működéseinek kezdetét Pestről, és az ezzel szoros kapcsolatban álló s a déli harcmezőn julius utósó fele és augustus első napjainak tartama alatt történt eseményeket elbeszélnők, Görgeynek a Tisza felé irányzott menetét kell figyelemmel kisérnünk.

Görgey visszavonulása Losoncról a Sajó mögé s az e folyó melletti ütközetek.

A 3. orosz hadtest zöme julius 20 án Romhányon volt: Sasz osztálya pedig útban, hogy Chruleffel egyesüljön; Chruleff tehát most egyelőre egészen egyedül volt 3. századával a magyarok mögött, kiknek 7. hadteste e nap Rima-Szombatnál állt, mig a 3-ik Osgyánnál, és az 1. a födözetet képezve Apátfalvánál, Losonctól keletre igen kedvező állásban.

A mint Chruleff 20-dikán délután Losoncot elhagyta, ez egyszer igazán sokkal túlnyomó ellennel szemben veszedelmes helyzetben látta magát. Az ő megbizatása volt az ellenséget, mindenütt nyomban követni, de attól félt, hogy megtámadtathatik tőle, s ekkor fölkoncoltatását bizonyosnak tartotta. Sasz tábornok elindulásáról értesülve azt hitte, hogy alkudozások által nyerhet annyi időt, mig ez Losoncot eléri. Elküldötte tehát Kattlaroff huszárkapitányt, és Rüdiger tüzérhadnagyot hirnökökül Nagy Sándorhoz. Ezeknek a magyarokat fegyverletételre kellett volna fölszólitniok, és e célra fegyverszünetet ajánlaniok, s a mellett meg volt mondva nekik, hogy szép szavakban, igéretekben, kecsegtetésekben ne fukarkodjanak. Meg volt engedve nekik, hogy Paskievits herceg nevét használhatják, mintha tőle jönne e felszóllitás. A német Rü-

digernek kevesbbé tetszett ez a különbség csekély és megengedett csalószerep, mint a kevesebbé aggályos orosz Kattlaroffnak, de utoljára is csak el kellett a megbizást vállalnia.

Nagy Sándor, ki alkudozásokkal nem volt megbizva, mindkét parlamentairt elküldte Görgeynek rima-szombati főhadi szállására, s ezzel Chruleff már tulajdonkép megnyerte a játékot saját céljai érdekében, mert Nagy Sándornak szokásos támadási előszeretete ellenére meg kelle várnia Görgey válaszát.

20. és 21. közti éjjel megérkeztek a követek Rima-Szombatba; mivel semmi hitelesitő irat birtokában nem voltak, Görgey már előre nem sok hitelt adott szavaiknak; céljokat sehogy sem látta, és talán nem is láthatta be; ő úgy vélekedett, hogy Paskievitsch tán kételkedik abban, hogy annak idején eléje kerülhet még Miskolcnál, hogy utját Tokaj felé elvághassa, és az alkudozások által csak azt akarja kivinni, hogy a magyarok visszavonulását késleltesse, s ő a szükségelt előnyt ilykép megnyerje.

Természetesen ez Görgeyt csak a visszavonulás gyorsitására határozhatta el, de mégis, miután nem tudta, hogy Nagy Sándor csak nehány századdal áll szemközt, jónak látta látszólagosan alkudozásokba bocsátkozni, hogy ez alatt az 1. hadtest időt nyerjen födözetül melléje juthatni.

Legalább ez volt a legközelebbi ok; hanem minden kétségen kivül áll az is, hogy Görgey mindig azon reményben élt, hogy az oroszoknak az osztrákoktól elszakitása lehetséges.

A magyar hadseregben e remény egy idő óta nem kevéssé gyökerezett meg; hogy ez Görgey részéről, vagy legalább Görgey tiszti barátai egynémely tagjától lőn terjesztve, bizonyos; sokat beszéltek arról, hogy Magyarország koronáját az orosz császárnak ajálják föl Constantin nagyherceg részére, és hogy ez által Oroszországot elszakitják Ausztriától.

Az orosz tiszteknek a magyarok iránti viselete, hol ezekkel találkoztak, az osztrák tiszteknek ez utóbbiak iránti magatartásával összehasonlitva, igen alkalmas volt e reményeket táplálni.

A magasabb orosz tisztek, s a kiknek magasabb állásra volt kilátásuk, átaljában müveltek, udvariasak voltak. Kellemes lényök, valamint azzal is, hogy a vitézséget magyarrészen is beismerték, nem csupán tetszettek ez utóbbiaknak, a hogy Krimnél is megtetszettek a franciáknak, hanem még nehány igen hidegvérü magyarnak gondolkozásmódját is megváltoztatták, s tán alaptalan, de mégis kimagyarázható ·okoskodásokat keltettek föl Oroszország és Ausztria viszonyai felől, mert lenézőleg nyilatkoztak ez utóbbinak „szegény gazdagságáról" és résztvevő mosolylyal utaltak az oroszok által megmentendő osztrák hadsereg silányságára.

Nagy Sándor táborában Kattlaroff és Rüdiger ujjongó éljenekkel üdvözöltettek a tisztség és katonaság által. Rima-Szombatban Rüdiger mély hallgatagság által akarta szerepe nehézségét eltakarni. Görgey ezt azon követelésre használta föl, hogy tegye papirrá a föltételeket, melyek alatt a magyar hadsereg fegyverletételét kivánják, és e közben Katlaroffal is értekezett, hogy hacsak lehetséges az oroszok működéseiről kitudjon tőle valamit.

·A mit igy kisütött meglehetősen megegyezett saját nézeteivel, s lényegében, mint nemsokára látandjuk csakugyan igaz is volt.

Katlaroff és Rüdiger a Görgey táborkarának némely tisztével barátságosan fegyvert cseréltek, mielőtt Rima-Szombatot elhagyták volna, a mi itt megemlitendő, mert e dolog még tovább is fonódik.

Julius 21-dikén magyar részről a 7. hadtest Vadna és Dubicsánynak a Sajónál, a 3. Putnoknak, az 1. hadtest Rima-Szécsnek vonult.

Hosszabb fontolás után, hogy saját csapataival közölje-e csupán azt, hogy Paskievitsnek, illetőleg csak Chruleffnek, fegyverletétel iránti fölhivását kereken megtagadta vagy a többi hadtesteket is megkérdezze ez ügy fölött, az utóbbira határozta el magát Görgey, és hinnünk kell, hogy ő maga is el volt szánva a fegyvert le nem tenni, és hogy igen hihetőnek találta

tán az éljenek következtében, melyekkel Nagy Sándor táborában a hirnökök fogadtattak, hogy ez utóbbi a fegyverletétel mellett fog nyilatkozni. Ez esetben Nagy Sándor elmellőztetnék, csapatja föl, és a többiek közé beosztatnék, körülbelől úgy, hogy egy új hadtest születnék Görgey Armin vezetése alatt.

Emlékezzünk itt vissza, hogy Görgey mindig igen élénken ohajtotta Nagy Sándor mellőztetését. Nagy Sándor ellensége volt, mint a kormánypárt tagja, de különösen ép oly kevessé tudta megbocsátani Nagy Sándornak, mint Klapkának a julius 4-diki Pestre küldetést, és az 1. hadtest julius 7-iki elvonulását Bátorkeszire.

A hadtestekkel tehát jul. 21-én közölve lőn, hogy Paskievits a magyar sereget fegyverletételre szólitotta föl a következő föltételek mellett:

1) a legénység szabad elvonulása az őrmestertől lefelé; ez beléphet az osztrák szolgálatba; vagy bántatlanul mehet hazájába, és katonai szolgálatra nem kényszerithető;

2) a tisztek átléphetnek rangjokmegtartásával orosz szolgálatba, vagy, ha azt nem akarnák, fegyvereik birtokában térhetnek vissza hazájukba;

3) az orosz cár szót fog emelni az osztrák császárnál Magyarországért, és mindent megkisért ennek javára.

A hadtestek nyilatkozzanak e fegyver letétel el, vagy el nem fogadása iránt.

Ez irat először az 1. hadtesttel lőn közölve, hogy mi volt itt a szándék, a mondottakból nem nehéz megérteni. Nagy Sándor a fegyverletétel ellen nyilatkozott, és ez történt a 3. és 7. hadtestnél is; de mégis ezek vezénylői, ismert vak hivei levén Görgeynek, nyilatkozataikban világosan az 1848-iki alkotmányra hivatkozást — ellentétben az 1849-iki april 13-iki határozattokkal — vették föl a békés kiegyezés alapjául, miről Nagy Sándor nyilatkozatában szó sem volt.

A hadtestvezénylők eme nyilatkozatainak értelmében szerkesztett most Görgey 22-kén Sajó-Sz.-Péteren választ Paskievitsnek, ki természetesen soha sem irt ő hozzá, melyben a fegyverletételt határozottan visszautasitja, ha csak az 1848 iki magyar alkotmány teljesen nem biztosittatik; e feleletet két

hirnök Chruleffhez, Saszhoz és további megerősités végett a többi orosz fővezérekhez is elvitte.

Jul. 21-én Putnokon hallotta meg Görgey, hogy Miskolcot az oroszok tartják megszállva; elhatározta tehát, a Tokaj felé vezető utat megtisztitandó a 7. és 8. hadtesttel Miskolcra rohanni, mialatt az 1. hadtest nem vonulva vissza túl Vadnán, a Sajó mellett, a működést födözze azon orosz csapatok ellen, melyek a magyarokat Losone felől üldözték; ha Miskolc megtámadása siker nélkül maradna, akkor a hadsereg, ha mindjárt az 1. és 7. hadtest egyes részeinek föláldozásával is egy részt Vadnánál, másrészt Miskolcnál, Szikszón és Megyaszón keresztül azonnal vonuljon Tokajra. Éjszak felé, Kassának Görgey, kinek a déli hadsereggeli egyesülés e pillanatban komoly szándéka volt, csak akkor akart fordulni, ha mást tennie az orosz hadsereg miatt egyátalán nem lehetne.

22-én Görgey hadserege Vadna és Dubicsány közt átment a Sajó jobb partjára; a 7. hadtest pedig zömével Sajó-Szt.-Péteren keresztül egy mértföldnyire jött Miskolchoz, mialatt egy mellékoszlop a balparton előcsapatait Sajó-Vámos és Szikszóig tolta előre; a 3. hadtest, a főhadiszállás, a vonat- és a polgári menekültek kocsijai Sajó-Sz.-Péterre jöttek, az 1. hadtest Vadnára.

A 7. hadtest cirkálócsapatai azon hirt hozták, hogy Miskolc már 20-án megtisztult az orosz őrségtől, s hogy Tokajban magyarok állanak. A 7. hadtest zöme most még 22-kén megszállta Miskolcot, tovább délnek Csabát és Mindszentet, Miskolctól nyugatra Diós-Győrt.

Görgey Miskolc megtisztulásából azt következteti, hogy az orosz főerőnek elindulása Vácról Gyöngyösön keresztül Miskolcra, hogy a magyarok előtt a visszatérést elzárja, jelentékenyen késleltetett, és Miskolcot csak azért szállták meg, hogy magukat ily körülmények közt ki ne tegyék a magyarok rég tervelt megtámadásának. Az oroszoknak minden más működését azon célból, hogy útját elzárják, kivéve azt Miskolcon keresztül, nem tartotta Görgey hihetőnek, de sőt hihetetlennek, mert minden más szándék az orosz sereg elosztását tette volna szükségessé; igy pl. ha ők Tisza-Füreden keresztül Tokajnál vagy Debrecennél akarták volna utját állni, még ezenfelül a mis-

kolci úton is hátrahagyniok kellett volna egy hadtestet, ha csak nem akarták előtte nyitva hagyni az utat a Tisza jobb partján délre vonulni. Megosztásra pedig az orosz hadsereget igen gyöngének tartotta, mert egy mindenesetre hamis hir szerint az összes orosz hadsereg a Kárpátokoni átkeltekor nem volt erősebb 70,000 embernél, és ebből egy harmadrész, a legkisebb számitás szerint 10,000 ember elhalt Cholera és más betegségekben. Görgey tehát ugy vélekedett, hogy az oroszok csak egyet tehetnek meg a kettő közöl, komolyan előre nyomulni Miskolcon keresztül, v a g y komolyan előnyomulni Tisza-Füred felé, nem pedig mindkettőt egyszerre, megfelelő erőkkel; és ez utóbbit a fönebb emlitett okok miatt lehetetlennek vélte, de még azon általa igen jól ismert nehézségnél fogva is, melylyel a Tiszán átkelés a magyaroktól megszállott Poroszló és Tisza-Füred közt össze volt kötve.

Görgey most mindenek előtt teljes biztosságot akar magának szerezni a felöl, vajjon az orosz főhadsereg célja Poroszló-Tisza-Füred, v a g y Miskolc. Hiszi, hogy biztosan megtudja ezt ha a 7. és 3. hadtesttel délnek nyomul elő Miskolcon keresztül, mialatt az 1. Chruleff és Sasz, az ő Losonc felöli üldözői ellen fedezi a sereg hátát.

Ha Miskolctól délnek nyomulva az oroszok komoly ellenállásába ütközik, ebből azt fogja következtetni, hogy azok célja Miskolc. Ekkor ő, túlerőtől kényszeritve a Sajóvonalra húzódik vissza, nyakasan védelmezve ezt, hogy az oroszokat minél tovább távol tartsa a déltől.

Ha Görgey délnek nyomulva nem bukkanik komolyabb ellenállásra, ebből azt következtetendi, hogy az orosz főerő Tisza-Füreden vonul keresztül. Ez esetben az 1. hadtestet fölvételi helyzetben Miskolcnál hagyja, a 3. és 7. hadtesttel pedig a Tisza jobb oldalán addig folytatja vonulását, hogy az orosz főerő kényszerülve lesz a Tisza jobb partjára vissza térni, vagy neki a Szeged felé vivő útat nyitva hagyni. Ha azt teszi, akkor Görgey 1. hadtestével egyesül, és ezzel a Sajó mögé vonul vissza, hogy ez és a Hernád mögött álljon ellen, és csak lassan hajoljon vissza Tokaj felé; ha az utóbbit teszi, akkor Görgey is magához vonja az 1. hadtestet, és ezzel együtt vonul Szegednek.

Ha tehát Görgey szüntelen szemei előtt tartja is azt, hogy

összeköttetésben állhasson a déli haderőkkel, még sem tartja szükségesnek gyorsitni lépteit a dél felé; sőt ez utóbbit ártalmasnak találja. Mert célszerűnek látja, ha csak lehetséges, az oroszokat addig távol tartani a déltől, mig Temesvár a magyarok kezébe kerül, s igy a Maros, és az Alsó-Tisza közti rész egy erős, belsejében semminemü ellenségtől nem háborgatott alappá nem lesz. Az osztrákokkal egyedül, úgy vélekedik, a magyar hadseregek délen könnyen elbánhatnak, és akkor kell oszt majd egyesült erővel az oroszok ellen fordulni, hacsak nem sikerül alkudozások által őket az osztrákoktól elvonni. Ha az oroszok oly erősek, hogy mindkét hadműtétet Miskolc és Tisza-Füred felé egyszerre megtehetik, akkor Görgey egyátalán kétségbe vonja, hogy a Tisza bal partján megtalálhassa a déliekkel az összeköttetést.

Ezek tehát Görgey alapnézetei, melyekből a legközelebbi napokban bekövetkező magatartása könnyen megmagyarázható.

Jul. 23-ára megparancsolja Görgey, hogy a 7. hadtest, mellékoszlopát a Sajó bal partjáról magához vonja, és Csabától délirányban a zömmel a Polgár és Mező-Kövesdre vivő út elágazásánál fekvő Görömbölyig, az előcsapatokkal Nyékig és Harsány felé e két út mellett haladjon előre; Harsánynál Pöltenberg cirkálói már 22-én oroszokat födöztek föl:

a 3. hadtestnek Sajó-Sz.-Pétertől Miskolc és Felső-Zsolcán keresztül kellett volna a Sajó bal partjára menni, s ezt Ónodtól fölfelé megszállani;

az 1. hadtest Vadnától Sajó-Sz.-Péterre menjen, ott egy részét födözetül hagyja hátra, a másikkal pedig menjen a Sajó balpartjára, hogy ezt Arnóthtól Sajó-Vámosig fölfelé biztositsa s egyúttal a hadsereg jobb szárnyát is födözze.

A társzekerek és a polgári menekültek kocsijai Sajó-Keresztúron, Szirma-Besenyőn és Arnóthon keresztül Onga felé a Hernád és Bársonyos vize közé küldettek, hol megmaradnak, mig Gesztelynél a visszavonulás biztositására hid veretik a Hernádon, melynek épitésébe már bele is kezdettek.

Pöltenbergnek tehát 23-dikán egy nagy kémszemlét kellett végbevinnie Görömbölyön túl Görgey tervei értelmében.

Most lássuk, mi történt 20-ától 23. reggeléig az oroszoknál.

Tseodajeff a 4. hadtesttel 20-án Mező-Kövesdre ment a fönebb már emlitett parancs szerint, és innen egy előhadat küldött előre Kusnetzoff hetman vezetése alatt — Olwiopol dzsidások, trónörökös huszárok, a 41. és 2 sotniát az 51. kozák ezredből, összesen 24 századot 16 ágyúval Miskolc irányában, mialatt Roth tábornok Miskolc helyőrségével, nehogy tekintélyesebb orosz haderő egyesülte előtt e tájon a magyar túlnyomó erőtől megtámadtassék, Kusnetzoffhoz vonult vissza.

Julius 21-én Kusnetzoff Vattánál foglalt állást; a 4. hadtest zöme pedig, melylyel Roth tábornok egyesült, tőle hátrább Ábránynál; a magyarokról határozott hirek nem érkeztek, csak azt tudták meg, hogy Tokajt a magyarok tartják megszállva.

Julius 22-én a 4. hadtest Ábránynál maradt, Kusnetzoff cirkálói összecsaptak Pöltenbergéivel, elfogtak nehányat s igy meg tudták, hogy a magyarok Görgey vezetése mellett e nap vonultak Miskolcra, még az is hirlett, hogy egy magyar hadoszlop Forrónál a kassai útat a Tisza felé mentében már át is lépte.

A 2. hadtest 21-én Aszódnál pihent, és 22-én Paskievits főhadiszállásával Hatvanra ment.

Ide jött azon tudósitás, hogy Görgey Rima-Szombatban van, a hol tudvalevőleg Chruleff követeit fogadta; erre Paskievitset megragadta a félelem, hátha éjszaknak Kassa felé fordul Görgey és megrohanja az oroszok legérzékenyebb raktár vonalát, tanácsosnak látta tehát ez ellen intézkedéseket tenni.

Rüdiger ennek megfelelő megbizásokat kapott. Rüdiger ez időben Balassa-Gyarmatról Gyöngyös felé volt útban, hogy a fősereggel egyesüljön; 21-én Csécsén, 22-én serege zömével Patán volt, és Paskievits parancsára Anrep vezetése alatt épen egy osztályt küldött előre Gyöngyösnek, melynek kötelessége volt Percelt, ki a tatai ütközet után Szolnokra vonult vissza, szemmel tartani, tehát a most éjszakkeletnek irányzott főhadsereg jobb szárnyát, úgy szintén az Aszódról Gyöngyösre menő osztályt födözni. Anrep e célra 14 zászlóaljat, 14 századot és 52 ágyút kapott.

Amint most Paskievitsben a félelem ujult erővel föltámadt,

hogy t. i. Görgey Kassa felé fordulhat, Rüdiger még 22-ikén megkapta a parancsot, Terenyén keresztül azonnal Pétervásárra vissza menni és Görgeyt, ha netalán éjszaknak fordulna, követni. Anrep a fönebb kiadott rendeletekhez alkalmazkodjék, ellenben Grabbe hadteste a bányavárosokból Rüdiger parancsnoksága alá lépjen, úgy szintén Sasz tábornok is, ki már 21-én Chruleffel egyesült Görgey egyenes üldözésére, és utólagosan, ha szükség Selvan is, ki a raktárakra ügyelt éjszakon.

Hogy Paskievits ismét hirtelen annyira féltette a Galiciába vezető élelmezési vonalt, ezt egy bizonyos körülmény idézte elő, melyet meg kell emlitenünk: jul. 21-én jött t. i. Aszódra az első csapat, azon élelmezési eszközökkel, melyeket az osztrákok küldöttek az orosz hadsereg számára. Kenyér, liszt és pálinka készlet volt az, két napra, és a kenyérnek fele már akkor el volt romolva.

Amint azonban a 22. és 23. közti éjjelen Kusnetzoffnak már emlitett jelentései megérkeztek Görgeynek Miskolcra vonulásáról és egy magyar hadoszlopnak a Tisza felé menetéről, Rüdiger hirtelen más megbizatásokat kapott. Paskievits most meglehetős bizonyosnak hitte, hogy Görgey nem Kassának, hanem Tokajnak készül fordulni. Azon magyar haderők, melyek 22-én Miskolcot megszállották előhadul, vagy födözetül tüntek fel, melyek védelme alatt a zöm — az állitólag Forrón keresztül vonult oszlop — Tokajnak tart.

Rüdiger tehát utasittatott, hogy Ternye és Pétervásárra ne menjen, hanem forduljon vissza Gyöngyösre, és a 2. hadtestet, mely 23-án Gyöngyös felé vonult, olykép kövesse, hogy a 2. és 3. hadtest 25-én vagy legkésőbb 26-ikán Kápolnától keletre Kerecsendnél egyesülhessen. E két hadtesttel azután Paskievits Tisza-Füredtnél a Tisza bal partjára akart átmenni, mialatt egy úttal Tscheodajeffnek a magyarokat Miskolcnál meg kellett támadnia.

Rüdiger, midőn ez ellenkező parancsot megkapta, már oly közel volt Pétervásárhoz, hogy a hadsereggeli egyesülést Egeren keresztül Kerecsend felé kényelmesebbnek látta, s azért arra is tartott.

Tscheodajeff, mint átalánosan már érintők, a 22. és 23.

közti éjjel azon parancsot kapta, hogy a magyarok megtámadására Miskolcra nyomuljon elő. Innen Tokajra kellett volna őket követnie, és e mellett úgy működni, hogy őket hacsak lehetséges, az átmenettől elvágja; ha ez nem sikerülne Tokajnál átkelési kisérleteket szinlel, és e mellett azt hireszteli, mintha az egész sereg vele volna. Ez által a magyarokat Tokajnál tartaná, és időt nyujtana Paskievitsnek a 2. és 3. hadtesttel Tisza-Füreden át hátulra kerülni. Ha Tscheodajeff előnyomulásakor Görgey már elpusztult Gyöngyösről, úgy csak egy osztályt küldjön utána Tokajra, a 4. hadtest zöme pedig további rendelkezésig maradjon Miskolcnál.

Tscheodajeff 23. reggelén az előhadat Kuznetzoff vezetése alatt a 9. zászlóaljjal erősité, és Kusnetzoff nagy kémszemlére indult ki Vattáról, melynek Pöltenberg ugyane nap történő hason igyekezetével találkoznia kellett.

Harsánynál Kusnetzoff Pöltenberg előcsapataira bukkant, melyek az erdőkön keresztül, melyeket most az oroszok foglalnak el, délkeletnek Görömbölyig vonulnak vissza, és itt Pöltenberg serege által fogadtatnak, mely az oroszokat az erdőn való keresztülhatolásban gátolni akarta. Kusnétzoff nem merte ezt komolyan megkisérleni, mert a magyarokat a kozákoktóli bekerittetés épen nem hozta ki sodrokból, és mert a foglyoktól azon hamis, de mégis szivesen vett hirt hallották, hogy Görömbölynél áll Görgey egész serege, s igy délutáni 3 órakor abba hagyta Kusnetzoff az ütközetet. Habár nem kevés lövés történt, még sem volt több vesztesége, mint 3 halott és 5 sebesült, s a magyarok vesztesége sem volt nagyobb.

24-ére ez előhadi csata után Görgey komolyabb támadást várt, és Pöltenberg megbizatott, hogy az ellent teljes ereje kifejtésére kényszeritse, s csak a túlnyomó erőnek engedjen, s ha elkerülhetlenül szükséges volna, akkor vonuljon vissza a Sajó balpartjára a 3. hadtesthez. A netalán szükséges visszavonulásnak az orosz hadak elleni fedezésére az 1. hadtest egyik fele Sajó-Sz.-Péternél, a 7. hadtest egy osztálya pedig Diós-Győrnél maradjon.

A 23. és 24. közti éjjelen egy nő, Görgey rokona jött

ennek alsó-zsolcai főhadi szállására. Ez volt Rüdiger tábornok egy Görgeyhez küldött iratának átadója.

Az irat Balassa-Gyarmatról jul. 19-éről kelt. Rüdiger nyilván azért irta, a mint Görgey üldöztetésével fel kelle hagynia, hogy ezzel azon gyenge csapatnak, mely a magyarokat nyomban követte, biztosságot szerezzen. Kissé elkésett. Lényegileg fölszólitást tartalmazott Görgeyhez fegyver letételre, s egyúttal a föltételeket is előadta, melyek alatt ennek végbe kellett volna mennie. Görgey ugy látszik, nagyon meg volt áldva nagynénékkel és ilyesekkel, kik szokás szerént lehet hogy csak akkor jelenkeztek, mikor már hiressé lett. Hogy az ily néne ostromok kritikus percekben még a legerősebb embert is kifáraszthatják, mint a túlságos sok balhacsipések, eléggé ismeretes. E mellett Görgey nézetei épen nem állottak egyenes ellentétben azokkal, melyekre őt nagy-nénjei, és más ily kedves rokonok közvetlenül úgy, mint közvetve csábitgatták.

Görgey azt felelte Rüdiger levelére: ő épen nem vonakodnék tisztes föltételek mellett a békét elfogadni; de mégis arra kell figyelmessé tennie őt, hogy itt nem a hadsereg, hanem Magyarország érdekeiről van szó, melynek *jogait hallatlan módon* támadta meg, és fenyegeti Ausztria. Tehát az egyes seregek vezénylőivel való alkudozások bajosan vezetnek célhoz; de Görgey szivesen nyújt kezet arra, hogy Paskievits előtt a kormánynyal titkos alkudozásokba bocsátkozás akadályait elháritsa.

E válaszszal bocsátá el a nénét Görgey 24. délután Szikszón át, hol Nagy Sándor főhadiszállása volt. A nagy-néninek éjen át Szikszón kelle maradnia, és azon kéréssel fordult Nagy Sándorhoz, hogy számára türhető szállást rendeljen, s e mellett utazása céljáról is beszélt. Nagy Sándornak Görgey iránti bizalmatlansága és ellenségeskedése — nem egy oldalu, mint tudjuk — rábirta azt, hogy a nagy-nénitől titkon ellopassa Görgey levelét, hogy tartalmáról, ha szükségesnek látszanék, Kossuthot tudósithassa. De miután a levélben csakugyan nem volt semmi gyanús, ujra összecsináltatta, s a nagy néhéhez ugyanazon titkos módon visszajuttatta, melyen eloroztatott. Csak később jött napfényre e kis büvészkedés.

24-én azon tisztek is, kiket Görgey Sajó-Sz.-Péterről 22-én

Paskievits — vagy jobban mondva Chruleff — békeajánlataira adott válaszszal a legközelebbi orosz csapatokhoz küldött, s a kik Chruleffet már Saszszal egyesülve találták, visszajöttek az alsó-zsolcai magyar főhadi szállásra. Kattlaroff és Rüdiger hadnagy Görgey táborkarának egynémely tisztjeivel történt fegyvercserélése Saszt és Chruleffet arra birta, hogy mindegyikök küldjön ajándékul egy pár pisztolyt Görgeynek, mire Görgey szintén küldött mindkettőnek más két párt. Habár e dolgok magukban véve jelentéktelenek is, de részünkről még sem szabad őket mellőzni, mert ezeket a magyarok képzelme annyira kizsákmányolta, hogy egészen más fogalmuk lőn nem az egyes orosz tisztek, hanem egész Oroszország viszonyáról egyrészt Ausztriához, másrészt Magyarországhoz, s mert épen ezért nem maradtak minden következmény nélkül.

24-én jelentékeny ütközet volt Görömbölynél.

Már 24-én reggel bizalmas hireket hallott Görgey, melyekből teljes bizonyossággal következtetheté, hogy Paskievits k o m o l y a n nem Miskolcon keresztül történő, hanem a tisza-füredi átkelésre alapitott hadműveletet tervez.

Ily körülmények közt hasztalan lett volna Pöltenberget Görömbölynél hagyni; mert Pöltenberg előnyomulásának célja volt épen azt tudni meg, a miről most más utakon értesültek.

Pöltenbergnek e szerént a Sajó mögé kelle vissza vonulnia. E közben, mielőtt ezt kivihette volna, megtámadtatott.

Tscheodajeff 24-kén reggel serege zömével Vattára nyomult, és Kusnetzoffal egyesült, hogy az első támadást intézze a magyarok ellen.

A főoszlopot a 41. és 51. kozákezred (3 sotnia) képezte az élen, a 4. vadászszázadtól kisértetve és a 11. osztály 1. dandárától, úgy szintén az egész 12. osztálytól. Ez oszlop a nagy úton nyomult előre.

A jobb szárnyon az Olviopol dzsidás ezredek, a trónörökös huszárok az 51. kozákpulkból 3 századdal és 14. ágyúval Vattáról Emődön át M á l y i r a küldettek, hogy a magyarok bal szárnyát megtámadják.

A mint az orosz főhadoszlop az erdők éjszaki szélétől Gö-

römböly felé elő akart nyomulni, Pöltenberg tüzérségétől heves tüzzel fogadtatott.

Tscheodajeff most 24 ágyút vonatott az erdőszélre, és ugyanekkor kozákcsapatokat küldött a magyarok mindkét szárnya ellen. Habár ez utóbbiak visszaverettek is, végre mégis elhagyta Pöltenberg állását, s egy ujat foglalt el Görömbölyhez közelebb, mialatt Tseodajeff a magyaroktól elhagyott állásra 9 zászlóaljat 29 ágyuval rendelt. Pöltenberget uj állásából nemsokára kizavarták Mályi felől bal szárnyára küldött orosz mellékoszlopok; ujra állást foglalt tehát Csabánál, és miután a magához vont osztály Diós-Győrről Miskolchoz ért, visszament. nem nagyon nyomatva az oroszoktól Miskolcra, s onnan Felső-Zsolczára, hova sötétben érkezett és azon parancsot kapta, hogy még ez éjjel megszállja a Sajóvonalat Onodtól Alsó-Zsolcáig, mialatt Leiningen az Alsó-zsolcai Arnóthig nyúló vonalon egyesül, s az 1. hadtestet Szikszónál magához csatolja, hogy a Sajóra Arnóthon felül ügyeljen, és a jobb szárnyat födözze.

Görgey főhadi szállása 24. és 25. közti éjjelen Ongára, 25-én Gesztelyre tétetett át a Hernádhoz.

Az oroszok az éjjel Miskolc és Csabánál táboroztak, Tseodajeff 25 zászlóalj, 25 század, és 86 ágyúval rendelkezett, tehát legkisebb számitással 20,000 emberrel; Pöltenberg csapatja, mely vele szemközt állott, nem tett többet 5000 embernél, melyet az oroszok 30,000-re becsültek. Az oroszok vesztesége 21 halott és sebesültből állott.

Julius 25-én Tscheodajeff Miskolcon át a Sajó felé nyomult elő a magyarok üldözésére. Ez előnyomulás alatt egyesült vele Putnoktól vonulva le Sasz és Chruleff hadosztálya.

Tscheodajeff a Sajó jobb partjára a magyaroknak Alsó- és Felső-Zsolca közti állomása ellen 48 ágyút vonatott elő s élénk tüzelést kezdett. Kusnetzoff előhada, nehány zászlóaljjal erősbülve az ágyútelepek mögé vonult egy puskalövésnyire, a kozákok a szárnyon voltak. Sasz Kusnetzoff bal szárnyára vonult, és Chruleff 6 század és 2 ágyúval küldetett ki, hogy a magyarok jobb szárnyát nyugtalanitsa. Ő Sajó-Vámos irányában indult, itt egy század huszárságot visszavert, most azonban a folyónál erős magyar tűzbe került, és a Sajón ujra átnyomuló

huszárok Szaszhoz visszatérni kényszeritették. Mig Sasz a magyarok jobb szárnyának állt ellen, Tscheodajeff 16 század huszár és dzsidást, küldött előre 10 ágyúval Sz.-Péterre, hogy a Tiszán átjárást keressenek, s igy a magyarok bal szárnyát, s a visszavonulási vonalat fenyegessék. Hogy ezek figyelmét e hadműtéttől, melynek nagy sikert igért, elvonja a központon az ágyúzást megnagyobbittatta.

Egy orosz ágyútelep 2 zászlóaljtól követve ez alkalommal sietve nyomult a folyó mellett Alsó-Zsolcáig. Ötven önkéntes honvéd átlábolt látatlanúl a Sajón, és hirtelen sorlövéssel üdvözölve az ágyútelepet s az azt követő gyalogságot — oly zavarba hozta az oroszokat, hogy a legnagyobb sietséggel és zavarral hagyták el a Sajó partot.

A lovasságnak Sz.-Péterre küldetése e közben siker nélkül maradt, mert e vidéken portyázókra nem lehetett akadni.

Tscheodajeff ezért megszüntette az ágyúzást és csapatait meglehetős távolban a parttól táborba vonta.

Az oroszok 14 holtat, 21 sebesültet és 128 lovat vesztettek; a magyarok, kik jobban födött állással birtak, sokkal kevesebbet.

Tscheodajeff 25-én semmit sem ért el; mégis félt Görgey, hogy az oroszok az Alsó-Sajónál állását bekeritik és ez által Tokajra vonulását lehetetlenné teszik. Ez okból seregét még 25. és 26. közti éjjelen a Hernád bal partjára vezette vissza.

A 7. hadtest itt Köröm és Hernád Némethi közt foglalt helyet a bal szárnyon; a 3. hadtest a központon Pák és Gesztelynél, az 1. hadtest a jobb szárnyon Csanálos és Baksánál, a főhadiszállás Szerencsre, s a táborvonat a polgári menekültek kocsijaival Tokajon át a Tisza bal partjára szállittatott.

E közben elfoglalták az oroszok Tisza-Füreднél a Tiszai átjárást.

Az oroszok átkelése a Tiszán Tisza-Füreднél.

Paskievits 23-adikán elhatározta, hogy Görgeyt a Tisza mögé visszavonulni kényszeriti, egy osztálylyal a tisza-füredi Tisza-átjárást hatalmába keriti, s mihelyt ez sikerül, és Görgey Tokajra megy vissza seregének zömét Tisza-Füreднél átszál-

litja a Tisza bal partjára, hogy a magyarok visszavonulását, történjék az akár Debrecennél, akár Szegednél, elvágja.

Az osztály, melynek az átkelést el kelle foglalnia, az 5. és 8. gyalogsági osztályból volt alkotva — ez utóbbi Anrep eddigi sereg osztályából — továbbá a 2. könnyű lovassági osztály 2. dandárából és a 32. számú kozák pulkból; a 8. gyalogsági osztály 2. dandára e közben a legközelebbi napon más megbizást kapott, és Mező-Kövesd felé vonult, ugy hogy Gortsakoff hercegnek, kire a vállalat bizva volt, még 16 zászlóalja és 22 százada maradt 62 ágyúval.

Gortsakoff, julius 24-én csapatait Kerecsendnél egyesité és 25-kén Poroszlónak ment, a hol egy cirkálás által ujra meggyőződött az általunk már régebb ismert nehézségekről, melyekkel a vállalat még mindig össze volt kötve, habár ez évben a Tisza mocsárai meglehetősen ki voltak száradva.

E közben még 25-én 8 zászlóalj, egy árkászcsapat és 24 ágyúval Poroszlóan át a Tisza felé nyomult, a poroszlói töltés első hidjánál Korponay előcsapatjaitól fogadtatott, ki 2500 emberrel, kik közül azonban 500 csak kaszával volt ellátva a tiszai átjárást őrizte. Rövid csata után, mely esti 5 órakor kezdődött, elfoglalta Gortsakoff az első töltés-hidat, innen folyton előnyomulva a következőket is, úgy hogy estig a Tisza jobb partjához közel nyomult elő, midőn a magyarok innen eltisztultak, azonban egyúttal a tisza-füredi hidat is fölgyujtották.

A folyammentében lefelé 500 lépésnyire az égő hidtól talált Gorcsakoff oly pontra, mely alkalmasnak látszott egy pontonhid készitésére; a pontonokat azonnal oda hozták és a hidállás mindkét részére ágyutelepek vonattak, a hidverés biztositására, melyek már jul. 26. reggeli $3^1/_2$ órakor 18 ágyuval voltak fölfegyverezve; a csapatok készen álltak az átkelésre, és hajnalszürkületkor meg is kezdették azt, midön a magyarok a bal oldalról egy kis erdőcskéből heves ágyut tüzet kezdettek, de az átkelés a tulnyomó orosz ágyutelepek védelme alatt szabályszerüen történt meg, Korponaynak lemsokára el kelle hagynia helyét, és visszavonulni Ujvárosra, honnan aztán Debrecennek fordult.

26-ikán reggeli 10 órakor vonultak az első kozákok Tisza-

Füredre be, déli 12 órakor kész volt az orosz hid és lovasság úgy, mint gyalogság átkelt a hidon.

Gorcsakoff holtak, könnyü és nehéz sebesültekben 62 embert vesztett.

Görgey csatározásai a Hernádnál,

és visszavonulása a Tisza mögé.

Ugyanazon okokból, melyeknél fogva Görgey a Sajónál megállapodott volt, most a Hernád mögött akart megállni, hogy az oroszokat a Maros és az altiszai vidékektől lehetőleg távol tartsa, hogy ha csak lehet Kazinczyt magához vonja, és csak utolsó sorban azért, hogy a hegyeken való gyors visszavonulás és nélkülözések folytán kimerült seregét megpihentesse. Az oroszok átkeléséről, a Tiszán vagy ilyes valaminek, mint 24 rebesgették, megkisértéséről most nem volt szó, és Görgey ugy vélekedett, hogy ha ilyesmi csakugyan megtörtént, vagy készülő félben volna, azt hivatalosan jelentenék meg neki. Ezenkivül Tseodajeff az utolsó napokban igen nevezetes erőket mutatott neki, melyek még jóformán túl is becsültettek, és mivel Görgey még mindig azon tévedésben volt, hogy az egész orosz fősereg nem áll többből 60,000 embernél, még mindig azt hitte, hogy a főssereggel áll szemközt, vagy legalább annak oly tetemes részével, hogy Paskievits emellett a tisza-füreднél átkelésre nem is gondolhat.

Tseodajeff Görgeynek Hernád melletti állását akarta 26-án megtámadni; Szaszt 16 század és 8 ágyuval épen Ónodon keresztül Poga felé mozdittatta előre, és Sasz itt épen megkezdte az ágyuzást, midőn Paskievitstől érkezett ujabb parancsok következtében oda utasittatott, hogy támadását abba hagyva térjen vissza.

Amint ugyanis 26. reggel Paskievits mező-kövesdi főhadiszállásán Gorcsakofftól azon tudósitást kapta, hogy a tiszafüredi átkelés az oroszok részére biztositva van, Tseodajeff további előnyomulását szükségtelennek látván visszahivta őt Miskolcra.

Gorcsakoff osztályát és Tseodajeff hadtestét leszámitva az orosz csapatok jul. 23-tól 26-ig következő mozdulatokat tettek:

A 2. hadtest 23-án Gyöngyösre jött, és 24-ikén, kivévén a Gorcsakoff mellé adott csapatokat, Kápolnára ment, 25-én Mező-Kövesdre, a hol a Gorcsakoff osztályától elválasztott 8. gyalogosztály 2. dandárával egyesült; 26-kán e csapatok, a 2. lovasosztály 1. dandárát kivéve, mely Ábrányra küldetett, Mező-Kövesdnél egy napig pihentek;

A 3. hadtest 24. Pétervásárt, 25-én Egert, s 26-án Kerecsendet érte el.

A főhadsereg eme csapatain kivül még Grabbe tábornok és Sacken osztályairól kell beszélnünk.

Grabbe, sz.-kereszti állomásán jul. 17-én Pott, osztrák tábornoktól azon tudósitást kapta, hogy Görgey elhagyta Komáromot, erre következett a váci ütközet hire, és Paskievits parancsa Görgeyt Balassa-Gyarmat felé üldözni.

Grabbe tehát Dobranyiván (Dobronán) át Szuhánynak ment, hova 10-én megérkezett, és azt tapasztalta, hogy Balassa-Gyarmat egészen meg van szállva oroszoktól, s hogy Görgey Losoncnak vonul vissza; utasitásához képest, hogy Sasz tábornokot támogassa Görgey üldözésében, tehát legközelebb Zólyom felé ment, és onnan Alsó-Kubinnali összeköttetése védelmeül Rossof tábornok alatt 5 zászlóaljat és 24 ágyút hagyván hátra Zólyom és Selmecen, Rózsahegy- és Lónya bánya, Rima Szombat és Szolnokon át Miskolcnak indult, hova jul. 27-n meg is érkezett.

Sacken tábornok jul. 23. Strynél 3 oszlopban haladt át a Kárpátokon; azon időben, midőn Paskievits Görgeytől a Galiciával közlekedést féltette, s épen ezért Rüdigert Pétervásárra rendelte, azon parancsot kapta, hogy magát Rüdiger intézkedéseihez szabja. Jul. 24. és 25-én Bártfánál állt, 26-ikán elérte Kapit, és meghagyta Selvan tábornoknak, ki Kassát különbféle mende-mondák folytán odahagyta, hogy azt ujra szállja meg. 27-én Eperjesre érkezett; itt és tovább délnek vonulásakor még 6 zászlóalj és 4 ágyúnak kellett volna hozzá csatlakozni, de épen megforditva Bártfán, Sebesen, Eperjesen és Kassán Kolsakoff tábornok parancsnoksága alatt 6 zászlóaljat 8 századot 100 kozákot és 16 ágyút kelle hátrahagynia

Jul. 27-ikén midőn Gortsakoff teljes biztossággal izente, hogy Tisza-Füredet megszállotta, Paskievits a 4. gyalogosztályt és a 2. lovasosztály 1. dandárát küldötte oda; a 8. gyalogosztály 2. dandára Poroszlóra nyomult elő; a 3 hadtest 27-én pihent Kerecsenden, és onnan 28 án szintén Tisza-Füredre vonult, hol az egész 8. gyalog osztály ujra Rüdiger parancsnoksága alá lépett.

Sacken még 26-án oda utasittatott, hogy Kassánál egyesüljön és előcsapatát Forrónak küldje előre.

Grabbe Miskolcról menjen Tokajra.

Épen úgy Sacken is nyomuljon Forrón át Tokajra, a Grabbe hadtestet vonja magához, egyesült erejével Tokajt, ha az a magyaroktól megtisztult, szállja meg és állitsa helyre a Tisza hidját, de ha Tokajt még erősen megszállva találná a magyaroktól, foglaljon mellette kedvező állást, s ott várja meg a további teendőket.

Tseodajeff Roth tábornok osztályával, miután Sacken és Grabbétól eredeti föladatának megoldásában fölváltatott, szintén Tisza-Füredre menjen, ott a 2. és 3. hadtesttel egyesülendő.

Tseodajeff 27-ikén Miskolcról csakugyan Ábrányra nyomult, de egyúttal táborkari főnökét, Pettschoffszky ezredest Ongán át a magyarok Hernád melletti állása ellen cirkálással bizta meg. Pettschoffszky csapatainak egy részével Ongánál a Bársonyos-vizén keresztül Gesztely felé ment, de csakhamar visszahúzodott, amint a Hernád bal partján magyar csapatok jelentek meg, és helyrajzi ismeretkörének szélesbitése mellett még azon hirt is hozta haza, hogy Görgeynek egész hadserege a Hernád mögött Gesztelynél áll egyesitve.

Tseodajeff Ábrányból azonnal tudósitotta erről Paskievitset, és ez most azon parancsot adta neki, hogy Kusnetzoffot Vattánál állitsa föl 24 század és 14 ágyúval, e mögött egy osztályt hagyjon, és csapatai maradékával, a 12 osztály és 16 századdal a tisza-füredi úton Mező Kövesdnek menjen.

Egyidejüleg Grabbehez is, ki 27-én már Miskolcon lett volna, elküldetett az eredeti parancs megváltoztatása, hogy t. i. Miskolcról egyenesen Tokajra menjen. Grabbenak t. i. azon esetben, ha Görgey komolyan nem szándékozik még a Hernád

melletti állást odahagyva Tokajra menni, inkább Kusnetzoffal kellett volna egyesülnie.

De mielőtt Grabbe ez ellenparancsot megkapta, épen a Hernád melletti állást készült megtámadni. Jul. 28-án reggeli 6 órakor nyomult 10 zászlóalj, 22 század és 32 ágyúval, s élén lovassággal Ongán át Gesztely felé előre. Ongánál a kozákok huszárokra bukkantak, kik visszasiettek a magyar hadsereget értesitendők. Leiningen hadtestét azonnal fölállitotta; nehány ágyú kivételével oly rejtekhelyen volt az fölállitva, hogy az oroszok belőle semmit sem láthattak.

Alig egy negyedmértföldnyi távolságra a magyarok állásától Grabbe 20 ágyút helyzett középre, a gyalogságot mindkét szárnyra mögötte állitotta fel, a lovasságot pedig részint tartalékul, részint a szárnyakra, ezek födözésére és a magyar sereg nyugtalanitására.

Az orosz tüzérség tüzelni kezdett; Leiningen azonban ritka okossággal, mert a távolság igen nagy volt, egy lövést sem tétetett feleletül.

Végre előbbre nyomultak az oroszok, s a mint jó lőtávolra érkeztek a magyar tüzérség szerfölött élénk tüzelést kezdett, mely Grabbe hadtestét meglehetős zavarba hozta, és szerfölött gyors visszavonulásra késztette.

Onga és Zsolca közt kapta a parancsot, mely szerint Kusnetzoffal Vattánál egyesülni kellett e; s igy estve felé a Sajó mögé vonult vissza. Itt azonban azt hallotta, hogy a miskolci lakosok a magyarok gesztelyi nagy győzedelmének hirére fölkeltek, hogy az orosz hadsereg előtt a visszavonulási útat elvágják. Azt is hiresztelték, hogy egy jelentékeny magyar csapat — pedig csak nehány század a Sajón és Hernádon át előhatolt huszár volt — Görömbölynél áll.

Erre nem mert Grabbe Miskolcra menni, hanem a város mellett sietve vonult el Putnokra. Itt Nostoffal akart egyesülni, és csak akkor indulni előre, ha Sacken is közelébe jött volna.

Grabbe vesztesége a gesztelyi ütközetben holtakban 2 tisztet és 45 legényt, sebesültekben 8 tisztet és 48 tehát összesen 103 embert tett; legalább ezt mondják az oroszok, és mint okunk van hinni ez egyszer nagyon is alacsony számitással.

A magyarok rejtek állásuknál fogva holtat egyet sem, csak egy sebesültet vesztettek.

Kossuth Aulichchal Görgeyt tanácskozásra hiván meg, melynek okát azonban csak később, más dolgokkali összeköttetésben beszélendjük el, ez julius 27-dikén reggel Kardszag Új-Szállásra ment a találkozás végett. Midőn szerencsi főhadiszállását elhagyta, még nem is álmodott arról, hogy Gortsakoff 26-án elfoglalta Tisza-Füreднél a hidat, sem pedig a 25-én Poroszló és Tisza-Füred közt történt ütközetekről.

Görgey Tokajon át legközelebb Nyiregyházára ment. Itt kapta Korponay azon tudósitását, hogy 25-én Tisza-Füredet föl kellett adnia, hogy az oroszok, mintegy 10,000-en ott a Tiszán átmentek, s hogy ő maga Korponay, Debrecenbe vonul vissza.

Ily körülmények közt szükségesnek látta Görgey seregét hernádi állásából a lehető leggyorsabban Tokajon át a Tisza mögé, és délnek a Maros felé vezetni.

Lemondott tehát a Kossuth és Aulichchal találkozásról, és Nyiregyházáról seregéhez ment vissza. Itt értesült továbbbá, hogy Sacken Kassáról Hidas-Némethin át a Hernád bal partját, tehát a magyarok állásának hátulját fenyegeti, mely ez által teljesen tarthatlanná vált. És valóban Sacken előhada 28-kán már Hidas-Némethinél állt, és a zöm Kassához ért.

Habár kelletlenül, mert a Kazinczy osztálynak, mely most Marmarosból ismét a Tisza felé nyomult, vele csatlakoznia kellett volna, Görgey a Hernádhoz érkezte után azonnal kiadta a a parancsot visszavonulásra, melyet a 28. és 29. közti éjjelen meg is kezdett; 29. átlépte a magyar sereg Tokajnál a Tiszát, lerombolta a hidat, és Vas-Kapához ért, 30-án Nyiregyházára jött, hol egyidőre elhagyjuk őtet.

Miután Paskievits 28-án a 2. és 3. hadtestet Tisza-Füredнél egyesitette, 29-én azonnal Debrecenre akart törni, hogy itt Görgeyt elfogja.

Itt hallotta bár homályosan, hogy Grabbe terve füstbe ment, hogy a miskolciak fölkeltek, továbbá, hogy Görgey, a mint ezt Grabbe esetéből következtetni lehete, még mindig a Hernádnál áll egyesitett erejével. Most Paskievitsben újból föltámadt a közlekedése iránti aggodalom, nem rohan-e Görgey Kassára, nem

fogja-e Grabbe és Sacken egyes hadtesteit semmivé tenni? A kémek hiánya, az útak bizonytalansága a futárok számára, mindent roszabb alakban tüntetett föl, mint valójában volt, és csak nagyitotta az aggodalmat.

Paskievits úgy vélekedett, hogy bármi történjék mindenesetre, úgy kell intézkednie, hogy a Tisza mindkét partján működhessék, s az egyiket a másikkal könnyen fölcserélhesse.

Erre természetesen nem volt alkalmas a tisza-füredi híd helyzete. Ha a jobb partra s innen Miskolcra akart az ember menni, akkor előbb mindig Poroszlóra, s innen a rosz útakon Mező-Keresztes, vagy épen Mező-Kövesdre kellett menni; tehát sok idő elveszett.

Mig az oroszok a jobb parton működtek, Görgey gyorsitott visszavonulás által mindig jelentékeny előnyt nyerhetett Debrecen felé.

Paskievits tehát jul. 29-én a tisza-füredi hidat Csegére vitette 3 mérfölddel fölebb a Tiszán, s a 2. és 3. hadtestet oda vezette. A Miskolc és Debrecen közti távolság ezáltal a tisza-füredi úthoz hasonlitva jelentékenyen megrövidült, sokkal jobban, mint Csegének Tisza-füredtöli csekély távolsága mellett látszott, t. i. 4, 5 mértfölddel.

Már most Paskievits Csegéről akarta Görgeyt hernádi állásából kizavarni, mielőtt az Debrecenbe menne. Jul. 30-án tehát a 3. hadtestet Csegénél hagyta és a 2. hadtestet Csátra küldte a Tisza jobb partjára; Miskolc felé történendő tovább vonulása alkalmával ennek a velök csatlakozandó 4. hadtesttel Görgeyt meg kelle támadnia. Egyúttal Grabbénak is segitséget akart nyujtani, kiről semmit sem hallottak, mint hogy Edelénynél tartózkodik.

Paskievits, főhadiszállásával a 3. hadtest után sietett Papira, itt hallotta meg azt, hogy Görgey már a 28. és 29. közti éjjel eltisztult a hernádi állásból és 29-kén Tokajnál átkelt a Tiszán.

Erre a 2. hadtestnek azonnal ismét vissza kelle térni Csegére, és Tscheodajeff tábornok oda lőn utasitva, hogy Mező Kövesdről a 12. gyalogosztályt, Ferdinand főherceg huszárokat és Wosnesensk dzsidásokat szintén Csegére küldje, a 4. hadtest maradékával pedig a Kasnetzoff alatti előhaddal egyesülten 31-én

Pogára Ónod mellett, aug. 1-én pedig Tokajra menjen, s ezt Grabbe és Sackennel egyesülve szállja meg, a Kassávali összeköttetések biztositásáról gondoskodjék, és előkészületeket tegyen arra, hogy a legközelebb Debrecenbe vonuló főhadsereg összeköttetése Kassával nem Csegén hanem Tokajon át történhessék.

Roth tábornok 3 zászlóaljjal ujolag maradjon vissza Miskolc megszállására.

Sacken jul. 29-én serege zömét Hidas-Némethire vezette, az előhadat Viszolyra, a cirkáló csapatokat Szántóig és jobbra Forróig küldötte előre, ez utóbbit azért, hogy az elszakitott Grabbéval ujra egyesülhessen. Sacken tudósitva lőn, hogy a magyarok a Hernádtól Tokajra vonultak vissza. Erre 30-án serege zömével Nagy- és Kis-Kérig, előhadával Szántóig nyomult előre, és 31-én reggel azon hirt hozták neki portyázói, hogy az utolsó magyarok ez éjjel hagyták el Tokajt, melyet csak e nap volt megszállandó. Erre azonnal megkezdette az elrombolt híd helyreállitását.

Tokajnak Sacken általi megszállatása hirére Paskievits, aug. 1-én a 2. és 3. hadtesttel, a 12. gyalogosztálylyal és a hozzá kapcsolt két lovas ezreddel Csegéről Debrecen felé nyomult föl, Csegénél két zászlóalj 8 ágyúval hagyatott hátra a hid megőrzésére. Grabbe, ki jul. 31-én Putnokról ujra Edelényre, s aug. 1-én Szikszóra nyomult elő, hova Rossoff osztályát is rendelte, miután Sacken Tokajt minden ellenállás nélkül elfoglalta, azon parancsot kapta, hogy ujra a bánya városok körületébe térjen vissza, hogy ott a békét föntartsa.

Haynau Pestre vonulása. Előkészületek a déli hadjáratra. Menet Félegyházára.

Legközelebb Haynau táborszernagyot kell Komárom környékéről Pestig, s onnan Félegyházáig követnünk, e mellett a Paskievits és Haynau, az orosz és osztrák hadsereg közti viszonyokat is közelebb érintjük, mint eddig, az ismétlések kikerülése végett történt. Ha már Haynau Félegyházára megérkezett,

közvetlenül Szeged megtámadására készülve, akkor összefoglaljuk az eseményeket, melyek az utóbbi időkben és julius végeig a magyar haderő központján történtek.

A 2. és egyelőre az 1. hadtestnek is hátrahagyása mellett 28,000 ember és 114 ágyuval, — jul. 16-án Haynau, magához véve az előrement 3. hadtestből Volff Mócsánál maradt dandárát, a 4. hadtestet, a Paniutine osztályt, Bechtold lovasosztályát és ágyú maradékát, Komárom környékéről Buda-Pestnek indult.

Volff dandára, mint előcsapat 16-án Mócsáról Alsó-Gallára, 17-én Bicskére, 18-án Buda Örsre, 19-én Pestre, saját hadtestéhez érkezett;

Bechtold lovasosztálya Mócsáról 17-én Bánhidát, 18-án Bicskét, 19-én Biát, 20-án Pestet érte el;

a 4. hadtest, 17-én Harkály és Csémről Kocsra, 18-án Alsó-Gallára, 19-én Bicskére, 20-án Buda-Örsre, 21-én Pestre érkezett;

a Paniutine osztály 18-án Nagy-Igmándról Bánhidára, 19-én Bicskére, 20-án Buda-Örsre, 21-én Pestre ért;

végre az ágyútartalék Uj-Majorról 18-dikán Kocsra, 19-kén Alsó-Gallára, 20-kán Bicskére, 21-kén Buda-Örsre, 22-kén Pestre ért.

Julius 22-dikén tehát a seregnek nyilt harcmezőn azonnal használható része, mintegy 38,000 ember volt összegyülve Pestnél, az 1. hadtest bevonulása után a hadsereg létszáma 46,000 emberből állott 284 ágyúval.

A hadsereg maradékát a Pozsonyban, Mosonyban, Győrött hátrahagyott, és Budán hagyandó csapatok, számra 8000en; a komáromi 12,000 emb. álló 2. hadtest, és a betegek képezték, kiknek száma ez időben még 16,000 emberre ment, de állandóan fogyott, mert az egészségtelen és szük komáromi tábor elhagyása után a cholera erejéből napról napra vesztett.

Haynau már julius 19-én áttette főhadiszállását Pestre; a mint Komárom tájékát elhagyta, természetesen azon vágy kelt föl keblében, hogy a mint lehetséges, a működő hadsereg 1. hadtestét magával vihesse, s azt egy oroszszal helyettesitse. E végből még a Komárom előtti szállásból Paskievitshez fordult, hogy ezt rábirja, hogy a Grabbe-hadtestet Komáromba küldje, s hogy egyuttal

közölje vele a legközelebbi teendők körüli nézeteit. Ezalatt, mig Haynau délnek vonul, az oroszok a portyázó csapatok egy részével Losoncon át üznék Görgeyt, aztán pedig Szolnokra küldenének egy osztályt és onnan később Nagy-Váradra, hogy Haynau déli működéseit a bal szárnyon födözzék.

Előttünk az előbbiekből eléggé tudva van, hogy Paskievits az ő 50000-főnyi Görgey féle seregével egészen más uton mozgott.

A szövetséges seregek e két fővezére meghasonlássának oka végelemzésben mindig arra vihető vissza, hogy Haynau ép úgy szeretett volna az oroszokkal, mint segédcsapatokkal bánni, a hogy Paskievits ohajtotta — az osztrák sereggel ugy bánni, mint segédsereggel, — valóban nagyszerű meghasonlás.

Paskievits azt felelte, hogy 19-kén szóbeli értekezletre Pestre küldi főszállásmesterét, Freitag vezérőrnagyot; s épen ezért Haynau már 19-én oda tette át főhadi szállását.

Freitag megérkezett s a következő választ adta: Grabbenak a bánya városokban kell a csendet fönntartania, s következésképen nem nyomulhat Komáromhoz; — hanem, mint tudjuk, Balassa-Gyarmatra, és később Losoncra, és Miskolcra igen; — továbbá, Haynau küldjön egy hadtestet Szolnokra; ha Görgey a Tisza bal partjára megy vissza, akkor Haynau őt délirányban Szolnoknál tartsa szemmel, Paskievits Szolnokon felül fogja megakadályozni a Tisza jobb partjára vonulását.

Haynau nem mondott ellen, de nézetei mégis teljesen mások voltak. Azon hirek, melyek a hegyesi ütközetről, a bánnak a Duna jobb partjára vonulásáról, Temesvár nyomasztó helyzetéről hozzá érkeztek, csak azon véleményt erősithették meg benne, hogy mindenek előtt délre menjen. S igy eredeti tervével, hogy a Duna mellett elsáncolja magát, fölhagyott, s délnek indulását 21-re határozta.

Mig tehát 19-én egész udvariasan úgy nyilatkozott, mintha Paskievitstsel egyetértene, már 21-én tudatta vele, hogy délfelé siet, hogy a bánnak segéd kezet nyujtson, és ismételve kérte, hogy egy orosz hadtestet küldjön neki, ezen lehető nagy erővel történendő hadműködésnek a balszárnyon való biztositására.

Paskievits, ki e levél vételekor épen éjszakkali közlekedé-

sének mikénti föntartása s a fölött aggódott, hogy az osztrá kok mily romlott kenyérkészletet küldtek a sereg számára Aszódra, meglehetős keményen azt felelte : hogy valamennyi orosz hadtestnek már kitűzött célja van, melyen semmit sem lehet változtatni; a 3. hadtest, Rüdiger egyenesen Görgeyt üldözi, a 4. hadtest, Tscheodajeff, Miskolcnál zárja el útját, a 2. hadtestnek Kuprianoff alatt Tisza-Füredné1 a Tisza bal partjára kell menni. Haynau Isaszegnél legalább egy osztályt hagyhatna hátra az oroszok Pesttel való közlekedésének biztositására.

21-én, mint mondók, Haynau délfelé vonulását meg akarta kezdeni, s e mellett — habár az oroszokat lehetőleg fölhasználni, másként lehetőleg fumigálni, és tőlök magát teljesen függetleniteni akarta.

Gerstner dandára, melynek a 19. vadász zászlóaljat, a 3. és 4. Welden zászlóaljakat Dossen dandárához kellett átengednie, s ezért most a Nugent 3. és 1. zászlóaljából, a 4. szluini zászlóaljból, a császár gyalogsági — Landvehr z. aljból, és egy század dzsidásokból alakittatott össze, Pestet, Budát, Esztergomot és Fehérvárt szállta meg, s az 1. hadtestbe osztatott be.

Wohlgemuth helyett, ki Erdély kormányzójává neveztetett ki, a 4. hadtest parancsnokságát herceg Lichtenstein Ferenc kapta; az 1. hadtest 1. osztályát herceg Lichtenstein Frigyes vette át, a Herzinger osztály 2 granátos dandárát Perrin helyett gr. Thun. Kempen kerületi parancsnok, Heintzl Pest, — Sardagna tábornok Buda parancsnoka lett.

Egy tót önkénytes csapat, mely Lewartovszky kapitány alatt juniusban magyar Hradischon képeztetett, és mely most mintegy 600 emberből állott, a hegyi városokba nyomult volna, honnán Grabbe ez időtájt kivonult. Nugent a 2. tartalék hadtesttel azon parancsot kapta, hogy a Balaton környékét tisztitsa meg a magyar seregektől.

Támadó harcának első tárgyául Szegedet, a magyar kormány akkori székhelyét tűzte ki Haynau ez előkészületek megtevése után. Hogy ezt elérhesse, Percel seregét, mely a turai ütközet után Szolnokra vonult vissza, további visszavonulásra kellett kényszeritni, Vetternek, ki a hegyesi ütközet után a bánt

üldözte, Bácskából ki kellett vonulnia, s csak ugy jött a sor Szeged megtámadására.

E különböző, habár később egyesitendő célokhoz képest, Haynau délnek indulását 3 oszlopban akarta megkezdeni, melyek közől adandó alkalommal a szeme előtt lebegő föladatok valamelyikének megoldásánál, legalább kettő mindjárt egyesülhetett.

A jobb szárny oszlopa, a 3. hadtestből képezve a déli magyar hadsereget hátulról fenyegette, visszavonuláskor a Tisza balpartjára szoritotta, és a bánnali összeköttetést állitotta volna helyre. Ennek Soroksáron át Kún-Szt.-Miklós s Izsák felé kellett volna Zomborra csapni. Egy portyázó csapatnak Althaun vezérőrnagy alatt 2 zászlóalj, 4 század, és 6 ágyúval kellett volna őt a Duna balpartja hosszában Duna-Vecsén át Bajáig megelőzni. A bán, egy julius 21. parancs által szintén oda utasitatott, hogy amint lehetséges, a Tisza és Duna közt nyomuljon előre, egyesüljön a 3. hadtesttel, azzal Zentánál keljen át a Tiszán, hogy Temesvárt megtámadja. Hatán a bán akadályozva lenne Titel, vagy más ok miatt Bácsra törni, a 3. hadtest vonassék a központhoz.

A központ oszlopa, Bechtold lovasosztályából, az orosz Paniutine osztályból és az ágyútartalékból képezve Pestről Kecskeméten át nyomult volna Szegedre.

A bal szárny oszlopa, a 4. hadtest, Üllőn, Albertin és Cegléden át nyomuljon elő Szolnokra, hogy innen a Percelféle hadtestet, melyről hire szárnyalt, hogy e környéken állapodnék meg, elüzze, minél Haynau nézete szerint egy, Tisza-Füredtől a Tisza balpartja hosszában kiküldött orosz hadseregnek is közreműködnie kellene. Mi történt légyen ez orosz csapattal, később látni fogjuk, mert az komolyan nem lépett a működés terére. Ha Percel Szolnoknál erősen tartaná magát, akkor a központ oszlopa Örkény vagy Kecskemétről vonassék segitségül a bal szárnyra.

Meglevén győződve arról, hogy Görgey Komáromnak nem tér többé vissza, azon hiedelemben, hogy Paskievits Grabbét ide küldi, s Magyarország azon erőit tekintve, melyek neki délen ellentállandnak, épen oly lehetséges, mint szükséges

dolognak tartotta Haynau az 1. hadtestet Komáromból a főhadsereghez vonni. Szükség esetében Nugent és Nobili tartalékhadtestei, melyek közül az első, mint tudjuk, épen akkor kezdte meg működéseit, mig a második csak most szerveztetett, Komáromnál fölhasználhatók voltak.

Schlick e szerint parancsot kapott az 1. hadtesttel Komárom környékéről kiindulni, és Pesten át Cegléd és Abony felé menni, hogy itt a 4. hadtestet fölváltsa, mely azután Nagy-Körösön át a központ oszlopához csatoltatik. Schlick jul. 23-án elindult Komáromból.

E közben el indultak a Pestnél egybegyült csapatok, délfelé; egymásután indittattak el, úgy hogy a jobb szárny, melynek legmesszebb kelle mennie, legelőször, s a balszárny a legrövidebb úttal terhelve — legutóljan indult el.

Althaun portyázó hadteste jul. 21-én hagyta el Pestet, a Dunán a hidanyagot mindenütt magával vive, melyet a magyarok ott összegyüjtöttek, és Duna-Vecsén és Kalocsán át 26-án elérte előcsapatával Hajós-t; a zöm 27-én jött Bajára, hol a magyarok dunahid anyagának maradványai, melyek Kossuth terveiben, ha valóságban nem is, oly nagy szerepet játszottak, és 5 gőzös — lefoglaltattak.

Ramberg a 3. hadtesttel jul. 22-én indulva Pestről Soroksáron, Lacházán, Kún-Szt-Miklóson, Szabadszálláson, Izsákon, Vadkerten és Halason át M é l y k ú t r a jött, hova jul. 29-én érkezett és Althaun hadoszlopát magához vonta. Julius 30-án ellenállás nélkül elfoglalta Z o m b o r t, mert ennek magyar őrsége Szegedre vonult vissza. Ramberg portyázói, kik a Ferenccsatornához és Zentához küldettek a Tisza mellett, Bácsot a magyaroktól mindenütt megtisztulva találták.

A központ oszlopából Bechtold lovasosztálya 23-án hagyta el Pestet, a Paniutine osztály, és az ágyútartalék julius 24-én.

Ez utóbbi nap indult el a 4. hadtest is, a balszárny oszlopa Pestről. Lichtenstein emellett portyázókat küldött a balszárnyra Nagy-Káta, Jászberény, Új-Szász felé. Jul. 26-án érte el Ceglédet, s a B e n e d e k dandárát, mely erre teljesen elég volt, mert Percel délnek vonult, Abonyba küldötte és innen előre Szolnok, és jobbra Törtel felé portyázókat küldött.

Azon hirekből, melyeket Haynau hallott, azt következteté, hogy Percel Kecskemétnél megáll s az osztrákok előnyomulásának komolyan ellenszegül; Haynau tehát Kecskemétnél komoly csatára készült s e végre elrendelte, hogy a Bechtold és Paniutine osztályok 27-én reggel Örkénynél gyülekezzenek össze; a 4. hadtest csak Benedek dandárát hagyja hátra Szolnoknál, zömével azonban vonuljon Nagy-Kőrösre. 28-án ez összes csapatoknak Kecskemétre kellendett menniök támadásra.

E közben Simbschen könnyű lovasdandárával már jul. 26. kémszemlét tett Kecskemét ellen, és úgy találta, hogy e várost is elhagyta Percel, ki 26-án Félegyházára vonult vissza, honnan azután jul. 28. és 29-én Szegedre ért. Csak még egy gyenge huszár utócsapatot talált Simbschen Kecskemétnél, mely azonban közeledtekor szintén visszavonult. Megszállta hát a várost.

A kecskeméti ütközet tehát fölösleges volt; Bechtold osztálya egész erejével még 26-án, Paniutine osztálya 27-én ment oda, Simbschen osztálya e napon majd félutra előnyomult Félegyházának; a 4. hadtest zöme 27-én Nagy-Kőrösre, 28-án szintén Kecskemétre jött; Benedek dandára megszállta Szolnok városát, mialatt a Tisza bal partján még egy gyönge magyar hadosztály állt ellen.

Schlick, kinek a központi vonalnak bevont 4. hadtestet a bal szárnyoszlopon kellett volna helyettesiteni, a Bianchi, Sartori, Reisach és Ludvig dandárokkal már jul. 23-án elindult Komáromból, mialatt őt Schneider dandára 24-én követé. 26-án és 27-én azután elérte az 1. hadtest Pestet, 29-én Nagy-Kőrösi és Ceglédet, s fölváltotta Benedek dandárát, Szolnok, Abony és Törtelnél. Benedek elhagyta Szolnokot 30-án, hogy Tószeg, Tisza-Várkony, Kécske, Alpár, Csongrád, Kis-Teleken át a 4. hadtesttel ujra egyesüljön.

Amint az 1. hadtest Pestet elhagyta, 28-án Bechtold osztályának, 29-én Paniutine osztályának, a 4. hadtest, és az ágyútartaléknak Félegyháza felé kellett nyomulni, Simbschen előhadi dandárának Puszta-Péteri felé.

Haynau 25-ikén főhadiszállását Ócsán, 26-án Örkényen, és 27-én Kecskeméten ütötte föl.

A központi hadoszlopnak most Félegyházánál több napig meg kelle állnia, mielőtt a szegedi tábort homlokban megtámadná, hogy mindkét szárnynak megadja a szükséges előnyt, hogy a támadásnál ők is közreműködjenek; Schlicknek Alpárnál a bal szárnynyal a Tisza balpartjára kellett volna menni, aztán ennek hosszában lefelé vonulni, hogy a magyarokat ottani állásukból, melyből támadólag mehettek volna a folyó jobb partjára a fő vagy — központi oszlop — bal szárnya ellen, kiüzze; Rambergnek, a jobb szárnynyal, miután a bánról semmi hir sem hallatszott s miután a szállongó hirek szerint ő rá várakozni hasztalan lett volna, továbbá miután a Tiszán lejebb átkelni veszedelmesnek látszott, itt kellett a folyón átkelnie, és a magyarok előtt, kik a szegedi állást elhagyták, az útat délfelé elvágni.

A mossorini ütközet.

Mielőtt Szegedre mennénk, hol most a magyar hadvezetés szálai mind egyesültek, és az ottani elsáncolt tábort, mely a hadműködések fő támpontjául szolgált megtekintenők, hogy lássuk, hogy megelőzik-e a magyarok Haynau tervelt támadását, vagy nem, vessünk még nehány pillantást az utóbbi bánáti eseményekre.

A hegyesi ütközet napján, julius 14-én Kmetty osztálya még Kucura, 15 én Kiszucs, 16-án Ujvidék felé nyomult, mialatt Guyon hadtestével Temerinhez ment előre és 16-án a római sáncoknál állást foglalt.

Opova környékén a Duna mellett Vetter ütegeket állitatott föl, hogy Titelnek a vizen való összeköttetését Zimonnyal meggátolja; az osztrákok a jobb partról Szurruk felől ágyuzással akarták az ütegkészitést megakadályozni.

Vetternek, ki már jul. 16-án Péterváradon helyezte el főhadiszállását szándéka volt, Kmettynek a várőrség és Guyon-hadtest részeivel erősitett csapatával az osztrákok pétervárad cernirozását áttörni, azután a bánnak a Duna jobb partján álló csapatait ugratni szét, vagy Titelre kergetni vissza, mig Guyon az ő hadtestének maradékával szemközt marad ezzel. A vár

most minden oldalról bezáratik, s a benne levő, minden segédforrástól megfosztott sereg megadja magát.

E szabályok keresztülvitelével azt érték volna el, hogy a magyarok ellen nem lett volna bán, nem lett volna harctér a Bácsban, és hogy igy gondtalanúl egyesithették volna teljes erejöket bal szárnyuk körül Szegednél.

Julius 19-dikén Guyon a vár ellen kémszemlézett, hogy meggyőződjék, nincs-e onnan a pétervaradi müködések alatt mit félnie.

Ez alatt már 21-én jött a hadügyministeriumtól egy parancs, mely Vetter tervét eldobta: az oroszoknak a Tisza és Duna közti fenyegető állásánál fogva, s minthogy az orosz főhaderő már Komáromtól Pesten át elindult, minden attól függ, hogy elhatározó pillanatban annyi csapat jöjjön össze Szegednél, a mennyi csak lehet. Ez azonban Vetter müködései mellett, melyek sok időt igényelnek, kivihetetlen. A helyett tehát, hogy Pétervaradon át törne ki, intézzen egy utolsó erős kisérletet a titeli fensík ellen; akár sikerül ez, akár nem, siessen azután serege zömével sik Szegedre, itt fölebb a Tiszánál fölállitott tartalékcsapatokból vegyen magához annyit, a mennyit lehetséges, és Percelleli egyesültéig, ki szintén Szegednek vonul, maradjon itt.

Egy 4 ágyús hadigőzös küldetett Szegedről a Tiszán le a titeli fensík ellen teendő roham támogatására.

A kapott parancs szerint Vetter azonnal megerősitette a Guyon féle hadtestet 2 zászlóalj, és 2 századdal, melyek még azon éjjel Kátyra mentek.

Vetter eredeti terve szerint: Pétervaradról támadni, ez erősség tüzérsége a 20. és 21. közti éjen erős tüzelést kezdett az osztrák ostromzárló vonal bal szárnya ellen.

Még most az új parancs után is a vár megtámadást egy egyidejüleg Pétervaradról történendő kirohanással akarta támogatni. Jul. 22-én e végből Kmety 8 zászlóalj és 2 üteggel kivonult a várvonalra, hogy onnan 23 kán 3 oszlopban támadja meg az ostromzárvonalt Kamenitz lőtt, a Besiraszhegyen és Karlovitz előtt.

Guyon már 23-án reggeli 3 órakor két támadást tett a titeli fensík ellen, melyek tévedésből, a várőrség meglepetésére voltak

számitva. A meglepetésből semmi sem lett, mert a Vilova ellen előnyomuló oszlop elülről heves ágyúzást kezdett, a nélkül, hogy egyidejüleg gyalogságát is rábocsátotta volna; most a mossorini támadás is, hol a magyaroknak azonnal egy oszlopba kellett vonulniok, leveretett a figyelmessé lett Knichanin ágyútüze által, mely szerencsétlen zavart idézett elő az ellen sorai közt.

Reggeli 6 órakor, mert a meglepetés nem sikerült, e kisérleteket abba hagyatta Guyon. E helyett délután kellett egy másik kisérletnek történnie, mely meglepetésre nem számitott.

Guyon majd egész erejét Mossorin ellen forditá.

A töltés jobb- és bal oldalára délutáni $1^1/_2$ órakor hat üteget állittatott föl, mögéjök helyezte lovas és gyalog tartalékseregét, erre a mossorini töltés és a Tisza közt hat zászlóaljat fejtett ki, nem egyenes láncban, hanem azon megszaggatott rendben, melyet a zuávok szeretnek leginkább támadásaiknál használni, s melyből könnyen csatlakozhatik az ember, mihely tömör talajt érez lábai alatt, vagy ha komoly ellentállásra talál. Guyon ezen alakitást részint a még csak alig kiszáradt mocsárok lágysága miatt, részint az osztrákok tüzének kikerülése végett használta.

A magyar gyalogság két támadását, mely mindannyiszor ágyútűztől lőn kisérve, Knichanin visszaverte; de egy 3-dik mintegy 5 óra körül a magyarokat a várba vezette, és csupán azért nem tudták azt elfoglalni, mert a csatában egymástól elszakadván tartalékuktól segitséget nem kaphattak.

Épen ezen, az osztrákokra nézve legválságosabb percben érkezett meg Mossorinhoz a Lang ezredestől küldött 2 század császár dragonyos 3 ágyúval Pilováról. Az ágyúk leoldattak, s kartácsaikat a rendetlen magyar csapatok közé röpiték; erre közvetlenül rohamhoz láttak a dragonyosok, egyidejüleg Knichanin is a török szerb és a mossorini haddal kirohant. Még egyszer kiüzettek a magyarok a várból.

A gőzösnek, mely Szegedről küldetett, nem sikerült a mossorini állás hátrészére csapatokat szállithatni, három titeli ágyúnak jókori tüze által ebben megakadályoztatván. Azon tá-

madás is, melyet a magyarok a titeli tiszahidfő ellen megkísérlettek, visszaveretett.

Knichanin az ütközetet osztrák részről nagy gond és elhatározottsággal vezette, mi neki természetesen könnyű volt az által, hogy a magyarok támadása ellenében állása rendkivül kedvező volt. Csak 8 holtat és 25 sebesültet vesztett.

A magyarok e nap igazán hősileg harcoltak; a vitézség volt egyedül, mit e viszonyok közt ki lehetett fejteni. A lovasságot a mocsárokon át nem lehetett használni, a tüzérségnek pedig, melynek a mocsáron keresztül alulról fölfelé kellett tüzelni tüzének hevessége dacára sem vihetett ki sokat. S igy a magyarok vesztesége valamivel nagyobb is volt aránylag. A szerb dalok szerint a magyarok 1000 embert vesztettek, és talán ez egyszer a dal igazat mondott, a mit természetesen nem lehet pontosan kitudni, mert a magyarok részéről csak kissé is részletes kimutatások hiányzanak.

Vetterre nézve e sikertelen roham után elérkezett azon időpont, melyben Szegedre kelle vonulnia. Hanem az osztrák főhadsereg előnyomulása is, és különösen a Ramberg hadtest jobb szárnya, mely a magyar déli hadsereget közvetlenül hátulról fenyegette, e visszavonulásra készteték.

Már jul. 25-én áttette Vetter főhadiszállását Beodrára, a Tisza bal partjára, és ehhez csapatjainak zömét és Guyon hadtestét is oda vonta.

Ez utóbbi a helyőrségekre forditott osztályokat is ide értve ez időn 16,785 gyalog, s 2146 ember lovasból állott 86 ágyúval. Az őrségeket leszámitva 10,500 ember volt a Perecy, Bánfi és Igmándy rendelkezése alatt, kik jul. 26-dikán Ada (Ostrova) környékén egyesültek a Tiszánál.

Zambelly osztálya, 2000 ember 4 ágyúval, mely a bajai Duna-átjárást őrizte, a mint Ramberg levonult szintén Szegedre hivatott vissza.

A bánnal már most csupán Kmety osztálya maradt szemközt, mely különbféle módon 10,000 emberre erősitetett meg 33 ágyúval. Ez osztály jul. 24-én minden őrséget, melyek még a Duna jobb partján fölállitva voltak, magához vont, és az Adafelé nyomuló Guyon féle hadtest helyett Garodinovátz, Kovil,

Szt Iván, Gyurgyevo, és Paskát szállotta meg, mialatt a Duna balpartján még Apatin, Monostorszeg, Bezdánnál a Dunán átkelés ellen, melyet ott az osztrákok megkisérthettek volna, őrcsapatokat hagyott hátra.

Julius 26-dikán Kmety serege zömét Zsablánál gyüjtötte össze, és e közben a Duna bal partján is meghagyata az őrségeket, úgy szintén azokat is, melyeket a Ferenccsatornya vonalán a Pestről levonuló Haynau ellen állitott föl.

A szegedi elsáncolt tábor

A mint előbb láttuk, junius végével, az oroszok és osztrákok előnyomultára, a magyar kormány elhatározá, az összes haderőt a Tisza és Maros között összpontositani, hogy a Bánátban egy végső eldöntő kisérletet tegyen. A födolog volt a Maros s az Alsó-Tisza jobb partját minél tovább megtartani, először, hogy időt lehessen nyerni Temesvár bevételére, aztán még, hogy a különféle csatatérekről összevonandó hadtesteknek, melyek ott nagyobbrészt szemben álltak az ellennel, mint a felső-dunai hadtestnek, — idő engedtessék az új köz-harctérre jutni, mig másrészről a Bácskában Vetter dandárának lehetővé tétessék, a Bán ellenében, mig csak lehetséges lesz, magát föntartani, s e harcot csak az éjszak és nyugat felől lefelé huzódó ellen közelitésére szüntetni meg.

A Marosnál Arad szolgált e célra támpontúl, mióta a magyarok kézre keriték, az Alsó-Tiszánál meg létesiteni kelle ily támpontot, s e végre Szeged lőn választva, mely elsáncolt táborral vétetett körül.

Szeged, 33,000 lakost számláló város, a Tisza jobbpartján egy éjszaknyugatra kiszökellő folyamkanyarulatot körit be, szemközt vele a bal parton fekszik külvárosa, Uj-Szöged, mely egyetlen utcájával leginkább a folyam mentében, s ez iránytól derékszöget képezve a szőregi út mellett terjed ki. E külváros a várossal ennek mintegy közepe táján hajóhid által vala összekötve. Közel ehez, éjszakra, a városban, nem nagyon messze a folyam jobb partjától áll egy ódon kastély. 1500 lépésnyire, éj-

szakra a várostól mintegy felényire közte és Tápé falu között a Maros szakad a Tiszába. A Maros alsó medre, mintegy 3000 lépésnyire fölfelé a torkolattól, a Tiszáéval Szegednél meglehetősen párhuzamos. 2000 lépésnyire torkolatától fölfelé, a Maros 2000 lépésnyi távolságra közelit a Tiszához. Nem volt nehéz erődök ügyes alkalmazása által Szegednél oly erődítési rendszert létesiteni, melylyel nemcsak a Tisza mindkét partja, hanem a Maroson is uralkodni lehete.

Szeged kerülete, a mennyiben nem a Tisza jobb partja képezi, körülbelül 12000 lépés; az erődítési vonalnak e kerületen mintegy 15,000 lépést kell vala tennie.

Már a szerbekkeli harc kezdetén elzárták a magyarok a Maros és Tisza közötti tért, Szegedtől délre, a hol a folyamok egymást legjobban megközelitik, három tompa, fogókkal egymáshoz kapcsolt gátból álló, egybefüggő egyenes vonallal. Jul. elején most már Szeged körülsáncolásához fogtak.

Ezen elsáncolt tábor-vonal, ha alólrúl a Tiszától indulunk ki, délről éjszaknak huzódott, keleti vagy bal partja mentében a Mátyerének, a Tisza egy holt, mocsárkörnyezte ágának, mely a hidon alúl 8000 —, Szeged szélső házaitól délre 5000 lépésnyire egyesül a folyammal; Mátyi helysége a sáncvonalon kivül esett, ellenben ez fölfelé huzódott Dorosmának, mely szinte véd állapotba helyeztetett, s nehány sánc által födöztetett; a Mátyerén 20 különböző alakú és erejü védmü feküvék.

Dorosmától a védvonal keletnek haladt a kecskeméti országúton s a rajta fekvő homokhalmokon keresztül, azután a csongrádi országúton, egész azon útig, mely a Tiszához, majd annak bal partjára, Hód-Mező-Vásárhelyre visz. Dorosma s a vásárhelyi út között 10 négyoldalu várda és lunette volt épitve, a várdák közül 3, vadászárkokkal összecsatolva a kecskeméti országút homokdombjain feküdt. A vásárhelyi úttól keletre, s éjszakra Tápé helységétől, mely tehát a sánc-táborba befoglaltatott, a sáncvonal végre 4 védmüvel a Tiszához kanyarodott vissza. Tápé és Szeged között közel ez utóbbinak legéjszakibb házaihoz, még egy összefüggő vonal zárta el a bejárást.

A közönséges hajóhidon kivül még két új épittetett. A Ma-

ros bal partjának erődítvények általi védelme végett mi intézkedés sem tétetett; Tapénál azonban átjárás hagyatott.

Ámbár Gál erődítvényiigazgató vezetése alatt julius elején nagy tüzzel és erővel fogtak a sáncok emeléséhez, s a mellett majd mind egyszerre vétettek munkába a sáncok, még korán sem voltak azok befejezve, midőn julius végével Haynau Szegedhez közeledett; sőt nagyobbrészt még igen tökéletlen állapotban valának.

A mily jó volt a gondolat, Szegedet a magyar haderő támpontjaúl választani az Alsó-Tiszánál, oly eszélytelenül voltak megtéve a rendszabályok ez eszme megtestesitésére. Az elsáncolt táborvonal, eltekintve az uj-szegedi hidfőtől, mely a Tisza és Maros közti zár által lőn nyerve, — 30,000 lépés hosszu volt. Tehát csupán a passiv védelemhez, ha a sáncolatok állandó müvek valának, legalább 20,000 ember, s támadó föllépésre csak némileg számitva, 30,000 ember lett volna szükséges. De minthogy állandó munkálatokról épen nem vala szó, a sáncolat a magyarokat legfölebb egy ütközetre erősitheté meg, s ez értelemben legalább 90,000 embernyi erőnek kell vala benne kifejtethetni, hogy valami értelme legyen. A mérnökök régi hibája lett itt követetve, kik mindig csak azt fürkészik, mi nekik, minden összefüggés nélkül az egészszel, egyes esetekben tacticailag hasznosnak tünik föl, s kiknek ritkán jut eszökbe csak legkevésbbé is gondolni arra, hogy a sáncokba életet önteni, s hogy azokba katona kell.

S mivel rendelkeztek a magyarok Szegednél, és mire számitottak?

Ott volt először Percel dandára, a közép-tiszai hadtest; mintegy 20,000 emberre lehete tenni, s ez is igen sok volt. Igaz ugyan, hogy Knezich és Kazincy osztályai gyakran betudattak e hadtestbe, azonban Knezich a Fölső-Tiszánál állott a tokaji, tiszafüredi sat. réveket őrzeni, s Kazinczy, kinek majd Görgeyvel, majd Bemmel, majd Percellel kell vala csatlakoznia, egyiket sem létesitheté. Percel hadteste a turai csata után, a mint tudjuk a Lenkey osztályát kivéve Szegedre vonatott vissza, hová julius 28-án és 29-én érkezett meg. Percel határozott meghasonlásban levén a kormánynyal, meghasonlásban, melynek okai

később elmondandókból derülendenek ki, — 30 kán letétetett. Serege két alkatrészére oszlott, a 9. és 10. hadtestre. Wysocki, állitólag betegsége miatt, letette a 9. hadtest vezérletét; Gál átvette, mig Dessewffy a 10-ket megtartá; különben később Gált mindkét hadtest gyalogságának —, Dessewffyt ellenben az ujon alkotott lovascsapatok egyikének élén találandjuk.

Vécsey az 5-dik hadtesttel Temesvárt ostromlá; e vár bevétele nem kevésbbé fontos vala, mint a Tisza jobb partjának birása Szegednél. Vécseyre tehát itt nem lehete számitni.

Vetter déli hadseregének maradványából Guyon mint már emlitve volt 10,500 embernyi mozgó haderőt vezényelt, mely julius 26-án Adánál állott. Ezt Kossuth Szegedre rendelte, hová julius 30-kán és 31-én megérkezett.

Szint oda vonatott Zambelly osztálya is Bajáról. Ez julius 31-én ért Szegedre.

Junius végén Kossuth egy uj tartalékseregét kezdett alakitani; maga járta be toborzva az országot; de julius végére még alig volt mindössze 5000 embere együtt Asbóth alatt, kik Szegedre vitettek.

Az olasz legióból, Zambelly osztályából s az ujon-alkotott tartaléksereg egy részéből egy külön osztály Monti őrnagy alatt csak julius 31-én szerveztetett.

E napon tehát a Gál, Dessewffy, Zambelly és Asbóth hadtesteiben összesen legfölebb 38,000 ember vala együtt, közöttük 4000 nagyobbrészt öreg, vagy legalább némileg harcedzett huszár, 104 ágyúval.

Mint Kazincyra és Knezichre, épp oly ábrándos módon számittottak Görgeyre s — bár méltóbban — Kmetyre is.

Görgey, ki ez idő szerint még a Hernádnál állott julius 27-ről rendeletet kapott, a Tisza-Füredné1 átkelt orosz hadat, mely 10,000 embere becsültetett, tönkre tenni, s aztán gyorsmenettel Cibakházára menni, itt a Tisza jobb partjára átkelni s a Szeged ellen nyomuló osztrák sereg háta mögé kerülni. Ha Görgey a Tisza-Füredné1 átkelt oroszokkal nem birna, vonuljon vissza a Marosvonalhoz, s tartsa föl azt. Julius 28-kán Szegedről Görgeynek még egy készlet-tartalék küldetett Szarvasra,

Cibakházától keletre, melynek később, midőn a Görgeyre való számitás meghiusúlt, s Haynau hadműveletei kifejlődtek, Gyulára, Nagyváradtól délnyugatra kelle visszavonatnia. Gesztelytől Tokajon át Cibakházáig mintegy 28 mértföld van, a legnagyobb erőfeszités dacára 7 nap kelle Görgeynek ez ut megtételére, ha egészen eltekintünk is ama csatárzásoktól, melyekbe ütközben bocsátkozhatott. Ha tehát Gesztelyt julius 28-kán elhagyá, leghamarabb csak augusztus 3-án ért Cibakházára, s onnan megint csak három igen terjedelmes menetben vonulhatott le Szeged vidékére, az osztrákokat megtámadni. Haynau előcsapata pedig már julius 28-kán Félegyházán volt. Mit nem vihettek végbe mármost az osztrákok a jul. 28. és augusztus 6-dika közötti 9 nap alatt? S mégis föltevéseink által Görgeynek már oly képességet tulajdonitánk, mit neki tulajdonitanunk alig szabad.

Kmety julius 28-kán parancsot vett, csapatával Ó-Becsénél két ott fölütött hidon a Tisza bal partjára átkelni. Augusztus 2-dikán Földvárnál összpontositá seregét, átment a Tiszán, s zömével augusztus 4-én Melencénél foglalt állást, mig Földvárnál még és Ó-Becsénél seregosztályokat hagyott, s Török-Kanizsánál egy ujat állita föl. A Bene osztálya, mely melléje küldetett, Pancsovát, Perlászt és Aradácot tartotta megszállva. Kmety összes hadteste a Bene osztályát is ideértve ekkor, mindenesetre tulzottan 18,300 embere tétetik, 69 ágyúval. Legalább is alig felével rendelkezett valóban e számnak.

A szegedi állás jobb szárnyán ugyan azon szerepet játszá a Lenkey osztálya, mint a Kmety hadteste a balon. Lenkey, ki eredetileg a Percel csapatához tartozott, midőn Percel a turai csata után Szegedre visszavonúlt, Szolnoknál a Tisza balpartjára ment, eleinte megszállotta Szolnokot, Cibakházát és Szentest seregosztályokkal s julius 31 dikén zömével Hód-Mező-Vásárhelyre rendeltetett. Ugyanekkor Alsó-Győnél, egy mértföldnyire Szegedtől éjszakra, hid veretett a Tiszán; ezzel azon észme volt egybekötve, hogy itt átmennek majd a Tiszán, s az osztrákokat, ha a szegedi tábort szemközt fognák megtámadni, oldalról és hátulról támadják meg. De ez eszmével csakhamar föl hagytak; a hid Tapéhoz helyeztetett át, s a Tiszatöltés Alsó-Győnél átlyukasztatott, hogy a part az osztrákokra nézve is meg-

közelithetlenné váljék. Makónál aztán még egy hid veretett a Maroson, hogy azon a Lenkey 7000 embere, ha az osztrákok balszárnyától, a Schlick hadtestétől szorongattatni találna, a Maros balpartjára vonathassék.

A magyar tábor bel-viszonyai.

Miután ismerni tanultuk mindkét fél hadi helyzetét az Alsó-Tiszánál, a szegedi várt összeütközés előtt, még nehány pillantást kell vetnünk Magyarország belső viszonyaira.

Minthogy Mészáros a főparancsnokság terhét igen sulyosnak találta, Dembinsky átvette azt az összes szegedi s egyátalán a közép- és alsó-tiszai hadak fölött.

Dembinsky nem dicsekedhetett sem a sereg sem az országgyülésen képviselt nép bizalmával. Ide járult, hogy egy nagy országgyülési párt szemei új erővel egy más bizalmi férfiúra, Görgeyre irányultak.

Az országgyülési két nagy párt az 1848-diki alkotmány — s az 1849 april 14-diki párt valának. Az előbbi, ugyanazért békepártnak is neveztetve, tudvalevőleg Görgey értelmében mindig a békét s annak lehetőségét forgatá elméjében s remélte Ausztriával, Magyarország teljes föltétlen meghódolása nélkül. Miután az erre támaszkodó remények mindinkább alábbszálltak, ujak merültek föl: külön alkudozás Oroszországgal, aminél mindenesetre a békepárt nagy része arra gondolt, hogy ez Oroszország közbenjárását eszközölhetné ki Magyarország és Ausztria között. De ezt nem vala szükség mindenkinek, aki azon reményen csüggött, hogy a különalku Oroszországgal lehetséges, elfogadnia; inkább az vala föltehető, hogy Oroszország igéretek által Magyarország részére megnyerhető, s a szövetkezésre Ausztria ellen rábirható. E gondolattal mármost az april 14-diki párt is megbarátkozhaték. De Görgey látszott az egyetlennek, ki az orosz hadvezérekkel alkudozást kezdhet vala. Görgey az oroszokkali ismeretes alkudozásáról értesité Kossuthot, mire ez mindenesetre roszalását fejezé ki a fölött, hogy Görgey Paskievitshez irt levelében határozottan az

1848-diki alkotmányra hivatkozik. De nem minden tagja a kormánynak, s még kevésbbé az országgyülésnek osztozék e roszalásban. Azonkivül még a Görgey tudósitását mindenféle hirek előzték meg, melyek a dolgot úgy adák elő, mintha Görgey már az oroszokkal a legjobb lábon állna, mintha titokban már minden el volna végezve. Igy ő a sors emberének tünt hát föl, s a remények alapján, melyeket belé helyeztek, egy nagy párt képződött körülötte az országgyülésen, vagy inkább gyarapodott a hozzá ragaszkodó békepárt. Julius 25-én az országgyülésen azon inditvány tétetett, hogy a kormány adja át Görgeynek az összes magyar hadak fölött a fővezérséget, s Szemere minister-elnök ebbe a kormány nevében bele is egyezett.

Most mind Szemere, mind Kossuth közeledni akart Görgeyhez. Szemere tényleg irt Görgeynek, miszerint most elérkezett az alkalmas időpont Kossuth megbuktatására, s csak rajta áll a főhatalmon Szemerével osztozkodni. E levélre Görgey nem válaszolt.

Kossuth békülékeny magán levelet irt Görgeynek, melyben beleegyezését jelenti azon tanácsra nézve, mit ez legközelebb adott: t. i. hogy Kossuth mozditsa el a tehetetlen Dembinskit a főparancsnokságtól. Kossuth azt vélte, legjobb lesz, hogy Dembinskitől meg lehessen szabadulni —, ha Görgey táborába megy, a hadi működéseket nagyban ezzel egyetértve vezetni. Egyszersmind egy hivatalos fölszólitás is bocsáttatott ki, hogy Görgey 27-én vagy 28-án jelenjen meg Kis-Uj-Szálláson Kosuthtal tanácskozást tartani. E végre Görgey, a mint előbb láttuk julius 27-én elindult főhadiszállásáról Szerencsről, de csak Nyiregyházáig juthatott, minthogy az oroszok átkelésének hire a Tiszán Tisza-Füredné utazását félbeszakitotta.

Julius 28-kán tehát, Haynau mind közelebbi előnyomulására a szegedi országgyülés föloszlott, mely alkalommal a békepárt férfiai azon szándékukat nyilvánitták, miszerint a Görgey táborába fognak menni, hogy ottani jelenlétök által őt, mintegy Magyarország teljhatalmazottjának elismerjék, s az általa vezetett és vezetendő alkudozásoknak az oroszokkal, nagyobb nyomatékot kölcsönözzenek.

A 29-edike és 30 adika közötti éjjel tehát Szegeden minister tanács tartatott, melyben két fődolog forgott szóban, t. i. a főparancsnok megállapitása, s az alkudozások kérdése. Kossuth körösztül vitte, hogy Dembinski ideiglenes főparancsnoknak a Szegednél Tiszánál és Bánátban álló összes hadtestek fölött megerősittetett. Dembinsky mellett még Görgeyről és Bemről vala szó. Azonban — vélték, — Bémnek még sok dolga van Erdélyben, sőt azt képzelték, hogy javában el van foglalva Moldva és Oláhország elleni készületeivel, mely vállalattól nagyszerü eredményeket vártak. A mi Görgeyt illeti, ő ellenében, az országgyülésnek adott igéret dacára, győzött a bizalmatlanság. Most mindenesetre nem volt Szegednél; hogy serege nélkül eljőjön oda, a főparancsnokságot előtte egészen ismeretlen csapatok fölött átveendő, alig volt hihető. Seregével azonban a legközelebbi napokban semmi esetre sem jelenhetendett még meg a Marosnál és Alsó-Tiszánál. Ez kiviláglott már. Aztán, akart-e vajjon jönni? Hogy Kardszagra el nem ment, hol Kossuth Aulichhal, ki julius 16-dikától fogva hadügyminister volt, megjelent, abban azon szándékát lehette vala látni, hogy minden összeköttetést elkerüljön a kormánynyal; ha csakugyan kimaradása az általunk fölhozott tényekből nem volt volna igen könnyen megmagyarázható.

Hogy már most egyrészről Görgey céljairól, fölvilágositást lehessen szerezni, másrészről pedig az oroszokkali alkudozást, mely a magyar seregek szorult helyzetében igen kivánatosnak tünt föl, lehetőleg kormány uton lehessen folytatni, két kormányférfi, Szemere ministerelnök és gróf Batthyáni Kázmér külügyminister Görgey főhadiszállására küldetett, hol velők később ismét találkozandunk, mikor is küldetésök eredményét is elbeszélhetendjük.

Most egyelőre térjünk vissza a szegedi eseményekhez.

A magyarok visszavonulása a szegedi elsáncolt táborból. Szeged megszállatása az osztrákok által.

Julius 31-én, s augusztus 1-jén a magyaroknak következő állásuk vala a szegedi elsáncolt táborban.

Gál a 9-dik és 10-dik hadtest gyalogságával a jobb szárny legszélső védműveit őrzé Tápétól a kecskeméti országútig.

Guyon a 4-dik hadtesttel a kecskeméti országút és Dorosma között foglalt állást; gyöngébb osztályokkal a mátyerei műveket védelmezteté.

Gál úgy mint Guyon csapataiknak csak mintegy felét helyezték el a művekbe, a többit tartaléknak hagyták.

Dessewffy, a kinek parancsnoksága alatt a lovasság zöme összpontosittatott, ezzel a Gál és Guyon közötti tért tartá elfoglalva.

A lőszernélküli ujonccsapat, mintegy 5000 ember, a Tisza bal partjára Szegedre vonatott vissza, úgy hogy a táborban még mintegy 33,000 ember állott, vagy talán annyi sem.

Igen kedvezőtlenül kelle föltünnie a magyarok lőszerei csekély számának. Mig a sáncok teljes fölszereléséhez mintegy 240 ágyú lett volna szükséges, Dembinsky csak 104 lőszerrel rendelkezett.

Mindamellett gyönge sáncai között a csatát tisztán védő leg el akarta fogadni. Vetter, ki Guyon csapatával Szegedre jött egyátalán ellene nyilatkozott e tervnek. Mert hisz nézete szerint a sáncok csak kevéssé támogathaták az ellenállást, mig terjedelmöknél fogva elég alkalmat szolgáltattak az erők elszakgatására. Vetter tehát azon véleményben volt, hogy legjobb lesz a sáncokból az osztrákoknak eléje menni, s őket megtámadni; az elsáncolt tábort ellenben csak visszavonulási pontnak tekinteni, a csata szerencsétlen kimenetének esetére. Ez nyilván szerencsés gondolat volt, s a siker legalább nem vala lehetetlen, ha fontolóra vesszük, hogy az összes erő, melylyel Haynau közvetlenül rendelkezett csupán Bechtold lovas-csapatából, a 4-dik hadtestből s a Paniutine orosz hadosztályából, tehát alig 26,000 emberből állott, mig balról Schlick s jobbról Ramberg elfoglalva valának. Legfölebb tehát azon kifogást lehetett volna ellene tenni, hogy a sáncokban, — kivált az éjszakiban, őrségnek kellende ha még oly csekélynek is, maradnia, ha az elsáncolt tábor visszavonulási állomást akar képezni, s hogy a védelemhez a főkellékek, ágyuk — hiányzanak. Azonban, ha föl sem is vesszük, hogy Lenkey- és Kmetytől talán még ideje-korán

csapatokat lehete összevonni, mégis mindig a Vetter terve marad a helyesebbik; legalább az ő terve s nem a Dembinskyé — a passiv ellenállás mellett volt lehetséges a siker, mely utóbbinál legfölebb a vitézség vala utánozható, melylyel a lengyelek Varsónál 1831-ben verekedtek.

Vetter terve nem helyeseltetett, s közte és Dembinski között annyival is inkább surlódás keletkezett, minthogy ő a déli hadtest további vezetésével bizatott meg, mely most ha a Temesvárnál elfoglalt Vécseyt nem vesszük számba, csupán Kmetynek — különben jól megerősitett osztályából állott. Vetter ily előzmények után elbocsáttatását kérte, melyet augusztus 6-kán csakugyan meg is nyert.

De alig vette Dembinski a sánctábort közelebbről szemügyre, midőn neki is erős kételye támadt, vajjon e terjedelmes vonaloknak passiv védelme 33,000 emberrel vezethet-e csak a legcsekélyebb eredményhez is. Azonban a helyett hogy már most a Vetter tervét elfogadta volna, elhatározá az annyi hasztalan erőlködéssel épitett tábort — mely eset különben szabály leend, valamig a mérnökök nem lesznek egyebek egyenruhás palléroknál, — minden késedelem nélkül odahagyni, s a Tisza balpartján, a szőregi töltésen új állást foglalni. A visszavonulás Dembinskinek kedvencfoglalkozása volt, — talán mivel egész katonai hirneve 1831-diki, oly tulzottan magasztalt viszszavonulásán alapúlt, Lithvániából Varsóba.

Az augusztus 1-eje és 2-dika közötti éjjel tehát a szegedi tábort elhagyá, s a szőregi töltésre vonult vissza, mig Uj-Szögedet s az ottani hidfőt csak utóvédcsapattal őrizteté.

A szőregi töltés, az uj szögedi hidfő vonaltól keletre, a Maros-vonalt a Tisza-vonallal köti össze; a Maros torkolatától 4000 lépésnyire fölfelé a Tiszához hajlik, s a hidfő vonallal nem egészen párhuzamosan haladva, végre egy kanyarulattal, mintegy 8000 lépésnyire a szegedi hidtól, a Tiszával csatlakozik.

2500 lépésnyire mögötte, s tőle keletre — az éjszakról délnek nyúló Szőreg falu fekszik a Maros mellett, s ismét 3000 lépéssel arrább, szintén a Marosnál, — Deszk, mig a Marostól és Sző-

regtől délre, az előbbitől 6000 lépésnyi távolságban a kis Szent-Iván falu terül el.

A föntemlitett töltés-kanyarulattól délnek, mindjárt a Tisza legközelebbi szögellete mellett, Szeged alatt s Szt.Ivánnal körülbelül egy irányban egy kis erdő fekszik, mely ez utóbbinak nevét viseli.

A szőregi töltés, az árviz ellen hányva, széles és magas; a Maros közelében fekszik csak 2000 lépésnyire a hidfő vonalától, mig tovább délnek attól valamivel jobban hajlik el.

E töltés mögött választá tehát Dembinski uj állását; az éjszaki részen, a Maros szomszédságában, mintegy 1500 lépésnyi kiterjedésben 50 ágyu számára rések vágattak. Onnan Dembinski erősen ellene akart dolgozni az osztrákok előnyomulásának a hidfő felöl. Megakadályozni, hogy a Tiszán átkeljenek, erre már nem igen számolt, azonban mindenesetre késleltetni akará őket ezen átkelésben, a mig csak lehetett.

Általán a magyarok további terve a közelgő napokra az volt, hogy, ha Dembinski akár Haynau homlok-támadása, akár egyéb körülményeknél fogva rábiratnék, vagy kénytelen lenne szőregi állását odahagyni, Aradra vonuljon, ott Görgeyvel egyesülendő, ki Tokajból ugyanoda vonult. Egyesült erővel aztán essenek neki az osztrákoknak, mit sem gondolva tovább az oroszokkal, kik, mint hozzá még gondolák, részint alkudozások, részint Aradvára által, a Marostól éjszakra, föl lesznek tartóztatva. Az osztrákoknak haladék nélkül délnek, a Bánáton keresztül egész Oláhországba kell vala kiszorittatniok. Ha ez sikerülendett, az egyesült magyar főseregnek Tiszán Dunán át Komáromba kelle mennie, ott magát még jobban megerősitnie, s Ausztriára törnie a békét kicsikarni. Ha nem sikerülne az osztrákokat Oláhországba nyomni, mig az oroszok odaérkeznének s velük egyesülnének, akkor a magyar fősereg Erdélyt szándékozék megtámadni, itt előbb osztrákot oroszt megverni, aztán a szorosokat elállani, Erdélyt, e természetes erődöt védelmezni, a zömmel pedig Moldvába s Oláhországba nyomulni, itt is megverni az oroszt, s Magyarország mellett a törököt is háborura birni.

A mint látni, e terv végén megint minden kigondolható

tér van engedve a képzelem játékának, s minden tekintet nélkül az időre és térre számitottak. Mi bennünket főleg érdekel, az a viszszavonulási vonal, mely felé Dembinszky tartani szándékozott, ha a szőregi állást odahagyni kénytelenittetendett.

Lenkey, mihelyt Dembinszky Szőregnél állást foglalt, parancsot kapott, Hód-Mező-Vásárhelyről Makóra visszavonúlni, s a Marost, a Haynau serege bal szárnyának ellenében oltalmazni.

Guyon egyelőre Gyálára küldetett, hogy itt a balszárnyat biztositsa egy netaláni átkelés ellen a Tiszán, Szeged alatt, mig Kmety délről megérkezhetnék.

Forduljunk most az osztrákokhoz.

Haynau először augusztus 4-két tüzte ki a szegedi sánctábor megtámadására; amikor is a derékhadnak, a Bechtold és Paniutine osztályainak, s a 4-dik hadtestnek Kis-Teleken át szemközt kell vala rá támadniok. E támadási időpontot tervszerüleg elhalasztá, hogy mind Schlick időt nyeren a Maroshoz lejönni, Dembinszky kitérését e folyamon meggátolandó, mind Ramberg Szeged alatt a Tiszán átkelni, a kitérést balró elvágandó.

Előbb a magyaroknak több, különféle terveit emlitők fel, melyek oda céloztak, hogy vissza kell térni a Tisza jobb partjára, s a Haynau derék-hadára, ha a sánctábort szemközt támadná meg, hátulról és oldalról kell rajtaütni. E terveknek, a mint már tudjuk, egyike sem vitetett ki, amint az Dembinszky modorában feküdt, ki rendszerint holnap fölhagyott azzal, mire ma magát eltökélte. Mindazáltal egy esemény az osztrákok előtt igen hihetővé tette, hogy hasonló célok kiviteléhez komolyan hozzá látni szándékoznak.

Ugyanis már julius 27-én egy két lovasszázadból álló kémcsapat küldetett Bruselle őrnagy alatt Csongrádba, melyet a lakosok békésen fogadtak; aztán visszatért a derékhadhoz, de 29-kén azon hirre, hogy a magyarok Csongrádnál át akarnak kelni a Tiszán, visszaküldetett. Azonban Kossuth 27-dikén épen utban vala Görgeyhez, hogy vele értekezhessék, mint azt már többször emliténk. Midőn megtudta, hogy Csongrád népsége az osztrákokat szivesen fogadta, ez igen elkeserité őt, s a kérlelhetlen népháború fölszitására irányzott előbbi procla-

matiojának szellemében Csongrád lakóit arra emlékezteté, hogy az oly apró őrcsapatoknak, mint a Bruselle őrnagy-é, tönkre kell tétetniök, s utólsó emberig fölkoncoltatniok. Ezen emlékeztetések hatottak; Bruselle 29-kén, midőn Csongrádba bevonúla, s ott békésen és mi roszat sem sejtve letelepedék, egy pórcsapattól megtámadtatott, s kénytelen lőn, a várost nagy veszteséggel elhagyni.

Haynau ezt annyival jelentékenyebbnek vélte, s egy komoly átkelés kezdetének a Tiszán, mivel az osztrákok eddigi menetében a Duna és Tisza között, nyoma sem mutatkozott a nép hajlandóságának a népháború megkezdésére s a rendszabályok követésére, melyeket Kossuth ily szellemben kibocsátott. Sem a kutak nem voltak megmérgezve, sem az eleség elpusztitva, sem az utak és hidak elrontva, sem a népség ki nem vándorolt, sem fegyveresen föl nem támadt.

Haynau most rögtön kiküldötte Thun (előbb Perrin) egész dandárát, Csongrádot megszállani s féken tartani, mig Schlick az 1-ső hadtesttel, átkelése által a Tiszán Alpárnál, s leebb vonulása által a balparton, ezt az ellenségtől tényleg megtisztitandotta, s a magyarok hát támadását az osztrák derékhad ellen megakadályozandotta.

Másrészt ugyancsak Schlick is utasitást nyert, hogy átkelését Alpárnál, amennyire lehet siettesse.

Thun Csongrádot 30-kán lovasságával, 31-kén gyalogságával szállotta meg; a várost majd egészen kiürülve találta. Miután a valódi tényállásnak tudomására jutott, Csongrádon egyszerre hét helyen tűz ütött ki, mely a magyarok állitása szerint, az osztrákoktól eredt Haynau parancsára, mig ellenben az osztrákok szerint, azt magok a magyarok gyujtották fel. Thun egyszersmind julius 31-kén Szentes kikémlelésére is utasitva vala, hogy ezáltal a magyarok azon véleményre jőjjönek, miszerint ott az osztrákok át akarnak kelni a Tiszán, hogy figyelmök elvonassék Schlick valódi átkelésétől Alpárnál. Miután e kémszemlét végrehajtotta, augusztus 2-kán visszatért a 4-dik hadtesthez.

Schlick a Wallmoden-osztálylyal s a Ludvig-lovasdandárral julius 31-kén délután Kertészeket és Alpárt elérte, a partokat

nem lelé elfoglalva az ellenségtől, rögtön vadászokat szállittatott át s hidat kezdett veretni; augusztus 1-jén délelőtt 10 órára a hid készen volt, és serege átkelt. A Sartori dandár előcsapat gyanánt Tisza-Kürthhöz mozdittatott, balra a hidtól, hogy az átkelést födözze a magyar csapatok ellen, melyeket még Cibakházánál sejtettek, de melyek tényleg nem valának ott. Midőn ez kitudatott, Schlick tüstént délnek vonult. De mivel a Lenkey osztálya, mint tudjuk már Hód-Mező-Vásárhelyre, majd tovább Makóra vonatott vissza, Schlick sem Kún-Szent-Mártonnál a Körösnél, sem augusztus 2-dik Szentesnél ellenállásra nem talált; 3-kán Schlick szintoly akadálytalanúl Hód-Mező-Vásárhelyre érkezett. Itt Schneidernek utána küldött dandára által utóléretett, s egy portyázó csapatot küldött ki balra Puszta-Mező-Hegyesre, mely augusztus 6-án még épen jókor érkezett oda, hogy 4—5 ezer nemes ménló tovaszállitását megakadályozza.

4-én Schlick Makó felé nyomult; Gajdosnál gyönge előörse a Lenkey osztályának utócsapatával találkozott, egy zászlóaljjal, 1 lovasdandárral s 3 ágyuval Szerdahelyi őrnagy alatt.

Szerdahelyinek csak az volt a föladata, hogy Schlick előnyomulását addig késleltesse, hogy a Lenkey osztálya Makónál békén átkelhessen a Maros balpartjára, s föladatát ügyesen oldotta meg. Minthogy ő sokkal erősebbnek tartatott, mint valóban vala, az osztrák előörs, melynek Liechtenstein Frigyes herceg állott élére, az egész Ludvig dandárból képeztetett, mely még azonkivül egy lovas üteggel erősittetett meg a tartalékhadból. Szerdahelyi lassacskán Makó felé vonult vissza, itt átkelt a Maroson, elrontá a két hidat s Makóval szemközt állást foglalt a zombori töltésen, honnan folyvást tüzeltetett az osztrák lovasságra, mely Makót megszállva tartá. Csak midőn délutáni 3 órakor a 2-dik vadász zászlóalj megjelent, s a vadászok a part mentében a házakba vették magokat, kényszerült Szerdahelyi, tüzelésével fölhagyni.

Schlick Makón eleség-készletet s 53 kocsit talált; innen megszállotta a Maroson fölebb fekvő kelempontokat, Apátfalvát és Magyar-Csanádot, s egy új hidat veretett, mely azonban csak augusztus 6-kán készült el.

A Bianchi dandárát Schlick a Tisza jobb partján, Kecskeméten, Abonyban, Szolnokon, Törtelen és Alpáron hagyta a sereg összeköttetésének biztositása végett, Pesttel.

Ramberg a 3-dik hadtesttel Szabadkáról, hol egy kis őrizetet hagyott, augusztus 4-én délután 3 órakor Magyar-Kanizsára jött, hol a 3-dike és 4-dike közötti éjjel a Tiszán átkelni s aztán Gyálának vonulni akart. Eleinte Török-Kanizsánál csak gyönge magyar védcsapat állott ellene, de Guyon már fél 5-re délután 2 zászlóaljat, 4 lovas századot, s 12 ágyut küldött oda Gyáláról, s augusztus 3-dik 2 óra hosszant ágyuztatott a Tisza jobb partjára; 3-án estve fölkelő nép-csapatok is érkeztek, melyeket Vetter Mokrinról küldött.

Ramberg 3-kán már reggel menesztett Althann ezredes alatt egy portyázó-csapatot a Tisza jobb partja mentében Zentán és Földváron keresztül, hogy itt az eddig hasztalan keresett összeköttetést a bánnal föltalálja; s egyszersmind a magyarok figyelmét a kanizsai átkeléstől elforditsa, mi csak részben éretett el.

Nem vala könnyü Kanizsa tájékán teljesen alkalmas átkelési pontot találni. A Tisza jobb partja itt alacsony és nyilt, a bal magas töltéssel s bobrokkal van födözve. Fél órányira Magyar-Kanizsa fölött aránylag még a legalkalmasabb pontot találák. Azonban az osztrákoknak csapatok átszállitása iránti minden kisérlete meghiusittatott a magyarok ébersége által, s csak a birago-féle dereglyéket sikerült a vizre ereszteniök, s alkalmas hosszaságban hidakká kapcsolniok.

Mig ezzel foglalkodtak, a 3-dik és 4-dik közötti éjfél után parancs érkezett Haynautól Ramberghez, hogy a kanizsai átkelést hagyja abban, s a helyett vonuljon közelebb a derékhad jobb szárnyához, s itt, a horgosi magaslaton kisértse meg átkelni. E parancsra számos jelentés adott okot, a Bechtold lovas csapata részéről, melyet Haynau Kártonyosra küldött, hol eredetileg átkelnie kelle. E jelentések szerint az volt következtethető, hogy a magyarok magok is e tájon akarnak átkelni a Tisza jobb partjára, hogy Haynaut, ki, mint látni fogjuk, ekkor már a szegedi táborba, sőt magába Szegedbe vette magát, s Uj-Szegeden is erős lábon állt, — hátulról s oldalrúl támadják

meg. E jelentések onnan eredtek, hogy Guyon, ki Gyálánál állott, innen a Tisza balpartján szorgalmasan őrjáratokat tartatott. A magyarok tulajdonképen csak önbiztosságukra gondoltak, de Bechtold jelentései szerint, melyek egymást érték, azt kelle következtetnie Haynaunak, hogy a magyarok hajóikkal itt már valóban a vizen vannak, hogy a hidat nem csak elkezdették, hanem már-már be is végezték. Ha itt a magyaroknak átkelniök sikerül, ha a Tisza jobb partján Szeged és Kanizsa közé, a derék had és Ramberg közé veszik magokat, kétségkivül meglehetős zavart idézhetnek vala elő.

Ennek Haynau elejét akará venni az által, hogy Ramberget Szegedhez s egyszersmind ama kelemponthoz közelebb vonja, hol hiedelme szerint a magyarok hidat voltak verendők.

Ramberg, a mint Haynau parancsát vette, még azon éjjel Horgosnak inditotta Veigl dandárát, s 4-én reggel utána készült menni csapata zömével. De mielőtt a zöm fölkészült volna, ama többször emlitett jelentések teljesen hamisaknak bizonyultak be, s most amaz ellenparancs érkezett, hogy Ramberg maradjon Kanizsánál, s ott a 4-dik és 5-dik közötti éjjel kisértse meg ujonnan az átkelést.

Ugy is történt. A vadászoknak, kik bevezetésül átszállittattak, nemcsak a töltésen s a balparton sikerült erős állást foglalniok, hanem három ellenséges ágyut is kezükre keriteniök, melyek közül kettő, egy azonnal átszállitott ágyuüteggel egyesülve, legott a magyarok ellen használtathatott. Ezek ismételve megkisérlék az osztrákokat állásokból a töltésen kiszoritani. De ez nem sikerült; harmadfél óra alatt a Tisza hid készen volt, s 5-én délután 2 órakor a Dossen egész dandára a tulparton volt, volt, s a magyarok ellen indult, kik részint Török-Kanizsán át Oroszlámosnak, részint Rác-Kereszturnak hátráltak.

A Dossen dandárát Veigl és Wolff dandárai követék, aztán a tartalék ágyúk.

Ramberg most serege zömével Oroszlámosnak, egy bal szárny csapattal pedig Rác-Kereszturnak vonult, mig a hidnál csak 2 zászlóalj, $^1/_2$ lovas század s 2 ágyúnyi őrséget hagyott.

Azalatt, hogy a Haynau hadtestének szárnyai az épen elmondott mozdulatokat véghez vivék, Dembinszky, a mint tud-

juk, a derékhad ellenében már az 1-je és 2-dika közötti éjjel odahagyta a szegedi sánctábort, s elfoglalta a szőregi állást; a magyar ideiglenes kormány már 1-jén Aradra ment, s a fontos bankóprés a többi fölszerelvényekkel együtt, melyek a kormányt kisérni szokták, még előbb odahagyá Szegedet.

Mindennek már augusztus 2-án tudomására jött a Simbschen dandára, mely e napon a sánctábort kikémelé, mig augusztus 1-jén a Jablonovsky dandára Kis-Telekig, 2-kán a szathmári állomásig utána ment. E két dandárnak még augusztus 2-kán meg kelle szállania Szegedet s a sánctábort; ugyan oda helyezé át augusztus 3-kán Haynau főhadiszállását, s a 4-dik hadtest maradványát a Paniutine osztályával együtt oda összpontositá, a Bechtold osztálya Mártonyosnak küldetett ki.

Ámbár Haynau eltökélte, hogy előbb nem kezdi meg komoly működését Dembinszky ellen, mig a szárnyak vele nem egyesülhetendettek, mégis annál kevésbbé árthatott a Tiszán való átkelést Szegednél mihamarabb biztositani, minthogy Dembinszky utócsapata Uj-Szegedről a várost tüzelésével nyugtalanitá.

Augusztus 3-kán tehát Liechtenstein herceg parancsot kapott a Jablonovszky dandárral, a Benedek dandár egy részével s egy orosz vadász zászlóaljjal Uj-Szegedre a Tiszán áttörni, hidat veretni, s a hidfővonalt elfoglalni.

Liechtenstein a kastélyt s a házakat a folyam jobb partján gyalogsággal rakta meg, a kastélynál egy 12 fontos, egy 6 fontos s egy röppentyü üteget állittatott föl, megtette a szükséges előkészülteket a hidépitésre, s a csapatok átszállitására, s 4 órakor megkezdette a tüzelést.

Jablonovszky 2 nassaui zászlóaljjal s 2 ágyuüteggel a város éjszaki végére rendeltetett, hogy itt dereglyéken át keljen, s egy orosz ágyuüteg Szeged déli végére vonatott, hogy innen a túlparti magyar ágyuütegeket keresztttüzbe vegye az osztrák telepekkel.

Az orosz ágyuütegnek egyszersmind meg kelle akadályoznia a magyar lőszerek levonulását a Tisza mellett, Kanizsára.

Egy orosz zászlóalj egy üteggel a kastély terén állitott föl tartalékúl.

A magyar ütegeket az osztrákok csak hamar elhallgattaták; különösen tevékenyen viselte magát erre nézve a röppentyü telep a kastélynál, melynek lövései fölgyujtották Uj-Szegedet.

Jablonovszky azonban a város éjszaki végén váratlan nehézségekkel találkozék a csapatok átszállitására nézve. Liechtenstein most, minden további várakozás nélkül azok elháritására, a kastélynál a Benedek dandárával keresztül töretett a Tiszán, s hidat veretett.

A magyarok, noha Uj-Szegedből magából kiszorittattak, mégis megvallották a hidfő-vonalt, s innen ismételve rátütöttek a Benedek csapataira, melyek immár Uj-Szeged házaiba vették magokat, s uj csapatok átszállitása által csak igen lassan nyerhettek gyámolitást. Mindazáltal föntarták magokat, mig végre a Jablonovszky őrserege is átkelt a fölső város végen, mire a magyarok kénytelenek lőnek a hidfő vonalt odahagyni.

Az osztrákok csak 4 halottat és 19 sebesültet számláltak, de ez utóbbiak között 3 tábornokot, Liechtenstein herceget, Benedeket s Cordon altábornagyot, ki a csatában mint önkénytes vett részt. Az oroszoknak csak 3 sebesültök volt. A magyarok jócskán vesztettek a szövetségesek tulnyomó ágyu ereje által.

Az osztrák hid csak a 3-dik és 4-dike közötti éjjel lett kész. A derékhad átkelése tehát megkezdethetett, s Dembinszky szőregi állásában még augusztus 4-én megtámadtathatott volna; de Haynau azt 5-ig halasztotta, mint ameddig Ramberg és Schlick, a mint föl tehető vala, képesek leendenek, ha nem is egyenesen, de mégis megjelenésök által Dembinszky közelében, a támadásban résztvenni.

A szőregi csatával uj sorozata kezdődik az eseményeknek; ezek elbeszélését, miután a magyarok főerőit úgy, mint az osztrákokéit a Tisza bal partjára kisértük elhalasztjuk, hogy előbb áttekintést szerezhessünk magunknak az erdélyi harctér eseményei fölött.

Erdélyi események. A szepsi-szent-györgyi ütközet.

Clam-Gallas osztrák hadtestének, 2 zászlóaljjal, 8 lovasszázaddal, és 8 ágyúval az oroszok részéről Rennenkampf tábornok alatt, megerősitve Erdély délkeleti részében kell vala állást foglalnia, Brassó födözése, s a székelyek szemmeltartása végett, mig Lüders az orosz főerővel Szebennek, s a vörös-torony-szorosnak, aztán tovább, Károlyfehérvárnak fordúlt, azt fölszabaditandó, s végül Paskievitsch főseregével csatlakozandó.

Clam következő állást foglalt:

a jobb szárnyon Fekete-Ugy és az Olt között állott Rennenkampf, lovasságával a sikon, Kököstül éjszakra, gyalogságával a kökösi hidon;

a Van-der-Nüll dandára a központon Szepsi-Szent-Györgyöt tartá elfoglalva, az Olt-völgy elzárása végett Csikszék felől;

az Eisler dandára a bal szárnyon Földvárat tartá megszállva;

a Stutterheim és Schönberger dandárai tartalékot képeztek Hermánynál és Bottfalunál.

A visszavonulás szükség esetében, nem a tömösi és törzsvári szorosokon át Oláhországba, hanem Szeben felé fogott történni, hogy Lüdersszel egyesülni lehessen, tehát vonala balra esendett az állástól. A mellett még több tekintetben nem is igen kedvező vala az; a derékhad s a bal szárny csak egy járható uttal voltak egymással összeköttetésben, a földvár-szepsi-szentgyörgyi utvonallal, a hegységen át, s a tartalékhadak csak kedvezőtlen körülmények között támogathatták az állást. Azonban a Van-der-Nüll és Eisler dandárainak előtolása által az Oltkanyarulat két ágához, melyet az itt délnek szögellve képez, tágasb kör lön biztositva az élelmezés födözésére, mi, miután a brassai járás majdnem végkép ki volt fosztva, nagy fontosságú volt.

Bem, mint előbb láttuk, a besztercei csata után már julius 11-én elhagyá az éjszakot, a Székelyföldre szándékozván, itt új

erőket gyüjteni, a szövetségesek csapatait, melyeket netalán Brassó alatt fogna találni, megverni, Brassót elfoglalni, s aztán a betörést Moldvába megkisérleni, mialatt az új szervezkedések is a Székelyföldön kettőzött szorgalommal lennének folytatandók.

Julius 19-én Bem Csik-Szeredánál 12,000 embert gyüjtött össze 50 ágyúval, új katona állitások folyamatban valának, hanem nem volt elég készlet az ujon szedett legénység teljes fölszerelésére.

19-én Bem kémlet alá vette az Oitoz-szorost, melyen Moldvába törni szándékozottt, aztán 20-dikán Gál Sándor 8000 embernyi csapatával Clam-Gallas ellen fordult, s pedig annak jobb szárnya és derékhada ellen, mig a hegységben egy jókora fölkelt népcsapat a Van-der-Nüll és Eisler dandárai egyesülését fenyegeté az Olt-kanyarulatban. Rennenkampfnak rövid csetepáté után lovasságát Kökösre kelle visszavonnia, s szintigy mene Van-der-Nüll Szepsi-Szent-Györgyrül Illyefalvára.

Julius 21-kén Bem folytatá támadásait, ha nem is valami különös nyomatékkal.

Clam-Gallas most jónak látta, seregét a mennyire lehet összpontositani, legfőkép Brassó födözésére, de meg azért is, hogy valami támadás által Bem szándékát, Moldvába törni, mely már tudomására jutott, keresztülvágja.

Clam tehát seregét eleinte a hermányi és szent-péteri magaslatok mögött, Brassótól éjszakra vonta össze, egyrészt, hogy ez utóbbit födözze, másrészt, hogy összeköttetését Szebennel föntartsa. De midőn 22-kén a magyarok nem tőnek készületeket utánna menni Brassóba, hanem beérték azzal, hogy előörseiket Alsó-Dobolyig és Illyefalváig mozditák, a miből az volt következtethető, hogy a moldvai támadás immár folyamatban van, ekkor Clam eltökélte, hogy ő fog támadni, és pedig saját biztonsága tekintetéből nem Szepsi-Szent-György felé, hanem Földváron át. Oda még 22-dikén összevonta seregét, a Rennenkampf osztályán kivül, mely az Alsó-Fekete-Ugy bal partján foglalt állást.

23-dikán reggel 3 órakor tehát fölkerekedett Clam-Gallas Földvárról, Hidvégen és Arapatakán át Illyefalvának tartva;

Rennenkampfnak, őrseregével a Fekete-Ugy bal (déli) partján kelle vala várakoznia, mig a Clam serege Illyefalvához közelitende, s aztán azzal egyirányban az Olt bal partján kelle előnyomulnia. E parancs kissé későn érkezett hozzá, úgy hogy gyalogságát, mely háta mögött vala elhelyezve, nem vonhatta össze annak idején, s ennek jelentésére azon utasitást nyerte, miszerint nyomuljon lovasságával az Olt bal partján Killyénig elő, s támadja meg tüzérségével a vélemény szerint Szepsi-Szt.-György alatt fölállitott magyarok bal szárnyát, az itt persze alig 15 lábnyi széles s majd mindenütt átgázolható Olt folyón át.

Clam-Gallas igen lassan haladt, bár Arapatakánál Földvártól Illyefalva nincs több két és egy negyed mértföldnél, s az utat nagyobb hadtest is megteheti vala 5, legfölebb 6 óra alatt, ha csak különös akadályok nem merülnek vala föl; mert hisz az eső annyira meglágyitá az utat, hogy főleg a tüzérség csak rendkivüli erőfeszitések között szállittathatott rajta odább. A csapat eleje tehát csak délután 2 órakor, 11 óra mulva az elindulástól Földvárról, érkezhetett Illyefalvára, honnan már a magyarok Szemeria felé vonultak vissza.

4 órakor a Clam-Gallas serege föl vala készülve az előnyomulásra Szepsi-Szent-György felé, Illyefalva mellett, s 5 órakor utnak indult. A bal szárnyat, az erdős hegységbeni manoevrirozásra, a Van-der-Nüll dandára képezé; a derékhadban a Stutterheim dandára vonult a széles uton a gabnaföldek között, melyek akkor szép lábon állottak, — különben, nehány vizmosáson kivül, mi területi akadály által sem tartóztatva föl; a Schönberger lovasdandárából pedig 6 század jobb szárny gya-

az Olt-völgyben haladott fölfelé; az Eisler dandára s még 6 század tartalék gyanánt követé a Stutterheim dandárát.

Szemeriától egy félórányira délre, a Stutterheim dandára a magyarok előcsapataira bukkant, melyeknek összes erejét 20 z. a. és 24 ágyú képezé, mintegy 7000 emberrel. A magyar előcsapatok főleg egy a Stutterheim dandára mellé adott 12 fontos ágyuüteg tüzelése által, a szemeriai állásig nyomattak vissza, hol a zöm magához csatolta.

A támadást ezen állásra kellőleg bevezetendő, Clam a

Stutterheim és Eisler dandárait ágyulőtávolnyira állomásától megállitá, mig balról Van-der-Nüll a magyarok jobb szárnyának megkerülésére a hegyeken hatolt elő, s Rennenkampf az Olt bal partján bal szárnyok ellen nyomúlt, ágyuinak tüze által őket nyugtalanitandó.

Mig a szárnyak eme mozdulatai folyamatba hozattak, Stutterheim is megindità gyalogságát az ellenség állása ellen. Itt a magyarok lassankint összevonák ágyuikat, s az ellent csupán erőteljes tüzelésök által föltartóztaták, mig tartaléksergeiket összeszedék, s az osztrák balszárny, Van-der-Nüll dandára ellen inditák. Ez végre hátrálni kényszerült, bár vitézül védte magát, s már egy az uttól balra (nyugatra) elhelyezett ágyuüteg majd a magyarok kezébe esett, midőn a Stutterheim dandárának egyik zászlóalja Van-der-Nüll segélyére érkezett, mig egyidejüleg Stutterheim, dandára többi részét is szembe vezette az ellennel. Szemeria megvétetett; a magyarok egy darabig Szepsi-Szent-György felé vonultak vissza, s a csata a sötétség beálltával lassankint elnémult.

Az osztrákok már-már nyugalomnak adták magokat, midőn éjjel 10 órakor a magyarok még egy támadást intéztek ellenök, és pedig ez alkalommal az osztrákok jobb szárnya ellen. A Schönberger lovas-dandára, s a Stutterheim dandárának egy része nem csekély zavarba jött, s csak az Eisler dandára erőlködésének, mely az előbbi csatárzásokban nem vett részt, sikerült a támadást föltartóztatni, de csakis akkor, midőn utólsó zászlóaljuk vezettetett elő.

Most a magyarok Szepsi-Szent-Györgyre vonultak vissza, s 11 órakor végkép elnémultak az ágyuk.

Az osztrákok vesztesége e napon 26 halottat és 84 sebesültet tőn ; a magyarok vesztesége majdnem 600 emberre tétetik.

Clam nem vélé tanácsosnak a magyarokat üldözni ; még Szent-Györgyöt sem szállottá meg, hol a magyarok tartózkodtak, s már julius 25-kén az Olt mögé, Szent-Péterre és Hermányra vonult vissza.

Bem támadása Moldva ellen.

Julius 20-kán és 21-kén Bem maga vezérlé a Clam-Gallas ellen harcoló csapatokat; e napok eredményei után biztositva vélte magát, hogy Clam legközelebb mihez sem fog kezdeni, s már 22-kén 2000 embernyi gyalogságot s 1000 huszárt vezetett 4 ágyuval az Oitoz-szoroson át Moldvába. Julius 23-dikán előbb nyomulva Cherschánál (Hirsa) a Litthauen orosz ezred egyik zászlóaljára bukkant, azt visszanyomta, szintugy egy egyzászlóalj és 4 ágyuból alló segédhadat is, melyet Ustrugoff tábornok Oneschtiből hozott. Ustrugoffnak Oneschtibe, s a Tortuscha folyó mögé kelle hátrálnia, hol még csak addig időzött, mig egy uj Oknában állomásozó zászlóaljat magához vont, hogy rögtön tovább vonuljon, vissza Bakenbe. Ide most Moller tábornok, ki a Moldvában hátrahagyott orosz csapatokat vezeté, a Wilna vadászezredet s a Varsói herceg huszárezredet küldötte, egy ágyuüteggel.

Moller egyátalán Bakennél 8 zászlóaljat, 8 századot és 16 ágyut összpontositott, s e haderővel Oknának tartott, hol julius 25-kén megérkezett.

Azalatt Bem odahagyta Moldvát; kiáltványai, melyeket elhinte, az indolens mócoknál, kik azokat alkalmasint nem is érték, a legcsekélyebb visszhangra sem találtak, s az önkénytesek, kikre számitott, sehogysem akartak jönni. Bem tehát már 25-kén Erdélybe vonult vissza, ezen előtte ismeretes téren, ujonnan szerencsét kisérlendő.

A Vörös-torony-szoros és Szeben elfoglaltatása az oroszok által.

Midőn Clam-Gallas Brassóba érkezett, Lüders balra tért, Fogaras felé, melynek birtoka előcsapata által Engelhardt alatt, s a már előbb emlitett csata által immár biztositva volt. Fogarasnál julius 17-kén összeszedé csapatait; egy 8 zászlóalj, 3

század és 16 ágyúból álló osztályt itt hagyott, hogy szükség esetén Clam-Gallas segélyére legyen, s összeköttetését az orosz főerővel biztositsa.

Julius 18 kán Lüders zömével Szkorére vonult, az előcsapat Engelhardt alatt ugyanaz nap Porumbákra jött. Itt Engelhardt tudomásul vette, hogy a magyarok az Olt átjárást Fenyőfalvánál a vöröstoronyi és szebeni utvonalon megszállva tartják. Ez állomást megkerülendő, Porumbák és Szakadat között az Olton hidat veretett, annak jobb partjára, s aztán Szakadat és Hermányon át tovább, Veszténye ment; Lüders zömével nyomban követé előcsapatát, s a magyarok odahagyák fenyőfalvi állásukat; 19-kén este az oroszok a Vörös-torony-szoros közelében álltak, s 20-kán reggel 4 órakor a Talmácsnál fölállitott magyarok ellen indultak, elől a Schitomir vadász ezred, azután a Zamosc ezred, s leghátul tartalék gyanánt a Lublin ezred.

A magyarok a támadást 6 ágyuval fogadták. Lüders ezek ellenében egy ágyutelepet állittatott föl, s a Schitomir ezredből 2 zászlóaljat jobbra küldött a magyarok balszárnyát megkerülni. E megkerülés megtette hatását. A magyarok ott hagyák Talmácsot és Boitzát, csak gyönge őrséget hagytak a szorosnál levő sáncban s annak várdájában, s a vesztegzárba vonultak vissza, hol ujból állást foglaltak.

A szorosnál levő sánc csakhamar bevétetett az oroszok által, s az őrség fogolylyá tétetett. Erre Lüders 6 zászlóaljat, 12 ágyút, s a kozákokat a vesztegzár ellen küldötte. Ez állásból is kiszorittattak a magyarok megkerülés által s most már csak 900 embernyi erővel birván, Oláhországba vonultak vissza, Kinestig üldöztetve a kozákok által, hol egy török őrcsapat az üldözést félbeszakasztotta, s a magyarok fegyverüket lerakták.

21-kén hát Lüders ellenállás nélkül bevonult Szebenbe, melyet a magyar zászlóalj, mely az őrséget képezé, az oroszok közeledtére odahagyott.

A szász-régeni csata.

Damaszkin csapatai, melyeket Bem, midőn ő maga, a Székelyföldre menendő Besztercét odahagyta, Grotenhjelm ellen

fölállitott, a szeredfalvi csata után Szász-Régenre vonultak vissza, s itt az Incédy osztályával s 3 zászlóaljjal egyesültek, melyeket Stein Kolozsvárról segélyükre küldött. Damaszkin, kinek e szerint mintegy 5000 embere vala együtt, most ismét közeledni kezdett a Grotenhjelm állásához, s Beszterce városához.

Grotenhjelm elhatározá, hogy a magyarokat ismét visszanyomandja, s egyszersmind közelebb vonul Lüdershez, aki felől csak annyi volt tudva, hogy az ország déli részén áll, minden közelebbi részletek nélkül.

Julius 21-kén Grotenhjelm Besztercéről, hol 1 zászlóaljat hagyott 4 ágyuval és nehány kozákkal, 2 hadoszlopban elvonult.

A Wladislawlievitsch tábornok alatti balszárny 2 zászlóalja, $2^1/_4$ százada s 6 ágyúja Szász-Budákon és Nagy-Sajón át Bátosnak, a jobb szárny 7 z. alja, 10 százada és 23 ágyúja pedig Szeredfalván át Szász-Régennek indittatott.

A 2 hadoszlop előcsapatai Nagy-Sajónál és Nagy Idánál a magyarokra bukkantak, kik azonban innen csata nélkül Szász-Régenre vonultak vissza.

A julius 22-dik és 23-dika közötti éjjel Grotenhjelm ama szokásszerinti túl-túlzott hirt vette, hogy Damaszkin Szász-Régennél 14,000 emberrel s 20 ágyuval áll.

Julius 23 án reggel Grotenhjelm 2 hadoszlopát Dedrádnál egyesité, s 5 órakor a Szász-Régennél fölállított magyarok ellen indult; a főtámadást a magyarok balszárnya ellen intézte. A csata rövid vala. Miután balszárnya előnyös állásából erdős magaslatokra szorittatott, Damaszkin derékhadával, s a jobb szárnynyal is megkezdette a visszavonulást.

Radnafájánál, hol a hidat a Görgény-patak fölött ledöntette, utóvédállást foglalt, de azt is azonnal oda kelle hagynia, mert a hid nem vala teljesen hasznavehetlenné rontva, s az üldöző osztrákok és oroszoktól dacára nehány kartácsütésnek, igénybe vétetett.

Damaszkin most tovább hátrált Maros-Vásárhely felé, Grotenhjelm előcsapatától Körtvélyfalváig üldöztetve; az orosz had zöme Szász-Régennél állt meg. Grotenhjelm vesztesége 5 halottat s 25 sebesültet tön, a magyaroké pedig 50—60 halottat és sebesültet, azonkivül pedig még 95 foglyot és hiányzót.

Grotenhjelm egyelőre Szász Régennél állapodék meg; elő-csapatát nehány nap mulva Körtvélyfájáról a Görgény patakhoz, Radnafájára vonta vissza, s a Szász-Régen vidékének lefegyverzésével foglalkozott. A julius 25-kén vett hirre, hogy a magyarok Déesnél és Szamos-Ujvárnál tekintélyesen erősitik magokat, Grotenhjelm még 2 zászlóaljat, 1 lovas századot s 4 ágyút küldött vissza Besztercére, hogy ezt biztositsa, s az ottani őrséget Pawloff tábornok parancsnoksága alá helyezé.

A segesvári csata.

Szeben megszállása után Lüders Károlyfehérvár felszabaditására akart indulni, midőn Clam hirül adá, hogy Bem a Székelyföldön nevezetes erőket gyűjt, majd pedig, hogy Moldvába tört.

Erre Lüders elhatározá, hogy Károlyfehérvárra menetelét egyelőre elhalasztja, annyival inkább, minthogy hirül vette, hogy e hely még eléggé el van látva élelemmel és hadiszerekkel, miszerint a magyarok különben is lankadt támadásainak ellenállhasson. Lüders előbb fontosabbnak tartá, összes rendelkezése alatt álló erejével a magyar főhaderőre törni a Székelyföldön, azt minden oldalról bekeriteni, s megsemmisiteni, s csak aztán fogni többi föladatainak megoldásához, melyek aránylag ugyis másodrendüeknek voltak nevezhetők.

A haderőknek délről három oszlopban kelle összetartólag a Székelyföld ellen nyomulniok.

Lüders maga balszárnyával Segesvár ellen szándékozott menni; a derékhadnak, azon csapatnak, melyet Dyk tábornok alatt Fogarason hagyott Kőhalmon (Ulma) át Udvarhelyre kell vala vonulnia, a balszárnynak pedig, Clam csapatainak, Szepsi-Szent-Györgyön át Csik-Szeredára vagy Kezdi-Vásárhelyre.

Egyidejüleg Grotenhjelm is utasitást kapott, hogy, ha körülményei engedik, menjen Maros-Vásárhely ellen, Damenberg tábornok pedig vonultassa be Moldvából a Litthauen vadászezredet az Oitoz-szoroson Erdélybe.

Midőn azután Bem valóságos betörése Moldvába, de nem

a vállalat gyors kimenetele, Lüdersnek tudtára esett, ő még azt javaslá Clam Gallas altábornagynak, hogy Bem visszavonulásának megnehezitése végett menjen Bereckre, s küldje ki onnan a Podolia vadászezredet az Oitoz-folyó mentében Bem háta mögé.

Lüders Szebenben s a Vörös-torony-szorosnál őrség gyanánt 5 zászlóaljat, 16 ágyút, s 300 kozákot hagyott Hasford tábornok alatt, s aztán 10 zászlóaljjal, 14 lovasszázaddal s 32 ágyúval, összesen mintegy 12000 embernyi erővel 26-kán Szebenből elindúlt, s 29-kén Medgyesen át elérte Segesvárt. Ellenállásra ez utjában nem talált, egy gyönge magyar csapatosztály, mely előcsapatával Medgyes és Erzsébetváros között találkozott, gyorsan éjszaknak, Maros-Vásárhelynek vonult vissza. Segesvárnál Lüders augusztus 1-jéig veszteg akart állani, hogy előbb Dyk tábornok Fogarasról annyira előnyomulhasson, hogy a balszánynyal összeköttetésbe léphessen.

Dyk tábornok julius 29-én 6 zászlóaljjal, 3 lovasszázaddal s 12 ágyúval Garádra jött (Kőhalomnál) s onnan egy huszárörsöt kiszoritott.

E közben Bem, amint tudjuk, moldvai vállalatával ismét felhagyott; 26-án már ismét Udvarhelynél állott, 28-dikán pedig Maros-Vásárhelyt, itt részint a magával hozott csapatokból, részint a Damaszkin hadából, melyet Grotenhjelm Szász-Régenből kivert, — mintegy 6000 embert gyüjte össze. Eleinte megint Besztercének és Grotenhjelm ellen szándékozott fordulni. De mivel immár a szebeni őrség is, mely az oroszok közeledtére a várost odahagyá, Maros-Vásárhelyre jöve, s az ott történteket hirül hozá — Bem, hacsak lehet Szeben és a Vörös-torony-szoros visszafoglalására tökélte el magát.

A moldvai támadás félbeszakadtával a szepsi-szt.-györgyi állás megtartása is elveszté jelentőségét; Gál Sándor tehát onnan már julius 26-án visszatért, s Kőröspatakon át Bölönre vonúlt, a földvár-udvarhelyi országúton. Ezáltal a csapatok összpontositása is tetemesen meglőn könnyitve, s Bemnek, bármerre fordulandott, szerencsétlenség esetén, legalább még tartaléka leende.

Julius 30-dikán 6- legfölebb 7000 emberrel s 12 ágyúva

Maros-Vásárhelyről elindult, s Lüders előcsapatai előtt julius 31-én délelőtt 11 órakor jelenék meg. A csekély haderő mellett, melyet Bem magával vive, mindenesetre azon kérdés merül föl, hogy miért nem vonta maga köré csekély utócsapaton kivül, Gál Sándor összes hadtestét; s erre kielégitő felelet alig volna adható, miután Bem 28-dika óta értesülve volt arról, hogy az oroszok célja az, miszerint őt minden oldalról bekeritsék. A legfontosabb dolog vala tehát, egy ellenséges hadoszlop ellenében, egy ponton lehetőleg erősnek lenni.

A Lüders hadteste keletre és éjszakra állott Segesvártól, azon két úton, melyek Maros-Vásárhelyre s Udvarhelyre visznek. Az előbbi úton álló balszárny ereje $4^3/_4$ zászlóaljat, 7 lovasszázadot és 20 ágyút tőn; a jobb szárny, mely az utóbbi úton állott, $5^1/_4$ zászlóaljat, 7 lovasszázadot s 8 ágyút számlált. A két tábor közötti összeköttetes nem vala kedvező: a közlekedésnek hegyes, kevéssé járható területen, vagy kerüléssel a város szük és zig-zugos utcáin kelle történnie.

Az udvarhelyi uton Fehéregyháza és Ördögfalva között, az oroszok balszárnya ellen Bem azonnal kifejté erejét, s ez egyszer az oroszoktól az meglehetős helyesen becsültetett föl, de miután oly csekély vala, s mivel különben az ellenrészen ugy szerették elhitetni magokkal, hogy legalább háromszor akkora tulnyomó erővel állottak szemben, s mégis megverték, — Lüders azt következteté, hogy itt csak szinleges támadás van készülőben, s a főtámadás a balszárny ellen, a maros-vásárhelyi úton várandó. Ő tehát oda sietett, s a jobbszárny vezénylését Iwin altábornokra bizta.

Itt most csakhamar kifejlett a harc, az orosz előcsapatok Fehéregyházából kiszoritva, azt a magyaroknak engedék át; Bem jobbszárnyával e falunak támaszkodva állást foglalt, mely sokkal kedvezőbb volt, mint az oroszoké. Élénk ágyúharc kezdődött, s Bem több izben megkisérlé az oroszság jobb oldalán fekvő magaslatokat elfoglalni, mi azonban mindannyiszor meg ön hiusitva.

Azalatt Lüders a bal szárnynál, kozákőrsöket külde ki Maros-Vásárhely irányában, melyek délután 2 órakor azon hirrel tértek meg, hogy e vidéken a magyarságnak semmi nyoma

sincsen. Lüders tehát a balszárny vezényletét Engelhardt tábornokra bizva, visszatért a jobbszárnyhoz, melyhez még 2 zászlóaljat s egy ágyútüteget vont.

A magyar balszárny ismételve megkisérlett előnyomulásának most határozottan gát vettetett, s végre a jobbszárny ellenében is, Fehéregyházánál határozott előnyöket vivott ki Lüders, főleg 4 dzsidásszázad szerencsés támadása következtében; kozákoktól támogattatva ugyanazon dzsidások a magyar tartalékcsapatból elővont huszárokat is visszaverék, s aztán a Bem gyalogságát is kiüzék állásából.

A magyarok rendetlen futásban hagyák el a csatatért, Ördögfalváig üzetve a kozákoktól.

Bem maga megsebesülve, s lovával egy mocsárba beleveszve, csak lélekébersége következtében, s támogatva azon véletlentől, miszerint nehány huszár ráakadt, — kerülheté ki a fogságot. A magyar had összes podgyásza, még a Bem kocsija is, az oroszok zsákmánya lőn.

Bem maga Maros-Vásárhelyre menekült, hol augusztus 2-án érkezett meg, a vert had töredékeit összeszedé, s különösen Kemény Farkas alatt Kolozsvár tájáról 4000 embert magához vont.

Az oroszoknak julius 31-én 41 halottjuk, 167 sebesültjök, 38 sérültjök, összesen tehát 246 embernyi veszteségök vala, mi mintegy 30-ad részét teszi a csatában részt vett csapatoknak; a magyarok vesztesége 1300 halottra s 500 fogolyra tétetik.

Mindhogy Lüders azt hivé, hogy Bem haderejének legnagyobb része Udvarhelyre tért vissza, augusztus 2-kán, miután Dyk tábornok csapatosztálya hozzá csatlakozott elindult oda, s még az nap Székely-Kereszturra ért.

Dyk még julius 29-kén megtámadta Kőhalmot, s csak 14 embernyi veszteséggel, az ott állomásozó magyar hadosztályt elüzte s Mirkvásárig üldözte. Innen visszatért Kőhalomra, hogy, ha lehetséges, hirt szerezzen Lüders felöl. Julius 31-dikén még Kőhalomnál állott, midőn arról értesült, hogy Segesvárnál heves csata van folyamatban. Most hát rögtön Segesvár felé vonúlt, hol augusztus 1-jén megérkezett.

Clam-Gallas Lüderstől azon utasitást vette, hogy 5 zászlóaljjal, 8 lovasszázaddal és 8 ágyúval csak julius 30-án induljon Szent-Györgyre. Julius 25-dikétől 28-dikáig nyugton veszteglett Hermánynál és Szent-Péternél. 29-kén az Eisler dandárral megszállatá Zoltánt, Gidófalvát és Árkost, a csiki utban, azt még egy az erdélyi szászokból ujon-fölállitott vadász-zászlóaljjal, 3 háromfontos ágyúval s egy M i k s a chevauxlegers-századdal erősité meg, s e megerősitett dandárt Coppet tábornok vezérletére bizta.

Coppettől jobbra az osztrák sereg zöme Kezdi-Vásárhely ellen nyomult, hol julius 30-kán, sehol nem akadva ellenállásra, megérkezett. Julius 31-dikén onnan Kászon-Ujfalu felé nyomúlt, hol előörse egy magyar őrcsapatra bukkant, mely épen az Oitoszorostól tért vissza, s melylyel jelentéktelen csete patéja volt.

Julius 31-dikén Coppet Mikó-Ujfalu felé nyomult, s onnan kiszoritott egy magyar hadosztályt, mely ugy látszott, hogy ellenállani akar.

Augusztus 1-jén Gál Sándor Kászon-Ujfalánál maga lépett föl támadólag az osztrák főoszlop ellen; azonban egy ellenroham által, a magyarság mindkét szárnya ellen intézve Clam őket csakhamar visszavonulni kényszerité. Tasnádnál még egyszer állást foglaltak. De midőn abból is kiverettek, visszavonulásuk teljes futássá fajult.

Ugyanekkor Coppetnek is csatája volt a szepsi-szentgyörgyi uton egy magyar csapatosztálylyal, mely Bükszádnál foglalt állást, az Olt bal partján, s minthogy a magaslatokra is kiterjeszkedni gyönge volt, a völgyre szoritkozott. Mindkét oldalról megkerülve, Coppet a magyarokat visszanyomta Bükszádnál a patakon, melynek hidját ők leronták. Coppet azt helyreállittatá. Midőn ez megtörtént s ő a patak éjszaki partjára magának utat készite, a magyarok még egyszer megtámadák. De támadásukat csakhamar félbeszakiták, midőn a másik hadoszlop vereségének Kászon-Ujfalunál, hire érkezett, s mint amaz, ők is rendetlen futással Csik-Szeredára menekültek, 7 ágyujokat is cserben hagyva.

Clammal mármost nem állott szemben ellenség, s ő Csik-Szeredára vonult, melyet a magyarok, közeledésére szintén

oda hagytak, melyet augusztus 3-án megszállott, a Székelyföldet lefegyverzendő.

A szerdahelyi és szász-sebesi ütközetek.

Bem, már midőn Moldvába készült törni, utasitást adott Steinnek, ki mintegy 4000 emberrel még mindig eredmény nélkül állt Károlyfehérvárnál, — miszerint támadja meg Szebent, s ha nem birja elfoglalni, legalább tartsa ott sakkban az oroszokat.

Stein mindjárt Szeben elfoglaltatása után az oroszok által, ezek szemmeltartására egy 1 zászlóaljból, $^1/_2$ lovasszázadból és 4 ágyuból álló előörsöt küldött Szász-Sebesre, s egy lovascsapatot mozditott Szerdahelyre.

Hasford a magyarokat, hogy baloldalról magát biztositsa, julius 25-én Szerdahelynél megtámadtatá, s onnan elüzeté. Ennek hirére, s mivel az oroszok komoly előnyomulásától tartott, Stein a julius 25-dike és 26-dika közti éjjel felhagyott Károlyfehérvár ostromával, csapatait a Maros bal partján, a váradgyai magaslatokon összpontositá, a maros-portusi hidat lerontatá, s még 26-án Lámkerékre ment.

Másnap Szerdahelyről visszatért előörsét ismét Kontzáig mozditotta, zömét Kelnek és Kútfalva között vonta össze, és Szerdahelyig portyáztatott, s a vidékből sarcot szedetett. Ily helyzetben segédcsapatokra várakozék, melyeket Vécseytől kell vala kapnia a Bánátból, s aztán Hasfordot szándékozék meg támadni.

Ám ez őt megelőzte, mielőtt a segédhad a Bánátból megérkezhetett volna. Julius 31-kén 4 zászlóaljjal, 2 szotnia kozákkal és 8 ágyuval Szerdahely felé nyomult s augusztus 1-jén innen megtámadta a Stein állását. Elénk ágyuharc nyitá meg a csatát; aztán a gyalogság szállt szembe, s ugyanakkor a kozákok elfoglalák oldalvást a tért, s a magyarokat innen és hátulról megtámadták. Az oroszok teljes sikert arattak; a Stein hadteste majd egészen szétugrasztatott; elvesztett 200 halottat és 1175 foglyot, de csodálatosképen csak 2 ágyut. Az oroszok

vesztesége 27 halottat és 47 sebesültet tett. A károlyfehérvári őrség kitörése Szász-Szebesen keresztül Stein ellen, a kozákok támadását lényegesen támogatá.

Szász-Szebesnél végre sikerült Steinnak hadteste töredékeit összeszedni, miután Hasford már egy órányira Szász-Sebestől fölhagyott az üldözéssel, s a károlyfehérvári helyőrség is nemsokára visszavonult.

Hasford augusztus 2-adikán már ismét Szász-Sebesre vonult vissza.

Nagy-Szeben elfoglaltatása Bem által, s a nagycsűri csata.

Lüders tábornokot augusztus 2-án hagyók el a Segesvár alól futó magyarság üldözésében, Székely-Keresztúrnál. Midőn oda indult, Grotenhjelm tábornoknak, ki julius 23-adika óta Szász-Régennél vesztegle, meghagyá, Maros-Vásárhely felé nyomulni, s ezt megszállani, hogy Bem előtt semmi út se legyen nyitva.

Grotenhjelm augusztus 2-án estve megszállá Maros-Vásárhelyt, anélkül, hogy a legkisebb ellenállásra talált volna. Bem ugyanis azt már az augusztus 2-dika és 3-dika közti éjjel odahagyá; mire Gálfalvánál, s a kis Küküllő mellett, a Kemény Farkas alatt Kolozsvárról odarendelt csapatokat magával egyesité, Medgyesen és Nagy-Selyken át, augusztus 5 dikén délben, miután még a Stein hadából is magához vett némi erősitést Szász-Sebesről, — Nagy-Szeben alatt jelent meg.

Összesen 14 zászlóalja, 8 lovasszázada s 20 ágyuja vala. A Stein hadának zöme, melyre szintén számitott, nem jelent meg.

Hasford már augusztus 3-dikán hirül vevé, hogy Medgyesre magyar csapatok érkeztek, s augusztus 4-én, kozákjai azon jelentést tevék, miszerint Nagy-Selyk mögött tekintélyes magyar hadtestet födöztek föl; végre 5-dikén reggel az lőn jelentve, hogy az ellen Nagy-Selykről Szebenbe elindult.

Hogy a támadásra, melyet várnia kelle, jobban el legyen

készülve, Hasford foglyait, betegeit és podgyászait azonnal a Vörös-torony-szoroshoz küldötte vissza, maga pedig 4 zászlóaljjal, 2 lovas századdal és 10 ágyuval Nagy-Csürnél foglalt állást, a várostól éjszakra.

Bem a támadást szokása szerint erős ágyuzással nyitá meg, s midőn e részben az ellenség gyöngeségét fölismeré, azt két oldalról készült bekeritni. Hasford e mozdulat kivitelét nem várta be, hanem a magyaroktól egyre nyomatva, a városba hátrált. Itt sem tarthatá magát soká, annál kevésbbé, mert félnie kellett, hogy a magyarok Szeben és a Vörös-torony-szoros között elébe kerülve, podgyászától el találják vágni, s azt, mely nagyrészt még utban vala az utóbbi helyre, — eltalják venni. Bemtől folyvást üldöztetve az oroszoknak egész Vesztényig, még több visszavonulási állást kelle foglalniok.

Itt végre megszünt az üldözés, és Hasford nyugodtabban térhete vissza Talmácsra, hol állást foglalt. Vesztesége 78 halottból, 168 sebesültből, 88 sérültből, 35 hiányzóból, mindössze 364 emberből állott, köztük 6 tisztből.

Bem tehát ismét birtokában vala Szebennek, s innen az oroszokat Oláhországba szándékozott visszanyomni, mire nézve a Stein megjelenésére bizton számolt. Terveinek meg kelle hiusulniok.

Lüders Székely-Keresztúron megtudta, hogy legalább Bem főhadereje nem Udvarhely, hanem Maros-Vásárhely felé fordult, azonkivül hirt kapott Clam sikerdús előnyomulásáról is a Székelyföldön, s hogy már Csik-Szereda közelében van.

Lüders tehát elhatározá Maros-Vásárhelyre menni, Grotenhjelmmel egyesülni, s augusztus 3-án egy oldaluton éjszakra fordult, Erdő Szent-Györgynek a kis Küküllő mellett. Itt érték őt Grotenhjelm fontos tudósitásai, miszerint Bem Maros-Vásárhelyt elhagyá s Medgyesre ment, s hogy Kolozsvárról Gálfalván át igen tekintélyes sereget vont magához.

Bem vonulásának iránya fölött most már alig támadhata kétely; a bátor pártférfi mozdulata Szebennek és Hasford táboroknak szólt.

Lüders most elhatározá a magyarok után menni, s Hasfordot fölszabaditani; augusztus 4-kén Gálfalvára vonult a kis Kü-

küllön lefelé, s onnan augusztus 5-én 30 órát haladva egyhuzamban, Medgyesen át egész Nagy-Csür közelébe ment, hol augusztus 6-kán reggel 8 órakor megérkezett. Az e 30 óra alatt hátrahagyott távolság majd 8 földrajzi mértföldet tesz.

Gálfalváról Medgyesre vonultában vette hirül Lüders, hogy Hasford Szebennél megtámadtatott, s rögtön segélyére küldé az 1-ső kozákezredet Michailoff kapitány alatt. Ez Medgyest egy magyar őrcsapattól találta megszállva, de mely minden ellenállás nélkül visszavonult. A kozákok még augusztus 5-dike folytán Szelindekig s tovább üldözék, de végre Szelindekre vonultak vissza, hol késő estve a Nassau dzsidásezred Demidoff tábornok alatt hozzájok csatlakozott.

E kozákok előnyomulása által Bem a reá váró támadásra figyelmessé tétetett, mire főkaderöit Nagy Csür és Szebenbe össz pontositá, mig Talmács és Hasford ellen csak egy csapatosztályt állitott föl Forró alatt.

Nagy-Csürnél Bem augusztus 6-dikán reggel 6 zászlóaljat, melyekhez később még nehány csatlakozott, — 6 lovasszázadot és 18 ágyut fejtett ki.

Lüders szemközt az uralgó magaslatokra az előcsapatot állittatá föl Engelhardt alatt, 2 zászlóaljat az első, 2 zászlóaljat a második csatarendben, mind a Lublin-ezredből, azok mögé tartalékul egy zászlóaljat a Prága-ezredből. 6 ágyu a központon, 4 a jobb, 2 a bal szárnyon volt kiszögezve. Jobb oldalról a Nassau dzsidás-ezred állt 5 szotnia kozákkal és 2 ágyuval; a balon csak 2 szotnia kozák helyeztetett el.

Nemsokára megérkezett Dyk tábornok is a zömmel, 6 zászlóaljjal és 18 ágyuval, s a tartalékban foglalt állást.

2 órai ágyuharc után, mely alatt Bem ismételve megkisérlé mozdulataival az oroszokat oldalvást nyugtalanitani, ezek magok jöttek elő balszárnyukkal támadólag Nagy-Csürből, a falut elfoglalták, s a magyarokat a mögötte levő magaslatokra szoriták. Bém megkisérlé vissza foglalni azt; ámde most az orosz előcsapat összes gyalogsága előjött, egyszersmind a dzsidások és kozákok is rejtekeikből mindkét oldalról neki estek a magyaroknak, s azok veresége be volt fejezve. Az

orosz lovasság Szebenbe nyomult utánok, s gyors kitérésre kényszerité őket nyugati irányban Kis-Tornyon és Keresztény-Szigeten át. Az úton ama ritka eset: t. i. lovastámadás csatárnégyszög ellen — is előfordúlt, melyet egyébiránt az orosz lovasság ágyú tüzeléssel kellőleg előkészittetett.

Hasford korán reggel egy csapat kozákot külde Talmácsról Hermányon át, s midőn Nagy-Csűrnél az ágyu megszólalt, maga is Veszténynek, és Forró ellen nyomult főerejével. Ez védelmezte magát, mig nem éjszakra Szebentől az oroszok győzelme eldöntetett, midőn aztán jobbra, Orlátra vonult ott Bem csapatainak maradványaival egyesülendő.

Az oroszoknak a nagy-csűri csatában vagy ütközetben, a mint nevezni akarjuk, csak 12 halottjuk s 47 sebesültjök volt, a mint magok állitják; más tudósitások után kétszer annyira kell tennünk veszteségöket. A magyarok vesztesége ellenben 2300 halottra, sebesültre és fogolyra, és 14 ágyura számos tár- és podgyászos szekérre számittatik. Bem, szokása szerént most is utólsó maradván a harctéren, itt ismét csaknem elfogatott, mint Segesvárnál, de a fogságot most is szerencsésen kikerülte, elérte Szász-Sebest s onnan a Bánátba ment, hogy — mint látni fogjuk, a magyar fősereg főparancsnokságát, melylyel megkináltatott, Dembinski helyett átvegye. Steinnek ama csapatok vezénylete maradt, melyek a magyaroknak utóbbi veszteségeik után Erdélyben még megmaradtak, s melyeket Szász-Sebesnél egyesiteni törekvék. Hálás állomást semmi esetre sem nyert.

Most ismét a fő harctérhez térünk vissza, melyen mind szükebb térre szoritkozik a kifejlet.

Tizenegyedik fejezet.

A Tisza balparti hadműködések kezdetétől Komárom eleste, és a háboru bevégeztéig.

Augusztus kezdetétől, october kezdetég 1849.

A szőregi csata.

Augusztus 4. és 5. reggel Wysocki a lengyel legióval, a szőregi állomáson állt a falutól nyugatra eső töltésen; ugyan ott Desewffy is; Gál 3-kán egy hadosztályt Zomborba küldött Lenkey fölvevésére, s ez most Lenkey csapatával egyesülten ujra Deszkre vonult, mig a zombori töltésen Schlickkel szemközt csupán Szerdahelyinek gyenge csapatosztálya állt. Guyon, a szegedi visszavonulásnál Gyálára nyomatván, serege zömével Sz.-Iványra kényszerült vonulni.

4 kén úgy mint 5-kén több óráig tartó bombázást kezdett meg Dembinski az uj szegedi hidfő ellen.

Haynau, a magyarok szőregi állomása ellen intézendő támadást 5-én, délutáni 4 órakor akarta valósitani. Dél tájban e végből Herceg Lichtenstein Ferenc által a tájat megvizsgáltatta.

4 órakor a támadásra kiszemelt csapatok a hidfőnél sorakoztak.

Az első vonalban Lobkovitz osztálya állott Benedek dandárával balra, Jablonovszky pedig jobbra az aradi uttól, e mögött a Herzinger osztály, mögötte pedig a Paniutine osztály egyik dandára. Mind a három vonal hadoszlopokban két ütközetre volt formálva. Jablonovszky jobbján a főtüzérségi tartalék a 4. hadtest ágyutartalékával foglalt állást. Ez ágyutömeg födözetét az Auersperg vértes ezred képezé.

Három zászlóaljnak a Paskievits vadászezredből, 12 röppentyűvel, és 2 l. századdal kellendett az ütközetet megnyitnia, mialatt az ellenség bal szárnyának legszélsőbb része felé fordulva, a sáncokat áthágniok és a sz.-iváni erdőt elfoglalniok kelle. Miután ez megtörtént, Bechtold lovassági osztálya, az előbb emlitett csapatosztályt követve szintén átlépi a töltést, s azon túl

a magyarok bal szárnyán bontakozik ki, azok figyelmét ez oldalra vonja, és később visszavonulásuknak utját állja. E lovasosztály a különbféle csapatosztályokat leszámitva még 22 századot számlált 18. ágyuval. A sz.-iváni erdő megtámadását a Tisza jobb partjáról 6 orosz ágyu fogja segiteni.

Miután a lovassági osztály a töltésen átkelt és a magyarok bal szárnya ellen indult, Haynau, a tüzérségi tartalékkal és a 4. hadtesttel, és a mögötte elhelyezett Paniutine dandárral a hidfőtől az ellenséges állomás homloka ellen akart törni, ezt hatalmas ágyutüzzel árasztani el, s akkor a töltés ellen intézni rohamot.

A Paniutine osztály még fönmaradt része a hidfő és Szeged városának megszállására volt föntartva.

Az osztrákok összes csataképes hadereje: 25,000 ember, közte 5000 lovas és 160 ágyu.

Azon kellőleg szervezett csapatok száma, melyek fölött Dembinski Szőregnél rendelkezett Lenkey osztályát is oda számitva a Makó és Kanizsára küldött csapatok levonásával mintegy 35,000 emb. ment.

Akkor, midőn Haynau támadását megkezdendő volt, Dembinski már föltette magában, hogy a szőregi állomást elhagyja,; átalán ugy látszott, mintha ő csak azért foglalna el állomásokat, hogy azokat csakhamar megint elhagyja, s nem hogy azokból előtörjön, hanem hogy visszavonuljon.

5-én délben határozta el magát a visszavonulásra.

Erre az 1. osztrák hadtest megjelenése Makónál szolgáltatott okot, mely bal szárnyát fenyegeté.

Mint tudjuk, Dembinskinek, ha a szőregi állomást nem tarthatta meg, Aradra kellett volna mennie, hogy itt Görgeyvel egyesülhessen. Most Schlick sem akadályozhatta volna semmi esetre sem e visszavonulást, miután Makónál átkelt, — azt gondolná az ember, hogy Dembinski, miután annyira szükségesnek látta állomását elhagyni, Aradra fog visszavonulni. De ez nem történt meg. Még a visszavonulási vonalt is megváltoztatta Dembinski, és pedig 5-én az esthomályval Bébára, 6-án Ó-Besenyőre, 7-kén Nagy-Kikindára akart menni. Ide lett volna Kmety is utasitandó, kivel Dembinski ugyanott egyesülni akart.

A Kmettyveli egyesülés, mely által mintegy 10—12000-nyi mozgó csapattal növekedett volna a sereg, az egyetlen előny, melyet ez egész hadmozdulatnál gondolhatni. Ellenben általa Dembinski utat nyitott az osztrákoknak hogy minden erőik, Schlick és Ramberg — a központtal egyesüljenek, és átengedte nekik a legrövidebb utat Aradra, melyet még a Maros jobb partján is megtehettek volna, hogy itt az oroszokkal egyesüljenek az egyetlen Görgey ellen, hogy ezt teljesen elnyomják s aztán Dembinski ellen forduljanak vissza.

Az aradi visszavonulási vonaltól eltávozni egyátalán nem volt szükség. Ez elhajlásra Schlick megjelenése Makónál nem lehetett kényszerítő befolyással; mert Dembinski könnyen megtudhatta Szerdahelyi jelentéseiből, hogy ez még mindig sikeresen akadályozta Schlick hidépitését. A nagy-kikindai vonulás szintoly veszedelmes volt különben is, mint az aradi, az t. i. a Ramberg hadtest által volt fenyegetve, melynek terveiről Kanizsánál hidat verni, Dembinski legalább értesülve volt.

A Kmettyveli egyesülést könnyebben ki lehetett volna vinni más, sokkal hátrább fekvő ponton, mint az által, hogy a Tisza szomszédságában először éjszakról délnek kellett levonulni, mi szükségkép csak idővesztéssel történhetett.

Tán azt volt Dembinski szándéka, hogy Nagy-Kikindánál serege kiterjesztése által Haynaunak Temesvárra vonulását megakadályozza, melynek fölmentése az osztrákoknak igen szivén feküdt. De könnyen fölismerhető, hogy az osztrákok kissé határozottabb működés mellett — a határozottság pedig Haynauban legalább sohasem hiányzott — Temesvárnál igen könnyen megelőzhették volna Dembinskit, ha ez 7-én Nagy-Kikindára érkezendett, s itt csak egy napot is töltendett Kmetty érkezésére várakozván, kivel egyesülni akart. Ekkor Temesvár minden bizonynyal elesik, s Haynau csak e téren támogatva léphetett föl Dembinski ellen, ha ez támadást kisérlendett. Röviden, ő Görgey és Dembinski között állt, s az előbbit még azonfelül az oroszok is nyomban követték.

S igy a magyar főtábornok elhatározását semmikép sem lehet igazolni, tekintse bár őt kiki azon oldalról, honnan neki tetszik.

Dembinski ebéd után azonnal megtette az intézkedéseket a Szőregről elvonulásra. Az 50 ágyú a töltés mögött egész alkonyatig fölállítva marad; födözésére pedig a töltés és Szőreg közt egy gyalogsági osztály helyeztetik el, és a lovasság zöme Szőregtől délre Desewffy alatt gyüjtetik össze.

Délutáni 4 órakor nyomult elő a hidfőtől a sz.-iváni erdő megszállására kirendelt orosz-osztrák sereg, és csekély fáradsággal szétűzte az ott fölállitott magyar csapatokat.

Bechtoldnak Mártonyosról idevont lovasosztálya igen sok időt vesztett a hidfőnél történt elhelyezésével az aradi út tól jobbra, azután a főzéssel és a hidfő déli részétőli eltávolitásával, mi a kimenet szük volta miatt épen nem járt minden nehézség nélkül, mig végre a Tisza balpartján lefelé ment.

Dembinski, ki e mozdulatra az oroszoknak a sz.-iváni-erdőre irányzott támadása által már el volt készülve, Desewffy huszárait saját maga mellett balra menesztette, és ezek néhány százada a töltés némely kimért helyein előtört és Bechtold hadoszlopának éle, a császár-dzsidások ezredére rohant. Ez a támadást sikeresen visszaverte és Bechtold egészen a töltésig előnyomult. Most azonban bajos volt a töltést minden előkészület nélkül áthágni, az orosz utászok és osztrák tüzéreknek előbb föl- és lemeneteket kellett ásniok. Ez időbe került, és Bechtold, hogy a dolgot lehető nyugalommal várja be, homlokzatos állást vön a szőregi sánc déli része ellen 4000 lépésre a hidfő déli kimenetétől, honnan kiindult.

Már $5^1/_2$ óra körül volt, és Bechtold még mindig a sáncon kivül állt; ekkor már Haynau elveszté türelmét és elhatározta, hogy a magyarok homlokzata ellen támadást kezd elállván bekeritési szándokától. Kiosztotta parancsait.

Azonnal elő nyomult a hidfőnek két e célra határozott nyilásából a készen álló nagy tüzértömeg; a főágyútartalék jobbról és lépcsőzetesen a jobb szárnytól, több lovasütteggel az élén, a 4. hadtest ágyútartaléka egy lovas és Benedek dandárának egy röppentyü ütegével balról és lépcsőzetesen a bal szárnytól, élén a Benedek-féle ütegekkel.

Ez utóbbiak, melyeket a dandár a Maros és az aradi útfelőli töltés közt födözve követett, a magyar sáncállomás jobb

szárnyának legszélső része ellen azonnal 500 lépésnyi távolig jöttek, és tüzelni kezdettek; egyidejüleg a legszélső jobb szárny lovas ütegei is lejöttek 1000 lépésnyire és megkezdék a tüzelést; midőn a nehéz ütegek megjöttek, jobbról és balról és a két szárny közötti űrt töltötték be; és amint a jobb szárny melletti első ütegek működésben voltak, a lovasütegek 700 lépésnyire jöttek az ellenséges állomáshoz.

Az összes tevékenységben levő osztrák ágyúk tehát számra 99-en, egy 2800 lépés hosszú, ivalakú vonalban bontakoztak ki, mely a magyar ágyútelepeket a töltésen, melyen 50 darab állott, mindkét szárnyról körülvette.

Az osztrák tüzérség elővonulása különösen kedvező körülmények közt történt az által, hogy a nap nyugaton épen lemenőben volt, és a magyarokat, kiknek épen szemökbe tündökölt, elvakitotta, úgy hogy az egész hadmütétet nem vették észre előbb, mint az első lövés eldördült.

Amint azonban a dolog kisült, ők is hatalmas tüzet adtak 50 ágyujokból, és pedig különösen az osztrák hadvonal bal szárnya ellen.

Lovas támadások az osztrák ágyutelepekre, mint azt várni lehetett, nem történtek, különösen a miatt, mert a huszárok Bechtoldnak a bal szárny ellen tett mozgása következtében Sz.-Iván felé egyesültek.

Lassankint mutatkozni kezdett az osztrákok ágyutömegének tulsúlya, és Dembinski egymás után vonatta le az egyes ütegeket.

Másfél órai ágyuzás után a magyarok tüze oly észrevehetőleg leolvadt, hogy H a y n a u támadást parancsolt a sánc ellen.

Ennek kezdete előtt a lovassági osztály is működésbe lépett. Négy század Lichtenstein ch. legerst Bechtold, 3 ágyúval a sáncon kivül hagyott, a többi 18 századot 15 ágyuval átvezette.

S i m b s c h e n a császár-dzsidások ezredével azonnal Szt.-Iván irányában indult, őt követte kissé balra L e d e r e r nehéz dandára, még jobban balra közöttük és a töltés közt haladt a 15 ágyu egy századot födözete alatt előre.

A császár-dzsidások ezrede már majdnem Sz.-Iványa ért, midőn bal szárnyán egy huszárezred mutatkozék. S i m b s c h e n

tehát balfelé nyomult, a jobb szárnytól lépcsőzetesen támadott, és azt Sz.-Iván mögé visszaverte. Most a magyarok megelégedtek azzal, hogy Simbschent ágyutüzzel vissza tartják, és e helyett részint Ledererre, részint Bechtold ütegeire rohantak nagyobb tömegekben; ezek elkülönitett helyzetök és csekély födözetük miatt veszélyben forogtak. Ekkor részint egy osztrák század, mely a sz.-iváni erdő felé az ütközet megnyitására kiküldött orosz zászlóalj mellé adatott, érkezett segitségül, részint Mensdorf vezérőrnagy lépte át vonalban a töltésen kivül hagyott 4 századdal a töltést, és a huszárok jobb szárnyára veté magát.

A lovas összeütközés változó sikerrel mintegy fél óráig tartott, midőn a huszárok Szőreg felé és Szőreg mögé vonulni kezdettek, nem mintha Bechtold osztálya visszavetette volna őket, hanem mert az osztrák gyalogság mögöttük elfoglalta a töltést, és ezen át nyomult előre.

Herceg Lichtenstein Ferenc, a mint Haynau rohamparancsát megkapta, Benedek dandárát előléptette, kissé jobbra tőle hátul Jablonovszky dandárát, Herzinger osztályától támogatva; egy orosz dandár tartalékul követte őket.

Benedek, ki mint Lichtenstein az Uj-Szegednél történt tisza-átkeléskor 3-kán megsebesült, de ismét részt vett a csatában, itt az ágyuzás alatt ujból sebet kapott, mely őt a küzdtér elhagyására kényszerité. A dandár vezetését Siegenthal ezredes vette át.

Ez a töltésen átkelésekor semmi ellenállásra nem talált; de Jablonovszkit, kit Thun követett nyomban, több honvédzászlóalj támadta meg komolyan, hogy az ágyuk levonatását födözzék. Rövid csata után a magyaroknak itt is vissza kellett vonulniok 3 ágyu odahagyásával. Födözetük még egyszer megtámadta ugyan a majdnem romhalmazzá vált Szőreget, de rövid csata után ezt is Benedek dandárának kellett átengedniök.

Most megkezdődött a visszavonulás, nagy részben Deszken át Bébának.

Az ütközet után Benedek dandára Szőregtől keletre, előcsapataival Deszknél helyezkedett el, Herzinger és Jab-

lonovszki Szőregtől nyugatra; Paniutine attól délre, Simbschen és Lederer Szt.-Ivánnál.

Az osztrákok vesztesége aug. 5-én, a szőregit és tulajdonkép még Rambergnek előbb elbeszélt tisza-átkelését Kanizsánál leszámitva, 45 holt és 191 sebesült, az oroszoké 4 sebesült volt. A szövetségesek tehát összesen 240 embert vesztettek; a magyarok 400 holtat és sebesültet és 300—400 foglyot vesztettek légyen.

Bechtold, ki 5-én a lovasosztályt nem Haynau megelégedésére, és bajosan is azon szellemben vezette, melylyel egy lovasosztályt vezetni kell, vezényletétől elmozdittatott, melyet Wallmoden gróf altábornagy és ideiglenesen Lederer tábornok kapott.

Bechtoldnak lassúságát nem csupán az előkészületeknél, hanem még akkor is, mikor már a sánc át volt hágva, hosszú egykedvű várakozását az átmeneti utak elkészitésére, mialatt pedig Mensdorf megmutatta, hogy a töltés épen nem volt mindenütt meghághatlan, s tüzérségének sajátságos használatát nem csak Haynau, hanem saját tisztjei is hibául tudták be neki, mintha azt akarták volna ezzel mondani, hogy az ő fegyvereinek kellett volna a legfontosabbat megtenni, és most az egyszer legalább főszerepet játszani. Most a legfontosabbat valóban a tüzérség tette meg, melynek működései a hidfő két szük nyilásán át történt kirohanásnál, és a kibontakozásnál is mintául állithatók föl hasonló tüzéri mozgásokra nézve.

Dembinski visszavonulása Temesvárra.

Dembinski Szőregnél, ha nem is veszélyessen, de megsebesült aug. 6-án dél előtt elérte visszavonulásában Ó-Besenyőt; még sem látszott szükségesnek a N.-Kikindára vonulás tervével fölhagyni. Nem sokára meg kellett a dolgoknak változniok.

Haynau mindenek előtt Temesvárt akarta megszállani, de egyúttal Dembinski seregének az éjszakról Aradra vonuló Görgeyvel egyesülését is megakadályozni. Neki tehát Arad és Temesvár közé kellett csúsznia, a mi mellett mindig szük-

séges maradt Dembinskit szüntelen függésben tartani és őt szem elől nem veszteni.

Augustus 6-kára a következő rendeleteket osztotta ki :

A 4. hadtest korán reggel Deszk és Szőregről Zomborra nyomul és Schlikkel Makónál egyesül ; Paniutine követi a 4. hadtestet Klárafalva felé ;

a Wallmoden lovasosztály a 4. hadtesttől jobbra Porgány és Keresztur felé megy ;

a 3. hadtest Wallmodentől jobbra az Aranka folyóig Ó-Besenyőnél.

Veigl előhaddandára a Ramberg hadtestből aug. 6-án Ó-Besenyőtől egy órányira nyugatnak Dembinski utófödözetére bukkant. Ennek jelentésére Ramberg fölszóllitotta a Kereszturra megérkezett Lederert, hogy neki onnan egy lovas ezredet küldjön a magyarok jobb szárnya ellen segitségül. Lederer ennek következtében az egész lovassági osztálylyal elhagyta Kereszturt.

Eközben Veigl Dembinski utóhadának legszélső részét Ó-Besenyőre vetette vissza, hol azt más magyar csapatok vették föl. Most Ramberg egész hadtestét Ó-Besenyő ellen fejtette ki, melyet a magyar födözet gyorsan odahagyott. Lederer megjelenése a lovasosztálylyal sokat tett erre nézve.

Mialatt Dembinski utóhada az ó-besenyői ütközetet állotta ki, a sereg zöme a nagy-kikindai uton Nagy-Teremia felé vonult. Ott tábort ütött és főzött.

Ramberg bár tulajdonkép aug. 6-kán Besenyőnél kellendett maradnia, a körülmények figyelembe vételével rövid nyugalom után délután 4 órakor ismét fölkerekedett, elérte egy fél óra alatt a magyar utócsapatot Kis-Teremiától éjszakra, visszavetette azt, egy részét étkezés közben lepte meg Kis-Teremiánál és sokat elfogott. Kis-Teremiánál, honnan Dembinski utóhada N.-Teremiára vonult vissza, Ramberg ütötte föl táborát.

Habár aug. 6-án nehány ütegen kivül csak a Ficquelmont dragonyosok ezrede bocsátkozott ütközetbe és Ramberg egész vesztesége 14 holt és sebesültből állott, mégis 700-at fogott el.

Dembinski N.-Teremiánál tudta meg, hogy Kmety már aug. 6-án elért Nagy-Kikindára. Most már szükségtelen volt, hogy a főerő is oda vonuljon, hogy őt fölvegye.

Dembinski elhatározta, hogy aug. 7-én Bánát-Komlóson át Csatád felé nyomul előre, mialatt Kmetty utasittatott, hogy N.-Kikindáról Zsombolyon át vonuljon és e helység és Csatád közt foglaljon állást, honnan az osztrákokat, kikről Dembinski föltette, hogy őt követni fogják, a jobb szárnyon megtámadhatja.

Augustus 7-ére Haynau következőkép intézkedett:

a 4. hadtest Zomborról Szt.-Miklósnak vonul, azt követi az 1. hadtest, mely Sartori dandárát a Ludvig dandár 3 századával a Maros jobb partján hagyja, mialatt az a zömmel a folyót Makónál átlépvén Német- és Rácz-Csanád felé megy; Sartori dandára Magyar-Csanád és Apátfalva felé megy; egy zászlóalj egy századdal Makón marad;

a 3. hadtest Kis-Teremiánál marad, Wallmoden osztálya azonban attól jobbra Mokrin és Válkány felé nyomul; ezen intézkedésekre Kmetty magyar osztályának mozgásai délfelől adtak okot, melyekről a Krapf vezérőrnagy alatti 3 század és 3 ágyuból álló cirkáló csapat által értesültek, melyet Ramberg 6-kán Mokrinra küldött. Krapf 7-én Nagy-Kikindára, 8-án Beodrára, 9-én Melenczére jött, hol a bánnal egyesült;

a Paniutine osztály, az ágyutartalék és a főhadiszállás Ó-Besenyőre tétetik át.

Augustus 7-én még azon hir is elterjedt az osztrák hadseregben, hogy Klapka egy nagy és szerencsés rohammal Komáromból kitört, s ezt aug. 3-dikán fölmentette. Jóllehet Haynau el volt határozva, emiatt nem hagyni abba a fősereg üldözését és habár arra is számithatott, hogy a 2. hadtestteli egyesülés által Nugent és Nobili két tartalék és Grabbe orosz hadteste elegendő lesz arra, hogy Klapkát tovább nyomulásában visszatartsa és őt helyére visszaüzze, de mégis félt attól, hogy a lakosság a Tisza és Duna közt az osztrák közlekedési vonalon Klapka sikeres lépései által fölbátorodva föltámadhatna, a akkor nem csekély akadályokat gördithetne eléje, és ez birta őt arra, hogy Jablonowszki dandárát a 4-dik hadtestből,

az 1-ső hadtest 3 századával megerősitve Szegeden át Pestre küldje vissza, azon föladattal, hogy a csendet mindenütt állitsa vissza, ahol azt megzavarva találná.

Amint Aradon megtudták, hogy Dembinski nemcsak szőregi állomását hagyta el, hanem még egészen más utra tért, mint az aradi, a magyar kormány általánosan rosz véleménnyel viseltetett iránta. Dembinski helyett szükségkép helyettest kelle keresni. De mivel erre Görgey nem volt hajlandó, Kossuth sürgetőleg hivta elő Bemet Erdélyből, mialatt Dembinskihez is azon határozott parancsot menesztette, hogy mulhatlanul Aradra vonuljon vissza. Görgeyhez ismételten parancsok küldettek, hogy Aradra vonulását lehetőleg gyorsitsa; nemsokára látni fogjuk, mi módon vitte ő ezt ki.

Aradnál egy uj tartaléksereg vonatott össze Querlonde alatt, melyhez Vécseinek is 2 zászlóaljt és 2 századot kellett Temesvárról adnia, végre Temesvár ostromával is fölhagytak és Vécsey hadtestének szintén Aradra kellett vonulnia, hol 80,000 emberre volt készlet letéve és a 2 hidon kivül még egy, és Aradon fölül Radnánál egy repülő és egy hajóhid veretett.

A magyar kormány tehát mintegy 80,000-nyi erő egyesitésére számolt és a szám tényleg ki is jön.

Ugyanis Dembinski Kmetty osztályán kivül 45,000 egész 47,000 embert hozott, Görgey, bár, mint látni fogjuk, még sok veszteséget szenvedett utjában, de mivel másrészt Debrecen és Nagy-Váradnál a Knezich osztályból csapatokat vont magához, 24,000-et, Vécsey 9,000-et és a Querlonde osztály tett 6000 embert.

Temesvár előtt jul. közepétől Vécsey a legnagyobb tevékenységet fejtette ki, ugyanis szakadatlan tüzelést folytatott, mely a várost elrombolta a csapatokat és a lakosokat pedig arra kényszeritette, hogy kasamatták és pincékben keressenek menedéket. Rukawina csak gyengén viszonozta a tüzet, hogy készletét a végső szükség esetére tarthassa föl.

Mert Haynau Pestről mindig jobban délnek nyomult le Szeged felé és sok időt nem lehetett veszteni, Vécsey a jul. 25. és 26. közti éjjelen a harmadik párvonalat akarta megnyitni és ennek szervezésére még 30 ágyut kapott, ugy hogy most már

összesen 98 ágyu fölött rendelkezett. A 26-iki éjjelen kezdette meg a harmadik párvonal megnyitását és egyuttal a tér éjszakkeleti és éjszaki részén a várstk ellen rohamot intézett. Ez viszaveretett és a harmadik párvonal készitése fölfödöztetvén, élénk kartácstüz által megakadályoztatott.

Vécsey most a következő napokon ujra megerősitette a bombázást, mely nevezetesen jul. 31-én előbb még nem tapasztalt erővel kezeltetett, most már csak arra számitott, hogy az őrséget határozottan elrémitse és alkudozásokra kényszeritse.

Mikor Dembinski a szegedi elsáncolt tábort föladta és még a remény is eltünt, hogy itt az osztrákok huzamosabb ideig maradjanak, Vécsey aug. 4-én haditanácsot hivott össze, melyben határozattá lőn még egy általános rohamot intézni a várstk ellen és ha ez nem sikerülne, az ostrommal fölhagyni. Az erősség déli oldala és az elsáncolt tábor ellen még az aug. 4. és 5. közti éjjel roham kisértetett meg, de mind a három támadás a csataképes őrség csekély ereje dacára, mely csak 1200 gyalog és 368 lovasból állott, visszaveretett.

Augustus 5-dike déltáján még egyszer tisztességes fegyverletételi ajánlatot tett Vécsey a várőrségnek. Eközben, bármennyire szenvedett is a különbféle betegség által megtizedelt őrség hiányokat, ugy hogy julius 28-ától lóhust is csak hetenkin, kétszer adhattak ki, bármily kevéssé volt is tehát az őrség helyzete valami fényes, de Vécseynek sürgetve ismételt ajánlataiból ugy más jelekből is azt következzteték, hogy a magyarokra sík mezőn nem igen mosolyoghatott a szerencse és hogy a kimerültséghez közel kell állniok. S ezért minden ajánlatot határozottan visszatasitottak és semminemü alkudozásokba nem bocsátkoztak.

És valóban augustus 7-én bekövetkezett az ostrom megszünte és azonnal elkezdett az ostromló tüzérség Aradra vonulni, mialatt csupán a magyar tábori ágyuk folytatták csak a vár ellen tüzelésöket.

Vécsey parancsot kapott szintén Aradra visszamenni, mihelyt Dembinski az oda vivő utat elérhette.

Dembinski az ismételt és határozott parancsot, Aradra vonulni, aug. 7-én Csanádnál kapta. Jóllehet Dembiski már sok

időt fecsérlett el, ezen parancsot még mindig teljesithette volna, amint az osztrákok 7-iki helyzetéből kitünik, ha nem minden csata nélkül is. Mily kevéssé fenyegették az oroszok Görgeyt, és mily kevéssé akadályozhatták volna meg Görgeynek egyesülését Dembinskivel, nemsokára közelebbről látandjuk. Emellett Dembinski az Aradra vonulást kivihetetlennek tartotta; elhatározta, hogy 8-án Kis-Becskerekre megy és itt Kmetty és Vécseyvel egyesülten bevárja Görgey megérkeztét, s hogy csatába is bocsátkozik, ha arra alkalom lesz. Hogy mit kelljen tartanunk Dembinski csatáiról, több alkalomból kiismertük. Igazán azon gondolatra kell az embernek jönni, hogy még most sem talált alkalmat csatára, és hogy a Temesvár körüli utat csinos visszavonulás alkalmára akarta szabadon tartani.

Haynau aug. 8-ára hadtestének következő mozgásokat irt elő:

az 1-sö hadtest a zömmel Szt.-Miklósra és Rácz-Szt.-Péter felé, Sartori dandárával Nagy-Lakon át Sajténynak megy;

a 4-dik hadtest az előcsapattal Varjasnak, a zömmel Pészaknak;

Wallmoden Grabácznak megy és innen Simbschen könnyü dandárát Csatádig küldi előre; a 3. hadtest követi őt Bánát-Komlóson át Grabáczra, egy jobb szárnycsapattal Zsombolyra;

A Paniutine osztály, az ágyutartalék és a főhadiszállás Lovrinra tétetnek át.

Láthatni, hogy e mozgások még mindig arra számitvák, hogy a sereg, vagy legalább annak legnagyobb része Arad és Temesvár közt egy pont ellen egyesitessék, hogy itt, ha lehet, Dembinski egyesülését Görgeyvel megakadályozzák. Már 7-én megkapta Haynau a hirt Temesvárnak az ostrom alóli fölszabaditásáról és az ostromágyuk Aradra vonulásáról. Tehát már 8-án 6 századot küldött előre egy lovasüteggel Perjámosról Varjason át Majlátfalvára, hogy onnan azok 9-én reggel Vinga és az aradi ut ellen cirkálnának és itt, ha lehet még valamit foglalnának el az ostromanyagokból.

Simbschen dandára 8-án déli $11^1/_2$ órakor ért Grabáczra, és e mögött cirkálva Csatádnál rátalált Dembinski

utócsapatára, néhány század huszárra; azonnal megtámadta Csatád felől a déli oldalt; a magyarok utóhada csakhamar 14 század és 2 üteggel erősbödött.

Eközben azonban már Lederer dandára is előre küldetett Grabáczról és a magyarok rövid csatározás után Nagy-Jécsára verettek vissza. — Wallmoden követte őket. de ezt a falut is gyalogsággal látván megszállva, 3 órakor végkép abbahagyta az ütközetet, Ramberg leérkeztét bevárandó.

Ramberg, amint Wallmoden hirét Grabáncznál meghal, lotta, csakugyan Nagy-Jécsáig nyomult elő. De a mint ide értonnan a magyarok már eltávoztak.

Simbschen dandára és a 3. hadtest most Nagy-Jécsánál tábort ütöttek, mialatt Lederer Csatádnál maradt hátra.

Az osztrákok vesztesége Csatádnál 32 ember és 20 ló volt, a magyaroké sem volt jelentékenyebb.

Temesvár bombáztatása.

Haynau intézkedései augustus 9-kére.

Miután mindabból, mit 8-kán kitudni lehetett, az tünt ki, hogy Dembinskinek tervéről, Aradra vonulni, le kelle mondania, és hogy tán a kis-becskereki uton akar visszavonulni Temesvár előtt Lugos felé, és tán ezen irányban is még egyszer meglehetne állitani, Haynau eddigi intézkedéseit aug. 9-ére azon gondolatban változtatta meg, hogy jobb volna seregét a Temesvár felé vivő kis-becskereki uton egyesiteni.

Ang. 9-kére maga Haynau sem számitott csatára, de inkább annak bevezetésére, 10-én — gondolá, hadd jöjön a csata, ha ugyan a magyarok őt Temesvár fölmentésében akadályozni akarnák.

A Wallmoden osztálynak 9-kén Kis-Becskereken át Temesvár szomszédságáig kellendett előnyomulnia, mig csak az ellenségbe, vagy annak valamely nevezetesebb erejébe nem ütközik, akkor álljon meg, és egy már előbb kicsinált jel szerint füstölő bombák fölvetésével adja tudtára a helyőrségnek a mentő sereg közellétét. Ramberg a 3. hadtest lovasosztályának

zömével követte volna őket, egész a Nyárad vizéig, mig jobb szárnycsapata Gyertyámos és Beregszón át Szakálházig nyomulna előre.

Az eredetileg Vingára rendelt 4-dik hadtest, most inkább jobbra Wallmoden és Ramberghez vonatott, ennek zöme ugyanis Knézen át Hodonyra, az előcsapat Kárányon át az aradi ut felé Sz.-Andrástól keletnek volt fordulandó.

A Paniutine osztály és a főtüzérségi tartalék szintén jobbra és pedig Billeten át Kis-Becskerek felé irányoztatott Wallmoden és Ramberg közvetlen támogatására. A főhadiszállás is Kis-Becskerekre leendett áttéve 9-én.

Csupán az 1-ső hadtest kapott különös megbizást, ennek meg volt hagyva, hogy a zömmel Monostoron át Vingának, Sartori dandárával Pécskának vonuljon; itt Sartorinak átkelési pontokról kelle gondoskodnia, hogy azon esetre, ha mint ettől tartani lehetett, tetemesebb erőkbe ütköznék, a Maros jobb partjára átkelhessen. Aug. 10-én az 1-ső hadtest zöme az aradi vár ellen nyomult volna elő, hogy ezt a bal parton kivizsgálja és bezárja. Sartorinak ekkor a jobb partról kellett a várat és Görgey mozgásait figyelemmel kisérnie, minél természetesen, nehogy szántszándékosan veszélybe rohanjon, igen óvatosan kellett eljárnia.

Kis-Becskerek és Hodony közt tehát 9-én a 10-ére számitott Temesvár előtti csatára egyesülve volt a 3. és 4. hadtest, Wallmoden lovasosztálya, és az orosz Paniutine osztály, ezenkivül a főtüzérségi tartalék, Haynau seregének különösen használható több mint $^3/_4$ része, de mégis igen csekély haderő.

A betegségségi állapot, mely a Komáromból kivonulás után láthatólag kevesbült, most megint szerfölött komoly szint öltött magára, 19000 ember levén beteg, tehát több mint 20 száztóli, habár némelyek azt hiszik, hogy nagyot mondanak, ha a betegek számát 10 százalékra teszik. A gyors vonulások és a tiszai egészségtelen tájék nagy befolyással volt a betegség növelésére.

Az 1. hadtestben most alig volt 6000 fegyverfogható, a többi 6400 beteg volt.

Tudjuk azt, hogy a Haynauféle sereg vesztesége az ütköze-

tekben nem igen vehető tekintetbe, sokkal nevezetesebb tényezőt képez a sereg leolvadása osztályok hátrahagyása által a Pozsonyból elindulástól mostanig. Az egész Komárom előtti hadtesten: a másodikon kivül, egyes dandárok és zászlóaljak hagyattak hátra a másik hadtestből őrségekre és a közlekedés biztosítására, hisz csak legközelebb is Jablonowszky dandára Pestre küldetett vissza Szegedtől.

Az összes hátrahagyott csapatok 33 zászlóaljat, 22 századot és 72 ágyut tettek.

S igy történt, hogy a főhadsereg összes ereje, mely fölött Haynau e napokban tényleg rendelkezhetett, csak 37000 harcképes emberre szoritkozott, és hogy az aradi út felé küldött Schlick hadtest levonása után a Temesvár környékén bekövetkezhető csatára csak 37 zászlóalj, 44 század és 192 ágyu maradt fönn mintegy 28000 emberrel.

A csatatér.

Temesvár éjszaki és nyugati részén a Nyárad vizének vonala egy kör negyedet képez a vár központja körül, melynek félátmérője mintegy 12300 lépésnyi. A Kis-Becskerek és Arad felé vivő két út Temesvárt éjszak-nyugati irányban hagyja el, és kezdetben meglehetős párvonalban és közel halad egymáshoz. A Beregszó vizénél, mely a tér központjától 7500 lépésnyire folyik éjszakkeletről délnyugatnak, és a melyen átvisznek, alig 1500 lépésnyire vannak egymástól. Innen azonban határozottan elválnak, a kis-becskereki majdnem nyugatnak fordul, és ott, hol a Nyárad vizét metszik át, már 11000 lépésnyire vannak egymástól.

A Beregszó vizétől délkeletnek, keskeny jobb partját éjszaknyugati irányban szelve át, két sürü erdőség terül el, melyek között vonulnak el a Kis-Becskerek és Aradra vivő útak. A csoki erdő a kis-becskereki úttól nyugatnak marad el, a vadászerdő az aradi úttól keletnek, a vár belsőrésze felé levő erdőszélek mintegy 5000 lépésnyi, és annak sáncaitól mintegy 4000 lépésnyi távolban vannak.

Szakálháznál, melynek közelébe lenyúlik a csoki erdő Temesvártól nyugatnak 12,500 lépésnyire a Nyáradvize a Beregszóba ömlik, azután Beregszón fölül 2000 lépésnyire, (Szakálháztól nyugatnak 7500 lépésnyire) fölveszi az Aranka vizét, melyet nem kell felcserélni azon Arankával, mely Sz.-Miklós és Ó-Besenyő előtt folyván el, azon tájakon, melyeket mi Dembinskit és Haynau követve bejártunk, a Tiszát és Marost összeköti.

A kis-becskereki út épen ez utóbb emlitett helységnél vágja át az Arankát, mig az aradi út csak Vingánál megy át az Arankán. Kis-Becskerek $2^1/_4$, Vinga $3^3/_4$ mértföldnyire fekszik Temesvártól, mértföldjét 10000 lépéssel számitva. A Kis-Becskerek és Vinga közti távolság $3^1/_4$ mértföldet tesz.

A Beregszó és Nyárad vize közt féloldalt az aradi útról egy mellékút ágazik ki egy csárdánál éjszaknyugati irányban, mely a Nyáradot Szt.-Andrásnál vágja át és e helytől 10000 lépésnyire Hodonyt éri el, hogy onnan tovább menjen Knéz és Varjas felé.

Sz.-András és Kis-Becskerek közt velők egy vonalban fekszik Bessenova falu, Sz.-Andrástól 7300, Kis-Becskerektől pedig 4500 lépésnyire egy magaslaton, mely keletnyugati irányban terjed el, nagy részt szölővel beültetve és mindenütt simán lejtve, de keletnek mégis észrevehetőbben, mint nyugatnak, hol a kis-becskereki úton át egészen észrevétlenül eltünik. Bármily jelentéktelen is ezen magaslat, mégis szembetünik az oly róna vidéken, a minő a temesvári.

A Nyárad, melynek általános irányát épen most körvonaloztuk, tekervényes, keskeny, de ágya puha mocsáros, és partja sok helyütt magas, nevezetesen ott, a hol Sz.-Andrásnál a vingai és kokolai (orcidorfi) és bessenovai dombok hozzá leszállnak.

A Kis Becskerek, Bessenova, a csoki és a vadászerdő közti egész tájék a magányos puszta jellegét viseli homlokán. Fa nincs itt; azon két kőhid közt, melyeken a kis-becskereki út a Nyáradon, s azután a Beregszón átmegy, ez úton csupán egy csárda van; mocsárok terülnek el a folyók mellett, a kisded halmok csekély födözetet szolgáltatnak; sokkal többet a kukorica földek, melyek itt ott szét-szórva vannak a síkon, s a me-

lyek ez évben ember magasságnyira nőttek és az emberek és állatok mozgásai elé nem kevés akadályt gördítettek út közben.

A Nyáradon Sz.-Andrásnál és az aradi úton is kőhidak vittek keresztül.

Dembinski tervei aug. 9-ére. Előörsi csatározások Kis-Becskerek és Bessenovánál.

Alig érkezett meg aug. 8-kán Dembinski Kis-Becskerekhez, midőn szokása szerint ezt sem találván ütközetre alkalmasnak itt csak utócsapatot hagyott hátra, főerejét pedig Temesvár felé vezette vissza. Minthogy Dembinski összes hadvezetésében a visszaemlékezések oly nagy szerepet játszanak, a mint őt máskor is szép visszavonulásokra lelkesitette a litthaui visszavonulás dicsősége, nem valószinűtlen, hogy most is visszaemlékezéseinek valamelyike vezette őt. Hadseregét ugyanis azon erdőségekbe és erdőségek mögé vezette, melyek Temesvárt éjszaki részről köritik, a csoki és a vadászerdőbe, mi mellett a grochovi véres napra és annak hires Erlen erdőjére emlékezhetett. Természetesen az Erlen erdő Grochovnál csak egy részét födözte a csatatérnek, mig itt egy egész hadseregnek akartak csatatért kiszemelni az erdőkben; Grochovnál a lengyelek természetesen hátuk mögött hagyták Prágát is, Varsót is, melyek hozzájuk tartoztak, a magyarok mögött itt meg oly erősség volt, melyet az osztrákok birtak, s melynek ostromával nyakas védelmezés és egy erős segédsereg közeledte miatt fölhagytak.

Az egész erő, mely magyar részről Temesvárnál egyesitve volt, Guyon, Desewffy, Gál, Kmety és Vécsey hadtesteiben mintegy 54000 jól fegyverzett embert számlált, miből 45000 embert lehetett ütközetre forditani, minthogy Vécsey hadtestéből 9000 embert Temesvár szemmel tartására kellett fentartani.

Ezenkivül mintegy 10,000 ember rosszúl szervezett fölkelő is volt csak kis részben látva el fegyverekkel, úgy hogy tulajdonkép csak a számot növelte.

Wallmoden osztálya egy röppentyü üteggel erősödve aug. 9-én, reggelén 4 órakor fölkerekedett Nagy-Jécsáról; $8^1/_2$ órakor előrésze Kis-Becskereknél a magyar hadsereg utóhadára bukkant, mely már nagy távolból ágyutüzet adott.

Wallmoden most Simbschent az első vonalba küldte, Lederert pedig dandáraival tartalékul hagyta és ütegeket vonatott a homlok elé.

A magyar utóhad csakhamar az Aranka mögé vonult vissza, hogy ott ujból állást foglaljon és az osztrákokat cirkálásukban visszatartsa.

Mivel a Kis-Becskerektől éjszakra Bessenova felé nyúló terület alkalmasabbnak látszott a lovasság mozgásaira, mint a délnek fekvő rész, Wallmoden Simbschen dandárát, melyet Lederer dandárának egy részével erősitett meg, visszavonta az úttól balra, mig Lederer dandárának többi része Kis-Becskerekre figyelt.

Simbschen dandárának Kis-Becskereken fölül az Arankán megkerülése arra birta a magyar utóhadat, hogy ez utóbbi helyet elhagyta, és rövid csatározás után gyorsan visszavonult a Nyárad vize mögé.

Lederer erre Kis-Becskereknél átkelt az Arankán.

Wallmoden azon véleményben volt, hogy e nap még alig kerül ütközetre a dolog, és osztályát Kis-Becskerektől délkeletre az út jobb oldalán egyesitette, hogy azt kipihentesse, és Ramberg megérkeztét bevárja; a mint ez megérkezendett, rendelet szerint tovább akart menni Temesvár felé.

Ramberg reggeli 5 órakor indult ki Nagy-Jécsáról. A mint az ágyuzást Kis-Becskerekről meghallotta, Wallmoden támogatására a Ficquelmont ch. legers ezredet egy lovas üteggel előre küldötte, és serege zömével Kis-Becskerekre érve részint a faluba ment, részint attól délre az Arankán át, és Wallmodentől jobbra (délnek) vőn állást.

Haynau, ki Lovrint a Paniutine osztálylyal és az ágyutartalékkal reggeli 4 órakor hagyta el, $9^1/_2$ óra körül ért Kis-Becskerekre, midőn Wallmoden épen elhagyta a csatát, és 10 órakor Simbschen dandárának előcsapataihoz ment, midőn Ramberg épen készülőben volt Wallmodentől jobbra foglalni ál-

lást. Minthogy az ellenségből csak keveset lehetett látni, Haynau Wallmoden osztályának csakhamar kiadta a parancsot tovább nyomulni elő Temesvár felé. Rövid pihenés után tőle jobbra Ramberg is előnyomulandó volt a 3. hadtesttel, két orosz zászlóalj Semjakin vezérőrnagy vezetése alatt azon magaslatot foglalta el, melyet Wallmoden elhagyott, és midőn Ramberg előrenyomult, és e két zászlóalj is azon parancsot kapta, hogy azzal együtt szintén előnyomuljon az úton, két más orosz zászlóalj által váltattak föl Baumgarten vezérőrnagy alatt.

Bem átveszi a magyar csapatok fölött a főparancsnokságot Temesvárnál. Intézkedései. Lovasütközet a osztrákok bal szárnyán. Az osztrák csapatok fölvonulása a Nyárad vizéhez.

A nagy csűri ütközet után Bem annyival szivesebben engedett Kossuth fölszóllitásának, mert e pillanatban Erdélyben sem nyerni, sem veszteni való nem volt.

8-án este Mühlenbachból Lugoson át Rékasra ment, s onnan a következő reggel azonnal Temesvárra indult, hol a főparancsnokságot azonnal átvette.

Többen vitaták itt már, hogy az erdőkbeni állás háttal Temesvárnak fordulva nem kecsegtethet valami nagy győzelmi reményekkel, úgy hogy Dembinski visszavonulási elméletének megváltoztatása, s pedig Lugos irányában, közel kilátásban volt.

Dembinski visszavonulásainak története Magyarországban mindenesetre tanulságos az oly emberekre, kik még mostanis mindig a „szép állások-"ról ábrándoznak, és az árnyas helyzetből, melyet az erdő nyujt, és az üditő hüvösségből, mely a hegyek közt élvezhető, azt következtetik, hogy ezen erdőből és hegyek közül egyátalán nem lehet kiüzetni, és abból, hogy az ember a természet eme teremtményeinél teljes nyugalomnak engedheti át magát, azt hiszik, hogy az ellenséget is teljes nyugalomra lehet kényszeriteni.

Amint Bem aug. 9-én Temesvárnál megérkezett, megol-

dotta a csomókat. De mert eközben Kis-Becskerek és Bessenováról az ágyudörgés már áthangzott, nem csak helyesnek, de sőt szükségesnek látta Bem, hogy az ellenséggel előbb farkasszemet nézzenek, s azt visszaverjék. S ez annyival is lehetségesebbnek látszott, mert minden ismert viszonyból azt lehetett következtetni, hogy e nap csak egy osztrák előhaddal lesz dolguk.

Bem terve eszerint röviden a következő volt: a Nyárad bal partján fölmenni s innen, ha lehetséges, az osztrákok ellen támadást intézni; azután este felé az aradi utra visszavonulni, és itt hátulról Araddal közlekedésbe lépni, az ellenséggel 10-én komoly csatát kezdeni, melyben még Görgey is részt vehetne éjszakról Aradon és a Maroson át cirkálva.

A rosszúl fegyverzett fölkelőcsapatot, minthogy azt inkább károsnak, mint hasznosnak találta, azonnal Arad felé inditotta az ostromágyuk utolsó részének kiséretében, mely szintén Aradnak tartott. Vécsey homlokzatosan állott Temesvár ellenében; a többi csapatok legnagyobb része az erdőségekből a Beregszón át volt menendő, hogy ez és a Nyárad vize közt féloldalt foglaljon állást, a főerővel a jobb szárnyon a kis-becskereki úttól éjszakra a sz.-andrási kukorica-földeken, kis részével a Kis-Becskerektől elvonuló utóhad fölvételére az úton át balra a csárda mögé, mely a Nyárad és Beregszó vize közt fekszik.

A csapatok hátraléka, Kmety hadteste, mely épen most csatlakozott Temesvárnál Dembinski bal szárnyához, Szakálházig küldetett előre, hogy innen az osztrákok jobb szárnyát nyugtalanitsa, kiknek figyelmét oda kellett vonnia, és ez által a magyar főerőnek Aradra vonulását megkönnyitenie *).

A főerő jobb szárnyával egyesült annak előnyomulása alkalmával az erdőkből az utóhad egy része, mely Wallmoden elől Kis-Becskerekről Sz.-András felé ment vissza.

Számos üteg vonatott elő Bem elve szerint egyes lovas

*) Mi tudósitásainkat Bem tervei fölött Temesvárnál egy jó magán forrásnak köszönjük. Eléggé ismeretes, hogy e tekintetben még eddig minden homályban maradt, s hogy mily kevés bizonyosat szolgáltatott épen e pontban az egyébként eléggé kitünő osztrák fölvilágositás.

osztályoktól födöztetve a Nyárad vizéig a többi csapatok előtt, a mint azok az erdőkből előjöttek ; egyrésze a kis becskereki út mellett annak mindkét részére, a másik főkép az úttól éjszakra, a magyarok jobb szárnya elé.

Wallmoden és Ramberg, az emlitett orosz zászlóaljaktól követve Haynau parancsára a kimutatott irányban haladtak a Nyáradhoz. A 3. hadtest élén a Ficquelmont dragonyos ezred volt. Már midőn e csapatok alig közeledtek 4000 lépésnyire a Nyáradhoz, az ennél fölállitott tüzérség megkezdé az ágyuzást.

Az osztrákok 4 üteget vontak a homlokzat elé, kettőt egy kedvező pontra közvetlenül az út jobbjára, máskettőt jobbra a sik mezőre.

Csakhamar meggyőződtek a magyarok, hogy tüzelésök az osztrákok nagy távolsága miatt hatástalan, és fölhagytak azzal. E közben azonban uj ütegek és tömegek vonultak le a csoki és a vadászerdőből, s csak akkor, midőn az előbbiek a Nyárad vizéhez a értek, s az osztrákok is közelebb jöttek, kezdett el a magyar tüzérség ujra tüzelni.

Azon gyalog tömegekből is lehetett osztrák részen egyet mást észrevenni itt ott, melyek a csárda melletti erdőségekből az országút és a sz.-andrási kukoricaföldek felé vonultak. Most már Haynau csaknem egészen bizonyos volt, hogy a magyarok csatára készültek, és hogy a támadást is magukra vállalták.

Haynau e miatt a Paniutine osztályt és a főágyutartalékot, mely Kis-Becskereknél állott, szintén előre küldé. Két 12 fontos lovas üteg a tartalékból, megérkezése után azonnal az út bal részére (attól éjszaknak) a bessenovai magaslat lejtőjéhez nyomult úgy hogy osztrák részről most egészben 6 üteg — 36 ágyu volt félkörben elhelyezve működésben.

Azonnal izen Haynau Lichtensteinnek, hogy a 4. hadtesttel Hodonyon át Sz.-András felé menjen tovább, és az ellent jobb szárnyán támadja meg. Lichtenstein megérkeztéig Haynau csak várakozva és védelmezve akarta magát tartani.

Nem ugy a magyarok ; ha eddig csak a Nyárad felől folytatták tüzelésüket, mig az osztrákok csak a bal szárnyuk ellen

mutatkoztak, de a jobbot, tehát az aradi közlekedő vonalat nem fenyegették, most az emlitettük két 12 fontos lovas üteg megjelenése az úttól éjszakra egészen más hatást idézett elő. Körülbelül összeesett e körülmény Bem megjelenésével a csatatéren; a magyar tábornok minden csapatától, a mely előtt elment, örömrivalgással fogadtatott.

Bem 6 század huszárt 2 üteggel az út éjszaki részére a Nyáradon át küldött a két 12 fontos lovas osztrák üteg balszárnya ellen előre. A huszárok dolgukat jól és gyorsan végzék, és rögtöni megjelenésük a Nyárad jobb partján, és az ő közel fölállitott ütegeik tüzelése Haynaunak 12 fontos lovas ütegeit annyira kihozta sodrukból, hogy rögtön összeszedve sátorfájukat nem minden zavar nélkül vonultak a kis-becskereki útra vissza, mi által az épen oda nyomuló oroszokat és a főhadiszállás málháinak egy részét, mely épen kelet felöl akart Kis-Becskerekre vonulni, nem kis zavarba hozták.

Haynau az előrenyomuló huszárok ellen Simbschen dandárát és 4 század Ferdinand császár vértest, összesen 14 századot és egy lovasüteget küldött előre 3 csatarendben, az első 4 század császár-dzsidást, a 2-ban 6 század Lichtenstein vasast, a 3 ban a vérteseket.

Lederer dandárának maradéka, 6 század Auersperg vértes segitségül Ramberg jobb szárnyára osztatott be, a melyet a magyarok Szakálház felöl szintén megtámadtak.

Simbschen mozgásait egy kissé akadályozák a magas növésü tengeri földek, és csak nyakas ütközet után vethette vissza a huszárokat, kiket ezalatt éjszakról Bessenova felé még gyalogság is követett, a Nyáradon át. Most a magyar gyalogság is inkább visszavonult a folyón, mert a bessenovai szölők és maga a falú is a Paniutine osztály zászlóaljaival telt meg ez idő alatt.

Haynau a kivivott előnyt azonnal föl akarta használni, és megparancsolta Simbschennek, hogy a Nyárád bal partjára menjen át, s onnan a magyar jobb szárny ütegeit üzze el. Simbschen megkisérlé ezt; de az egyes egymástól elszakitott osztrák századokat, melyek valóban átmentek, a magyarok kereszttüze megrendítette, a huszárok támadásai pedig könnyü

szerrel vissza vetették őket, kik a dandár többi részét is magukkal ragadták visszavonulásukban, mely őket balra, a Bessenovától keletre fekvő földek közé vezette. Még a 3 előbb elfogott, és biztosságba még nem helyezett ágyút is hátra kellett hagyniok.

Minthogy az ágyútartalék és az oroszok e közben lejöttek, Haynau harcképes erejét egy vonalban bontotta ki, a jobb száry mögött, és kevéssel a bal előtt, a Nyáradtól mintegy 1400 lépésnyire.

Az úttól jobbra (délnek), a bal szárnynyal ehhez támaszkodva, 2 rendben állott a 3. hadtest, a Ficquelmont dragonyos ezred jobb szárnyon; 5 üteg vonatott a homlokzat elé, Ramberg től balra, az út éjszaki részén egyesült a központ, 6 osztrák üteg az ágyútartalékból; ettől balra a szőlők alatt a bessenovai magaslat lejtőjénél 9 zászlóalj a Paniutine osztályból 3 orosz üteggel (36. ágyúval) a homlok előtt volt; e 9 zászlóalj központján állott az először kibocsátott 4 zászlóalj, mely Szemjabin vezetése alatt majd a bessenovai szőlőkig nyomult elő, midőn a magyar huszárok ama szerencsés támadást tették a Nyáradon át; a 9. zászlóalj bal szárnyát 3 ilyen képezte Kariakin tábornok alatt, melyek a Semjakin osztályához sorozott két osztrák századdal Bessenovára küldettek elő. Balfelől, Paniutinehez csatlakozott Simbschen megerősitett dandára, két üteggel Paniutine bal szárnyán.

A 6 osztrák tartalék üteg mögött a központon 4 orosz zászlóalj állott tartalékul: 3 orosz és 1 osztrák zászlóalj Kis-Becskereknél maradt ennek födözésére és a társzekerek biztositására; az Auersperg vértes ezred pedig jobra küldetett, hogy a magyaroknak Szakálháznál tett gyanus mozgásait szemmel tartsa.

Az ágyuharc és az osztrák hadsereg 4-dik hadtestének megjelenése Szt.-Andrásnál.

A leirt állomáson, melynek homlokzata 8000 lépésnyire terjedett ki, s mely kissé nagy tér volt azon 20,000 embernek mely rajta bontakozott ki, akarta Haynau Lichtenstein megérkeztét Szt.-Andrásra bevárni, és csak ennek teljesülte után

volt átkelendő a Nyáradpatakon. Az egész vonalon hosszan tartó ágyuzás állott be; az osztrákok és oroszoknál 108, a magyaroknál szintén nem kevesebb ágyu volt működésben. Amazok azáltal voltak előnyben, hogy ütegeiket jobban gyüjtötték nagyobb tömegekbe, mig a magyarokéi nagyon szétszórva kevesbbé gondos vezetés alatt voltak. A szövetségesek azonfölül még azon nagyobb ágyuknál fogva is, melyek fölött nagyobb számmal rendelkezhettek, előnyben voltak a magyarok fölött. Ehhez járult az is, hogy ezeknek lőkészlettartaléka tévedés következtében az Aradfelé vivő utra küldetett, ugy hogy a beállott lőkészleszlethiány miatt több ütegnek teljesen vissza kellett a tüzből vonulmig a lőkészlettartalék megérkezett, mire a tüzelés kétszeres élénkséggel megujult.

A lőkészlethiány ideje alatt Bem Szakálháznál bal szárnyára több lovasszázadot küldött a Beregszó patakon keresztül, hogy az osztrákok erejét és figyelmét a homlokról idefordithassa. De ennek nem lett sikere. A huszároknak először csak 2 lovasszázad, azután az Auersperg vértesezredből több sz. sikeresen ellen állott. Végre, midőn a magyarok még több erőt fejtettek ki, az ütközet teljesen határozott s az osztrákokra szerencsés fordulatot vett.

Szt.-Andrásnál, hova Liechtenstein megérkezett, 4½ órakor történt az első ágyulövés.

Lichtenstein aug. 9-én reggel egy cirkáló csapatott küldött Medweg kapitány alatt Ketsélen át Kakota felé az aradi utra, Sigenthal (előbb Benedek) előhaddandára Kárány (Mersidorf) felé fordult, ő maga pedig Herzinger osztálya és a hadtest ágyutartalékával reggeli 4 órakor Pészakról Knézen át Hodony felé tört.

Medveg Kakotánál az utolsó ostromágyukra talált melyek Arad felé vitettek, ugy a szintén oda inditott magyar podgyászra. Sikerült neki 4 ágyut, 260 podgyászszekeret, 82 lovat elvenni és 280 embert elfogni.

A fogatoknak és a katonaságnak többi része majd Arad felé, majd Temesvárra futott vissza. Azok kik az utóbbi irányt választották, azon fölkelőseregre találtak, melyet Bem küldött

ugyane reggel Aradra, s a mely most szintén visszafordult, hogy a magyar hadsereg jobb szárnya mögött foglaljon állást.

Siegenthal Káránynál egy magyar szárnycsapatba ütközött, melynek tulajdonképi célja volt az aradi utat s azon a közlekedést biztositani. S e csapatot az aradi ut felé kergette vissza.

Herzinger osztályával délben érkezett Hodonyra Lichtenstein. Temesvárnál hallotta meg a heves ágyuzást és Herzingerrel azonnal megtámadtatta Szt.-Andrást, azután Siegenthalhoz indult, kire Kárány közelében talált, és őt oda utasitotta, hogy az aradi ut és egyuttal a Nyárad patak felé nyomuljon előre.

Herzinger és Siegenthal épen elindultak ide, midőn Haynau parancsa is megérkezett, mely a 4-dik hadtestet ugyanez irányba küldötte, melyen az, saját parancsnokának önkénytes elhatározását követve, meg is indult.

Sz.-Andráshoz 4 órakor megérkezve Lichtenstein áttekinté a csata egész állását. A 4. hadtest a magyar hadsereg jobb szárnyán állott és a Nyáradpatakon át történendő rövidke ut által annak háta mögé juthatott volna, mig Haynau főereje a magyarok homlokzatával állt szemközt.

Herzinger azonnal fölment Szt.-Andrástól nyugatnak; ugyanekkor már Siegenthal is közeledék a Nyárad patakra épitett köhidhoz.

A csata kimenetele. A magyarok visszavonulása.

Herzinger Szt.-Andráshoz érve két 12 fontos üteget léptetett elő, melyhez csakhamar 2 hatfontos üteget adott. E 24 ágyu tüze a magyar legszélső jobb szárny ütegeit érte a Nyárad patak bal partján és azok födözeteit jobbról és csakhamar elvonulni kényszeritette. Szt.-Andrástól nyugotra a Nyárad patak mocsáros és csak nehezen lehet rajt átkelni. Részint az átkelést könnyitendő, részint a magyarok állásának hátulja ellen ágyuival müködendő, Lichtenstein a Herzinger osztályának ütegeit, melyeket más csapatok is követtek a Szt.-Andrástól

délnek eső kőhidhoz vonta, melynek szomszédságában nagy sietséggel még egy tábori hid veretett.

Herzinger ütegeinek tüze ez uj állásból, habár a távolság 1800—2000 lépés volt, csakhamar zavart idézett elő a vonuló hadosztályokban s a népfölkelési csapatokban Bem jobb szárnya mögött.

E zavar fokozva lőn, midőn Herzinger a Nyáradpatakon átkelését megkezdé és Siegenthal is előnyomult a kőhidon; a Haynau ellen a Nyáradhoz küldött ütegek odahagyták állomásaikat és igy Haynau is, ki homlokzatát azonnal meginditotta, előnyomulhatott a Nyárad patakon.

Lichtenstein föllépése meglepte a magyarokat és inkább ez erkölcsi, mint anyagi hatása által gyakorolt elhatározó benyomást, mivel Bem régi terveinek kivitelét akadályozta.

Habár a Medveg kapitány által Kakotánál szétszórtaktól megtudták a hirt, hogy az osztrákok már az aradi uton vannak, de ez mint általánosan következtették, csak egy jelentéktelen cirkáló csapat volt, s ez a hadseregnek Aradra menését nem akadályozhatta meg, legfölebb azon gondolatra birhatta, hogy a főut helyett egy mellékutat válaszszanak, tán azt, mely Murány és Félegyházán visz keresztül. Még minden oda célzott látszólag eddig, hogy Haynau homloktámadása ellen a Nyárad pataknál alkonyatig fenntartsák magukat.

De Lichtensteinnek egész hadtestével megjelenése a jobb szárnyon lényegesen megváltoztatta a dolgok egész alakját. Ott rendesen uj csapatok léptek föl és Bem nem is gondolhatott tovább arra, hogy Aradra megindulhasson. Az oda vivő utat csak komoly csatával lehetett most biztositani. — Egy ilyenhez pedig már igen ki voltak fáradva a csapatok. Lichtenstein föllépte tehát Szt.-Andásnál az Aradra menés helyett Remetén át Lugosra visszavonulni kényszeritette őket, hacsak még ma nem marad a győzelem határozottan kezeik közt, a mire pedig a csapatok állapotánál fogva nem nagy volt a kilátás.

Bem tehát csakugyan a Lugosra történendő visszavonulásra határozta el magát. Ez előleges irányból másod vagy harmadnap még mindig sikerülhet jobbratérés által a Maroshoz kö-

zeledni és tán a Radna és Lippa közötti hid segélyével Görgeyhez csatlakozni.

Mostanra magyar részről csak oda forditatott a főfigyelem, hogy az osztrákok teljes erővel történendő előnyomulását föntarthassák s a magyar hadsereg tökéletes bekerittetését megakadályozzák.

Kmety parancsot kapott, hogy Szakálháztól még egyszer előtörjön; Vécsey hadtestével, mely egész nap csak Temesvár ellen állt, födözendette a visszavonulást. Vécseynek kevés dolga volt. Azon támadást, melyet délutáni 3 órakor, midőn ő a Nyáradpataktól a heves ágyuzást hallotta, Rukavina Blomberg ezredes által 6 lovas század, 4 gyalog sz. és 6 ágyuval intéztetett a bécsi kaputól, a magyarok csekély fáradsággal visszaverték.

Mintegy délutáni 5 óra lehetett, midőn Herzinger és Siegenthal a Nyáradpatakon át a magyarok jobb szárnya ellen előnyomultak. Ez egész jobb szárny ingani kezdett. A vadász erdő felé visszavonulását födözendő, 2 huszárezred 3 üteggel Szt.-András felé ment.

Unschuld kapitány a táborkarból, ki egy röppentyü üteg és fél századdal legelőször kelt át a Nyáradpatakon, azonnal a huszárok után indult hátulról, a kiket ugyanekkor Herzinger osztályának 4, és Siegenthal dandárának 2 ütege oly gyilkos kereszttüzbe fogott, hogy a futás csakhamar általános lőn.

Haynau tulajdonképi homlokzatáról legelőször a bal szárny, Simbschen dandára kelt át a Nyáradon és ennek balpartján a 4. hadtesthez csatlakozott. Azután következtek sor szerint a Paniutine osztály, az ágyutartalék legnagyobb része és a 3. hadtest. Midőn az ágyutartalék a kis-becskereki uton a Nyáradon át és a csárda felé haladt, ütegeinek egyikét majdnem letartóztatta egy magyar század, mely egy kukorica földön volt elrejtözve. Az előlovagló ütegparancsnok e közben észrevette a századot, azonnal fölállitatta az ágyukat és 200 lépésnyire belekartácsoztatott a kukoricába, mire a század fölbomlott.

Midőn a főágyutartalék a Nyáradon át a főutra vonulását már megkezdette, Kmety még egyszer előlépett Szakálház-

nál a reá parancsolt szárnytámadás végett. Haynau ezért nem hagyta abba az előnyomulást, hanem az Auersperg ezredhez még 2 század Ficquelmont dragonyost és 3 üteget küldött az ágyutartalékból ellenük. A magyarok itt is csakhamar visszavonultak.

Az erdőség felé előnyomulás alatt az osztrák főhaderő jobban a középfelé öszpontosult.

Lichtenstein a Herzinger osztályt melynek legrövidebb utja volt, az erdőségek megszemlélése végett az aradi ut mellett lévő csárdánál megállitotta, hogy megvárják a többi csapatok elvonulását. Herzinger itt a sereg zömének balszárnyát képezte; a jobbot a 3. hadtest képezte a kis-becskereki ut melletti csárdánál.

Amint a legszélső jobb szárnyon az Auersperg vértesezredekkel és a többi erősitésekkel Lederer lőn kiküldve, ugy Lichtensteintől is a Nyáradon átkelte után nem sokára Siegenthal dandára a legszélső balszárnyra balra küldetett, hogy Kovacsin át a vadászerdőt keleten bekeritse és a netáni menekülőket elfogja.

A magyarok kezdetben összesen az erdőségekbe menekültek, innen nagy fáradsággal, de még sem tökéletesen egyesültek és alkonyatkor keletnek Remete felé vonultak zavartan, fegyelmetlenül Vécsey és Kmetynek két hadtestéhez, a melyek még legjobban össze voltak tartva. Itt-ott még egyes csapatok többé kevesbbé rendezetten, nagyrészt feledve bonyologtak az erdőségekben, elmaradt csapatok saját erejökre hagyatva kelet felé kerestek menedéket és a mennyiben nem estek Siegenthal és más osztrák csapatok kezeibe, elszórodtak az országban és visszatértek lakaikba.

Habár a szövetséges csapatok nagyon ki voltak fáradva, és habár Haynau azon föloszlásról mely a magyarok soraiban tényleg uralkodott és mindent megengedett, semmit sem gyanitott, mégis égett a vágytól még az nap bevégezhetni Temesvár fölszabaditását. Lichtensteinnak már alkonyatkor be kellett küldeni nehány századot Herzinger osztályából a vadászerdőbe, mig ugyanakkor 3 orosz század a csoki erdőbe nyomult. A Beregszón át több üteg vonatott a két erdő közti tisz-

tásra, hogy ezeket megtisztitsák és Haynau maga is élére állt egy 2 század császár dzsidás, 1 század Sunstenau vértes és 1 lovasütegből álló kis osztálynak, Temesvár felé sietendő, Simbschen dandárának és kevés pihenés után a 3. hadtestnek is követnie kellett őt.

Esti 9 órakor megjelent Haynau Temesvár kapui előtt és a mint ő és a császári csapatok, melyek őt kisérték fölismertettek, bobocsáttatott, hogy Rukavinának maguk adják hirül, miszerint az egész osztrák hadsereg a vár falai alatt táboroz.

A vár valóban a legnagyobb szorongatásban volt. Igaz, hogy ütközetben az őrség csak 161 embert (6 tiszttel) és 375 sebesültet (15 tiszttel) vesztett, de 2400 ember halt meg epe mirigy és más betegségekben, 2000 pedig betegen és szolgálatképtelenül feküdt a kórházakban. Az egész 107 napi ostrom alatt a vártüzérség 42,000 töltést, tehát naponta mintegy 400 töltést használt el. Kiszámitották, hogy a vár már legfölebb csak 10 napig tarthatta volna magát. Rukavina csak néhány héttel élte tul Temesvár fölszabaditását; már sept. 9-én meghalt cholerában.

Augustus 9—10 közti éjjel a szövetséges hadseregből Siegenthal dandára Kovácsinál, Herzinger osztálya a Nyárad patak és a vadászerdő között, előcsapataival az erdőben, a Paniutine osztály a csoki erdő éjszaknyugati sarkán, előcsapataival az erdőben, az ágyufőtartalék és Lederer dandára a kis-becskereki ut melletti csárdánál Nyáradtól keletre, Simbschen dandára Temesvárt és a 3. hadtest az erősségi fellegvárban állt.

A szövetségesek veszteségei bámulatosan csekélyek voltak. Az osztrákoknak 35 holtjuk, köztük 1 tiszt és 153 sebesültjük volt, köztük 7 tiszt; az oroszoknak 1 holtjuk és 19 sebesültjök, köztük 3 tiszt. — Tehát az összes veszteség 208 embert tesz. Habár a magyaroké soha sem közöltetett s nem is fog közöltetni, de különböző tudósitásokból, melyek meglehetős biztosak, állithatjuk, hogy holtak és sebesültekben alig vesztettettek kétszer annyit, mint a szövetségesek.

És itt mégis két óráig tartó ágyuzással van dolgunk, a

melynél mindkét részről összesen 200 ágyunál több volt működésben. Minden ágyura vehetünk középszámitással 100 lövést; tehát 20,000 lövés, vagy 160,000 font vas csak mintegy 600 holtat és sebesültett okozott, tehát minden holtra esik 200 font vas, holtakat és sebesülteket egyre másra számitva minden elvesztett emberre 33 font vas. Ilyen a nagy távolból ágyuzás anyagi hatása.

Ha most a magyarok vesztesége magában az ütközetben is egészen jelentéktelen volt és Temesvár bombáztatása — mert csak e kifejezést használhatjuk, miután a gyalogság egész nap nem, a lovasság pedig csak, mint ütegfödözet jött ütközetbe — mégis egy nagy elhatározó ütközetet eredményezett, szükségkép kell következtetnünk, hogy a magyar hadseregben a belső fölbomlás igen jelentékeny léptekkel haladott előre. Erre következett hirtelen a főparancsnok-változtatás. Dembinski visszavonulási rendszerével annyit rontott, hogy ezt nem lehetett oly könnyen jóvá tenni, legalább idő kellett volna hozzá, és szokás szerint a vég szükség percében Bemben is hiányzott a hivatott lélek. Végre azon sajátságos körülményeket is igen tekintetbe kell venni, melyek közt a bombázás történt. Ha Bem tisztán a győzelem föladatát tüzte volna maga elé, ugy mindenesetre legjobb lett volna rá nézve, ha rövid ágyuzás után lehetőleg megerősitett jobb szárnyával megtámadja a Nyáradpatakon keresztül a szövetségesek balszárnyát, hogy Haynaut a Bégacsatorna felé szoritsa vissza. Bem főtrekvése most odairányult, hogy Aradot elérje; ezért igyekvék csapatai erejét az éji menetek számára lehetőleg föntartani, ezért folytatott álcsatárzást, melynél balszárnya tüntetései által az osztrákokat odavonni s figyelmöket lekötni remélé, midőn Lichtenstein megjelenése az egész tervet halomra dönté. Megválunk tehát itt Bem seregétől, mely Lugosra visszavonulni, mondhatnók menekülni erőködött, s azt veszszük szemügyre, mit tőn Görgey és az őt követő orosz főhadsereg augustus hó első harmadában.

Görgey visszavonulása Nagy-váradra. A debreceni ütközet.

Nyiregyházán julius 30-adikán csak azt tudhatta meg Görgey az oroszok felől, hogy a Tiszánál fölfelé mozgásban vannak. Ez mint tudjuk, oda volt irányozva, hogy a Tiszakelem Tiszafüredről Csegéhez tétessék át; Görgey lehetségesnek vélte, hogy az oroszok Tokajba vonulnak, azon véleményben, hogy ott még eléje kerülhetnek; azonban oly világos vala, hogy az első jobb hirre, melyet a magyarok mozdulatairól nyerendettek, Debrecen felé fognak fordulni, miszerint Görgei nem vélé tanácsosnak egész seregével Debrecenbe térni vissza. Hanem inkább ez uton csak egy mellék őrcsapatot szándékoztt, küldeni, a derékhadat pedig Vámos-Pércsnek és Kis-Márjának vezetni vissza.

A menetrend szerint a derékhadnak julius 31-kén Nagy-Kállót, augusztus 1-jén Nyir-Adonyt, 2-odikán Vámos-Pércset 3-adikán Nagy-Létát, 4-edikén Kis-Márját kell vala elérnie; a mellék-csapatnak az 1-ső hadtestnek, Nagy Sándor alatt julius 31-edikén Hadházra, augusztus 1-jén Debrecenbe kell vala mennie a körülményekhez képest 2-odikán is itt maradnia; aztán 3-adikán Derecskére, 4-edikén pedig Berettyó-Ujfalura vonulnia.

E menetrendben bizonyára semmi rendkivüli nincs, egészen megfelel a szabályoknak, melyeket a felek hasonló állása esetében közönségesen követni szoktak. Nagy Sándornak határozottan meghagyatott, hogy minden komoly csatát kerüljön, s tulnyomó erő komoly támadásának visszavonulás által térjen ki, akár a neki kijelölt irányban Berettyó Ujfalura, akár oldalvást a derékhad utvonala felé, amint már aztán a körülmények kiváni fognák. Hogy vajjon Nagy Sándor 2-ikán még valóban Debrecenben maradhat és maradjon-e? — ezt megitélni őrá magára bizatott; csak pontos tudósitásokat töre kedjék az ellenségről szerezni, s mindent, amit megtud s ami nála elő adja magát, gyakran és pontosan megüzenje Görgey főhadiszállására, aki, magától értetődik, hogy nem tekinthette

függetleneknek a derékhad mozdulatait a mellékcsapatéitól. Az első napokban Debrecenfelé a mellékcsapat bocsáttatott előre, hogy, ha kénytelen volna keletnek visszavonulni, annál könnyebben egyesülhessen a derékhaddal.

Amint látni, e menetrendben semmi föltünő nincs; de minthogy épen Nagy Sándorra bizatott a mellékcsapat, csakhamar azt mondták, hogy Görgey föl akará őt áldozni.

Nagy Sándor augusztus 1-jén Debrecenbe jött, itt Korponay ezredesnek Tiszafüredről visszatért hadosztályát, 1500 embert 12 ágyúval — magához csatolta. Ezáltal az 1-ső hadtest, mely Vácz alól visszavonulásában rendkivül szenvedett, 7500 emberre és 41 ágyura növekedett. Még augusztus 1-jén hirül adaték, hogy 15,000 orosz áll Uj-Városnál, 3 mértföldnyire Debrecentől.

Most Nagy Sándornak meg lehetett volna tennie készületeit Debrecen odahagyására az első komoly támadásra, melyet augusztus 2-odikának délutáni óráiban lehete várni; ámbár e város környéke, egy téres lapály, épen nem szolgáltathat állásokat, melyek egy kis haderő hosszabb ellenállását a tulnyomó erő ellen leheségessé tennék, mégis lehetséges vala az oroszok komoly támadása elől, miután azt előbb nyugodtan bevárák, — ha csak kukoricaföldek és vizmosások igénybe vételével is, — kitérni, annyival inkább, mert az oroszok mozdulatai és evolutióinak lassusága és nehézkessége a magyarok előtt eléggé ismeretes volt, s biztosan föl tehető volt, hogy Debrecen már csak azért is föl fogja őket tartóztatni, hogy e városnak, mely mint a kormány ideiglenes székhelye a forradalom első időszakában némi fontosságot nyert második — bevétele diadalát, annak rendje — módjaszerint kiaknázzák.

Azoban a kormánypárt igen erősen volt képviselve Debrecenben, melynek Nagy Sándor is testi lelki híve volt. Nagy Sándor ettől mintegy szabadítóként lőn üdvözölve, s mint szokásszerint ily körülmények közt közvetlenül a veszély előtt Debrecenben még illusiókat is csináltak maguknak, s fáradság nélkül elleptéek azokkal a gyönge NagySándort is, aki maga sem igen tudta soha, hogy mit akar, vagy mit kelljen akarnia. A városban kétségbeesett küzdelemről volt szó, s a nemzetőrség részt venni készült abban.

Elég az hozzá, Nagy Sándor állást foglalt a város nyugati oldalán, Uj-Város irányában; a jobb szárnyon állt Korponay 1500 emberrel s 12 ágyúval, egy erdőnek támaszkodva; a központ 1500 ember 6 ágyúval, jelentéktelen dombok mögé rejtőzködve; a balszárny 4500 ember 17 ágyúval, szőlőkben s a külvárosok házaiban aránylag még legnyiltabban fölállítva, egy kis mocsárra támaszkodék, mely előtt kukorica-földek terültek el, melyek szinte megrakattak gyalogsággal; 4 huszárdandár 6 ágyúval tartalékul maradt.

Augusztus 1-jén Paskiewitsch serege zömével Csegéről elindult Debrecennek; egyszermind Chruleff alatt egy 4 dzsidás-század-, 50 kozák- és 4 ágyuból álló őrcsapatott küldött ki jobbra, Török-Szent-Miklósra, hogy — persze fölötte gyöngén, eleget tegyen Haynau követelésének, kinek igazi kivánata eredetileg az volt, hogy az oroszok a Tisza bal partjának megtisztításához lássanak, mig ő Duna Tisza között egyenesen Szegednek esnék. Amint láttuk az 1-ső osztrák hadtestnek kelle utóbb átvennie a föladatot, melyet Haynau, hogy haderejét annál jobban összetarthassa, az oroszoknak szánt.

Chruleffnek meghagyatott, hogy hiresztelje el, miszerint jelentékeny hadtest megy utána, s adja tudtul azon (igaz) hirt, miszerint az orosz haderő zöme Debrecennek vonúl; neki is oda kell vala visszatérnie, ha netalán az osztrákok már a Tisza balpartján állnának.

Chruleff augusztus 1-jén Madarasra ért, s itt ama — persze már nem új — hirt vette, hogy Perczel serege már julius 22-ikén visszatért Szolnok vidékéről Szegedre, augusztus 2 dikán aztán Szent-Miklósra ért, s itt megtudta, hogy az egész osztrák sereg útban van a Tisza jobb és bal partján dél felé, s Szolnokon csak egy osztrák zászlóalj van hagyva; erre Uj-Városnak fordult, hová 4-ikén érkezett, s honnan 5-ikén Debrecenbe ment.

A Paskiewitsch Csegéről Debrecen felé vonuló hadoszlopának előcsapatát a 3-dik könnyülovasosztály 2 dik dandára képezé 14 ágyuval; ezt a 2-odik és 3-dik hadtest s végül a 12-edik gyalogosztály követé a 4-dik lovasosztálynak beléje osztott ezredeivel.

Augustus 1-jén Paskiewitsch, kinek összes hadereje ez

időpontban legalább 50,000 emberre tehető, elérte Ujvárost. Debrecennek kiküldött kozákok Ujvárostól egy mértföldnyire, keletre, egy magyar őrcsapatra bukkantak. Ennek hirére még augustus 1-jén kiküldetett Bebutóff Debrecennek 3 dandárral, s tőle 2-dikán viradóra azon tudósitás érkezett, hogy a magyarok állást foglalnak Debrecen alatt, de erejöket nem igen lehet megbecsülni.

2-dikán reggel tehát az orosz sereg megindult Uj-Városról; a 2-dik hadtest jobbra, a 3-dik balra az uttól; a lovasosztályok oldalvást haladtak, s a 12-dik gyalogosztály lovasezredeivel tartalékul ment utánok.

A kukorica földek csakhhamar meggátlák a haladást az ut mellett, s a seregnek össze kelle arra egy hadoszloppá vonatnia. Igy haladtak Fegyvernekig; itt a 3-ik lovasosztály előre rendeltett, a többi csapatok evolutióit fedezni.

A Constantin dzsidás ezred 4 század huszárt támadott meg, kik eddigelé gyéren mutatkoztak; a huszárok hátráltak, s a dzsidások csakhamar több elrejtett magyar ágyuüteg tüzébe jutottak; a 3-dik lovasosztály mozgó ütegei egy osztrák röppentyü-üteg által támogatva a magyarok tüzelését viszonozták. Az idő 2 óra felé járhatott délután.

A 3-dik lovasosztály mögött, az 5-dik gyalogosztály s e mögött a 4-dik fejtekezék ki, mely utóbb jobbra az 5-dik elé rendeltetett; a 4-dik gyalogosztálytól jobbra a 2-dik lovasosztály.

Nagy Sándor főbb tisztjeivel épen egy banquettenél ült Debrecenben, melyet e város az ő tiszteletére rendezett, midőn az ágyuzás kezdetét vette. Rögtön a harctérre ment. Miután mind jelentékenyebb orosz tömegek tünedeztek elő, a főbb tisztek azon kérelemmel kezdék őt ostromolni, hogy kezdje meg késedelem nélkül a visszavonulást. Azonban Nagy Sándor a mint neki volt hevülve, nem akart rá állani erre. A balszárny tüzérségét az orosz mozgó-ütegek ellen menesztette; az utóbbiak csuffá tétettek, s félre kelle vonulniok a magyarok tüze elől. Most ismét fölkéretett Nagy Sándor, hogy rendelje el a visszavonulást. Hallani sem akart róla. Eközben a legelől érkezett

orosz gyalogosztályok kibontakoztak a 2-dik hadtest lovasságával együtt, s nagyobb számu uj ütegek vonattak elő.

A 7-dik és 8-dik gyalogosztályt, mihelyt megérkezett Paskiewitsch balra az 5-dik mellett, a magyarok jobb szárnyával szemben helyezé el. Négy ágyutelep 48 ágyuval előttük ment, a 8-dik gyalogosztálytól balra a muzulmanok ezrede vonult. Az orosz ágyutelep öldöklő tüze 4 óra tájban ugy összeroncsolá a Korponay hadtestét, hogy oda kelle hagynia állását; most Paskiewitsch egy-egy dandárt a 7-dik és 8-dik osztályból rohamra, vagy helyesebben üldözésre inditott, s e csapatokkal, melyeket a nevezett osztályok többi része tartalékul követett, ment a muzulmanok ezrede is. A magyar jobb szárny visszavonulása csakhamar futássá fajult, s ezt követé a magyar első hadtest központja és balszárnyának futása is, midőn az orosz gyalogság s a muzulmánok a 3-dik lovas osztálytól követve Debrecenbe érkeztek.

Az üldözésre azonnal kiküldé Paskiewitsch őrkiséretét, a 32-dik kozákezredet s a 2-dik lovasosztályt. Az üldözők azonban csakhamar fölhagyák magukat tartóztatni a huszároktól, kik Nagy Sándor visszavonulását bátran, habár csekély számmal födözék; a legszélsők nem hatoltak tovább 2 mértföldnél Debrecenen tul.

Az orosz üldözés erejét a fáradtságon kivül még azon hamis hir is csökkenté, hogy Görgey Nagy-Létáról az utóbbi gyámolitására közelget.

Nagy Sándor vesztesége iszonyu volt; csaknem felét elvesztette hadtestének; a megmaradt töredék többsége délnek menekült, a szováthi és berettyó-ujfalvi országutakon; ezt főleg a gyalogság képezé, mig a kisebb rész, leginkább tüzérek, meg aztán huszárok is, kelet felé Mártonfalvának futamodtak, hol a Görgeyféle zöm huszár őrjárata ismét elfogá őket.

De bármily nagy vala is Nagy Sándor vesztesége: az oroszok és töméntelen lovasságuk oly roppant, legalább hatszor akkora túlerejénél fogva méltán meg lehetett volna kivánni, hogy még nagyobb legyen.

Nagy Sándor hiányzó emberei közől a következő napokban sokan előjöttek, ugy hogy ő most már veszteségét saját had-

teste részéről még csak 53 halottra, 90 sebesültre, 1273 hiányzóra, — s a Korponay hadteste részéről 500 emberre, egészben tehát 1916 emberre tette, kik között 15 tiszt vala. Azonkivül még 250 ló veszett oda.

Az oroszoknak 200 halottjuk és sebesültjök volt, ez utóbbiak közt vala Kuprianoff tábornok, kinek lába szétzuzatott.

Nagy Sándor még 3-adikán délnek fordult legénységével a Berettyó mögé s Mező Keresztesig ment vissza; 4-edikén aztán Nagy-Váradra.

Görgey a 3-adik és 7-edik hadtesttel julius 31-edikén Nagy-Kállóra, augusztus 1-jén Nyir-Adonyra s augusztus 2-kán Vámos-Pércsre ment. Nagy-Kállón a rendekházának egy tagjától, ki hozzá érkezett először vevé hirül a legujabb szegedi eseményeket, névszerint az országgyülés föloszlatását, a pártok helyzetét, s tervezett vagy bekövetkezett kineveztetését is főparancsnokká. Hogy ez valóban bekövetkezett légyen, azt kétségbe kelle vonnia Görgeynek, miután hivatalos értesitést erről még teljességgel nem kapott.

Augusztus 1 jén Szemere és Batthiány Kázmér gróf miniszterek előbb említett küldetésökkel Görgey főhadiszállására érkeztek Nyir-Adonyban. Görgey hajlamának, Szemerét megvetéssel büntetni, teljes mérvben hódolt. 1-jén metagadott a két miniszternek minden összejövetelt azon ürügy alatt, hogy más felé igen el van foglalva s azonkivül némileg faragatlanul összeállitott táborkara sok mindenféle gunyának kitevé őket.

Augusztus 2-odikán, mig Nagy Sándor Debrecennél harcol, Görgey főhadiszállása Vámos-Pércsnél van. Nagy Sándor sorsa, melyről ép ugy nem nyert értesitést a csata alatt, mint soká még utána sem, lázas feszültségbe hozta őt. De mindent jól megfontolva mégis legtanácsosabbnak véli szorosan a menetrendhez tartani magát, s következőleg augusztus 3-dikán reggelig Vámos-Pércsen maradni, hogy Nagy Sándornak legalább légyen mire szilárdul támaszkodhatik, s nehogy, ha netalán Nagy Sándor meg lenne verve, még seregének zömét is vereségnek tegye ki egy tulnyomó ellenség részéről.

Miután az ágyu-dörgés Debrecennél elnémult, végre találkozása volt Görgeynek Szemerével és Batthiányval. Eleinte,

történetesen-e vagy sem? — hiányzott az utóbbi, s e körülményt fölhasználá Szemere megkérdeni Görgeyt, megkapta-e azon iratot, mely Görgey és Szemere egyesülését Kossuth megbuktatására bevégezendő lett volna, s melyre amaz nem válaszolt.

Görgey a gúnyt, melylyel Szemerét üldözé, folytatta volna, ha nem aggasztja épen Nagy Sándor sorsa fölötti bizonytalansága. Megelégedett tehát felelet nélkül azon ellenkérdéssel, hogyan áll a dolog főparancsnokká neveztetésével, melynek ő hirét hallotta. Szemere erre azt válaszolá, hogy igenis volt szó róla, hogy a főparancsnokság Görgeyre ruháztassék, de nem neveztetett ki. Aközben megjelent Batthiány Kázmér gróf, e tárgy félbe lőn szakitva, s a küldöttek küldetésök valódi céljára tértek át, midőn Szemere kérdé, hogy mire ment már Görgey az oroszokkali alkudozással? Görgey azt felelé, hogy ezt a kormánynak tudnia kell, mert ő valamennyi alkuról, melynek valami politikai jelentősége lehetendett, tudósitá. Azonkivül még csak az történt, hogy Leiningen julius 28-kán a gesztelyi csata után egy orosz parlamentärt fogadott, hogy az személyesen meggyőződjék a magyarok kezeibe esett orosz sebesültek sorsáról. E katonai udvariasságnak természetesen semmi fontossága sincs.

Ezután Szemere Görgey nézete után kérdezősködött, az oroszok hajlandóságát illetőleg alkudozásba bocsátkozni a magyarokkal.

Görgey azt felelé, hogy ez iránt nincs határozott nézete; de ha meg akarnak győződni arról, ha biztosságot akarnak szerezni az iránt, valjon egyátalán szabad-e számolniok az oroszokkali alkudozásra, ajánlják föl a legtöbbet, amit ajánlhatnak, szent István koronáját. Ha aztán nem kapnak rá választ, ugy ez eléggé érthető felelet leszen. Akkor tudnivaló, hogy az oroszok nem akarnak alkudozni.

Szemere és Batthiány megigérék egy iratot fogalmazni a Görgey értelmében.

3-adikán viradóra végre hirül hozák Görgeynek az őrszemek, hogy Nagy Sándor Debrecennél megveretett, s visszavonulni kényteleníttetett, Berettyó-Ujfalunak. Erre Görgey derék-

hadával Vámos-Pércsről azonnal elindult, s egy huzamban onnan Nagy-Létán át Kis-Márjára ment, a Berettyó mellett.

Itt hasonlóan megállapodni szándékozott, mint előbb a Sajónál és Hernádnál. De midőn a Berettyó vonalt saját szemeivel látta, azt találá, hogy az épen nem képez valódi akadályt, kivált most, a száraz évszakban. Azonkivül hirül jött, hogy Nagy Sándor e nap már a Berettyó vonal mögé Mező-Keresztesre visszatért, s hogy különben e hadtest harc-képességére keveset számolhatni, nevezetesen mivel tüzérségének legnagyobb részét még csak most hozták elő a huszár csapatosztályok, melyek nagyobb oldal véd csapat hiányában a Vámos-Pércsről Kis-Márjára való vonulást jobb felől (nyugatra) fedezték.

Azon aggodalmában, hony az oroszok Nagy-Váradnál eléje kerülhetnének, Nagy Sándortól legkevésbbé sem gátoltatva meg ebben, — Görgey még az augusztus 3-dika és 4-dike közti éjjel Biharra viszi derékhadát. De miután itt megtudja, hogy az oroszok üldözése épen nem tulságosan gyors és erős, 4-két Bihar alatt tölti csak 5-dikén vonulandó Nagy-Váradra.

Augusztus 4-dikén Miloradowitsch hadnagy jött Biharra mint parlamentär; pénzt kelle kézhez juttatnia a fogoly orosz tiszteknek, s egyszersmind Görgeynek vissza adni a pisztolyokat, melyeket ez Sasz tábornoknak és Chruleff ezredesnek ajándékozott, miután Paskiewitsch illetlennek találta, hogy orosz tábornokok szövetségeseik elleneitől ajándékot elfogadjanak. De minthogy, most Görgey is visszaakará adni az ajándékokat, melyeket ő maga Sasztól és Chrulefftől kapott, Miloradówitsch nem fogadá el, s késznek nyilatkozott saját felelősségére, a pisztolyokat, eredetileg Görgey ajándokait, Sasz és Chruleff számára magával vinni.

5-kén regel Miloradowitsch Nagy-Váradra vezettetett, hol az orosz tiszték épen valának. Miután ott ügyét elvégezte, magával vivé egyszersmind Paskiewitsch számára az iratot, melyet az alatt Szemere és Batthiány elkészitettek. A fogalmazványt előbb megmutaták Görgeynek. Ennek nem volt az nagyon inyére, ugy találta, hogy jobb lenne elhagyni a vádakat Ausztria ellen, miután azok mit sem használnak — és hogy az oroszok meg-

hivása a magyar kormánypálca átvételére, igen el van rejtve. Ő azt helyezte kilátásba, hogy alkalmasint semmi válasz sem fog rá érkezni.

Görgey visszavonulása Aradra, s a saaghi csata.

Midőn Görgey 5-dikén Nagy-Váradra ért, már ott találta Nagy Sándort. Még az nap tudósítások és parancsok érkeztek Aulich hadügyministertől: Dembinsky föladta a Tisza jobb partját, s a bal védelmére szoritkozik. Görgey tehát lehetőleg siettesse Aradra menetelét, s tegyen jelentést, mikorra [vél. oda érhetni.

Erre Görgey Nagy Sándornak — kire nagyszerű anyagi és erkölcsi veszteségei miatt a sereg biztosítását többé nem bizhatá, 1-ső hadtestét már augusztus 5-dikén utnak indítá Nagy Váradról; ennek 10-edikén kell vala Aradra érkeznie.

A 3-adik és 7-edik hadtest 6-odikán ment utánok Nagy-Váradról.

Nagy Sándor augusztus 6-odikán Nagy-Szalontára ért, Görgey, ki Nagy-Váradon sebesült, beteg, s fogoly osztrákokat is hagyott, — ugyan az nap Gyapjura. Itt Szemere és Batthiány őt új értekezletre szólitották föl. Hogy Paskiewitschtől még nem érkezett válasz, részint abból magyarázták, hogy az irást egy alárendlelt orosz tiszttel küldötték el, részint abból, hogy Görgeynek mégis csak igazának kell lennie, ha azt véli, hogy az irat nem elég világosan van fogalmazva.

Most hát új levelet fogalmaztak, mely valamivel világosabb, de még mindig nem vala eléggé világos, s fölszóliták Görgeit, hogy ajánljon nekik valakit, a ki rangjánál és születésénél fogva kitünvén, hozzaillő kisérettel inkább mint követ hogysem mint parlamentär Paskiewitshez menjen, a levelet hozzá elvinni s egyszermind szóbeli alkudozásokat kezdeni.

Görgey Szemerét magát ajánlá. De ez azt vélé, hogy rá nézve az orosz táborban való tartózkodás nem leend nagyon biztos, s némi keresgélés után Pöltenberg tábornok, ki a francia nyelvet birta vala, találtaték alkalmasnak az irat

elszállítására. Ez egy melléje e célra alakított kar kiséretében augusztus 7-edikén reggel Gyapjuról elment az orosz előörshöz. Küldetése eredményét később tudandjuk meg.

7-edikén Nagy Sándor Nagy-Zeréndre nyomult a Körös mellett, Görgey Nagy-Szalontára. Itt uj tudósítást kapott Aulichtól, hogy Dembinsky a bal Tisza-partot is föladta a szőregi ágyúzás következtében, s oda utasíttatott, hogy vonuljon vissza Aradra; Görgey intézkedjék, hogy legalább egy része csapatainak már 9-edikén Aradra érhessen.

Erre Görgey elrendelte, hogy Nagy Sándor 8-adikán Simándra, 9-edikén pedig Aradra menjen, a sereg zöme nap ról napra követendé őt, tehát 10-edikén érkezendék meg Aradra.

Nagy Sándor 9-edikén valóban elérkezett Nagy-Buszákra s itt nyugatnak fordulva, állást kellett foglalnia Sartori azon dandára ellen az osztrák 1-ső hadtestből, mely ugyanaznap Pécskára érkezett. Már Schlick megérkezte Makóra augusztus 4-edikén s egyidejűleg kis osztályok előmozdítása a Maros jobb partján fölfelé, a legnagyobb rémülésbe ejté Aradot, teljesen pedig aztán a Sartori dandárának küldetése, mely legalább 12,000 emberre becsültetett. Megjelenésére a szerelvények, melyek a magyar kormányt kisérni szokták — Radnára, Lugosra és Facsesre szállítattak, sőt még egyes kormány-tagok is elhagyák állomásikat; egyelőre csak a Querlonde tartalék-osztályát állíthatták a Sartori — hadtestnek vélt — dandára ellenébe, mely nagyrészt iskolázatlan s roszul föl szerelt ujoncokból állt.

Görgey maga már 9-edikén Aradra jött Szemere és Batthiány Kázmér kiséretében. Ezek Görgey jelenlétében jelentést tőnek küldetésök negativ eredményéről. Görgey ez alkalom mal ismétlé nézetét, miszerint az oroszok irányában nem fejezték ki magukat elég világosan, amint ő maga állítja, s amint tökéletesen hihető is, ha nem igen válik is nagy becsületére a magyar ideiglenes kormány általános pelengérre állitása

Kossuth Görgey nézetéhez csatlakozott, azonnal egy kormány-rendeletet eszközölt, mely által Magyarország koronája himezés nélkül a Romanow háznak ajánltaték, s emberről

ről is gondoskodott, ki e tudósítást Paskiewitsch főhadi-szállására vigye.

Alig érkezett Görgey Aradra, midőn megtudá, hogy Dembinsky nem Aradra, hanem Temesvárra tért vissza. Ez reménnyét az osztrákok ellenében netán még várható siker iránt azonnal tetemesen lehangolá, de mindamellett elrendelte, hogy augusztus 10-edikén reggel Nagy Sándor azonnal Temesvár felé induljon, az nap még Vingát, 11-ediken Temesvárt elérje, a többi két hadtest egy napi járóföld távolyban követendék őt, tehát auguszt 12-edikén érkezendének Temesvár alá. Temesvár ágyúzásának kimeneteléről, mint már innen is kitetszik, 9-dikén estve még mitsem tudtak Aradon.

Nagy Sándor augusztus 10-edikén hajnalban átkelt a Maroson Vingának tartva. Saaghnál az ellenségre bukkant.

A Schlick hadteste találkozott vele.

Schlick már 8-adikán estve egy előőrst küldött 6 dandárból és 6 ágyuból Liechtenstein Frigyes herczeg alatt Perjamosról Majlátfalvára. Ez csak 10-edikén viradóra érte el az aradi országutat, s itt még egy Temesvárról menekülő szekérsorra akadt, melyet szétugratott. Roszul fölsszerelést tartalék-hadak Asbóth alatt, melyek Féregyházánál és Füskutnál állottak, a legnagyobb zavarban futának vissza, s Lippán át Gyorokra és Kuvinra menekedtek.

Az összeköttetést Liechtenstein és Sartori között egy 2 század és 4 ágyúból álló csapat osztályl tartá fön, melynek augusztus 10-edikén Fönlakon és Uj-Bodrogon (Hodoson) át a Maros bal partján fölfelé kell vala nyomulnia.

A Schlick derékhada, Reischach és Schneider dandárai, 9 edikén késő éjjel jött Vingára; 10-edikén 11 órakor délelőtt onnan Arad bekerítésére indult a bal parton; az előőrsöt magához voná.

Délben egy újon alakitott előőrs Saaghnál Nagy Sándor előcsapataira bukkant, melyek nehány ágyúlövés által vissza vonulni kénytelenittettek a Saagh és Arad közti halmokra.

Schlick errek a özponton egy 12 fontos üteget fejt ki, egy 6 fontos üteget s egy röppentyü üteget Nagy Sándor állásának bal szárnya ellenében; a Reischach dandára a mögött foglal

helyet jobb felől lovasosztályok által födözve, melyek Ibédig portyáznak.

Rövid tüzelés után Reischachnak, kinek tartalékát a Schneider dandára képezi, rohamhoz kell fognia, 1 század 2 ágyúval Alberti alezredes alatt egyidejüleg a magyarok jobb szárnyára s háta mögé nyomul. Ezek minthogy fáradtak s demoralizáltak valának a hosszas menetek következtében, csak gyöngén állanak ellent, s csakhamar Kis-Szent-Miklósra és Aradra vonultak vissza. Schlick utánok ment, s a szürkületnél a hely szinéig nyomúlt, hol a Boxberg csapatosztályához csatlakozék. Másnap aztán a Sartori dandárát is magához voná a Maros jobb partjáról a balra.

Az osztrákok vesztesége a saaghi csatában csak egy halottat s 14 sebesültet tőn; de a magyaroké is fölötte jelentéktelen volt.

Igy most Görgey Aradnál szemben állt az osztrákokkal; Bem seregéről semmi bizonyosat nem tud, éjszakról az oroszok jönnek utána. Lássuk mennyire közeledtek hozzá.

A világosi fegyverletétel.

Midőn Paskiewitsch Debrecenbe ért, ismét megjelent a régi törzs-ellenség, az eleség-hiány; még csak két napra volt eleség a csapatok számára, Debrecen vidéke és maga Debrecen városa ki volt foszt va annyira, hogy Paskiewitsch kénytelen volt a városból behajtott készletek egy részét ismét kiosztatni a legszegényebb lakosok között. Az osztrákok nem szolgáltattak eleséget. Paskiewitsch hát intézkedéseket tőn az iránt, hogy az orosz készleteket Bártfáról, Eperjesről, Kassáról s egyéb mögötte fekvő raktárakból magához vonja.

Mindez több napi késedelemre szolgáltatott okot, s akkor is csak egy része a csapatoknak mozditatott elő. Augusztus 6-odikán Paskiewitsch katonáival szabad ég alatt egy „tedeumot“ énekeltetett, s rá a székesegyházban, melyben april 14-edikén a Habsburg dynastialása detronizál kikiáltatott, „a nemzet-bűnének megengeszteléseül“ imát mondatott Ferencz József császárért.

Ugyanaz nap 2 portyázó-csapat állíttatott föl két-két század kozákból, az egyik Chruleff ezredes alatt Derecskén jobbra, a másik Melnikoff ezredes alatt Nagy-Létán, balra. Ezeknek összeköttetésben kelle maradni egymással, a Berettyó mellett portyázandók, s Görgey mozdulatairól hirt hozandók.

Tscheodajeff julius 31-edikén Körömre jutott, s csapatokat küldött Szikszóra és Edelénybe, az összeköttetést Grabbével fölkeresni; augusztus 1-jén Körömön vesztegelt 2-odikán aztán elment Szerencsre, s 3-adikán Tarcalra, ahol Sacken parancsnoksága alá lépett. 4-edikén aztán parancsot kapott, hogy $2^1/_2$ zászlóaljat s 4 ágyút Tokajban, Tállyán, Hidas-Némethin és Miskolcon hagyva, ellenben Sacken hadtestéből 6 zászlóaljjal megerösödve Debrecenbe vonuljon, mig Sacken a Tiszánál, s a Tiszától éjszakra hagyott összes csapatok vezényletét megtartá.

Miután a sereg összeköttetése Tokajon át teljesen biztosítva volt, a csegei hidat le kelle szakitni Kannabich tábornoknak, s csapatosztályával szintén Debrecenbe mennie, hová a sereg szekérvára is odavonatott.

7-edikén reggel azon hir érkezett Debrecenbe, hogy Görgey Nagy-Váradot elhagyta, s Aradra vonult, nyilván azon szándékkal hogy ott Dembinskyvel egyesüljön, s aztán az osztrákokra üssön.

Ez esetre tehát „segédkezet nyujtandó az osztrákoknak" Paskiewitsch először is egy erös hadosztályt alkotott Rüdiger alatt. Ez a kozákokból, s a 2-odik és 3-adik hadtest lovasságából állíttatott össze, a Miklós nagy-herceg-dzsidás, s a hannóverakirály-huszár-ezred kizárásával; — aztán meg a 3-adik hadtest gyalogságából.

Rüdigernek először lovassága zömét sebes menetben Gyapjuig kell vala előre mozditania, s onnan a Fekete-Körös szemmel tartása végett Nagy-Szalontára egy előcsapatot küldenie; a 3-adik hadtest gyalogságát Rüdigernek közönséges menetben kell vala utánok menesztenie. Chruleff ezredes osztálycsapatát magához kell vala vonnia, mig a Melnikoff csapatosztályának most a Körösön föl Kolozsvár felé az összeköttetést Lüderszszel Erdélyben, fölkeresni — tétetett föladatává.

Igen világos, hogy Görgey meneteinek gyorsasága mellett az oroszok ez intézkedései csak igen kevéssé voltak alkalmasak az osztrákoknak valamit használni. Nekik csak maguknak kelle magukon segitniök.

Augustus 7-kén délután 3 órakor Rüdiger elhagyá Debrecent, előcsapata elérte Berettyó Ujfalut, lovasságának zöme Derecskére ment.

Augustus 8-kán az előcsapat Nagy-Váradra ment, a lovasság zöme Borsra, s Chruleff Berettyó Ujfalu jobb oldalának födözésére Bereg-Böszörménybe vonult. Rüdiger főhadiszállását Artádon üté föl. Itt jelent meg $^3/_4$ 11-re Pöltenberg ismeretes megbizásával. Rüdiger azonnal értesité róla Paskiewitschet.

Paskiewitsch vonakodott a parlamentärt elfogadni, s Rüdigert oda utasitá, hogy azt felelje Görgeynek, miszerint az orosz sereg rendeltetése csupán harcolni; ha Görgey törvényes uralkodója előtti meghódolása iránt akar alkudozni, forduljon Haynauhoz, ki alkalmasint el lesz látva a szükséges fölhatalmazással.

Rüdigernek egy, Görgeyhez intézett e tartalmu iratával, Pöltengerg 9-kén elhagyá Artándot, Aradra menendő. Szemere és Batthiány Kázmér nem is fogadtatott el. — Beszédközben Pöltenberg Rüdiger főhadiszállásán már nyilvánitá, hogy Görgey föltétlen fegyverletételre egészen hajlandó, de ezt csak az oroszok előtt teendi, és soha sem az osztrákok előtt.

Augustus 9 én Rüdiger előcsapata, a 15-dik és 46-dik kozák-ezred Madarászra, Nagy-Szalonta mellett, az Albert-dzsidás ezred jobbra Mező-Gyanra mozdittatott, a lovasság zöme Nagy-Váradon maradt, s a 3-dik hadtest gyalogsága Mező-Keresztesre ért. Debrecentől Nagy-Váradig Rüdiger 60,000 adag kenyeret hajtott be, s magában Nagy-Váradon 120,000 adagot rendelt. A 200 osztrák fogolyból, kiket itt találtak, egy csapatosztály alakittatott a jelentéktelen citadella megszállására.

Augustus 10-kén Rüdiger a kozákokat Kis-Jenőig mozditotta; a többi előcsapatbeli lovasságot Nagy Zeréndig a Fekete-Kőrös mellett; a lovasság többi részét Nagy-Szalontára, a 3-dik hadtest gyalogsága pedig Nagy-Váradra jött.

Augustus 11 kén a kozákok Simándig, az előcsapat-lovas-

ság többi része Kis-Jenőig, a lovasság zöme Nagy-Zeréndre, s a 3-dik hadtest gyalogsága Nagy-Szalontára ment. Ez utóbbinak 3 zászlóalját 8 ágyuval Nagy-Váradon kelle hagynia Kannabich tábornok alatt.

Rüdiger távozta után augustus 8-dikán Paskievitsch egy uj előcsapatot alkotott Bebutoff herceg alatt a Debrecennél maradt csapatok számára. Bebutoff a muzulmán lovas ezredet, a Miklós n. herceg dzsidás ezredet s 4 ágyut kapott s Kis-Pércsre kelle vonulnia.

Debrecennél egyelőre a 4-dik, 5-dik és 12-dik gyalog osztály, ez utóbbi a 4-dik lovasosztály beléje osztott két ezredével, a hannover király huszárezred, s a 2-dik vadász zászló alj maradt, melyhez aztán Tscheodajeff tábornok csapatosztályának kelle csatlakoznia Tokaj felől.

Csak augustus 9-kén tudta meg Paskiewitsch, hogy az osztrákok már Makónál állanak. E hir tehát 4-kéről való volt, a miből kitünik, mily tág összeköttetésben voltak egymással a szövetségesek. Ezen igen uj hirre Rüdiger oda utasittatott, hogy lovasságát a Fekete-Kőrösnél, gyalogságát pedig Nagy-Szalontánál állitsa meg, s várja be a magyarok további lépéseit. Tovább Aradnak csak akkor kelle Rüdigernek mennie, ha bizonyosan megtudandá, hogy Görgey magát megmentendő Aradot elhagyja, vagy ha Haynautól fölszólittatnék, s ez maga szintén Aradra menend. Ha Görgey támadólag talál az osztrákok ellen menni Aradról, Rüdigernek tüntetnie kelle e hely ellen, e dologban azonban igen ovatosan eljárnia, s jól megfontolnia, hogy további segélyre a közvetlenül alája rendelt csapatokon kivül csak több nap mulva számolhat.

E további segélyezéssel akkép állt a dolog, hogy augustus 11-kén 2 hadoszlop, az egyik a 12-dik gyalogosztályból s az a mellé rendelt lovas-ezredekből Buschen altábornagy alatt, a másik pedig az 5-dik gyalogosztályból s a 2 dik vadászzászlóaljból alkotva, indittatott Debrecenből Nagy-Váradnak, mely utóbbi helyre augustus 13-dikán voltak megékezendők.

Ha Haynau Szeged és Makó felől a Marostól messze eltávozni talál, s netalán Temesvárra menni tevé hozzá, Paskiewitsch a Rüdigerhez intézett parancsában, ez utóbbi, különös

engendély nélkül, netalán Haynau puszta fölhivására ne bocsátkozzék valami magános merényletbe Arad ellen.

Adatainkból az oroszok, azaz a Rüdiger csapatosztálya utóbbi mozdulatairól kitünik, hogy azok Görgeyt egyátalán nem tudták zavarba hozni. Mi tehát augustus 11-ig kisértük az oroszokat, azon napig, midőn már Görgey, meglehet Dembinskivel vagy Bemmel egyesülve, támadólag léphetett föl Haynau ellen; menjünk most Aradra, elbeszélni azon csodás eseményeket, melyek itt a 10 dikei és 11-dikei két napon végbe mennek.

Még egész világosan emlékszünk, hogy Rüdigernek legmesszebb mozditott hadosztálya, a kozákok, augustus 11-kén még 4 mértföldnyire állnak Aradtól északra, s hogy a 3-dik hadtest gyalogsága e nap még Nagy-Szalontánál van, tehát, eltekintve Paskiewitsch korlátozó parancsától, nehezen érhet augustus 14-dike estéje előtt Arad vidékére, mig a további segélyhadak, melyek csak 13-án érnek N.-Váradra, mintegy 18-kán érkezhetnek Aradra. Mi minden nem lett volna tehát lehetséges a magyarok részéről, az öreg Dembinski fejetlen visszavonulási maniája nélkül!

Midőn augustus 10-kén a 7-dik magyar hadtest Arad vidékére érkezett, a Querlonde osztályával megerősitve, Pészak s a Sartori dandára felé állittatott föl, a 3-dik hadtest a 7-dik mögött táborozott.

Augustus 10-dikén délután Görgey Aradon első tudósitást vőn Nagy Sándortól, délről keltezve, miszerint ő Saághnál az ellenségre bukkant, s a foglyoktól megtudta, hogy 9-én Temesvárnál csata volt az osztrákok és magyarok között, melyben az utóbbiak visszavonulni kényszerültek; egyszersmind utasitások után is tudakozódott Nagy Sándor. — Görgey azt válaszolá, hogy fogadja el a csatát határozottan, s szükségesetén menjen vissza Aradra, amik tulajdonkép maguktól értetődtek. De csakhamar uj jelentés érkezett Nagy Sándortól, hogy az ellenség tulerővel közelg; e tulerő, mellesleg legyen megjegyezve, dacára a Schlick hadteste gyöngeségének, még mindig fönállt, ha nem is vala jelentékeny. Nagy Sándor ujra utasitásokat kért.

Most Görgey elhatározá, hogy maga fog a csatatéren meg

jelenni. Már az ó-aradi uton a Maros jobb partján hirül vevé, hogy Nagy Sándor teljes visszavonulóban van. Majd pedig miniszteri értekezletre hivatott Kossuth által; Nagy Sándornak tehát csak azon utasitást üzente, hogy legalább Uj Aradon tartsa fel magát szilárdul.

A miniszteri értekezletet azon jelentéssel kezdé Kossuth, hogy a magyar sereg 9-kén Temesvárnál nagyszerü győzelmet vivott ki. Az ügy ugyan már igen ingó alapon állott ekkor, de Bem megjelenése, ki a főparancsnokságot átvette, a dolognak azonnal más fordulatot adott; a csata vég kimeneteléről ugyan hirek még nem érkeztek, de a győzelmen nincs mit kételkedni. Azonban Görgey mégis kételkedett. Nagy Sándor jelentéseinek, egy osztrák hadtest merész előnyomulásáról Vingán át Arad felé, mindenesetre kétséget kelle támasztaniok a magyarok győzelme iránt. Mindazáltal Görgey előre mozditani igérkezett augustus 11-kén a 7-dik és 3-dik hadtestet a Maros bal partjára. Csak azt kérdé, hogyan van, hogy Bem egyszerre Temesvárnál parancsnokolt. E fölött hosszas tárgyalás keletkezett.

Magából a dologból kitünt, hogy Kossuthnak egy rendelete által, melyet Aulich hadügyminister ellenjegyzett, Bem valóban a magyar csapatok főparancsnokává neveztetett ki. Több miniszter e kinevezésről legkevésbbé sem volt értesitve, sőt Csányi azon nézetet is nyilvánitá, miszerint Kossuth, a hadügyminister ellenjegyzése dacára épen nem volt följogositva, a főparancsnokságot Bemre ruházni, miután már egyszer az országgyülés szándékát nyilvánitá, hogy a főparancsnokság Görgeynek adassék át. Amit mindnyájan éreztek, hogy t. i. Bem kinevezte-tése csak a Görgeyféle politika irányábani bizalmatlanság jele, végre egyenesen kimondá Vukovich igazságügyi-miniszter. A főparancsnokság kérdése, vélé, még mindig függőben van, az még mindig átadatik Görgeynek, csak egyszer őszintén és kereken nyilatkozzék állásáról a kormányhoz, s szándékairól ennek ellenében.

Ámbár a kormány bizalmatlansága Görgey szándékai iránt legkevésbbé sem volt alaptalan, mi több, ámbár már rég óta tudnia kelle, hogy Görgey határozott ellensége, mindaz-

által csakugyan nehéz volt e bizalmatlanságot Görgey egy egyszerü nyilatkozata által elháritania.

Ő azt válaszolá, hogy állitsa őt a kormány haditörvényszék elé, ha szükségesnek találja, haszontalan gyanusitásokra nem fog válaszolni, s miután a főparancsnok választása forog szőnyegen, minél az ő személye is tekintetbe jöhet, jobbnak látja elhagyni az ülést.

Ezzel a várból főhadiszállására, Ó-Aradra ment át, az intézkedéseket Schlick megtámadására augustus 11-én — kiadni.

Késő este Kossuth őt még egy értekezletre kérte, négy szem közt, magához a várba. Miután Kossuth nehány pillantást vetett a multba, s a mellett azt is megjegyezte, mily sokat ártott Görgey kétszinüsége ő irányában a magyar ügynek, azt kérdé, hogyan venné Görgey, ha Bem a főparancsnokságot megnyerné, vagy a mint helyesebben lett volna mondva, megtartaná. Görgey azt felelé, hogy nem magyarnak semmi esetre sem szabad, kivált a nemzeti ügy ily nehéz állapotában a főparancsnokságot elnyernie. — No's kérdé tovább Kossuth: ha Görgey maga nyerné el a főparancsnokságot, mit tenne azon esetben, ha Dembinski vagy Bem győzelme Temesvárnál valósulna? Akkor, mondá Görgey, megtámadná s üldözőbe venné az osztrákokat. S azon esetben, ha 9 kén Haynau győz? hát akkor? Akkor viszonzá Görgey, letenném a fegyvert.

Én meg főbe lőném magamat! szólt Kossuth.

Görgey őt erről lebeszélni igyekvék, mint maga mondja, nem mintha sokat törődött volna Kossuth életével, hanem hogy Kossuth 1849. april 14-kei politikai tanát, ha nem is szóval, de mégis az által visszavonja, hogy nem kezeskedik érte életével.

10-dikén éjfél előtt Görgey ismét visszatért főhadiszállására. Néhány óra mulva még viradat előtt, Kossuthtól Guyonnak egy levelét vevé, melyben ez jelenti, hogy 9-dike óta Bem had nem létezik, hogy az föloszlottnak tekinthető.

Mármost, vélé Görgey, további ellenállásnak csak személyes s nem többé nemzeti érdekek, s még csak keresztülvágni magát semleges földre, nem pedig valami előnyt kivíni Magyarország számára — lehetnek célja, s a fegyvert letenni elhatározta.

Görgey nézete szerint Kossuthnak is e véleményben kellett lennie. Miért küldte volna különben Guyon levelét? Ha ezt nem teszi, 11-kén Görgey Schlick ellen megy.

Avagy miért nem fogatta el őt Kossuth az éjjeli beszélgetés után, melyben fegyverletételi szándékát nyilvánitá? Görgey egyedül volt a várban, az őrség oly egyénekből állt, kik őt nevéről is csak alig ismerték, s a vár parancsnok Damjanich volt, ki mióta Görgey ujat huzott a kormánynyal junius végével s julius elején, az ő elleneinek táborába ment át.

A fegyerletételre elhatározva magát csapataival, az ország ekkori főhaderejével, még sem akará Görgey, hogy e lépése csak szinét is viselje a honárulásnak; azért azon fölszólitást intézte Kossuthhoz, hogy köszönjön le, s ruházza rá az államban a főhatalmat.

Erre feleletül egy iratot nyert Kossuthtól, melyben ez őt fölhatalmazá békét kötni, de csak az oroszokkal, egyszersmind ráruházván a főparancsnokságot az összes magyar csapatok fölött.

Ezzel nem elégedett meg Görgey, hanem azonnal Csányi hoz ment, véle a dolog iránt értekezendő. Csányi megigéré, hogy Kossuthot ráveendi a lemondásra, s ezt valóban meg is tette. 11-kén délben bekövetkezett Kossuth s az egész ideiglenes kormány lemondása, a főhatalom Görgeyre ruháztatván át.

Görgey azonnal kiáltványt bocsátott ki Magyarország polgáraihoz, melyben megigéré, hogy mindent megkisérlend, amit a sulyos helyzetben csak lehet, s inté a polgárokat, hogy csendesen és békésen viseljék magokat, minthogy csak igy kezeskedhetni személyök és vagyonuk biztonságáról.

Délután Kossuth elhagyá Aradot, Lugosra szándékozván; a trón-jelvényeket, melyeket Görgey szükségeseknek vélt, hogy egyátalán még alkudozni lehessen, magával vitte. Csak este 8 órakor, igy volt kicsinálva, vegye át Görgey tényleg a főhatalmat.

Alig utazott el Kossuth, midőn Pöltenberg Rüdiger tudvalevő válaszával visszatért.

Erre Görgey levelet irt Rüdigernek, melyben közli ezzel, hogy Magyarország eddigi ideiglenes kormánya leköszönvén

átvette a főhatalmat, s el van határozva, föltétlenül letenni a fegyert, de csak orosz csapatok előtt; hogysem osztrák csapatok előtt letenné, inkább egész erejét kockára teszi egy kétségbeesett csatában. Továbbá jelenté, hogy 12-kén Világosra, 13-kán Boros-Jenőre s 14-dikén Beélre, tehát Nagy-Várad irányában vonuland, hogy Rüdiger közéje s az osztrákok közé férközhessék. Végül az orosz cár nagylelkűsége és igazságszeretetét hivta föl, a magyar nemzet részére egyátalán, s különösen az előbb osztrák szolgálatban állt tisztek részére. Saját személye érdekében mitsem kivánt, azt föláldozta.

Görgey most haditanácsba gyüjté az épen el nem foglalt tábornokokat és főbb tiszteket mind, akik Aradon valának. Ezzel először is Rüdigernek Pöltenberg által Aradról hozott iratát közölte. Aztán különösen arra figyelmezteté, hogy az orosz cár nagylelkűségére való hivatkozásból épen semmit sem várhatni, még csak azt sem remélhetni, hogy a fegyverletétel által valaki az osztrák haditörvényszéknek átadatasát kikerülhetné. — Aztán eléje terjeszté a haditanácsnak levele fogalmazványát Rüdigerhez, s fölhivá azt, hogy tanácskozzék fölötte. Ha a haditanács a föltétlen fegyverletételbe az oroszok előtt nem egyeznék bele, hozzon más positiv határozatot, s Görgey előre kötelezi magát, annak kivitelére. Erre elhagyá a tanácstermet. Rövid idő mulva tudtára adatott, hogy a haditanács beleegyezik a föltétlen fegyverletételbe, s az irat elküldését Rüdigerhez helybenhagyja.

8 órakor este, midőn Görgey amint előbb kicsinálva volt, a legfőbb hatalmat csakugyan átvette, ez irattal 3 parlamentär elment Rüdiger főhadiszállására.

Azután Görgey még hosszas értekezletet tartott Csányival, melyben különféle a fegyverletételen kivül lehetséges kibuvó rések vétettek fontolóra, végre Csányinak is be kelle látnia, hogy nincs egyéb hátra.

Már 11-kén napkelte előtt, közvetlenül azután, hogy Guyonnak Kossuth által hozzá küldött iratát olvasá, a Maros jobb partjára vonta az 1-ső hadtestet, mely még a bal parton állt, s a 7-dik hadtestet, mely már oda előre volt mozditva. — A 3-dik és 7-dik hadtest erre állást foglalt a simándi és pécskai-

utakon, Ó-Aradtól éjszaknyugatra, az oroszok netaláni támadása esetére, mig az 1sö hadtestnek a Maros jobb partját kelle az osztrákok ellen védelmeznie.

Még a 11 edike és 12-edike közötti éjjel megindult azután Görgey hadával Aradról, s 12-edikén reggel Világos alá ért. A csapatok előtt a fegyver-letétel szándéka szigorú titokban tartatott. Mert hát mégis attól tartott Görgey, hogy e hir által csapapatait demoralizálni találja, s mindenkép szorosan össze akará őket tartani, hogy az osztrákoknak ellenállhasson, ha ezek közbe lépni fognának.

Rüdiger Paskiewitschnek előbb említett korlátozó parancsai ellen kifogásokattőn, s engedélyt nyert tovább hatolni Arad felé, azonban ismételt fölszólítás mellett az elővigyázatra.

Augusztus 12-edikén Rüdiger kozákjait Uj-Szent-Annára mozditá, 3 mérföldnyire éjszak-keletnek Aradtól, s másfél mértföldnyire éjszak-nyugatnak Világostól, az előcsapat többi részét Simándra, a lovasság zömét Kis Jenőre s a gyalogság zömét Nagy-Zeréndre.

Főhadiszallását Kis-Jenőn ütötte föl. Itt 12-edikén reggel megérkeztek a magyar parlamentärek, Görgey levelével. Az ebben foglalt ajánlat oly csábitónak tünt föl Rüdiger előtt, hogy azonnal szószólólag értesité róla Paskiewitschet, s ez, ámbár a magyarokat előbb az osztrák főtábornokhoz utasitá, „további vérontás kikerülése tekintetéből“ — teljes engedélyt adott mindent megtenni, amit alkalmasnak vél az ügy befejezésére.

Még mielőtt Paskiewitsch engedélye megérkezett, egy csapat osztályt mozdíttatott Rüdiger az uj-szent annai kozákokból Világosnak, s egy parlamentärt küldött oda előleges értekezés végett. Miután Paskiewitsch engedélye megérkezett, táborkarnagyát, Froloff tábornokot, az egyes pontok meghatározása végett Világosra küldötte.

Midőn augusztus 12-edikén délután a kozákok csapatosztálya Uj-Szent-Annáról Világoshoz közeledett,az egész magyar tábor fölriadt. Görgey azon egyszerü parancsot adá ki, hogy tartózkodjanak minden ellenségeskedéstől. Erre a fegyver-letétel szándéka közhirré lőn.

Megfoghatólag nyugtalanságot s izgalmat terjesztett ez a táborban. Görgeynek jelenték, hogy zendülés ütött ki. Ő megjelent a táborban, s itt a dolgok állását nem oly rosznak találá, mint ahogy eléje adták, s kérelmek által, melyekben ajánlá a rend föntartását a végső percig, rövid idő alatt, lecsöndesité a csapatokat.

Ez alkalommal szóba jött az is, hogy nehány tiszt jobbnak látta volna az osztrákoknak mint az oroszoknak adni meg magukat. Görgey szabadságukra bizá a sereget elhagyni s a legközelebbi osztrák előőrsnél jelenkezni; de jobbnak látták a seregnél maradni.

Szétugrasztottak a Bem hadából, s előkelők a polgári rendből is sokan jelentek meg még augusztus 12-edike folytán Világoson; nem mindnyájan azért jöttek, hogy Magyarország mostani főhadával bármi sorsban osztozzanak. Nem keveset azon hirek csábitottak oda, melyek julius végétől folyton ismételve keringtek, miszerint Görgey előnyös békét kötött az oroszokkal.

Görgey, ki nem ámitgatá magát arra nézve, ami a seregnek legalább kiváló egyéniségeire várhatott — kötelességének tartá, legalább azon tábornokokat és táborkari — tiszteket, kik nem született magyarok voltak, a menekvésre fölszólitani. Ezek hallani sem akartak róla.

S ugyanazon módon, mint Görgey a katonasággal, beszélt Csányi a polgári rendbeli személyekkel. Azon aggodalomban, hogy nem mindnyájan lennének képesek brutalis fickók csufolódása és gúnya között gyalázatos halálnak mindvégig megtöretlenül szemébe tekinteni, s igy a magyar névre gyalázatot hozhatnának, Csányi is sokaknak tanácslá a menekülést; de épen mivel az indokokat, melyek őt ily tanácsra birák, nem tudta egészen elfátyolozni, csak itt-ott volt foganata.

A csapatok között, melyek a világosi táborba jöttek, több száz csaknem fegyvertelen ujonc is találkozék, kik a Maros jobb partján állottak, a nélkül hogy Görgey róluk csak legkevesebbet is tudott volna. Midőn augusztus 12-edikén hire járt, hogy Ó-Arad immár az osztrákok kezében van, ők Radnán és Lippán keresztü délnek akartak kitérni, hogy ha lehet Bem

hadával egyesüljenek. E szándékukban meg lőnek akadályozva. A körülményeket, melyek között ez történt, itt bővebben kell érintenünk, miután csodálatos föltevésekre szolgáltattak okot, az osztrákok részén.

A saághi csata után Schlick Haynaunak egy korábbi rendeletéhez képest, egy csapatosztályt küldött 2 zászlóaljból, nehány lovasszázadból s egy ágyúütegből Hoviger ezredes alatt Lippára. Schlick maga Görgey tovavonulta után 12-edikén megszállta Ó- és Uj-Arad városát s Uj-Arad alatt hidat veretett a Maroson; aztán a helyet mind-két parton bekerité, ami 15-ödikéig hajtatott végre. Hoviger 12-edikén délben egy órakor elérte Lippát, s az alatt azon ujonc csapatosztályra bukkant, mely épen a Maros bal partjára készült átkelni. Egy jelentéktelen csetepatéban Hoviger 200-at fogott el; a csapatosztály többi része visszahúzódott a Maros jobb partjára, s leszakasztá a hidat, mire aztán Görgey Világosra menetének hirére szinte odaindult s megérkezett.

Ez eseményt akkép magyarázták maguknak az osztrákok, mintha Görgey a Maros balpartjára való áttörésében Aradnál Schlick által meggátoltatván, összes hadával még egyszer megkisérlette volna e partot Lippánál Lugos irányában Bemmel való egyesülhetése végett elérni, csak Haynau elővigyázata és ügyes hadmüveletei által gátoltatott meg ebben, s csak most látá magát kényszerülve a fegyver-letételre az oroszok előtt. Mily helytelen volt egyátalán ez okoskodás, mutatja elbeszélésünk.

Ha a felsőbb katonai és polgári személyek a világosi táborban majd mindnyájan a perc magaslatán állottak, elhatározva, ha kell, a leggyalázatosabb halállal halni hűségökért meggyőződésükhöz: az alsóbb rétegekben épen nem úgy állt a dolog.

Ott még mindig egy előnyös békekötéssel áltatták magukat, melyet Görgey az oroszokkal kötött s mely nevezetesen a tiszteknek válandék javára, kik rangjokkal az orosz hadseregbe fogtak volna lépni. Sok tiszt épen nem is átallotta Görgeyt kérni, hogy léptesse őket még egy fokozattal előbb. Hasztalan terjeszté eléjök Görgey ily kivánat méltatlan voltát. Ők nem értettek semmit, miután a haszon forgott kérdésben.

Azt állítják talán, hogy efféle alávalóságok csak egy fölkelőhadban fordulhatnak elő?

Sajátságos remények ébresztettek, névszerint azon körülmény által is, hogy még augusztus 12-edikén délután fölszólítás érkezett Rüdigertől Görgeyhez Világosra, miszerint ez utóbbi közölje vele a sereg legsürgetősb kérelmét, hogy Paskiewitsch hercegnél annak teljesítése iránt közbenjárhasson.

A 12-edike és 13-adika közötti éjjel Froloff tábornok megérkezett Világosra, Görgeyvel a fegyver-letétel módjára nézve a szükségesekről értekezendő. Abban egyeztek meg, hogy a fegyverletétel Szőllőstől délre (keletre Zarándtól), e helység s a malomcsatorna között menjen végbe. Rüdiger 13-ikán reggel Kis-Jenőtől elővonuland, s a kijelölt tért kelet, éjszak és nyugat felől bekeritendi, csapatainak egy részével a Csigir patakot Szőllős és Moroda között megszállván, derékhadával pedig keletnek fordulva s Zaránd és Szőlős közé vonulván. Görgey 13-adikán ne nagyon korán induljon meg Világosról, hogy az oroszoknak elég idejök legyen a megérkezésre, a kozákosztályok, melyek immár Arad Világos között álltak, a magyar hadat illendő távolban követendik.

Görgey 10 és 11 óra között indult 13-ikán délelőtt, nagy forróságban Világosról Szőllősre, hogy az oroszoknak elég időt engedjen a megérkezésre.

Görgey, csapatait megelőzve Uj-Pankotán egy orosz parlamentärrel találkozott, ki előtt ujolag előszóval ismételnie kelle, hogy a fegyver-letétel komoly szándéka. Erre együtt a malom árokig lovagoltak, hol Görgey táborkarával várt, mig Rüdigernek az ő közeledése tudtára adatik. Erre üdvözlé Rüdigert, s átnyujtá neki a sereg csapatainak és hadkészleteinek jegyzékét, beleértve a tartalékhadat s a hozzá csatlakozott egyes tiszteket is. Mindössze 11 tábornok volt a seregnél; az 1-sö hadtest 8641 embert és 2562 (huszár- és tüzér—) lovat, a 3-adik hadtest 9196 em. s 2058 lovat —, a 7-edik hadtest 6708 embert és 2392 lovat —, a tartalékhad pedig mintegy 6000 embert számlált.

Az egész hadsereg tehát mindössze úgy 30,000 emberből állt. Az átadandó ágyuk száma 144-et tön.

Az oroszok már, mint ki volt csinálva, elfoglalták helyöket, midőn a magyarok odaérkeztek. Erre véghezment a fegyverletétel a kicsinált módon.

Este felé a fegyverletétel végre is volt hajtva.

Görgey még a 13-adika és 14-edike közti éjjel Kis-Jenőre vitetett, s a sereg tartaléka egy lovas osztály által Zarándra kisértetett.

Az okot, melynélfogva Görgey magát a fegyverletételre el határozta, előadtuk, ő meg volt győződve, hogy a további harc mitsem használ, s az országnak vissza ohajtá szerezni békéjét. Árulásról e szerint szó nem lehet.

Hogy más okok sem hiányoztak egészen, melyek a főokkal összeműködtek, — bizonyos; hogy abbeli szándéka, miszerint Kossuthot és seregét fölcsufolja, Görgey utósó működésében igen nevezetes mozzanat vala, s elkeseredése, hogy nem neveztetett ki főparancsnokká, — igen világosan kitűnik magának Görgeynek egy Klapkához intézett leveléből, melyre utóbb még vissza kell térnünk.

Ha vajjon a fegyverletétel okvetlen szükséges volt-e, kétséget szenved. Az idő gyakran csodás szerencsét hoz, s épen azon pillanatban, midőn Görgey a fegyvert letette, sikerdúsan kezdett föllépni Klapka Komáromnál, minek igen nevezetes következményei lehetnek vala, ha a világosi nap által nem paralysáltatnak.

Miután Görgey az orosz interventió kezdetétől fogva azon katonai eszmét forgatá elméjében, egyedül az osztrákok ellen intézni csapást csapásra, kérdés, nem volt volna-e lehetséges, czen eszméhez még most is hűnek maradni, s azon megállapodáshoz jutunk, hogy igen is lehetséges volt volna, ha az ember tekintetbe veszi a Haynau mozgó seregének erőtlenségét, az oroszok csekély tevékenységét, s mindinkább növekvő tartózkodásukat, melylyel Haynaut segélyezték.

Nem ragaszkodhatott volna-e Görgey jelleme mellett azon eszméhez: egy kétségbeesett csatában, mely legalább mennél többet árthatott volna az osztrákoknak, — magát és seregét föláldozni?

Ha a csatának ez leendett vége, bizonnyára számos vi-

téz férfiúnak, kik mint hősök hullottak volna el, nem leendett gonoszabb sorsuk, mint mely a fegyverletétel után rájok várakozék. De talán épen a kétségbeesett elhatározás fordulatot idézhetett volna elő az ügyek menetében.

Meg kell jegyeznünk, hogy a szövetségesek részéről s különösen az oroszok főhadiszállásán épen nem biztak többé, hogy a hadjáratot még 1849-ben befejezik, úgy, hogy el voltak készülve, miszerint 1850-ben azt folytatniok kellend. amint ez Borg orosz tábornoknak Miklós cárhoz intézett egy leveléből kétségetkizárólag kitűnt, mely levél a komáromi őrség kezeibe került.

Lehetetlennek egy kétségbeesett végharcot talán csak azon okból tarthatott Görgey, hogy nem bizott többé egy nélkülözések és erőlködések következtében elbágyadt, s a pártszellem által demoralisált sereg fegyelmében és bátorságában.

Azt, hogy Görgey idegenkedett, magát keresztülvágva, seregét semleges területre vezetni; hogy azon nézetben volt, miszerint azon hadseregnek, mely Magyarország nemzeti harcát harcolá, Magyarország földén kell élnie, vagy halnia: nem vethetni neki szemére, habár úgy hisszük, ily átlépés ellen semleges földre senkinek sem lehetett volna kifogása.

Az oroszoknak, nem pedig az osztrákoknak, azért adá meg magát Görgey seregével, mert Haynaut nem akará részesíteni e megtiszteltetésben.

Átalán elterjedt volt a magyar tisztek és katonák közt az oroszok iránti rokonszenv s az oroszok minden alkalommal úgy bántak a magyar hadsereg katonáival, ott hol velök érintkezésbe jöttek, hogy e mutatkozó rokonszenvet föltarthassák, illetőleg fölhasználhassák.

Az osztrákok ellenben lázadóknak tekinték a magyarokat s mint ilyenekkel bántak velök.

Hogy Görgey nem akará ezek előtt letenni fegyverét, az nagyon könnyen érthető, nagyon világos. Nem várt osztrák részről kiméletet; Haynau szigoru rendszabályai, ki Pozsonyban kivégeztetett két, már Windischgrätz idejében a hadi törvényszék által halálra ítélt, de ekkoráig mégis életben ha-

gyott tisztet, Mednyánszkyt és Grubert, nem biztaták semmi reménynyel.

Ha tehát fegyverlerakásról volt szó, nemcsak Görgey, hanem tisztjeinek nagy része is hajlandóbb volt a fegyvert az oroszok előtt letenni, kikről azt hitték, Isten tudja mily barátságos érzelmeket táplálnak a magyarok iránt.

Hogy mennyire szerepelt Görgey tábornoki büszkesége is e dologban, midőn inkább választá az oroszokat, mint az osztrákokat, s hogy nem kötött-e ehhez egyátalán messzebb kiható reményeket, az más kérdés.

Sokan állitották, hogy Görgey a fegyverletétel által saját személyét akará biztositni.

Ily állitás alig hihető. Nem; mindazok után, a miket Görgey jelleméről tudunk, azt kell föltennünk, hogy neki legkeseredettebb komoly szándéka volt feláldozni személyét, de számitott az oroszok pártfogására a többi magyar tábornokot s előkelőbb tisztet illetőleg, habár törekvék is ezeket ily reményről lebeszélni.

Görgey hihetőleg remélte, hogy ha magát nem is, de bajtársait megmentendi a haláltól az által, hogy fegyverét lerakja.

S a mély levertség, mely Görgeyt megszállta, midőn e reményt csalódásnak ismeré föl, a legjobb kezesség arra nézve, hogy ez nála úgy volt.

Azon vádra, mintha Görgey az oroszok által meghagyta volna magát — pénzzel — vesztegetni, nem akarunk szót vesztegetni.

A tényeket, melyeken e vád alapulhat, oly nyiltszivüen elmondá Görgey emlékiratában, hogy nem lehet kétkedni e vázlat igaz voltán.

A lugosi csata s Aradvár eleste.

A világosi vagy szőllősi fegyverletétel után egymást érte a többi magyar seregek leveretése s az egyes helyek eleste.

A részletezések most már kevés érdekkel birnak; a hajtóvadászat, mi már 1848-diki decemberben terve vala Windischgrätz hercegnek, e hajtóvadászat a magyar hadakra most valóban kezdetét veszi.

A Haynau derékhada — a Schlick hadteste hiján — az uttól és csatáktól kimerülve, augusztus 10-dikén a temesvári nap után ekként táborozott:

a 3-dik hadtest főereje az uj-világ c. külvárosnál állott.

A Dossen előőrs — dandárnak egy zász lóalja Remeténél a Bega jobb partján, másika jobbra, közel a Temeshez Medvesnél, derékhada pedig szintén Temesnél állt a temesvár-buziási uton.

A Schwarzenberg dzsidás ezred a temesvári őrségből a 3-dik hadtesthez csatoltatott s feladatául az tüzetett ki, hogy a Remetén át Rékásnak futó magyar csapatokat üldözőbe vegye;

a Wallmoden hadosztály Girondonál táborozott;

a 4-dik hadtest Gyarmathára mozdittatva elő, a Schlickkel való összeköttetést tartá fön Vingán keresztül;

a Paniutine hadosztály a vadászerdőben, az ágyutartalék pedig a Mehálánál állott.

Mindenfelé portyázó csapatok küldettek ki, hogy a vidéket a maradozóktól megtisztitsák, kik összefogdoztatván nagyobbrészt azonnal haza bocsáttattak.

A Kmetty által hátrahagyott hadosztályok, melyek csak most huzódtak délről, a Bácskából és Bánátból fölfelé, Uj-Pécsről Saághnak, azután pedig a Temes bal partján Buziásnak vonultak, a Dossen dandárt apró — persze hasztalan — csatározásokkal nyugtalaniták a Temesen át.

Augustus 11-kén Kmetty utóvéd állást foglalt Rékasnál, mig a Bem derékhada folyvást visszavonulóban vala Lugos felé. Kmetty ezen állást már a 11-dike és 12-dike közötti éjjel ütközet nélkül odahagyá a Schwarzenberg dzsidásezred közeledésének hirére.

Augustus 12-kére Haynau, ki főhadiszállását eleinte Temesvárott üté föl, a magyarok határozottabb üldözését rendelé el. A 3-dik hadtestnek Remete és Jeszvin felé kelle mennie. Ez derékhadával megszállta a Kmetty által odahagyott Rékast, előörsül Schwarzenberg dzsidásokat küldött Nagy-Topolovecre, balra Szusztrára és Petrova-Szellára őrszemeket menesztett, s a Veigl lovasdandárt Jeszvinen hagyá utócsapatul.

A 4-dik hadtest Janovára ment, a Siegenthal dandárt Hernyakovára mozditá, s őrszemeket küldött Thésig s balra Bencseken és Fibischen át Alliosig.

A Bem derékhada már 12-kén Lugoson volt. Ide érkezett e napon Aradról futva Kossuth is. A hirek, melyeket vőn, egészen lehangolák őt. Többé nincs mit tenni, mondák neki mindenfelől; a sereg, a mennyiben még együtt van, az első ágyulövésre szétrobbantatnék.

Kossuth rövid pihenés után Törökországba indult. 14-kén Teregován vala Karansebes és Mehádia között. Innen levelet irt a beteg Bemhez, ki a háboru folytatását sürgette, s őt fölszólitotta volt, hogy vegye át ismét a kormányt. Kossuth azt tartá, hogy jelenléte mitsem használhat. Ha Bem azt hiszi, hogy tovább folytathatja a háborut, ami mindenesetre csak az ország

igénybevétele és kiszivásával vala lehetséges, alakitson egy bizottmányt népképviselőkből, mely a kormányt átvegye.

12-én Vécsey a Béga kanyarulatnál Kiszeteónál utó védállást foglalt, az ottani hidat lerontani készült, az iktári már le volt rontva. 4 ágyu a kiszeteói hid előtti magaslatokon a Béga jobb partján, 16 pedig a bal parton volt fölállitva. Lukarucet Topolovecnél a jobb parton, s Buziást, Kepetet és Szinerszeget a balon őrszemek tarták megszállva.

Augustus 13-kán nem mozdultak az osztrákok; Hoviger összeütközése Lippánál magyar ujoncokkal megállitá őket. Az eseményt ugyanis a Görgey egész hadának átkelési kisérletére magyarázták. Haynau azonnal irt Rüdigernek s kéré őt, hogy egyesüljön az osztrákokkal. Azonban még 13-dikán hire futott, hogy Görgey leteszi a fegyvert s 14-kén Haynaunak, — aki főhadiszállását Temesvárott hagyta — csapatai odább mentek; a 3-dik hadtest Iktárig és Kis Topolovecig, a 4-dik hadtest pedig Hernyakován át Lukerecig, előcsapatával Szusanovetzre s egy őrcsapattal balra Bálnicra ment fölfelé a Bega mellett. A jobb szárnyon a Dossen dandár egy őrcsapattal a bródi hidon Nagy-Kovéresig mozditatott elő, Buziás felé. Közte s a 3-dik hadtest között a Wallmoden lovasosztály ment szintén a bródi hidon Rakovicére, előőrsével Kepesig és Drajojeszig. A Paniutine-osztály s az ágyutartalék Rékasra rendeltetett.

A magyarok előőrseiket mindenütt ellenállás nélkül vonták magukhoz.

15-dikére ki volt tüzve Vécsey megtámadása kiszeteói állásában; azonban a magyarok még 14-dikén odahagyák ezen állásukat, s Ramberg még az nap Kostilig mozditá előhadát s Belincig derékhadát. Kostil mögött ismét állást foglalt a magyarok utóhada; a derékhad Lugos alatt vonatott össze.

15-dikén az osztrák odább mentek Lugosnak; a 3-dik hadtestnek meg kelle támadnia Lugost s üldözőbe vennie a magyarokat, ahová futamodni fognának, a 4-dik hadtestnek Kostilba kelle vonulnia tartalékul, azonban a Siegenthal dandárt Szuszanovecről Hezerisre kelle küldenie a magyarok jobb oldalára; Dossennek Szinerszegen át baloldalukra kelle nyomulnia Lugos felé.

Ramberg, ki reggel 8 órakor indult el Belincről, mindjárt Kostil alatt összeütközött a magyarokkal. A csata rövid ideig tartott, a magyarok csakhamar visszavonultak s Lugost is odahagyták.

Most meg Kmetty foglalt utó-véd állást mintegy 3000 emberrel s 12 ágyuval Lugos mellett a facseti uton, s miután abból is kiveretett, ismét Poganyestnél. Ez utóbbiból, főleg a Hezerisen át előnyomult Siegenthal dandár megjelenése jobbja felől, szoritotta őt ki. Most Bozsurra vonult vissza.

Az ütközet végével a 3-dik osztrák hedtest előőrse Facset ellen foglalt állást; a Wolff és Veigl dandárok pedig Poganyestnél s a Siegenthal dandár Hezerisnél; a többi had mind Oláh- és Német Lugosnál ütött tábort.

Mielőtt Görgey Aradot elhagyá, értesitésére adá Damjanichnak azon szándékát, hogy a fegyvert föltétlenül leteszi, de csak az oroszok előtt. Midőn Schlick Arad alá érkezett, ezt azonnal fölszólitá a vár föladására. Damjanich megtagadá ezt, de augustus 14 dikén parlamentair-eket küldött Rüdiger főhadiszállására Kis-Jenőre, alkudozásba bocsátkozni. Ugyanaz nap érkezett ide Butturlin tábornok is, Paskiekvitschtől küldetve Haynauhoz, a további müveletek iránt értekezni. Ő elfogadta az alkudozásokat. Damjanich eleinte föltételeket szabott; Görgey egy levelének Damjanichhoz, — mely a vár föltétlen átadását tanácslá, — kelle segitenie a dolgon. Damjanich most készneknek nyilatkozott a vár föltétlen átadására, de csak orosz csapatoknak. Ez augustus 15-kén el lőn határozva; 17-dikén kell vala megtörténnie az átadásnak. Butturlin csupán a Chruleff kozák őrcsapatát vonta magához Aradról.

Mihelyt Haynau 15-kén Damjanich alkudozását az oroszokkal megtudá, a legnagyobb haraggal kiadá Schlicknek a parancsot, Aradot komolyan megtámadni, az oroszok mellőzésével. Bizonyos vala, hogy Schlicknek, ha ezen parancsot szószerint teljesiti, magukkal az oroszokkal kellend ellenségeskedésbe jönnie, ha ezek adott szavokhoz nem akarnak hütlenek lenni. Nem volt épen távoli kilátásban a háboru a szövetségesek között.

Butturlin Schlick által értesittetett a dolgok állásáról;

Butturlin most fölhatalmazást nyert Paskiewitschtől, az ügyet lehetőleg kiegyenliteni. Erre azonnal még az augustus 15-dike és 16-dika közti éjjel elment Haynau főhadiszállására Temesvárra, mig Schlick megigéré, hogy a rábizott parancs kivitelét huzni-halasztani fogja, amig csak lehet.

Temesvárott Butturlin eléje adá az osztrák tábornoknak, hogy hisz itt csak puszta formalitás forog kérdésben: mihelyt Arad az oroszoknak átadatik, ezek azt az osztrákoknak fogják átszolgáltatni. Küldje tehát Haynau a Schlick hadteste helyett a Paniutine hadosztályt Arad alá, mely szintén az ő seregéhez tartozik. Bár keserü méreggel, de mégis beleegyezett Haynau. A Paniutine hadosztály, mely ekként most az osztrák seregtől el lőn választva, még augustus 16-kán parancsot kapott, hogy Rékasról, hol épen állomásozott, Aradra vonuljon. De már későn érkezett. 17-dikén Damjanich a várat átadta Chruleff kozákjainak, kik által alig egy órával utóbb az osztrákoknak átszolgáltattatott.

A Bem és Guyon hadoszlop fegyverletétele Dévánál.

A szerencsétlenség elharapódzván Erdélyben, szétfutottak Clam csapatai elől a székely csapatok. Gál Sándor alig 2000 emberrel odahagyá a székelyföldet, magyar földre vágandó magát keresztül, nem levén még értesülve a dolgok reménytelen állapotáról a tulajdonképi Magyarországban.

Grotenhjelm, aki augustus 3-dika óta Maros-Vásárhelyt állt, megtudá 5-dikén, hogy Gál Sándor Csik-Szeredáról Szász-Régenre vonult vissza, onnan Kolozsvárra akarván vonulni. Ő megakará hiusitani ez utazást, s e végből augustus 6-dikán megindult 2 hadoszloppal Maros-Vásárhelyről éjszaknak. A jobb szárny hadoszlopa, $4^2/_3$ zászlóalj, 15 ágyu, $5^1/_2$ lovasszázad és 50 kozák, Székesen és Kálon keresztül Hódosnak indittatott, a a balszárny hadoszlopa, mely 8 gyalog, 2 lovasszázad és 8 ágyuból állt Samarin ezredes alatt a Maros balpartján fölfelé Szász-Régenre rendeltetett.

Gál Sándor kis hada mindakét hadoszlop elől megmenekült, egy hidat használván föl a Maroson Körtvélyfájánál s onnan Toldalagon át tovább vonulván Kolozsvárnak. 6 dikán este Grotenjhelm egyesité két hadoszlopát Vajda-Szent-Ivánnál a Maros jobb partján, s 7-dikén a magyarok után küldé lovasságát. A lovasság Sármásig ment a kolozsvári uttól délre, s néhány maradozót elfogott. Augustus 8 dikán aztán Grotenhjelm visszatért Maros-Vásárhelyre, hol 9-dikén a Nowomirgorod dzsidás ezredet magához vonta, s további parancsokat várt Lüderstől.

Lüders csapatainak a nagy-csűri ütközet után némi nyugalomra volt szükségök. Ő azután egy csapatosztályt alkotott Dyk tábornok alatt, 8 zászlóaljból, 8 lovas századból, 16 ágyuból s 2 sotnia kozákból, melynek alkatrészei jobbára a Clam hadtestéből vétettek, s azt augustus 10-dikén Medgyesnél állitotta föl. Augustus 10-dikén 4 zászlóaljat, 2 lovasszázadot s 14 ágyut hagyván Adlerberg tábornok alatt a Vörös-Toronynál s Nagy-Szebennél, maga 8 zászlóaljjal, 18 lovas századdal s 44 ágyuval Nagy-Szebenből elindult Szász-Sebesbe, a még Stein alatt ott állomásozó magyarókat elüzendő.

Erre azon hir inditá, hogy a magyarok főaderejöket Aradnál egyesitik, s szándékuk lehet innen Erdélynek fordulni.

Clam Gallashoz azon parancsot meneszté, hogy 4 zászlóaljat s 8 ágyut Csik-Szeredán hagyva a székelyföld őrzése végett, menjen Maros-Vásárhelyre, Grotenhjelm helyébe, aki meg Kolozsvárra rendeltetett. Dyk odautasittatott, hogy Medgyesről Balázsfalván át a Küküllőn lefelé Mihályfalvára menjen, hogy azután a Szász-Sebesnél állomásozó magyarok előtt, ha Lüders által onnan elüzetnék, a visszavonulási vonalat Kolozsvárra elvágja. Ezen ut elállása csak a Maros bal partján látszott szükségesnek, minthogy a jobb parton Janku gondoskodott erről oláhjaival.

Már a 11-dike és 12-dike közti éjjel egy kozák ezredet küldött ki Lüders Szerdahely-ről azon megbizással, hogy 12-dikén a szász-sebes dévai uton a magyarok háta mögött jelenjék meg.

Augustus 12-dikén szemközt támadá meg Lüders a ma-

gyarokat. Ezek csakhamar hátráltak, de rendet tartva egész Szász-Sebesen túl; azonban, ahogy a lovasság őket üldözőbe vette s a kozák osztálycsapat a dévai uton megjelent, s hire támadt, miszerint a károly-fehérvári őrség kirontással fenyegetődzik: a kezdetleges rend csakhamar fölbomlott s a Stein hadtestének töredékei Dévára futamodtak.

Lüdersnek, a ki csak 4 halottat s 29 sebesültet vesztett, ellenben több mint 1000 magyart fogolylyá tőn, s 22 ágyut elvett, mégis be kelle állitani csapatainak kimerültsége miatt az üldözést, már Szász-Sebes és Szász-Város fele utján, Balamirnál.

13-dikán Lüders 2 zászlóaljat, 1 sotnia kozákot s 2 ágyut, valamint hadtestének egész trainjét Szász-Sebesen hagyta Rehfeldt tábornok parancsnoksága alatt, s előcsapatát Szász-Városra, derékhadát pedig Gyalmára mozditá.

14-dikén az előőrs a piskii hidig, a derékhad pedig Szász-Városig hatolt; e napon a dévai vár nagy mennyiségü lőpor föllobbanása következtében romba dőlt. Minthogy Stein a piskii hidat ellenállás nélkül föladta s már 15-dikén Dévárol Dobrára menekvék, Lüders még ugyanaz nap megszállatá Dévát az előhad egy részével.

Azon jelentésre, hogy Lesnek (Dévától nyugatra) s Dobra között jelentékeny magyar haderő gyülekezik, Lüders 16-dikán egész előhadát összpontositá Dévánál, s derékhadát Piskire mozditotta.

Bem és Guyon voltak, kik a Dembinski egykori seregének egy részével Lugos felől az oroszok felé közeledtek.

A Temesvárnál 9-kén vereséget szenvedett sereg töredékei ugyanis Lugosnál szétváltak.

Mintegy 8 zászlóalj, 12 lovasszázad s 42 ágyu Bem és Guyon alatt Dévának fordult.

Dessewffy és Lázár 4000 emberrel és 52 ágyuval délnek, Karansebesen át a török határnak vették utjokat.

Vécsey ellenben a maga s a Kmetty hadtestének egy részével, mely hozzá csatlakozott, mig Kmetty maga Zsidóváron át Törökországba menekvék, a Maros felé Soborsinnak tartott éjszaknak, egyesülni akarván Görgeyvel.

Bem és Guyon voltak, kik most a Stein hadtestének maradványával egyesülve Dobra felől Lüders ellen közeledtek. Ez 17-kén tudomásul vevé Görgey fegyver-letételét. Most fölszólitá Bemet, hogy kövesse ő is e példát. Bem azt válaszolta, hogy ellenkezőleg inkább megtámadni készül az oroszokat, ha ezek nem teszik le a fegyvert. De miután a magyar csapatok kevés harcvágyat mutattak, az ellenfelek végre 24 órai fegyverszünetben állapodtak meg.

Ez alatt, az augusztus 17-edike és 18-adika közöti éjjel haditanács tartatott, az utolsó, a magyar táborban.

Bem, Guyon s számos tiszt a háborút folytatni akarák de a katonák, testben-lélekben kifáradva egészen más véleményben voltak, s csak a háború végét óhajták. A vezéreknek be kelle látniok, hogy e csapatoktól semmit nem várhatnak többé.

Bem, Guyon, Perczel Miklós, Stein és számos mások a fegyverszünet idejét fölhasználva, tova menekültek a táborból. Előbb Ruszkára mentek, s onnan Mörulnak vették utjokat, Karansebestől keletre, hová 20-adikán érkeztek s épen jókor jöttek, hogy az őket megelőzött, de a falu birája által elfogott Kmettyt kiszabaditsák. A menekvők innen Pojánára mentek Mörultól délre s innen a Schil-völgyön Oláhországba menekedtek. Kossuth, Dembinski, Mészáros, Vetter, Perczel Mór, Wysocki, Asbóth, s Szemere, Wickovich, és Batthyány Kázmér miniszterek ez idő tájban már Widdinben voltak.

A vezérek elfutásával a magyar táborban nyilt lázadás ütött ki. A 7760 emberből, kiket még össze birtak tartani vagy 4000 megszökött, a többi 18-adikán este leraká fegyverét Lüders előtt, s legott Károlyfehérvárra szállittatott.

Haynau, ki meghagyta Temesvárott főhadiszállását, az üldözésre kirendelt összes csapatok fölött Liechtenstein Ferenc hercegre ruházta a parancsnokságot Ennek föladatává tétetett, hogy az egyes magyar hadtesteknek Görgey fegyverletételét proklamátiók által tudtúl adja, de ne bocsátkozzék alkudozásba, hanem mindig csak föltetlen hódolatot kivánjon.

Liechtenstein haderejét az üldözendő magyar hadosztályokhoz képest több hadoszlopba osztá.

A fő-hadoszlop, mely egyenesen Bem és Guyon üldözésére

volt kirendelve, a 3-adik hadtestből s a 4 edik hadtest legnagyobb részéből képeztetett. A 3-adik hadtest már augusztus 16-odikán ellenállás nélkül megszállá Facsetet, s előcsapatát Kossovára mozditá, 17-edikén ez utóbbi helyre a derékhad vonult, az előcsapat pegig Kossaviczára ment, mig a Herzinger-osztály Facsetet szallá meg. 18-adikán a 3-adik hadtest előcsapata Dévára, a derékhad Dobrára, a Herzinger-osztály pedig Kossovára ment. Az osztrákok itt összeköttetésbe léptek Lüders hadtestével s lefoglalták a train-eket és hadi-szereket, melyet a Bem hadoszlopa a fegyver-letétel után még hátrahagyott.

Most portyázó-csapatok küldettek ki minden irányban menekvők összefogdozása, vagy még inkább talán a végett, hogy azokat oltalmukba vegyék a szerte barangoló oláhok ellenében, kik most a védtelen és félholt magyarokon boszujokat tölték.

Egy osztály a Bem hadoszlopából Brunner ezredes alatt, mely mintegy 1800 emberből állhatott, Hátszegre vonta magát; ez 19-edikén egy Hasford tábornok alatt álló orosz csapatosztály előtt leraká a fegyvert. Itt Hasforddal augusztus 21-edikén egy osztrák portyázó csapat találkozott, Wolff tábornok alatt, — kinek Dévaról a hátszegi völgyön, aztán pedig vissza Ohuba-Bisztrán és Karansebesen át Lugosra kelle vonulnia, az ott netalán hátramaradt magyar hadosztályokat fölkeresni.

A Dessewffy hadoszlopának fegyverletétele, s egy magyar hadosztály kivonulása Mehadián át török földre.

Dessewffy és Lázár, mint emlitők, Lugosról Karansebesnek vették utjokat. Üldözésökre Liechtenstein herceg a Simbschen — könnyü-lovasságot küldte, mely 12 lovasszázadból s 6 ágyúból állt; mig a Lederer nehéz-lovasdandár s a Müller-gránátos-zászlóalj őrségül Lugoson maradt. Simbschen augusztus 16-án Lugosról Szakulig, 17-edikén pedig előcsapatával Mutnikig ment s egy portyázócsapatot küldött Csutára.

Segélyére 18-adikán a Müller-gránátos zászlóalja Lugosról

Szakulra vonult, s minthogy a fölső-temes-völgyi terület kevéssé alkalmas a könnyü lovasságra, amit előre tudni lehetett volna — még négy zászlóalj s 12 ágyú szólíttatott a Maros-völgyből Karansebesre, hova e csapatok egy része 20-adikán meg is érkezett. Most Wallmoden altábornagy vette át a parancsnokságot a karansebesi vonalon.

Dessewffy és Lázár a 18-adika és 19-edike közti éjjel odahagyák Karansebest, melyet erre a Simbschen előhada szállott meg; csapataik nagyobb része Hátszegnek tartott, egy osztály azonban, mely jobbára a lengyel és olasz legióból állott, Vogtner ezredes alatt a Temes völgyön fölfelé Mehádiának vonult.

Lázár a maga 3000 emberével, 600 lovával és 36 ágyújával, miután a dolgok állásáról értesült, már 19 edikén leraká az osztrákok előtt a fegyvert; csakhamar aztán Dessewffy is megadá magát Wallmodennak. Most tehát itt még csak Vogtner vala hátra.

Augusztus 21-edikén Wallmoden egy kis előcsapatot, de melyben ez uttal gyalogság is vala, Szadováig, 22-edikén pedig Kornicéig menesztett; Simbschen a derékhaddal 21-edikén Zaguzsáig követé azt, Wallmoden pedig főhadiszállását Karansebesen üté föl.

A 22-edike és 23-adika közötti éjjel Müller alezredes a maga granátos-zászlóaljával együtt 7 gyalog- 2 lovasszázadot s 3 röppentyü-ágyút egyesitett Kornicén, s Mehádiába vonult. Vogtner csakhamar odahagyá ezt, de a Mehádia-kulcsnál ujolag állást foglalt. Rövid csetepaté után Müller, ki utána ment, gyöngének érzé magát ez állás megtámadására. Előbb erősítést kellett bevárni. Alkudozások kezdettek, de félbeszakadtak, miután Vogtner fegyverszünetet kivánt, hogy küldöttek által meggyőződést szerezzen magának arról, valjon igaz-e a Görgy fegyver-letétele, melyről neki szólottak.

A 23-adika és 24-edike közti éjjel Vogtner visszatért a Mechadia-kulcstól, s még 24 edike folytán török területre lépett át. Csapatait, mint minden menekvőt, a törökök Widdinbe utasiták.

Augusztus 25-ödikén Wallmoden megszállta Ó Orsovát.

A Vécsey hadoszlopának fegyverletétele.

Vécsey Lugosról a Maros felé Soborsínnak fordult, Görgeyvel egyesülendő. A Marost átlépvén rosz hegyi utakon Baján és Szlatinán keresztül tovább ment Boros-Jenőnek. 17 edikén Rakittáról Birkis felé egy zászlóalj, 6 lovas-század s 6 ágyú küldetett utána a Siegenthal-dandárból. A Maros tulpartjára jutva Vécsey egész trainjét, 2000 kocsit, — cserben hagyá, mely egy osztrák lovas-század által elfoglaltatott. Ágyúit is csaknem mind el kelle hagyogatnia Vécseynek az ut nehézségei miatt. Lippát 18-adikán ismét megszállák a Schlick csapatai, nehogy itt Vécsey a Maros bal partjára visszatérhessen, ugyan az nap egy lovas-század közvetlenül üldözőbe vevé őt Medvey kapitány alatt Tót-Váradról Baján es Szlatinán keresztül; ez sok maradozót elfogott, valamint az ütközetben el hagyott ágyukat is meglelé.

Augusztus 20-adikán Boros-Jenőre érkezve, Világostól éjszakra, miután a Görgey fegyver-letételéről tudomást vőn, s magától Görgeytől fölszólíttatott, hogy az ő példáját kövesse, megadá magát hadtestével, 7440 emberrel, 1067 lóval, 2 ágyuval s még 4000 puskával 21-edikén az oroszoknak föltétlenül.

Az Inczédy és Gál Sándor csapatainak s a Kazinczy hadtestének fegyver letétele.

Grotenhjelm táborno k, ki nem üldözve tovább Gál Sándort, augusztus 8-adikán Maros-Vásárhelyre tért vissza, itt 12-edikén hirt vőn a nagycsűri ütközetről s egyszersmind parancsot kapott Lüderstől, hogy most már Kolozsvárnak nyomuljon elő.

Itt állt Gál Sándor, kihez számos más csapatok csatlakoztak.

Grotenhjelm a rendelkezésére álló haderőt augusztus 13-adikán Kis-Cségnél összpontosítá, s magához szólitá a még Szász-Régen és Szeredfalva körül Besztercze mellett álló csa-

patokat is, kivéve ez utóbbi város őrségét Wladislawiewitsch tábornok parancsnoksága alatt.

Még 13-adikán a magyarok előcsapataira bukkant a Grotenhjelm előőrse Kalyánnál, melyeket Apahidára vert vissza. Midőn Grotenhjelm 15-ödikén Kolozsvárhoz közelgett, odahagyák azt a magyarok, s Bánfi-Hunyadnak vonultak vissza, egy kis csapatosztálylyal tevén magokat kapcsolatba, mely a Csucsaszorosnál volt fölállitva, hová Gál Sándor mozditá, mindjárt Kolozsvárra érkezte után.

Amint tudjuk, auguszus 7-edikén már Paskiewitsch a Melnikoff ezredes portyázó csapatát kiküldötte, a Sebes-Körös völgyén fölfelé, hogy a Csucsa-szoroson át Kolozsvárnak az összeköttetést helyreállítsa Lüderssel és Grotenhjelmmel.

Melnikoff augusztus 8-ikán Mező-Telegdnél foglalt állást; itt csakhamar megtudta, hogy Bánfi-Hunyadról egy magyar csapat osztály közelit a Csucsa-szoros felé, nyilván azon szándékkal, hogy egy, a szorostól nyugatra, Bucsánál emelt torlaszt elfoglaljon, mely az utat elzárá. Melnikoff előnyomúlt Bucsának, s megelőzve a magyarokat, fölgyujtá torlaszukat, hanem aztán óvatosan visszavonult Mező Telegd felé, minthogy a magyarok magukat Csucsánál megerősiték. Innen a magyarokat értesité a Görgey fegyver letételéről, s csakhamar jelentést tőn, hogy az emlitett csapat-osztály hajlandónak látszik ama példa követésére, mire mintegy 4 zászlóalj-, 3 lovas-század s 4 ágyúnyi erősitést kapott. Azonban az alkudozások meghiusultak.

Kolozsvárra vonulva Grotenhjelm Urban tábornokot, ki épen föllábadván betegségéből az osztrák csapatok fölött e hadtestben a parancsnokságot ismét átvevé, — 3 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal s 9 ágyúval Bánfi-Hunyad ellen inditá; a lovasság még 15-ödikén elérte Bánfi Hunyadot, a gyalogság pedig Kapust. 16-odikán Urbán Csucsáig üldözé Gál Sándort. Itt azonban hirül vevé, hogy Mármarosból egy erős hadtest érkezett Kazinczy alatt Deésre, s parancsúl kapá, hogy Gál Sándor üldözését hagyja abban.

Ez a hir Gál Sándorhoz is eljutott, mire ez azon volt, hogy Kazinczyval egyesüljön. Csak azért folytatá még az alkudozásokat Melnikoff-fal, hogy e tervét annál könnyebben kivhesse.

Kazinczynak, ki mindjárt az oroszok előnyomultával a Karpáthokon át, elszakittatott Wysockitól, erre Bemhez kellett volna csatlakoznia, de a hirek, melyeket az erdélyi határszélen Grotenhjelm előnyomulásáról a Bukovinából, vőn, arra határozták őt, hogy egyelőre Marmarosban marad, s innen az oroszok közlekedését nyugtalanítani fogja. Szándéka, Perczellel egyesülni, az oroszoknak, — Tscheodajeffnek — első előnyomulása által Debrecen felé, meg lőn hiusítva; Görgeyvel való egyesülése pedig az által, hogy ez nem maradhatott a Hernádnál s a fölső Tisza jobb partján addig, a meddig hitték. Kazinczy a mellett azon parancsot, hogy Bemmel egyesüljön, akkor vevé, midőn épen augusztus 2-odikán Munkácsról jöve Uj-Laknál a Tiszán átkelt. Most Szathmár-Némethire tért, hol több nap habozva vesztegelt, mire aztán Deésre indult, hová augusztus 15-dikén érkezett meg.

Az alatt Gál Sándor összeköttetésbe tette magát vele, s elhatározák, hogy Zsibónál egyesülnek, hová is e végből Kazinczy visszafordult, mig Gál Sándor is oda indult Csucsáról.

Grotenhjelm hadtestét 18-adikán Kolozsvárnál összpontositá s Deésre vonult, de Kazinczyt már nem találá ott, mire fölszólitást intézett hozzá a fegyver-letétel iránt egyszersmind egy levelet is küldve neki Görgeytől. Kazinczy 23-adikán késznek nyilatkozott Görgey példáját a most rendelkezése alatt álló összes csapatokkal követni, s Grotenhjelm, miután Wladislawiewitschet is magához vonta Beszterczéről, odább nyomult Oláh-Vásárhelynek. Azalatt a Kazinczy hadtestében lázadás ütött ki; a csapatok egy nagy részét sikerült ugyan lecsillapitani, de nehány ezer ember elvált Kazinczytól és Nagy-Bányára vonult. Erre augusztus 25-dikén 4000 ember 56-ágyuval, 7000 puskával s 103- lóval lerakta Grotenhjelm előtt Zsibónál a fegyvert.

Melnikoff azon jelentésére, hogy Gál Sándor Zsibónak vette utját, 100 kozákot kapott erősitésül, s parancsot vőn, hogy Mező-Telegdről térjen vissza Bucsára. Tartalékúl számára Sasz tábornok küldetett utána 6 zászlóaljjal, egy kozák-ezreddel, s 24 ágyúval, de azon hirre, hogy Kazinczy letevé a fegyvert. csakhamar visszahivatott, valamint Melnikoff is.

Midőn Grotenhjelm parancsot kapott, hogy Maros-Vásár-

helyről Kolozsvárra menjen, támogatására a Dyck tábornok csapatosztályának Tövisen és Enyeden át Thordára kelle vonulnia, ez azonban már 16-odikán, midőn Lüders a Bem hadoszlopának közeledését Déva felé hirül vevé, gyorsan délfelé szólíttatott, hogy Lüderssel egyesüljön, s 17-edikén Szász-Sebesre érkezett. A helyett most Clamnak csak egy csapatosztályt kelle Maros-Vásárhelytt hagynia, csapatainak többi részével pedig részint a Wladislawiewitsch tábornok Beszterczéről elvont csapatainak helyét pótolnia, részint Grotenhjelm tábornok közvetlen támogatására Deésre mennie.

Görgey fegyverletétele után egy csapatosztályt alakított Paskiewitsch Nagy-Váradon, Karlowitsch tábornok alatt a gyalogosztály 7 zászlóaljából, 4 lovas-századból, 25 kozákból, 24 ágyúból s egy fél-század árkászból azon megbizással, hogy Debrecennek, Nagy-Kállónak, Naménynak vagy más alkalmas pontnak tartva a Tiszánál, törjön be Marmarosba, ezt csöndesítse le, vegye meg Munkácsot, s tisztitsa meg a munkács-kassai vonalt a még netalán bolyongó ellenséges csapatoktól. Karlowitsch augusztus 14-edikén utnak indult Nagy-Váradról. Következő nap aztán azon- persze már nem egészen való hir érkezett hozzá, hogy a Kazinczy hadteste még mindig Munkács körül táboroz. Karlowitsch erre még 6 zászlóaljjal s 22 ágyuval erősittetett meg, s egy levelet is kapott Görgeytől Kazinczyhoz.

Egy kis csete-paté után Naménynál, elfoglalta Karlowitsch az ottani Tisza-hidat s Munkács alá nyomúlt, mely váracska augusztus 26-odikán átadatott neki, miután belőle parlamentairek küldettek Nagy-Váradra, hogy meggyőződjenek ama tudósitások igazvoltáról, melyek a magyar seregek sorsáról hozzá intéztettek.

Ámbár névszerint Bem számos kisérletet tőn, hogy az oláhokkal kiegyezkedjék, s őket a magyaroknak megnyerje vagy legalább ezek javára békére birja, e kisérletek mindazáltal eredménytelenek voltak. Janku folyvást háborgott s midőn a szövetségesek fegyvereit szerencse látszott kisérni, mind tovább harapódzék az oláhok lázadása. Ekként a magyarok haláltusájok órájaig kénytelenek voltak csapatokat állítni az oláhok ellenébe. Egyike e csapatoknak, az Inczédy portyázó

hadteste augusztus közepe táján Belényes vidékén állt a Fekete-Kőrösnél s ugy 1200 embert számlálhatott.

Ennek hirére augusztus 16-odikán Paskiewitsch 8 lovasszázadot küldött 4 ágyuval Lőwenhagen tábornok alatt Alma-Mezőre Nagy-Váradtól délkeletre. Inczédy hadteste részint leraká előtte a fegyvert, részint szétugrasztatott s e felőli jelentésére, valamint Janku biztositására, miszerint az oláhokat féken fogja tartani, augusztus 24-edikén visszahivatott Lőwenhagen Nagy Váradra.

Görgey már augusztus 14-edikén Nagy-Váradra, Paskiewitsch főhadiszállására vitetett Kis-Jenőről, egy kis kisérettel. Paskiewitsch eleinte mordúl meg támadá őt, de azonnal hozzátevé, hogy a cár kegyelmét személye számára ki fogja kérni. Már egy hét mulva hirül érkezett, hogy Miklós cár valóban valóban megkegyelmezett Görgeynek, s azonkivül fiát, a trónörököst megbizta, hogy Ferencz József esászár kegyelmét is kieszközölje számára. Augusztus végével aztán meg is kapta Görgey Haynau egy augusztus 26-odikai levelében azon rá nézve bizonyára fölötte kellemetlen (?) hirt, hogy Ferencz Józref kegyelmet adott neki, hogy megajándékozta életével. Azonban Görgeynek nem leende szabad Magyarországban tartózkodnia, hanem Klagenfurt jelöltetett ki számára tartózkodási helyül, s csakhamar oda is vitetett.

Időközben Görgey következetesen tettéhez leveleket irt minden osztály parancsnokhoz mind a nyilt csatatéren, mind a várakban. Az előbbieknek egyszerüen azt tanácsolá, hogy kövessék példáját, az utóbbiaknak elősorolá a tényeket, s oda utasitá őket, hogy cselekedjenek, amint lelkiismeretük tanácsolja, aszerint amint még Magyarország s népök számára valami kedvező föltétet kicsikarhatni vélnek, vagy nem.

Amint már előbb jeleztük, Görgey aztán mély levertségbe merült, ami meghiusult reményének következménye vala, mindenesetre meghiusult reményének, habár ő sohasem szólt is környezete előtt reményről, legabább személyesen nem.

Serege tábornokai, tisztei, s a hozzá csatlakozott polgári notabilitások eleinte ugy volt, hogy miként ő, Nagy-Váradra vitetnek. Ez nem történt. Bár utnak lőnek inditva oda, de az

irány csakhamar meg lőn változtatva, s e népséget is ugymint az altiszteket s közlegényeket Sarkadra vitték, Nagy-Váradtól délnyugatra, hova Paskiewitsch a Szolnokon lerakott készleteket elhozatá, hogy az első ellátási szükségletekről gondoskodjék. Nemsokára azután kezdetét vette a hadi szereknek és foglyoknak, kik különböző fönt említett s más kevésbbé jelentékeny alkalommal az oroszok kezébe kerültek, — átszolgáltatá sa az osztrákoknak. — A legénység az őrmestertől lefelé csakhamar elbocsáttatott; a tábornokok, tisztek és polgári notabilitások azonban ott fogattak, és Görgey jól tudhatta, miért? Dolgot kelle adni a haditörvényszékeknek, s hogyan teljesitendették ezek dolgukat, az előzmények után nem volt nehéz megitélni! Azok csak jól jártak, kik a kedvezményeket, melyeket az oroszok az elszabadulásra egyeseknek mindvégig nyujtának, hasznukra forditák! De a foglyok legnagyobb részt erkölcsileg úgy meg voltak törve, hogy a menekvéshez sem volt erejök, még akkor sem, midőn rövid idő alatt minden illusiójuk eloszlott, melyet magoknak a fegyver-letétel előtt s közvetlenül utána az oroszok nézve oltalmára csináltak.

Jellachich bán elkésése a csatatéren, s Pétervárad eleste.

Ámbár a Bácskából a magyarok már julius 25-dikén ki vonulni kezdtek, Jellachich még soká nem mert előjönni búvhelyéből a Duna jobb partján s a titteli fönsikon. 27-edikén megtudta, hogy Haynau Pestről Szegedre készül. Most Jellachich julius 28-dikán a Castiglione vértes dandárt Ireghről Szalánkeméneve indittatá, 31-én pedig a titteli fönsikra.

A kémszemlék ugyan, melyeket julius 30-adikán Dietrich és Knichanin Vilova és Mossorin felől tartottak, azon meggyőződést eredményezték hogy a magyarok a Bácskát odahagyták; azonban a pétervárad őrség kirohanásai, melyek annak valódi gyöngeségét elfödözték, magát a bánt oly mérvben nyugtalanitaták, hogy még nem merte a tartalék gyalogságot a Duna jobb partjáról a balra átvonni.

Augustus 5-kén végre hirül vevé Jellachich, hogy Haynau Szegedet megszállta; most a támadásra szánt csapatokat mind megindítá Szalánkeménnek, amennyiben még a Duna jobb partján voltak, s átszállittatni kezdé a folyón. Azalatt, hogy az átkelés a titeli fönsikra folyamatban vala, a Bánát déli részében még hátralevő magyarok augustus 7-kén megtámadták az átkelőket Perlasznál; 8-dikán azonban elvonultak Fehértemplomnak, mire Perlaszt a Lang és Marsano dandárok megszállták, s Titelnél a Tiszán hidat vertek. Ezen hidon a bán serege 12-kén, miután átkelése a Dunán megtörtént, végre átvonult a Tisza bal partjára.

A Haynau seregéből a Tisza jobb partján lefelé küldött Althannféle portyázó-csapat augusztus 6-án elérte Mossorinnál a bánt, s annak seregéhez csatlakozván Temesvárra ment vele, hová augustus 15-én érkezett meg.

Jellachich 13-dikán a Dietrich osztálylyal, 14-dikén pedig derékhadával is Nagy-Becskerekre érkezett s 16-kán Uj-Pécsre jött. Itt azon parancsot vevé Haynautól, miután a lugosi csata után alig volt várható valami komoly foglalatosság, hogy állapodjék meg, s 17-dikén a Puffer dandárt vissza kelle küldenie Ujvidékre, hogy Péterváradot a bal partról is be lehessen keriteni.

A német- és illyr-bánáti ezredek Neustädter és Rheinbach tábornokok alatt Mehádiára és Orsovára küldettek, hogy a fölső Temes és Bela-Reka völgyben müködő Wallmoden hadoszlophoz csatlakozzanak. Azonban ezek már későn jöttek arra nézve, hogy e müködésekben résztvegyenek.

A péterváradi őrséget azután csakhamar értesiték a dolgok állásáról egész Magyarországban, s egyszersmind fölszólíták, hogy adják föl a várat. Erre Kiss Pál várparancsnok képviselőket küldött Haynau főhadiszállására, mely augusztus 21-ke óta Aradra volt áthelyezve. Ezek 24-dikén érkeztek ide, s teljes alkalmuk lőn meggyőződhetni a szerencsétlen hirek igaz voltáról; visszatértök után september 7-dikén Pétervárad 8000 embernyi őrségével az osztrákoknak átadatott.

Haynau és Paskiewitsch értekezlete az oroszok kivonulása iránt s a foglalások részbeni folytatása az oroszok által.

Miután Haynau augusztus 24-kén meggyőződött, hogy Pétervárad átadása nemsokára megtörténik, még csak egy erőd volt a magyarok kezei között, Komárom vára. Persze a legfontosabb az országban. — Azonban megvétele bizonyára nem igénylé az orosz és osztrák seregek egyesült erejét; Magyarország elfoglalása vagy hogy netaláni egyes apró fölkelési kisérleteket el lehessen nyomni, szintén nem igénylé ez erőt, annyi sorcscsapás után, melyek nehány hét alatt a magyarok hatalmát érték.

Lassankint tehát az oroszok visszatéréséről hazájukba lehetett gondolkozni. Haynau azt akarta, hogy az oroszok Komárom eleste után még nehány hétig tartsák megszállva Magyarország éjszak-keleti részét és Erdélyt. Paskiewitsh e végre a 8-dik gyalog osztályt, a 9-dik hadtestből 4 zászlóaljat, azonkivül több hadosztályt jelölt ki a Grotenhjelm és Lüders hadtesteiből Rüdiger főparancsnoksága alatt, ki is főhadiszállását N.-Váradon áté föl.

A távozandó csapatok azonnal megkezdék visszavonulásukat szállásaikra Lengyelországban, Podoliában, Wolhyniában s a déli katonai gyarmatokban, hová octobor közepe táján — az ut hosszuságához képest előbb-később érkeztek meg.

Haynau agustus vége felé a 3-dik osztrák hadtestet Temesvárnál, a 4-diket és a Wallmoden lovasosztályt pedig Arad alatt öszpontositá. Innen aztán megkezdte visszavonulását a békés szállásokra, tekintettel az egész ország elfoglalására. Haynau augusztus végével főhadiszállását Pestre tevé.

Komárom eleste után véget ért a Rüdiger alatt visszamaradt orosz csapatok tiszte is, s először is az ország déli részeiből indittattak ki. Rüdiger ezután Eperjesre tevé át főhadiszállását. October végével a még az éjszaki megyékben álló oroszok is

visszavonattak, s november 6-dikán mind otthon volt Lengyelországban.

Az orosz seregek részéről, melyek mindössze több mint 190,000 embert számláltak, a tulajdonképi hadjárat 2 hónapig tartott, junius közepétől augustus közepéig. Ez egész hadjárat alatt csatákban és ütközetekben halottat 543-at, sebesültet pedig 1670-et vesztének, mely utóbbiak közöl aztán még 813-an haltak el sebeikben.

Egész veszteségök tehát magyar fegyver által 2213 emberre, vagy nem egészen 1—2 százalékra megy. Az elesettek száma a sebesültekéhez, ha a sebeikben utólagosan elholtakat nem számitjuk, körülbelül ugy viszonylik, mint 1 : 3, az utóbbi esetben pedig mint 2 : 3.

Sokkal pusztitóbb hatással mint az ellenséges fegyver, voltak rájok nézve a kholera s más nyavalyák, miket a tábori typhus neve alá foglalhatni.

A hadjárat alatt kholerába estek 20,200-an, kik közöl 7819-en haltak meg, más, vagy másként jelölt bajokban 8735 ember betegedett le, kik közöl 3209 halt el.

Tehát a lebetegedettek összes száma 28,935-öt tesz, s ezek közöl 11,038 ember halt el, tehát több mint e létszám harmada.

A halottak egész összege tehát 11,884, ebből csak $^1/_{14}$ hullt el a magyar fegyver alatt.

A Komárom melletti események Görgey elvonulásától Vácra, a vár átadásaig az osztrákoknak.

Az őrség és ostromhad ereje és állása a Schlick hadtestének elvonulása után.

Midőn Görgey elvonult Vácra, mint föntebb jelentők, 18,000 ember maradt vissza Klapka tábornok*) alatt Komáromban; elég erő arra, hogy támadó lépéseket lehessen tenni az esetben, ha az osztrákok nem épen tulságos haderőt találnak hagyni a vár alatt, hogy talán az egész zárhadon keresztül

*) L. A mellékletet e szakaszban.

lehessen törni, azt onnan elüzni, s toborzás által a vidéken egy uj elszigetelt magyar sereget fölállitani, melynek fölszerelésére a szükségleteket a Komáromban lévő készletek fogták volna szolgáltatni.

Mig Görgey Komáromot odahagyá, a Janik-osztály a Monostor s a Duna-hidfő előtti sánctábor 1—3. számu müveit, a Rakovszky hadosztály a 4—7. számu sáncokat, a Kosztolányi osztály pedig a 8—10. számu munkálatokat s Ó-Szőny falu foglalá el.

A sáctábor körül 2 század Würtemberg huszár tevé az előőrsi szolgálatot.

A Horváth hadosztály a nádor (Kossuth) vonalt, a Vágtorkolat s Apália szigetét őrizé; egy század Bocskay huszár a Csalóközben végezte az előőrsi tisztet.

Az Eszterházy osztály a belső szolgálatokat végzé, s elfoglalá a Vág-hidfőt; 3 század Lehel huszár, 2 db 3 fontos ágyuval keletnek volt mozditva a Zsitván keresztül, derékhadával Kurta-Keszire, egyes őrszemekkel pedig Mócsra a Duna mellett, Madarra, Szent-Péterre, s Ó-Gyállára a Zsitvánál. Azontul Várföldénél, a Vág-hidfőtől éjszakra egy gyalogszázad volt fölállitva.

Klapka egyelőre a belső viszonyok rendezésével foglalkozott, s igen okosan meghuzta magát, hogy azon hirt, melyet terjesztett, miszerint csak legfölebb 8000 ember maradt a várban, az osztrákok előtt annál hihetőbbé tegye. Attól, hogy az osztrákok zárseregöket lehetőlog meggyöngitsék, függött főleg azon hatás, melyet Klapka és Komárom az ügyek menetére gyakorolhattak.

Haynau először, mint már tudjuk, a Schlick és Csorich hadtesteit hagyta Komárom alatt, mely haderő, akkor mintegy 25,000 embert számlálhatva, határozottan fölülmulta a Klapkáét, habár ezáltal Komárom kedvező fekvésénél fogva a Vág- és Duna között, a magyar tábornokoknak nem volt lehetetlen a támadó föllépés ama két szakasz egyikén, melyeket beuralt.

De a körülmények, névszerint az, hogy látta, mily kevéssé számolhat az oroszok erőteljes támogatására előnyomultában az Alsó-Tiszának, kivánatossá tették ránézve a Schlick hadtestének magához vonását is, s ezt, miután meggyőződött, hogy Gör-

gey nem tér többé vissza Komárom alá, annyival inkább lehetségesnek vélte, minthogy a komáromi őrség átalánosan csak legfölebb 8000, sőt 6000 emberre tétetett. Schlick tehát odahagyá Komárom vidékét s elvonult Pestre és Szolnokra.

Most még csak a Csorich hadteste, 16 szászlóalj, 6 lovasszázad s 75 ágyu, vagyis 11—12,000 ember*) maradt Komárom alatt. Ez következőleg foglalt állást.

A Pott dandár megszállta Martost a Nyitra mellett, elüzé Ó-Gyalláról a magyar őrszemeket, megszállá ezt és Bagotát s julius 24-dikétől fogva kiterjeszkedett Heténye, Kurta-Keszire és Marczalházára, miután a magyar őrszemek ez előbb általuk elfoglalt helyeket szintén ellenállás nélkül odahagyták. Aztán nehány mellvédfallal és fatorlaszszal különösen Szent-Péter körül megerősitette magát. — Marosnál hidat vert a Nyitrán, Kőszegfalvánál pedig a Vágon; e hidak által összeköttetés ben állt a Liebler dandárral.

A Liebler dandár a Csalóközt tartá megszállva; Aranyosnál ennek 6 sáncolata vala, innen egy árok futott a Vág-Dunához Kőszegfalva irányában; ez utóbbi helynél több ágyutelep volt fölállitva. Összeköttetését a Barco dandárral a lovadi hid által tartá fön, mely hid a Duna bal partján, a Csalóközben, a nagy-léti hidfő által lett födözve.

A Barco dandár a Duna jobb partján állt Lovadtól Puszta-Harkályig osztálycsapatokat tartva Puszta-Csémen, Mócsán, Almáson. Barco állását Puszta Harkály s a Duna között, az ácsi erdő éjszaki szélén 7 hatalmas, már előbb készült sáncolat, azonkivül nehány vadász árok s fatorlasz födözé.

A várban julius 19-kén hire terjedt egy nagyszerü győzelemnek, melyet állitólag Görgey nyert az oroszokon Vácnál. — Minél zajosabb volt e fölött az öröm, annál mélyebb lőn a levertség, melyet a Vác alatt szétugrasztottak megérkezése már julius 20 dikán az őrségben előidézett. Klapka élénken érzé a szükséget, hogy foglalkozást kellene nyujtani népének, miszerint eloszlassa ama levertséget, mely főleg a szabad mozgáshoz szokott huszárságot meglepte. Schlick elvonulásáról fölületesen

*) L. a **C**, mellékletet ezen szakaszhoz.

értesülvén, augustus 25-dikén Kosztolányi ezredest 8 gyalog-, 2 lovas századdal s 4 ágyuval kiküldé Tata megtámadására. A támadásnak a legjobb sikere lőn; őrség persze Tatán alig vala, nagy győzelmet tehát kiviní nem lehetett; azonban ez alkalommal a könnyelműen Tatának küldött pesti osztrák postakocsi a magyarok kezébe került, mely számos becses tudósitásokat tartalmazott. Ezek között első helyen egy teljes csataterv állott a Csorich hadteste számára, melyből Klapka, ellenének valódi erejéről vagy inkább gyöngeségéről tudomást szerezhetett magának. Egyszersmind megtudá, hogy az osztrákok Komárom őrségét valóban csak 6000—8000 embernyi erejünek tartották.

Klapka most elhatározá támadólag lépni föl, s pedig elsőbb a Duna bal, azután pedig jobb partján; e szándékában s annak lehető kimeritő keresztülvitelében még inkább megszilárditá őt Görgey egy julius 28-án Gesztelyről kelt levele, mely augustus 1-jén érkezett Komáromba. Görgey abban jelentést tőn eddigi müködéseiről, a legjobb reményt fejezé ki s figyelmezteté Klapkát azon szerepre, melyet Komárom ezután játszhatik, ha annak őrsége Haynau főseregének háta mögött lép föl.

Komárom fölmentése a szent-péteri és harkályi csaták által.

A Pott dandár megtámadására, mely julius 30-kára volt kitüzve, Klapka 29-kén elrendelte, hogy Kosztolányi 3 zászlóaljjal, 4 lovasszázaddal s 8 ágyuval a 29-dike és 30-dika közötti éjjel Hetény felé fog nyomulni, ezt elfoglalja, aztán tovább nyomul Szent-Péter és Uj-Gyálla felé. Itt Rakovszky 3 zászlóaljjal, 3 l. századal s 8 ágyuval, miután Marcalházánál a Zsitván átkelt, kezet fogva vele az osztrákok szent-péteri állását meg fogja kerülni.

Schulz ezredes 2 zászlóaljjal s 8 ágyuval tartalékul fogja a Kosztolányi hadoszlopát követni; Horváth pedig 3 zászlóalj-

jal, 1 lovasszázaddal s 8 ágyuval a Liebler dandár ellen fog tüntetni a Csalóközben, hogy Pott segélyzésétől elvonja.

Janik, meg 1 zászlóalj s 2 ágyu a Rakovszky osztályból s 1 zászlóalj a Kosztolányiéból a sánctábort fogják megszállva tartani a Duna hidfőnél.

Kosztolányinak julius 30-kán reggel 6 órakor volt első ütközete Heténynél, honnan az osztrák előcsapatokat elüzé. Pott azonnal előszólitá a tartalékhadat Szent-Péterről, de Kosztolányi őt csakhamar hátrálni kényszerité; visszavonult tehát a Bagota és Szent-Péter közti magaslatokra, hol addig igyekvék megállani, mig Kurta-Kesziről s Marcalházáról magához vonandá osztályecsapatait. Ez nagy nehezen sikerült is. Azalatt Schulz fölfelé vonult a Zsitva mellett, s bal oldalát fenyegeté Pottnak. Ez Bajcsra hátrált és itt a Zsitva mögé s Érsek-Ujvárra ment. Vesztesége aránylag nagy vala s 219 embert, 9 lovat s 1 társzekeret tőn.

Horváthnak csak jelentéktelen ütközete vala 30-án Nemes-Örsnél.

A julius 31-dike s augustus 1-seje közti éjjel azonban Liebler balszárnyát támadtatá meg Klapka Kőszegfalvánál s Guta mögé hátrálni kényszerité. Pott ugyanazon éjjel Cikén át Tardoskedig hátrált.

Augustus 3-dikára Klapka a Barco dandár megtámadását tüzé ki a Duna jobb partján. Ez augustus 2-dikán következőleg volt fölállitva:

A Duna-puszta-harkályi vonalon az ácsi erdő mentében s a 7 sáncmüben, melyek két 18, s nyolc 12 fontossal voltak fölszerelve, állt a Mazuchelli osztály 3-dik, az ottochani h. ő. 4-dik zászlóalja s a Paumgartten Landvehr zászlóalj. Előőrsül $^1/_2$ század Civallart dzsidás szolgált, mig $^1/_4$ század 3 ágyuval Puszta Harkálynál volt fölállitva.

Az ácsi erdő mögött 9. sz. gyalog állt a Mazzuchelli osztály 1-ső és 2-dik zászlóaljából négy 12 fontossal tartalékul, mig a többi 3 század a hadi-szertárnál vala Ácson.

Puszta-Csémnél $^1/_2$ század, Mocsánál 3 sz. gyalog s $^1/_4$ lovasszázad, Almásnál pedig Sternfeld őrnagy cirkáló csapata, 3 gyalog, 1 lovasszázad s 3 ágyu volt fölállitva.

Klapka az augusztus 3-adiki támadásra 5 hadoszlopot rendelt:

Assermann ezredes először is 6 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal s 16 ágyuval Almásra nyomul, onnan az ellenséget visszaveti, aztán Tömördnek és Nagy-Igmándnak fordúl, s a Czonczó bal partján a Duna felé vonúl, az osztrákokat a visszavonulástól a Duna jobb partján elvágandó.

Kosztolányi 3 zászlóaljjal, 2 lovas-századdal s 8 ágyuval, támogatva

Krivácsy alezredestől, szintén 3 zászlóaljjal, 2 lovas-századdal s 8 ágyuval, Mócsát foglalja el, aztán Puszta-Csémen keresztül Harkályra, az osztrákok ottani főállásának jobb oldalára tör, mig ez állás homlokzatát

Schulz ezredes 2 zászlóaljjal, $^1/_2$ lovas-századdal s 12 ágyuval fogná megtámadni.

Janik ezredes 3 zászlóaljjal s egy taraczk-üteggel ae ácsi erdőben foglalkoztatja az osztrákokat.

E haditervben szerencsésen ki van kerülve nagyszámú csapatoknak a háladatlan erdei harcba keverése, sőt inkább a csapatok főtömege a nyilt téren való támadásra van kijelölve az erdőtől délre. Ellenben az Assermann manoeuvre-je úgy látszik messziről indúl ki, holott a puszta-harkályi főtámadás e manoeuvre-től lőn függővé téve. Ha Assermann csakugyan el találja vágni az osztrákok előtt a visszavonulást a Duna jobb partja mentében, a puszta-harkályi főtámadásnak kétség kivül időt kelle engednie neki, hogy a Czonczó bal partjára juthasson.

Asserman már augusztus 2-odikán este 9 órakor kivonult a sánc-táborból s 3 adikán reggel $2^1/_2$ órakor váratlanul támadá meg Almásnál Sternfeld őrnagy portyázó-csapatát. Sternfeld előbb a Duna mentében hátrált aztán pedig befelé fordult délnek; nem is állapodott meg előbb csak Bicskénél.

Assermann Sternfelden nyert könnyü győzelme után Tömördre vonult, melyet 9 órakor reggel ért el, hol azonban kénytelen volt csapatainak több órai pihenést engedni.

Assermann Tömördre érkeztének jelentésére a Kosztolányi és Krivácsy hadoszlopai Mócsának nyomultak a sánctáborból,

s az első rohamra elfogták csaknem az egész itteni osztálycsapatot. Nyugtalanitá őket a jelentés, hogy Kocs irányában jelentékeny osztrák lovas-oszlop mutatkozik. Kémszemlére küldött huszárok azonban csakhamar azzaljöttek vissza, hogy ama tömeg egy roppant ökörcsorda. S valóban ugy is volt. 2750 ökröt küldtek Budára a Haynau serege számára.

A huszárok azonnal körülfogák, s diadalmasan beterelékKomáromba,hol épen szarvasmarhában volt a legnagyobb hiány.Egy zab-szállitmány szintén a huszárok kezeibe került ez alkalommal.

1 óra tájban Mócsánál készen voltak mindennel s a Kosztolányi és Krivácsy hadoszlopai jobbra kanyarodtak s Puszta-Csémre mentek.

A magyarok Mócsa felé tartó fenyegető előnyomulásának első hirére Harkályról, körülbelül 12 órakor, Csémnek indult Barco 5 gyalog, $1^1/_4$ lovas századdal s $^1/_2$ ágyuüteggel, ezek helyébe pedig az ácsi erdő mögötti tartalék csapatból 1 zászlóaljat s 4 12 fontost vont Harkályra. Csém alá érkezve Barco Mócsa, Csém és Nagy Igmánd között erős ellenséges hadoszlopokat látott maga előtt.

Megállott tehát s jelentést tőn az osztály parancsnokhoz, Colloredo herczeghez.

De Klapka is késedelmeskedék Csém megtámadásával. Mócsa megszállása után azonnal parancsot kaptak Schulz és Janik, hogy a sánctáborból Puszta-Harkály s az ácsi erdő ellen menjenek, s 3 óra tájban támadási pontjaik közelében voltak. De Assermann még nem érte el Nagy-Igmándot, annál kevébbé lehetett hát föllépnie Ácsnál s lejebb a Czonczó mentében az osztrákok háta mögött. Klapka ő-rá várakozék.

Azalatt Colloredo megérkezett a csatatérre, s midőn a Schulz és Janik hadoszlopainak közelgését észrevette, 3 órakor Barcot Puszta-Harkályra meneszté vissza, mely kétségbevonhatlanul a magyarok fő támadási pontjául tünt ki.

Itt addig szándékozott maradni, mig vagy elég erősitések érkeznek a Csalóközből vagy legalább a Puszta-Lovadnál lerakott készletek biztosságba helyeztetnek. Puszta Harkálynál lassankint 15 gyalog-, $1^1/_4$ lovas századot s 14 ágyut vont össze.

Klapka azonban, midőn az osztrákok hátráló mozgását

észrevette, azon kezdett aggódni, hogy ezek vagy meg találják magokat erősiteni Puszta-Harkálynál, vagy pedig tovább hátrálás folytán támadását kikerülik, ha tovább is várakozik Assermannra, kivált miután az est beálltáig már csak néhány óra volt hátra. 4 órakor tehát kiadta Kosztolányinak és Krivácsynak s egyszersmind Schulznak is a parancsot a támadásra Puszta-Harkály ellen.

Kosztolányi és Krivácsy jobb felől nyomultak az osztrákok ellen, s Schulz is csakhamar különös hévvel megtámadá ez állás homlokzatát.

Egyidejüleg Janik is durrogtatni kezdé tarackjait az á csi erdő ellen, s fölállitá mögöttök zászlóaljait.

5 órakor délután Puszta-Harkályról hátrálni érzé magát kényszerülve Colloredo. Ácsnál átkelt a Czonczón s a falun át a lovadi hid felé visszavonult

Egyidejüleg az ácsi erdőből is kivonultak a csapatok.

A rend csakhamar fölbomlott. Az ácsi erdőben Janik élénken utána nyomult az osztrákoknak, s a Czonczónál egy századot utól érve a Mazzuchelli ezredből, azt elvágta, s elfogta.

Lovadnál délután 6 órától fogva 1 zászlóalj, ½ lovasszázad s 6 ágyú volt egyesitve a Liebler-dandárból, Barco elfogadására. Barco a hidnál összeszedte ugy-ahogy dandárát s azonnal a Duna bal partjára vonta vissza; 8 órakor este utócsapata is átkelt a Csalóközbe, épen midőn Assermann a Duna jobb partján megjelent. A hidat tüzelése között kelle le rontatni, mi is 11 órára este be volt végezve.

Augusztus 4-edikén a Barco és Liebler egyesült dandárok, 14 beszegezett 18 fontos ágyut cserben hagyva a nagy léli hidfőnél, Guttáig és Nyárasdig, 5-ödikén Szerdahelyig és Légig, 6-odikán pedig Bruckra hátráltak az érsekujvári Duna mellett s Csöllére a Csalóközben minden további háborítás nélkül. A Pott dandár, mely augusztus 3-adikán ujolag Érsekujvárra mozdult, honnan ismét előbbre kelle haladnia Komárom felé, még 3-adikán parancsot vőn a visszavonulásra. Most hát Diószegre ment. Alig hogy ideért, utasitást nyert, hogy állapodjék meg s aztán ismét nyomuljon a Vág felé.

A nagy-léli hidfőnél hagyott 14 18 fontoson kivül még 7

12 fontos s több mint 3000 puska, továbbá 1000-nél több fogoly került 3-dikán és 4 dikén a magyarok kezeibe. 4 dikén Assermann Gönyőn még 700 mázsa ott hagyott puskaport is birtokába vett.

Klapka e szerencsés eredményről azonnal értesité Kossuthot és Görgeit, Berg tábornok egy Miklós cárhoz intézett, de elfogott levelének másolatát is megküldvén nekik, melyből kiderült, hogy, legalább az oroszok, el voltak rá készülve, miszerint a háborut 1850-ben folytatniok kellend s hogy nem kis aggodalommal néztek a közelgő ősz elé.

Klapka Győrré menetele; tevékenysége augusztus 12-dikéig; visszavonulása Győrből.

Klapka, ki augusztus 3-adikán többet nyert mint talán reménylette, most szernnccséjét lehetőleg ki akará zsákmányolni. Mindenek előtt Győrbe akart vonulni, hogy hatáskörét kiszélesithesse, seregét katonaszedés által megerősithesse, aztán pedig a körülményekhez képest további vállalatokhoz foghasson.

Seregét fölosztá egy mozgó hadtestre, melyet 10 zászlóalj 6 lovas-század s $4^1/_2$ üteg képezett, s melylyel maga szándékozott működni nyilt mezőn, s egy helyőrségi hadtestre, mely $13^1/_2$ zászlóaljból, 6 lovas-századból s $3^1/_2$ mozsár-ütegből állitva össze Assermann parancsnoksága alatt Komáromban volt maradandó*) Mednyánszky alezredes egy hadoszloppal Székes-Fehérvárra küldetett, hogy az ottani fölkelést szervezze, s a vállalkozó ifjú kormánybiztos Noszlopy portyázó-csapatát, mely a Balaton vidékén Nugent táborszernagy 2-odik tartalékhadának egymagán is folyvást dolgot adott, — magához vonja.

Augusztus 5-ödikén Klapka mozgó-hadtestével megindult Győr felé, hová 6-án érkezett. A város meglehetős csöndesen viselé magát; a lakosság igen sok változást élt át s félt a büntetéstől lelkesedéseért; a vidéki nép kevésbbé fontolgatá a dolgot, s Klapka a vidéken ujoncozást rendelhetett el, mely nehány nap alatt 5000

*) l. a. B. mellékletet e szakaszhoz.

18—30 éves fiatal embert eredményezett. Ez ujoncok begyakoroltatásuk és kiképeztetésök végett azonnal Komáromba küldettek, valamint a készletek is, melyeket Győrött találtak.

Ugyanekkor a komáromi őrségnek szét kelle bontania az osztrákok védmüveit, s a várba szállitnia az osztrákoktól cserben hagyott tüzéri készletet. A zsákmányul esett mozsarakból, valamint azokból, melyek még Komáromban kéznél voltak, uj ütegek alakittattak, melyek számára könnyü szerrel lehetett fogatokat szerezni a vidékről.

Klapkának most az vala szándéka, hogy mozgó hadtestével Vasmegyén keresztül egy diversiót csinál Stiria határai felé, s e végre magához vonja a Csalóközben álló csapatokat, melyek helyébe egy más hadoszlopot fog majd visszabocsátani Komáromba, miután az még egy tüntetést intéz Mosony ellen.

Ekkor 11-edikén a rendek táblájának hajdani elnöke, Almásy Pál, egyszer csak álruhában Győrött terem, s meghozza Klapkának az alsó-tiszai események hirét, augusztus 5-ödikéig bezárólag. E hirek semmi jóra sem nyujtottak többé kilátást, s Klapka ily körülmények között kénytelennek látta magát minden messze kiható működésről lemondani, s visszavonúlni Komáromba. Azonban a hallottakat titokban tartotta, s kiadá a parancsot, miszerint készen kell lenni az elutazásra.

Midőn aztán augusztus 13-adikán a déli csatatérről egy futár a temesvári ágyuharcnak s a Bem serege szétugrasztásának hirét hozá, o d a h a g y t á k G y ő r t s utnak indultak, de nem Stiria felé, hanem vissza Komáromba. Augusztus 16-odikán ismét a komáromi sánctáborban volt a mozgó hadtest. Ugyanaz nap hadi tanácsot tartott Klapka, melyben a vett hireket közzé tette. Számosan a haditanács tagjai közül nem akartak azoknak hitelt adni, s midőn végre belé nyugodtak, mégis különféle terveket hoztak inditványba, például, hogy elsőbb a Haynau által délről visszaküldött Jablonowski — dandárának, mely Pest felől közelgett, kell nekiesni, aztán pedig a Nugent hadtestét előfogni, mely az al-Dunától volt segélyül szólitva. Hanem hát ezt mellőzték, s elhatározták, hogy csak a Mednyánszky portyázó-hadteste a Noszlopy csapataival kapcsolatban lesz

lesz magát a Balatonnál föntartandó. Továbbá, hogy az elharapódzó pénzhiánynak eleje vétessék, 2 és 10 forintos bankjegyek kibocsátása lőn elhatározva, melyek magában Komáromban el is készittettek.

Még 16-odikán meghozá egy hirnök a Pesti Hirlap egy számát, mely a világosi fegyverletételt jelenté. E gyászhir a komáromi őrség előtt csakhamar mindenkép bebizonyulandó volt.

Az osztrák zársereg ismèti elönyomulása Komárom ellen.

Ha a Klapka szerencsés kitörése Komáromból Haynaut magát is nyugtalanitotta, s a Jablonowski dandár segélyül küldésére indította: a bécsi kormányt tökéletes rémületbe ejtette. Mindenfelé parancsok lőnek kibocsátva, s a kéznél levő csapatok előszólittattak, hogy a zársereget megerősitsék s annak ismèti elönyomulását Komárom ellen, mint szintén ezen hely hathatósb bekeritését lehetővé tegyék.

Mig a 2-odik hadtest helyőrségekkel erősité s Pozsonynál fészkelé meg magát: Nobili altábornagy 1-ső tartalékhadteste Bécs vidékéről rendeltetett elő; a Lederer Ágost — dandár, mely a Fertő déli részén Sárvár felé kalandozott, azon parancsot vevé, hogy vonuljon a sóprony- szent-miklósi utra, Csorichhoz csrtlakozandó.

Ezek voltak a legközelebbi erősitések. Általuk a Csorich hadereje mintegy 23000 emberre emelkedett, kikkel már az új harcot Klapka ellen meg lehetett kezdeni, kivált ama vigasztaló hirek mellett, melyek Ausztria részére délről érkeztek, s melyeknek tartalma Komárom tevékenységét persze jelentékenyen csökkentette.

De további segélyzés végett még Nugent táborszernagy nak is föl kelle huzódnia a 2-odik tartalék hadtesttel Komárom alá; azonkivül a Jablonowski dandárra is számitni lehetett, mely augusztus 13-adikán Pestre érkezett, s legközelebb parancsot

vőn, hogy Székes-Fehérvárra menjen Mednyánszky és Noszlopy ellen.

Nugent, kit portyázásai között hagytunk el a Balaton, a Dráva és Mura közt, midőn Haynau Pestről Szegedre indult, oda utasíttatott, hogy az al-Dunához, Baranya megyébe nyomuljon, s itt Jellachichcsal egyesülve, tisztitsa meg a Bácskát. Nugentnak ez idő szerint aBurits és Pálffyféle-osztályokban s Dondorf őrnagy hadtestében 10435 ember állt rendelkezése alatt, 30 ágyúval. A Muraközben, valamint a stiriai határokon s a Balatonnál örs égeket hagyott s julius 28-adikán Buritsot és Pálffyt Iharos-Berénynél össz pontositá; innen 29-edikén Kaposvárra vonult Noszlopyt fölkeresendő, ki azonban előle kitérve, éjszaknak huzódott. 30-adikán Nugent Kaposvárra, innen augusztus 3-kán és 4-edikén Pécsre, 5-ödikén pedig Bátára, Mohácsra s Batinára ment, az al-Dunánál. Itt először is készületeket tőn egy hidveréshez; még ezzel volt elfoglalva, midőn parancsot kapott, Komárom ellen menni.

Minthogy most Noszlopy nagyobb tevékenységet kezde kifejteni a Balaton délkeleti partján s a mint csakhamar hallatszott, Komáromból is segélyt vala nyerendő: Nugent egy hadosztályt egyelőre a Duna és Balaton között hagyott Pálffy alatt, s augusztus 20-adikáig 7 zászlóaljat, 5 lovas-századot s $3^1/_2$ ágyu ütteget vont össze Burits alatt Duna-Földvárnál. Innen 21-edikén Székes-Fehérvárra vonult. Az alatt Noszlopy, Pálffy támadási kisérleteit kikerülve, elhagyá a Balaton délkeleti partját, az éjszaknyugatira kelvén át Szántód és Tihany között. Ez s egyéb viszonyok, melyeket azonnal látni fogunk, lehetővé tevék, hogy Nugent a Pálffy-osztály nagy részét is magához vonhatta, s augusztus végéig 10 zászlóaljat, 5 lovas-századot s $5^1/_2$ ágyuüteget egyesithetett, mikkel september 1-jén elérte Csepet a Czonczó mellett.

Jablonowski, ki augusztus 19-edikétől fogva Fehérvár vidékén Noszlopy és Mednyánszkyval csetepatézott, ezzel, amint látni fogjuk, csakhamar fölhagyhatott. Augusztus 22-kétől fogva september elsejéig Moóron vala, s a környék lefegyverzésével foglalkozék; aztán szinte Komárom alá szállittatott.

Az összes haderő, mely september 1-jéig, és pedig innentől

fogva Nugent táborszernagy főparancsonoksága alatt egyesitve vala, 44000 emberre mehetett.*)

Ide járult még egy orosz hadtest, a Grabbeé.

Grabbe, kit a rá nézve szerencsétlen gesztelyi csatánál hagytunk el, az ügyeknek most mind határozottabb fordulatával augusztus 2-odikán parancsot vön Paskiewitschtől, hogy, miután a felső-Tiszánál fölöslegessé vált, térjen vissza a bánya-városok kerületébe, hogy ott a békét föntartsa. Grabbe e szerint augusztus 3-adikán elindult Losoncnak; utközben megtudta, hogy ott augusztus 1-jén egy gyönge orosz osztálycsapatot egy magyar guerilla-csapat a lakosság segélyével fölkoncolt. Erre elhatározá, hogy Losoncot fölgyujtja. Augusztus 7-edikén megérkezett Losoncra; 8-adikán a virágzó város lángokban állott; borzasztó dolgok történtek, fosztogatás, védtelenek leöldöklése, asszonyok és leányok megbecstelenitése, s más effélék. Grabbe itt megoldá fékét az orosz természetnek. Ez egyike volt ama kevés alkalomnak, melynél a magyarok az oroszokat állatias oldalukról tanulták ismerni. Az oroszok azt beszélik, hogy Grabbe gyujtogató szándékát előbb tudtára adá Paskiewitsch hercegnek, ki azt felelte volna rá, hogy ily esetben mégis jobb lenne talán az orosz csapatosztály megrohanásának főinditóit főbe lövetni. Meglehet. De akkor Grabbe semmiesetre sem kapta meg e választ előbb, mint a gyujtogatást végrehajtá. Mert hogy Losoncot, mint az oroszok ama állitáshoz következetesen beszélik, — maguk a lakosok gyujtották volna föl, merő mese, s ez tökéletesen constatálva van.

Losoncról tovább vonulva Grabbe augusztus 12-edikén Ó-Zólyomra érkezett. Innen egy-egy osztálycsapatot küldött Rózsahegyre, Oszadára — Rózsahegy és Sturecz között, — és Selmecre, s 16-odikán derékhadát Besztercére vezeté, honnan még egy osztály-csapatott küldött Szent-Keresztre.

Minthogy a bánya-városokban tulajdonkép nem volt mit pacificálni, az orosz sereg, mely dacára a nagy betegeskedésnek, még mindig 13000 harcképes emberből állhatott, bizvást részt vehetett volna Komárom ostromában, miáltal aztán a szö-

*) V. ö. a D és E mellékleteket e szakaszhoz.

vetségesek egész hadereje e helynél 57000 emberre szaporodott volna.

Azonban amint már megjegyzők, Csorichnak nem volt szükséges működéseivel minde haderők összegyüléseig várakoznia. Az a 23000 ember, mely augusztus 10-edikéig összegyült, tökéletesen elég vala azokhoz. Nobili az 1-ső tartalék hadtesttel augusztus 10-edikén Mosonyba s Magyar-Óvárra ért, a Lederer-dandár pedig Csornára mozdúlt elő.

14-edikén az akkori hadügyminiszter, Gyulay gróf személyesen megjelent Csorich főhadiszállásán Oroszvárott, s egye. lőre átvette a főparancsnokságot. 15-ödikén megkezdődtek a had mozgalmak.

Ekkor a Chizzola és Barco dandárok Győr felé megszállották Öttevényt Szent-Miklóst, és Lébenyt; az előcsapat Abdának kiküldetve jelenté, hogy a magyarok Győrt már odahagyták. Most oldalvást osztály-csapatok menesztettek balra a Sziget közbe, jobbra pedig Szent-Péteren át Bő-Sárkányra.

A derékhadat, a Chizzola- és Barco-dandárokat Mosonyig a Teuchert-dandár követé tartalékul.

A bal szárnyon Liebler Csötörtökig és Szomorjáig nyomúlt a Csalóközben; a jobb szárnyon pedig Lederer Ágost Eneséig.

Augusztus 16-odikán Gyulay megszállotta Győrt s portyázó csapatokat ki küldött a pápai és fehérvári utakon, melyek által 18-adikán tudomásúl vétetett, hogy Klapka csapatainak legnagyobb részével visszavonult Komáromba.

Erre augusztus 19-edikén Barco Bönyre, Léderer Felső-Szent-Jánosra, Chizzola Gönyőre, Liebler Nagy-Megyerre és Gutára, Teuchert Győrré vonult, Pott pedig a Vágnál s az érsekujvári Duna ágnál maradt, hová Diószegről ismét elő nyomult.

Augusztus 20-adikán a Barco-, Lederer- és Chizzola-dandárok a Czonczóig mozdultak Ácsnál; jobbra osztály-csapatokat küldtek Mező-Eörsre, Pérre, Bábolnára és Nagy-Igmándra.

Fegyverszünet-kötés.

Midőn augusztus 18-adikán Komáromba több magyar tiszt érkezett, kik az oroszok kedvezménye folytán Sarkadot odahagyták, s midőn ezek a világosi fegyverletétet hirül hozák: Klapka csapatait ekként helyezé el a sánc-táborban: a Janik-osztály a monostori műveket s az 1, 2 és 3 számú sánczokat őrizé; Rakovszky a 4—7 számú hadműveket; Kosztolányi a 8—10 számú műveket; Eszterházy a hidfőt, a Vág-hidfőt s az ó várat;

Horváth a nádor-vonalnál marad a Csalóköz ellenében;

Mócsát, Csémet, és Ácsot huszár őrszemek tartják megszállva.

Még az-nap egy parlamentairt küldött Liebler tábornok a várba, különféle bulletinekkel a temesvári ágyúharcról s Görgey fegyver-letételéről, egyszersmind a várat fölkérve, hihetőleg, mivel messze talált benyomulni a Csalóközbe, s nem igen érzé magát biztosnak, minthogy aznap Csorich vagy Gyulay derékhada még Győrnél állt. Klapka haditanácsot hirdetett, mely egyszerű tagadó válasz-adást határozott el.

Augusztus 20-adikán az osztrák derékhad előnyomulása a Czonczónak fölriasztá a sánctábort, majd azonban két parlamentair érkezett; egy osztrák részről, Alcaini alezredes, s egy orosz részről, Israkoff alezredes, Miklós cár szárnysegéde. Ezek Klapkához vezettettek.

Alcaininak csak az vala megbizatása Gyulaytól, hogy a várat föltétlen megadásra szóllítsa föl; Issakoffnak sem vala egyéb hivatalos megbizása, mint Klapkát a világosi fegyver-letételről értesíteni, s Görgeynek Rüdigerhez intézett levelét, mely által a fegyverletétel előkészitteték, neki megvinni.

Klapka azonnal haditanácsot tartott; a föltétlen megadás egyszeriben visszautasittatott. Midőn Klapka e választ a parlamentaireknek kijelenté, Issakoff haladék nélkül fegyverszünetet inditványozott. Alcaini ellenben azt mondá, hogy miután Gyulay osztrák hadügyminiszter személyesen az ácsi táborban

van, könnyü lenne a magyaroknak átadási föltételeiket előterjeszteniök s azok iránt alkudozásba ereszkendiök. Eleinte Klapka is ellene volt a fegyverszünetnek. Az orosz győzött Alcainin és Klapkán, ez utóbbin egy rövid titkos értekezlet alatt; hogy mit akartak az oroszok, többé nem titok senki előtt. Ők egyszerüen azt akarták, hogy ha lehet, minden magyar hadtest előttük rakja le a fegyvert, minden magyar vár nekik adja meg magát, hogy e zsákmányokat az osztrákoknak kiszolgáltathassák, s ez által kiérdemelhessék Ausztriának ama hálaját, mely előttük Konstantinápoly kapuit nyitandá meg. E manoevret, melynek következményeit csak kevesen vették észre s legkevésbbé úgy, amint kiütöttek, legeslegkevésbbé a magyar tábornokok látták át.

Ámbár Gyulay nem kevéssé csodálkozék, hogy még 20-kán este magyar tisztek jöttek Komáromból főhadiszállására, Ácsra, azon megbizással, hogy fegyverszünetet kössenek — augusztus 21-edikén még is létre jött, az s pedig az nap déltől fogva 14 napra 48 órányi fölmondási idővel. Kijelöltetett a felek között a választvonal s a semleges terület, melyet bezártak; megállapittatott, hogy Komárom várából 4 biztos fog, osztrák tisztektől kisérve, a déli csatatérre menni, hogy személyesen meggyőződjenek a dolgok ottani állásáról; végre a vár körén kivül levő, de a Klapka parancsnoksága alatt álló csapatok is bele vonattak a fegyverszünetbe, s az alatt vissza vonathattak a várba, ami főleg a Mednyánszky és Noszlopy osztály csapatait illetőleg volt különös fontosságú.

22-edikén a kiválasztott biztosok, kiknek az ügyek állásáról a déli csatatéren saját szeműleg kelle meggyőződést szerezniök, elhagyák a várat. Thaly alezredes és Katona komáromi polgár Aradra, Ruttkay alezredes és Csapó fehérmegyei alispán pedig Nagy-Váradra mentek.

A felek csapatai a fegyverszünet idejére a számokra kijelölt állásokat foglalák el.

A vár őrségéből a Kosztolányi-osztály Szent-Péteren, Ó-Gyállán, Bagotán és Imelyen szállásolá el magát, melléje 3 század Lehel-huszár adatott; a Rakowszky osztály Kurta-Keszin, Hetényen és Marczalházán szállott meg; a Horváth- és Janik-

osztályok a sánctáborban maradtak; az Eszterházy osztály pedig a nádor-vonalat szállotta meg.

Osztrák részről a Barco-dandár Ácson, Puszta-Lovadon és Gönyön; Lederer Nagy-Igmándon, Tömördön és Kocson; Chizzola Tatán, Tó-Városban, Bajon, Szomodon és Süttőn; Teuchert Győrött; Liebler Gelléren, Lakon, Sziláson, Megyeren, Ekecsen és Guttán; Pott pedig a Vág s az érsekujvári Duna-ág mellett foglalt állást. A Sternfeld őrnagy portyázó-csapata, mely augusztus 3-adikán Bicskére kényszerült hátrálni, ismét előnyomult Tatára.

A fegyverszünet ideje.

A várban élénken sürögtek-forogtak a fegyverszünet alatt; a győri kirontás alkalmával szedett ujoncok segélyével 4 uj honvédzászlóalj alakittatott, s egy másikkal, melyet a szerződéshez képest Mednyánszky hozott 25-kén magával a várba, s mely a Noszlopy portyázó csapatához tartozott, gr. Zichy ezredes alatt egy had-osztályályá egészittetett. Továbbá több uj mozsár-üteg állittatott föl.

Parlamentairek jártak-keltek ide s tova, részint egyes akadályok elháritása végett, melyek az uj elszállásolásoknál fölmerültek, részint pedig hogy az alkudozások megkötéséhez utat törjenek.

Az Issakoff-fali értekezlet után Klapka egy irást fogalmazott Grabbe tábornokhoz, melyben azt mondja, hogy őt főleg Issakoff biztatása birta a fegyverszünetre, hogy ez által mintegy az alkudozások terére van vezetve; azon reményét fejezi ki, hogy ez alkudozásoknál Miklós cár Magyarország érdekeinek pártját fogja fogni. Tehát Klapka is rá hagyta magát szedetni, s azon illusiókból, melyeket ő, hacsak ez időszerint is, az oroszokat illetőleg magának csinált, méltán ama következtetést szabad vonni, hogy Görgey sem volt egészen ment ily illusióktól.

Klapka e levéllel Eszterházy grófot küldé Grabbe főhadiszállására. Grabbe, midőn Csorich augusztus közepe táján ujból

Komárom ellen nyomult, fölszólíttatott volt Gyulay hadügyminisztertől, hogy müködjék közre Komárom ostromában. Ő azonban előbb kérdést intézett ez iránt Paskiewitschhez. Augusztus 22-edikén parancsot vőn ettől, hogy az osztrák hadügyminister fölszólításának eleget tegyen. Minthogy azonban azalatt a fegyverszünet megköttetett, legközelebb az alsó-Garanhoz vonult Grabbe, hol elszállásolá magát. Itt találta őt Eszterházy. Ez mindazon tisztelettel fogadtatott, melylyel „magas születésének" tartozni véltek, de küldetése célját illetőleg semmi határozott igéretet nem birt kivenni az oroszokból, s a várba azon benyomással tért vissza, hogy az oroszok hamis játékot üznek.

Ámbár ez a várban erősen uralgó orosz lázt kissé lehütötte Klapka mégis kettő hiján mind elküldé Grabbehoz a Komáromban levő fogoly orosz tisztekeet.

Augustus 26-kán Anitschkoff ezredes, Paskiewitsch herceg tábornoki hadsegéde s Jungbauer osztrák alezredes jöttek a várba. Amaz meghozá Görgey levelét augustus 16-káról, melyben fegyverletételéről értesité Klapkát, s vele a tényeket közli. A parlamentairek ehhez ama fölszólítást csatolák, Kogy Klapka adja fel föltétlenül a várat, amit ő természetesen kereken megtagadott.

Augustus végével visszatértek a biztosok Nagy-Váradról és Aradról. Ruttkay elmondá, hogy Paskiewitsch őt udvariasan fogadá, de azt tanácsolá, hogy Komáromba visszatérve oda müködjék, hogy Klapkát Görgey utánzására birja. A Görgey seregének tisztei részben már átszolgáltattak az osztrákoknak; Görgey maga igen levert, s Klapkát vigyázatra inti. Ez utóbbi erős várban s nem épen kedvezőtlen helyzetben van, s talán mégis eszközölhetne valamit az ország s a hadsereg javára. A többi magyar tisztek, kikkel még Ruttkay beszélt, tökéletesen ki voltak ábrándulva, s átkozák a Görgey és az oroszok kettős árulását.

Thaly Haynaunál járt. Ez azon tanácsot adá neki, hogy oda müködjék, miszerint Komárom föltétlenül adja meg magát, másként kénytelen lesz az őrséget kardra hányatni. Az esetre, ha Thaly, megérkezte után 48 óra alatt Komárom föladását kiviszi, teljes büntetlenséget biztositott személye számára, s

ezt irásban is kiadá neki. Azonkivül egy levelet is hozott Thaly Haynautól Klapkának, mely egyszerüen egy goromba fölszólitást tartalmazott a vár föltétlen föladása iránt. Klapka erre mindig csak azon értelemben válaszolt, miszerint föltétlen hódolatról szó sem lehet.

Egyidejüleg azonban Haynau fölszólitásával másik is érkezett Csorichtól, hogy hát az őrség adja elő a netaláni átadás föltételeit.

Ennek következtében Klapka september 1-jén haditanácsot tartott. Ebben előterjeszté a biztosok küldetését, s aztán hozzá tevé, hogy most már itt volna az idő tisztességes megadási föltételekről gondolkodni.

A haditanács beleegyezett, s a következő föltételek lőnek fölállitva :

1. Általános amnestia a nemzet számára. 2. Általános kegyelem az összes magyar sereg, annak minden hadosztálya számára, akár letették légyen már a fegyvert, akár még csak leteendették, s haladéktalan szabadon bocsátása a hadi fogságba esett legénységnek. 3. Beváltása a magyar kormány által kibocsátott bankjegyeknek. 4. Szabad választás a tartózkodási helyre nézve a sereg minden alkatrésze számára, s útlevelek kiszolgáltatása mindazok részére, kik a külföldre szándékoznának menni. 5. Szabad elvonulása a komáromi őrségnek, minden katonai tisztelettel. 6. Egyhavi fizetés a tisztek s 10 napi bér a közlegények számára oly pénznemben, mely a külföldön épp ugy mint a belföldön teljes érvénynyel bir. 7. Biztosítása mindenki magánbirtokának. 8. A ratificatiók kicserélése september 8-adikáig 1849. 9. Komárom városa lakói számára teljes amnestia; mindennemű politikai üldözés elmaradása; beváltása mindazon bankjegyeknek, melyeket a várparancsnokság az ostrom alatt kibocsátott. 10. Teljes kártalanítása mindazoknak, kik a várkormánnyal szállitási vagy más ilyes szerződésre léptek. 11. A szerződés megerősitése az osztrák császár által.

E föltételekkel s egy hozzájok mellékelt nyilatkozattal, miszerint tagadó válasz esetére az őrség az utósó emberig vé-

delmezni fogja Komárom várát, — Eszterházy és Kászonyi ezredesek küldettek Csorichhoz.

Egyszersmind e föltételek több másolatban meghitt követek által elküldettek Pétervárádra is, azon fölszólítással, hogy e vár is e föltételeket szabja elő. E követek közül egy sem juthatott Pétervárádra. Tudjuk immár, hogy az föltétlenül meghódolt.

A kormáromi haditanács által fölállitott föltételek, a mint könnyen láthatni, két nemüek, politikaiak, melyek Komárom vára érdekein túl terjednek, s katonaiak, melyek csak Komáromnak s őrségének érdekeit érintik. Az előbbiekhez föltétlenül a 4 első pont számitandó. A megkülönböztetés fontos; a későbbi alkudozásokban még nevezetes szerepet játszik.

Csorich Tatán udvariasan és barátságosan fogadta a követeket, azonban azt tanácsolá nekik, hogy vegyék rá az őrséget, miszerint föltételeiből valamit engedjen. Egyszersmind kijelenté, hogy szeretne Klapkával september 3-adikán Mócsán értekezni, mi talán egynémely akadály elháritásához vezetne, s tudatá, hogy az ostromsereg vezényletét Nugent táborszernagy vette át, ki az általunk már előbb jelzett erősitésekkel immár megérkezett.

Nugent első dolga a parancsnokság átvétele után az volt, a fegyverszünetet fölmondani. A parlamentair, ki september 2-odikán a fölmondást megvivé, egy új fölszólitást is nyujtott át Haynautól augusztus 31-edikéről. Ebben ez Klapkát különösen a várnak az oroszoknak leendő átadásától óvja, mi az őrségnek használni nem, de igenis ártani fogna, s ígéri Klapkának, hogy, ha a várat föltétlenül föladja, számolhat „nagylelküségére."

A Klapka és Csorich értekezletéből semmi sem lett; az előbbi azt bizonyos okból megtagadá, betegséggel mentve magát.

E bizonyos okokról szólanunk kell valamit.

A várban valószinüleg elejétől fogva két párt létezett: az egyik épen nem idegenkedett a béke helyre állitásától Ausztriával, csak tisztességes föltételek alatt jöhessen létre; a másik pedig föltétlenül hódolt az ideiglenes kormánynak s a köztársasági államformának. Az oroszláz csak csekély módosulásokat okozott a pártok ez állásában. A békepárt élén a dologlé-

nyegénél fogva maga Klapka állott, a vörös republicanus párt élén pedig Thaly alezredes, Komárom erődítvényi igazgatója s Kossuth rokona, ki előbb polgári mérnök vala, s csak a forradalom alatt sodortatott a katonai pályára, de a katonai viszonyokról legkisebb ismerettel sem birt.

Ámbár Klapka minden inkább mint pártütő vala, ámbár legkevésbbé sem volt szándéka a várat általán föltétlenül, vagy épen személyes előnyök kedveért föladni, mégis múlhatlanúl e gyanúba esett a Thaly-párt előtt, egész felekezetével, melyhez mindenesetre az őrség legnagyobb része, tiszt, közlegény egyaránt, tartozott. A szélső pártok abban hasonlitanak egymáshoz, hogy egyik sem tart semmi eszközt rosznak. A Thaly-párt a „Komáromi Lapok"-ban birta közlönyét, mely gyanusitásokat szórt, hová csak szórhatott. Ezek nem maradtak befolyás nélkül. A Kosztolányi-osztály példáúl, midőn az augusztus 21-edikei fegyverszünet megkötése után, a Duna bal partján kellett volna magát elszállásolnia, vonakodott a sánc tábort elhagyni; csak azért akarják elmozditani onnan, mert ellen állásuktól tartanak a vár átadásánál, mely legközelebbre van kicsinálva. Klapka ez alkalommal igen szigorúan lépett föl; a hadosztálynak mennie kellett s a „Komáromi Lapok" censura alá fogattak.

De hogy saját személyétől minden gyanusitást távol tartson, erősen föltevé magában Klapka, hogy ő maga egyátalán nem fog alkudozni, hanem bárminemű alkudozást a haditanácsra vagy ettől kinevezett választmányokra fog bizni.

A Thaly-párt harc-párt vala. Thaly, ámbár személyesen meggyőződhetett a dolgok állásáról a déli harctéren, mégis azon gyanitását nyilvánitá, miszerint Erdélyben még egy erős magyar sereg áll Bem és Guyon alatt, mely nemsokára ismét támadólag lépend föl; azonkivül a harci-pártban tömérdek sokat beszéltek holmi angol interventióról Magyarország érdekében. Minél több idő folyt le azóta, hogy Aradról visszatértek, annál hangosabban s annál erősebb meggyőződéssel hallatszottak efféle beszédek.

Az ellenségeskedések isméti elkezdése.

Közvetlenül a fegyverszünet fölmondása után még september 2-odikán bevonta Klapka csapatait szállásaikról a védművekbe.

A Janik-osztály a Monostort s az 1—3 számú műveket, Rakovszky a 4—7 számu sáncokat, Kosztolányi a 8—10 számu sáncokat és Ó-Szőnyt, Horváth a nádor-vonalt s az apáliai szigetet Eszterházy a Vág hidfőt, Zichy pedig a belvárost szállotta meg. A fegyverszünet alatt elfoglalt vonalokon még lovas őrszemek hagyattak.

A fegyverszünet lefolyása után september 4-edikén az osztrák csapatok mind megindultak az erőd ellen. A Colloredo-osztály Aranyosnál foglalt állást a Csalóközben, előcsapatai pedig Szent-Pálnál, Ujfalunál, Nemes-Örsnél, Vizvárnál, s Kőszegfalvánál; továbbá a Teuchert-dandár az ácsi erdőnél, Lederer Puszta-Harkálynál, Jablonowszki Puszta — Csémnél, Jablonski Mócsánál, Chizzola Grebicsnél és Bilegnél, a Barco-dandár pedig Ácsnál állt föl. A Duna bal partján Grabbe az alsó-Garantól az alsó-Zsitva felé vonult, Pott pedig a Vág s az érsekujvári Duna-ág mellett maradt. A közlekedést az öreg Dunán a jobb part s a Csalóköz között egyelőre a Ceres gőzös tartá fön Puszta Lovadnál.

September 5-ödikén jelentéktelen csetepaték fordultak elő az ácsi erdőnél s Heténynél, itt Lehel-huszárok és a Grabbe kozákjai között. A magyarok itt a Zsitva-vonalhoz vonultak vissza.

September 6-odikán Komáromot teljesen bekeritettnek lehetett tekinteni.

Most Nugent a valóságos ostromhoz tőn készületeket; ellensáncait 2—3000 lépésnyire mozditá előre, rőzsenyalábokat és kosarakat készittetett, Szent-Pálnál pedig, Komáromon fölül, hajó hidat veretett: továbbá Almásnál, Komáromon alul egy kis hajóhadat állittatott föl 2 gőzösből és 2 ágyunaszádból, hogy a zár itt is tökéletes legyen, s egyszersmind hogy az összeköttetést Chizzola és Grabbe között a Dunán föntartsa.

Apró ütközetek a zárvonal egyes pontjain naponkint fordultak elő, de egy sem birt valami fontossággal.

Nugent, mig egyrészt az anyagi ostrom iránt tőn intézkedéseket, másrészt erkölcsi ostromot kapcsolt azzal össze. A magyar katonáknak kiáltványokat játszott kezeikbe, melyekben fölszólitá őket, hogy pártoljanak át, s kényszeritsék vezéreiket a vár föladására.

E fölhivások nem maradtak épen minden hatás nélkül. Már a fegyverszünet alatt agyon kelle lövetnie Klapkának két elfogott szökevényt; september 15-ödikén 48 honvéd szökött meg egyszerre, kik közől 30-at elfogtak; ugyanaznap egy egész dandár Bocskay huszár föllázadt, s vonakodott tovább szolgálni, miután szolgálati idejök már kéthónappal előbb kitelt. Klapka rögtönbiróságilag agyonlövetett 8 honvédet és 7 huszárt, ami aztán nem tévesztė el hatását.

Uj alkudozások. Komárom átadása.

Azalatt uj alkudozásokra nyilt alkalom.

September 11-edikén két parlamentair egy levelet hozott Haynautól Klapkának, melyben az előbbi jelenti, hogy Péter várad föltétlenül föladta magát, — ismét fölszólitja Klapkát, hogy kövessé ő is e példát.

Klapka azt felelte a haditanács megkérdése után, hogy becsülettel meghódol Komárom, de föltétlenül nem fogja magát megadni soha.

Azonban Komárom most már egészen magára volt hagyatva; helyzete épen nem vala fényes, ha nem volt is hiány eleségés hadikészletben: 4000 beteg még is csak nagy teher vala rá nézve; Komárom alatt egy egész sereg állott, jól ellátva mindennel, ami csak az orstromhoz szükséges, s Haynaut mi sem akadályozá, hogy e sereget még inkább gyarapitsa. Klapka azon meggyőződésre jutott, hogy most még legjobb lenne a tisztességes átadás iránt megegyezni, hogy azonban e végből a komáromi őrségnek is le kell szállitania követeléseit.

E meggyőződést september 14-edikén ékes szavakkal adá elő az összegyült hadi tanácsnak; aztán azt az inditványt tevé, hogy az eredeti átadási föltétek első 4 pontja kérvény alakjában adassék át egy küldöttség által Ferencz József császárnak s csak a többi tisztán katonai pontok tartassanak meg tulajdonképi föltételekül.

Ez indítvány általános méltánylatra talált, s az illető határozat egy levélben azonnal tudtára adatott Nugent táborszernagynak. Nugent a küldöttséget nem bocsátá ugyan Bécsbe, de megigéré, hogy az iratot a császárnak kezéhez fogja szolgáltatni. Egyszersmind késznek nyilatkozott Klapka, a beteg és lábadozó osztrákokat, kik hadifogolykép Komáromban voltak, s ott csak rosz ápolást nyerhettek, egyszerűen és azonnal kiszolgáltatni Nugentnak, mely ajánlatát ez köszönettel fogadta.

Egy haditanácsban, melyet Klapka 16-odikán tartott, hogy a Nugent válaszát közzétegye, nem átallá Thaly az eddig Klapka ellen csak titokban terjeszgetett gyanusításokat, ha csak képlegesen is, kinyilvánitani. Klapka elfogatá őt, valamint a „Komáromi Lapok" szerkesztőjét is, midőn ez ama gyanusitások ismétlése mellett Thaly elfogatását jelenté.

A belső szakadás symptómái tehát mindinkább szaporodtak s velök a kitartó és erőteljes védelem reményének okvetlenül alá kelle szállania minden elfogulatlan szemlélőben.

September 19-edikén jelenté Nugent, hogy egy utósó utasitást kapott a föltételekre nézve, melyek az őrségnek a vár átadását illetőleg engedményeztetnek. E szerint politikai tárgyaknak egészen ki kell záratniok a szerződésből. A legénységnek az őrmestertől lefelé, amennyiben szintén osztrák csapatokból pártolt volna át s csak a magyaroknál léptettetett volna elő tisztté, valamint azon tiszteknek is, kik előbb nem szolgáltak az osztrák seregben, teljes amnestia engedtetett. A volt osztrák tiszteknek ellenben nyilatkozniok kellett, vajjon haditörvényszék elé akarnak-e állani, vagypedig a császári államot inkább elhagyni 10—12 nap alatt. Az őrségnek 48 óra alatt határoznia kelle e föltételek elfogadása iránt.

E kérdés eldöntése végett Klapka a közönséges haditaná-

cson kivül még egy-egy kapitányt s két két hadnagyot hivott egybe az őrség minden zászlóaljából s hasonló osztályaiból.

Aztán kifejté azon nehézségeket, melyek az erőteljes védelemmel járnak, melynek menetéről s szenvedéseiről — mint mondá, — soknak a jelenlevők közül képzete sincsen. Ő a megadás mellett nyilatkozott, most, midőn még van idő rá, minthogy Komáromnak elszigetelt ellenállása semmit sem használhat az országnak; persze hogy a Bécsből előterjesztett föltételeket nem fogadhatni el, de a magokéit még mindig módosithatni.

Heves szóvita után Klapka keresztülvivé nézetét, s a megadási föltételek most következőleg lőnek megállapitva.

1. Szabad elvonulás az őrséget illetőleg, fegyverek nélkül, a tisztek megtartják kardjukat. A volt osztrák tisztek, kik útlevelet kérnének a külföldre, elláttatnak vele; különben haza bocsáttatnak szabadon, önként kellvén magokat jelenteniök. Azon magyar tiszteknek, kik előbb nem voltak osztrák szolgálatban, megengedtetik szabadon tartózkodniok otthonn, osztrák szolgálatba nem szabad besorozni őket. A hajdani osztrák ezredek legénysége teljes amnestiát kap; azon egyének, kik belőle időközben magyar tisztekké lettek, szabadon bocsáttatnak. Törvényszéki üldözés nem fog történni 2. Utlevelet a külföldre mindenki nyer, ki érte 30 nap alatt folyamodik. 3 A tiszteknek egy-hónapi fizetés, a legénységnek pedig 10 napi fog kiszolgáltatni osztrák bankjegyekben a cs. k. hadi illeték szerint. 4. Azon kötelezettségek beváltására, melyeket az őrség hadi bank-utalványok kibocsátása által magára vállalt, az osztrák kormány 500000 pengő forintot fizet. 5. A Komáromban levő rokkantak s a kórházakban fekvő beteg harcosok ápolása. 6. Ingó és ingatlan magánbirtok általán garantiroztatik. 7. A fegyverletétel ideje és helye utólagosan tüzetik ki. 8. Minden ellenségeskedésnek azonnal vége szakad. 9. A vár hadi szokás szerint s a **ratificatio után adatik át.**

Ez utólsó föltételekkel september 21-edikén egy 11 tagból álló bizottmány ment Nugent főhadiszállására, Ácsra; ez 22-edikén este azon válasszal tért vissza, hogy Nugent szorosan ragaszkodik a Bécsből nyert utasitásokhoz.

Ezt egy 23-adikai haditanácsban jelentette Klapka, s meg-

esküvék, hogy ily körülmények között Komáromot az utósó emberiség védelmezni fogja. Az egész haditanács ismétlé az esküt.

Egyszersmind egy fölszólitás is érkezett Csorichtól Klapkához egy értekezlett iránt; továbbá egy levél is Nugenttól, melyben ez Klapkának osztrák nyugdíjat igér, melyet békében fogna élvezhetni külföldön, ha az őrséget ráveszi az átadásra. Nugent levelére Klapka egyelőre nem válaszolt semmit.

Nehány nap mulva sürgős levél érkezett Kiss Ernőtől Klapkához, melyben az előbbi, — ki ettől sorsa bizonyos enyhitését várta, — ostromolja az utóbbit, hogy adja át föltétlenül Komárom várát.

Ekként Klapka minden oldalról meg volt támadva, megvesztegetési kisérletek, a barátság hivatkozásai, s a mellett a meghasonlás által tulajdon táborában. Tehát erősen kelle magát tartania.

Csorich ajánlatára Klapka igenlőleg válaszolt, s az értekezlet september 24-dikén az ácsi uton ment végbe, de semmi eredményhez nem vezetett. 25-ödikén Klapka egy napi parancs által tudtára adá az őrségnek, hogy az alkudozások ismét dugába dűltek.

Azonban osztrák részről megfontolák, hogy Komárom ostroma, ha az őrség határozatához hű marad, igen sok költségbe fog kerülni, s igen hosszura elhuzódhatik, s hogy utóvégre sem érnek el egyebet, mint hogy magok rontják szét Komárom hadimüveit, hogy tehát jobb lenne engedni az őrség föltételeinek, hanem persze azokat előbb amennyire csak alkudozások folytán lehetséges leend, módositani kell.

E végből September 26-dikán maga Haynau jelent meg Ácson, egyszersmind uj csapatosztályokat inditva Komáromnak azon esetre, ha netalán az alkudozások mégis ismét meghiusulnának. Ez esetre magát biztositani annyival szükségesebb vala, minthogy tudva vala, hogy Grabbe hadteste nehány nap mülva vissza fog szólittatni Oroszországba.

Miután september 26-dikán reggel még többfelé csetepaték fordultak elő, különösen Ó-Szőnynél, — délben egy osztrák parlamentair jött Komáromba, ki Klapkát értekezletre hivá meg

Haynauhoz. Klapka nem vala hajlandó e meghivást elfogadni, september 27-edikén reggel tehát az a tizenegy tagból álló hadi bizottmány, melyet már előbbi alkudozásokból ismerünk, küldetett Puszta-Harkályra, hol Haynau fogadá.

Nehány óra alatt a capitulatio megköttetett. A magyarok föltételei lényegileg el lőnek fogadva. Szerintök az őrség szabad elvonulást nyert fegyvertelenül, csak a tisztek tartották meg kardjokat; azon tiszteknek, kik előbb az osztrák seregben szolgáltak, tetszésök szerint utlevelek adattak a külföldre, vagy pedig megengedtetett háboritlanul tartózkodniok otthonn, hogy ha nem akarnának inkább haditörvényszék elé állani; mindazon tiszteknek, kik előbb nem álltak szolgálatban, szabad tartózkodás biztosittatott Magyarországban; a legénységnek pedig az őrnagytól lefelé, teljes amnestia. Utlevelek azonban a külföldre csak azoknak voltak kiszolgáltatandók, kik azt 30 nap alatt kérendik. A tisztek egy havi fizetést, a közlegények pedig 10 napi bért kaptak osztrák bankjegyekben, az osztrák zsoldláb szerint. A Komáromban kiadott hadi-bank-utalványok kiegyenlitésére az osztrák kormány 500000 forintot fizet osztrák bankjegyekben. A Komáromban levő beteg és nyomorék katonaság ápolást volt nyerendő. Az ingó és ingatlan magán vagyon általánosan birtokában hagyatott mindenkinek.

Az átadás módját illetőleg különös egyezség köttetett.

Annak értelmében 1849. octóber 2-dikán, 3-dikán és 4-dikén átadatott Komárom az osztrákoknak, miután october 1-jén a Péterváradra küldött küldöttség visszaérkezett.

Ekként tehát Magyarország utósó erődje is elesett.

October 6-dikán 1849. gr. Batthyány Lajos, az alkotmányos Magyarország miniszterelnöke Pesten agyonlövetett, s csak azért lőn agyonlőve és nem fölakasztva, mert ezt egy seb, melyet Batthyány maga ejtett nyakán, teljes lehetetlenné tevé.

October 6-dikán Aradon fölakasztattak Aulich, Damjanich, Nagy Sándor, Török, Lahner, Vécsey, Knezich, Pöltenberg, Leiningen, Schweidel tábornok: agyonlövettek Kiss Ernő, Dessewffy és Lázár.

A.

Ereje és összeállítása a komáromi seregnek Klapka tábornok alatt Görgey elvonulásától Vácra.

Második hadtest. Ezredes: Kászonyi.

Rakovszky ezredes hadosztálya; a 25. 48. 52. és 56 számú honvédzászlóalj, Dom Miguel 1. z.alj, 1 6 fontos üteg.

Horváth alezrdes hadosztálya; a 60, 61, 63, 49, 54 számú honvédzászlóalj, 1 3 fontos üteg.

Nyolcadik hadtest. Ezredes: Assermann.

Kosztolányi ezredes hadosztálya; a 18, 37, 64 számú honvédzászlóalj, Sándor 3. zászlóalj; 1 lovas-üteg, s 1 6 fontos gyalog-üteg.

Janik ezredes hadosztálya; a 70, 71, 57 és 46 számú honvédzászlóalj, 1 3 fontos üteg.

Gróf Eszterházy ezredes hadosztálya; a 15, 40, 98, 99 számú honvédzászlóalj, 1 3 fontos gyalog-üteg.

Lovasság: 6 század Würtemberg-, 2 század Bocskay-, 3 század Lehel huszár. Utász és árkász 7 század.

Tüzérparancsnok: Krivácsy alezredes.

Erődítvény-igazdató: Thaly alezredes.

Táborkar-főnök: Szillányi alezredes.

Összesen $13^1/_6$ zászlóalj, 11 lovas század s 6 tábori-üteg; 18000 ember 48 táboriágyuval.

B.

A komáromi sereg beosztása a Győr elleni támadásra.

Mozgó hadtest Klapka személyes vezénylete alatt.

Kosztolányi-osztály: a 18, 37, 64 számú honvédzászlóalj, Sándor 3. zászlóalj, két 6 fontos üteg, 2 század Würtemberg-huszár.

Rakovszky-osztály: a 25, 48, 56 számú honvéd

zászlóalj, 1 Dom-Miguel zászlóalj, 1 lovas-üteg, 2 század Würtemberg- huszár.

Eszterházy-osztály: a 15 év 57 számú honvédzászlóalj, 1/2 12 fontos üteg, 1 3 fontos üteg, 2 század Würtemberg-huszár.

Mindössze 10 zászlóalj, 6 lovas-század, 4 1/2 ágyuüteg, vagyis 8000 ember 36 ágyúval.

Helyőrségi hadtest Assermann parancsnoksága alatt.

A 98, 99, 70, 71, 52, 46, 60, 61, 63, 49, 54, 40 számú honvédzászlóalj, 1 1/2 6 fontos üteg, 1 3 fontos üteg, 1 taraczküteg, 3 század Lehel-, 2 század Bocskay-, 1 ujon-alakitott század huszár, az utászok és árkászok.

Összesen 13 1/6 zászlóalj, 6 lovas század, 3 1/2 tábori üteg, vagyis 10000 ember 28 tábori-ágyuval.

C.

Ereje és összeállitása á komáromi ostrom-seregnek Csorich altábornagy alatt julius végétől kezdve.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Barco vezér-őrnagy dandára: az 1, 2 és 3 számú Mazzuchelli-zászlóalj, a Paumgartten 3. és Landvehr-zászlóalj, ottocháni h. ő. 4. zászlóalj, 2 század Civallart dzsidás, 1 6 fontos üteg, 1 lovas-üteg, 2 12 fontos-üteg, 2 darab 18 fontos.

Liebler vezér-őrnagy dandára: az István főhg. 1, 2, 3 számú és Landvehr-zászlóalj Wimpffen 2. zászlóalj, 2 század Civallart-dzsidás, 3 1/2 6 fontos-üteg, 1 röppentyü üteg, 16 darab 18 fontos.

Pottkiküldött-dandára: Deutschmeister 4. zászlóalj, Kudelka 3. zászlóalj, Fürstenwärther 3. zászlóalj, a 3. és 4 számú Haynau-zászlóalj, 2 század Civallart- dzsidás, 1 6 fontos-üteg.

Összesen 16 zászlóalj, 6 lovas-század, 75 ágyú, 11000 ember 1300 lóval.

D.

Ereje és összeállitása a komáromi ostromseregnek Csorich altábornagy alatt augusztus 20-adikától kezdve.

Gróf Nobili altábornagy hadosztálya.

Chizzola és Lederer Ágost dandárai: 9 zászlóalj, 2 lovas-század s 18 ágyu.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Liebler- és Barco dandárai: 10 zászlóalj, 3½ lovas-század, 18 ágyu.

Pott kiküldött-dandára: 5 zászlóalj, 2 lovas század, 6 ágyu.

Teuchert kiküldött-dandára: 6 zászlóalj, 2 lovas-század.

Ágyutartalék: 27 ágyu.

Összesen 30 zászlóalj, 9½ lovas-század, s 69 ágyu, vagyis 23000 ember.

E.

Ereje és összeállitása a komáromi osztrák ostromseregnek Nugent gróf táborszernagy alatt, septemberben

2. hadtest. Altábornagy báró Csorich.

Colloredo hadosztálya: Pott és Liebler dandárai, 13 zászlóalj, 4 lovas-század, 28 ágyu.

Nobili hadosztálya: Teuchert és Lederer Ágost dandárai, 10⅓ zászlóalj, 3 lovas század, 18 ágyu.

A tartalék sereg 2-ik hadteste Táborszernagy gróf Nugent.

Pálffy hadosztálya: Chizzola, Jablonovszki, Alcaini dandárai 15½ zászlóalj, 4½ lovas-század, 24 ágyú.

Burits hadosztálya: Jablonski, Montenuovo, Barco dandárai, 9 zászlóalj, 11 lovas század.

Ágyutartalék 84 ágyu.

Összesen 47⅚ zászlóalj, 22½ lovasszázad 154 tábori ágyu, vagyis 44009 ember 5446 lóval.

CSATA KOMÁROMNÁL,

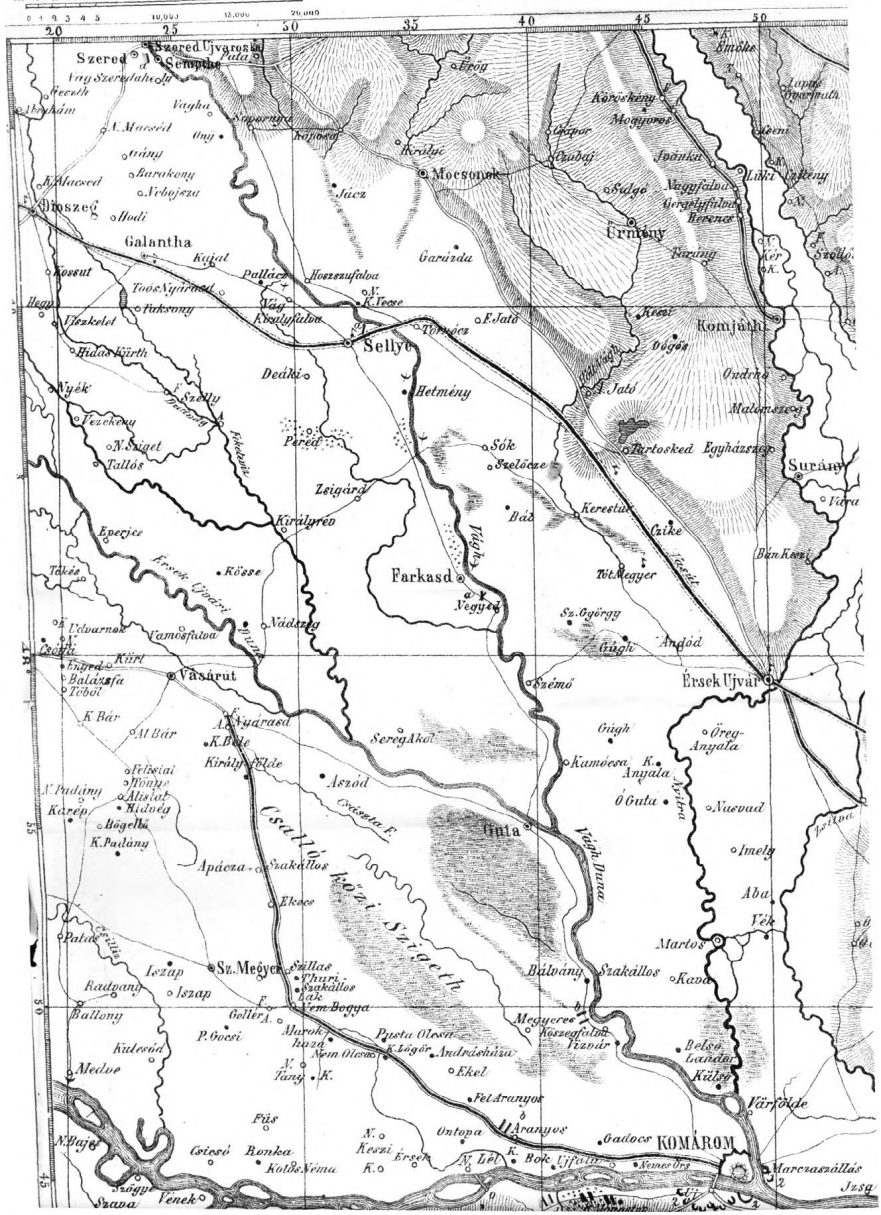
Egy geogr. mföld=10,000 lépés
Szeged
Szeged Újvároson
Szentmihály
Tápé
Szőreg
Röszke
Mindszent
Kiskundorozsma
Kistelek
Mórahalom
Kiskundorozsma
Kiskundorozsma
Kiskundorozsma

1849. JULIUS II.

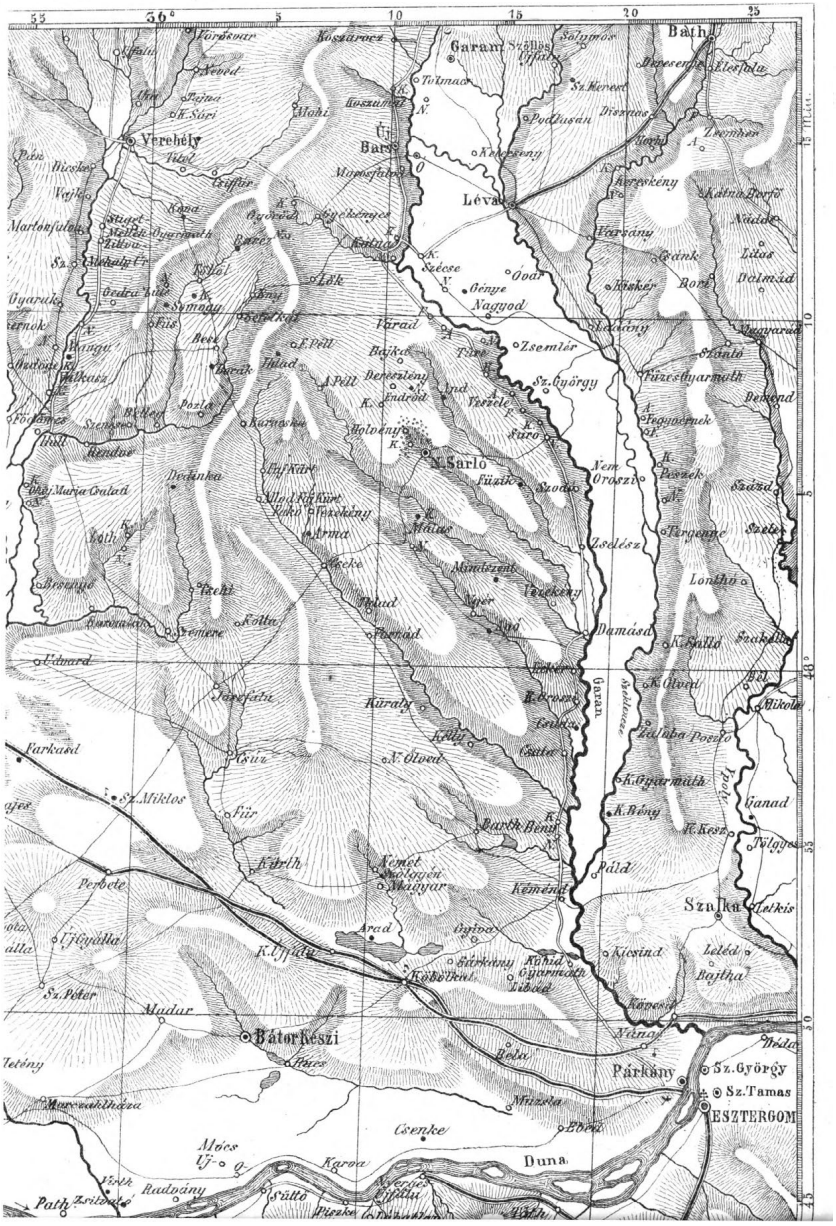

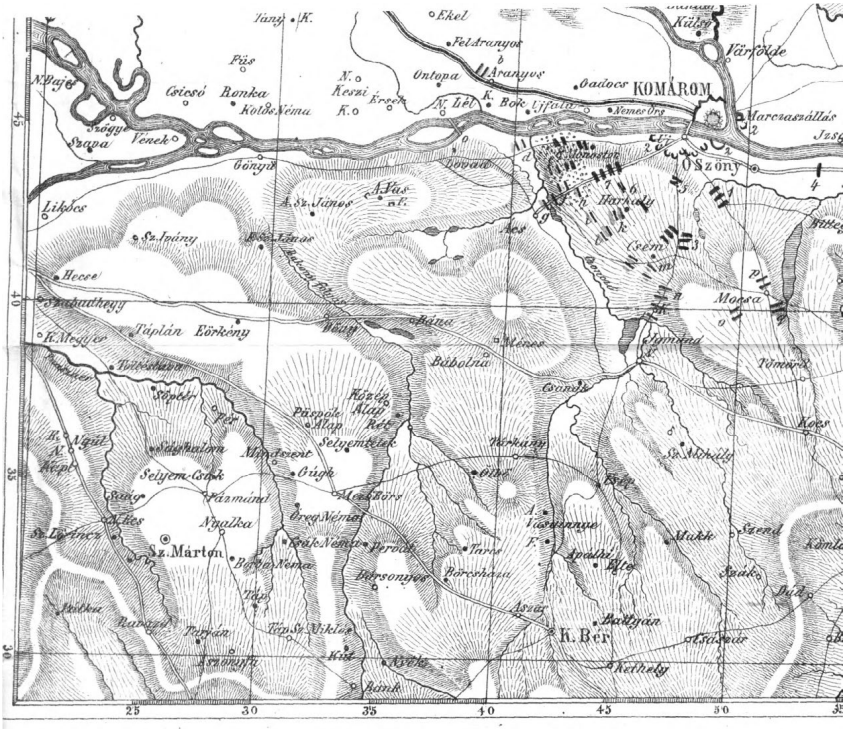
Ekel
Feldranyos
Aranyos
Ondrea
Gadocs
KOMÁROM
Marcsasállás
Ószöny
Likócs
Hecse
Táplán
Eörkény
Bábolna
Mocsa
Szend
Mukk
Szákos
Duld
Baldján
K. Bér
Kethely
Szt. Márton
Nyalka
Tárnok
Perbál
Pörkány
Selyem-Csák
Párnamál
Pásztor Alap
Kövér Alap
Kövér Réte
Selyemtelek
Mocsáros
Réte
Ürög
Tárnok
Kövér
Szt. Mihály
Vasvenye
Apalja
Réte
Asvár
Tárnok
Szt. Miklós
Kút
Kövek
Bánk
Rabonyfa
Mihályi
Rabonyi
Szakálos
Szt. Lőrincz
Szikla
Kálvária
Vadhalom
Kápolna
Szántó
Kút
Kövér
Kövek
Kövér
Kövér
Kövér

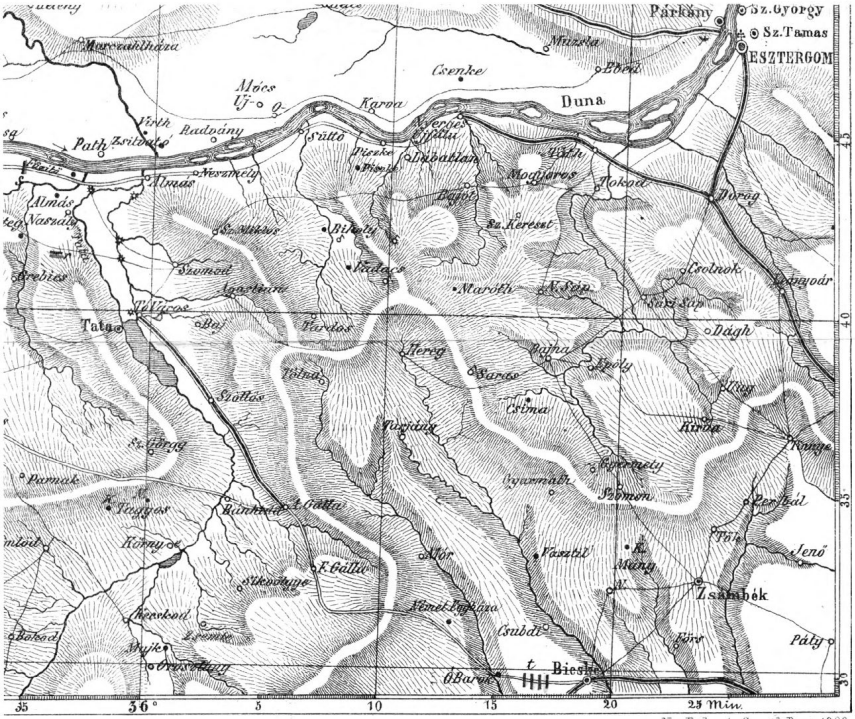

állások 1849 julius 11-én d. u. 2 és 3 óra közt.

Magyarok.

Nagy Sándor hadteste.
. Komáromi erődök és elsáncezolt tábor.
. Leiningen hadteste.
. Esterházy-hadosztály.
5. Görgey Armin hadoszlopa.
6. Pikety lovas osztálya.
7. Pöltenberg hadteste.
8. Aschermann hadteste.

Jegyzés. E térkép egyszersmind a nagysarlói, peredi és komáromi (jul. 2-ki) csaták környékét is hozza.